Una dintre cele mai răscolitoare epopei ale secolului XX

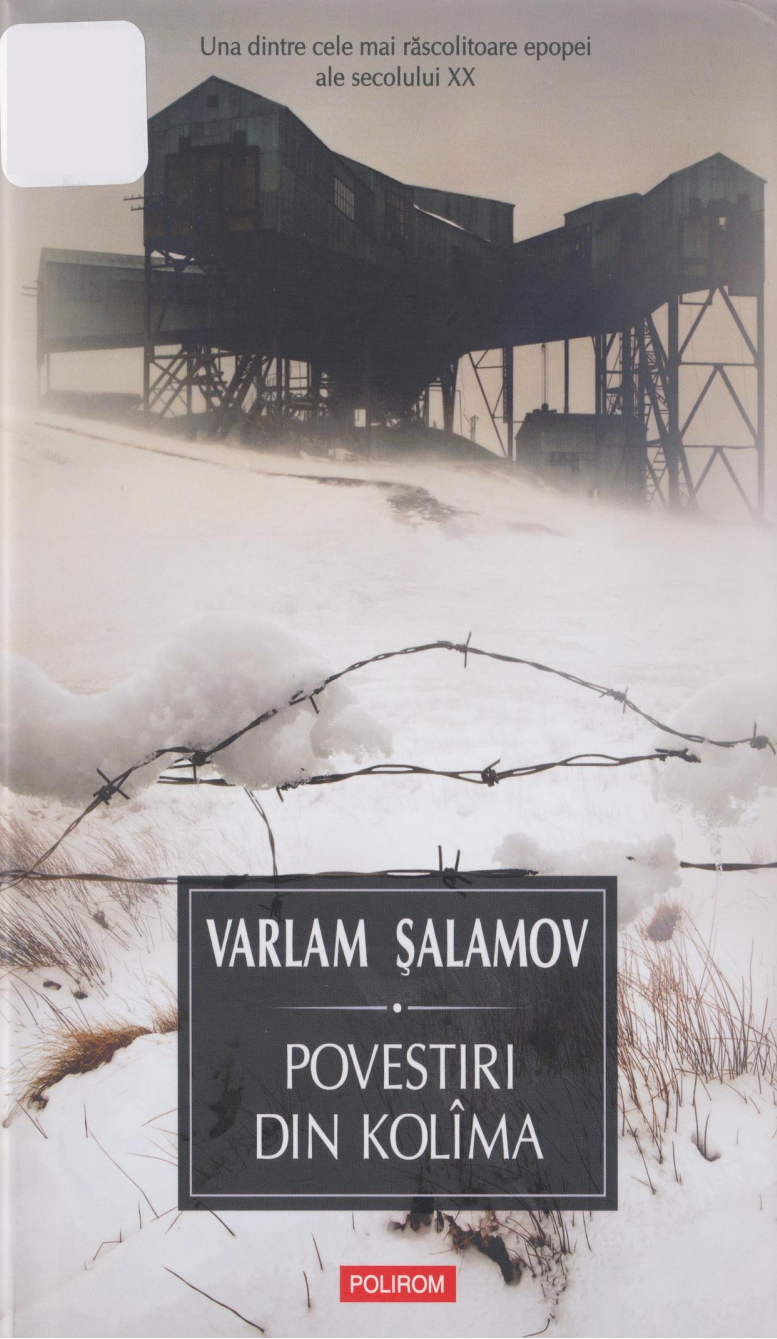

VARLAM ŞALAMOV

POVESTIRI DIN KOLÎMA

POLIROM

Autori consacrați, cărți importante din literatura lumii.

Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Publicarea acestei cărţi a fost realizată sub auspiciile Fundaţiei Mikhail Prokhorov TRANSCRIPT, un program de sprijin pentru traduceri din literatura rusă.

Varlam Şalamov, *Kolîmskie rasskazî*

Varlam Shalamov's Russian text copyright © 2010 by Iraida Sirotinskaya
All rights reserved

© 2015 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvîrşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: © Guliver/Getty Images, © Petar Svetoslavov/Dreamstime.com
© Honourableandbold/Dreamstime.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

SHALAMOV, VARLAM TIKHONOVICH

Povestiri din Kolîma / Varlam Şalamov; trad. din lb. rusă şi note de Ana-Maria Brezuleanu şi Magda Achim. – Iaşi: Polirom, 2015-

vol.
ISBN: 978-973-46-5424-6
Vol. 1. – 2015. – ISBN: 978-973-46-5425-3

I. Brezuleanu, Ana-Maria (trad.)
II. Achim, Magda (trad.)

821.161.1-31 = 135.1

Printed in ROMANIA

VARLAM ŞALAMOV

POVESTIRI DIN KOLÎMA

●

Traducere din limba rusă şi note
de Ana-Maria Brezuleanu şi Magda Achim

POLIROM
2015

Despre proză

Cea mai bună proză contemporană îi aparţine lui Faulkner. Dar Faulkner înseamnă romanul fragmentar, exploziv, şi doar furia de scriitor îl ajută să-şi ducă treaba la bun sfîrşit, să construiască pînă la capăt o lume din frînturi.

Romanul a murit. Şi nici o forţă din lume nu va învia această formă literară.

Oamenilor care au trecut prin revoluţii, războaie şi lagăre de concentrare nu le arde de romane.

Voinţa auctorială, îndreptată spre descrierea unei vieţi inventate, spre coliziunile şi conflictele artificiale (în artă, lipsa de experienţă personală a scriitorului nu poate fi ascunsă) irită cititorul şi acesta lasă deoparte romanul dolofan.

Nevoia de artă a scriitorului s-a păstrat, dar încrederea în beletristică s-a zdruncinat.

Ce formă literară are dreptul la existenţă? Ce formă literară rămîne interesantă pentru cititor? În ultimii ani, în întreaga lume, un loc însemnat l-a ocupat literatura ştiinţifico-fantastică. Succesul ei a fost generat de reuşitele fantastice ale ştiinţei.

De fapt, literatura ştiinţifico-fantastică nu este decît un surogat jalnic al literaturii, un surogat care nu e de folos nici cititorului, nici literaturii. Literatura ştiinţifico-fantastică nu oferă nici un fel de cunoştinţe, ci doar ignoranţă drept cunoaştere. Autorii importanţi ai scrierilor de acest fel (Bradbury, Asimov) se străduiesc doar să îngusteze prăpastia larg deschisă dintre viaţă şi literatură, fără să încerce să arunce un pod între ele.

Interesul imens pentru biografiile literare, începînd cu Maurois şi terminînd cu autorul romanului *Bucuria vieţii*[1] este încă o dovadă a nevoii cititorului de ceva mai serios decît romanul.

---

1. Este vorba de romanul lui Irving Stone, *Bucuria vieţii* (1934), despre viaţa lui Vincent Van Gogh.

Interesul imens în întreaga lume pentru literatura memorialistică este glasul timpului nostru, drapelul lui. Omul de astăzi se verifică pe sine, îşi verifică faptele, dar nu raportate la cele ale lui Julien Sorel, Rastignac sau Andrei Bolkonski, ci la evenimentele şi oamenii „vieţii vii"[1], ale vieţii căreia cititorul însuşi i-a fost martor şi participant.

Mai mult chiar: autorul în care crede cititorul trebuie să fie „nu doar martor, ci şi participant la marea dramă a vieţii", ca să-l citäm pe Niels Bohr. Acesta se referea la oamenii de ştiinţă, dar acest lucru poate fi considerat corect şi în privinţa artiştilor.

Încrederea în literatura memorialistică este nemărginită. Acestui gen de literatură îi este specific „efectul prezenţei" care constituie esenţa televiziunii. Nu pot să mă uit la un meci de fotbal înregistrat dacă ştiu rezultatul.

Cititorul de azi discută doar cu documentul şi se lasă convins doar de document. Cititorul de azi are şi forţe, şi cunoştinţe, şi experienţă personală pentru o asemenea discuţie. Are şi încredere în această formă literară. Cititorul nu se simte înşelat ca în lectura unui roman.

Sub ochii noştri se schimbă întreaga ordine a aşteptărilor faţă de opera literară, aşteptări pe care o formă literară, precum romanul, nu le poate îndeplini.

Descrierea umflată în multe cuvinte devine un viciu care anulează opera respectivă.

Descrierea înfăţişării exterioare a unui om devine o frînă în înţelegerea ideii autorului.

Peisajul nu este acceptat deloc. Cititorul n-are cînd să cugete la semnificaţia digresiunilor peisagistice.

Dacă e totuşi folosit, peisajul e descris cu maximă parcimonie. Fiecare detaliu devine simbol, semn, şi numai cu această condiţie îşi păstrează importanţa, vitalitatea şi necesitatea.

Doctor Jivago este ultimul roman rus. *Doctor Jivago* înseamnă prăbuşirea romanului clasic, a preceptelor scriitoriceşti ale lui Tolstoi. *Doctor Jivago* a fost scris conform reţetelor artistice tolstoiene, dar

---

1. Sintagmă folosită din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a desemna opţiunea pentru o viaţă în plinătatea şi dialectica ei, în opoziţie cu schemele unor sisteme raţionaliste. Este folosită cu precădere de F. Dostoievski, dar şi de V. Veresaev, care-şi intitulează cartea despre Dostoievski, L. Tolstoi şi Nietzsche *Viaţa vie*.

a rezultat un roman-monolog, fără „caractere" şi alte atribute ale romanului secolului al XIX-lea. În *Doctor Jivago* filosofia morală a lui Tolstoi iese învingătoare, dar metoda acestuia suferă o înfrîngere.

Mantalele simbolice în care Pasternak îşi înfăşoară personajele, întorcîndu-se la ideile tinereţii lui literare, mai mult diminuează forţa romanului său – repet, un roman-monolog – decît o sporesc.

Problema „caracterului în evoluţie" nu e doar demodată, e inutilă, aşadar e dăunătoare. Cititorul de acum înţelege din două cuvinte despre ce e vorba şi nu mai are nevoie de un portret exterior amănunţit, de o dezvoltare clasică a subiectului etc. Cînd A.A. Ahmatova a fost întrebată cum se termină piesa ei, ea a răspuns: „Piesele contemporane nu se termină în nici un fel". Acest lucru nu e o modă, nu e un prinos adus „modernismului"; pur şi simplu, cititorul nu mai are nevoie de eforturile autorului de „rotunjire" a subiectului pe acele căi bătătorite, ştiute din şcoala medie.

Dacă scriitorul ajunge să aibă succes literar, un succes autentic, de esenţă, şi nu doar o susţinere gazetărească, atunci pe cine mai interesează dacă în scrierea lui sînt sau nu „caractere", dacă există sau nu „o individualizare a discursului personajelor".

În artă, singura formă de individualizare este particularitatea chipului auctorial, particularitatea scrisului său artistic.

Cititorul caută, cum a făcut şi înainte, răspuns la întrebările „eterne", însă şi-a pierdut speranţa să-l afle în beletristică. Cititorul nu vrea să citească nimicuri. El cere rezolvarea problemelor vitale, caută răspunsuri referitoare la sensul vieţii, la legăturile dintre artă şi viaţă.

Dar aceste întrebări nu le adresează beletriştilor, lui Korolenko sau Tolstoi, cum s-a întîmplat în secolul al XIX-lea, ci caută răspuns în literatura memorialistică.

Cititorul nu mai crede în detaliul artistic. Detaliul care nu conţine o semnificaţie i se pare de prisos în ţesătura prozei noi.

Dintotdeauna s-au publicat cu succes jurnale, însemnări de călătorie, amintiri, prezentări ştiinţifice, dar acum interesul pentru ele este neobişnuit. Acestea ocupă partea principală a oricărei reviste.

Cel mai bun exemplu: *Viaţa mea* de Charlie Chaplin, o scriere mediocră din punct de vedere literar, este bestsellerul care a depăşit toate operele literare şi, mai ales, orice roman.

Aşa stau lucrurile în privinţa încrederii în literatura memorialistică. Întrebare: noua proză ar trebui să fie un document? Sau ar putea fi mai mult decît un document?

Propriul sînge, propria soartă – iată cerinţa literaturii de astăzi.

Dacă scriitorul scrie cu propriul său sînge, nu mai e nevoie să strîngă materiale vizitînd închisoarea Butîrskaia[1] sau interesîndu-se de „convoaiele" de deţinuţi, nu mai e nevoie de deplasări de cercetare, de pildă, în regiunea Tambov. Este negat însuşi principiul muncii pregătitoare din trecut, se caută nu numai alte aspecte de redare, ci şi alte căi de cunoaştere şi de aflare a noi informaţii.

Întreg „iadul" şi „raiul" din sufletul scriitorului şi imensa experienţă personală îi oferă nu doar superioritate morală şi dreptul de a scrie, ci şi dreptul de a judeca.

Cred cu toată convingerea că proza memorialistică a Nadejdei I. Mandelştam[2] va deveni un eveniment de seamă al literaturii ruse nu numai pentru că este un monument al veacului, o condamnare pasionată a „veacului-cîine lup întărîtat"[3]. Nu numai pentru că în acest manuscris cititorul află răspuns la o întreagă serie de probleme care tulbură societatea rusă, nu numai pentru că memoriile sînt destinele inteligheţiei ruse. Nu numai pentru că aici sînt lămurite într-o formă strălucită probleme ale psihologiei creaţiei. Nu numai pentru că aici sînt expuse preceptele lui Osip E. Mandelştam şi e povestit destinul lui. E limpede că orice aspect al memoriilor stîrneşte un imens interes din partea întregii lumi, a tuturor cititorilor din Rusia. Dar manuscrisul Nadejdei Mandelştam mai are o calitate, foarte importantă. Este o nouă formă de memorii, foarte cuprinzătoare, oportună.

Cronologia vieţii lui O.E. Mandelştam alternează cu tablouri de viaţă, cu portrete de oameni, cu digresiuni filosofice, cu observaţii referitoare la psihologia operei. Şi din acest unghi, amintirile N.I.M.[andelştam] sînt deosebit de interesante. O personalitate uriaşă pătrunde în istoria intelectualităţii ruseşti, în istoria literaturii ruse.

Marii scriitori ruşi au simţit de multă vreme această pierdere, această poziţie falsă a romanului ca formă literară. Încercările lui Cehov de a scrie romane au fost zadarnice. *O poveste banală*, *Povestea unui om necunoscut*, *Viaţa mea*, *Călugărul negru* sînt încercări insistente de a scrie un roman, dar nereuşite.

---

1. Închisoare preventivă din Moscova, cunoscută şi ca Butîrka, renumită pentru regimul său mai permisiv.
2. Memoriile Nadejdei Mandelştam au apărut în traducere românească, la Editura Polirom, în două volume: *Fără speranţă* (2003) şi *Speranţă abandonată* (2005). Traducerea este semnată de Nicolae Iliescu.
3. Expresie din poezia lui Osip Mandelştam, „Pentru răsunătoarea frunte..." (1931), tradusă în româneşte de P. Brăileanu în volumul Osip Mandelştam, *Tristia*, Libra, Bucureşti, 1994, p. 153.

Cehov încă mai credea în roman, dar a suferit o înfrîngere. De ce? Cehov avea deprinderea înrădăcinată ani de-a rîndul să scrie povestire după povestire, avînd în minte o singură temă, un singur subiect. În timp ce scria o povestire, Cehov se apuca de alta, fără ca măcar să se gîndească la sine. O asemenea manieră nu se potriveşte lucrului la un roman. Se spune că Cehov nu şi-a aflat suficiente forţe „să se ridice la roman", că era prea „legat de pămînt".

Proza *Povestirilor din Kolîma* n-are nici o legătură cu schiţa. Fragmente de schiţă sînt presărate pentru o credibilitate mai mare a documentului, sînt inserate doar ici şi colo, cu chibzuială, de fiecare dată fiind datate. „Viaţa vie" se aşterne pe hîrtie prin cu totul alte mijloace decît în schiţă. În *Povestiri din Kolîma* lipsesc descrierile, precizările cifrice, concluziile, elementele publicistice. În *Povestiri din Kolîma* esenţa constă în redarea noilor legităţi psihologice, în cercetarea artistică a unei teme teribile, dar nu în tonalitatea „informaţiei", nu în strîngerea de fapte. Deşi, bineînţeles, orice fapt din *Povestiri din Kolîma* este de netăgăduit.

Esenţial pentru *Povestiri din Kolîma* sînt noile legităţi psihologice, elementul nou din comportamentul omului coborît la nivelul unui animal - de altfel, animalele sînt făcute din cel mai bun material şi nici un animal nu îndură chinurile pe care le-a îndurat omul. Elementul nou din comportamentul omului, în pofida unei imense cantităţi de literatură despre detenţie şi închisori.

Aceste modificări ale psihicului sînt ireversibile, ca degerăturile. Memoria doare surd, ca o mînă degerată la primul vînt rece. Nu există oameni care, întorşi din detenţie, să poată trăi fie şi o singură zi fără să-şi amintească de lagăr şi de munca îngrozitoare de acolo.

Autorul *Povestirilor din Kolîma* socoate că lagărul este o experienţă negativă pentru om, din primul pînă în ultimul ceas. Omul nu trebuie să ştie, nici măcar să audă de el. Nici un om nu devine mai bun sau mai puternic după lagăr. Lagărul este o experienţă negativă, o şcoală negativă, înseamnă decădere morală pentru toţi - pentru şefi şi deţinuţi, pentru soldaţii din escortă şi pentru spectatori, pentru trecători şi cititorii de beletristică.

În *Povestiri din Kolîma* apar oameni fără biografie, fără trecut şi fără viitor. Prezentul lor seamănă oare cu cel al unei fiare sau este prezentul unui om?

Într-un plan mai înalt, în planul artistic, în *Povestiri din Kolîma* nu există nimic care să nu însemne învingerea răului, triumful binelui.

Dacă aş fi avut alt scop, aş fi găsit alt ton, alte culori, în virtutea aceluiaşi principiu artistic.

Povestiri din Kolîma înseamnă soarta martirilor care n-au fost, nu s-au priceput şi n-au devenit eroi.

Nevoia de asemenea documente este stringentă. Căci în fiecare familie, în sat sau la oraş, printre intelectuali, muncitori şi ţărani, au fost oameni – rude sau cunoscuţi – care au murit în detenţie. Chiar acesta este cititorul rus, şi nu doar rus, care aşteaptă un răspuns de la noi.

Trebuie şi poate fi scrisă o povestire care să nu se deosebească de document. Numai că autorul trebuie să-şi cerceteze materialul pe propria-i piele, nu doar cu mintea, nu doar cu inima, ci cu fiecare por al pielii sale, cu fiecare nerv.

În minte zace de mult o concluzie, o judecată despre una sau alta dintre laturile vieţii omeneşti, ale psihicului omenesc. La această concluzie s-a ajuns cu preţul a mult sînge şi ea s-a păstrat ca lucrul cel mai însemnat din viaţă.

Vine clipa cînd eşti stăpînit de un sentiment de neînvins de a înălţa această concluzie, de a-i da „viaţă vie". Dorinţa obsedantă capătă caracterul unei aspiraţii volitive. Şi nu te mai gîndeşti la nimic altceva. Iar cînd îţi dai seama că simţi din nou cu aceeaşi forţă ca în vremea cînd în „viaţa vie" te-ai întîlnit cu evenimente, cu oameni, cu idei (poate că forţa nu e aceeaşi, are altă dimensiune, dar acum acest lucru nu e atît de important), cînd prin vene îţi curge din nou sînge fierbinte...

Atunci te apuci să cauţi un subiect. E foarte simplu. În viaţă sînt atîtea întîlniri, în memorie îţi rămîn atît de multe, încît e uşor să găseşti acel ceva de care ai nevoie.

Începe scrisul, unde e foarte important să păstrezi prima variantă, să nu strici prin corecturi. Legea care funcţionează în scrierea poeziei – adică prima variantă e întotdeauna cea mai sinceră – funcţionează, se păstrează şi aici.

Închegarea subiectului. Viaţa are infinite subiecte, la fel ca istoria sau mitologia; în „viaţa vie" dai peste tot felul de poveşti şi mituri.

Pentru *Povestiri din Kolîma* nu e important dacă textele au sau nu au subiect. În carte există povestiri şi cu subiect, şi fără, dar nimeni nu poate spune că cele din urmă sînt mai lipsite de conţinut sau mai puţin însemnate.

Trebuie şi pot fi scrise povestiri care să nu difere de document, de memorii.

Iar într-un sens mai înalt, mai important, orice povestire este întotdeauna un document – un document despre autorul ei – şi, probabil, exact această caracteristică obligă cititorul să vadă în *Povestiri din Kolîma* victoria binelui, nu a răului.

Trecerea de la persoana întîi la a treia, formula de introducere a unui document. Utilizarea cînd a numelor autentice, cînd a celor născocite, personajul care trece dintr-o povestire în alta – toate acestea sînt mijloace care slujesc unui singur ţel.

Toate povestirile au o structură muzicală unică, cunoscută autorului. Substantivele-sinonime, verbele-sinonime trebuie să intensifice impresia dorită. Compoziţia ciclului a fost gîndită de autor. Autorul a refuzat propoziţia scurtă, ca element de literatură cu efecte ieftine, a refuzat ritmul fiziologic al lui Flaubert – „fraza este dictată de respiraţie". A refuzat tolstoienele „ce" şi „care", găselniţele lui Hemingway (dialogul frînt combinat cu fraza lungită excesiv pînă la moralizare, pînă la modelul pedagogic).

Autorul a dorit să obţină doar „viaţă vie".

Ce calităţi trebuie să aibă memoriile, în afară de autenticitate?... Şi ce este precizia istorică?...

Într-o redacţie a unei reviste moscovite am avut o discuţie în legătură cu un text din *Povestiri din Kolîma*:

— Aţi citit „Sherry Brandy" la universitate?

— Da, am citit.

— Era şi Nadejda Iakovlevna[1]?

— Da, era şi Nadejda Iakovlevna.

— Prin urmare, legenda dumneavoastră despre moartea lui Mandelştam este consfinţită.

Îi spun:

— În povestirea „Sherry Brandy" sînt mai puţine inexactităţi decît în *Boris Godunov* al lui Puşkin.

Reţineţi:

1. În „Sherry Brandy" este descris lagărul de tranzit din Vladivostok, unde a murit Mandelştam şi unde autorul povestirii fusese cu un an în urmă.
2. Povestirea este o descriere aproape clinică a morţii cauzate de distrofie sau, mai simplu, de foame, acea foame care a dus la

1. N. I. Mandelştam, soţia lui Osip Mandelştam.

moartea lui Mandelştam. Moartea cauzată de distrofie îşi are specificul ei. Viaţa ba se întoarce, ba dispare din om şi timp de cinci zile nu ştii dacă bolnavul a murit sau nu. Dacă mai poate fi salvat, întors în lumea vie.

3. Aici e descrisă moartea unui om. Oare e puţin lucru?
4. Aici e descrisă moartea poetului. Autorul a încercat să arate, cu ajutorul experienţei personale, ce-ar fi putut simţi şi gîndi Mandelştam murind, acea măreaţă egalitate în drepturi între raţia de pîine şi poezia înaltă, măreaţa indiferenţă şi linişte pe care ţi-o dă moartea de foame, diferită de orice moarte „chirurgicală" şi „infecţioasă".

Toate acestea sînt oare puţin lucru pentru „consfinţire"?

Oare n-am dreptul moral să scriu despre moartea lui Mandelştam? E datoria mea. Cine şi cu ce argumente ar putea combate o asemenea povestire ca „Sherry Brandy"? Cine ar îndrăzni să numească legendă povestirea aceasta?

— Cînd a fost scrisă povestirea?

— Am pus-o pe hîrtie imediat după întoarcerea din Kolîma, în 1954, în localitatea Reşetnikov din regiunea Kalinin, unde am scris o zi şi o noapte, străduindu-mă să fixez ceva foarte important, să las în urma mea o mărturie, să pun o cruce pe un mormînt, să nu permit să fie ascuns un nume ce mi-a fost drag toată viaţa, să marchez acea moarte care nu poate fi iertată şi uitată.

Dar întors la Moscova, am văzut că versurile lui Mandelştam există în orice casă. Se descurcase fără mine. Dacă aş fi ştiut, probabil aş fi scris altfel, nu aşa.

Noua proză contemporană trebuie creată doar de cei care îşi cunosc la perfecţie materialul, de cei pentru care stăpînirea materialului şi transfigurarea lui artistică nu sînt un obiectiv literar, ci o datorie, un imperativ moral.

Asemenea lui Exupéry, care a descoperit cerul oamenilor, din orice domeniu al vieţii apar oameni care se pricep să povestească despre lucruri ştiute şi trăite, nu doar despre cele văzute şi auzite.

Există ideea că scriitorul nu trebuie să-şi cunoască materialul prea bine, foarte bine şi îndeaproape. Că trebuie să povestească exact pe limba acelor cititori în numele cărora el s-a apucat să cerceteze materialul respectiv. Că înţelegerea celor văzute nu trebuie să se depărteze prea mult de codul moral, de orizontul cititorilor.

Orfeu care a coborît în iad, nu Pluton care s-a ridicat din iad.

Potrivit acestei idei, dacă scriitorul îşi cunoaşte prea bine materialul, va trece de partea acestuia. Aprecierile vor suferi modificări, se vor schimba proporţiile. Scriitorul va evalua viaţa după criterii noi – de neînţeles pentru cititor – care îl vor speria, îl vor alarma. Relaţia dintre scriitor şi cititor se va pierde inevitabil.

Potrivit acestei idei, scriitorul este întotdeauna un pic turist, un pic străin, este literat şi maestru un pic mai mult decît e necesar.

Modelul unui asemenea scriitor-turist este Hemingway, oricît ar fi luptat el la Madrid. Poţi să lupţi şi să duci o viaţă activă şi totodată să fii „în afară", indiferent dacă „deasupra" sau „lîngă".

Noua proză neagă acest principiu al turismului. Scriitorul nu este un observator sau un spectator, ci un participant la drama vieţii, un participant care nu are înfăţişarea sau rolul unui scriitor.

Pluton care s-a ridicat din iad, nu Orfeu care a coborît în iad.

Cele îndurate cu propriul sînge se aştern pe hîrtie ca document al sufletului, transfigurat şi luminat de flacăra talentului.

Scriitorul devine judecătorul vremii sale, nu sluga cuiva anume, iar cunoaşterea profundă şi victoria în străfundurile „vieţii vii" îi dă dreptul şi forţa să scrie. Îi dictează chiar şi metoda prin care s-o facă.

Asemenea memorialiştilor, scriitorii prozei noi nu trebuie să se considere deasupra celorlalţi, cei mai inteligenţi dintre toţi, nu trebuie să aibă pretenţia că joacă rolul judecătorului.

Dimpotrivă, scriitorul, autorul, povestitorul trebuie să se socoată inferior celorlalţi, mai mic decît ei. Doar astfel va avea succes şi va insufla încredere. Aceasta este aşteptarea morală şi artistică a prozei contemporane.

Scriitorul nu trebuie să uite că pe lume sînt o mie de adevăruri.

Prin ce mijloace atinge rezultatul scontat?

Înainte de toate, prin seriozitatea temei esenţiale de viaţă. Astfel de teme pot fi moartea, pieirea, uciderea, Golgota... Despre acestea trebuie să povestească echilibrat, fără patetism.

Prin concizie, simplitate, prin retezarea a tot ce s-ar putea numi „literatură".

Proza trebuie să fie simplă şi clară. Imensa încărcătură semantică şi, mai ales, sufletească nu lasă să se dezvolte limbuţia şi fleacurile, asemenea unor jucării sunătoare. Important e să reînvii sentimentul. Sentimentul trebuie să se întoarcă, biruind controlul vremii, modificarea evaluărilor. Doar cu această condiţie e posibil să reînvii viaţa.

Proza trebuie să fie o relatare simplă şi clară a ceea ce este important şi vital. În povestire trebuie mereu inserate detalii – amănunte noi, neobişnuite, descrieri altfel. Noutatea în sine, temeinicia şi precizia acestor detalii încearcă să-l determine pe cititor să creadă în povestire şi în tot ce ţine de ea, nu ca într-o informaţie, ci ca într-o rană deschisă a inimii. Dar rolul lor este mult mai important în noua proză. Amănuntul este întotdeauna un detaliu-simbol, un detaliu-semn, care mută povestirea în alt plan, oferind „subtextul" ce slujeşte voinţei autorului, este un element important al soluţiei artistice, al metodei artistice.

O parte importantă a problemei legate de *Povestirile din Kolîma* a fost sugerată de pictori. Gauguin scrie în *Noa Noa*: „Dacă vi se pare că arborele este verde, luaţi cea mai bună vopsea verde şi pictaţi. N-o să greşiţi. Aţi găsit ce trebuia. Aţi aflat soluţia". Aici este vorba despre puritatea tonurilor. În ceea ce priveşte proza, această problemă este rezolvată prin îndepărtarea oricărui element inutil nu numai în descrieri (topor albastru etc.), ci şi prin tăierea oricărei pojghiţe „a semitonurilor" în redarea psihologiei. Nu doar prin uscăciunea şi unicitatea adjectivelor, ci şi prin compoziţia însăşi a povestirii, unde multe sînt jertfite pentru această puritate a tonurilor. Orice altă soluţie abate atenţia de la adevărul vieţii.

Povestiri din Kolîma este o încercare de a aduce în atenţie şi a rezolva cîteva probleme morale însemnate ale vremii, probleme care pur şi simplu nu pot fi rezolvate cu alt material.

Problema întîlnirii dintre om şi realitate, lupta lui cu maşinăria statului, adevărul acestei lupte, lupta pentru sine înlăuntrul său, nu în afara sa. E posibilă oare o influenţă activă asupra propriului destin fărîmat de dinţii maşinăriei de stat, de dinţii răului? Iluzoriul şi greutatea speranţei. Posibilitatea de a te sprijini şi pe alte forţe, în afara speranţei.

Autorul distruge graniţa dintre formă şi conţinut, mai corect, n-o înţelege. I se pare că importanţa temei dictează ea însăşi anume principii artistice. Tema *Povestirilor din Kolîma* nu-şi află rezolvarea în povestirea obişnuită. Un asemenea tip de povestire ar însemna vulgarizarea temei. Dar în loc de memorii, *Povestiri din Kolîma* propune o proză nouă, o proză a „vieţii vii" care în acelaşi timp este o realitate transfigurată, un document transfigurat.

Aşa-numita temă a lagărului este o temă largă unde îşi află locul o sută de scriitori ca Soljeniţîn, cinci scriitori ca Lev Tolstoi. Şi nici unul nu se va simţi înghesuit.

Autorul *Povestirilor din Kolîma* se străduieşte să demonstreze că cel mai important lucru pentru scriitor este să păstreze sufletul viu.

Compoziţia unitară este o calitate însemnată a *Povestirilor din Kolîma*. În această antologie se pot schimba sau aşeza altfel doar cîteva povestiri, dar cele principale, pilonii scrierii, trebuie să rămînă la locul lor. Cei care au citit *Povestiri din Kolîma* ca pe o carte ce formează un întreg, nu ca povestiri disparate, au subliniat impresia extrem de puternică pe care le-a produs-o. Aşa spun toţi cititorii. Faptul acesta se explică prin ordinea deloc întîmplătoare, prin atenţia deosebită pentru compoziţie.

Autorului i se pare că toate povestirile se află la locul lor. „Carantina de tifos", care încheie descrierea cercurilor iadului, şi camionul care aruncă oamenii în noi suferinţe, într-o nouă etapă (*etap*![1]), este o povestire care nu poate fi începutul unei cărţi.

Jurnalistică prin esenţa ţesăturii ei, povestirea „Crucea roşie" este aşezată între alte texte şi are un rost anume, pentru că importanţa lumii infracţionale este deosebit de mare în lagăr, şi cine n-a înţeles acest lucru n-a priceput nimic nici din lagăr, nici din societatea de atunci.

Povestiri din Kolîma reprezintă descrierea noilor legităţi psihologice din comportamentul omului, al oamenilor aflaţi în noi condiţii de existenţă. Mai rămîn ei oameni? Unde e graniţa dintre om şi animal? Povestea lui Vercors[2] sau cea a lui Wells, *Insula doctorului Moreau*, cu genialul său „cititor al legii", sînt doar momente de iluminare, sînt un amuzament, în comparaţie cu chipul teribil al „vieţii vii".

Aceste legităţi sînt noi, extrem de noi, în pofida imensei cantităţi de literatură despre închisori şi deţinuţi. Astfel se demonstrează încă o dată forţa prozei noi, necesitatea ei. Biruirea documentului este, firesc, o chestiune de talent, dar aşteptarea ca talentul să fie prezent în tema lagărului, mai ales din perspectivă morală, este imperioasă.

Aceste legităţi psihologice sînt ireversibile ca degerăturile de gradul III şi IV. Autorul socoate că lagărul este o experienţă negativă pentru om – din primul pînă în ultimul ceas – şi regretă că este obligat să-şi îndrepte propriile forţe spre depăşirea unui astfel de material.

Autorul i-a întrebat de o mie, de un milion de ori, pe foştii deţinuţi dacă în viaţa lor a existat măcar o zi în care să nu-şi amintească de lagăr. Răspunsul a fost unul singur: nu, n-a existat o asemenea zi în viaţa lor.

---

1. În rusă, *etap* înseamnă şi „etapă" şi „convoi de deţinuţi".
2. Este vorba de romanul lui Vercors, *Les Animaux dénaturés* (1952).

Chiar şi oamenii de înaltă cultură, care au trecut prin lagăr – dacă n-au fost striviţi şi, întîmplător, au scăpat teferi –, s-au străduit să ridice o barieră din glume şi anecdote, o barieră care să le ocrotească sufletul şi mintea. Dar lagărul i-a înşelat şi pe ei. I-a făcut propovăduitori ai neprincipialităţii principiale, iar cultura lor imensă le-a slujit ca obiect al unor distracţii intelectuale de casă, al gimnasticii minţii.

Analiza *Povestirilor din Kolîma* constă în însăşi absenţa analizei. Aici sînt aleşi oameni fără biografie, fără trecut şi fără viitor, sînt surprinşi în clipa lor prezentă: animalică sau omenească? Şi cui i se potriveşte mai bine materialul? Fiarelor, animalelor sau oamenilor?

Povestiri din Kolîma reprezintă destinul unor martiri, care n-au fost şi n-au devenit eroi.

În *Povestiri din Kolîma* – cum i se pare autorului – nu există nimic care să nu însemne biruinţa asupra răului, triumful binelui.

Dacă aş fi vrut altceva, aş fi găsit cu totul alt ton, alte culori, aplicînd acelaşi principiu artistic.

Sîngele propriu – iată ce a cimentat frazele în *Povestiri din Kolîma*. Orice problemă pe care o pune viaţa, dar aceste probleme nu numai că nu sînt rezolvate, dar nici măcar nu sînt puse cum trebuie. Memoria a păstrat mii de subiecte ca variante de răspuns şi nu mi-a rămas decît să-l aleg pe cel potrivit şi să-l aştern pe hîrtie. Nu pentru a descrie ceva, ci pentru a răspunde. N-am timp pentru descrieri.

În *Povestiri din Kolîma* nu există nici un rînd, nici o frază care să fie „literatură".

Mai mult chiar: viaţa păstrează şi acum situaţii parcă scoase din poveşti, eposuri şi legende, din mitologie, religie şi monumente artistice (fapt care l-a tulburat nu puţin pe Oscar Wilde).

Autorul speră că în cele 33 de povestiri ale ciclului nimeni nu va pune la îndoială adevărul „vieţii vii".

Substituirea, transfigurarea sînt realizate nu numai prin montarea documentelor. „Injectorul"[1] nu este doar o căptuşeală peisagistică de felul „Pinului pitic". În fapt, nu este deloc un text peisagistic, întrucît peisajul n-are nici un fel de lirism, ci este mai degrabă o conversaţie a autorului cu cititorul său.

„Pinul pitic" este necesar nu ca informaţie peisagistică, ci ca stare de spirit, indispensabilă pentru înfruntarea din „Terapia de şoc", „Conspiraţia juriştilor", „Carantina de tifos".

---

1. De fapt, se referă la povestirea *Kant*.

Textul acesta este un fel de căptuşeală peisagistică.

Toate repetiţiile şi erorile de exprimare, reproşate de cititori, le-am făcut nu întîmplător, nu din neatenţie sau din grabă...

Se spune că un anunţ se întipăreşte mai bine în memorie dacă el conţine o greşeală de ortografie. Însă nu doar aceasta este recompensa pentru neglijenţă.

Înseşi autenticitatea şi prioritatea cer asemenea greşeli.

O călătorie sentimentală a lui Sterne se întrerupe la jumătate de frază şi nu stîrneşte dezaprobarea nimănui.

Atunci de ce în povestirea „Cum a început totul" toţi cititorii completează, corectează cu mîna lor propoziţia mea neterminată „Noi încă munc..."?

Cum să te lupţi pentru stil, cum să aperi dreptul autorului?

Folosirea sinonimelor, a verbelor sinonime şi a substantivelor sinonime, slujeşte aceluiaşi dublu scop: sublinierea esenţialului şi crearea muzicalităţii, a sprijinului sonor, a intonaţiei.

Cînd un orator îşi rosteşte discursul, o nouă frază i se formulează în minte, în timp ce pe limbă îi vin sinonime.

Importanţa extraordinară a păstrării primei variante. Corectura este inadmisibilă. E mai bine să aştepţi un nou avînt sufletesc şi să scrii o nouă povestire cu toate drepturile primei versiuni.

Toţi cei care scriu versuri ştiu că prima variantă este cea mai sinceră, cea mai directă, supusă grabei de a spune ce e mai important. Finisarea ulterioară – corectura (în multiplele ei accepţii) – este un control, o constrîngere a raţiunii asupra sentimentului, o intervenţie a raţiunii. Din 12-16 versuri ale oricărui mare poet rus pot să ghicesc strofa care a fost scrisă prima. Am ghicit fără nici o greşeală ce a fost important pentru Puşkin sau Lermontov.

Şi în proza, numită convenţional „nouă", prima variantă are însemnătate deosebit de mare.

Se va spune: toate acestea nu sînt necesare inspiraţiei, revelaţiei.

Autorul răspunde: iluminarea apare numai după aşteptare obligatorie şi muncă încordată, după căutări şi invocări.

Dumnezeu este întotdeauna de partea marilor batalioane. Conform spuselor lui Napoleon. Aceste mari batalioane ale poeziei se aliniază şi mărşăluiesc, învaţă să tragă în adăposturi, în profunzime.

Artistul munceşte mereu şi prelucrarea materialului se face încontinuu, în permanenţă. Iluminarea este rezultatul acestei munci permanente.

Fireşte că în artă sînt taine. Acest lucru este taina talentului. Nici mai mult, nici mai puţin.

Corectarea, „finisarea" oricăreia dintre povestirile mele este neobişnuit de dificilă, pentru că are scopuri deosebite, de stil.

Repari un pic şi este tulburată forţa autenticităţii, a priorităţii. Aşa s-a întîmplat cu povestirea „Conspiraţia juriştilor", schimbarea în rău după corectare a fost remarcată imediat (N.I.[1]).

În *Povestiri din Kolîma* nu sînt fleacuri, fireşte. Autorul crede, poate greşit, că problema nu se află totuşi numai în material şi chiar nu atît de mult în material...

Autorul a scris „Crucea", una dintre cele mai bune povestiri din punctul de vedere al conciziei compoziţionale, al esenţei, în ea au fost respectate principiile prozei noi şi am impresia că povestirea a ieşit bine.

De ce tema lagărului? Într-o interpretare largă, în perceperea ei principială, această temă este problema principală, fundamentală, a zilelor noastre. Oare exterminarea omului cu ajutorul statului nu este problema centrală a vremii noastre, a moralei noastre, care a pătruns în psihologia fiecărei familii? Tema aceasta este mult mai importantă decît tema războiului. Într-un anume sens, în cazul de faţă războiul joacă rolul camuflajului psihologic (istoria spune că în timpul războiului tiranul se apropie de popor). În spatele statisticii războiului, în spatele oricărei statistici, vor să ascundă tema lagărului.

Cînd sînt întrebat ce scriu, răspund: nu scriu amintiri. Nu există nici un fel de amintiri în *Povestiri din Kolîma.* Nu scriu nici povestiri, mai precis, mă străduiesc să nu scriu povestiri, ci o proză care să nu poată fi considerată literatură.

Nu o proză a documentului, ci o proză încărcată de suferinţă ca un document.

1965

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

1. În scrisoarea din 2 septembrie 1965, Nadejda Iakovlevna Mandelştam îi scrie: „În «Conspiraţia juriştilor» parcă am citit o variantă mai amănunţită, care a fost mai puternică".

Povestiri din Kolîma

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

Prin zăpadă

Cum se croieşte drum prin zăpada neumblată? În faţă păşeşte un om, năduşit şi înjurînd, abia îşi mişcă picioarele, se înfundă clipă de clipă în zăpada adîncă şi afînată. Omul străbate cale lungă, însemnîndu-şi drumul cu gropiţe negre, neregulate. Oboseşte, se întinde pe zăpadă, îşi aprinde o ţigară, iar fumul de mahorcă se aşterne ca un norişor albastru deasupra omătului alb, scînteietor. Omul pleacă mai departe, dar norişorul rămîne încă acolo, deasupra locului unde s-a odihnit: văzduhul e aproape încremenit. Drumurile se trasează întotdeauna în zile liniştite, pentru ca vînturile să nu mături munca oamenilor. Omul îşi stabileşte singur reperele pe zăpada nemărginită: o stîncă, un copac înalt. Îşi poartă trupul prin zăpadă, aşa cum luntraşul îşi conduce barca pe un rîu de la un capăt la altul.

Pe urma trasată, îngustă şi nesigură, se deplasează cinci-şase oameni în rînd, umăr la umăr. Ei păşesc pe lîngă urmă, nu în făgaşul ei. Cînd ajung în locul dinainte stabilit, se întorc şi o pornesc din nou înapoi ca să bătătorească zăpada neatinsă, acel loc necălcat încă de picior de om. Acum drumul e croit. Pe el pot merge oameni, sănii în convoaie, tractoare. Dacă s-ar păşi în şir indian după primul om, urmă peste urmă, s-ar croi o cărare îngustă şi vizibilă, dar greu de parcurs, s-ar forma o cărăruie, nu un drum; ar fi doar nişte gropiţe prin care s-ar răzbi mai anevoios decît prin zăpada neumblată. Primului om îi este mai greu decît celorlalţi şi, cînd acesta e la capătul puterilor, în faţă iese un altul din rîndul din spate. Fiecare dintre aceştia, chiar şi cel mai mic sau cel mai firav, trebuie să calce o bucăţică din zăpada virgină, nu urma altuia. Iar pe tractoare şi pe cai merg cititorii, nu scriitorii.

[1956]

Pe datorie

Jucau cărţi la cărăuşul[1] Naumov. Gardienii de serviciu nu se uitau niciodată în baraca repartizată cărăuşilor, socotind pe bună dreptate că misiunea lor principală era să-i ţină sub observaţie pe condamnaţii conform articolului 58[2]. Iar caii nu li se încredinţau, de regulă, contrarevoluţionarilor. E adevărat că şefii cu experienţă bombăneau pe ascuns că astfel sînt lipsiţi de muncitorii cei mai buni, mai grijulii, însă instrucţiunile în privinţa asta erau stricte şi fără drept de apel. Într-un cuvînt, la cărăuşi nu era nici un pericol, şi seară de seară *blatarii*[3] se adunau aici pentru duelurile lor la jocurile de cărţi.

În colţul din dreapta al barăcii, pe priciurile de jos se aşterneau plăpumi pestriţe. De stîlpul din colţ era agăţată cu sîrmă o *kolîmka*[4] aprinsă, o lămpiţă improvizată cu abur de benzină. În capacul unei cutii de conserve se înfigeau etanş trei-patru ţevişoare de aramă neastupate – acesta era tot dispozitivul. Ca să aprindă lampa, puneau pe capac un cărbune fierbinte, benzina se încălzea, aburul se ridica prin ţevişoare, iar gazul acesta ardea de la flacăra unui chibrit.

Pe plăpumi se afla o pernă murdară din puf, iar de-o parte şi de alta şedeau cei doi parteneri cu picioarele strînse sub ei, ca buriaţii – poziţia clasică, în puşcărie, de bătălie la jocul de cărţi. Pe pernă se vedea un pachet nou de cărţi. Acestea nu erau cărţi obişnuite, ci cărţi confecţionate în lagăr, cu o repeziciune uimitoare, de maeştrii în asemenea treburi. Pentru fabricarea lor era nevoie de hîrtie (din orice carte),

---

1. În original, *konogon*: bărbatul care mînă calul înhămat la vagonetul cu cărbuni în minele de cărbuni.
2. Articolul 58 din Codul Penal al RSFSR a fost promulgat la 25 februarie 1927 cu scopul de a fi arestate persoanele suspectate de activitate contrarevoluţionară. A fost modificat de mai multe ori şi extins semnificativ la 8 iunie 1934, cînd au fost introduse noţiunile de „duşman al poporului", „trădător de patrie" şi „sabotor". Apogeul persecuţiei a fost atins în perioada Marii Epurări (1937-1938).
3. *Blatar* – cuvînt provenit de la *blat* (în idiş, „palmă"), intrat în argoul hoţilor din Odessa cu sensul – preluat şi în limba română – de acţiune sau învoială ilegală. Termenul desemnează categoria cea mai periculoasă de deţinuţi de drept comun (criminali, escroci, hoţi cu state vechi) folosiţi de autorităţile lagărelor în reprimarea şi, uneori, în lichidarea deţinuţilor politici.
4. Lămpiţă cu fitil, meşterită dintr-o cutie de conservă.

de o bucată de pîine (o mestecau bine şi o treceau printr-o cîrpă ca să obţină o scrobeală bună de lipit foile una de alta), de un căpeţel de creion chimic (în loc de cerneală tipografică) şi de un cuţit (ca să fie decupate atît şabloanele semnelor, cît şi cărţile de joc).

Astăzi cărţile de joc tocmai fuseseră tăiate dintr-un volumaş de Victor Hugo; cu o zi înainte, cineva uitase cărţulia în birou. Hîrtia era groasă şi rezistentă, aşa că filele nu trebuiau lipite una de alta, ca atunci cînd hîrtia era subţire. În lagăr, creioanele chimice se confiscau cu stricteţe la toate percheziţiile. Erau confiscate şi la controlul pachetelor primite. Lucrul acesta se făcea nu doar pentru curmarea oricărei posibilităţi de a fabrica acte şi ştampile (erau mulţi artişti de felul acesta), ci şi pentru distrugerea oricărei eventuale concurenţe cu monopolul de stat al cărţilor de joc. Din creionul chimic făceau cerneală cu care, cu ajutorul şablonului de hîrtie pregătit dinainte, desenau toate semnele pe cărţile de joc: dame, valeţi, decari... Semnele nu se deosebeau după culoare, dar jucătorul nici nu avea nevoie de aşa ceva. De pildă, valetului de pică îi corespundea semnul de pică desenat în două colţuri opuse ale cărţii de joc. Dispunerea şi forma semnelor erau aceleaşi de veacuri – dibăcia de a confecţiona manual cărţi de joc intră în programa educaţiei „cavalereşti" a oricărui blatar tînăr.

Pachetul nou-nouţ se afla pe pernă, iar unul dintre jucători îl lovea cu mîna murdară ale cărei degete nemuncite erau fine şi albe. Unghia de la degetul mic avea o lungime neobişnuită; era considerată şic de tîlhari, la fel ca şi „fixurile" – nişte coroniţe de aur, de fapt, din bronz, puse pe dinţi perfect sănătoşi. Existau chiar maeştri – aşa-zişi „protezişti dentari" – care cîştigau binişor din confecţionarea unor astfel de coroniţe, la mare cerere întotdeauna. În privinţa unghiilor, vopsitul lor în diferite culori ar fi intrat de bună seamă în traiul cotidian al lumii interlope dacă în condiţiile de închisoare s-ar fi putut procura ojă. Unghia îngălbenită, bine îngrijită, strălucea ca o piatră preţioasă. Stăpînul unghiei îşi plimba mîna stîngă prin părul blond, murdar şi lipicios. Era tuns cu mare pedanterie, ca boxerii. Fruntea joasă, fără nici o cută, sprîncenele stufoase şi galbene, gura mică şi bine conturată – toate acestea confereau fizionomiei sale una din calităţile importante ale înfăţişării oricărui tîlhar: trecea neobservată. Faţa lui arăta în aşa fel, încît ţi-era imposibil s-o ţii minte. O priveai şi o uitai, ea îşi pierdea trăsăturile şi n-o mai recunoşteai la o întîlnire viitoare. Acesta era Sevocika, faimos cunoscător de *terţ*,

stos şi *bura* – trei jocuri clasice de cărţi –, cel care explica inspirat mii de reguli de joc ce trebuiau neapărat respectate într-o competiţie adevărată. Despre Sevocika se spunea că „e un mare expert", adică avea îndemînarea şi iscusinţa unui trişor. Bineînţeles că era trişor; jocul cinstit al hoţilor este de fapt un joc bazat pe înşelăciune: urmăreşte şi prinde-ţi adversarul în flagrant, e dreptul tău, pricepe-te să înşeli şi să pui mîna pe un cîştig dubios.

Se juca întotdeauna în doi – unul contra celuilalt. Nici un maestru nu se cobora să participe la jocuri de grup, de exemplu, *ociko*. Nu le era frică să joace cu „experţi" puternici, aşa cum la şah un spirit luptător adevărat îşi caută un adversar pe măsură.

Partenerul lui Sevocika era însuşi Naumov, brigadierul cărăuşilor. Acesta era mai în vîrstă decît partenerul său (de altfel, cîţi ani să fi avut Sevocika – douăzeci? treizeci? patruzeci?) – un flăcău brunet ai cărui ochi negri, adînc intraţi în orbite, aveau o expresie atît de chinuită, încît, dacă n-aş fi ştiut că Naumov era hoţ pe căile ferate din Kuban, l-aş fi luat drept pelerin, călugăr sau membru al cunoscutei secte „Dumnezeu ştie", o sectă pe care de zeci de ani o întîlneşti în lagărele noastre. Această impresie devenea şi mai puternică la vederea găitanului cu o cruciuliţă de cositor, ce atîrna la gîtul lui Naumov – gulerul cămăşii îi era desfăcut. Cruciuliţa asta nu era nicidecum o glumă profanatoare, un capriciu ori o improvizaţie. În vremea aceea toţi blatarii purtau la gît cruciuliţe de aluminiu; era semnul de recunoaştere a ordinului, ca un fel de tatuaj.

În anii '20, blatarii purtau chipie ale uniformei Institutului Tehnic, iar mai înainte – şepci ca ale ofiţerilor din marină. În anii '40, iarna purtau *kubănci*[1], îşi îndoiau carîmbii de la cizmele de pîslă, iar la gît aveau o cruce. De obicei, crucea era netedă, dar dacă se nimereau şi artişti pe acolo, îi obligau să graveze pe ea cu un ac desene pe subiectele preferate: o inimă, o carte de joc, o cruce, o femeie goală... Crucea lui Naumov era netedă. Ea atîrna pe pieptul negricios şi dezgolit, împiedicîndu-te să citeşti pe tatuajul lui albastru un citat din Esenin, singurul poet recunoscut şi canonizat în lumea infractorilor:

Puţine căi am străbătut,
Greşeli făcut-am multe însă.[2]

---

1. *Kubanka*, căciulă purtată de cazacii din Kuban (rusă).
2. Serghei Esenin, versuri din *Poezii şi poeme*, traducere de George Lesnea, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, p. 42.

— Ce pui la bătaie? mormăi Sevocika printre dinți, cu un infinit dispreț: și atitudinea asta era considerată de bonton la începutul jocului.

— Păi, boarfe. Uite, costumul ăsta...

Și Naumov se bătu cu mîna pe umăr.

— Cinci sutare, estimă Sevocika costumul.

Drept răspuns izbucni un torent de înjurături care ar fi trebuit să convingă adversarul de valoarea mult mai mare a obiectului. Chibiții din jurul jucătorilor așteptau răbdători finalul acestei uverturi tradiționale. Nici Sevocika nu rămînea dator și, înjurînd și mai abitir, scădea prețul. În sfîrșit, costumul a fost evaluat la o mie de ruble. La rîndul lui, Sevocika puse în joc cîteva pulovere ponosite. După ce puloverele au fost evaluate și aruncate tot pe plapumă, Sevocika începu să amestece cărțile.

Eu și Garkunov, fost inginer textilist, tăiam lemne cu fierăstrăul pentru baraca lui Naumov. Era muncă de noapte. După munca noastră din timpul zilei la abataj, trebuia să tăiem și să spargem lemne pentru douăzeci și patru de ore. Ne furișam la cărăuși imediat după cină; aici era mai cald decît în baraca noastră. După ce ne terminam munca, omul de corvoadă[1] al lui Naumov ne turna în gamele o zeamă chioară și rece – resturi de la singurul și permanentul fel de mîncare, numit în meniul cantinei „găluște ucrainene" – și ne dădea cîte o bucată de pîine. Ne așezam pe jos într-un colț și înghițeam hrana agonisită. Mîncam în beznă totală, pentru că lămpile cu benzină ale barăcii luminau locul jocului de cărți, dar, după remarca exactă a celor cu state vechi în pușcărie, „lingura nu trece pe lîngă gură". Acum ne uitam la jocul dintre Sevocika și Naumov.

Naumov își pierduse costumul. Pantalonii și scurta erau lîngă Sevocika, pe plapumă. Fusese pusă la bătaie perna. Unghia lui Sevocika schița prin aer arabescuri complicate. Cărțile ba dispăreau în palmele lui, ba apăreau din nou. Naumov rămăsese în bluza de

---

1. În original, *dnevalnîi*, care în spațiul concentraționar denumea deținutul politic ce avea în grija lui ordinea și curățenia în barăci, în birourile din administrația lagărului, în spitale și în punctele sanitare. Putea sluji și ca ordonanță pe lîngă un ofițer. Deținuta în această funcție, *dnevalnaia*, pe lîngă obligațiile de mai sus, muncea uneori ca servitoare sau menajeră în casele persoanelor oficiale din conducerea lagărului. În românește, acest termen a fost tradus prin forme variate: planton, intendent, ordonanță, om de corvoadă, menajeră, iar în unele cazuri a fost păstrată forma din original.

corp, cazaca de satin luase drumul pantalonilor. Nişte mîini grijulii îi aruncaseră peste umeri o pufoaică, dar el, cu o mişcare bruscă din umeri, o azvîrlise pe jos. Deodată se făcu linişte. Sevocika scărpina fără grabă perna cu unghia.

— Pun la bătaie plapuma, spuse Naumov cu glas răguşit.

— Două sutare, răspunse indiferent Sevocika.

— O mie, pui de căţea! strigă Naumov.

— Pentru ce? Ăsta nu-i obiect de jucat! Asta-i înşelăciune, e un fleac, ripostă Sevocika. Doar pentru tine o accept pe trei sutare.

Lupta continua. După reguli, bătălia nu se încheia cîtă vreme partenerul mai avea ceva de pus în joc.

— Joc cizmele de pîslă.

— Nu joc pe pîslari, anunţă ferm Sevocika. Nu joc pe vechiturile statului.

Pentru cîteva ruble a fost pierdut un ştergar ucrainean cu cocoşi, un portţigaret gravat cu profilul lui Gogol – toate au ajuns la Sevocika. Pielea întunecată a obrajilor lui Naumov se înroşea tot mai mult.

— Pe datorie, spuse el slugarnic.

— Asta-mi mai lipsea, rosti vioi Sevocika şi întinse mîna în spate: pe dată, în mînă i se puse o ţigară cu mahorcă, gata aprinsă. Sevocika trase adînc în piept şi-l apucă tusea. La ce-mi trebuie mie „datoria" ta? Convoaie noi nu sînt – de unde o să iei? De la soldaţii din escortă?

După lege, să joci pe datorie, adică pe credit, era un favor pe care nu erai obligat să-l faci, dar Sevocika nu voia să-l ofenseze pe Naumov, nu voia să-l lipsească de ultima şansă de revanşă.

— Pe un sutar, spuse el domol. O oră pe datorie.

— Împarte cărţile.

Naumov îşi îndreptă cruciuliţa pe piept şi se aşeză. Îşi recîştigă plapuma, perna, pantalonii şi din nou pierdu tot.

— Să fierbem nişte *cifiraş*, spuse Sevocika, aşezînd lucrurile cîştigate într-un geamantan mare din placaj. Aştept.

— Pregătiţi-l, băieţi, zise Naumov.

Era vorba despre o uimitoare băutură din Nord, un ceai foarte tare. Într-o cană nu prea mare se opăresc cincizeci de grame de ceai sau chiar mai mult. Băutura e din cale afară de amară, se bea înghiţitură cu înghiţitură, însoţită de bucăţele de peşte sărat. Un astfel de ceai alungă somnul şi, de aceea, blatarii şi şoferii de cursă lungă din Nord îl ţin la mare cinste. Probabil că *cifirul* afectează cumplit inima, dar eu cunoşteam *cifirişti* care-l foloseau de mulţi ani

şi-l suportau aproape fără probleme. Sevocika sorbi o înghiţitură din cana primită.

Naumov îşi roti privirea grea şi întunecată peste cei din jur. Părul i se încîlcise. Cînd ajunse în dreptul meu, privirea i se opri.

În creierii lui Naumov apăru fulgerător un gînd anume.

— Ia fă-te încoace!

Am ieşit la lumină.

— Dă jos pufoaica!

Era limpede despre ce era vorba şi toată lumea urmărea cu interes tentativa lui Naumov.

Sub pufoaică nu aveam decît lenjeria de corp primită în puşcărie; cămaşa cazonă o primisem cu doi ani în urmă şi se făcuse praf de mult. M-am îmbrăcat la loc.

— Vino tu încoace, spuse Naumov, arătînd cu degetul spre Garkunov.

Garkunov îşi scoase pufoaica şi se făcu alb la faţă. Sub bluza de corp murdară avea un pulover de lînă - era ultimul pachet de la soţie înainte de a porni la drum lung, iar eu ştiam cum avea grijă de el Garkunov: îl spăla cînd făceam baie, îl usca purtîndu-l, nu-l lăsa o clipă din mînă: tovarăşii de lagăr i l-ar fi furat imediat.

— Hai, scoate-l, îi spuse Naumov.

Sevocika îşi flutură aprobator degetul - obiectele de lînă erau apreciate. Dacă dădea la spălat pulovăraşul şi era curăţat cu aburi de păduchi, putea să-l poarte şi el: avea un model frumos.

— Nu-l scot, răspunse cu glas răguşit Garkunov. Doar odată cu pielea...

Se repeziră la el, îl puseră la pămînt.

— Mă muşcă! ţipă cineva.

Garkunov se ridică încet de jos, ştergîndu-şi cu mîneca sîngele de pe faţă. În aceeaşi clipă, Saşka, omul de corvoadă al lui Naumov, acelaşi om care cu un ceas în urmă ne servise cu supă drept răsplată pentru tăierea lemnelor, se aplecă puţin şi scoase ceva din carîmbul cizmei. Apoi întinse mîna spre Garkunov. Acesta icni şi începu să se încline într-o parte.

— Nu se putea totuşi fără chestia asta? strigă Sevocika.

În lumina licăritoare a lămpii cu benzină se vedea cum faţa lui Garkunov se face tot mai cenuşie.

Saşka întinse mîinile celui ucis, îi sfîşie cămaşa şi-i trase puloverul peste cap. Puloverul era roşu şi sîngele de pe el abia se observa.

Cu grijă, ca să nu-şi murdărească degetele, Sevocika puse puloverul în geamantanul din placaj. Jocul se încheiase şi eu mă puteam duce acasă. Acum trebuia să-mi caut alt partener pentru tăierea lemnelor.

1956

În noapte

Cina se terminase. Glebov îşi lingea fără grabă gamela, strîngea meticulos de pe masă firimiturile de pîine în palma stîngă şi, ducîndu-le la gură, le aduna grijuliu cu limba. Fără să le înghită, simţea cum saliva învăluie lacom şi vîrtos ghemotocul minuscul de pîine. N-ar fi putut să spună dacă dumicatul acesta are gust sau nu. Gustul este altceva, o noţiune mult prea săracă în comparaţie cu senzaţia pătimaşă, pînă la uitare de sine, pe care o dădea hrana. Glebov nu se grăbea să înghită: pîinea se topea singură în gură şi se topea repede.

Ochii strălucitori, duşi în fundul capului, ai lui Bagreţov nu se desprindeau de gura lui Glebov; nimeni n-ar fi avut atîta forţă să-l facă să-şi ia privirea de la mîncarea ce dispărea în gura altuia. Glebov îşi înghiţi saliva şi în aceeaşi clipă Bagreţov îşi mută privirea în zare, spre luna mare şi portocalie care se tîra pe cer.

— E timpul, spuse Bagreţov.

O porniră în tăcere pe potecă spre stîncă şi urcară pe un drumeag care ocolea dealul. Deşi soarele abia apusese, pietrele, care în timpul zilei încălzeau tălpile prin galoşii de cauciuc încălţaţi pe picioarele goale, erau acum reci. Glebov îşi încheie pufoaica. Mersul nu-l încălzea.

— Mai e mult? întrebă el în şoaptă.

— Mai e, răspunse Bagreţov cu glas domol.

Se aşezară să se odihnească. N-aveau despre ce să vorbească, n-aveau nici măcar la ce să se gîndească – totul era simplu şi clar. Pe platforma de la capătul drumeagului se vedeau grămezi de pietre răscolite şi bucăţi smulse de muşchi uscat.

— Aş fi putut s-o fac şi singur, zîmbi Bagreţov, dar în doi e mai plăcut. Apoi, pentru un prieten vechi...

Cu un an în urmă, amîndoi fuseseră aduşi aici pe acelaşi vapor. Bagreţov se opri.

— Trebuie să ne lăsăm în jos, altfel o să ne vadă.

Se întinseră pe burtă şi începură să arunce pietre în lături. Pietrele nu erau atît de mari încît să nu poată fi ridicate sau mutate în doi, pentru că bărbaţii care le aruncaseră aici în timpul dimineţii nu erau mai vînjoşi decît Glebov.

Bagreţov înjură încet. Îşi zgîriase un deget, curgea sînge. Îşi presără nisip peste rană, rupse un smoc de vată din pufoaică, îl apăsă pe zgîrietură, dar sîngele nu se oprea.

— Se coagulează greu, spuse indiferent Glebov.

— Eşti doctor cumva? îl întrebă Bagreţov, sugîndu-şi degetul.

Glebov tăcea. Vremea în care fusese doctor i se părea foarte îndepărtată. Oare chiar existase o asemenea vreme? Prea adesea i se părea că lumea de dincolo de munţi şi mări e un vis, o născocire. Reale erau doar clipa, ceasul, ziua, de la trezire pînă la stingere; nu se gîndea la ce va fi, nu avea putere pentru aşa ceva. Ca toţi ceilalţi.

Nu ştia trecutul oamenilor din jur şi nici nu-l interesa. De altfel, dacă mîine Bagreţov s-ar declara doctor în filosofie sau mareşal de aviaţie, Glebov l-ar crede fără să stea pe gînduri. El însuşi fusese vreodată doctor? Pierduse nu doar automatismul de a raţiona, ci şi automatismul de a observa. Glebov vedea cum Bagreţov îşi sugea sîngele din degetul murdar, dar nu spuse nimic. Imaginea aceasta doar îi aluneca prin conştiinţă, dar nu găsea înlăuntrul său puterea de a replica şi nici n-o căuta. Conştiinţa rămasă, care, poate, nici nu mai era omenească, avea prea puţine faţete, iar acum era îndreptată spre un singur ţel: să mute cît mai repede pietrele.

— E adîncă, nu-i aşa? întrebă Glebov, cînd se aşezară să se odihnească.

— Cum ar putea să fie adîncă? răspunse Bagreţov.

Glebov îşi dădu seama că pusese o întrebare prostească şi că groapa n-avea cum să fie adîncă.

— Aici este, zise Bagreţov.

Dăduse de un deget de om. Degetul mare de la un picior apăruse dintre pietre şi se vedea foarte clar în lumina lunii. Degetul nu semăna cu degetele lui Glebov sau ale lui Bagreţov, dar nu pentru că era înţepenit şi lipsit de viaţă – în sensul acesta, deosebirea era mică. Unghia degetului fusese tăiată, degetul însuşi era mai gros şi mai cărnos decît al lui Glebov. Cei doi bărbaţi dădură repede la o parte pietrele care acopereau trupul.

— E foarte tînăr, spuse Bagreţov.

Traseră împreună, cu greu, cadavrul de picioare.

— Şi ce greu e, observă Glebov cu răsuflarea tăiată.

— Dacă n-ar fi fost atît de greu, l-ar fi îngropat ca pe noi toţi şi n-am mai fi avut de ce să venim azi aici.[1]

Îndreptară mîinile mortului şi-i scoaseră cămaşa.

— Izmenele sînt noi de-a binelea, spuse satisfăcut Bagreţov.

Îi scoaseră şi izmenele. Glebov ascunse sub pufoaică lenjeria făcută ghemotoc.

— Mai bine i-ai pune pe tine, îl sfătui Bagreţov.

— Nu, nu vreau, mormăi Glebov.

Puseră mortul înapoi în mormînt şi-l acoperiră cu pietre.

Lumina albăstrie a lunii ce răsărise cădea pe pietre, pe pădurea rară a taigalei, dînd fiecărui tăpşan şi fiecărui copac o altă înfăţişare decît cea de peste zi. Totul părea real într-un fel aparte, altfel decît în timpul zilei. Părea să fie al doilea chip al lumii, cel nocturn.

Lenjeria mortului se încălzise la pieptul lui Glebov şi deja nu mai părea străină.

— Aş fuma o ţigară, spuse Glebov visător.

— Ai să fumezi mîine.

Bagreţov zîmbea. Mîine vor vinde lenjeria, o vor schimba pe pîine, poate vor obţine şi ceva tutun...

1954

Dulgherii

Zile în şir ceaţa a fost atît de deasă, că nu vedeai nici la doi paşi. De altfel, nu era nevoie să mergi prea departe de unul singur. Cele cîteva destinaţii – cantina, spitalul, postul de gardă – le nimereai dintr-un instinct dobîndit nu se ştie cum, înrudit cu acel simţ al orientării pe care-l stăpînesc la perfecţie animalele şi care, în condiţii propice, se trezeşte şi în om.

Muncitorilor nu li se arăta termometrul, nici nu era nevoie, pentru că trebuia să ieşi la muncă orice temperatură ar fi fost. În plus, veteranii din Kolîma stabileau destul de exact intensitatea gerului şi fără termometru: dacă se lăsa o pîclă rece, afară erau minus

1. Deţinuţii erau îngropaţi fără haine.

patruzeci de grade; dacă respirai fără prea mare dificultate, dar aerul ieşea din gură cu zgomot, însemna că erau minus patruzeci şi cinci de grade; dacă respiraţia era zgomotoasă şi greoaie, gerul ajunsese la minus cincizeci de grade. Peste minus cincizeci şi cinci de grade, scuipatul îngheţa în zbor. Scuipatul îngheţa în zbor de mai bine de două săptămîni.

În fiecare dimineaţă, Potaşnikov se scula cu speranţa că gerul se va domoli. Ştia din experienţa iernii trecute că pentru a avea senzaţia de căldură, importantă era o schimbare bruscă, un contrast, oricît de joasă rămînea temperatura. Dacă gerul scădea la minus patruzeci-patruzeci şi cinci de grade, următoarele două zile va fi cald, iar mai departe de două zile n-avea rost să-ţi faci planuri.

Dar gerul nu se domolea şi Potaşnikov îşi dădea seama că nu mai poate rezista multă vreme. Mîncarea de dimineaţă ajungea, în cel mai bun caz, pentru un ceas de muncă, apoi apărea oboseala, iar gerul te pătrundea pînă în măduva oaselor – expresia asta populară nu era nicidecum o metaforă. Nu-ţi rămînea decît să-ţi agiţi unealta şi să sari de pe un picior pe altul pînă la masa de prînz. Cu dejunul fierbinte – faimoasa zeamă chioară cu două linguri de caşă – îţi refăceai prea puţin forţele, însă te încălzeai cît de cît. Şi din nou puterea de muncă dura un ceas, după care pe Potaşnikov îl cuprindea dorinţa nu să se încălzească, ci pur şi simplu să se întindă pe pietrele îngheţate şi să moară. Totuşi ziua se încheia şi după cină Potaşnikov se culca imediat, îndată ce îşi bea apa cu pîinea pe care nici un muncitor n-o mînca la cantină cu supa obişnuită, ci o ducea în baracă.

Dormea, firește, pe priciurile de sus – priciurile de jos erau ca un beci îngheţat, iar cei care-şi aveau locul acolo îşi petreceau jumătate de noapte lîngă sobă, îmbrăţişînd-o pe rînd, căci soba era doar călîie. Lemnele nu ajungeau niciodată: după ele trebuia să mergi patru kilometri după ce-ţi terminai munca şi toată lumea se ferea de obligaţia asta prin orice mijloc. Deşi sus, bineînţeles, era mai cald, oamenii dormeau în hainele cu care mergeau la muncă: cu căciula pe cap, în pufoaice, în *buşlaturi*[1], în pantaloni vătuiţi. Era mai cald deasupra, dar şi acolo în timpul nopţii li se lipea părul de pernă, din pricina frigului.

Potaşnikov simţea că puterile îi scad cu fiecare zi. Lui, un bărbat de treizeci de ani, îi era deja greu să se urce pe patul de sus şi la fel

1. *Buşlat* (rusă), scurtă marinărească.

de greu să coboare. Vecinul lui murise cu o zi înainte, pur şi simplu murise, nu se mai trezise, şi nimeni nu se interesa de ce, ca şi cum pricina morţii ar fi fost una singură, bine cunoscută tuturor. Plantonul se bucurase că moartea se petrecuse dimineaţa, nu seara, pentru că raţia pe-o zi a celui care murise îi revenea lui. Toţi ştiau lucrul acesta, aşa că Potaşnikov prinse curaj şi se apropie de planton: „Frînge-mi şi mie o bucăţică de coajă", dar acesta îl întîmpină cu o avalanşă de înjurături atît de urîte, cum o poate face doar un om slab devenit puternic, care ştie că sudalma lui rămîne nepedepsită. Numai în situaţii excepţionale cel slab îl înjură pe cel puternic, dar atunci e vorba de curajul disperării. Potaşnikov tăcu şi se depărtă.

Trebuia să ia o hotărîre, să inventeze ceva cu creierul său slăbit. Sau să moară. Potaşnikov nu se temea de moarte. Avea însă o dorinţă tainică, copleşitoare, un fel de ultimă îndîrjire – dorinţa de a muri undeva pe un pat de spital, pe un pat adevărat, înconjurat de atenţia altor oameni, fie ea şi o atenţie profesională, dar nu în stradă, nu în ger, nu sub cizmele soldaţilor din escortă, nu în baracă – printre înjurături, în mizerie şi în mijlocul indiferenţei totale a celorlalţi. Nu-i învinuia pentru indiferenţa lor. Înţelesese de mult de unde provenea această opacitate şi nepăsare sufletească. Gerul, acelaşi ger care transforma în gheaţă scuipatul în zbor, răzbise şi în sufletul omenesc. Dacă puteau să îngheţe oasele, putea să îngheţe şi să se tîmpească şi creierul, putea să îngheţe şi sufletul. Pe ger era imposibil să te gîndeşti la ceva. Totul era simplu. Din pricina frigului şi a foamei, creierul asimila prost hrana, celulele creierului se uscau; era un proces fizic evident, şi Dumnezeu ştie dacă acesta era reversibil – cum s-ar spune în termeni medicali – ca în cazul degerăturilor, sau dacă vătămarea era definitivă. La fel se întîmpla şi cu sufletul: îngheţase, se chircise şi, poate, va rămîne rece pentru totdeauna. Potaşnikov avusese şi înainte astfel de gînduri, acum însă nu-i mai rămăsese nimic altceva în afara dorinţei de a îndura orice şi de a supravieţui gerului.

Ar fi trebuit, firește, să caute mai devreme ceva căi de salvare. Asemenea căi nu erau prea multe. Putea să ajungă brigadier sau supraveghetor, în mare, să se ţină pe lîngă conducere. Sau pe lîngă bucătărie. Dar la bucătărie avea sute de concurenţi, iar la funcţia de brigadier renunţase cu un an în urmă, jurîndu-se că nu-şi va îngădui să forţeze aici voinţa nimănui. Nici măcar de dragul propriei sale vieţi nu voia ca tovarăşii lui, în pragul morţii, să-i arunce în faţă

ultimele lor blesteme. Potaşnikov îşi aştepta moartea din zi în zi, iar ziua cu pricina părea să fi venit.

După ce-şi termină supa caldă din gamelă şi-şi mestecă bucata de pîine, Potaşnikov ajunse la locul de muncă abia tîrîndu-şi picioarele. Brigada era aliniată înainte de începerea lucrului şi de-a lungul rîndurilor păşea un bărbat gras şi roşu la faţă, încălţat în *torbasî*[1] de Iakutia, cu o căciulă din blană de ren pe cap. Purta o scurtă îmblănită albă. Cerceta cu privirea feţele istovite, murdare şi indiferente ale deţinuţilor. Oamenii băteau pasul pe loc în tăcere, aşteptînd sfîrşitul acestei întîrzieri neaşteptate. Brigadierul se afla şi el acolo şi discuta respectuos despre ceva anume cu bărbatul cu căciulă din blană de ren:

— Vă asigur, Aleksandr Evghenievici, că n-am astfel de oameni. Mergeţi la Sobolev şi la infractorii de drept comun, aici sînt doar intelectuali, Aleksandr Evghenievici. E un adevărat chin.

Bărbatul cu căciulă din blană de ren renunţă să mai cerceteze oamenii şi se întoarse spre brigadier.

— Brigadierii nu-şi ştiu oamenii, nici nu vor să-i ştie, nu vor să ne ajute, spuse el cu glas răguşit.

— Voia dumneavoastră, Aleksandr Evghenievici.

— Uite, am să-ţi demonstrez acum. Care-i numele tău?

— Ivanov mi-e numele, Aleksandr Evghenievici.

— Ia uită-te. Ei, băieţi, atenţie! Bărbatul cu căciulă din blană de ren se postă în faţa brigadei. Conducerea are nevoie de dulgheri să facă cutii pentru cărat pămînt.

Toată lumea tăcea.

— Vedeţi, Aleksandr Evghenievici? îi şopti brigadierul.

Deodată Potaşnikov îşi auzi propriul glas:

— Să trăiţi! Eu sînt dulgher.

Şi făcu un pas înainte.

Din flancul drept păşi tăcut încă un om. Potaşnikov îl cunoştea, era Grigoriev.

— Bine, zise bărbatul cu căciulă din blană de ren şi se întoarse către brigadier: Eşti un năuc şi-un rahat. Băieţi, haideţi după mine.

Potaşnikov şi Grigoriev o porniră încet după bărbatul cu căciulă din blană de ren. Acesta se opri o clipă.

— Dacă o să mergem în ritmul ăsta, spuse el cu glas răguşit, n-o să ajungem nici pînă la prînz. Uite cum facem. Eu mă duc înainte,

1. Cizme din piele de cerb, cu blana în afară (rusă).

iar voi veniţi la atelierul de tîmplărie, la şeful de şantier Sergheev. Ştiţi unde e atelierul?

— Ştim, ştim! strigă Grigoriev. Vă rugăm, făceţi-ne cinste cu cîte o ţigară.

— Eterna cerere, mormăi printre dinţi omul cu căciulă din blană de ren şi, fără să-şi scoată pachetul din buzunar, trase afară două ţigări.

Potaşnikov mergea în faţă, adîncit în gînduri. Astăzi va sta la căldură în atelierul de tîmplărie ca să ascută un topor şi să-i cioplească o coadă. Ca să ascută şi un fierăstrău. Nu trebuia să se grăbească. Pînă la masa de prînz vor primi sculele, vor semna de primire, vor căuta magazionerul. Iar spre seară, cînd se va descoperi că el nu-i în stare nici să facă o coadă de topor şi nici să rostuiască dinţii unui fierăstrău, îl vor alunga şi mîine se va întoarce la brigadă. Astăzi însă va sta la căldură. Poate şi mîine, iar poimîine va fi dulgher dacă Grigoriev e dulgher. O să fie omul de ajutor al lui Grigoriev. Iarna e pe sfîrşite. O să supravieţuiască peste vară, aşa scurtă cum e.

Potaşnikov se opri să-l aştepte pe Grigoriev.

— Tu te pricepi... la tîmplărie? rosti el, sufocîndu-se de speranţa ivită pe neaşteptate.

— Vezi tu, răspunse vesel Grigoriev, sînt doctorand la Facultatea de filologie din Moscova. Mă gîndesc că orice om cu studii superioare, cu atît mai mult în umanistică, trebuie să ştie să cioplească o coadă de topor şi să rostuiască dinţii unui fierăstrău. Mai ales dacă trebuie să facă toate astea lîngă o sobă fierbinte.

— Înseamnă că şi tu...

— Nu înseamnă nimic. O să-i păcălim două zile, iar pe urmă... Ce-ţi pasă ce-o să fie pe urmă?

— O să-i păcălim o zi. Mîine o să ne trimită înapoi la brigadă.

— N-o să fie aşa. Într-o singură zi n-o să reuşească să ne treacă în evidenţa atelierului de tîmplărie. Asta înseamnă să adune informaţii, să întocmească hîrtii. Apoi să ne scoată iarăşi din scripte...

Chiar şi în doi, abia izbutiră să deschidă uşa îngheţată. În mijlocul atelierului ardea o sobiţă de fier încinsă la roşu. Cinci tîmplari munceau la mesele lor, fără pufoaice şi căciuli. Nou-veniţii se lăsară în genunchi în faţa uşiţei deschise de la sobă, în faţa zeului focului, unul dintre primii zei ai omenirii. După ce-şi scoaseră mănuşile cu un singur deget, îşi frecară mîinile la căldură, vîrîndu-şi-le direct în foc. Degerate în repetate rînduri, degetele erau mai puţin sensibile

la temperatură, aşa că nu simţiră căldura dintr-odată. Peste un minut, Grigoriev şi Potaşnikov îşi scoaseră căciulile şi îşi descheiară buşlaturile, fără să-şi dezlipească genunchii de podea.

— Ce căutaţi aici? îi întrebă ostil unul dintre tîmplari.

— Sîntem dulgheri. O să lucrăm aici, răspunse Grigoriev.

— Din ordinul lui Aleksandr Evghenievici, adăugă în grabă Potaşnikov.

— Deci despre voi zicea şeful de şantier să vă dăm de lucru la topoare, interveni Arnştrem, meşterul în vîrstă, care dădea la rindea într-un colţ nişte cozi de lopeţi.

— Despre noi, despre noi...

— Ia luaţi de aici, spuse Arnştrem, uitîndu-se neîncrezător la ei. Uite două topoare, un fierăstrău şi un zimţar. După ce terminaţi, zimţarul mi-l daţi înapoi. Ăsta e toporul meu, ciopliţi-i o coadă.

Arnştrem zîmbi.

— Norma zilnică la toporişti e de treizeci de bucăţi, adăugă el.

Grigoriev luă reteveiul din mîinile lui Arnştrem şi începu să-l cioplească. Se auzi sirena pentru masa de prînz. Fără să-şi îmbrace haina, Arnştrem privea în tăcere cum lucrează Grigoriev.

— Acum tu, i se adresă el lui Potaşnikov.

Acesta puse bucata de lemn pe butuc, luă toporul din mîinile lui Grigoriev şi se apucă să cioplească.

— Ajunge, spuse Arnştrem.

Ceilalţi tîmplari ieşiseră să-şi ia prînzul şi în atelier nu mai era nimeni în afara celor trei.

— Luaţi toporiştile astea două făcute de mine - Arnştrem îi întinse lui Grigoriev două toporişti gata cioplite - şi montaţi topoarele. Ascuţiţi fierăstrăul. Astăzi şi mîine vă încălziţi la sobă. Iar poimîine vă întoarceţi de unde aţi venit. Luaţi şi o bucată de pîine pentru prînz.

„Astăzi şi mîine" cei doi s-au încălzit la sobă, iar „poimîine" gerul a scăzut brusc la minus treizeci de grade. Iarna era pe sfîrşite.

1954

Normă individuală

Seara, în timp ce-şi strîngea ruleta, supraveghetorul spuse că Dugaev va primi o normă individuală în ziua următoare. Brigadierul, care stătea lîngă el şi-l ruga să-i dea pe datorie „zece metrişori cubi de pămînt pînă poimîine", amuţi brusc şi începu să privească luceafărul de seară ce licărea de după coama unui deal. Baranov, partenerul lui Dugaev, care-l ajuta pe supraveghetor să măsoare munca făcută, luă o lopată şi se apucă să cureţe abatajul curăţat cu mult înainte.

Dugaev avea douăzeci şi trei de ani şi era mai degrabă mirat decît speriat de tot ce vedea şi auzea aici.

Brigada se adună la apel, predă uneltele şi o porni înapoi spre baracă în formaţie neregulată de deţinuţi. Ziua de muncă se încheiase. În cantină, Dugaev, fără să se aşeze, îşi bău direct din gamelă porţia de supă de crupe, subţire şi rece. Pîinea se dădea dimineaţa pentru toată ziua şi el o mîncase de mult. Avea chef de-o ţigară. Se uită în jur făcîndu-şi socoteala de la cine ar putea să ceară un chiştoc. Şezînd pe pervazul ferestrei, Baranov strîngea într-o hîrtioară firicele de mahorcă dintr-o punguţă de tutun întoarsă pe dos. După ce le strînse cu grijă, răsuci o ţigară subţirică şi i-o întinse lui Dugaev.

— Ia şi fumează, dar îmi laşi şi mie ceva, îi propuse el.

Dugaev se miră: el şi Baranov nu erau neapărat prieteni. De altfel, în condiţii de foame, frig şi lipsă de somn nu se lega nici o prietenie şi Dugaev, în ciuda tinereţii sale, înţelegea cît de falsă era zicala cum că necazul şi nenorocirea leagă o prietenie. Ca prietenia să fie prietenie, ar fi trebuit ca temelia ei solidă să fi fost pusă într-o perioadă cînd condiţiile de trai nu ajunseseră la ultima limită, dincolo de care în om nu mai rămîne nimic omenesc, ci doar neîncredere, ură şi minciună. Dugaev îşi amintea bine un proverb din Nord care înşira cele trei precepte ale deţinutului: nu crede, nu te teme şi nu cere...

Dugaev trase cu lăcomie în piept fumul dulceag de mahorcă şi simţi cum i se învîrte capul.

— Mă lasă puterile, spuse el.

Baranov tăcea.

Dugaev se întoarse în baracă, se întinse pe prici şi închise ochii. În ultima vreme dormea prost, foamea nu-l lăsa să doarmă bine. Avea vise tare chinuitoare - pîini, ciorbe grase aburinde... Toropeala

somnului nu-l cuprinse prea curînd, dar el deschise ochii cu o jumătate de oră înainte de a suna deşteptarea.

Brigada sosi la muncă. Oamenii se risipiră pe la abatajele lor.

— Tu aşteaptă aici, îi spuse brigadierul. Pe tine te repartizează supraveghetorul.

Dugaev se aşeză pe pămînt. Era atît de sleit de puteri, încît îl lăsa absolut indiferent orice schimbare în soarta lui.

Auzi zăngănitul primelor roabe împinse pe rampă şi scrîşnetul lopeţilor ce loveau piatra.

— Vino încoace! îi spuse supraveghetorul lui Dugaev. Uite locul tău. Măsură apoi un metru cub din abataj şi puse ca marcaj o bucată de cuarţ. Pînă aici, adăugă el. Rampagiul îţi va aşterne o scîndură pînă la rampa principală, ca să duci încărcătura unde o duc toţi. Uite aici o lopată, un tîrnăcop, o rangă şi o roabă. Dă-i drumul!

Dugaev se apucă supus de treabă.

„Mai bine aşa", îşi spuse el. Nici unul dintre tovarăşii lui nu va mîrîi că munceşte prost. Foştii plugari n-au obligaţia să ştie şi să înţeleagă că Dugaev e novice, că imediat după şcoală a început să studieze la universitate, iar de pe băncile universităţii a ajuns direct în mina asta. Fiecare pentru sine. Ei n-au obligaţia şi nici nu trebuie să înţeleagă că el e vlăguit şi flămînd de multă vreme, că nu se pricepe să fure: iscusinţa de a fura este o virtute esenţială a Nordului în toate formele ei, începînd cu pîinea vecinului şi terminînd cu smulgerea a mii de premii de la conducere pentru realizări fictive, inexistente. Nu e treaba nimănui că Dugaev nu poate rezista la o muncă de şaisprezece ore pe zi.

Dugaev căra, dădea cu tîrnăcopul, încărca roaba, iarăşi o căra şi iarăşi dădea cu tîrnăcopul şi încărca.

După pauza de prînz veni supraveghetorul, se uită la cît avansase Dugaev şi plecă fără o vorbă... Dugaev continuă să dea cu tîrnăcopul şi să încarce roaba. Era încă foarte departe de marcajul din cuarţ.

Seara apăru din nou supraveghetorul şi desfăşură ruleta. Măsură cît lucrase Dugaev.

— Douăzeci şi cinci de procente, rosti el şi-l privi pe Dugaev. Douăzeci şi cinci de procente. Tu auzi ce spun?

— Aud, răspunse Dugaev.

Cifra asta îl mira. Munca fusese atît de anevoioasă, lopata apuca prea puţină piatră, îi fusese atît de greu să dea cu tîrnăcopul... Cifra de douăzeci şi cinci de procente din normă i se părea foarte mare.

Îl dureau pulpele, iar din pricina împinsului la roabă îl dureau îngrozitor şi braţele, umerii, capul. Senzaţia de foame îl părăsise de mult.

Dugaev îşi mîncă raţia, fiindcă vedea cum mănîncă ceilalţi, ceva îi şoptea: „trebuie să mănînci". El însă nu voia asta.

— Păi asta e, spuse supraveghetorul plecînd. Să fii sănătos.

Seara, Dugaev a fost chemat la anchetator. A răspuns la patru întrebări: numele, prenumele, articolul, condamnarea. Patru întrebări care i se pun deţinutului de treizeci de ori pe zi. Apoi Dugaev s-a dus la culcare. A doua zi a lucrat din nou cu cei din brigadă, cu Baranov, iar în timpul nopţii următoare soldaţii l-au dus prin spatele grajdului de cai, pe o potecă prin pădure, într-un loc despărţit de o mică trecătoare printr-un gard înalt cu sîrmă ghimpată în partea de sus, prin care noaptea răzbătea huruit îndepărtat de tractoare. Înţelegînd despre ce e vorba, lui Dugaev îi păru rău că muncise degeaba, că degeaba se chinuise în această ultimă zi.

[1955]

Pachetul

Pachetele se dădeau la postul de gardă. Brigadierii verificau identitatea destinatarului. Placajul se rupea şi trosnea în felul lui, ca orice placaj. Copacii de pe aici nu se frîngeau aşa, ţipau cu alt glas. În spatele barierei din bănci, bărbaţi cu mîinile curate, îmbrăcaţi în uniforme militare exagerat de îngrijite, deschideau, controlau, scotoceau, împărţeau. Cutiile pachetelor, care abia se mai ţineau după o călătorie de luni întregi, aruncate cu îndemînare, cădeau pe jos, se desfăceau. Bucăţi de zahăr, fructe uscate, ceapă putrezită, pachetele boţite cu mahorcă zburau care încotro pe pardoseală. Nimeni nu ridica de jos produsele risipite. Proprietarii pachetelor nu protestau: să primeşti un pachet era minunea minunilor.

Lîngă postul de gardă stăteau soldaţii din escortă cu puşca în mînă. În ceaţa albă şi îngheţată se mişcau nişte siluete necunoscute.

Stăteam în picioare lîngă perete şi-mi aşteptam rîndul. Uite, bucăţile astea albăstrii nu sînt de gheaţă! Sînt zahăr! Zahăr! Zahăr! O să mai treacă o oră, eu voi ţine în mînă aceste bucăţi şi ele nu se vor topi. Se vor topi doar în gură. O bucată atît de mare o să-mi ajungă pentru două dăţi, chiar pentru trei.

Dar mahorca! Mahorca mea personală! Mahorcă de pe Continent[1]!: „Belka" de Iaroslavl sau „Kremenciug Nr. 2". O să fumez, o să le ofer tuturor, tuturor, tuturor, dar în primul rînd celor de la care am fumat chiştoace tot anul ăsta. Mahorcă de pe Continent! Ne dădeau şi nouă tutun în raţie, scos din depozitele armatei după ce expirau termenele de garanţie. O întreprindere de proporţii gigantice: pentru lagăr se repartizau toate produsele care depăşiseră termenele de garanţie. Acum însă o să fumez mahorcă adevărată. Dacă nevasta nu ştie că e nevoie de mahorcă cît mai tare, o să-i şoptească alţii.

— Numele?

Pachetul trosni şi din cutie se vărsară prune uscate, nişte poame numai coaja de ele. Dar unde-i zahărul? Chiar şi prunele uscate – doar doi-trei pumni...

— Ţi-a trimis *burki*[2]! *Burki* de aviator! Ha-ha-ha! Cu talpă de cauciuc! Ha-ha-ha! Ca ai şefului de mină! Ţine, ia-i în primire!

Stăteam în picioare buimăcit de-a binelea. La ce să-mi trebuiască *burki*? Pe aici puteai să umbli în *burki* numai la sărbători, iar sărbători nu erau defel. Să fi fost cizme din blană de ren, *torbasî* sau banalii pîslari. *Burki* sînt din cale afară de eleganţi... nu erau potriviţi. Şi în plus...

— Ia ascultă...

O mînă îmi atinse umărul.

M-am întors în aşa fel ca să se vadă şi *burki*, şi cutia pe fundul căreia mai rămăseseră cîteva prune uscate, şi şefii, şi faţa omului care mă ţinea de umăr. Acesta era Andrei Boiko, supraveghetorul nostru de la mină.

Boiko îmi şopti repede:

— Vinde-mi mie *burki* ăştia. Îţi dau bani. O sută de ruble. Tu n-ai să ajungi cu ei nici pînă la baracă, o să ţi-i ia, ţi-i smulg din mînă. Şi Boiko arătă cu degetul spre ceaţa alburie. Da' şi în baracă o să ţi-i fure. Din prima noapte.

„Chiar tu ai să trimiţi pe cineva pe furiş", mi-am spus.

— Bine, dă banii.

---

1. În limbajul deţinuţilor din Kolîma, restul Rusiei era numit Continent sau Pămîntul cel Mare, din cauza izolării regiunii, accesibilă în acea vreme doar cu vaporul pe Marea Ohotsk, pe ruta Vladivostok-Magadan.
2. Cizme călduroase pentru climă rece (rusă).

— Vezi ce fel de om sînt eu! Boiko numără banii. Nu te înşel ca ceilalţi. Am spus o sută, o sută îţi dau.

Boiko se temea că a plătit mai mult decît era cazul.

Am împăturit bancnotele murdare în patru, apoi în opt şi le-am ascuns în buzunarul pantalonilor. Am vărsat prunele din cutie în buşlat, buzunarele erau de mult rupte ca să-mi fac punguţe de tutun.

O să cumpăr unt! Un kilogram de unt! Îl voi mînca cu pîine, cu supă, în caşă. Cumpăr şi zahăr! Fac rost de la cineva şi de o desagă, o traistă cu şnur de frînghie. Un obiect obligatoriu pentru orice deţinut onorabil din rîndul „fraierilor"[1]. Blatarii nu umblă cu traiste.

M-am întors în baracă. Toţi erau lungiţi pe priciuri, doar Efremov şedea cu mîinile pe sobiţa călîie şi-şi întindea faţa spre căldura ce dispărea, temîndu-se să-şi îndrepte spinarea, să se desprindă de sobă.

— De ce nu aprinzi focul?

Se apropie plantonul.

— E rîndul lui Efremov! Brigadierul a spus: să meargă unde pofteşte, de-acolo să ia, numai să fie lemne. Oricum, n-o să te las să dormi. Du-te pînă nu se face prea tîrziu.

Efremov ieşi încetişor pe uşa barăcii.

— Unde e pachetul tău?

— A fost o greşeală.

Am dat fuga la magazin. Şaparenko, responsabilul cu magazinul, era încă la muncă. Înăuntru nu mai era nimeni altcineva.

— Şaparenko, dă-mi pîine şi unt.

— Ai să mă bagi în mormînt.

— Păi plătesc cît trebuie.

— Mă vezi plin de bani? zise Şaparenko. Ce poate să-mi dea un „fitil"[2] ca tine? Ia pîinea şi untul şi şterge-o repede de-aici.

Am uitat să-i cer zahăr. Unt – un kilogram. Pîine – un kilogram. Mă duc la Semion Şeinin. Şeinin, pe care la acea vreme încă nu-l împuşcaseră, fusese colaborator al lui Kirov[3]. Cîndva lucraserăm împreună în aceeaşi brigadă, dar soarta ne despărţise.

---

1. Poreclă dată de blatari deţinuţilor intelectuali, numiţi şi Ivan Ivanovici sau Ivan Ivanîci. Prin extensie, termenul îi denumea şi pe cei ce nu făceau parte din lumea infracţională.
2. În argoul deţinuţilor, termenul poate desemna un om uscăţiv, slăbănog, bolnav, prăpădit sau trîndav.
3. Serghei Mironovici Kirov (1886-1934), revoluţionar bolşevic şi lider comunist sovietic. Asasinarea lui în 1934 a marcat începutul epurărilor

Şeinin era în baracă.

— Hai să mîncăm. Avem unt şi pîine.

Ochii înfometaţi ai lui Şeinin străluciră.

— Caut imediat nişte apă clocotită...

— Da' nu ne trebuie!

— Nu, vin acuşi.

Şi dispăru.

În aceeaşi clipă cineva mă lovi în cap cu ceva greu, iar cînd mi-am venit în fire şi am sărit în picioare, traista nu mai era. Toţi ceilalţi rămaseseră la locurile lor şi se uitau la mine cu bucurie răutăcioasă. Distracţia era de prima clasă. În asemenea cazuri, bucuria era dublă: în primul rînd, cuiva i se întîmpla ceva rău, în al doilea rînd nu i se întîmpla lui. Asta nu era invidie, nu...

N-am plîns. Noroc că rămăsesem în viaţă. Au trecut treizeci de ani de atunci şi încă îmi mai amintesc cu precizie baraca scufundată în semiîntuneric, chipurile înrăite şi bucuroase ale tovarăşilor mei, lemnele ude pe pardoseală, obrajii palizi ai lui Şeinin.

M-am dus din nou la chioşcul de alimente. N-am mai cerut unt şi n-am mai întrebat de zahăr. Am cerşit nişte pîine, m-am întors în baracă, am topit zăpadă şi m-am apucat să fierb prunele uscate.

Baraca dormea: gemea, sforăia şi tuşea. Trei dintre noi fierbeau pe sobiţă fiecare ce avea: Sinţov fierbea o coajă de pîine păstrată de la dejun ca s-o mănînce cleioasă şi fierbinte, iar pe urmă să bea lacom apa de zăpadă, acum clocotită, cu miros de ploaie şi de pîine. Iar Gubariov – dibaci şi norocos – îndesa în castron nişte frunze de varză degerată. Varza mirosea ca cel mai gustos borş ucrainean! Iar eu îmi fierbeam prunele uscate din pachet. Nu ne puteam abţine să nu ne uităm în vasul celuilalt.

Cineva împinse şi deschise larg uşile barăcii. Dintr-un nor de abur îngheţat se iviră doi militari. Unul, mai tînăr, era Kovalenko, comandantul lagărului, celălalt, mai vîrstnic, era Riabov, comandantul minei. Riabov era încălţat în nişte *burki* de aviator, în cizmele mele! Mi-am dat seama cu greu că mă înşelasem: *burki* erau totuşi ale lui.

Kovalenko se repezi la sobă agitînd un tîrnăcop pe care-l adusese cu el.

— Iarăşi gamele! Vă arăt eu gamele chiar acum! Vă arăt eu cum să faceţi mizerie!

---

staliniste, care i-au eliminat pe aproape toţi vechii bolşevici din PCUS şi din guvernul URSS.

Kovalenko răsturnă gamelele cu fierturi – de coajă de pîine, de frunze de varză, de prune uscate – şi găuri cu tîrnăcopul fundul fiecărui vas.

Riabov îşi încălzea mîinile la burlanul sobei.

— Dacă sînt gamele înseamnă că aveţi ce fierbe, rosti sentenţios şeful minei. Să ştiţi că ăsta e semn de bunăstare.

— Dacă ai fi văzut ce fierbeau ei în ele, spuse Kovalenko călcînd în picioare castroanele.

Cei doi superiori plecară, iar noi ne-am apucat să ne reparăm gamelele distruse şi să recuperăm resturile: eu – poamele, Sinţov – coaja de pîine informă şi muiată bine, iar Gubariov – bucăţele din frunzele de varză. Am mîncat totul pe loc, aşa era cel mai sigur.

Am înghiţit cîteva poame şi-am adormit. Mă învăţasem de mult să adorm înainte de a mi se încălzi picioarele. Pe vremuri nu puteam, dar experienţa, experienţa... Somnul a fost ca o uitare de sine.

Viaţa se întoarse ca un vis. Uşile se deschiseră din nou: rotocoale albe de abur ce se întindeau iute pe podea pînă în peretele îndepărtat al barăcii, bărbaţi în scurte albe îmblănite, ce duhneau de noi ce erau, şi încă ceva nemişcat, dar viu, care horcăia, prăbuşit pe jos.

Nedumerit, dar într-o atitudine politicoasă, plantonul stătea plecat în faţa cojoacelor albe ale şefilor de echipă.

— E omul vostru?

Supraveghetorul arătă spre ghemul de trenţe murdare de pe jos.

— Este Efremov, răspunse plantonul.

— De-acum o să ştie ce înseamnă să furi lemnele altora.

Efremov a zăcut multe săptămîni alături de mine pe prici, înainte de a fi luat în zona pentru invalizi, unde a murit. Îl loviseră „la măruntaie" – maeştri în treaba asta erau destui în mină. El nu se plîngea, zăcea şi gemea încetişor.

1960

Ploaia

Era a treia zi de cînd foram într-un perimetru nou. Fiecare avea puţul său şi în trei zile nici unul dintre noi nu reuşise să sape în adîncime mai mult de o jumătate de metru. Nu ajunsese încă nimeni la permafrost, deşi ni se dădeau răngi şi tîrnăcoape din belşug – lucru rar. Fierarii n-aveau de ce să piardă vremea pe aici, lucra doar brigada

noastră. Singura problemă era ploaia. Ploua de trei zile fără întrerupere. Pe un teren pietros n-ai cum să-ţi dai seama dacă plouă de un ceas sau de o lună. Cădea o ploaie măruntă şi rece. Brigăzile vecine cu noi fuseseră luate de la muncă şi duse acasă, dar acelea erau brigăzile blatarilor. Nici să le invidiem nu mai aveam putere.

Şeful de echipă, într-o manta imensă din foaie de cort, udă toată, cu o glugă ascuţită ca o piramidă, apărea rar. Conducerea îşi punea mari nădejdi în ploaie, în şuviţele reci de apă care ne curgeau pe spate. Eram uzi de multă vreme, nu pot spune pînă la lenjerie, pentru că nu aveam aşa ceva. Conducerea conta pe un calcul secret, dar primitiv, cum că ploaia şi frigul ne vor face să muncim. Însă aversiunea noastră pentru muncă era mai puternică şi în fiecare seară şeful de echipă înjura zdravăn coborîndu-şi în puţ rigla de lemn cu crestături. Escorta ne păzea, ascunsă sub „ciupercă"[1] – o bine cunoscută construcţie din lagăr.

Nu aveam dreptul să ieşim din puţuri, am fi fost împuşcaţi. Doar brigadierul avea voie să umble printre puţuri. Nu aveam dreptul să ne strigăm cîte ceva unul altuia, am fi fost împuşcaţi. Stăteam în tăcere în pămînt pînă la brîu, în gropile de piatră înşirate de-a lungul malului unui pîrîu secat.

Peste noapte nu apucam să ne uscăm bușlaturile, iar celelalte haine – cămăşile cazone şi pantalonii – le lăsam să se usuce pe propriul trup şi aproape că izbuteam. Înfometat şi înrăit, ştiam că nimic pe lumea asta nu mă va sili să mă sinucid. Exact în perioada aceea începusem să înţeleg esenţa măreţului instinct de a trăi, acea calitate cu care omul e înzestrat în cel mai înalt grad. Vedeam cum se istoveau şi mureau caii noştri – nu mă pot exprima altfel, nu pot folosi alte verbe. Caii nu se deosebeau prin nimic de oameni. Mureau din pricina Nordului, a muncii peste puterile lor, a hranei mizerabile, a bătăilor şi, deşi aveau parte de toate astea de o mie de ori mai puţin decît noi, mureau înaintea noastră. Astfel am înţeles lucrul cel mai important, am înţeles că omul e om nu pentru că e creaţia lui Dumnezeu, nu pentru că la fiecare mînă are un deget uimitor de mare. Ci pentru că el este mai puternic şi mai rezistent *fizic* decît orice alt animal, iar în al doilea rînd, pentru că şi-a forţat latura psihică s-o slujească avantajos pe cea fizică.

---

1. Adăpost împotriva ploii.

Stînd în puţ, mă gîndeam a suta oară la toate acestea. Ştiam că n-o să-mi fac felul, pentru că îmi verificasem forţa vitală. Într-un puţ asemănător, dar mai adînc, deunăzi dădusem cu tîrnăcopul de o piatră uriaşă. Zile de-a rîndul am degajat treptat de pămînt această greutate teribilă. Aveam de gînd ca din această „potrivnică povară" să creez „un dram de frumuseţe", după cuvintele unui poet rus[1]. Mă gîndeam să-mi salvez viaţa rupîndu-mi piciorul. Era, într-adevăr, o intenţie minunată, un fenomen de tip pur estetic. Piatra trebuia să se prăbuşească şi să-mi zdrobească piciorul. Iar eu rămîneam invalid[2] pe veci! Acest vis înflăcărat ţinea de un calcul, şi eu pregătisem cu precizie locul unde să-mi pun piciorul, îmi imaginasem cum o să răsucesc uşurel tîrnăcopul... şi piatra o să cadă. Stabilisem ziua, ceasul şi minutul, şi acum clipa sosise. Am pus piciorul drept sub piatra ce stătea să cadă, m-am felicitat pentru calm, am ridicat mîna şi am întors, ca pe o manetă, tîrnăcopul ce apucase piatra. Şi piatra o luă la vale pe peretele puţului spre locul stabilit şi calculat din timp. Dar nici eu nu ştiu cum s-a întîmplat că brusc mi-am tras piciorul înapoi. În puţul strîmt, piatra mi-a atins totuşi piciorul. Două vînătăi, trei julituri – acesta a fost rezultatul planului atît de bine pus la punct.

Am înţeles că mutilarea sau sinuciderea nu sînt de mine. Îmi rămînea doar să aştept pînă cînd o mică nereuşită va fi înlocuită de o mică reuşită, pînă cînd marea nereuşită se va consuma de la sine. Cea mai apropiată reuşită era sfîrşitul zilei de muncă, urmat de trei înghiţituri de supă fierbinte. Şi chiar dacă supa o să fie rece, o puteam încălzi pe sobiţa de fier, căci aveam un ceaunaş – o cutie de conservă de trei litri. Iar de fumat, mai bine zis de terminat un chiştoc, puteam cere de la Stepan, plantonul nostru.

Şi uite-aşa, amestecînd în creier probleme „astrale" cu mărunţişuri, aşteptam ud pînă la piele, dar liniştit. Raţionamentele mele erau cumva o gimnastică a minţii? Nicidecum. Toate acestea erau firești, erau viaţă. Înţelegeam prea bine că trupul, prin urmare şi celulele

---

1. Parafrază a versului final din poezia lui Osip Mandelştam, „Notre Dame" (1912): „Gîndindu-mă adesea că dintr-o potrivnică povară / Şi eu cîndva am să adaug, la frumuseţe poate – un dram". Traducere de P. Brăileanu în Osip Mandelştam, *Tristia*, ed. cit., 1994, p. 48.
2. Articolul 458 din Codul Penal prevedea că un deţinut devenit invalid putea fi eliberat şi trimis pe Continent. Decizia era luată de o comisie medicală.

creierului, primesc o hrană insuficientă, că de multă vreme creierul meu e supus unei raţii de înfometare şi că acest lucru va duce inevitabil la demenţă, scleroză precoce sau orice altceva... Şi mă încînta ideea că n-o să mai apuc să trăiesc pînă la apariţia sclerozei. Ploua întruna.

Mi-am amintit de femeia care trecuse ieri pe lîngă noi pe potecă, fără să dea atenţie apostrofărilor soldaţilor din escortă. Noi am salutat-o, ni se părea o frumuseţe; era prima femeie pe care o vedeam de-a lungul a trei ani. Ne-a făcut cu mîna, a arătat spre cer, spre un colţ al bolţii cereşti, şi ne-a strigat: „Curînd, băieţi, curînd!". Drept răspuns a răsunat un urlet plin de bucurie. N-am mai văzut-o niciodată, dar toată viaţa mi-a rămas în minte, n-am uitat cum a ştiut ea să ne înţeleagă şi să ne aline. Arătase spre cer fără să se gîndească la viaţa de apoi. Nu, ea ne arătase doar că soarele ce nu se vedea cobora spre apus, că se apropia sfîrşitul zilei de muncă. Repeta în felul ei cuvintele lui Goethe despre crestele munţilor. Mă gîndeam la înţelepciunea acestei femei simple – o prostituată sau o fostă prostituată, pentru că pe atunci în aceste ţinuturi nu existau alte femei –, la înţelepciunea şi la inima ei largă, iar murmurul ploii era un fond sonor potrivit pentru gîndurile mele. Malul pietros cenuşiu, munţii cenuşii, ploaia cenuşie, oamenii în haine cenuşii, zdrenţuite – toate acestea păreau atît de blînde, în deplin acord unele cu altele. Totul se închega într-o armonie cromatică unitară – o armonie diabolică.

Deodată se auzi un strigăt slab din puţul de alături. Vecinul meu era un oarecare Rozovski, un agronom în vîrstă, ale cărui cunoştinţe considerabile în domeniul său nu-şi aveau locul aici, la fel ca tot ce ştiau să facă medicii, inginerii sau economiştii. M-a chemat pe nume şi i-am răspuns, fără să iau în seamă gestul ameninţător al soldatului din escortă, de undeva de departe, de sub „ciupercă".

— Ascultă, îmi strigă el, ascultă ce-ţi spun! M-am gîndit îndelung! Şi am înţeles că viaţa n-are nici un sens... N-are...

În clipa aceea am sărit din puţul meu şi am alergat spre Rozovski înainte ca el să apuce să se repeadă la soldaţii din escortă. Amîndoi soldaţii se apropiau de noi.

— E bolnav, le-am spus.

Chiar atunci se auzi sunetul îndepărtat al sirenei, înfundat din pricina ploii, şi noi începurăm să ne aliniem de plecare.

Am mai lucrat cu Rozovski încă o vreme, pînă în momentul cînd s-a aruncat sub un vagonet încărcat care cobora de pe munte. Şi-a vîrît un picior sub roată, dar vagonetul a sărit pur şi simplu peste el, fără să-i lase nici măcar o vînătaie. Cu toate acestea, i s-a întocmit un dosar pentru tentativă de sinucidere, a fost judecat, iar noi ne-am despărţit, pentru că există o regulă potrivit căreia, după o sentinţă, condamnatul nu se întoarce niciodată în locul de unde a venit. Se tem de răzbunarea lui la furie împotriva anchetatorului sau a martorilor. E o regulă înţeleaptă. Dar în cazul lui Rozovski ar fi putut să n-o pună în aplicare.

1958

Kant

Munţii erau albi, cu reflexe albăstrii, asemenea unor căpăţîni de zahăr. Rotunzi şi golaşi, ei erau acoperiţi de un strat de zăpadă densă, bătătorită de vînturi. În trecători, zăpada era adîncă şi atît de întărită că putea ţine omul pe ea, iar pe povîrnişurile munţilor, omătul parcă se umfla ca nişte baloane uriaşe. Acestea erau pîlcurile de pin pitic, care se întindeau pe pămînt şi se pregăteau de hibernare chiar înainte de prima zăpadă. Tocmai ele ne erau de mare folos.

Dintre toţi copacii Nordului, cel mai mult îmi plăcea pinul pitic. De multă vreme înţelesesem şi mi-era dragă acea grabă de invidiat cu care sărăcăcioasa natură nordică se străduia să-şi împartă bogăţia simplă cu omul la fel de sărman ca şi ea: pentru el se străduia să înflorească mai repede în toată bogăţia florilor ei. Se întîmpla ca într-o singură săptămînă totul să înflorească pe întrecute, iar cam după o lună de la începutul verii, în razele soarelui ce aproape nu apunea, munţii se înroşeau de la merişori, se înnegreau de la afinele vineţii. Pe tufele mărunte – nici măcar nu era nevoie să ridici mîna – se pîrguia scorusa apoasă, mare şi galbenă. Petalele trandafirii ale măceşului de munte erau aici singurele flori care miroseau a flori, toate celelalte miroseau doar a umezeală, a mlaştină, în concordanţă cu tăcerea păsărilor primăvara, cu liniştea pădurii de zade ale căror crengi se îmbrăcau încetişor în cetină verde. Măceşul îşi păstra fructele pînă dădea gerul şi de sub zăpadă îşi întindea spre noi boabele zbîrcite şi cărnoase a căror coajă tare şi violetă ascundea un miez dulce galben-întunecat. Cunoşteam voioşia răchitelor care

primăvara își schimbau coloritul de mai multe ori în nuanțe ba trandafiriu-închis, ba portocaliu, ba verzui, de parcă ar fi fost îmbrăcate în piei vopsite multicolor. Zadele își întindeau degetele subțiri cu unghii verzi, iar pufulițele grase, răspîndite peste tot, acopereau jariștile. Totul era minunat, tumultuos, grăbit, inspira încredere, dar se petrecea doar vara, cînd iarba de un verde mat se amesteca cu sclipirea smălțuită a stîncilor care, acoperite cu mușchi strălucind în soare, nu mai păreau cenușii sau cafenii, ci verzi.

Iarna, toate acestea dispăreau, acoperite de zăpada sfărîmicioasă și tare, pe care vînturile o măturau în ravene și o bătătoreau atît de zdravăn, încît pentru a urca muntele trebuia să tai trepte în zăpadă cu toporul. În pădure omul se zărea de la o verstă, într-atît de golaș era totul. Un singur copac rămînea mereu verde, mereu viu – pinul pitic veșnic verde. El era prezicătorul vremii. Cu două-trei zile înainte de prima zăpadă, cînd ziua era la fel de cald și de senin ca toamna și nimănui nu-i venea să se gîndească la iarna apropiată, pinul pitic își întindea pe pămînt labele uriașe, de doi stînjeni, își încovoia ușurel tulpina dreaptă și neagră, de grosimea a doi pumni, și se culca de tot pe pămînt. Mai treceau o zi-două, apărea un norișor, iar spre seară începea să sufle crivățul și se pornea zăpada. Dar dacă toamna tîrziu se adunau nori joși de zăpadă și sufla un vînt rece, iar pinul pitic nu se culca pe pămînt, puteai să fii absolut sigur că n-o să vină zăpada.

La sfîrșitul lui martie sau în aprilie, cînd încă nu mirosea a primăvară și văzduhul era rarefiat și uscat ca iarna, pinul pitic se ridica peste tot, scuturîndu-și zăpada de pe veșmîntul verde cu irizări roșcate. Peste o zi sau două, vîntul își schimba direcția și curenții calzi de aer aduceau primăvara.

Pinul pitic era un instrument foarte exact, atît de sensibil, încît uneori se mai și înșela: se ridica în timpul dezghețului dacă acesta se prelungea. Nu se ridica înainte de începutul dezghețului. Dar nu revenea bine frigul, că el se culca grăbit înapoi în zăpadă. Se mai întîmpla și așa: dimineața încingeam focul mai tare, ca la prînz să avem unde ne încălzi mîinile și picioarele. Puneam mai multe lemne pe foc și plecam la muncă. Peste două-trei ore, pinul pitic își scotea ramurile de sub zăpadă și se îndrepta încetișor, crezînd că a sosit primăvara. Nu apuca focul să se stingă, că pinul pitic se culca iarăși în zăpadă. Pe aici iarna e în două culori: cerul înalt azuriu și pămîntul alb. Primăvara, zdrențele gălbui și murdare ale toamnei trecute ies la iveală și pămîntul rămîne multă vreme îmbrăcat în această

găteală sărăcăcioasă, pînă în clipa cînd vegetaţia nouă prinde putere şi totul începe să înflorească repede şi năvalnic. Şi iată că pinul pitic scînteiază într-un verde viu şi orbitor în mijlocul iernii nemiloase şi a primăverii posomorîte. În plus, pe el cresc seminţe – seminţele mărunte de pin. Această delicatesă o împărţeau între ei oamenii, gaiţele de munte, urşii şi veveriţele, cele obişnuite şi cele siberiene.

După ce alegeam un loc pe latura ferită de vînt a dealului, adunam vreascuri mai mici şi mai mari, rupeam iarba uscată de pe *prometine* – zone golaşe pe munte de unde vîntul spulberase zăpada. Aduceam cu noi cîţiva tăciuni fumegînzi de la baracă, luaţi înainte de a pleca la muncă din sobiţa unde arsese focul; aici nu existau chibrituri.

Tăciunii îi duceam într-o cutie mare de conservă cu un mîner făcut din sîrmă, urmărind atent să nu se stingă pe drum. Îi scoteam din cutie suflînd în ei şi-i aranjam, strîngînd laolaltă capetele ce mai ardeau mocnit. Suflam în ei pînă ce făceau flacără, îi puneam pe crenguţe şi astfel aprindeam un foc din iarbă uscată şi vreascuri mărunte. Totul era acoperit cu vreascurile mari şi în curînd un fum albăstrui se înălţa şovăitor în direcţia vîntului.

Pînă acum nu mai lucrasem niciodată în brigăzile care adunau cetina de pin pitic. Munca era manuală, acele uscate şi verzi te înţepau ca penele păsărilor vînate; apucînd cu mîna cît mai multe ace în căuşul palmelor, umpleam saci cu cetină şi îi predam seara şefului de echipă. Apoi cetina era cărată la un combinat secret de prelucrare a vitaminelor, unde din cetină se scotea, prin fierbere, un extract galben închis, dens şi vîscos, cu un gust oribil, de nedescris. Ne obligau să bem sau să mîncăm extractul ăsta (fiecare cum putea) înaintea fiecărui prînz. Gustul extractului ne strica nu doar masa de prînz, ci şi cina, şi mulţi vedeau în această terapie o cazną în plus, impusă de conducerea lagărului. Fără un păhărel din licoarea aceasta, nu primeai mîncare la cantină; era o regulă vegheată cu stricteţe. Scorbutul se răspîndise peste tot şi pinul pitic era singurul remediu de combatere a bolii, aprobat de autorităţile medicale. Credinţa biruie orice şi, deşi mai tîrziu a fost demonstrată totala ineficienţă a acestui „preparat" ca remediu împotriva scorbutului, deşi s-a renunţat la el, iar combinatul de prelucrare a vitaminelor a fost închis, în vremea noastră oamenii mai înghiţeau încă porcăria asta urît mirositoare, o scuipau şi se vindecau de scorbut. Sau nu se vindecau. Sau n-o înghiţeau şi se vindecau. Pretutindeni în lume exista măceş din belşug, dar nimeni nu-l prepara, nu-l folosea ca leac împotriva scorbutului. În instrucţiunile de la Moscova nu se spunea nimic

despre măceş. (Cîţiva ani mai tîrziu au început să aducă măceş de pe Continent, dar, după cîte ştiu eu, aici n-a fost preparat niciodată.)

Instrucţiunile prescriau doar cetina de pin pitic ca sursă de vitamina C. Acum participam la colectarea acestei materii prime atît de preţioase. Eram slăbit tare şi am fost transferat de la mina de aur la „jumulit" ace de pin pitic.

Dimineaţa, dispecerul îmi spuse:

— Mergi la pin, în zori. Îţi dau *kant* cîteva zile.

Kant este un termen larg răspîndit în lagăr. El desemnează ceva de genul unei odihne temporare, dar nu depline (în cazul acesta se spune: el „s-a umflat" pe ziua de azi), o muncă ce nu sleieşte omul de putere, o muncă temporară mai uşoară.

Munca la pinul pitic era considerată nu doar uşoară, ci cea mai uşoară şi pe deasupra se făcea fără escortă.

După multe luni de muncă în carierele îngheţate, unde fiecare pietricică acoperită de o pojghiţă de gheaţă lucitoare îţi ardea mîinile, după clănţănitul închizătoarelor de la puşti, după lătratul cîinilor şi înjurăturile de mamă, pe la spate, ale supraveghetorilor, munca la pinul pitic era o plăcere imensă, percepută de fiecare fibră a muşchilor obosiţi. La pini ne trimiteau mai tîrziu, după repartizarea celorlalţi de cu noapte.

Era atît de bine să-ţi încălzeşti mîinile la cutia cu tăciuni fumegînzi, să te îndrepţi fără grabă spre dealurile îndepărtate, de neatins, cum mi se păruse la început, să urci cu fiecare pas tot mai sus, savurînd tot timpul, ca pe o bucurie neaşteptată, propria-ţi singurătate şi liniştea adîncă a munţilor în iarnă, de parcă tot răul din lume ar fi dispărut şi ai fi rămas doar tu, tovarăşul tău şi poteca nesfîrşită, îngustă şi întunecată prin zăpadă, ce ducea undeva sus, în munţi.

Tovarăşul meu de muncă se uita dezaprobator la mişcările mele lente. Mergea de multă vreme la pin pitic şi bănuia pe bună dreptate că sînt un coechipier nepriceput şi fără vlagă. Se muncea în perechi, cîştigul era comun şi se împărţea pe din două.

— Eu o să tai, iar tu o să smulgi acele, spuse el. Şi mişcă-te mai repede, că altfel nu ne facem norma. Şi n-am nici un chef să mă întorc în abataj.

El a tăiat crengi de pin şi a tîrît la foc un maldăr uriaş de crengi. Eu frîngeam crenguţe mai mici şi, pornind de la vîrful fiecăreia, smulgeam acele cu coajă cu tot. Semănau cu nişte franjuri verzi.

— Trebuie să lucrezi mai repede, îmi spuse tovarăşul meu, întorcîndu-se cu un nou braţ de crengi. Nu e bine, frate!

Vedeam şi eu că nu e bine, dar nu puteam munci mai repede. Îmi ţiuiau urechile, iar în degetele de la mîini, degerate la începutul iernii, stăruia de multă vreme o durere surdă, de acum familiară. Smulgeam acele, frîngeam crengi în bucăţi mai mici, fără să mai trag coaja de pe ele şi îndesam captura în sac. Dar sacul nu voia nicidecum să se umple. Un munte întreg de crengi jupuite, asemenea unor oase spălate, se înălţa lîngă foc, iar sacul se tot umfla înghiţind noi mănunchiuri de crengi de pin pitic.

Tovarăşul meu începu să mă ajute. Treaba mergea mai repede.

— E timpul să mergem acasă, spuse el deodată. Altminteri pierdem masa de seară. Ce avem aici nu ajunge pentru normă. Luă o piatră mare din cenuşa de la foc şi o îndesă în sac. Acolo nu-i mai dezleagă, adăugă el încruntat. Acum norma e făcută.

M-am ridicat, am împrăştiat vreascurile care mai ardeau şi am adunat cu picioarele zăpadă peste cărbunii încă aprinşi. Focul sfîrîi, se stinse şi dintr-odată se făcu frig, semn că se apropia seara. Tovarăşul meu mă ajută să-mi pun sacul în spate. Mă clătinam sub greutatea lui.

— Hai, tîrîş-grăpiş, îmi spuse tovarăşul de muncă. Doar îl cari în jos, nu în sus.

Abia am reuşit să ne primim supa şi ceaiul. Pentru o muncă atît de uşoară nu ni se cuvenea şi al doilea fel de mîncare.

1956

Hrană rece

Cînd am ajuns tuspatru la izvorul Duskania, eram atît de bucuroşi, încît aproape nu vorbeam unul cu altul. Ne temeam că această călătorie ar putea fi greşeala sau gluma cuiva, că ne vor duce înapoi în abatajele sinistre de piatră ale minei, inundate de apa rece de la gheaţa ce se topea. Galoşii de cauciuc din dotare, *ciunii*[1], nu ne protejau de frig picioarele degerate în nenumărate rînduri.

Mergeam pe urme de tractor, ca pe urmele unei fiare preistorice, dar drumul de tractor se întrerupse, continuînd cu o veche potecă de picior, abia vizibilă. Ea ne-a condus la o construcţie mică din bîrne

1. Opinci din sfoară (sau cauciuc), căptuşite cu vată, care se dădeau în lagăre în loc de cizme de pîslă.

cu două ferestre tăiate în lemn şi cu o uşă ce atîrna într-o balama rostuită dintr-o bucată de anvelopă de automobil, fixată în cuie. Uşa micuţă avea mîner uriaş de lemn, asemănător cu cele ale uşilor de restaurant din marile oraşe. Înăuntru se vedeau nişte priciuri goale din buşteni întregi, iar pe jos, pe pămînt, era aruncată o cutie neagră, afumată, de conservă. Cutii asemănătoare, îngălbenite şi mîncate de rugină, zăceau aruncate în număr mare pe lîngă căsuţa acoperită cu muşchi. Aceasta era coliba grupului de prospectare geologică; în ea nu mai locuise nimeni de mai bine de un an. Noi trebuia să stăm aici şi să croim un drum. Aveam cu noi topoare şi fierăstraie.

Pentru prima dată ne primeam în mînă raţia de alimente în avans. Eu aveam un săculeţ nepreţuit cu crupe, zahăr, peşte şi untură. Săculeţul era legat în cîteva locuri cu bucăţi de sfoară, aşa cum se leagă crenvurştii. Zahăr tos şi crupe de două feluri: orz şi sorg. Saveliev avea un săculeţ identic, iar Ivan Ivanovici avea doi săculeţi întregi, cusuţi laolaltă cu împunsături mari de mînă de bărbat. Cel de-al patrulea, Fedea Şceapov, fără să stea pe gînduri, îşi turnase crupele în buzunarele buşlatului, iar zahărul tos într-o obială legată la capăt. Îşi smulsese buzunarul interior al buşlatului şi-l folosea ca pungă unde aduna cu grijă chiştoacele găsite.

Raţiile pentru zece zile arătau înfricoşător: era greu să-ţi imaginezi cum ar putea fi împărţite toate astea în treizeci de părţi – în cazul în care am avea parte de mic dejun, prînz şi cină – sau în douăzeci de părţi, dacă vom mînca de două ori pe zi. Pîine ne luaserăm pentru două zile; restul trebuia să ni-l aducă şeful de echipă, întrucît pînă şi cel mai mic grup de muncitori nu putea fi conceput fără şef de echipă. Cine era acesta – nu ne interesa defel. Ni se spusese că pînă la venirea lui trebuia să pregătim locuinţa.

Ni se urîse atît de tare de mîncarea de la baracă, încît ne venea să plîngem de fiecare dată cînd vedeam cazanele din zinc cu supă, aduse pe nişte pari. Ne venea să plîngem, pentru că ne temeam că supa o să fie zeamă chioară. Iar dacă printr-o minune supa era consistentă, nu ne venea să credem şi, plini de bucurie, o mîncam încetul cu încetul. Dar şi după o supă consistentă, o durere sîcîitoare mai stăruia în stomacul un pic încălzit; eram înfometaţi de prea multă vreme. Toate sentimentele omeneşti – dragostea, prietenia, invidia, omenia, mila, setea de glorie, cinstea – se duseseră odată cu carnea de pe noi, pe care o pierduserăm în perioadele lungi de înfometare. În stratul nesemnificativ de muşchi rămas pe oasele noastre, care ne mai da

posibilitatea să mîncăm, să ne mişcăm, să respirăm, ba chiar să tăiem buşteni cu fierăstrăul, să umplem cu lopata roabe cu piatră şi nisip şi să le împingem pe rampa nesfîrşită de lemn în abatajele aurifere, apoi pe un drum îngust de lemn la dispozitivul de spălare – în acest strat de muşchi se afla doar ură, cel mai durabil sentiment omenesc.

Eu şi Saveliev am decis să ne hrănim pe cont propriu. Pregătirea mîncării este o plăcere cu totul specială pentru orice deţinut. E o delectare ce nu se poate compara cu nimic: să-ţi pregăteşti mîncarea cu mîinile tale şi apoi s-o mănînci, chiar dacă mîinile pricepute ale unui bucătar ar fi făcut-o mai bine. Cunoştinţele noastre culinare erau aproape nule, îndemînarea în ale bucătăriei nu ne ajuta nici măcar să preparăm o supă sau o caşă. Şi totuşi, eu şi Saveliev am adunat cutii de conserve, le-am curăţat, am aprins un foc, am înmuiat şi am pus la fiert cîte ceva, învăţînd unul de la celălalt.

Ivan Ivanovici şi Fedea şi-au pus laolaltă alimentele, Fedea şi-a întors cu grijă buzunarele pe dos şi, explorînd cu unghia ruptă şi murdară fiecare cusătură, scotea bobiţe de cereale.

Toţi patru eram perfect pregătiţi pentru o călătorie în viitor, oricum ar fi fost ea: cerească sau pămîntească. Ştiam care sînt normele ştiinţifice ale unei alimentaţii corecte, cum arată tabelul de echivalare a alimentelor, din care reieşea că o găleată de apă poate înlocui caloric o sută de grame de unt. Învăţaserăm să ne resemnăm, ne dezvăţaserăm să ne mirăm. Nu aveam mîndrie, vanitate, egoism, iar gelozia şi pasiunea ni se păreau a fi noţiuni de pe Marte, prin urmare nişte fleacuri. Era mult mai important să învăţăm să ne încheiem la iuţeală pantalonii iarna, pe ger. (Uneori bărbaţi în toată firea plîngeau pentru că nu se pricepeau s-o facă.) Înţeleseserăm că moartea nu e nicidecum mai rea decît viaţa şi nu ne temeam nici de una, nici de alta. O indiferenţă măreaţă pusese stăpînire pe noi. Ştiam că e în puterea noastră să ne curmăm viaţa chiar şi mîine şi uneori luam hotărîrea s-o facem, dar de fiecare dată ne împiedicau cine ştie ce nimicuri care alcătuiesc traiul de zi cu zi. Fie promisiunea că astăzi vom primi *lariok*[1] – un kilogram de pîine ca premiu pentru munca

1. În rusă, *lariok* (chioşc), *lavocika* (prăvălioară) sau *vîpiska* (abonament) – posibilitatea deţinutului de a cumpăra unele alimente: pîine, zahăr, bomboane, ţigări etc. Această înlesnire păstrată din închisorile ţariste a fost limitată cu timpul sau chiar anulată în funcţie de înăsprirea regimului de detenţie, de împlinirea normei de muncă sau de pedepsele disciplinare.

depusă – şi ar fi fost pur şi simplu o prostie s-o termini luîndu-ţi viaţa tocmai într-o asemenea zi. Fie plantonul de la baraca vecină îţi făgăduise ceva ţigări pentru seară, ca plată pentru o datorie veche.

Înţeleseserăm că viaţa, chiar şi cea mai rea, este o alternare de bucurii şi necazuri, de reuşite şi eşecuri, şi că nu trebuie să ne temem chiar dacă eşecurile sînt mai multe decît reuşitele.

Eram disciplinaţi, ne supuneam şefilor. Ştiam că adevărul şi minciuna sînt fraţi buni, că pe lume sînt mii de adevăruri...

Ne socoteam aproape sfinţi la gîndul că prin anii de lagăr ne-am ispăşit toate păcatele.

Învăţaserăm să înţelegem oamenii, să le prevedem acţiunile, să-i ghicim.

Înţeleseserăm – lucru esenţial – că această cunoaştere a oamenilor nu ne era de nici un folos în viaţă. La ce bun să înţeleg, să simt, să ghicesc, să prevăd faptele altcuiva? Oricum nu mi-aş putea schimba atitudinea faţă de acesta: n-am să torn nici un deţinut, cum eram eu însumi, indiferent ce-ar fi făcut. N-am să încerc să obţin funcţia de brigadier, care mi-ar da posibilitatea să rămîn în viaţă, pentru că lucrul cel mai rău în lagăr era impunerea propriei voinţe (sau a unei voinţe străine) unui alt om, deţinut ca şi mine. N-am să alerg după relaţii convenabile, n-am să dau mită. La ce bun să ştiu că Ivanov este un ticălos, Petrov – un spion, iar Zaslavski – un martor mincinos?

Imposibilitatea de a folosi „armele" cunoscute în lagăr ne făcea slabi în comparaţie cu unii dintre vecinii noştri de priciuri. Învăţaserăm să ne mulţumim cu puţin şi să ne bucurăm de fleacuri.

Mai înţeleseserăm un lucru uimitor: în ochii statului şi ai reprezentanţilor lui, omul puternic fizic era mai bun, cu adevărat mai bun, mai moral, mai preţios decît cel slab, decît cel care nu poate scoate din şanţ douăzeci de metri cubi de pămînt într-un schimb. Primul este mai moral decît al doilea. El îşi face „procentele", adică îşi îndeplineşte datoria principală faţă de stat şi societate şi, de aceea, e respectat de toată lumea. Cu el se sfătuiesc şi se socotesc, îl invită la conferinţe şi la adunări a căror tematică e departe de problemele scoaterii pămîntului greu şi alunecos din şanţurile ude şi mîloase.

Datorită avantajului fizic, el devine o forţă morală în soluţionarea nenumăratelor probleme ale vieţii zilnice de lagăr. În plus, el este o forţă morală atîta vreme cît este o forţă fizică.

Aforismul lui Pavel I, „În Rusia, celebru este acela căruia îi vorbesc şi doar atîta vreme cît îi vorbesc", şi-a aflat o semnificaţie nouă şi neaşteptată în minele din Nordul extrem.

În primele luni petrecute în mină, Ivan Ivanovici fusese un muncitor fruntaş. Nu putea înţelege de ce acum, cînd îl lăsaseră puterile, toţi îl loveau, aşa, în treacăt, nu prea tare, dar îl loveau: plantonul, frizerul, dispecerul, starostele[1], brigadierul, soldatul din escortă. În afara persoanelor oficiale, îl băteau şi blatarii. Ivan Ivanovici era fericit că fusese ales în această subunitate din pădure.

Fedea Şceapov, un adolescent din Altai, ajunsese un mierlitor înaintea altora, pentru că organismul lui, aproape de copil, încă nu se maturizase. De aceea Fedea a rezistat cu vreo două săptămîni mai puţin decît ceilalţi, l-au lăsat puterile mai devreme. Era singurul fiu al unei văduve şi fusese condamnat pentru „tăiere ilegală de vite", de fapt, pentru înjunghierea singurei oi pe care o aveau. Aceste tăieri erau interzise prin lege. Fedea primise zece ani, iar munca în ritm rapid din mină, atît de diferită de munca la cîmp, era prea grea pentru el. Îl entuziasma viaţa liberă a blatarilor în mină, dar în firea lui era ceva ce-l împiedica să se apropie de ei. Sămînţa sănătoasă de ţăran şi dragostea înnăscută pentru muncă, pe care cei mai mulţi o detestau, îl mai ajutau întrucîtva. Fedea, cel mai tînăr dintre noi, se ataşase de la bun început de omul cel mai vîrstnic şi mai de ispravă din echipă – de Ivan Ivanovici.

Saveliev fusese student la Institutul de Telecomunicaţii din Moscova şi fostul meu tovarăş la închisoarea Butîrskaia. Zguduit de cele văzute, el scrisese o scrisoare conducătorului partidului, convins, ca un adevărat comsomolist, că asemenea informaţii nu ajung la urechile marelui lider. Cazul lui era cît se poate de mărunt (corespondenţa cu logodnica lui), singura dovadă a activităţii de propagandă contrarevoluţionară (punctul 10 din articolul 58) fiind scrisorile dintre cei doi. Aşadar, „organizaţia" lui (punctul 11 al aceluiaşi articol) era formată din două persoane. Toate acestea au fost consemnate în modul cel mai serios în procesele verbale ale anchetei. Chiar şi la proporţiile de atunci ale condamnărilor, toată lumea credea că Saveliev va fi doar deportat.

Curînd după expedierea scrisorii, într-una din zilele de „petiţii" din închisoare, Saveliev a fost chemat pe coridor şi pus să semneze o notificare. Procurorul general îi aducea la cunoştinţă că va cerceta personal cazul lui. După aceea, pe Saveliev l-au mai chemat o singură dată ca să-i înmîneze sentinţa Comisiei speciale: zece ani de lagăr.

---

1. *Starosta* (rusă), reprezentantul deţinuţilor în negocierile cu administraţia.

În lagăr, pe Saveliev l-au „sleit" de puteri foarte repede. El nu înțelegea nici acum asprimea pedepsei. Nu eram chiar prieteni, pur și simplu ne plăcea să ne amintim de Moscova, de străzile ei, de monumente, de rîul Moscova, acoperit de o peliculă subțire de petrol în nuanțe sidefii. Nici Leningradul, nici Kievul, nici Odessa nu au asemenea admiratori, cunoscători, iubitori ai orașului. Eram gata să vorbim la nesfîrșit despre Moscova.

Am așezat sobița de fier în cabană și, deși era vară, am aprins focul. Aerul cald și uscat avea o aromă minunată, neobișnuită. Fiecare dintre noi se deprinsese cu mirosul acru de haine uzate și sudoare. E bine că lacrimile n-au miros.

La sfatul lui Ivan Ivanovici ne-am scos lenjeria de corp și am îngropat-o în pămînt peste noapte, am îngropat separat fiecare cămașă și fiecare izmană, lăsînd doar un căpețel în afară. Acesta era un remediu popular de a scăpa de păduchi; la mină eram neputincioși în lupta cu ei. Și într-adevăr, dimineața, păduchii se strînseseră pe marginile cămășilor. Pămîntul, acoperit mereu de gheață, în timpul verii se dezgheța totuși suficient ca să ne putem îngropa lucrurile. Firește, era pămîntul din părțile acestea, mai mult piatră decît pămînt. Dar și pe acest pămînt pietros și acoperit cu gheață creșteau păduri dese de zade uriașe cu trunchiuri largi cît să le cuprindă trei oameni. Atît de mare era puterea de viață a copacilor, un exemplu magnific și plin de învățăminte pe care ni-l oferea natura.

Am ars păduchii, apropiind cămașa de tăciunii încinși din foc. Din păcate, metoda asta ingenioasă n-a distrus lindina și în aceeași zi am fiert îndelung și cu înverșunare lenjeria în cutii mari de conserve. De astă dată, dezinfecția a dat roade.

Calitățile miraculoase ale pămîntului le-am aflat mai tîrziu, cînd am prins șoareci, ciori, pescăruși, veverițe. Carnea oricărui animal își pierde mirosul specific, dacă în prealabil este îngropată în pămînt.

Aveam grijă să ținem focul nestins – n-aveam decît cîteva chibrituri păstrate de Ivan Ivanovici. El a înfășurat cu cea mai mare grijă neprețuitele chibrituri în cîrpe și într-o bucată de pînză de cort.

În fiecare seară puneam alături doi tăciuni care ardeau mocnit pînă dimineața, fără să se stingă. Dacă ar fi fost trei, ar fi ars pînă la capăt. Eu și Saveliev știam această regulă de pe băncile școlii, iar Ivan Ivanovici și Fedea o știau din copilărie, de acasă. Dimineața suflam în tăciuni, se aprindea un foc gălbui, pe care apoi așezam un lemn mai gros...

Eu am împărţit crupele în zece părţi, dar s-a dovedit că o asemenea operaţie e de-a dreptul îngrozitoare. Era probabil mai uşor şi mai simplu să saturi cu cinci pîini cinci mii de oameni decît să pui un deţinut să-şi împartă în treizeci de porţii raţia de alimente pe zece zile. Raţiile şi cartelele erau întotdeauna pe o decadă. Pe Continent, începuseră de mult să renunţe la orice fel de „cinci zile", „decade", „continuitate"[1], dar aici sistemul zecimal se menţinea parcă mai riguros. Aici nimeni nu considera că duminica e sărbătoare; zilele de odihnă pentru deţinuţi, introduse multă vreme după traiul în tabăra de muncă din pădure, erau, de trei ori pe lună, dispuse după bunul plac al autorităţilor locale, cărora li se dăduse dreptul să folosească pentru odihna deţinuţilor zilele ploioase din timpul verii şi pe cele prea reci din timpul iernii, considerate zile libere legale.

Amestecam din nou crupele, cînd am simţit că nu mai pot suporta această nouă tortură. I-am rugat pe Ivan Ivanovici şi pe Fedea să mă primească în compania lor şi am pus alimentele mele la comun. Saveliev mi-a urmat exemplul.

Tuspatru am luat hotărîrea înţeleaptă să gătim de două ori pe zi, de trei ori nu ne-ar fi ajuns produsele.

— O să culegem fructe de pădure şi ciuperci, spuse Ivan Ivanovici. O să prindem şoareci şi păsări. Iar o zi-două din „decadă" o să ne hrănim doar cu pîine.

— Dar dacă vom flămînzi o zi-două înainte de primirea alimentelor, spuse Saveliev, cum o să ne abţinem să mîncăm în plus cînd ne vor aduce raţiile?

Am hotărît să mîncăm de două ori pe zi orice ar fi şi, în ultimă instanţă, să facem fiertura mai apoasă. Aici n-avea cine să ne fure produsele. Ne primiserăm proviziile conform regulamentului, iar aici nu erau bucătari beţivi şi magazioneri şmecheri, nu erau gardieni lacomi şi borfaşi care să ne înhaţe cele mai bune alimente – adică toţi şefii fără număr care prădau deţinuţii şi se îmbuibau din ceea ce se cuvenea acestora, necontrolaţi de nimeni, fără teamă sau fără vreo urmă de conştiinţă.

---

1. La 26 august 1929 s-a hotărît „trecerea la producţia continuă în întreprinderile şi instituţiile sovietice ale URSS", ceea ce însemna periodizarea zilelor de muncă în cinci zile lucrate, una pauză, apoi alte cinci de muncă. Dispoziţia a fost pusă în aplicare la 1 octombrie 1929, din 1 decembrie 1930 a suferit modificări, iar din 26 iunie 1940 s-a trecut din nou la calendarul tradiţional.

Primiserăm grăsimile în totalitate sub forma unui bulgăraş de margarină, zahăr tos – mai puţin decît nisipul de aur pe care îl spălasem la jgheab –, pîine, o pîine lipicioasă, cleioasă, la coptul căreia trudiseră marii maeştri neîntrecuţi ai adaosului la cîntar, care hrăneau şi şefii de la brutării. Mai aveam crupe, cu vreo douăzeci de denumiri, de care nu auziserăm în viaţa noastră: sorg, crupe de grîu... Totul era mult prea enigmatic. Şi înfricoşător.

Peştele, care trebuia să înlocuiască raţia de carne, conform unor tabele misterioase, consta în nişte scrumbii de culoarea ruginei ce promitea să compenseze pierderea accentuată de proteine.

Dar, vai, raţiile primite în întregime nu puteau să ne hrănească, să ne sature. Ne-ar fi trebuit de trei-patru ori mai mult, organismul fiecăruia dintre noi era înfometat de prea multă vreme. Pe atunci nu înţelegeam lucrul acesta atît de simplu. Credeam în raţii şi încă nu ştiam de celebra remarcă a bucătarilor: „E mai uşor să găteşti pentru douăzeci de persoane decît pentru patru". Înţelegeam cît se poate de limpede doar un singur lucru: alimentele nu ne ajungeau. Eram mai mult miraţi decît speriaţi. Trebuia să începem să muncim, să croim un drum îngust printre copaci doboriţi de vînt.

În Nord, copacii mor culcaţi, ca oamenii. Rădăcinele dezgolite, imense, seamănă cu ghearele unei păsări uriaşe de pradă, agăţate de piatră. De la aceste gheare gigantice se întind în jos, spre gheaţa veşnică, mii de tentacule micuţe, de lăstari alburii, acoperiţi cu o coajă caldă maronie. În fiecare vară, cînd gheaţa se retrage puţin cîte puţin, în fiecare palmă de pămînt dezgheţat se înfig şi se statornicesc firişoarele fine ale rădăcinilor ca nişte tentacule. Zadele se maturizează în trei sute de ani, ridicîndu-şi trunchiul greoi şi puternic pe rădăcinile firave, aşternute pe solul pietros. Furtuna puternică doboară cu uşurinţă copacii cu picioare slabe. Zadele cad pe spate, cu capetele în aceeaşi direcţie, şi mor lungite pe un strat gros de muşchi moale în nuanţe vii de verde şi trandafiriu.

Doar copacii mărunţi, strîmbi şi contorsionaţi, chinuiţi de răsucirile după soare şi căldură, rezistă singuri, la ceva depărtare unul de celălalt. Lupta lor pentru viaţă e atît de îndelungă şi îndîrjită, încît lemnul lor căznit şi zbîrcit nu este bun de nimic. Trunchiul scund şi noduros, acoperit de excrescenţe pocite, asemenea unor atele la oase fracturate, nu e bun la construcţii nici măcar în Nordul atît de nepretenţios în privinţa materialelor pentru construcţia caselor. Copacii aceştia contorsionaţi nu pot fi folosiţi nici măcar ca lemne

de foc; rezistenţa lor la tăişul toporului dă de furcă oricărui muncitor. Aşa se răzbună ei pe toată lumea pentru viaţa lor distrusă de clima Nordului.

Sarcina noastră era să croim un drum, aşa că ne-am apucat de treabă plini de avînt. Am tăiat cu fierăstrăul din zori pînă în seară, am doborît copaci, i-am tăiat în butuci şi i-am stivuit. Am uitat de toate, am fi vrut să rămînem aici cît mai mult, ne era frică de minele de aur. Dar stivele creşteau prea încet, iar la sfîrşitul celei de a doua zile de muncă încordată s-a văzut că realizaserăm prea puţin, iar de mai mult nu eram în stare. Ivan Ivanovici a calculat un metru, măsurînd cinci palme de-ale sale pe o zadă tînără de zece ani, doborîtă.

Seara veni şeful de echipă, măsură ce-am muncit cu un băţ crestat şi clătină din cap. Făcuserăm zece la sută din normă!

Ivan Ivanovici se porni să-i demonstreze ceva, măsură din nou, dar şeful de echipă rămase neînduplecat. Mormăi ceva despre „metri falşi", despre lemnul „cu densitate mare" – noţiuni mai presus de înţelegerea noastră. Un singur lucru ne era limpede: vom fi duşi îndărăt în zona lagărului, vom intra din nou pe poarta cu inscripţia standard, oficială şi imperativă: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism". Se spune că pe porţile lagărelor nemţeşti era scris un citat din Nietzsche: „Fiecăruia ce i se cuvine". Imitîndu-l pe Hitler, Beria[1] îl întrecuse în cinism.

Lagărul era locul unde am învăţat să urîm munca fizică, să urîm munca în general. Cel mai privilegiat grup din populaţia lagărului era cel al blatarilor: oare nu pentru ei munca era o chestiune de eroism şi curaj?

Nouă însă nu ne era frică. În plus, faptul că şeful de echipă recunoscuse că munca noastră este zadarnică şi că posibilităţile fizice sînt nule ne aducea o uşurare grozavă, nu ne întrista şi nu ne speria.

Ne lăsam în voia curentului şi ne „sleiam", cum se spune în limbajul lagărului. Nu ne mai tulbura nimic, ne era uşor să trăim stăpîniţi de o voinţă străină. Nu ne preocupa nici măcar gîndul să rămînem în viaţă, iar dacă dormeam, o făceam supunîndu-ne

---

1. Lavrenti Pavlovici Beria (1899-1953), om politic sovietic, cu funcţii de conducere în poliţia secretă. În 1938 îl înlocuieşte pe Nikolai Ejov (care va fi executat în 1940) la conducerea NKVD, desăvîrşind operaţiunea Marii Epurări a societăţii sovietice. La cîteva luni după moartea lui Stalin, a fost arestat, acuzat de trădare, terorism şi activitate contrarevoluţionară şi condamnat la moarte (23 decembrie 1953).

ordinului, programului din lagăr. Liniştea sufletească, dobîndită prin tocirea sentimentelor, amintea de „libertatea supremă a cazărmii", la care visa Lawrence, sau de „neîmpotrivirea la rău" a lui Tolstoi. O voinţă străină ne veghea fără încetare liniştea sufletească.

Deveniserăm de multă vreme fataliști, nu ne făceam planuri mai departe de ziua următoare. Logic ar fi fost să ne mîncăm dintr-odată toate alimentele şi să plecăm înapoi, să stăm la carceră timpul cuvenit şi apoi să ieşim la muncă în mină, dar noi n-am procedat aşa. Orice intervenţie în destin, în voinţa zeilor era necuviincioasă, contrazicea codul comportamentului în lagăr.

Şeful de echipă plecă, iar noi rămaserăm să croim drum în pădure, să ridicăm noi stive, dar acum munceam absolut liniştiţi şi total indiferenţi. Nu ne mai ciorovăiam pe tema: cine să apuce buşteanul de la bază şi cine de la vîrf în drumul spre stive – adică pe tema corhănitului, cum se spune la pădure.

Ne odihneam mai mult, eram mai atenţi la soare, la pădure, la cerul înalt de un albastru palid. Trăgeam chiulul.

Într-o dimineaţă, împreună cu Saveliev, am doborît cum, necum o zadă uriaşă şi neagră, care printr-o minune făcuse faţă furtunii şi incendiilor. Am aruncat fierăstrăul direct pe iarbă, acesta a zăngănit lovindu-se de pietre, iar noi ne-am aşezat pe trunchiul copacului răsturnat.

— Hai să ne imaginăm puţin cum o să fie, spuse Saveliev. O să supravieţuim, plecăm pe Continent, o să îmbătrînim repede şi vom fi nişte moşnegi bolnavi. Ba o să ne înţepe inima, ba n-o să ne dea pace durerile reumatice, ba o să ne doară în piept. Tot ce facem acum aici, felul în care ne petrecem anii tinereţii – nopţile nedormite, foamea, munca grea prelungită în minele de aur, cu picioarele în apă rece ca gheaţa, frigul iernilor, bătăile soldaţilor din escortă –, toate astea n-o să treacă fără urmări pentru noi, chiar dacă rămînem în viaţă. O să bolim fără să ştim cauza bolii, o să ne văităm şi o să umblăm de la o policlinică la alta. Munca de neîndurat ne-a lăsat răni fără leac şi toată bătrîneţea noastră va fi o viaţă în durere, o durere nemărginită, şi fizică, şi sufletească. Dar printre aceste zile îngrozitoare, vor fi şi zile cînd vom respira mai uşor, cînd ne vom simţi aproape sănătoşi, iar suferinţele noastre nu ne vor tulbura. Asemenea zile nu vor fi prea multe. Vor fi atîtea cîte s-a priceput fiecare dintre noi să le trîndăvească în lagăr.

— Dar munca cinstită? am întrebat.

— În lagăr, la muncă cinstită ne îndeamnă ticăloşii şi cei care ne bat, ne schilodesc, ne mănîncă mîncarea şi obligă nişte schelete vii să muncească pînă îşi dau duhul de-a binelea. Munca asta „cinstită" e în folosul lor. Iar ei cred mai puţin decît noi în existenţa unei asemenea munci.

Seara ne-am strîns în jurul sobiţei noastre dragi. Fedea Şceapov asculta atent vocea răguşită a lui Saveliev.

— Aşadar am refuzat să muncesc. Au întocmit un proces-verbal: îmbrăcat de sezon...

— Da' ce înseamnă „îmbrăcat de sezon"? întrebă Fedea.

— Păi procedează aşa ca să nu treacă în raport toate hainele de iarnă sau de vară cu care eşti îmbrăcat. N-au voie să scrie în procesul-verbal de iarnă că te-au trimis la muncă fără buşlat sau fără mănuşi. De cîte ori ai rămas acasă, pentru că nu erau mănuşi?

— Pe noi nu ne lăsau, spuse timid Fedea. Comandantul ne obliga să croim drum prin zăpadă. Altfel chestia asta s-ar fi numit: a rămas acasă din „lipsă de echipament".

— Întocmai ce spuneam.

— Hai, povesteşte-ne despre metrou.

Saveliev se porni să-i povestească lui Fedea despre metroul din Moscova. Şi mie şi lui Ivan Ivanovici ne plăcea să-l ascultăm pe Saveliev. Ştia tot felul de lucruri care mie, ca moscovit, nici nu mi-ar fi trecut prin cap.

— Pe mahomedani, Fedea, începu Saveliev, bucuros că mintea încă îi mai funcţionează, îi cheamă la rugăciune muezinul din minaret. Mahomed a ales vocea umană ca semnal că e timpul rugăciunii. Mahomed încercase tot ce se putea: trîmbiţa, tamburina, focul semnalizator, dar a renunţat la toate... După o mie cinci sute de ani, la încercările de a se găsi un semnal pentru trenurile de metrou, s-a văzut că nici fluieratul, nici claxonatul, nici sirena nu sînt percepute cu atîta precizie şi siguranţă de urechea omenească, de urechea mecanicului de la metrou, cum este percepută vocea pătrunzătoare a dispecerului de serviciu care strigă: „Liber!".

Fedea oftă încîntat. În pofida tinereţii sale, el era mai experimentat, mai adaptat la viaţa de pădure decît oricare dintre noi. Fedea putea să tîmplărească, să construiască din bîrne o izbă în taiga, ştia cum să doboare un copac şi cum să rostuiască din crengi un loc de înnoptat. Era un bun vînător: pe meleagurile lui, încă din anii copilăriei erau familiarizaţi cu armele. Dar frigul şi foamea de aici îi

anihilaseră toate calităţile, iar pămîntul nesocotea cunoştinţele şi îndemînarea lui. Fedea nu-i invidia pe orăşeni, se închina pur şi simplu în faţa lor şi, în ciuda foamei, era gata să asculte la nesfîrşit istorisiri despre cuceririle tehnicii şi despre minunile oraşului.

Prietenia nu se leagă nici în nevoi, nici la nenorocire. Acele condiţii ale unei vieţi „grele" care, cum ne arată poveştile din literatură, ar fi elementul obligatoriu al naşterii unei prietenii nu sînt îndeajuns de „grele". Dacă necazul şi nevoia leagă şi naşte prietenie între oameni înseamnă că acea nevoie nu este extremă şi nenorocirea nu este prea mare. Necazul nu este destul de acut şi profund, dacă-l poţi împărtăşi cu prietenii. În necazul autentic ţi se pune la încercare doar propria tărie sufletească şi trupească, ţi se clarifică limitele posibilităţilor tale, rezistenţa fizică şi forţa morală.

Toţi înţeleseserăm că am putea supravieţui doar întîmplător. Lucru ciudat, dar cîndva, în tinereţea mea, umbla o vorbă spusă la orice ghinion sau eşec: „Ei, de foame n-o să murim". Eram sigur că aşa este, credeam din tot sufletul meu în vorba aceasta. Iar la treizeci de ani mă aflam în situaţia omului care cu adevărat murea de foame, care, fără nici o exagerare, sărea la bătaie pentru o bucată de pîine. Şi asta se petrecea cu mult timp înainte de a începe războiul.

Cînd ne-am adunat toţi patru la izvorul Duskania, ştiam că nu de dragul prieteniei eram împreună. Ştiam că, dacă vom supravieţui, nu de bunăvoie ne vom mai întîlni unul cu celălalt. N-o să ne facă plăcere să ne amintim relele trăite: foamea ce te scotea din minţi, tratarea cu aburi a păduchilor în cutiile de conserve folosite la dejun, pălăvrăgeala de nestăvilit din jurul focului, pălăvrăgeală-nostalgică, fanteziile gastronomice, disputele dintre noi şi visele mereu aceleaşi ale tuturor, pentru că toţi vedeam în vis acelaşi lucru: pîini de secară, ce zburau pe lîngă noi, ca nişte bolizi sau ca nişte îngeri.

Capacitatea omului de a uita îl face fericit. Memoria este întotdeauna gata să uite răul şi să-şi amintească doar binele. Nu era nimic bun la izvorul Duskania, nu fusese nici înainte, nu va fi nici în drumurile viitoare ale fiecăruia dintre noi. Fuseserăm otrăviţi de Nord pentru totdeauna şi înţelegeam prea bine lucrul acesta. Trei dintre noi încetaseră să se mai împotrivească soartei, numai Ivan Ivanovici muncea cu aceeaşi stăruinţă tragică ca şi înainte.

Saveliev încercă să-l aducă cu picioarele pe pămînt într-una din pauzele de fumat. Pauza de fumat era cel mai banal moment de odihnă, odihnă pentru nefumători, pentru că nu mai aveam mahorcă

de ani de zile, în schimb aveam pauze de fumat. În taiga, fumătorii pasionaţi strîngeau şi uscau frunze de coacăz-negru şi se porneau adevărate discuţii, înflăcărate ca între deţinuţi, pe tema: care frunze sînt mai gustoase, cele de coacăz sau cele de merişor? În opinia cunoscătorilor, nici unele, nici altele nu erau bune de nimic, pentru că organismul cerea otrava nicotinei, nu fum, şi nu puteai înşela celulele creierului printr-un mijloc atît de simplu. Dar pentru odihna-pauză de fumat, frunza de coacăz era potrivită, fiindcă în lagăr cuvîntul „odihnă" suna prea strident în timpul lucrului şi contrazicea acele principii fundamentale ale eticii de producţie, promovate în Nordul îndepărtat. Odihna după fiecare oră de muncă era o sfidare, ba chiar un delict, în timp ce pauza de fumat din oră în oră intra în ordinea lucrurilor. Aici, ca în tot ce se petrecea în Nord, faptele nu coincideau cu regulile. Frunza uscată de coacăz era un camuflaj natural.

— Ascultă, Ivan, spuse Saveliev. Am să-ţi povestesc o întîmplare. La Bamlag[1], pe drumurile secundare duceam nisipul cu roaba. Transportul se făcea pe o distanţă mare, iar norma era de douăzeci şi cinci de metri cubi. Dacă îndeplineai mai puţin de o jumătate de normă primeai raţie de pedeapsă: trei sute de grame de pîine şi o supă chioară o dată pe zi. Iar cel care-şi făcea norma primea un kilogram de pîine, în afara raţiei de hrană, ba mai avea şi dreptul să cumpere de la magazin încă un kilogram de pîine. Lucram în doi. Normele erau însă imposibil de îndeplinit. Aşa că ne-am înţeles să procedăm astfel: astăzi cărăm amîndoi din galeria ta în contul tău şi scoatem norma. Primim două kilograme de pîine şi cele trei sute de grame de pedeapsă ale mele: fiecăruia îi revine un kilogram o sută cincizeci de grame de pîine. Mîine muncim în contul meu. Apoi iarăşi în al tău. O lună întreagă aşa am făcut. Viaţă adevărată, nu-i aşa? Important e că şeful de echipă era un om de suflet şi, firește, ştia de toată tărăşenia. Chiar îi convenea, pentru că oamenii rămîneau în putere şi producţia nu scădea. Apoi unul dintre şefi a descoperit toată treaba şi fericirea noastră a luat sfîrşit.

— Şi vrei să încerci chestia asta şi aici? întrebă Ivan Ivanovici.

— Nu vreau, pur şi simplu o să te ajutăm.

— Şi voi?

---

1. Lagăr de muncă forţată pentru construirea magistralei feroviare Baikal-Amur, începută în 1933.

— Nouă, dragul meu, ne e totuna.

— Păi atunci şi mie mi-e totuna. N-are decît să vină poliţaiul.

Poliţaiul, adică şeful de echipă, veni peste cîteva zile. Cele mai rele temeri se adeveriră.

— Ei, v-aţi odihnit destul, acum gata. Lăsaţi locul şi altora. Munca voastră aduce a centru de întremare sau unitate de însănătoşire, cum s-ar zice, OP[1] sau OK, glumi plin de importanţă şeful de echipă.

— Da, răspunse Saveliev,

La început OP, pe urmă OK,
Tăbliţă la picior şi apoi - pa!

Am rîs cu toţii din politeţe.

— Cînd plecăm înapoi?

— Mîine pornim la drum.

Ivan Ivanovici se linişti. Se spînzură noaptea de o cracă bifurcată, fără nici un fel de funie, la vreo zece paşi depărtare de colibă. Pînă acum nu mai văzusem un asemenea fel de sinucidere. L-a găsit Saveliev, îl văzuse de pe potecă şi ne-a chemat urlînd. Şeful de echipă, care venise în goană, ne ordonă să nu dăm trupul jos pînă la venirea „operativilor" şi să ne pregătim cît mai repede de plecare.

Fedea Şceapov şi cu mine ne-am strîns lucrurile în mare derută: Ivan Ivanovici avea obiele bune, nezdrenţuite, săculeţi, prosop, o bluză de corp de rezervă, din bumbac, pe care Ivan Ivanovici o despăduchease la aburi, *burki* vătuite, gata reparate, iar pufoaica era lăsată pe prici. După o scurtă deliberare am luat toate aceste obiecte pentru noi. Saveliev n-a participat la împărţeala hainelor mortului, el se tot învîrtea pe lîngă corpul lui Ivan Ivanovici. În lumea liberă, întotdeauna şi pretutindeni, un cadavru stîrneşte un interes nebulos, atrage ca un magnet. Acest lucru însă nu se întîmplă pe timp de război sau în lagăr: moartea zilnică şi tocirea sentimentelor anulează orice interes pentru un cadavru. Dar pe Saveliev moartea lui Ivan

1. Abrevieri pentru *ozdorovitelnîi punkt* (rusă, „centru de întremare") şi *ozdorovitelnaia komanda* (rusă, „unitate de însănătoşire"). Acestea erau barăci amenajate pentru refacerea celor epuizaţi, organizate periodic cînd mortalitatea deţinuţilor era prea mare şi nu exista posibilitatea de a înlocui pierderile. Cei trimişi în locul acesta, cu recomandări scrise din partea superiorilor, beneficiau de condiţii de trai ceva mai bune şi de o mîncare mai consistentă. Deţinuţii nu mai erau trimişi la muncă grea, dar aveau obligaţia să presteze 3-4 ore treburi mai uşoare în lagăr.

Ivanovici îl tulburase, îl luminase, îi atinsese nişte unghere întunecate ale sufletului, îl împingea să ia o hotărîre.

El intră în colibă, luă dintr-un colţ un topor şi trecu înapoi pragul. Şeful de echipă, care şedea pe prispă, sări în picioare şi urlă ceva de neînţeles. Eu şi Fedea am alergat în curte.

Saveliev se apropie de butucul gros al unei zade pe care noi tăiam lemne; butucul era crestat peste tot, coaja desprinsă. Îşi puse mîna stîngă pe butuc, îşi răşchiră degetele şi-şi avîntă toporul.

Şeful de echipă scoase un ţipăt ascuţit şi pătrunzător. Fedea se aruncă spre Saveliev – patru degete zburară în rumeguş, nici măcar nu se puteau zări dintr-odată printre crenguţele şi aşchiile mărunte. Din degete ţîşnea sîngele de un roşu-intens. Fedea şi cu mine am rupt cămaşa lui Ivan Ivanovici, cu o fîşie i-am înfăşurat mîna lui Saveliev în chip de garou şi i-am bandajat rana.

Şeful de echipă ne-a dus pe toţi în lagăr. Pe Saveliev – la punctul sanitar să fie pansat, apoi la biroul de anchetă, pentru deschiderea dosarului de automutilare. Fedea şi cu mine ne-am întors în acelaşi cort, de unde în urmă cu două săptămîni plecaserăm plini de speranţă, în aşteptarea fericirii.

Locurile noastre pe priciurile de sus fuseseră ocupate de alţii, dar nu ne-am făcut griji: era vară şi pe priciurile de jos era chiar mai bine decît pe cele de sus, iar pînă la iarnă o să mai fie multe, multe schimbări.

Am adormit repede, dar pe la miezul nopţii m-am sculat şi m-am dus la masa plantonului de serviciu. Fedea îşi găsise un locşor acolo şi şedea cu o foaie de hîrtie în mînă. Am citit peste umărul lui:

„Mamă, scria el, mamă, o duc bine aici. Mamă, sînt îmbrăcat de sezon..."

1959

Injectorul

Comandantului minei tov. A.S. Koroliov,
din partea şefului sectorului „Izvorul de aur", Kudinov L.B.

RAPORT

Conform dispoziţiei dumneavoastră de a expune motivele întreruperii lucrului, timp de şase ore, a brigăzii a 4-a de deţinuţi, în ziua de 12 noiembrie a.c., în sectorul „Izvorul de aur" al minei de sub conducerea dumneavoastră, raportez următoarele:

Dimineaţa, temperatura aerului era sub minus cincizeci de grade. Termometrul nostru a fost spart de gardianul de serviciu, fapt pe care vi l-am raportat. Totuşi puteam stabili temperatura, pentru că scuipatul îngheţa în zbor.

Brigada a fost scoasă la mină la timpul cuvenit, dar n-a putut trece la muncă, întrucît injectorul de la boilerul care serveşte sectorul nostru şi încălzeşte pămîntul îngheţat n-a mai mers ca lumea. I-am adus de nenumărate ori la cunoştinţă inginerului-şef situaţia necorespunzătoare a injectorului, dar nu s-au luat nici un fel de măsuri şi injectorul a luat-o razna de tot. În momentul de faţă inginerul-şef nu vrea să schimbe injectorul.

Din cauza injectorului nu s-a putut trece la pregătirea solului, aşa că brigada a fost nevoită să stea cîteva ore fără să poată munci. N-avem unde ne încălzi, iar focuri nu ni se permite să facem. Totodată, escorta nu ne dă voie să trimitem brigada înapoi, la baracă.

Am scris pretutindeni pe unde a fost posibil că nu mai pot lucra cu un asemenea injector. De cinci zile se comportă mizerabil, iar de el depinde îndeplinirea planului întregului sector. Nu o putem scoate la capăt cu el, iar inginerului-şef nu-i pasă şi nu face decît să ne pretindă metri cubi.

Şeful sectorului „Izvorul de aur",
inginer minier L. Kudinov

De-a curmezişul raportului a fost scris cu litere citeţe:

1. Pentru refuzul de a munci timp de cinci zile, fapt care a generat sabotarea producţiei şi întreruperi ale lucrului în tot sectorul, *zek*-ul[1] Injector să fie arestat trei zile şi trei nopţi, fără permisiunea de a ieşi la muncă, şi apoi să fie transferat la o unitate cu regim forţat sever. Cazul lui să fie transmis organelor de anchetă pentru a fi tras la răspundere penală în faţa legii.
2. Inginerului-şef Gorev îi dau avertisment pentru indisciplină la locul de muncă. Propun ca *zek*-ul Injector să fie înlocuit cu un angajat civil.

Comandantul minei,
Aleksandr Koroliov

[1956]

---

1. *Zek* sau *z/k*, abreviere de la *zakliucionîi kanaloarmeeţ* – deţinut condamnat la muncă forţată la canal; termen folosit în documentele oficiale în deceniile 3-5 ale secolului trecut (rusă).

Apostolul Pavel

Cînd mi-am luxat glezna, căzînd în puţ de pe scara alunecoasă din nuiele, conducerea şi-a dat seama că o să şchiopătez multă vreme şi, pentru că nu se putea să stai fără treabă, m-au transferat ca om de ajutor pe lîngă tîmplarul nostru, Adam Frizorgher, decizie care ne-a bucurat pe amîndoi.

În prima sa viaţă, Frizorgher fusese pastor într-un sat de pe lîngă Marxstadt pe Volga. Ne-am întîlnit într-unul din lagărele mari de tranzit în timpul carantinei de tifos şi am venit împreună aici, la prospectarea cărbunelui. Frizorgher, ca şi mine, fusese în taiga, apoi ajunsese un mierlitor la un pas de moarte şi, pe jumătate smintit, nimerise din mină în lagărul de tranzit. Ca invalizi, ne trimiseseră la prospectarea carbonieră ca ajutoare – efectivele muncitorilor profesionişti din prospectare erau completate doar cu angajaţi civili. E adevărat că aceştia erau deţinuţii de ieri care-şi încheiaseră „sorocul" sau condamnarea şi care în lagăr erau numiţi cu oarece dispreţ „slobozei". Pe perioada transferului nostru, era mare lucru dacă la toţi aceşti patruzeci de angajaţi civil găseai două ruble cînd aveai nevoie să-ţi cumperi mahorcă. Totuşi, nu erau de-ai noştri. Toată lumea ştia prea bine că, după două-trei luni, ei îşi vor putea cumpăra haine, vor putea bea, vor primi acte de identitate şi, cine ştie, peste un an vor pleca acasă. Speranţele acestea erau cu atît mai mari, cu cît Paramonov, şeful prospectării, le promitea cîştiguri uriaşe şi raţii polare[1]. „O să vă întoarceţi acasă cu joben pe cap", repeta el mereu. Cu noi, deţinuţii, nu pornea discuţii despre jobene şi raţii polare.

Cu toate acestea, Paramonov nu se purta rău cu noi. Nu i se dădeau deţinuţi la prospectare şi izbutise să obţină de la conducere doar cinci oameni în serviciul lui, nici unul în plus.

Nu ne ştiam încă unii pe alţii, dar cînd ne-au chemat după listă din baracă şi ne-au dus în faţa privirii lui senine şi pătrunzătoare, Paramonov a rămas foarte mulţumit de audierea noastră. Unul dintre noi, Izghibin, un bărbat cu mustăţi cărunte şi hîtru din Iaroslavl, era sobar. Nu-şi pierduse vioiciunea înnăscută nici măcar în lagăr, iar meseria sa îl ajutase întrucîtva, aşa că nu era atît de vlăguit ca restul

1. În condiţii de climă extremă, ca acelea de la Polul Nord, era nevoie ca raţiile de hrană să fie mai mari.

deţinuţilor. Al doilea era un uriaş chior din Kameneţ-Podolsk: i s-a prezentat lui Paramonov ca „fochist de locomotivă".

— Înseamnă că poţi să faci ceva lăcătuşerie, îi spuse Paramonov.

— Pot, sigur că pot, confirmă bucuros fochistul.

Îşi dăduse repede seama de toate avantajele muncii într-un grup civil de prospectare.

Al treilea a fost agronomul Riazanov. O asemenea profesie l-a entuziasmat de-a binelea pe Paramonov. Evident, n-a dat nici o atenţie vechiturilor zdrenţuite în care era îmbrăcat agronomul. În lagăr, nu haina îl face pe om, iar Paramonov ştia bine cum stau lucrurile aici.

Al patrulea am fost eu. Nu eram nici sobar, nici lăcătuş, nici agronom, dar statura mea înaltă l-a liniştit, pare-se, pe Paramonov şi oricum nu merita să se apuce să modifice lista din pricina unui singur om. A încuviinţat dînd din cap.

Al cincilea însă se purta foarte ciudat. Mormăia cuvintele unei rugăciuni şi îşi acoperea faţa cu mîinile, fără să asculte cuvintele lui Paramonov. Dar nici asta nu era ceva nou pentru şef. Paramonov se întoarse spre dispecerul care stătea lîngă el ţinînd în mîini un teanc galben de dosare cu şină, aşa-numitele „dosare personale".

— Acesta e tîmplar, spuse dispecerul, ghicind întrebarea lui Paramonov.

Preluarea fiind încheiată, am fost duşi la prospectarea carboniferă.

Mai tîrziu, Frizorgher mi-a povestit că, atunci cînd fusese chemat, crezuse că va fi împuşcat, atît de tare îl speriase anchetatorul de la mină. Am stat un an întreg cu Frizorgher în aceeaşi baracă şi nu s-a întîmplat niciodată să ne vorbim urît unul celuilalt. Un asemenea fapt e o raritate şi în lagăr, şi în puşcărie. Certurile se încing din tot felul de fleacuri, injuriile ating într-o clipă o asemenea intensitate, încît ai impresia că următoarea treaptă nu poate fi decît cuţitul sau, în cel mai bun caz, bîta. Eu însă m-am deprins repede să nu dau prea mare atenţie acestor certuri aprinse. Înflăcărarea se stingea repede şi, dacă cele două părţi împricinate continuau să se mai insulte alene un timp, o făceau mai degrabă de dragul aparenţelor, ca să-şi păstreze „obrazul".

Totuşi, eu şi Frizorgher nu ne-am certat niciodată. Cred că era meritul lui, pentru că nu exista om mai paşnic. Nu jignea pe nimeni, vorbea puţin. Avea un glas bătrînesc, tremurător, un tremur accentuat, cumva artificial. Cu un asemenea glas vorbesc în teatru actorii tineri care interpretează roluri de bătrîni. În lagăr mulţi încercau (nu fără succes) să pară mai bătrîni şi mai slăbiţi fizic decît erau în

realitate. Procedau astfel nu întotdeauna dintr-un calcul premeditat, ci mai degrabă din instinct. Ironia sorţii făcea că mai bine de jumătate dintre oamenii care-şi adăugau ani şi-şi scădeau forţele ajungeau într-o stare mult mai rea decît voiau să arate.

Dar în glasul lui Frizorgher nu era nimic prefăcut.

În fiecare dimineaţă şi seară, el se ruga în gînd, întorcîndu-se cu spatele şi privind în pămînt. Lua parte la discuţiile comune doar dacă era vorba de teme religioase, adică foarte rar, pentru că deţinuţilor nu le plac asemenea subiecte. Izghibin, bătrînul simpatic cu vorba deocheată, mai încerca să-l ia în rîs pe Frizorgher, dar vorbele lui de duh erau primite cu un zîmbet atît de blînd, încît gloanţele glumeţului nimereau în gol. Era iubit de toată echipa de prospectare, chiar şi de Paramonov, căruia Frizorgher îi meşterise o masă de scris, la care se pare că lucrase o jumătate de an.

Paturile noastre erau învecinate şi noi stăteam adesea de vorbă; uneori Frizorgher se mira ca un copil, fluturîndu-şi mîinile mici, cînd vedea că ştiu tot felul de istorii cunoscute din Evanghelii, texte despre care el, în candoarea sa sufletească, credea că sînt apanajul doar al unui cerc strîmt de credincioşi. Chicotea şi era tare mulţumit cînd eu scoteam la iveală asemenea cunoştinţe. Se însufleţea şi începea să-mi povestească pasaje din Evanghelii pe care nu mi le aminteam bine sau nu le ştiam deloc. Îi plăceau tare mult conversaţiile de felul acesta.

Odată însă, enumerînd numele celor doisprezece apostoli, Frizorgher a greşit. A rostit şi numele apostolului Pavel. Eu însă, cu siguranţa de sine a ignorantului, îl considerasem întotdeauna pe apostolul Pavel adevăratul creator al religiei creştine, principalul ei conducător teoretic, ştiam cîte ceva din biografia lui şi n-am scăpat ocazia să-l corectez pe Frizorgher.

— Nu, nu, replică Frizorgher rîzînd, nu ştii dumneata. Şi se apucă să-şi îndoaie cîte un deget: Petru, Pavel, Marcu...

M-am apucat să-i povestesc tot ce ştiam despre apostolul Pavel. Mă asculta tăcut şi atent. Era deja tîrziu, venise vremea să ne culcăm. În timpul nopţii m-am trezit şi, în licărul opaiţului fumegînd, am văzut că ochii lui erau deschişi. L-am auzit şoptind: „Doamne, ajută-mă! Petru, Pavel, Marcu...". N-a dormit toată noaptea. Dimineaţa a plecat devreme la muncă, iar seara s-a întors tîrziu, cînd eu adormisem. M-a trezit un plînset molcom, bătrînesc. Frizorgher stătea în genunchi şi se ruga.

— Ce s-a întîmplat? l-am întrebat după ce şi-a terminat rugăciunea.

Frizorgher mi-a găsit mîna şi mi-a strîns-o.

— Ai dreptate, mi-a spus. Pavel nu era printre cei doisprezece apostoli. L-am uitat pe Bartolomeu.

Eu tăceam.

— Te miră lacrimile mele? m-a întrebat. Sînt lacrimi de ruşine. Nu puteam, nu trebuia să uit asemenea lucruri. Acesta e un păcat, un mare păcat. Un străin îmi atrage atenţia mie, Adam Frizorgher, asupra unei greşeli de neiertat. Nu, nu, dumneata n-ai nici o vină, vinovat sînt eu, e păcatul meu. Dar e bine că m-ai corectat. O să-mi treacă.

Abia l-am putut linişti şi de atunci (asta s-a întîmplat cu puţin înainte de a-mi luxa glezna) am devenit prieteni şi mai buni.

Odată, cînd în atelierul de tîmplărie nu era nimeni, Frizorgher a scos din buzunar un portofel soios din pînză şi m-a chemat la fereastră.

— Uite, îmi spuse el, întinzîndu-mi o fotografie minusculă şi ruptă pe la colţuri – o poză la minut.

Era fotografia unei femei tinere cu o expresie ciudată a feţei, ca în toate pozele la minut. Fotografia îngălbenită şi crăpată era lipită cu grijă pe o hîrtie colorată.

— E fiica mea, adăugă el solemn. Singura mea fiică. Soţia mi-a murit demult. E adevărat că fiică-mea nu-mi scrie, probabil nu ştie adresa. Eu i-am scris mult, îi scriu şi acum. Numai ei. Nu arăt nimănui fotografia asta. Am luat-o de acasă. Cu şase ani în urmă am luat-o de pe comodă.

Paramonov intră fără zgomot în atelier.

— E fiica dumitale? întrebă el, aruncînd o privire pe fotografie.

— Fiică-mea, cetăţene şef, răspunse Frizorgher zîmbind.

— Îţi scrie?

— Nu.

— Cum de l-a uitat pe bătrînul ei? Scrie o cerere pentru investigări, am s-o trimit mai departe. Piciorul tău ce face?

— Şchiopătez, cetăţene şef.

— Bine, dă-i înainte cu şchiopătatul.

Paramonov ieşi din încăpere.

De atunci, fără să se mai ascundă de mine, după ce-şi încheia rugăciunea de seară şi se culca pe pat, Frizorgher scotea fotografia fiicei şi mîngîia marginea colorată.

Aşa am dus-o noi paşnic încă vreo jumătate de an, cînd într-o zi ni s-a adus corespondenţa. Paramonov era plecat şi corespondenţa a primit-o secretarul lui, deţinutul Riazanov. Acesta se dovedise a nu fi nici pe departe agronom, ci esperantist, fapt care nu-l împiedica să jupoaie cu dibăcie caii morţi, să îndoaie ţevi groase de fier, după ce le umplea cu nisip şi le înroşea în foc, şi să se ocupe de toate hîrtiile administrative ale şefului.

— Ia te uită aici, mi-a spus, ce declaraţie au trimis pe numele lui Frizorgher.

În plic era un document oficial cu rugămintea ca deţinutul Frizorgher (articolul, durata pedepsei) să ia cunoştinţă de declaraţia fiicei sale, a cărei copie era anexată. În declaraţie, ea scria clar şi concis că, după ce s-a convins că tatăl ei este un duşman al poporului, se leapădă de el şi are rugămintea ca legătura lor de rudenie să fie considerată inexistentă.

Riazanov învîrtea hîrtia în mîini.

— Ce pacoste, spuse el. La ce i-o fi trebuind ei aşa ceva? O vrea să intre în partid?

Eu mă gîndeam la alte variante: de ce să-i trimiţi tatălui-deţinut asemenea declaraţii? O fi vreo formă originală de sadism, asemenea înştiinţărilor trimise rudelor despre moartea imaginară a unui deţinut, sau pur şi simplu era vorba de dorinţa de a le face pe toate după lege? Sau poate altceva?

— Ascultă, Vaniuşka, i-am spus lui Riazanov. Ai înregistrat corespondenţa?

— N-am avut cînd, abia a sosit.

— Dă-mi mie plicul ăsta.

Şi i-am povestit lui Riazanov cum stăteau lucrurile cu Frizorgher.

— Dar scrisoarea? ezită el. Ea o să-i scrie, probabil, şi lui.

— Reţii şi scrisoarea.

— Bine, atunci ia-l.

Am mototolit plicul şi l-am aruncat prin uşiţa deschisă a sobei în care ardea focul.

Peste o lună veni şi scrisoarea, la fel de scurtă ca şi declaraţia, şi noi am ars-o în aceeaşi sobă.

Nu peste multă vreme pe mine m-au dus în altă parte, în timp ce Frizorgher a rămas pe loc. Nu ştiu ce s-a mai întîmplat cu el. Mi-am amintit adesea de el, cît am mai avut putere să-mi amintesc. Îi auzeam glasul tremurător, şoapta înfrigurată: „Petru, Pavel, Marcu...".

[1954]

Fructe de pădure

Fadeev spuse:

— Aşteaptă puţin, o să vorbesc eu cu el.

Se apropie de mine şi-mi puse patul puştii lîngă cap.

Eu zăceam în zăpadă îmbrăţişînd buşteanul pe care-l scăpasem de pe umăr şi nu-l mai puteam ridica, ca apoi să-mi ocup locul în şirul de oameni ce coborau de pe munte. Fiecare dintre noi ducea pe umăr cîte un buştean, „un băţ de lemn", mai mare sau mai mic: toţi se grăbeau spre casă, şi soldaţii din escortă, şi deţinuţii, toţi voiau să mănînce, să doarmă, se săturaseră pînă în gît de ziua de iarnă fără de sfîrşit. Iar eu zăceam în zăpadă.

Fadeev le vorbea întotdeauna deţinuţilor cu „dumneavoastră".

— Ascultaţi-mă bine, bătrîne, spuse el, nu se poate ca un hojmală ca dumneavoastră să nu poată duce o bucată de lemn, mai bine zis - un beţişor. E limpede că sînteţi un simulant. Sînteţi un fascist. În timp ce patria noastră se luptă cu duşmanul, dumneavoastră îi puneţi beţe în roate.

— Eu nu sînt fascist, i-am răspuns, sînt un om bolnav şi flămînd. Tu eşti fascist. Citeşti în ziare cum fasciştii ucid bătrînii. Gîndeşte-te cum o să-i povesteşti logodnicei tale despre ce ai făcut la Kolîma.

Mi-era totuna. Nu-i suportam pe cei roşii în obraji, sănătoşi, sătui, bine îmbrăcaţi şi nu mi-era frică. M-am încovoiat ca să-mi protejez stomacul, dar şi acesta era un gest ancestral, instinctiv, pentru că nu mă temeam deloc de loviturile în stomac. Fadeev mă lovi cu cizma în spate. Mi se făcu brusc cald, însă nu mă durea nimic. Dacă voi muri, cu atît mai bine.

— Ascultaţi-mă, spuse Fadeev, după ce m-a întors cu faţa spre cer cu vîrful cizmei. Nu sînteţi primul cu care muncesc şi-i ştiu bine pe cei de teapa dumneavoastră.

Se apropie Seroşapka, un alt soldat din escortă.

— Ia arată-ţi mutra, să te ţin minte. Da' tare rău şi urît mai eşti! Mîine te împuşc cu mîna mea. Ai înţeles?

— Am înţeles, am răspuns, ridicîndu-mă şi scuipînd o salivă sărată amestecată cu sînge.

Am tîrît buşteanul după mine, acompaniat de huiduielile, strigăturile şi înjurăturile celorlalţi deţinuţi. Ei îngheţaseră în timp ce eu eram bătut.

În dimineaţa următoare, Seroşapka ne-a scos la muncă într-o pădure tăiată încă din iarna trecută ca să strîngem tot ce s-ar putea arde în sobele de fier. Pădurea fusese tăiată în timpul iernii, aşa că cioturile erau înalte. Le smulgeam din pămînt cu nişte răngi, le tăiam cu fierăstrăul şi le stivuiam.

Pe rarii copaci rămaşi în picioare din jurul locului nostru de muncă, Seroşapka atîrnase jaloane legate cu iarbă uscată şi îngălbenită, marcînd astfel zona interzisă.

Brigadierul nostru aprinse un foc pe o movilă pentru Seroşapka – la muncă numai escorta avea dreptul la foc – şi aduse lemne de rezervă.

Zăpada căzută fusese de mult spulberată de vînt. Iarba îngheţată, acoperită cu chiciură, aluneca din palme şi îşi schimba culoarea la atingerea mîinii omului. Pe moviliţă se zăreau tufe scunde, îngheţate, de măceş de munte, ale căror poame degerate, de un violet întunecat, aveau o aromă neobişnuită. Mai gustoase decît măceşele erau merişoarele răscoapte, vineţii, atinse şi ele de îngheţ... Pe crenguţe scurte şi drepte atîrnau afine de un albastru-aprins, zbîrcite ca pielea unui portmoneu de piele gol, dar păstrînd în ele un suc negru-albăstrui, grozav de gustos.

În perioada aceasta a anului, fructele de pădure, atinse de ger, nu seamănă deloc cu cele coapte şi suculente. Gustul lor este mult mai rafinat.

Rîbakov, partenerul meu la muncă, aduna fructe de pădure într-o cutie de conservă în pauzele de fumat, ba chiar şi în clipele cînd Seroşapka se uita în altă parte. Dacă Rîbakov o să umple o cutie întreagă, bucătarul detaşamentului de pază îi va da pîine. Îndeletnicirea lui Rîbakov devenise dintr-odată o afacere importantă.

Eu nu aveam asemenea clienţi, aşa că mîncam poamele pe loc, apăsînd lacom şi grijuliu cu limba fiecare boabă de cerul gurii; sucul dulce şi parfumat al fructului strivit mă îmbăta pentru o clipă.

Nu-mi trecea prin cap să-l ajut pe Rîbakov la strîns bobiţe şi nici el nu-şi dorea un astfel de ajutor: ar fi trebuit să-şi împartă pîinea.

Cutia lui Rîbakov se umplea cam încet, boabele erau tot mai rare şi, fără să ne dăm seama, muncind şi adunînd fructe de pădure, ne-am apropiat de graniţa „zonei" – jaloanele atîrnau deja deasupra capetelor noastre.

— Ia uite aici, i-am spus, hai să ne întoarcem.

În faţa noastră însă erau movilite cu tufe pline de măceşe, afine, merişoare... Le zăriserăm de mai multă vreme. Dar ar fi trebuit ca arborele de care atîrna jalonul să fi fost cu doi metri mai departe.

Rîbakov îmi arătă cutia de conservă, care nu se umpluse, soarele ce cobora spre orizont şi începu să se apropie încet de fructele magice.

Se auzi pocnetul sec al unei împuşcături şi Rîbakov se prăbuşi între movilițe cu faţa în jos. Fluturîndu-şi puşca, Seroşapka strigă:

— Lăsaţi-l acolo, nu vă apropiaţi!

Seroşapka îşi armă puşca şi trase a doua oară. Ştiam cu toţii ce înseamnă a doua împuşcătură. Ştia şi Seroşapka. Era obligatoriu să fie două împuşcături - prima era de avertizare.

Aşa cum zăcea între movilițe, Rîbakov părea neaşteptat de mic pe lîngă imensitatea cerului, a munţilor, a rîului, şi numai Dumnezeu ştie cîţi oameni puteau fi puşi la pămînt în aceşti munţi, pe potecuţele dintre movilițe.

Cutioara lui Rîbakov se rostogolise departe, am reuşit s-o iau de pe jos şi s-o bag în buzunar. Poate o să capăt nişte pîine în schimbul fructelor ăstora, căci ştiam pentru cine le strîngea Rîbakov.

Seroşapka alinie calm grupul nostru, nu prea mare, ne numără, dădu comanda de pornire şi ne conduse spre casă.

Îmi atinse umărul cu vîrful puştii. M-am întors spre el.

— Pe tine am vrut să te nimeresc, îmi spuse, da' mi-ai scăpat, lepădătură!...

1959

Căţeaua Tamara

Căţeaua Tamara a fost adusă din taiga de Moisei Moiseevici Kuznețov, fierarul nostru. Judecînd după nume[1], meseria lui se practica din tată în fiu. Moisei Moiseevici era de fel din Minsk. Kuznețov era orfan, cum, de altfel, se putea deduce după prenumele şi patronimicul lui: la evrei, fiul capătă prenumele tatălui numai dacă (şi obligatoriu) tatăl a murit înainte de naşterea fiului. Se deprinsese cu munca de mic, învăţase meserie de la unchiul său, fierar ca şi tatăl lui Moisei.

Nevasta lui Kuznețov, chelneriță într-un restaurant din Minsk, era mult mai tînără decît bărbatul ei de patruzeci de ani, şi în 1937, la sfatul celei mai bune prietene - vînzătoare la bufet -, scrisese un

1. *Kuznet* (rusă) - fierar.

denunţ împotriva soţului. Pe atunci, acesta era un procedeu mai sigur decît orice descîntec sau vrăjitorie, chiar mai sigur decît vitriolul, aşa că soţul, Moisei Moiseevici, dispăruse pe dată. El era fierar de uzină, nu un simplu potcovar, era un poet în felul lui. Aparţinea acelei categorii de fierari care ar fi putut să facă pînă şi un trandafir din metal. Uneltele cu care lucra erau meşterite de mîna lui. Uneltele acestea – cleşti, dălţi, ciocănaşe, baroase –, de o eleganţă indiscutabilă, trădau dragostea pentru meserie a unui maestru care înţelegea în profunzime esenţa muncii sale. Nu era vorba de simetrii sau asimetrii, ci de ceva mai profund, mai personal. Fiecare potcoavă sau fiecare cui făcut de Moisei Moiseevici strălucea prin rafinament şi orice obiect ieşit din mîinile lui purta pecetea unui maestru. Părăsea cu greu lucrul la vreun obiect: i se tot părea că mai trebuie să dea o lovitură de ciocan, să-l îmbunătăţească, să-l facă şi mai potrivit.

Conducerea îl preţuia foarte mult, deşi partea de fierărie în sectorul de geologie nu era prea importantă. Moisei Moiseevici făcea uneori glume cu superiorii, dar glumele acestea îi erau iertate datorită calităţii muncii lui. De pildă, i-a asigurat pe cei din conducere că burghiele pot fi călite mai bine în unt decît în apă. Directorul comanda unt pentru fierărie, firesţe, într-o cantitate neînsemnată. Kuznetov arunca în apă o mică parte din acest unt, şi vîrfurile burghielor de oţel căpătau o uşoară strălucire care nu apărea niciodată la o călire obişnuită. Restul de unt era mîncat de Kuznetov şi de ciocănarul lui. Directorul a fost informat la scurtă vreme de matrapazlîcurile fierarului, dar n-au urmat nici un fel de represalii. Mai tîrziu, susţinînd cu tărie calitatea superioară a călirii cu unt, Kuznetov a cerut directorului rămăşiţe de la calupurile de unt, atinse de mucegai în depozit. Fierarul topea resturile astea şi obţinea unt topit, uşor amărui. Era un om cumsecade şi liniştit, care le dorea tuturor numai bine.

Directorul nostru cunoştea toate fineţurile vieţii. Asemenea lui Licurg, se îngrijea ca în „statul" lui din taiga să fie doi felceri, doi fierari, doi şefi de echipă, doi bucătari, doi contabili. Un felcer îngrijea bolnavii, iar celălalt făcea munca de jos şi-şi supraveghea colegul, ca nu cumva acesta să comită vreun act ilegal. Dacă unul dintre felceri abuza de „narcotice" – orice fel de medicamente cu codeină sau cofeină –, era demascat, pedepsit şi trimis la muncile în comun, iar colegul lui, după ce scria şi semna procesul-verbal de recepţie, se instala în pavilionul medical. În opinia directorului,

cadrele profesioniste de rezervă nu numai că asigurau schimbul la momentul potrivit, dar menţineau şi disciplina care ar fi fost, firește, alterată rapid dacă măcar vreun specialist s-ar fi simţit de neînlocuit.

Dar contabilii, felcerii şi şefii de echipă îşi schimbau locurile cu destulă nesocotinţă şi, oricum, nu renunţau la un păhărel de alcool, chiar dacă le era oferit de un provocator.

Fierarul ales de director să fie „contragreutatea" lui Moisei Moiseevici n-a avut ocazia să ţină ciocanul în mînă: Moisei Moiseevici era ireproşabil, invulnerabil, iar calificarea lui era prea înaltă.

El a fost acela care a dat pe o potecă din taiga peste un cîine iakut fără stăpîn, cu înfăţişare de lup: o căţea cu o fîşie de blană roasă pe pieptul alb. Era un cîine de tracţiune.

În jurul nostru nu erau nici sate, nici tabere iakute de nomazi. Cîinele se ivise dintr-odată pe poteca din taiga în faţa lui Kuznețov, speriindu-l de moarte. Moisei Moiseevici crezuse că e un lup şi o luase la goană înapoi, lipăind cu cizmele pe cărare, spre ceilalţi deţinuţi care-l urmau.

Dar „lupul" se puse pe burtă şi începu să se tîrască spre oameni, dînd din coadă. L-au mîngîiat, l-au bătut uşurel peste coapsele slabe şi i-au dat de mîncare.

Căţeaua a rămas la noi. Curînd a devenit limpede de ce nu riscase să-şi caute în taiga adevăraţii stăpîni.

Îi venise vremea să facă pui. Chiar din prima seară se apucă să sape o groapă sub cort, în mare grabă, fără să dea atenţie cuvintelor de bun venit. Oricare dintre cei cincizeci de bărbaţi ar fi vrut s-o mîngîie, s-o alinte şi, printre alinturi, să-şi spună păsul, împărtăşindu-l unui animal.

Însuşi Kasaev, şeful de şantier, un geolog de treizeci de ani, care nu de mult îşi sărbătorise zece ani de muncă în Nordul îndepărtat, ieşi afară, continuînd să cînte la chitara de care nu se despărţea niciodată, şi-l cercetă pe noul nostru colocatar.

— Să-i spunem Ostaş, propuse şeful de şantier.

— E căţea, Valentin Ivanovici, spuse amuzat Slavka Ganuşkin, bucătarul.

— E căţea? Aşa, deci. Atunci să se numească Tamara.

Şi şeful de şantier se îndepărtă.

Căţeaua zîmbi în urma lui dînd din coadă. Ea stabili repede relaţii bune cu toţi cei de care avea nevoie. Tamara înţelegea rolul lui Kasaev şi al şefului de echipă Vasilenko în aşezarea noastră, înţelegea

importanţa prieteniei cu bucătarul. Pe timp de noapte îşi ocupa locul alături de paznic.

Curînd s-a văzut că Tamara mănîncă doar din mîinile noastre şi nu se atinge de nimic din bucătărie sau din cort, indiferent dacă acolo era sau nu cineva.

Această tărie de caracter i-a înduioşat pe toţi oamenii din aşezare, care văzuseră multe la viaţa lor şi trecuseră prin tot felul de necazuri.

Tamarei i se punea în faţă, pe jos, carne conservată şi pîine cu unt. Ea adulmeca alimentele, alegea şi lua cu ea mereu acelaşi lucru: o bucată sărată de somon de Siberia, hrana cea mai familiară ei, mai gustoasă şi, cu siguranţă, cea mai puţin periculoasă.

La scurtă vreme, căţeaua a fătat. În groapa întunecată au apărut şase căţeluşi. Noi le-am făcut o cuşcă şi i-am dus acolo. Tamara a fost agitată un timp, s-a tîrît în faţa noastră, a dat din coadă, dar pînă la urmă s-a liniştit: căţeluşii erau în ordine.

La un moment dat, echipa de prospectare a trebuit să se mute vreo trei kilometri înspre munţi; de la bază, unde se aflau magaziile, bucătăria, administraţia, cortul, erau vreo şapte kilometri. Cuşca cu cei şase căţeluşi a fost dusă în noul loc şi Tamara alerga de două-trei ori pe zi la bucătar şi le aducea puilor cîte un os primit la bucătărie. Căţeluşii ar fi fost oricum hrăniţi, dar Tamara nu era niciodată sigură de asta.

Într-o zi, în aşezarea noastră a apărut un grup de operativi, care umblau pe schiuri prin taiga în căutarea unor evadaţi. Evadarea pe timp de iarnă era o raritate, dar existau informaţii că de la mina din apropiere fugiseră cinci deţinuţi şi acum răscoleau pădurea.

În aşezare, grupului de bărbaţi pe schiuri nu i s-a repartizat un cort de felul celui în care locuiam noi, ci singura construcţie din bîrne – baia. Misiunea schiorilor era prea serioasă ca să stîrnească proteste, după cum ne-a explicat Kasaev, şeful de şantier.

Locuitorii satului aveau faţă de musafirii nepoftiţi o atitudine indiferentă şi supusă, ca de obicei. O singură fiinţă îşi arăta nemulţumirea categorică pe tema aceasta.

Căţeaua Tamara se aruncă în tăcere pe *ohrannikul*[1] cel mai apropiat şi îl muşcă de cizmă. Blana i se înfoie toată, iar în ochi i se citea o ură neînfricată. Reuşiră cu greu s-o stăpînească şi s-o îndepărteze.

---

1. Agent al Ohranei în Rusia ţaristă. *Ohrana* (rusă) – denumire generică a organelor locale ale Departamentului Poliţiei, cu atribuţii de poliţie

Nazarov, şeful grupului operativ, despre care mai auziserăm cîte ceva şi înainte, dădu să pună mîna pe armă să împuşte cîinele, dar Kasaev îl ţinu de mînă şi-l trase după sine în căsuţa de lemn a băii.

La sfatul dulgherului Semion Parmenov, Tamarei i se puse un laţ de sfoară şi o legară de un copac – operativii n-o să rămînă un veac la noi.

Ca orice cîine iakut, Tamara nu ştia să latre. Ea mîrîia, colţii ei bătrîni încercau să roadă sfoara, nu mai era nicidecum căţeaua iakută blîndă care-şi petrecuse iarna la noi. Ura ei era neobişnuită şi în spatele acestei uri i se întrezărea trecutul: era limpede pentru toată lumea că nu pentru prima oară se întîlnea cu soldaţi din escortă.

Oare ce tragedie petrecută în pădure rămăsese pentru totdeauna în memoria ei de cîine? Nu cumva acest fapt îngrozitor din trecut era pricina apariţiei căţelei iakute în taiga, în apropierea aşezării noastre?

Poate că Nazarov ar fi avut cîte ceva de povestit, dacă memoria lui ar fi înregistrat şi animale, nu numai oameni.

După vreo cinci zile, trei dintre operativi au plecat pe schiuri, iar Nazarov cu un prieten şi cu şeful nostru de şantier se pregăteau să plece în dimineaţa următoare. Au băut toată noaptea, s-au dres în zori şi au pornit la drum.

Tamara începu să mîrîie, Nazarov se întoarse, îşi luă puşca automată şi trase de aproape cîteva gloanţe în căţea. Tamara se cutremură într-un spasm şi amuţi pentru totdeauna. Dar la zgomotul împuşcăturii oamenii ieşiră în fugă din corturi, cu topoare şi rîngi în mîini. Şeful de şantier se aruncă în calea lor şi Nazarov se ascunse în pădure.

Uneori dorinţele se împlinesc sau poate că ura celor cincizeci de bărbaţi împotriva acestui şef era atît de intensă şi înverşunată, încît devenise o forţă reală care îl ajunse din urmă pe Nazarov.

Nazarov plecă pe schiuri împreună cu adjunctul său. Nu o luară prin vadul rîului total îngheţat – drumul de iarnă cel mai bun pînă la şoseaua aflată la douăzeci de kilometri de aşezarea noastră –, ci prin trecătoarea dintre munţi. Nazarov se temea să nu fie urmărit şi, în plus, drumul printre munţi era mai scurt, iar el excela în mersul pe schiuri.

---

politică. Primele organe au fost create la Sankt Petersburg în 1866, iar la Moscova în 1880. Şi-au încetat activitatea în 1917.

Cînd ajunseră sus, în trecătoare, se lăsa seara, ziua mai stăruia doar pe vîrfurile munţilor, însă ponoarele erau întunecate. Nazarov începu să coboare pieziş de pe munte, pădurea devenea tot mai deasă. Nazarov îşi dădu seama că ar trebui să se oprească, dar schiurile îl purtau în jos şi el dădu în zbor peste ciotul înalt, dăltuit de vreme şi ascuns sub zăpadă, al unei zade prăbuşite. Ciotul îi străpunse burta şi spinarea, sfîşiindu-i mantaua. Al doilea militar era departe în vale, pe schiuri. Acesta ajunse la şosea şi doar a doua zi dădu alarma. Pe Nazarov l-au găsit peste două zile; atîrna îngheţat de ciot, în poziţia unui alergător în mişcare, asemenea unei figuri din diorama unei bătălii.

Blana Tamarei a fost jupuită şi fixată în cuie pe peretele grajdului, dar fiind întinsă prost, uscîndu-se, s-a tot micşorat. Nimeni nu şi-ar mai fi putut închipui că blana aparţinuse cîndva unui uriaş cîine iakut de tracţiune.

Nu după multă vreme, şeful ocolului silvic veni să înregistreze şi să postdateze procesele-verbale cu tăierile din pădure, făcute cu mai bine de un an în urmă. Cînd doborîserăm copacii, nici unul dintre noi nu se gîndise la înălţimea cioturilor, iar acum ieşea la iveală că ele erau mai înalte decît cerea regulamentul, aşa că a trebuit să muncim din nou. Dar nu era o treabă prea grea. Şeful ocolului silvic a fost invitat să cumpere cîte ceva de la magazin, i s-au oferit bani, băutură. La plecare, ne-a rugat să-i dăm blana de cîine de pe peretele grajdului s-o tăbăcească şi să-şi confecţioneze nişte *sobacine* – mănuşi cu un singur deget, cu blana de cîine în afară, care se purtau în Nord. Spunea că nu-l deranjează găurile rămase de la gloanţe.

1959

Sherry Brandy[1]

Poetul murea. Palmele mari, umflate de foame, cu degete albe, lipsite de sînge, şi cu unghii murdare, crescute ca nişte ţevişoare, îi

1. Varlam Şalamov se referă la poetul Osip Mandelştam. Îşi imaginează trăirile acestuia în agonia morţii, în lagărul de tranzit de lîngă Vladivostok, la 27 decembrie 1938. „Sherry Brandy" este una dintre poeziile poetului, scrisă în 1931.

zăceau pe piept fără să se ascundă de frig. Înainte şi le vîra în sîn, direct pe trupul gol, dar acum acolo era prea puţină căldură. Mănuşile cu un singur deget i se furaseră de mult; pentru furturi era nevoie doar de tupeu, se fura ziua în amiaza mare. Un soare electric, palid, murdărit de muşte şi ferecat în zăbrele rotunjite era fixat sus, sub tavan. Lumina cădea pe picioarele poetului. El zăcea, ca într-o ladă, în adîncitura întunecată a priciurilor compacte supraetajate, pe rîndul de jos. Din timp în timp, degetele de la mîini se mişcau, pocneau ca nişte castaniete şi pipăiau un nasture, o butonieră, o gaură în buşlat, îndepărtau vreun gunoi şi se opreau din nou. Poetul murea atît de lent, încît el însuşi nu-şi mai dădea seama că moare. Uneori un gînd simplu şi intens îi trecea prin cap, răzbind pînă în creier, dureros şi aproape palpabil: că i s-a furat pîinea pe care o pusese sub pernă. Şi gîndul acesta îl ardea atît de atroce, încît era gata să se certe, să înjure, să se bată, să caute, să argumenteze. Dar n-avea putere pentru aşa ceva şi gîndul la pîine slăbea... Imediat se gîndea la altceva, cum că toţi erau obligaţi să călătorească pe mare, dar vaporul, nu se ştie de ce, întîrzia şi era bine că el se afla aici. La fel de uşor şi nesigur, gîndul i se oprea asupra semnului mare din naştere de pe faţa plantonului barăcii. Cea mai mare parte din zi şi noapte el cugeta la evenimentele care îi umpleau viaţa aici. Viziunile ce-i apăreau în faţa ochilor nu erau legate de copilărie şi tinereţe, de reuşite. Întreaga viaţă se grăbise spre un loc sau altul. Era minunat că acum nu mai trebuia să se grăbească, se putea gîndi în voie. Şi, fără grabă, el se gîndi la măreaţa monotonie a gesturilor de dinaintea morţii, pe care medicii o înţeleseseră şi o descriseseră înaintea artiştilor şi poeţilor. „Faţa hipocratică" – masca omului dinaintea morţii – este ştiută de orice student al unei facultăţi de medicină. Această uniformitate misterioasă a gesturilor de dinainte de moarte i-au dat prilejul lui Freud să formuleze cele mai îndrăzneţe ipoteze. Uniformitatea, repetarea sînt fundamentul obligatoriu al ştiinţei. Ceea ce este irepetabil în moarte au căutat poeţii, nu medicii. Îi făcea plăcere să vadă că mai poate gîndi. Greaţa din pricina foamei îi devenise familiară de multă vreme. Şi toate aveau aceeaşi valoare: Hipocrat, plantonul cu semn pe faţă şi propria lui unghie murdară.

Viaţa intra în el şi ieşea, iar el murea. Dar viaţa apărea din nou, ochii se deschideau, apăreau gînduri. Numai dorinţele nu apăreau. Cîndva trăise într-o lume unde adesea se întîmpla ca oamenilor să le fie redată viaţa prin respiraţie artificială, cu glucoză, camfor,

cofeină. Mortul devenea iarăşi viu. Şi de ce nu? El credea în nemurire, într-o nemurire autentică a omului. Adeseori îşi spunea că pur şi simplu nu există nici un motiv biologic pentru ca omul să nu trăiască veşnic... Bătrîneţea e doar o boală vindecabilă şi, dacă pînă acum asta n-ar fi o confuzie tragică nedezlegată, el ar putea trăi veşnic. Sau cîtă vreme n-a obosit. Iar el nu obosise să trăiască. Chiar şi acum, în această baracă de tranzit, în *tranzitka*, cum o numeau cu afecţiune localnicii. Ea era anticamera groazei, dar nu groaza însăşi. Dimpotrivă, aici domnea duhul libertăţii şi lucrul acesta îl simţeau cu toţii. În faţă se afla lagărul, în spate – închisoarea. Ea era „lumea în devenire" şi poetul înţelegea asta.

Mai era o cale a nemuririi, cea a lui Tiutcev:

> Fericit cel ce astă lume a vizitat
> În ale ei clipe fatale.[1]

Dar dacă lui, precum se vede, nu-i era dat să fie nemuritor în formă umană, ca entitate fizică, îşi merita totuşi nemurirea creatoare. Fusese numit primul poet rus al secolului al XX-lea şi el îşi spunea adesea că într-adevăr aşa este. Credea în nemurirea versurilor sale. N-avea discipoli, dar oare poeţii îi suportă? Scrisese şi proză – proastă, ce-i drept –, scrisese articole. Dar numai în versuri aflase ceva nou pentru poezie, ceva important, cum i se păruse întotdeauna. Toată viaţa lui trecută fusese literatură, cărţi, poveste, vis, şi doar ziua prezentă era viaţă autentică.

Toate acestea nu le gîndea în răspăr cu lumea, ci tainic, undeva înlăuntrul său. Asemenea reflecţii erau lipsite de patimă. Indiferenţa pusese stăpînire pe el de multă vreme. Ce fleacuri erau toate acestea, „foială de şoareci", în comparaţie cu povara potrivnică a vieţii! Se mira de sine însuşi: cum de se putea gîndi astfel la versuri, cînd totul fusese deja hotărît? Iar el o ştia foarte bine, mai bine decît oricine. Cine avea nevoie de el aici şi cine îi era egal[2]? De ce ar fi trebuit să înţeleagă toate astea? Aştepta... şi înţelegea.

În acele clipe cînd viaţa se întorcea în trupul său şi ochii lui întredeschişi, înceţoşaţi începeau brusc să vadă, cînd pleoapele

---

1. Din poezia „Cicero" (1836) de Feodor Ivanovici Tiutcev (1803-1883), poet rus.
2. Aluzie la poezia lui Osip Mandelştam, „Pentru răsunătoarea vitejie a veacurilor viitoare..." (scrisă între anii 1931 şi 1935), care se încheie cu versurile: „Căci prin sînge nu sînt lup / Şi doar un egal mă va ucide".

începeau să tremure şi degetele să se mişte, se întorceau şi gîndurile despre care el nu credea că sînt ultimele.

Viaţa revenea de la sine putere, ca o stăpînă despotică: el n-o chema şi totuşi ea intra în trupul lui, în creier, intra ca versurile, ca inspiraţia. Înţelesul acestui cuvînt i se dezvălui pentru prima oară, în toată plenitudinea lui. Versurile erau acea forţă dătătoare de viaţă prin care el trăia. Exact aşa. Nu trăia pentru versuri, ci prin versuri.

Acum era atît de evident, atît de clar, aproape palpabil, că inspiraţia era viaţa lui. În faţa morţii îi fusese dat să afle că viaţa era inspiraţie şi numai inspiraţie.

Şi se bucura că îi fusese dat să afle acest ultim adevăr.

Totul, întreaga lume era comparabilă cu poezia: munca, tropotul de cal, casa, pasărea, stînca, iubirea. Întreaga viaţă intra cu uşurinţă în versuri şi se instala confortabil în ele. Aşa şi trebuia să fie, pentru că versurile erau cuvîntul.

Chiar şi acum strofele apăreau lesne una după alta şi, deşi el nu-şi mai nota de mult versurile – nici n-avea cum –, totuşi cuvintele se aşezau uşor într-un ritm prestabilit, neobişnuit de fiecare dată. Rima era căutătorul, instrumentul căutării magnetice a cuvintelor şi a conceptelor. Fiecare cuvînt era o parte a universului, răspundea la rimă şi întregul univers trecea în goană cu viteza unei maşinării electronice. Toate strigau: „Ia-mă pe mine!", „Ba pe mine!". Nu trebuia să caute nimic. Trebuia doar să mai renunţe la cîte ceva. Parcă se aflau doi oameni laolaltă: unul care compune, care a dat drumul moriştii sale la maximum, şi altul care alege şi din cînd în cînd opreşte maşinăria dezlănţuită. Şi văzînd că el era aceşti doi oameni, poetul înţelese că în clipa aceea compunea versuri adevărate. Şi ce dacă nu erau scrise? Să scrii, să tipăreşti – toate acestea sînt deşertăciunea deşertăciunilor. Ceea ce se naşte din interes nu este cel mai bun lucru. Cel mai bun lucru este ceea ce n-a fost notat, a fost creat şi-a dispărut, s-a topit fără urmă. Doar bucuria creatoare pe care o simte el şi care nu se poate confunda cu nimic altceva demonstrează că a fost concepută o poezie, a fost creată frumuseţea. Oare nu greşeşte? Oare bucuria lui creatoare este infailibilă?

Îşi aminti cît de proaste, cît de neputincioase poetic fuseseră ultimele versuri ale lui Blok şi cum acesta, pare-se, nu-şi dăduse seama de asta...

Poetul îşi impuse să se oprească. Era mai uşor s-o facă aici decît altundeva, la Leningrad sau la Moscova.

Brusc se surprinse că de ceva vreme nu se mai gîndeşte la nimic. Viaţa ieşea din nou din el.

Zăcea nemişcat ceasuri îndelungi, cînd deodată văzu lîngă el ceva în genul unui panou de tir sau al unei hărţi geologice. Harta era mută şi el încerca zadarnic să descifreze imaginea. Trecu multă vreme pînă să-şi dea seama că era vorba de propriile degete. În vîrfurile lor mai rămăseseră urmele cafenii ale ţigărilor cu mahorcă, din care trăsese pînă la capăt. Pe buricele degetelor se vedea limpede un desen dactiloscopic, ca schiţa unui relief muntos. Desenul era acelaşi pe toate cele zece degete: cercuri concentrice asemenea secţiunii transversale a unui trunchi de copac. Îşi aduse aminte cum odată, în copilărie, îl oprise pe bulevard chinezul de la spălătoria care se afla în subsolul casei unde crescuse. Chinezul îi luase ca din întîmplare o mînă, apoi pe cealaltă, le întorsese cu palmele în sus şi, agitat, strigase ceva în limba lui. Mai tîrziu s-a dovedit că îi ghicise că va fi un norocos, că era posesorul unui marcaj bine conturat în palmă. Poetul şi-a amintit adesea de acest semn al norocului, mai cu seamă cînd i s-a publicat prima carte. Acum îşi amintea de chinez fără mînie şi fără ironie: îi era totuna.

Lucrul cel mai important era că încă nu murise. Şi apropo: ce înseamnă „a muri ca un poet"? Trebuie să fie ceva naiv, copilăresc, într-o astfel de moarte. Sau ceva premeditat şi teatral, ca la Esenin şi Maiakovski.

„A murit ca un actor" e mai de înţeles. Dar „a muri ca un poet"?

Da, el ghicea cîte ceva din ce-l aştepta mai departe. În lagărul de tranzit izbutise să înţeleagă şi să intuiască multe lucruri. Şi se bucura, se bucura în tăcere de lipsa lui de vlagă şi spera să moară. Îşi aminti de o veche controversă din puşcărie, petrecută cu mult timp în urmă: ce e mai greu, mai cumplit de îndurat – lagărul ori închisoarea? Nimeni nu ştia ceva ca lumea, argumentele erau speculative. Şi cu ce cruzime zîmbea omul care fusese adus din lagăr în închisoare. Poetului i se întipărise atît de bine în minte zîmbetul acelui om, încît se temea să şi-l amintească.

Gîndiţi-vă cu cîtă iscusinţă îi va păcăli pe cei care l-au adus aici, dacă va muri acum – îi va păcăli pentru zece ani întregi. Cu cîţiva ani înainte fusese în exil şi ştia că era trecut pe listele speciale pentru totdeauna. Pentru totdeauna?! Dimensiunile se amestecau şi cuvintele îşi schimbau înţelesul.

Simţi iarăşi un flux de energie, un flux în sensul strict al cuvîntului, întocmai ca la mare. Un flux ce va dura multe ore. Apoi – refluxul. Dar marea nu se depărtează de noi pentru totdeauna. El îşi va reveni.

Brusc i se făcu foame, dar n-avea putere să se mişte. Îşi aminti lent şi cu greutate că supa de azi o dăduse vecinului de pat, că din ajun nu băuse decît o cană cu apă fierbinte. Bineînţeles, pîinea nu intra la socoteală. Dar pîinea i-o dăduseră cu foarte mult timp în urmă. Iar pîinea de ieri fusese furată. Cineva mai avea putere să fure.

Aşa a zăcut el, uşor şi golit de gînduri, pînă s-a făcut dimineaţă. Lumina electrică deveni o idee mai galbenă, pe tăvi mari de placaj aduseră pîine, ca în fiecare zi.

Dar el nu se mai frămînta, nu mai căuta cu privirea coltucul de pîine, nu mai plîngea că nu-l capătă, nu-şi mai îndesa pîinea în gură cu degete tremurătoare. Bucăţica de pîine se topea pe dată în gură, nările i se umflau şi el simţea cu toată fiinţa lui gustul şi aroma pîinii proaspete de secară. Dar coltucul deja nu mai era în gură, deşi el nu reuşise să înghită măcar o dată sau să-şi mişte maxilarul. Bucăţica de pîine se topise, dispăruse, şi asta era o minune, una dintre multele minuni de aici. Nu, acum nu se mai frămînta. Dar cînd îi puseră în mîini raţia pe-o zi, el o apucă cu degete anemice şi-şi apăsă bucata de pîine pe gură. Muşca din pîine cu dinţii distruşi de scorbut, gingiile sîngerau, dinţii se clătinau, dar el nu mai simţea durerea. O apăsa din toate puterile pe buze, o îndesa în gură, o sugea, o rupea şi o rodea...

Îl opriră vecinii de salon.

— Nu mînca totul deodată. Lasă şi pe mai tîrziu. Mai tîrziu...

Poetul înţelese. Deschise larg ochii, fără să-şi desprindă degetele murdare şi vineţii de pe pîinea însîngerată.

— Cînd mai tîrziu? spuse el desluşit şi clar.

Spre seară poetul muri.

Din scripte îl scoaseră abia după două zile: la distribuirea pîinii, inventivii lui vecini reuşiră să primească raţia cuvenită mortului încă două zile. Mortul ridica mîna ca o marionetă. Prin urmare, el a murit înaintea datei morţii sale – un detaliu nu lipsit de importanţă pentru biografii lui viitori.

1958

Desene de copil

Ne scoteau la muncă fără nici un fel de liste, ne numărau din cinci în cinci la poartă. Ne aşezau întotdeauna în grupuri de cîte cinci, pentru că nici pe departe soldaţii din escortă nu ştiau toţi să folosească eficient şi rapid tabla înmulţirii. Orice operaţie aritmetică devenea o treabă serioasă, dacă trebuia s-o aplici în plin ger şi, mai ales, pe un material viu. Cupa răbdării deţinutului se putea umple brusc şi conducerea ţinea cont de asta.

Acum aveam o muncă uşoară, o muncă rezervată blatarilor: tăierea lemnelor cu un fierăstrău circular. Fierăstrăul se învîrtea în batiu, ţăcănind uşurel. Noi prăvăleam un buştean uriaş pe batiu şi-l împingeam încet spre fierăstrău.

Fierăstrăul ţiuia strident şi răgea furios – nici lui nu-i plăcea munca în Nord –, dar noi împingeam buşteanul tot mai mult şi iată că acesta se despica în două bucăţi neaşteptat de uşoare.

Al treilea om din grup tăia lemnele cu o secure grea, albăstrie, cu coadă lungă şi galbenă. Tăia butucii mai groşi pornind de la margini, pe cei mai subţiri îi despica de la prima lovitură. Loviturile erau slabe – tovarăşul nostru era la fel de flămînd ca noi, dar zada îngheţată se despică uşor. Natura Nordului nu este neutră, nu este indiferentă, ea este în cîrdăşie cu cei care ne-au trimis aici.

Ne-am terminat munca, am stivuit lemnele şi am început să aşteptăm escorta. Aveam soldatul nostru de escortă care se încălzea în clădirea pentru care tăiaserăm lemne, dar se cuvenea ca acasă să ne întoarcem în formaţie completă, cu toată brigada, împărţită în grupuri mici la trecerea prin oraş.

Odată munca încheiată, nu ne-am dus să ne încălzim. Observaserăm de mai multă vreme un morman de gunoaie lîngă gard, ceea ce nu era de neglijat. Deprinşi cu îndeletnicirea asta, amîndoi tovarăşii mei cercetau mormanul cu ochi de expert, dînd la o parte, unul după altul, straturile acoperite cu gheaţă. Bucăţi de pîine îngheţată, un ghemotoc de pîrjoale îngheţate şi nişte şosete bărbăteşti rupte – iată achiziţia lor. Cele mai preţioase erau, de bună seamă, şosetele, şi îmi părea rău că nu ajunseseră în mîinile mele. Şosete, fulare, mănuşi, cămăşi, pantaloni „liberi" – toate obiecte „civile" – erau la mare preţ pentru oamenii care îmbrăcau de decenii doar haine date de stat.

Şosetele puteau fi reparate, cîrpite şi apoi, în schimbul lor, te puteai căpătui cu tutun sau pîine.

Bafta tovarăşilor mei nu-mi dădea pace. Desprindeam şi eu cu mîinile şi picioarele bucăţi pestriţe din mormanul de gunoaie. Dînd la o parte o cîrpă ce semăna cu nişte maţe omeneşti, am zărit – pentru prima oară după mulţi ani – un caiet cenuşiu de şcoală.

Era un caiet banal de şcoală, un caiet de desen pentru copii. Toate paginile erau pline de desene în culori, lucrate cu migală şi pasiune. Întorceam foile sfărîmicioase din pricina gerului, pagini naive, reci şi strălucitoare, acoperite cu chiciură. Şi eu desenasem cîndva – asta se petrecuse demult – găsindu-mi un locşor la masa din sufragerie, lîngă lampa de gaz cu fitilul lat de şapte linii[1]. Sub atingerea pensulei magice prindea viaţă viteazul mort din poveste, parcă stropit cu apă vie. Acuarelele colorate, ca nişte nasturi de haine de damă, se aflau într-o cutie albă de tablă. Ţareviciul Ivan galopa pe un lup cenuşiu prin pădurea de brazi. Brazii erau mai mici decît lupul cenuşiu. Ţareviciul călărea lupul aşa cum îi călăresc evencii pe renii lor, aproape atingînd muşchiul cu călcîiele. Un fum se înalţa în spirală spre cer, iar pe cerul albastru şi înstelat se zăreau păsările, ca nişte bife.

Cu cît mai intens îmi aduceam aminte de copilăria mea, cu atît înţelegeam mai limpede că ea nu se va repeta, că nu voi găsi nici o răsfrîngere a ei în caietul din faţa mea, al unui alt copil.

Acesta era un caiet înfricoşător.

Oraşul nordic era din lemn, gardurile şi pereţii caselor erau colorate într-un ocru-deschis, şi pensula tînărului pictor repeta acest galben pretutindeni unde voia să arate construcţiile de pe străzi sau obiecte făcute de mîna omului.

În caiet se vedeau multe, foarte multe garduri. În fiecare desen, garduri galbene şi uniforme, înfăşurate în liniile negre ale sîrmei ghimpate, împrejmuiau oamenii şi casele. Asemenea modelului oficial – lagărele –, în caietul de copil sîrma ghimpată acoperea toate gardurile.

Lîngă gard se vedeau oameni stînd în picioare. Oamenii din caiet nu erau nici ţărani, nici muncitori, nici vînători, ci soldaţi, escorte şi santinele, toţi înarmaţi cu puşti. Chioşcurile de adăpost împotriva ploii, ca nişte ciuperci, se aflau la picioarele unor imense turnuri de pază. Iar pe turnuri umblau soldaţi, ţevile puştilor străluceau.

---

1. Linie, unitate de măsură care în Rusia avea 2,54 mm.

Caietul nu era voluminos, dar băiatul reuşise să picteze în el toate anotimpurile anului din oraşul său natal.

Un pămînt strălucitor colorat uniform în verde, ca în tablourile timpurii ale lui Matisse, şi un cer albastru-albastru, proaspăt, limpede şi senin... Apusurile şi răsăriturile erau de un sîngeriu-intens, dar lucrul acesta nu se datora nepriceperii unui copil de a folosi semitonurile şi nuanţele, de a descoperi tainele clarobscurului.

Combinaţiile de culori din caietul de şcoală nu erau decît o imagine fidelă a cerului Nordului îndepărtat, ale cărui culori, lipsite de semitonuri, sînt neobişnuit de pure şi de clare.

Mi-am adus aminte de o veche legendă nordică despre Dumnezeu care mai era încă un copil cînd a creat taigaua. Nu s-a folosit de prea multe culori, acestea erau copilăresc de curate, desenele erau simple şi clare, subiectele – naive.

Mai tîrziu, cînd Dumnezeu a crescut şi a devenit adult, a învăţat să decupeze modele bizare de frunzişuri, a născocit o mulţime de păsări multicolore. Plictisit de imaginea lumii din copilărie, Dumnezeu şi-a acoperit cu zăpadă creaţia şi a plecat în sud pentru totdeauna. Aşa spunea legenda.

Nici în desenele hibernale copilul nu se îndepărta de adevăr. Verdeaţa dispăruse. Copacii erau negri şi goi. Erau zadele de Dauria, nu pinii şi brazii copilăriei mele.

Iată o scenă de vînătoare. Un cîine ciobănesc german cu colţi ascuţiţi trăgea de lesa pe care o ţinea în mînă ţareviciul Ivan. Ţareviciul avea pe cap o căciulă militară cu clape, purta o scurtă albă din blană de oaie, pîslari şi mănuşi lungi cu un singur deget – *kraghi*, cum sînt numite în Nordul îndepărtat. Peste umăr îi atîrna o mitralieră. Copacii triunghiulari, desfrunziţi erau înfipţi în zăpadă.

Copilul nu reţinuse nimic altceva, văzuse doar case galbene, sîrmă ghimpată, turnuri de pază, cîini ciobăneşti, soldaţi din escortă cu mitraliere şi cerul albastru, albastru-intens.

Tovarăşul meu aruncă o privire în caiet şi pipăi foile.

— Mai bine ai căuta un ziar, dacă vrei să fumezi.

Îmi smulse caietul din mîini, îl mototoli şi-l aruncă în mormanul de gunoaie. Caietul începu să fie acoperit de promoroacă.

1959

Lapte condensat

Din pricina foamei, invidia noastră era surdă şi neputincioasă, ca oricare dintre sentimentele noastre. Eram prea slăbiţi să avem sentimente, să căutăm o muncă mai uşoară, să mergem, să întrebăm, să cerem... Îi invidiam doar pe cunoscuţi, pe cei cu care apăruserăm în acest univers, pe aceia care reuşiseră să capete o muncă de birou, la spital sau la grajd. Acolo nu aveai parte de acea muncă fizică grea, de multe ore, glorificată pe frontispiciile tuturor intrărilor, ca o chestiune de vitejie şi eroism. Într-un cuvînt, noi îl invidiam doar pe Şestakov.

Doar cîte ceva din exterior mai putea să ne scoată din indiferenţă, să ne abată de la ideea morţii ce se apropia încet. O forţă din exterior, nu din interior. În lăuntrul nostru totul era pîrjolit, pustiit, totul ne era indiferent, nu ne făceam planuri mai departe de ziua de mîine.

Chiar şi acum aş fi vrut să intru în baracă, să mă întind pe prici, dar eu stăteam la uşa magazinului de unde puteau cumpăra numai condamnaţii de drept comun şi, de asemenea, cei asimilaţi „prietenilor poporului" – hoţii recidivişti. Noi n-aveam ce căuta pe acolo, dar nu ne puteam desprinde ochii de la pîinile de culoarea ciocolatei; mirosul dulceag şi greu al pîinii proaspete ne gîdila nările, ba chiar ne ameţea. Încremenisem în faţa magazinului şi mă uitam la pîine, fără să ştiu cînd voi găsi puterea să mă îndrept spre baracă. Tocmai atunci m-a strigat Şestakov.

Pe Şestakov îl ştiam de pe Pămîntul cel Mare, din închisoarea Butîrskaia: stătusem cu el în aceeaşi celulă. Nu eram prieteni, ci doar simple cunoştinţe. La mină, Şestakov nu muncea în abataje. Era inginer geolog şi îl luaseră în grupul de prospectare, adică la birouri. Norocosul abia se mai saluta cu vechii cunoscuţi din Moscova. Noi nu ne supăram – cine ştie ce ordine primise în privinţa asta. Vorba ceea, cămaşa-i mai aproape de trup etc.

— Ia şi fumează, îmi spuse Şestakov şi îmi întinse o bucăţică de ziar, presără mahorcă şi aprinse un chibrit, un chibrit adevărat...

Am început să fumez.

— Trebuie să vorbesc cu tine, zise Şestakov.

— Cu mine?

— Da.

Ne-am dus în spatele barăcilor şi ne-am aşezat pe marginea unui front vechi de abataj. Picioarele mi-au devenit brusc grele, în timp

ce Şestakov îşi bălăbănea vesel bocancii nou-nouţi primiţi în lagăr, care răspîndeau un uşor miros de grăsime de peşte. Pantalonii i se ridicaseră puţin, lăsînd să i se vadă şosetele în pătrăţele de şah. Îi cercetam picioarele cu entuziasm sincer, ba chiar cu oarecare mîndrie: măcar unul din celula noastră nu purta obiele. Sub noi pămîntul se cutremura din pricina unor explozii înfundate: se pregătea terenul pentru schimbul de noapte. Pietricele cenuşii şi aproape invizibile, ca nişte păsări, cădeau cu un zgomot uşor la picioarele noastre.

— Să ne mutăm ceva mai încolo, propuse Şestakov.

— Nu-ţi fie teamă, nu ne omoară. Şosetele îţi rămîn întregi.

— Nu-i vorba de şosete, spuse Şestakov şi-şi plimbă degetul arătător de-a lungul orizontului. Ce părere ai de chestia asta?

— O să murim cu siguranţă, i-am răspuns.

Era ultimul lucru la care mi-aş fi dorit să mă gîndesc.

— În nici un caz. Nu sînt de acord să murim.

— Şi atunci?

— Am o hartă, spuse apatic Şestakov. O să iau un grup de muncitori, te iau şi pe tine şi plec la Izvoarele Negre, la cincisprezece kilometri de aici. O să am un permis de trecere. Şi ne îndreptăm spre mare. Eşti de acord?

Relatase toată povestea vorbind repede şi cu indiferenţă.

— Şi la mare ce facem? O pornim înot?

— N-are importanţă. Important e să începem. Aşa nu mai pot trăi. „Mai bine să mori în picioare decît să trăieşti în genunchi", rosti solemn Şestakov. Cine a zis asta?

Într-adevăr, era o frază cunoscută. Dar n-aveam putere să-mi amintesc cine şi cînd a spus-o. Uitasem tot ce ţinea de cărţi. Nimeni nu mai credea în cărţi. Mi-am suflecat pantalonii şi i-am arătat plăgile roşii de la scorbut.

— O să te vindeci în pădure, zise Şestakov, cu fructe de pădure, cu vitamine. Te scot de aici, ştiu drumul. Am o hartă...

Am închis ochii şi am început să mă gîndesc. De aici pînă la mare sînt trei drumuri, toate cam de cinci sute de kilometri, nu mai puţin. Nici eu, dar nici Şestakov n-o să ajungem acolo. Oare nu mă ia cu el ca hrană? Firește că nu. Dar de ce minte? Ştie toate astea mai bine decît mine. Şi deodată mi s-a făcut frică de Şestakov, singurul dintre noi care se pricopsise cu o muncă în specialitatea lui. Cine îi aranjase asta şi cu ce preţ? Căci totul trebuie plătit. Cu sîngele altuia, cu viaţa altuia...

— Sînt de acord, i-am spus, deschizînd ochii. Numai că trebuie să mă hrănesc în plus.

— Foarte bine, excelent. Musai să te hrănești mai bine. O să-ți aduc... conserve. La noi e posibil...

Pe lume există tot felul de conserve: de carne, de pește, de fructe, de legume... Dar cele mai grozave sînt cele de lapte, lapte condensat. Bineînțeles, nu trebuie să-l bei cu apă fiartă. Trebuie să-l mănînci cu lingura, sau să-l ungi pe pîine, sau să-l înghiți puțin cîte puțin direct din cutie, să-l mănînci încet uitîndu-te cum se îngălbenește masa de lichid luminos, cum se prind de cutie steluțe de zahăr...

— Mîine, am spus sufocîndu-mă de fericire, lapte condensat...

— Bine, bine. Lapte condensat.

Și Șestakov plecă.

M-am întors în baracă, m-am întins pe prici și am închis ochii. Mi-era greu să-mi pun gîndurile în ordine. Acesta era un proces cumva fizic: pentru prima oară îmi percepeam concret, parcă palpabil, materialitatea psihicului. Îmi făcea rău să mă gîndesc la ce va urma, însă trebuia. Ne va strînge ca să evadăm și ne va da pe mîna autorităților – era limpede ca lumina zilei. Își va plăti munca la birou cu sîngele nostru, cu sîngele meu. Fie ne vor ucide acolo, la Izvoarele Negre, fie ne vor aduce vii înapoi și ne vor condamna: o să ne mai adauge vreo cincisprezece ani. Căci nu se poate ca el să nu știe că nu se poate scăpa de aici. Dar laptele, laptele condensat...

Am adormit, dar în visul meu fragmentat de hămesit am văzut conserva de lapte condensat a lui Șestakov, o conservă uriașă cu eticheta ei azurie ca un norișor. Imensă, albastră ca un cer nocturn, cutia era găurită într-o mie de locuri și laptele ieșea prin ele și curgea în șuvoi asemenea Căii Lactee. Iar eu ajungeam cu mîinile la cer și mîncam laptele dens, dulce și înstelat.

Nu-mi aduc aminte ce-am făcut în ziua următoare și cum am muncit. Așteptam, așteptam cu nerăbdare să alunece soarele spre apus, să înceapă nechezatul cailor care ghicesc sfîrșitul zilei de muncă mai bine decît oamenii.

Cînd a răsunat sunetul răgușit al sirenei, am pornit-o spre baraca unde trăia Șestakov. Mă aștepta pe prispă. Buzunarele pufoaicei lui erau umflate.

Ne-am așezat la masa mare, proaspăt spălată, din baracă și Șestakov a scos din buzunare două cutii cu lapte condensat.

Am găurit cutia cu vîrful muchiei unui topor. O șuviță albă și densă se scurse pe capac, pe mînă.

— Ar fi trebuit să dai şi a doua gaură. Pentru aer, îmi spuse Şestakov.

— Nu-i nimic, am răspuns eu lingîndu-mi degetele murdare şi dulci.

— Daţi-i o lingură, zise Şestakov, întorcîndu-se spre muncitorii care se adunaseră în jurul nostru.

Zece linguri strălucitoare, linse bine, se întinseră peste masă. Toţi stăteau în picioare şi se uitau la mine cum mănînc. Nu era nici lipsă de delicateţe, nici dorinţă ascunsă să se înfrupte şi ei. Nici unul nu spera că voi împărţi laptele cu cineva. Aşa ceva nu se mai văzuse: interesul lor faţă de mîncarea altuia era total gratuit. Ştiam şi eu că nu-ţi poţi desprinde privirea de mîncarea ce dispare în gura altuia. M-am aşezat mai comod şi am mîncat laptele fără pîine, luînd din cînd în cînd cîte o înghiţitură de apă rece. Am terminat ambele conserve. Spectatorii s-au împrăştiat – spectacolul se terminase. Şestakov mă privea cu simpatie.

— Ştii ceva? i-am zis, lingînd meticulos lingura. M-am răzgîndit. Duceţi-vă fără mine.

Şestakov înţelese şi ieşi din încăpere fără să scoată un cuvînt.

Era, de bună seamă, o răzbunare neînsemnată şi firavă, ca toate sentimentele mele. Dar ce mai puteam să fac? Să-i previn pe ceilalţi? Nu-i cunoşteam. Ar fi trebuit totuşi să-i previn: Şestakov reuşise să convingă cinci deţinuţi. Aceştia au evadat o săptămînă mai tîrziu, pe doi i-au ucis în apropierea Izvoarelor Negre, pe ceilalţi trei i-au judecat după o lună. Cazul lui Şestakov a fost cercetat separat, nu după multă vreme l-au dus altundeva, iar după o jumătate de an l-am întîlnit într-o altă mină. N-a primit ani în plus pentru evadare – autorităţile jucaseră cinstit cu el, deşi ar fi putut fi şi altfel...

Lucra în prospectarea geologică, era ras şi sătul, iar şosetele lui în pătrăţele de şah erau tot în bună regulă. Nu m-a salutat, deşi n-avea rost să se poarte aşa: la urma urmei, două cutii cu lapte condensat nu sînt mare lucru...

[1956]

Pîinea

Uriaşa uşă dublă se deschise şi în baraca de tranzit intră dispecerul. Rămase în fîşia largă a luminii de dimineaţă, reflectată de zăpada albăstrie. Două mii de ochi îl priveau de peste tot: de jos – de

sub priciuri –, din față, dintr-o parte și de sus, de la înălțimea priciurilor de la al patrulea nivel, unde se suiau pe o scăriță cei care mai aveau putere. Azi era zi de scrumbie, așa că de după dispecer apăru o tavă imensă de placaj, curbată sub greutatea muntelui de scrumbii tăiate în două. În spatele tăvii păși gardianul de serviciu, îmbrăcat în scurtă albă din blană întoarsă de oaie, strălucitoare ca soarele. Scrumbia se dădea dimineața – cîte o jumătate, o dată la două zile. Nimeni nu știa cum se calculau proteinele și caloriile, dar nici nu era interesat de o asemenea scolastică. Șoaptele sutelor de oameni repetau unul și același cuvînt: codițe. Cine știe ce șef înțelept, ținînd cont de psihologia deținutului, dispusese să se împartă în același timp fie capete de scrumbie, fie cozi. Avantajele unora sau altora au fost adesea dezbătute: coada avea cică ceva mai multă carne, în schimb capul îți aducea o satisfacție mai mare. Procesul înghițirii hranei se prelungea cu suptul branhiilor și desfacerea cartilajelor capului. Scrumbia o dădeau necurățată, lucru apreciat de toți, pentru că o mîncau în întregime, cu piele și oase. Regretul că nu erau capete de pește licări o clipă și dispăru, cozile erau o realitate, un fapt. În plus, tava se apropia și o dată cu ea momentul cel mai tulburător: ce dimensiune va avea bucata repartizată? Nu puteai nici s-o schimbi, nici să protestezi, totul ținea de noroc, era o carte în jocul cu foamea. Omul care taie neatent scrumbia în porții nu înțelege întotdeauna (sau pur și simplu a uitat) că zece grame în plus sau în minus – zece grame măsurate ochiometric – pot provoca o dramă, poate chiar o dramă sîngeroasă. De lacrimi nici n-are rost să vorbim. Lacrimile curg adesea, ele sînt de înțeles pentru toată lumea și nimeni nu rîde de cei care plîng.

În timp ce dispecerul se apropia, fiecare socotise deja ce bucată o să-i fie dată de mîna lui indiferentă. Fiecare reușise deja să se întristeze, să se bucure, să se pregătească pentru un miracol, să atingă limita disperării în caz că greșise în calculele sale grăbite. Incapabili să-și mai domine emoția, unii închideau ochii, ca să-i deschidă doar în clipa cînd dispecerul îi va înghionti și le va întinde rația de scrumbie. Apucînd peștele cu degetele murdare, mîngîindu-l, pipăindu-l în grabă și cu tandrețe ca să vadă dacă porția lui este slabă sau grasă (de fapt, scrumbiile din Marea Ohotsk nu sînt grase, așa că mișcarea asta a degetelor era tot o așteptare a miracolului), deținutul nu se poate stăpîni să arunce o privire la mîinile celor din jur care, la rîndul lor, mîngîie și pipăie bucățelele de scrumbie,

temîndu-se să nu înghită prea repede codiţa minusculă de peşte. N-o mănîncă, ci o linge, o tot linge pînă cînd codiţa dispare încetul cu încetul din mîna lui. Rămîn oasele; le mestecă cu grijă, atent, şi oasele se topesc şi dispar. Apoi trece la pîine - dimineaţa se distribuie cîte cinci sute de grame pentru întreaga zi –, ia cîte o fărîmă şi o bagă în gură. Toţi mănîncă pîinea la o singură masă, în felul acesta nimeni nu ţi-o fură, nu ţi-o ia. De altfel, nici n-ai putere să ţi-o păzeşti. Numai că nu trebuie să te grăbeşti, nu trebuie să bei apă în timp ce-o mănînci, nu trebuie s-o mesteci. Trebuie s-o sugi ca pe zahăr, ca pe un drops. Pe urmă poţi să bei o cană de ceai - o apă călîie, înnegrită, cu o coajă de pîine prăjită.

Scrumbia e mîncată, la fel şi pîinea, ceaiul e băut. Ţi se face brusc cald şi n-ai chef să mergi nicăieri, vrei să stai întins, dar deja trebuie să te îmbraci, să-ţi pui pufoaica zdrenţuită, ce-ţi ţinuse loc de pătură, să-ţi prinzi cu sfoară tălpile *burki*-urilor hărtănite, căptuşite cu vată, ce-ţi serviseră drept pernă, şi trebuie să te grăbeşti, pentru că uşile sînt din nou deschise larg, iar dincolo de gardul de sîrmă ghimpată stau soldaţii din escortă şi cîinii...

Sîntem în carantină, carantină de tifos, dar nu ne lasă să trîndăvim. Ne mînă la muncă, nu după liste, ci ne numără la poartă în grupuri de cîte cinci. Există o modalitate destul de sigură să nimerim în fiecare zi la o muncă relativ convenabilă. E nevoie doar de răbdare şi stăpînire de sine. Munca uşoară e întotdeauna aceea la care sînt luaţi puţini oameni: doi, trei, patru. Munca pentru care sînt luaţi douăzeci, treizeci, o sută de persoane e grea, are de-a face în majoritatea cazurilor cu săpatul şi căratul pămîntului. Şi, deşi deţinutului nu i se comunică niciodată locul unde va munci, el află pe drum; iar reuşita în această loterie teribilă revine celor răbdători. Trebuie să-ţi părăseşti rîndul, să te înghesui în spate, să te retragi mai la o parte şi să te năpusteşti în faţă cînd se formează un grup mic. Pentru grupurile mari, cele mai avantajoase îndeletniciri sînt la fabrica de pîine sau la sortarea legumelor în magazie, într-un cuvînt, în acele locuri unde munca este legată de mîncare, prezentă sau viitoare. Acolo sînt întotdeauna resturi, fărîmiţe, rămăşiţe ce pot fi mîncate.

Ne-au aliniat şi ne-au condus pe un drum murdar, ca în aprilie. Cizmele soldaţilor din escortă lipăiau prin băltoace. În oraş nu ni se

permitea să rupem rîndurile, aşa că nimeni nu ocolea băltoacele. Ne udam la picioare, dar nu dădeam atenţie: nu ne temeam de răceală. Trecuserăm prin asta de o mie de ori şi, în plus, lucrul cel mai rău care ni se putea întîmpla – o aprindere de plămîni, de pildă – ne-ar fi adus în mult doritul spital. Printre rînduri se auzea un murmur sacadat:

— La fabrica de pîine, auziţi? Ehei, la fabrica de pîine!

Sînt oameni care întotdeauna le ştiu şi le ghicesc pe toate. Sînt şi dintr-aceia care în orice vor să vadă partea bună a lucrurilor, iar temperamentul lor sangvin găseşte mereu o formulă de împăcare cu viaţa chiar şi în cea mai grea situaţie. Pentru alţii, dimpotrivă, evenimentele merg spre tot mai rău şi privesc cu neîncredere orice îmbunătăţire, ca pe o eroare a soartei. Această diferenţă în felul de a judeca depinde prea puţin de experienţa personală: pare să fie dată în copilărie pentru toată viaţa.

Cele mai îndrăzneţe speranţe ni s-au împlinit: ne aflam în faţa porţii fabricii de pîine. Douăzeci de oameni, cu mîinile vîrîte în mîneci, săreau de pe un picior pe altul, întorcîndu-se cu spatele spre vîntul pătrunzător. Soldaţii din escortă, retraşi mai la o parte, fumau. Pe uşa mică, tăiată în poartă, ieşi un bărbat fără căciulă pe cap, îmbrăcat într-un halat albastru. Schimbă cîteva vorbe cu cei din escortă şi se apropie de noi. Ne cuprinse pe toţi cu privirea, fără să se grăbească. Kolîma face din fiecare om un psiholog, iar el trebuia să cumpănească foarte multe într-un minut. Trebuia să aleagă doi din douăzeci de zdrenţăroşi pentru muncă în interiorul fabricii de pîine, la ateliere. Trebuia ca oamenii aceştia să fie mai robuşti decît ceilalţi, ca să poată cără tărgi cu cărămidă sfărîmată, rămasă după refacerea cuptorului. Să nu fie hoţi sau blatari, pentru că atunci ziua de lucru s-ar fi pierdut cu tot felul de întîlniri, cu transmiterea de misive, nu muncind propriu-zis. Trebuia ca cei doi să nu fi ajuns la limita dincolo de care oricine poate ajunge hoţ din pricina foamei, pentru că la ateliere nu-i va păzi nimeni. Trebuia să nu fie înclinaţi să evadeze. Trebuia...

Toate acestea trebuia să le citească într-o clipă pe feţele a douăzeci de deţinuţi şi totodată să aleagă şi să decidă.

— Ieşi din rînd, îmi spuse omul fără căciulă. Şi tu, îl împinse el pe vecinul meu pistruiat şi atotştiutor. Îi iau pe ăştia doi, zise el soldatului din escortă.

— Bine, răspunse acesta indiferent.

În urma noastră rămaseră privirile invidioase ale celorlalţi.

Cele cinci simţuri umane nu funcţionează niciodată cu intensitate deplină în acelaşi timp. Eu nu aud radioul, cînd mă cufund în lectură. Rîndurile îmi sar înaintea ochilor, cînd ascult atent o emisiune la radio, deşi automatismul lecturii se păstrează: ochii mei alunecă pe fiecare rînd şi deodată descopăr că nu-mi amintesc nimic din cele citite cu o clipă înainte. Acelaşi lucru se întîmplă în timpul lecturii cînd începi să te gîndeşti la altceva: parcă ar intra în funcţiune nişte întrerupătoare interne. Oricine ştie zicala populară „Cînd mănînc, sînt surd şi mut". S-ar putea adăuga „şi orb", pentru că în timp ce mănînci cu poftă, funcţia văzului se concentrează să ajute percepţia gustului. Cînd scotocesc cu mîna după ceva în adîncul unui dulap şi percepţia e localizată în vîrfurile degetelor, nu aud şi nu văd nimic: totul e înlăturat de tensiunea senzaţiei tactile. Tot aşa şi acum, păşind pragul fabricii de pîine, stăteam în picioare, fără să observ feţele înţelegătoare şi binevoitoare ale muncitorilor (aici lucrau foşti şi actuali deţinuţi) şi fără să aud vorbele meşterului – omul fără căciulă – care acum ne spunea că trebuie să cărăm afară cărămida sfărîmată, să nu umblăm prin alte încăperi, să nu furăm, pentru că oricum o să ni se dea pîine. Nu auzeam nimic. Nu simţeam nici măcar căldura atelierului încălzit zdravăn, căldură după care trupul meu tînjise atît de tare pe toată durata iernii îndelungi.

Inspiram mirosul de pîine, aroma densă a pîinilor, în care mirosul de unt fierbinte se combina cu cel de făină coaptă. O parte infimă din această aromă copleşitoare o sesizam lacom dimineţile cînd îmi lipeam nasul de coaja pîinii încă nemîncate. Dar aici o simţeam în toată forţa şi consistenţa ei şi parcă îmi rupea bietele nări.

Meşterul îmi curmă starea de încîntare.

— Te-ai delectat destul, îmi spuse. Hai să mergem în sala cazanelor.

Am coborît la subsol. În încăperea curată şi măturată, coechipierul meu stătea deja la măsuţa fochistului. Acesta purta şi el un halat albastru, ca al meşterului, şi fuma lîngă sobă. Prin găurile din uşiţa de fontă a sobei se vedea cum flacăra, ba roşie, ba galbenă, se agita şi scînteia. Convulsiile focului făceau ca pereţii cazanului să vibreze şi să vuiască.

Meşterul puse pe masă un ceainic, o cană cu magiun şi o pîine albă.

— Hrăneşte-i, îi spuse el fochistului. Mă întorc peste vreo douăzeci de minute. Dar să n-o lungiţi, mîncaţi repejor. Diseară vă mai dăm pîine, să o frîngeţi în bucăţi, pentru că altfel o să v-o confişte în lagăr.

Meşterul plecă.

— Ia te uită ce cărpănos! spuse fochistul, jucînd pîinea în mîini. S-a zgîrcit să dea una de „treizeci"[1], ticălosul. Ia aşteptaţi un pic.

Şi ieşi în urma meşterului. Se întoarse după un minut ducînd în mîini altă pîine albă.

— E caldă, zise el, aruncînd pîinea flăcăului pistruiat. E din cele de „treizeci". Ca să vezi, a vrut să scape cu una semialbă! Ia dă-o încoa. Luînd pîinea lăsată de meşter, fochistul deschise larg uşiţa cazanului şi o azvîrli în focul ce vuia şi şuiera. Apoi, după ce trînti uşiţa la loc, începu să rîdă. Uite-aşa! rosti el vesel, întorcîndu-se spre noi.

— De ce ai făcut asta, i-am spus, mai bine am fi luat-o cu noi.

— Vă dăm alta să luaţi cu voi, zise fochistul.

Nici eu, nici flăcăul pistruiat n-am fost în stare să frîngem pîinea.

— N-ai un cuţit la tine? l-am întrebat pe fochist.

— Nu. Da' la ce-ţi trebuie cuţit?

Fochistul apucă pîinea cu amîndouă mîinile şi o rupse cu uşurinţă. Din pîinea mare şi rotundă ieşi un abur fierbinte şi aromat. Fochistul îşi înfipse degetul în miez.

— Bine mai coace Fedka, bravo lui, îl lăudă el.

Noi însă nu aveam timp să aflăm cine este acest Fedka. Ne-am apucat să mîncăm, frigîndu-ne şi cu pîinea, şi cu fiertura în care amestecaserăm magiun. O transpiraţie fierbinte curgea rîu de pe noi. Ne grăbeam: meşterul se întorsese.

Adusese tărgile, le tîrîse lîngă mormanul de cărămidă sfărîmată, adusese lopeţi şi umpluse de unul singur prima targă. Ne-am apucat de treabă. Şi deodată se văzu că tărgile erau prea grele pentru noi, ne storceau toată vlaga, iar mîinile ni se moleşiseră brusc, lipsite de putere. Capul ni se învîrtea, ne clătinam pe picioare. Următoarele tărgi le-am încărcat eu şi am pus de două ori mai puţină încărcătură decît în prima.

— Gata, ajunge, spuse flăcăul pistruiat.

El era şi mai palid decît mine sau poate pistruii îi accentuau paloarea.

---

1. Cifre care marchează calitatea făinii.

— Odihniţi-vă, băieţi, ne spuse vesel şi deloc ironic brutarul care trecea pe acolo.

Trecu pe lîngă noi şi meşterul, dar nu ne zise nimic.

După ce ne-am odihnit, ne-am apucat iarăşi de treabă, dar după fiecare două tărgi ne aşezam din nou: mormanul de moloz nu scădea.

— Fumaţi şi voi o ţigară, ne spuse acelaşi brutar, cînd apăru din nou.

— N-avem tutun.

— Păi vă dau eu pentru cîte o ţigăruşă. Numai că trebuie să ieşiţi afară. Aici nu e voie.

Ne-am împărţit mahorca şi ne-am fumat ţigara – un lux uitat de multă vreme. Am tras încet cîteva fumuri din ţigară, apoi am stins-o grijuliu cu degetul, am învelit-o într-o hîrtiuţă şi am ascuns-o la piept.

— Bună idee, îmi zise pistruiatul. Mie nu mi-a trecut prin minte.

Pînă spre pauza de prînz ne adaptaserăm într-atît în locul acesta, încît am aruncat o privire şi în încăperile vecine dotate cu acelaşi fel de cuptoare. Pretutindeni, din cuptoare ieşeau ţiuind forme şi tăvi de fier, iar rafturile erau pline de pîini, peste tot numai pîini. Din cînd în cînd venea cîte o vagonetă pe roţi, pîinea era încărcată şi dusă undeva, în nici un caz acolo unde trebuia să ne întoarcem noi spre seară – era pîine albă.

Prin fereastra largă fără gratii se vedea cum soarele alunecă spre apus. Dinspre uşi începu să pătrundă frigul. Veni meşterul.

— Ei, de-acum gata. Lăsaţi tărgile pe moloz. N-aţi făcut mare lucru. Nici într-o săptămînă n-aţi căra molozul ăsta, muncitoraşilor!

Ne-au dat cîte o pîine, am rupt-o în bucăţi şi ne-am îndesat în buzunare... Dar cîtă putea intra în buzunarele noastre?

— Ascunde-o direct în pantaloni, îmi ordonă flăcăul pistruiat.

Am ieşit în curtea rece şi întunecată, grupul era deja încolonat. Ne-au dus înapoi. La postul de gardă al lagărului nu ne-au percheziţionat: nimeni nu ducea pîine în mînă. M-am întors la locul meu, am împărţit cu vecinii pîinea adusă, m-am culcat şi am adormit imediat ce mi s-au încălzit picioarele ude şi îngheţate.

Toată noaptea mi-au apărut în faţa ochilor pîinile şi chipul poznaş al fochistului care azvîrlise pîinea în gura cuprinsă de foc a cuptorului.

1956

Îmblînzitorul de şerpi

Şedeam pe trunchiul unei zade uriaşe, răsturnată la pămînt. În ţinutul îngheţului veşnic, copacii abia se ţin pe pămîntul neprimitor, iar furtuna îi smulge uşor din rădăcini şi îi culcă la pămînt. Platonov îmi povestea istoria vieţii lui de aici – cea de a doua viaţă a noastră în astă lume. M-am încruntat cînd a pomenit de mina Djanhara. Fusesem şi eu în locuri rele şi trudnice, dar faima teribilă a Djanharei răsuna peste tot.

— Şi ai stat multă vreme la Djanhara?

— Un an, răspunse Platonov cu voce stinsă.

Ochii i se îngustară, zbîrciturile i se adînciră. În faţa mea se afla un alt Platonov, unul cu zece ani mai bătrîn.

— De altfel, greu a fost doar la început, două-trei luni. Acolo sînt numai hoţi. Eu eram singurul... ştiutor de carte. Serile, le spuneam tot felul de istorii, le „stampam romanţuri", cum se spune în argoul blatarilor, le repovesteam Dumas, Conan Doyle, Wells. În schimb, ei mă hrăneau, mă îmbrăcau, iar eu munceam puţin. Poate că şi dumneata ai folosit la nevoie acest unic avantaj al educaţiei în astfel de locuri.

— Nu, i-am răspuns. Nu l-am folosit. Întotdeauna mi s-a părut că acest lucru ar fi ultima umilinţă, sfîrşitul a toate. N-am povestit niciodată „romanţuri" pentru o supă. I-am auzit pe „povestaşi".

— E o acuzaţie? mă întrebă Platonov.

— Nicidecum, i-am răspuns. Flămîndului i se pot ierta multe, foarte multe.

— Dacă rămîn viu, rosti Platonov formula sfîntă cu care începeau toate reflecţiile legate de un timp mai îndepărtat decît ziua de mîine, o să scriu o povestire despre chestia asta. I-am găsit şi titlul: *Îmblînzitorul de şerpi.* Cum ţi se pare?

— Excelent. Doar că trebuie să supravieţuieşti. Acesta e esenţialul.

Andrei Feodorovici Platonov, care fusese scenarist de film în prima sa viaţă, a murit la vreo trei săptămîni după discuţia asta, a murit cum mureau mulţi: şi-a agitat tîrnăcopul, s-a clătinat pe picioare şi a căzut cu faţa în jos, pe pietre. O glucoză intravenoasă, nişte stimulente cardiace puternice l-ar fi putut întoarce la viaţă; el a mai horcăit un ceas, un ceas jumătate, dar deja se stinsese cînd au venit cu tărgile de la spital. Sanitarii i-au dus la morgă trupul mic – o povară uşoară de piele şi oase.

L-am iubit pe Platonov pentru că el nu-şi pierduse interesul pentru viaţa de dincolo de mările albastre şi munţii înalţi – de care ne despărţeau o groază de verste şi de ani –, în existenţa căreia noi aproape nu mai credeam sau, mai corect, credeam la fel cum cred şcolarii în existenţa unei improbabile Americi. Platonov avea şi nişte cărţi, Dumnezeu ştie de unde, şi cînd nu era prea frig – în iulie, de pildă – evita discuţiile pe temele cu care se întreţinea întreaga populaţie a lagărului: ce fel de supă o să fie sau a fost la prînz, pîinea o să se dea de trei ori pe zi sau toată deodată dimineaţa, mîine o să plouă sau o să fie vreme senină?

L-am iubit pe Platonov şi o să încerc să scriu povestirea lui, *Îmblînzitorul de şerpi.*

Sfîrşitul muncii nu este nicidecum sfîrşitul muncii. După ce sună sirena, mai trebuie să strîngi uneltele, să le duci la magazie, să le predai, să te încolonezi, să treci prin două dintre cele zece apeluri zilnice, însoţit de înjurăturile de mamă ale soldaţilor din escortă, de strigătele nemiloase şi jignirile propriilor tăi tovarăşi, deocamdată mai în putere decît tine, care au obosit şi ei, dar se grăbesc să ajungă acasă şi se supără pentru orice întîrziere. Apoi trebuie să mai suporţi un apel, să te încolonezi din nou şi să mergi cinci kilometri în pădure după lemne. Pădurea apropiată a fost tăiată demult şi pusă pe foc. Brigada tăietorilor de lemne pregăteşte lemnele, iar muncitorii de la puţurile de exploatare minieră poartă fiecare cîte un buştean mic. Cum ajung la destinaţie buştenii grei pe care nici doi oameni nu-i pot căra – nu ştie nimeni. Nu sînt trimise niciodată camioane pentru transportul lemnelor, iar caii stau bolnavi în grajd. Calul îşi pierde vlaga mult mai repede decît omul, deşi diferenţa dintre traiul lui anterior şi cel de acum e, firește, incomparabil mai mică decît la oameni. Adesea ai impresia – şi probabil chiar aşa este – că omul tocmai de aceea s-a ridicat din regnul animal, a devenit om, adică o fiinţă care a putut născoci asemenea lucruri ca „insulele"[1] noastre, cu toată viaţa lor neverosimilă, pentru că fizic el a fost mai rezistent decît orice animal. Nu mîna a transformat maimuţa în om, n-au făcut-o nici embrionul creierului, nici sufletul: sînt cîini şi urşi care se poartă mai înţelept şi mai moral decît omul. Şi nu pentru că a pus stăpînire pe forţa focului: toate astea s-au petrecut după

1. Lagărele care formează „arhipelagul Gulag".

împlinirea condiției principale a metamorfozei. În condiții egale pentru toți, la un moment dat, omul s-a dovedit a fi mai puternic și mai rezistent fizic decît animalele, doar fizic. Zicala că el „are șapte vieți ca o pisică" nu e adevărată. Mai corect ar fi să se spună că pisica are vitalitatea unui om. Calul nu suportă nici măcar o lună de iarnă de aici într-o încăpere rece, dacă muncește din greu multe ceasuri în ger. Dacă nu este un cal iakut. Dar caii iakuți nu sînt puși la muncă. E adevărat că nu sînt nici hrăniți. În timpul iernii, asemenea renilor, ei frămîntă zăpada cu copitele și scot în afară iarba uscată de anul trecut. Omul însă trăiește. Trăiește oare din speranță? Dar el n-are nici un fel de speranță. Dacă nu este prost, el nu poate trăi din speranță. De aceea sînt atît de mulți sinucigași. Îl salvează instinctul conservării și tenacitatea de a rămîne în viață, tenacitate fizică care îi domină și conștiința. El trăiește așa cum trăiește piatra, copacul, pasărea sau cîinele. Dar se agață de viață mai tare decît ei. Și este mai rezistent decît orice animal.

La toate astea se gîndea Platonov stînd în picioare lîngă intrarea în lagăr, cu un buștean pe umăr, în așteptarea unui nou apel. Lemnele fură aduse și stivuite, iar oamenii, înghesuindu-se grăbiți și înjurînd, intrară în baraca întunecată din bîrne.

Cînd ochii i se deprinseră cu întunericul, Platonov văzu că nu toți muncitorii merseseră la muncă. În colțul îndepărtat din dreapta, pe priciurile de sus, ședeau vreo șapte-opt bărbați în jurul altor doi care, stînd cu picioarele încrucișate tătărește, jucau cărți pe o pernă murdară pusă între ei. Luaseră singura lampă, o lampă cu gaz fără sticlă. Flăcăruia fumegîndă tremura, prelungind și legănînd ușor umbrele.

Platonov se așeză la marginea priciurilor. Îl dureau umerii și genunchii, îi tremurau toți mușchii. Pe Platonov îl aduseseră la Djanhara chiar în dimineața aceea, astfel că fusese prima lui zi de muncă. Pe priciuri nu erau locuri libere.

„O să se împrăștie în curînd, își spunea Platonov, și o să mă întind și eu." Îl fură somnul.

Deasupra lui, jocul se isprăvi. Un bărbat brunet, cu mustăcioară și cu unghia lungă la degetul mic de la mîna stîngă, se rostogoli la marginea priciurilor.

— Ia chemați-l aici pe Ivan Ivanovici ăla, spuse el.

Un ghiont în spinare îl trezi pe Platonov.

— Ei, tu... ești chemat.

— Unde e tipu' ăla, Ivan Ivanovici? se auziră voci de pe priciurile de sus.

— Eu nu sînt Ivan Ivanovici, spuse Platonov, mijindu-şi ochii.

— Ăsta nu vine, Fedecika.

— Cum nu vine?

Îl împinseră pe Platonov la lumină.

— Ţii la viaţa ta? îl întrebă cu voce joasă Fedea, rotindu-şi degetul mic cu unghia lungă şi murdară prin faţa ochilor lui Platonov.

— Ţin, răspunse Platonov.

Lovitura puternică a unui pumn îl trînti la pămînt. Platonov se ridică şi-şi şterse sîngele cu mîneca.

— Nu se răspunde aşa, îi explică cu blîndeţe Fedea. Oare aşa v-au învăţat la Universitate să răspundeţi, Ivan Ivanovici?

Platonov rămase tăcut.

— Cară-te, lepădătură! i se adresă Fedea. Mergi şi culcă-te lîngă tinetă. Acolo o să fie locul tău. Iar dacă te pui pe strigat, te gîtuim.

Asta nu era o ameninţare deşartă. Pînă acum, văzuse de două ori cu ochii lui cum poate fi cineva sufocat cu prosopul în răfuieli de-ale lor, banditeşti. Platonov se culcă pe scîndurile ude şi rău mirositoare.

— Ce plictiseală, fraţilor, spuse Fedea căscînd, măcar de m-ar scărpina cineva la tălpi...

— Maşka, ei, Maşka, du-te şi scarpină-l pe Fedecika la tălpi!

Într-o fîşie de lumină apăru Maşka, un hoţ frumuşel şi palid, de vreo optsprezece ani.

Îi scoase lui Fedecika pantofii galbeni scîlciaţi, îi trase cu grijă şosetele murdare şi se apucă, zîmbind, să-i scarpine tălpile. Gîdilat, Fedea tresărea chicotind.

— Cară-te, spuse el deodată. Nu eşti în stare să mă scarpini. Nu te pricepi.

— Da' eu, Fedecika...

— Cară-te, ţi-am spus. Ăsta mă ţesală, mă zgîrie. N-are pic de fineţe.

Cei din jurul lor dădură aprobator din cap.

— Uite, la Kosoi am avut un jidov care mă scărpina. Ăla, fraţilor, se pricepea cu adevărat. Un inginer.

Şi Fedea se cufundă în amintirile legate de jidovul care-i scărpina tălpile.

— Fedea, ei, Fedea, da' ăsta, nou-venitul... Nu vrei să încerci?

— Dă-l încolo, zise Fedea. Păi ăştia ştiu să scarpine? De fapt, ia sculaţi-l.

Îl duseră pe Platonov în lumina lămpii.

— Ei, tu, Ivan Ivanovici, pune gaz în lampă, ordonă Fedea. La noapte o să bagi lemne pe foc. Iar dimineaţa să scoţi tineta afară. O să-ţi arate plantonul unde s-o verşi...

Platonov tăcea supus.

— Pentru asta o să primeşti un castron cu supă. Oricum eu nu mănînc zeama aia lungă. Du-te şi te culcă.

Platonov se întinse pe locul dinainte. Muncitorii dormeau aproape toţi, strînşi unii într-alţii cîte doi sau cîte trei. Aşa le era mai cald.

— Eh, ce plictiseală, ce nopţi lungi, rosti Fedea. Măcar de-ar stampa un romanţ cineva. La Kosoi aveam un...

— Fedea, ei, Fedea, da' ăla, nou-venitul... Nu vrei să încerci?

— E o idee, se învioră Fedea. Ia sculaţi-l.

Îl sculară.

— Ascultă, zise Fedea zîmbind aproape liguşitor, adineaori m-am cam înfierbîntat.

— Nu-i nimic, rosti Platonov printre dinţi.

— Ascultă, da' romanţuri ştii să stampezi?

În ochii stinşi ai lui Platonov se aprinse o flăcăruie. Ştia, şi încă cum! Întreaga celulă din închisoarea preventivă se delectase cu *Contele Dracula* în versiunea lui. Acolo însă erau fiinţe umane. Dar aici? Să devină bufonul de la curtea Ducelui de Milano, bufonul pe care îl hrăneau pentru o glumă bună şi-l băteau pentru una proastă? Totuşi afacerea asta avea şi un alt aspect. Îi va pune în contact cu literatura adevărată. Va fi mentorul lor. Va trezi în ei interesul pentru cuvîntul artistic, chiar şi aici, la limita existenţei, îşi va împlini chemarea, îşi va face datoria. După un vechi obicei, Platonov nu voia să admită că pur şi simplu o să fie hrănit, o să primească o supă în plus nu pentru căratul afară al tinetei, ci pentru o altă muncă, mai nobilă. Nobilă oare? Aşa ceva semăna totuşi mai mult cu scărpinatul tălpilor murdare ale unui hoţ decît cu răspîndirea culturii. Dar foamea, frigul, bătăile...

Fedea aştepta răspunsul, zîmbind încordat.

— Ş-ştiu, rosti Platonov şi zîmbi pentru prima oară în ziua asta atît de grea.

— Ah, tu, drăguţule! Fedea se învioră. Vino, urcă aici. Ia nişte pîinică. Iar mîine o să mănînci mai bine. Aşază-te aici, pe pătură. Ia şi fumează.

Platonov, care nu mai fumase de o săptămînă, supse cu voluptate dureroasă din mucul de ţigară cu mahorcă.

— Cum te cheamă?

— Andrei, răspunse Platonov.

— Atunci, Andrei, povesteşte ceva cît mai lung şi mai captivant. În genul *Contelui de Monte-Cristo*. Nu despre tractoare.

— Poate *Mizerabilii*? propuse Platonov.

— Adică despre Jean Valjean? Pe ăsta mi l-au stampat la Kosoi.

— Atunci *Clubul valeţilor de cupă* sau *Vampirul*?

— Da, da. Dă-i drumul cu valeţii. Mai încet, ticăloşilor...

Platonov îşi drese glasul.

— În oraşul Sankt Petersburg, în anul 1893 s-a comis o crimă misterioasă...

Se crăpa de ziuă cînd Platonov se simţi sleit de puteri.

— Cu asta se termină prima parte, spuse el.

— Excelent, exclamă Fedea. Cum a mai zis-o! Culcă-te aici cu noi. N-o să poţi dormi prea mult – a mijit de ziuă. O să dormi la muncă. Adună-ţi puterile pentru diseară...

Platonov deja dormea.

I-au scos la muncă. Un flăcău înalt de la ţară, care dormise pe durata aventurilor „valeţilor" din ajun, îl îmbrînci cu răutate la ieşirea din baracă.

— Ei, canalie, uită-te pe unde mergi!

Dar imediat i se şopti ceva la ureche.

Se încolonaseră, cînd flăcăul înalt se apropie de Platonov.

— Să nu-i spui lui Fedea că te-am lovit. Nu ştiam că eşti povestaş, frate.

— N-am să-i spun, îi răspunse Platonov.

1954

Mollahul tătar şi aerul curat

Căldura era atît de mare în celula de închisoare, încît nu se zărea nici măcar o muscă. Ferestrele imense cu gratii de fier erau deschise larg, dar lucrul acesta nu aducea nici o uşurare; asfaltul încins al curţii trimitea în sus valuri de aer fierbinte, aşa că în încăpere era chiar mai răcoare decît afară. Toţi îşi aruncaseră toate hainele de pe

ei şi o sută de trupuri goale, lac de sudoare şi încinse de arşiţa umedă şi grea, se întorceau de pe o parte pe alta pe jos - pe priciuri era prea cald. La apelurile comandanţilor deţinuţii se încolonau doar cu chiloţii pe ei, iar ca să-şi revină stăteau cîte un ceas la spălătoare, stropindu-se întruna cu apă rece de la chiuvetă. Dar nici asta nu ajuta prea multă vreme. Cei care dormeau sub priciuri deveniseră brusc posesorii celor mai bune locuri. Se pregăteau să plece spre „taberele îndepărtate" şi oamenii glumeau cu umorul lor negru, de puşcărie, că după tortura aburilor îi aşteaptă tortura degerării.

Un mollah tătar, un deţinut în curs de anchetă în legătură cu celebrul proces „Tataria mare" - despre care noi ştiam cu mult înainte de a se scrie aluziv şi în ziare -, un sangvin puternic de vreo şaizeci de ani, cu pieptul vînjos acoperit de păr cărunt, cu ochi rotunzi şi întunecaţi şi privirea ageră, spuse ştergîndu-şi fără încetare ţeasta cheală şi lucitoare cu o cîrpă udă:

— Numai de nu m-ar împuşca. Iar dacă-mi dau zece ani - e un fleac. De un asemenea termen se teme doar acela care îşi propune să trăiască pînă la patruzeci de ani. Eu însă am de gînd să ajung la optzeci.

Cînd se întorcea de la plimbare, mollahul urca în fugă pînă la al cincilea etaj fără să gîfîie.

— Dacă-mi dau mai mult de zece ani, continuă el să reflecteze, atunci în puşcărie o mai duc încă vreo douăzeci. În lagăr însă - mollahul făcu o pauză -, la aer curat, doar zece.

Astăzi, recitind *Amintiri din casa morţilor*, mi-am adus aminte de acest mollah inteligent şi plin de viaţă. El ştia ce înseamnă „aer curat".

Morozov şi Figner[1] au stat în fortăreaţa Schlüsselburg cîte douăzeci de ani fiecare, în cel mai sever regim de închisoare, şi au ieşit de acolo cu întreaga capacitate de muncă. Figner a avut puterea să-şi continue activitatea revoluţionară şi să scrie zece volume de amintiri despre grozăviile îndurate, iar Morozov a scris o serie de lucrări ştiinţifice celebre şi s-a căsătorit din dragoste cu o gimnazistă.

---

1. Nikolai Morozov (1854-1946) şi Vera Figner (1852-1942), adepţi ai narodnicismului, membri ai grupărilor revoluţionare *Zemlia i Volia* (Pămînt şi Libertate) şi *Narodnaia Volia* (Voinţa poporului), închişi în fortăreţele Petropavlosk şi Schlüsselburg între anii 1882-1905, respectiv 1883-1904.

În lagăr, pentru ca un om tînăr şi sănătos, care-şi începe „cariera" în aerul curat de iarnă în mina de aur, să ajungă un mierlitor, sînt suficiente douăzeci-treizeci de zile de cîte şaisprezece ore de muncă, fără zile de odihnă, înfometare sistematică, haine zdrenţuite, nopţi petrecute la minus şaizeci de grade într-un cort găurit de pînză impermeabilă, bătăi de la şefii de echipă, de la starostele ales dintre blatari, de la soldaţii din escortă. Acest interval s-a verificat în timp de nenumărate ori. Brigăzile care deschid sezonul aurului şi care poartă numele brigadierilor care le conduc, spre sfîrşitul intervalului, nu mai au nici un om dintre cei de la început, în afara brigadierului însuşi, a vreunuia dintre prietenii lui şi a plantonului. Restul efectivului se schimbă de cîteva ori într-o singură vară. Mina de aur îşi aruncă neîncetat rebuturile producţiei în spitale, în aşa-zisele unităţi de însănătoşire, în zonele pentru invalizi şi în gropile comune.

Sezonul aurului începe în 15 mai şi se încheie în 15 septembrie, deci durează patru luni. N-are rost să vorbim de munca din timpul iernii. Spre vară brigăzile miniere principale se alcătuiesc din nou-veniţi, oameni care încă n-au petrecut aici o iarnă.

După ce-şi primeau sentinţa, deţinuţii ardeau de dorinţa să treacă din închisoare în lagăr. Acolo era muncă, aer curat de ţară, eliberări înainte de termen, corespondenţă, pachete de la rude, cîştiguri în bani. Omul crede întotdeauna în mai bine. Zi şi noapte, pe lîngă crăpăturile uşilor din *tepluški*[1] care ne duceau în Extremul Orient, se îmbrînceau pasagerii – deţinuţi în tranzit –, respirînd extaziaţi aerul răcoros şi liniştit al serii, îmbibat de mireasma florilor de cîmp, pus în mişcare de trenul ce înainta. Aerul acesta nu semăna cu aerul stătut, duhnind a fenol şi sudoare, respirat în celula închisorii, pe care o urau după lunile îndelungi de anchetă. În acele celule îşi lăsau amintirile despre onoarea batjocorită şi călcată în picioare, amintiri pe care voiau să le uite...

În simplitatea lor sufletească, oamenii îşi închipuiau că închisoarea preventivă fusese cea mai dură experienţă, care le răscolise viaţa atît de brutal. Mai ales momentul arestării însemnase pentru ei zguduirea morală cea mai puternică. Acum, scăpaţi de închisoare, în subconştient voiau să creadă în libertate, fie ea şi relativă, dar libertate, adică într-o viaţă fără zăbrelele blestemate, fără

1. Vagoane de marfă adaptate pentru transportul deţinuţilor.

interogatorii umilitoare şi insultătoare. Începea o nouă viaţă fără acea încordare a voinţei de care era nevoie întotdeauna pentru interogatorii în timpul anchetei. Simţeau o mare uşurare, conştienţi că de-acum totul este hotărît irevocabil; sentinţa era dată, nu mai era nevoie să se gîndească ce anume să răspundă anchetatorului, să se îngrijoreze pentru familie, să-şi facă planuri de viaţă, să se lupte pentru o bucată de pîine. Acum erau în mîna unei voinţe străine, nu se mai putea schimba nimic, nu se mai puteau întoarce de pe această cale ferată strălucitoare care-i ducea lent, dar neabătut spre Nord.

Trenul mergea în întîmpinarea iernii. Fiecare noapte era mai rece decît cea de dinainte, frunzele verzi şi cărnoase ale plopilor băteau aici într-un galben luminos. Soarele nu mai era atît de cald şi strălucitor, de parcă frunzele arţarilor, ale mestecenilor, ale plopilor albi şi ale celor tremurători îi absorbeau forţa aurie, pătrunzîndu-se de ea. Acum frunzele înseşi străluceau ca o lumină solară. Iar soarele palid şi anemic nu mai încălzea nici măcar vagonul, cea mai mare parte a zilei ascunzîndu-se în spatele norilor calzi şi vineţii care nu miroseau încă a zăpadă. Dar nici zăpada nu era prea departe.

Lagărul de tranzit şi apoi încă un drum spre Nord. Golful maritim îi întîmpina cu un viscol nu prea puternic. Zăpada încă nu se aşezase – vîntul o mătura de pe povîrnişurile galbene în bălţile cu apă tulbure şi murdară. Sita viscolului era străvezie. Ninsoarea era rară şi părea o plasă de pescuit împletită din fire albe, aruncată peste oraş. Dar nu şi deasupra mării: valurile înspumate, de un verde întunecat, treceau lent peste pietrele verzi şi alunecoase. Vaporul acosta în rada portului şi, privit de sus, părea o jucărie. Chiar şi atunci cînd îi aduceau pe deţinuţi cu o şalupă la bord şi ei se căţărau pe punte, unul după altul, ca apoi să se împrăştie şi să dispară în găurile calelor, vaporul se vădea neaşteptat de mic – era înconjurat de prea multă apă.

După cinci zile şi nopţi îi debarcau pe malul sever şi mohorît al taigalei, iar camioanele îi purtau în acele locuri unde le era dat să vieţuiască – şi să supravieţuiască.

Läsaseră dincolo de mare aerul sănătos de ţară. Aici îi înconjura aerul rarefiat al taigalei, impregnat de vaporii mlaştinilor. Dealurile erau acoperite de o reţea de smîrcuri şi doar cheliile lor lipsite de păduri îşi arătau strălucind calcarul dezgolit, lustruit de furtuni şi vînturi. Piciorul ţi se afunda în muşchiul mocirlos şi rar se întîmpla ca în zilele de vară să ai picioarele uscate. Iarna îngheţa totul. Munţii, rîurile şi mlaştinile păreau o singură fiinţă ostilă şi de rău augur.

Vara, aerul era prea apăsător pentru cardiaci, iar iarna era de nesuportat. În timpul gerurilor mari oamenii respirau sacadat. Aici nimeni nu alerga, poate doar cei mai tineri, dar nici ei nu alergau, ci ţopăiau.

Nori de ţînţari îţi acopereau faţa; fără plasă nu puteai face un pas. La muncă plasa te sufoca, te împiedica să respiri. Iar s-o dai jos era imposibil din cauza ţînţarilor.

În vremea aceea oamenii munceau şaisprezece ore pe zi, iar normele erau calculate tot pentru atîtea ore. Dacă socoteai că sculatul, micul dejun, repartizarea pe sectoare de muncă şi drumul pînă la locul respectiv îţi luau cel puţin un ceas şi jumătate, prînzul – un ceas, cina împreună cu apelul de seară – un ceas şi jumătate, rezulta că pentru somn, după o zi de muncă fizică grea la „aer curat", rămîneau doar patru ore în total. Omul adormea în clipa în care înceta să se mişte, izbutea să doarmă chiar şi în timp ce mergea sau stătea în picioare. Lipsa de somn te sleia de energie mai tare decît foamea. Dacă nu îndeplineai norma, primeai raţie de pedeapsă: trei sute de grame de pîine pe zi, fără supa chioară de lagăr.

Prima iluzie se spulbera repede. Este vorba de iluzia muncii, a acelei munci despre care vorbea inscripţia de pe porţile tuturor secţiilor din lagăr, potrivit regulamentului: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism". Dar tocmai lagărul era cel care putea să inoculeze şi chiar inocula doar ură şi repulsie faţă de muncă.

O dată pe lună poştaşul lagărului ducea corespondenţa care se adunase la cenzură. Scrisorile dinspre şi spre Continent călătoreau cam o jumătate de an, în caz că o făceau. Pachetele le erau date doar acelora care-şi făceau norma, celorlalţi le erau confiscate. Nimic însă nu avea caracterul unei samavolnicii, nu, nicidecum. În legătură cu toate acestea se citeau ordine, iar în situaţiile speciale, deosebit de importante, oamenii erau obligaţi să semneze personal pînă la ultimul. Nu era vorba de fantezia dezlănţuită a vreunui şef degenerat, ci de ordinul autorităţilor superioare.

Dar chiar dacă cineva îşi primea pachetul – putea promite o jumătate vreunui instructor şi cealaltă jumătate totuşi să o primească –, oricum n-avea unde să-l ducă. Blatarii îl aşteptau de mult în baracă, îi luau pachetul în faţa tuturor şi îl împărţeau cu de-alde Vanecika şi Senecika. Trebuia fie să mănînci dintr-odată conţinutul pachetului, fie să-l vinzi. Cumpărători erau cu duiumul: şefi de echipă, şefi, doctori.

Mai exista şi a treia soluţie, cea mai răspîndită. Mulţi dădeau pachetul spre păstrare cunoscuţilor din lagăr sau din închisoare care aveau vreo funcţie sau munceau într-un loc unde ar fi putut să-l pună sub lacăt şi să-l ascundă. Ori îl dădeau vreunui angajat civil. Şi într-un caz şi în celălalt exista întotdeauna un risc: nimeni nu avea încredere în buna-credinţă a depozitarilor. Era însă singura posibilitate să salvezi cele primite.

Bani nu se dădeau deloc. Nici măcar o copeică. Erau remunerate doar cele mai bune brigăzi, dar şi atunci se plătea cu o sumă nesemnificativă care nu putea să fie de mare ajutor. În multe brigăzi, şefii lor procedau astfel: venitul brigăzii era trecut în contul a doi-trei oameni, atribuindu-li-se un procent record, recompensat cu un premiu în bani. Ceilalţi douăzeci-treizeci de muncitori din brigadă primeau raţii de pedeapsă. Era o hotărîre ingenioasă. Dacă venitul pe muncă ar fi fost împărţit în părţi egale, nimeni n-ar fi primit nici o copeică. Dar în felul acesta primeau cîte ceva doi-trei deţinuţi, aleşi absolut întîmplător, adesea fără participarea brigadierului în alcătuirea listei.

Toţi ştiau că normele erau imposibil de împlinit, că nu e rost de salariu şi nici nu va fi şi totuşi mergeau întruna după şeful de echipă, se interesau de volumul de muncă realizat, alergau să-l întîmpine pe casier, se duceau la birou să capete informaţii.

Ce însemnau toate astea? Era oare dorinţa să pară neapărat un bun lucrător, să-şi ridice prestigiul în faţa conducerii, sau era pur şi simplu o dereglare psihică pe fondul împuţinării hranei? Ultima ipoteză e mai plauzibilă.

Văzută de aici, închisoarea preventivă, luminoasă, curată şi încălzită, pe care o părăsiseră cu atît de puţin timp în urmă şi parcă totuşi de o veşnicie, li se părea tuturor – absolut tuturor – cel mai bun loc din lume. Toate jignirile erau uitate şi toţi îşi aminteau cu încîntare cum ascultau prelegerile savanţilor autentici şi poveştile oamenilor cu experienţă, cum citeau tot felul de cărţi, cum dormeau şi mîncau pe săturate, cum se spălau într-o baie minunată, cum primeau pachete de la rude, cum simţeau că familia e pe acolo, în apropiere, dincolo de porţile duble de fier, cum vorbeau liber despre orice (în lagăr, pentru aşa ceva se adăugau ani în plus de detenţie), fără să se teamă nici de spioni, nici de gardieni. Închisoarea preventivă li se părea mai liberă şi mai familiară decît propria lor casă, şi nu puţini erau aceia care, lăsîndu-se în voia visurilor pe patul de

spital, deşi nu mai aveau mult de trăit, spuneau: „Aş vrea, firește, să-mi văd familia, să plec de aici. Dar şi mai mult aş vrea să ajung în celula din închisoarea preventivă. Acolo era mai bine şi mai interesant decît acasă. Şi le-aş povesti novicilor ce este «aerul curat»".

Dacă la toate acestea am adăuga scorbutul generalizat care se răspîndise, ca pe vremea lui Bering, într-o boală ameninţătoare şi periculoasă ce lua cu sine mii de vieţi; dizenteria, pentru că deţinuţii mîncau ce se nimerea, în încercarea de a-şi umple burta care-i durea de foame, strîngînd resturi de la bucătărie din mormanele de gunoaie, năpădite de muşte; pelagra – boala săracilor; extenuarea din cauza căreia pielea de pe palme şi tălpi aluneca precum o mănuşă, iar de pe trupul întreg se descuama ca nişte petale mari şi rotunde, asemenea unor amprente, şi, în sfîrşit, celebra distrofie – boala înfometaţilor căreia doar după blocada Leningradului au început să-i dea adevărata denumire. Pînă atunci purtase tot felul de nume: RFI – iniţiale enigmatice în diagnosticele din fişa medicală, care s-ar traduce prin „epuizare fizică acută", sau, cel mai adesea, „poliavitaminoză", o frumoasă denumire latină, ce indica insuficienţa mai multor vitamine în organismul omului şi care liniştea doctorii: ei găsiseră această formulă comodă şi legală pentru definirea uneia şi aceleiaşi realităţi: foamea.

Dacă mai adăugăm şi barăcile neîncălzite şi umede, unde toate crăpăturile se acopereau pe dinăuntru cu gheaţă groasă, de parcă o lumînare uriaşă de stearină ar fi picurat în colţul încăperii... Îmbrăcămintea proastă şi raţia de înfometare, degerăturile..., iar degerăturile erau un chin veşnic, chiar şi în situaţia în care nu se ajungea la amputare. Dacă ne-am imagina cîte gripe, aprinderi de plămîni, tuberculoze şi răceli de toate felurile apăreau şi apar în munţii aceştia mlăştinoşi, atît de nocivi pentru cardiaci. Dacă am aminti epidemiile de automutilări şi autoamputări, dacă am lua în consideraţie şi imensa depresie morală, şi deznădejdea, atunci s-ar vedea cu uşurinţă în ce măsură „aerul curat" este mai periculos decît închisoarea pentru sănătatea omului.

De aceea n-are rost să polemizăm cu Dostoievski în privinţa avantajului „muncii" la ocnă şi a beneficiilor „aerului curat" în comparaţie cu trîndăvia din închisoare. Vremea lui Dostoievski a fost altfel, iar ocna de atunci nu ajunsese încă la cotele despre care am povestit aici. E greu să-ţi faci dinainte o imagine corectă despre toate astea, pentru că tot ce se întîmplă în lagăre este neobişnuit, e

de-a dreptul incredibil, şi bietul creier omenesc pur şi simplu nu e capabil să-şi imagineze concret viaţa din locurile despre care cunoscutul nostru din închisoare, mollahul tătar, avea totuşi o idee confuză şi nesigură.

1955

Prima moarte

În Nord, am văzut mulţi oameni murind, poate chiar prea mulţi, pentru un singur om, dar prima moarte la care am fost martor mi s-a întipărit adînc în minte.

În acea iarnă a trebuit să muncim în schimbul de noapte. Vedeam pe cer luna micuţă, de un cenuşiu luminos, înconjurată de un halo în nuanţe pastelate ce deveneau mai aprinse în timpul gerurilor mari. Nu vedeam deloc soarele; veneam în barăci (nu acasă – nimeni nu le numea „acasă") şi plecam din ele pe întuneric. De altfel, soarele se arăta pentru atît de puţin timp, încît nici nu reuşea să zărească pămîntul prin tifonul alb şi rezistent al ceţei îngheţate. Stabileam pe ghicite poziţia soarelui: nu ne dădea nici lumină, nici căldură.

Mina era departe, trebuia să mergi doi-trei kilometri, iar drumul trecea printre două valuri de zăpadă înalte de trei stînjeni. În iarna aceasta fuseseră căderi mari de zăpadă şi după fiecare viscol trebuia să deszăpezim mina. Mii de oameni ieşeau cu lopeţi să cureţe drumul, ca să poată trece camioanele. Soldaţii din escortă, organizaţi în schimburi, îi înconjurau, ajutaţi de cîini, pe toţi cei care munceau la curăţarea drumului, ţinîndu-i zile şi nopţi întregi la lucru, fără să le permită să se încălzească sau să mănînce la căldură. Raţiile îngheţate de pîine li se aduceau pe cai, iar uneori, dacă munca se prelungea, li se dădeau şi conserve – o conservă la doi oameni. Pe aceiaşi cai erau duşi în lagăr deţinuţii bolnavi sau epuizaţi. Oamenilor li se dădea drumul doar cînd treaba era terminată, ca să poată dormi şi apoi să se întoarcă în ger, la munca „adevărată". Pe atunci am observat un lucru uimitor: în munca de atîtea ore în şir, doar primele şase-şapte sînt grele, chinuitor de grele. După aceea pierzi noţiunea timpului, urmărind instinctiv doar să nu îngheţi: baţi pasul pe loc, îţi agiţi lopata, fără să te gîndeşti la nimic, fără nici o speranţă.

Sfîrşitul acestui gen de muncă te ia întotdeauna prin surprindere, te cuprinde o fericire bruscă pe care parcă nici n-ai fi îndrăznit să contezi. Toţi sînt veseli şi gălăgioşi, şi pentru un timp nu simt nici foamea, nici oboseala ucigătoare. După ce sînt rapid încolonaţi, toţi aleargă veseli spre „casă". Iar de-o parte şi de alta se înalţă pereţii tranşeei uriaşe de zăpadă care ne separă de restul lumii.

Nu mai fuseseră viscole de multă vreme şi zăpada pufoasă se aşezase şi se întărise, părînd mai vîrtoasă şi mai tare. Puteai să mergi pe creasta valului fără să te afunzi. În cîteva locuri, cele două valuri de zăpadă erau întretăiate de cîte un drum transversal.

Spre două noaptea ne întorceam să mîncăm şi baraca răsuna de gălăgia oamenilor înghеţaţi, de zăngănitul lopeţilor, de vocile răsunătoare ale celor ce intrau direct din uliţă, voci ce se calmau şi se stingeau încetul cu încetul, revenind la tonul obişnuit al conversaţiei. Noaptea, masa se dădea întotdeauna în baracă, nu în cantina înghеţată cu geamurile sparte, cantină pe care toţi o urau. După masă, cei care aveau mahorcă se apucau de fumat, iar celor care nu aveau, camarazii le lăsau cîteva fumuri, aşa că pînă la urmă fiecare reuşea „să se afume" un pic.

Brigadierul nostru, Kolea Andreev, fost director la un SMT[1], iar în prezent deţinut condamnat la zece ani potrivit articolului 58, pe atunci la modă, mergea întotdeauna repede şi mereu în faţa brigăzii. Brigada noastră nu era escortată. În vremea aceea nu erau destui soldaţi pentru escorte – aşa se explica şi „încrederea" acordată de conducere. Totuşi, conştiinţa condiţiei noastre speciale – lipsa escortei – nu era puţin lucru pentru mulţi dintre noi, oricît ar părea de naivă o astfel de atitudine. Mersul la muncă fără escortă le plăcea fără îndoială tuturor, devenind subiect de mîndrie şi lăudăroşenie. Într-adevăr, brigada a muncit chiar mai bine decît mai tîrziu, cînd au fost destui oameni pentru escortă şi brigada lui Andreev a intrat în rînd cu celelalte.

În noaptea aceea Andreev ne-a condus pe alt drum, nu pe calea săpată, ci direct pe creasta valului de zăpadă. Vedeam licărul luminilor aurii ale minei, la stînga – îngrămădirea întunecată a pădurii şi vîrfurile îndepărtate ale munţilor care se contopeau cu cerul. Era pentru prima oară cînd vedeam de departe, pe timp de noapte, locul unde trăiam.

---

1. Abreviere pentru Staţia de maşini şi tractoare.

La o răspîntie, Andreev o coti brusc la dreapta şi o luă la fugă în jos, direct prin zăpadă. Toţi ceilalţi se îmbulziră după el, repetînd supuşi mişcările lui de neînţeles şi zăngănindu-şi rîngile, tîrnăcoapele şi lopeţile; nu-şi lăsau niciodată uneltele la locul de muncă, pentru că acolo se puteau fura, iar pierderea lor era sancţionată.

La doi paşi de răscrucea de drumuri stătea în picioare un bărbat în uniformă militară. N-avea căciulă pe cap, părul întunecat şi tuns scurt era ciufulit şi amestecat cu zăpadă, mantaua – descheiată. Ceva mai departe, mînat direct în zăpada adîncă, se vedea calul înhămat la o sanie uşoară.

Iar la picioarele acestui om zăcea o femeie cu faţa în sus. Cojocul îi era larg desfăcut, iar rochia pestriţă – boţită. Lîngă capul ei se afla mototolit un şal negru. Şalul fusese călcat în picioare şi acoperit în parte de zăpadă, la fel ca şi părul blond al femeii, ce părea aproape alb în lumina lunii. Gîtul slăbuţ îi era dezgolit, iar pe dreapta şi pe stînga lui se vedeau pete ovale întunecate. Chipul îi era palid, fără un firişor de sînge, şi, privind-o mai atent, am recunoscut-o pe Anna Pavlovna, secretara comandantului minei noastre.

O ştiam bine din vedere cu toţii – la mină erau foarte puţine femei. În vară, cu şase luni în urmă, ea trecuse seara pe lîngă brigada noastră, în timp ce privirile vrăjite ale deţinuţilor îi urmăreau silueta slăbuţă. Ne zîmbise şi arătase cu mîna spre soarele care, parcă tot mai greoi, cobora spre apus. „Curînd, băieţi, curînd!", ne strigase ea.

Noi, asemenea cailor din lagăr, ne gîndiserăm întreaga zi de muncă doar la clipa cînd ea se va încheia. Ne tulburase faptul că gîndul nostru simplu fusese aşa de bine înţeles de o femeie, pe deasupra şi atît de frumoasă, în percepţia noastră de atunci. Toată brigada noastră o iubea pe Anna Pavlovna.

Acum ea zăcea moartă în faţa noastră, sugrumată de degetele bărbatului în uniformă militară. Acesta se uita dezorientat şi înnebunit în jurul lui. Pe el îl cunoşteam mult mai bine. Era Ştemenko, anchetatorul nostru de la mină, care „fabrica dosare" multor deţinuţi. Îi ancheta neobosit, cu mahorcă sau cu un castron de supă cumpăra martori falşi şi delatori, recrutîndu-i din rîndul deţinuţilor flămînzi. Pe unii îi asigura că statul are nevoie de minciuna lor, pe alţii îi ameninţa sau îi cumpăra. Nu-şi dădea osteneala ca înainte de arestarea unui nou inculpat să-l cunoască, să-l cheme la el, deşi toţi ne duceam viaţa în aceeaşi mină. În biroul anchetatorului, pe cel arestat îl aşteaptau doar procese-verbale gata întocmite şi bătăi.

Ştemenko era acel superior care, cu trei luni în urmă, cînd ne inspectase baraca, distrusese toate gamelele meşterite din cutii de conservă – în ele fierbeam tot ce se putea fierbe şi mînca. În ele ne aduceam mîncarea de la cantină, ca s-o putem mînca fierbinte şi stînd jos, după ce o încălzeam pe soba din baracă. Adept înfocat al curăţeniei şi al disciplinei, Ştemenko luase tîrnăcopul şi cu mîna lui găurise fundul cutiilor.

Iar acum, observîndu-l pe Andreev la doi paşi de el, apucă repede tocul revolverului, dar, văzînd mulţimea de oameni înarmată cu răngi şi tîrnăcoape, nu mai scoase arma. Îi legară mîinile. Au făcut-o cu furie, i-au strîns atît de tare nodul, încît mai tîrziu l-au tăiat cu cuţitul.

Cadavrul Annei Pavlovna a fost pus în sanie şi dus în sat, în casa comandantului minei. Nu toată lumea a plecat într-acolo cu Andreev, mulţi s-au repezit în baracă, la supa lor.

Văzînd prin geam mulţimea deţinuţilor strînşi în faţa casei, comandantul nu le-a deschis multă vreme uşa. Pînă la urmă Andreev a izbutit să-i explice ce se întîmplase şi a intrat în casă cu Ştemenko gata legat şi cu încă doi deţinuţi.

În noaptea aceea am mîncat îndelung. Pe Andreev îl duseseră în altă parte să dea declaraţii. Apoi s-a întors, a preluat comanda şi am plecat la muncă.

La puţină vreme după aceea, pe Ştemenko l-au condamnat la zece ani pentru omor din gelozie. Era pedeapsa minimă. L-au judecat chiar în mina noastră şi după sentinţă l-au transferat în alt loc. În asemenea situaţii, foştii şefi de lagăr sînt reţinuţi în locuri speciale, nimeni nu i-a mai întîlnit în lagărele obişnuite.

1956

Mătuşa Polia

Mătuşa Polia a murit în spital de cancer la stomac, la 52 de ani. Autopsia a confirmat diagnosticul medicului curant. De altfel, în spitalul nostru diagnosticul anatomopatologic coincidea aproape întotdeauna cu cel clinic. Aşa se întîmplă în cele mai bune spitale, ca şi în cele mai proaste.

Numele de familie al mătuşii Polia era cunoscut doar la administraţie. Nu-şi amintea numele ei nici măcar soţia directorului,

în casa căruia timp de şapte ani mătuşa Polia fusese *dnevalnaia*, adică servitoare.

Toţi ştiu ce este *dnevalnîi* sau *dnevalnaia*, dar nu toţi ştiu ce sînt ei cu adevărat. Persoana de încredere a inaccesibilului stăpîn al mii de destine omeneşti; martorul slăbiciunilor lui, al laturilor sale întunecate. Omul care ştie şi cotloanele întunecate ale casei. Rob, dar şi participant inevitabil la conflictele ascunse şi subterane dintr-o familie; participant sau cel puţin martor al luptelor domestice. Arbitrul secret al certurilor dintre soţ şi soţie. Cel care administrează gospodăria familiei şefului, sporindu-i bogăţia, nu doar prin economisire şi corectitudine. Un asemenea *dnevalnîi* comercializa ţigări cu mahorcă în folosul şefului, vînzîndu-le deţinuţilor cu zece ruble ţigara. Oficiul de măsuri şi greutăţi al lagărului stabilise că într-o cutie de chibrituri intră mahorcă pentru opt ţigări, iar opt cutii de chibrituri de acest fel formau o *vosmuşka*[1] de mahorcă. Asemenea unităţi de măsură pentru mărfurile vrac erau în vigoare pe o optime din teritoriul Uniunii Sovietice, adică pe tot teritoriul Siberiei Orientale.

Plantonul nostru obţinea pentru fiecare pachet de mahorcă 640 de ruble. Dar nici cifra asta nu era, cum se zice, bătută în cuie. El putea să nu umple complet cutiile de chibrituri – diferenţa nu se observa, dar chiar şi aşa nimeni nu s-ar fi luat la harţă cu omul şefului. Puteai să-ţi răsuceşti ţigări mai subţiri. Răsucitul ţigărilor era la mîna plantonului şi depindea de cinstea lui. Al nostru cumpăra mahorcă de la comandant cu 500 de ruble pachetul. Diferenţa de 140 de ruble intra în buzunarul lui.

Stăpînul mătuşii Polia nu comercializa mahorcă, şi îndeobşte mătuşa Polia nu trebuia să se ocupe cu nici un fel de treburi murdare. Era o bucătăreasă grozavă, iar femeile experte în arta culinară erau foarte apreciate. Mătuşa Polia putea să rostuiască pe vreun compatriot de-al ei ucrainean în cîte o muncă mai uşoară sau să-l înscrie pe vreo listă de eliberări, şi chiar o făcea. Ajutorul pe care-l dădea compatrioţilor ei era substanţial. Pe alţii nu-i ajuta, le dădea doar cîte un sfat.

Era al şaptelea an de cînd mătuşa Polia muncea în casa directorului şi credea că cei zece *rokiv*[2] ai sentinţei ei se vor scurge fără necazuri.

---

1. Derivat diminutival de la numeralul opt – *vosem'* (rusă).
2. Ani (ucr.).

Era o femeie dezinteresată din calcul, căci îşi spunea, pe drept cuvînt, că indiferenţa ei faţă de daruri şi bani nu poate decît să-i meargă la suflet oricărui şef. Socoteala ei se adeverise. În familia directorului era omul casei şi deja fusese schiţat un plan al eliberării ei: trebuia să figureze ca încărcător de camion la mina unde lucra fratele directorului, iar administraţia minei să facă demersuri pentru eliberarea ei.

Dar mătuşa Polia s-a îmbolnăvit, îi era tot mai rău, astfel că a fost dusă la spital. Medicul-şef a dispus să fie instalată într-un salon separat. Au scos în coridorul rece zece muribunzi ca să-i facă loc menajerei directorului.

Spitalul se anima. Zilnic, după prînz, veneau Willys-uri[1] şi camioane. Din cabine coborau doamne în cojoace, coborau militari, toţi grăbiţi s-o viziteze pe mătuşa Polia. Şi mătuşa Polia promitea fiecăruia că, dacă se va însănătoşi, o să-i pună o vorbă bună la director.

În fiecare duminică, o limuzină ZIS-110 intra pe poarta spitalului: mătuşii Polia i se aducea un pachet şi un bileţel de la soţia directorului.

Mătuşa Polia împărţea totul infirmierelor, lua de gust o linguriţă şi dădea mîncarea mai departe. Ştia ce fel de boală are.

Dar de însănătoşit nu se însănătoşea. Şi iată că într-o zi apăru cu un bileţel de la director un vizitator neobişnuit – părintele Piotr, cum se prezentă el dispecerului. Aşadar mătuşa Polia voia să se spovedească.

Vizitatorul neobişnuit era Petka Abramov. Îl ştia toată lumea. Cu cîteva luni în urmă chiar zăcuse în acest spital. Iar acum devenise părintele Piotr.

Vizita preacuviosului agită spiritele în tot spitalul. Reieşea că în ţinuturile noastre există preoţi! Iar ei îi spovedesc pe cei care-şi doresc lucrul acesta. În salonul nr. 2, cel mai mare din spital – unde în fiecare zi, între prînz şi cină, unul dintre bolnavi spunea o istorie gastronomică, nu neapărat pentru a face poftă de mîncare, ci din nevoia flămîndului de a stîrni emoţii culinare –, acum se vorbea numai despre spovedania mătuşii Polia.

Părintele Piotr avea o şapcă pe cap şi purta un buşlat. Pantalonii vătuiţi erau băgaţi în nişte cizme vechi din pînză impermeabilă. Părul îi era tuns scurt – pentru o faţă bisericească, mult mai scurt decît

1. Jeepuri provenite din SUA în baza Legii de împrumut şi închiriere (*Lend-Lease Act*).

purtau filfizonii anilor '50. Părintele Piotr își descheie bușlatul și pufoaica, lăsînd să se vadă o cazacă albastră și o cruce mare pe piept. Nu era o cruce simplă, ci un crucifix lucrat artizanal de o mînă iscusită, dar fără uneltele de trebuință.

Părintele Piotr o spovedi pe mătușa Polia și plecă. Așteptă mult la marginea șoselei, ridicînd mîna cînd se apropiau camioanele. Două trecură fără să oprească. Atunci părintele Piotr scoase de la piept o țigară gata răsucită, o ridică deasupra capului și prima mașină ce venea pe drum frînă, iar șoferul deschise primitor portiera cabinei.

Mătușa Polia muri și fu îngropată în cimitirul spitalului. Acesta era un cimitir mare la poalele unui munte (în loc de „a muri", bolnavii spuneau „a nimeri sub colină") cu gropile comune „A", „B", „C" și „D" și cîteva șiruri de morminte separate. Nici directorul, nici soția lui, nici părintele Piotr n-au fost la înmormîntarea mătușii Polia. Ceremonia s-a făcut ca de obicei: dispecerul a legat de gamba stîngă a mătușii Polia o tăbliță cu un număr. Acesta era numărul dosarului ei. Conform regulamentului, numărul trebuia scris cu un creion negru, nicidecum cu unul chimic, ca pe crestăturile de pe reperele topografice din pădure.

Ca de obicei, infirmierii gropari au acoperit cu pietre trupul uscățiv al mătușii Polia, iar dispecerul a fixat între pietre un băț pe care a scris același număr al dosarului.

Trecură cîteva zile și în spital apăru părintele Piotr. Fusese la cimitir și acum tuna și fulgera la biroul administrativ.

— Trebuie pusă o cruce. O cruce.

— Și mai ce? întrebă dispecerul.

S-au certat urît multă vreme. În final, părintele Piotr a declarat:

— Vă dau termen de o săptămînă. Dacă în această săptămînă n-o să fie pusă crucea, am să fac o plîngere împotriva dumneavoastră la directorul administrativ. Dacă acesta n-o să facă nimic, am să scriu directorului de la Dalstroi[1]. Dacă voi fi refuzat, am să mă plîng la Sovnarkom[2]. Dacă și acolo sînt respins, am să scriu la Sinod, urla părintele Piotr.

---

1. Trust de stat sovietic, creat în 1931 de NKVD, pentru construcția de drumuri și amenajarea minelor (mai ales de aur) în Orientul Extrem al Rusiei, cunoscut sub numele de Kolîma. Ca mînă de lucru erau folosiți condamnații la muncă silnică. A fost desființat în 1957.
2. Acronim pentru Sovietul Comisarilor Poporului.

Dispecerul era un deţinut cu state vechi şi cunoştea bine „ţara miracolelor": ştia că aici se pot petrece lucrurile cele mai neaşteptate. După ce stătu o clipă pe gînduri, se hotărî să raporteze toată istoria medicului-şef.

Medicul-şef, care cîndva fusese ministru sau ministru adjunct, îl sfătui să nu discute şi să pună o cruce pe mormîntul mătuşii Polia.

— Dacă popa vorbeşte atît de sigur pe el înseamnă că e ceva la mijloc. Ştie el ceva. Totul e posibil, totul e posibil, mormăi fostul ministru.

Puseră o cruce, prima în cimitirul acesta. Se zărea de departe. Şi, deşi era unica, ea dădea locului un aer de cimitir adevărat. Toţi bolnavii care se mai ţineau pe picioare treceau pe acolo să se uite la cruce. A fost bătută în cuie şi o tăbliţă cu o inscripţie în chenar negru. Inscripţia i-a fost încredinţată unui pictor bătrîn care zăcea în spital de un an şi mai bine. La drept vorbind, pictorul nu zăcea, ci doar figura ca bolnav, în timp ce el îşi cheltuia tot timpul scoţînd în serie trei reproduceri după *Toamna de aur*, *Trei bogatîri* şi *Moartea lui Ivan cel Groaznic*[1]. Se jura că poate picta cu ochii închişi aceste reproduceri. Clienţii lui erau toate oficialităţile satului şi ale spitalului.

Dar el acceptă să facă şi tăbliţa pe crucea mătuşii Polia. Întrebă ce trebuie să scrie pe ea. Dispecerul începu să caute în liste.

— Nu găsesc nimic în afară de iniţiale, spuse el. Timoşenko P.I. Scrie: Polina Ivanovna. Decedată în ziua de...

Pictorul, care nu-şi contrazicea niciodată clienţii, scrise întocmai. Dar exact după o săptămînă, apăru Petka Abramov, adică părintele Piotr. El îi informă că pe mătuşa Polia n-o chema Polina, ci Praskovia, şi nu Ivanovna, ci Ilinicina. Le comunică data naşterii şi le pretinse s-o scrie pe inscripţia funerară. Au rectificat inscripţia în prezenţa părintelui Piotr.

1958

Cravata

Cum să povestesc istoria acestei cravate blestemate?

Istoria aceasta este adevărată într-un fel anume, este adevărul realităţii înseşi. Dar aici nu este vorba de un reportaj, ci de o povestire.

1. Picturi de Isaak Levitan, Viktor Vasneţov şi Ilia Repin.

Cum să fac din ea o proză a viitorului, ceva în genul povestirilor lui Saint-Exupéry care ne-a făcut să descoperim cerul.

În trecut, ca şi în prezent, ca să aibă succes, scriitorul trebuia să fie într-un fel străin de ţara despre care scria. Ca să poată scrie despre interesele şi ideile oamenilor în mijlocul cărora crescuse şi-şi formase deprinderile, gusturile, opiniile, din punctul lor de vedere. Scriitorul doar scrie în limba acelora în numele cărora vorbeşte. Nimic mai mult. Dacă scriitorul cunoaşte prea bine materialul, cei pentru care scrie nu-l vor înţelege. În cazul acesta, scriitorul îi trădează, trece de partea materialului.

Nu trebuie să cunoşti prea bine materialul despre care scrii. Aşa sînt toţi scriitorii din trecut şi din prezent, însă proza viitorului cere altceva. Nu scriitorii se vor adresa cititorilor, ci oameni de meserie, înzestraţi cu har scriitoricesc. Iar aceştia vor povesti doar despre ceea ce ştiu bine şi au văzut cu ochii lor. Autenticitatea – iată forţa literaturii viitorului.

Dar poate că reflecţiile n-au nici un rost şi lucrul cel mai important este să te străduieşti să-ţi aminteşti. Să-ţi aminteşti în toate detaliile de Marusia Kriukova, fata şchioapă care s-a otrăvit cu veronal. Ea a adunat cîteva pilule minuscule, ovale, lucitoare şi galbene, şi le-a înghiţit. Veronalul şi-l procurase dînd la schimb pîine, caşă sau o porţie de scrumbie vecinelor de salon cărora li se prescrisese acest medicament. Felcerii ştiau de negoţul cu veronal şi-i obligau pe bolnavi să înghită pastila în faţa lor, însă învelişul pastilei era tare şi bolnavii izbuteau de obicei să ascundă veronalul în gură, în dreptul obrazului sau sub limbă, iar după plecarea infirmierului îl scuipau în palmă.

Marusia Kriukova n-a calculat bine doza. Ea n-a murit, pur şi simplu a vomitat medicamentul şi după ajutorul medical acordat – o spălătură stomacală – a fost transferată într-un lagăr de tranzit. Dar toate acestea s-au întîmplat mult mai tîrziu, după istoria cu cravata.

Marusia Kriukova venise din Japonia la sfîrşitul anilor '30. Fata unui emigrant care trăia la periferia oraşului Kyoto, Marusia intrase cu fratele ei în Asociaţia „Întoarcerea în Rusia", luase legătura cu Ambasada Sovietică şi în 1939 primise viză de intrare în ţară. La Vladivostok, Marusia a fost arestată împreună cu fratele ei şi cu tovarăşii lor şi dusă la Moscova. De atunci n-a mai întîlnit pe nici unul dintre prietenii ei.

La anchetă, Marusiei i-au fracturat un picior şi, cînd osul s-a sudat, au transferat-o în Kolîma să ispăşească o condamnare de

douăzeci şi cinci de ani. Marusia era foarte iscusită la lucrul de mînă, o maestră în ale broderiei. De pe urma acestor broderii trăise şi familia ei din Kyoto.

În Kolîma, oficialităţile au descoperit pe dată această îndemînare a Marusiei. Nu-i plăteau niciodată pentru broderii: îi aduceau fie o bucată de pîine, fie două bucăţele de zahăr, fie ţigări, deşi Marusia nu căpătase obiceiul de a fuma. Iar broderiile de mînă, cu o lucrătură minunată, în valoare de cîteva sute de ruble, rămîneau în mîinile autorităţilor.

Auzind de talentele deţinutei Kriukova, directoarea Secţiei medicale a internat-o în spital şi de atunci Marusia a lucrat pentru doctoriţă.

Cînd în sovhozul unde lucra Marusia a venit o telefonogramă prin care se cerea ca toate brodezele să fie duse cu primul camion în altă parte, la dispoziţia... [1], comandantul lagărului a ascuns-o pe Marusia: soţia lui avea o comandă mare pentru ea. Însă cineva a denunţat-o imediat la autoritatea superioară şi cei de aici au fost nevoiţi să-i dea drumul. Dar unde?

Şoseaua centrală a Kolîmei se întinde pe două mii de kilometri, şerpuind printre munţi, defileuri, „stîlpi, şine, poduri"[2]... Însă pe şoseaua Kolîmei nu erau şine. Dar toţi repetau şi repetă poemul lui Nekrasov, „Drumul de fier". La ce să scrii alte versuri, cînd există un text atît de potrivit? Tot drumul este construit cu tîrnăcopul şi lopata, cu roaba şi burghiul...

Pe şosea, la fiecare 400-500 de kilometri, se vede cîte o „Casă a Direcţiei", un somptuos hotel de lux, aflat la dispoziţia personală a directorului Dalstroi-ului, adică a generalului-guvernator[3] al Kolîmei. Doar el, în timpul călătoriilor prin ţinutul ce i se încredinţase, putea să doarmă acolo. Covoare scumpe, bronzuri şi oglinzi. Tablouri originale aparţinînd unor nume de prim rang, precum Şuhaev. Acesta a stat zece ani în Kolîma. În 1957, pe Kuznetki Most, a fost deschisă o expoziţie cu lucrările sale, povestea vieţii lui. Ea începea cu peisaje luminoase din Belgia şi Franţa şi un autoportret în costum auriu de arlechin. Apoi urma perioada Magadan: două portrete mici în ulei – portretul soţiei şi un autoportret într-o gamă mohorîtă de tonuri maroniu-întunecat, două lucrări în zece ani. Portretele aparţineau

1. Omisiune a autorului.
2. Citat din poezia „Drumul de fier" de Nikolai Nekrasov (1821-1878).
3. Cum era numit în secolul al XIX-lea, pe vremea lui N. Nekrasov.

unor oameni care văzuseră cu ochii lor oroarea. În afara acestor portrete mai erau schițe de decoruri teatrale.

După război, Șuhaev este eliberat. Se duce la Tbilisi, spre Sud, cît mai spre Sud, luînd cu el ura față de Nord. Este un om înfrînt. Pictează tabloul *Jurămîntul lui Stalin în Gori*, o lucrare slugarnică. Da, este un om înfrînt. Portrete de fruntași în producție. *Doamnă în rochie aurie*. În portretul acesta găsești o strălucire fără măsură, de parcă pictorul s-ar forța să uite zgîrcenia paletei nordice. Și nimic altceva. De-acum poate să moară.

Pentru „Casa Direcției" artiștii au pictat și reproduceri: *Ivan cel Groaznic ucigîndu-și fiul*[1] *și Dimineața în pădure* după Șișkin. Acestea pot fi socotite emblematice pentru pictura de mîntuială.

Dar obiectele cele mai uluitoare erau broderiile. Draperiile de mătase, storurile, perdelele erau ornate cu broderie de mînă. Covorașe, fețe de pernă, ștergare – orice cîrpă devenea prețioasă după ce trecea prin mîinile brodezelor din lagăre.

Directorul Dalstroi-ului înnopta doar de două-trei ori pe an în „casele" sale – erau cîteva pe șoseaua Kolîmei. În restul timpului îl așteptau paznicul, intendentul, bucătarul și administratorul „casei", patru oameni angajați civil care primeau procente în plus pentru muncă prestată în Nordul extrem. Îl așteptau, se pregăteau, încălzeau sobele iarna, aeriseau „casa".

Aici o aduseseră pe Mașa Kriukova ca să brodeze draperii, fețe de pernă și tot ce le mai trecea prin cap. Mai erau două brodeze, la fel de pricepute și ingenioase ca Mașa. Rusia este țara verificărilor, țara controlului. Visul oricărui rus de nădejde, deținut sau angajat civil, este să fie numit într-un post de conducere, să controleze pe cineva. În primul rînd: să dau ordine cuiva. În al doilea rînd: mi s-a acordat încredere. În al treilea: pentru munca respectivă să am o răspundere mai mică decît pentru o muncă efectivă. Iar în al patrulea rînd: amintiți-vă de atacul din romanul *În tranșeele Stalingradului* al lui Nekrasov[2].

Mașa și noile ei cunoștințe au fost puse în subordinea unei femei, membră de partid, care zilnic le dădea brodezelor materiale și ațe. La sfîrșitul zilei de lucru ea strîngea materialele și controla cît

1. Tabloul lui Ilia Repin este intitulat *Ivan cel Groaznic și fiul său Ivan în 16 noiembrie 1581*.
2. Viktor Nekrasov (1911-1987), scriitor sovietic.

munciseră. Această femeie nu muncea, ci doar figura în statele Spitalului Central ca asistentă-şefă în sala de operaţii. Ea supraveghea cu deosebită atenţie brodezele, convinsă că, îndată ce-ar întoarce capul, ar dispărea o bucată din mătasea grea, albastră.

Brodezele se obişnuiseră de mult cu o asemenea pază. Şi, deşi nu le-ar fi fost, poate, greu s-o înşele, ele nu furau. Toate trei erau 58-iste.

Brodezele fuseseră instalate în zonă, într-un lagăr pe poarta căruia erau scrise, ca în toate lagărele din Uniune, cuvintele de neuitat: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism". Şi numele de familie al autorului citatului[1]... Citatul suna ironic, era uimitor de nepotrivit cu sensul care i se atribuia cuvîntului „muncă" în lagăr. Munca putea fi orice, dar nicidecum „o chestiune de glorie". În 1906, o editură, în componenţa căreia intrau şi eseri[2], publicase cărţulia *Culegere integrală a discursurilor lui Nicolae al II-lea*. Aceste texte, preluate din *Monitorul Guvernului*, erau toasturi rostite cu prilejul încoronării: „Beau în sănătatea regimentului Kexholm", „Beau în sănătatea vitejilor din Cernigov".

Toasturile de salut erau însoţite de o prefaţă scrisă în tonuri strident patriotarde: „În aceste cuvinte, ca într-o picătură de apă, se oglindeşte întreaga înţelepciune a măreţului nostru monarh" etc.

Cei care alcătuiseră culegerea fuseseră deportaţi în Siberia.

Ce s-o fi întîmplat cu oamenii care au pus citatul despre muncă pe porţile lagărelor din întreaga Uniune Sovietică?...

Pentru purtarea exemplară şi îndeplinirea cu succes a planului, celor trei maestre în ale broderiei li s-a permis să vadă filme la spectacolele pentru deţinuţi.

Spectacolele pentru angajaţii civili nu se deosebeau prea mult prin programul lor de cele pentru deţinuţi.

Exista un singur proiector, iar între părţile filmului se făceau pauze.

Într-o zi a fost proiectat filmul *Orice naş îşi are naşul*. Cînd se termină prima parte, lumina se aprinse ca întotdeauna şi, ca întotdeauna, se stinse şi se auzi un păcănit al proiectorului: o rază galbenă ajunse la ecran.

---

1. Referire la Stalin.
2. Membri ai Partidului Socialist Revoluţionar, înfiinţat în 1901 la Berlin de grupurile socialiste ruseşti din străinătate. În 1917, după Revoluţia din Februarie, participă la guvernarea ţării, ca forţă principală, iar după Revoluţia din Octombrie se scindează în eserii de dreapta şi cei de stînga, în urma unei încercări eşuate de preluare a puterii. Este cunoscut şi pentru organizarea cîtorva asasinate politice de răsunet.

Toată lumea începu să bată din picioare şi să strige. Era limpede că operatorul greşise: derula din nou prima parte. Se adunaseră aici cam trei sute de oameni, printre care combatanţi decoraţi, medici emeriţi veniţi la o conferinţă – toţi cei care cumpăraseră bilete la spectacolul pentru angajaţii civili strigau şi băteau din picioare.

Fără să se grăbească, operatorul derulă iarăşi prima parte şi apoi aprinse lumina în sală. Atunci toţi îşi dădură seama ce se întîmplase. În sală venise Dolmatov, directorul-adjunct al administraţiei spitalului: întîrziase la prima parte, aşa că filmul fusese reluat de la capăt.

Începu partea a doua şi lucrurile reintrară în normal. Obiceiurile din Kolîma erau ştiute prea bine: de combatanţi mai puţin, de medici mai mult.

Cînd se vindeau prea puţine bilete, spectacolul era comun pentru toată lumea: locurile cele mai bune din ultimele rînduri erau pentru angajaţii civili, iar locurile din faţă – pentru deţinuţi. Femeile şedeau la stînga trecerii din mijloc, bărbaţii la dreapta. Culoarele de trecere împărţeau sala de spectacol în patru părţi, în forma unei cruci, lucru extrem de oportun în logica regulamentului lagărului.

O fată şchioapă, care putea fi zărită şi în sala de proiecţie, a ajuns la spital, la secţia de femei. În vremea aceea nu se construiseră saloane mai mici; toată secţia era instalată într-un dormitor mare militar cu cel puţin cincizeci de paturi de spital. Marusia Kriukova era îngrijită de chirurg.

— Dar ce are?

— Osteomielită, mi-a răspuns chirurgul Valentin Nikolaevici.

— O să-şi piardă piciorul?

— Ei, de ce să şi-l piardă...

Mă duceam zilnic la Marusia să-i schimb pansamentul. Despre viaţa ei v-am povestit deja. După o săptămînă, temperatura i-a scăzut, iar după încă una au externat-o.

— Am să vă dăruiesc o cravată, una dumneavoastră şi alta lui Valentin Nikolaevici. O să fie frumoase.

— Bine, Marusia, bine.

O fîşie de mătase din zecile, sutele de metri de ţesătură, cusută şi brodată în cîteva ture de lucru la „Casa Direcţiei".

— Dar controlul?

— O să-i cer voie Annei Andreevna.

Aşa se numea, pare-se, supraveghetoarea.

— Anna Andreevna mi-a dat voie. M-am apucat să brodez şi am tot brodat... Nu ştiu cum să vă explic. A intrat Dolmatov şi mi-a luat-o.

— Cum ţi-a luat-o?

— Păi, eu brodam. Cravata lui Valentin Nikolaevici era gata. Iar la a dumneavoastră mai aveam puţin. Era gri. S-a deschis uşa: „Brodaţi cravate?". Şi a început să scotocească în noptieră. A luat cravata, a băgat-o în buzunar şi a ieşit din încăpere.

— Acum o să te transfere în altă parte.

— N-o să mă transfere. Este mult de lucru. Dar tare aş fi vrut să vă dau cravata...

— Fleacuri, Marusia, oricum n-aş fi purtat-o. Poate doar s-o fi vîndut-o?

La concertul artiştilor amatori din lagăr, Dolmatov a întîrziat, la fel ca în sala de filme. Corpolent, prea gras pentru vîrsta lui, el se îndreptă spre prima bancă liberă.

Kriukova se ridică din locul ei şi începu să-şi fluture mîinile. Mi-am dat seama că-mi făcea semn.

— Cravata! Cravata!

Am avut timp să cercetez cravata directorului-adjunct: era gri, brodată, de înaltă calitate.

— Cravata dumneavoastră! striga Marusia. A dumneavoastră sau a lui Valentin Nikolaevici!

Dolmatov se aşează pe banca lui, cortina se dădu în lături, după moda veche, şi concertul de amatori începu.

1960

Taigaua de aur

„Zona mică" este lagărul de tranzit. „Zona mare" este lagărul Direcţiei minelor - nenumărate barăci scunde, străzi ale deţinuţilor, garduri triple din sîrmă ghimpată, turnuri de pază care iarna seamănă cu nişte căsuţe pentru grauri. În „zona mică" sînt mai multe garduri din sîrmă ghimpată, mai multe turnuri, mai multe lacăte şi zăvoare: aici îşi duc zilele deţinuţii în trecere, în tranzit, de la care te poţi aştepta la tot felul de necazuri.

Arhitectura „zonei mici" este ideală. O singură baracă imensă, pătrată, în care priciurile sînt supraetajate pe patru niveluri, iar

locurile „legale" sînt peste cinci sute. Adică, la nevoie, aici pot fi instalaţi mii de oameni. Dar acum e iarnă, vin puţine convoaie; privită din interior, zona pare aproape pustie. Înăuntru, baraca nu este încă uscată: pluteşte un abur alb, pe pereţi e gheaţă. La intrare se află un bec electric uriaş de o mie de waţi. Becul dă cînd o lumină gălbuie, cînd una albă, orbitoare. Alimentarea cu energie e neregulată.

În timpul zilei întreaga zonă doarme. Noaptea se deschid uşile, sub bec apar oameni cu liste în mîini; cu glasuri răguşite, atinse de răceală, aceştia strigă nume de familie. Cei strigaţi îşi încheie buşlaturile la toţi nasturii, păşesc pragul şi dispar pentru totdeauna. Dincolo de prag îi aşteaptă escorta, ceva mai departe pufăie motoarele camioanelor: pe deţinuţi îi duc la mină, în sovhozuri, în sectoarele drumurilor în lucru...

Stau şi eu culcat aici, nu departe de uşă, pe priciurile de jos. Pe ele e frig, dar sus, unde e mai cald, nu mă încumet să urc, pentru că de acolo mă vor arunca jos: acolo sînt locuri doar pentru cine e mai puternic şi mai cu seamă pentru infractori. Da' nici n-aş izbuti să mă caţăr pe scăriţa bătută în cuie pe stîlp. Jos mi-e mai bine. Dacă vor fi discuţii pentru un loc pe priciurile de jos, am să mă strecor sub ele.

Nu pot nici să muşc, nici să mă iau la bătaie, deşi stăpînesc de multă vreme metodele de a te încăiera în puşcărie. Spaţiul restrîns – celula închisorii, vagonul cu deţinuţi, înghesuiala din baracă – m-a învăţat cum să-mi imobilizez adversarul, să-l muşc sau să-i rup oasele. Dar acum nu mai am putere şi pentru asta. Pot doar să mîrîi şi să înjur de mamă. Mă lupt pentru fiecare zi, pentru fiecare ceas de odihnă. Fiecare bucăţică a trupului îmi şopteşte ce atitutine să iau.

Mi-au strigat numele încă din prima noapte, însă eu nu-mi încing pantalonii, deşi am sfoară, nici nu mă închei pînă în gît.

Uşa se închide după mine, stau deja în picioare pe platforma de la intrare.

Brigada formată din douăzeci de oameni, capacitatea obişnuită a unui camion, stă în faţa uşii următoare de unde iese un abur dens şi îngheţat.

Dispecerul şi şeful escortei numără şi examinează oamenii. În dreapta se află încă un ins îmbrăcat în haină matlasată şi pantaloni vătuiţi, cu o căciulă cu clape pe cap. Îşi agită mănuşile cu un deget, îmblănite şi cu manşete. Exact de el am nevoie. M-au transferat de atîtea ori, încît ştiu regulamentul la perfecţie.

Insul cu manşete la mănuşi este împuternicitul care primeşte personalul şi care are libertatea să nu-l accepte.

Dispecerul îmi strigă numele de familie cu aceeaşi voce răsunătoare cu care mă strigase în baraca imensă. Mă uit doar la omul cu manşete la mănuşi.

— Nu mă luaţi, cetăţene-şef! Sînt bolnav şi nu pot lucra în mină. De spital am nevoie.

Împuternicitul şovăie. Acasă, la mină, îi spuseseră să aleagă doar bărbaţi buni de muncă, de alţii n-aveau trebuinţă. De aceea şi venise personal aici.

Împuternicitul mă cercetează din privire. Buşlatul meu zdrenţuit, cămaşa cazonă, slinoasă şi fără nasturi, care lasă să se vadă trupul murdar, cu pişcături de păduchi zgîndărite, cîrpele cu care-mi sînt bandajate degetele de la mîini, încălţările de sfoară la minus şaizeci de grade, ochii inflamaţi de om flămînd, oasele care-mi ies prin piele... El ştie bine ce înseamnă toate astea.

Împuternicitul ia creionul roşu şi cu o mînă fermă şterge numele meu.

— Pleacă de aici, ticălosule! îmi spune dispecerul zonei.

Uşa se deschide larg şi mă aflu iarăşi în interiorul „zonei mici". Locul meu e ocupat, dar eu îl împing într-o parte pe cel care s-a culcat acolo. Acesta mîrîie nemulţumit, însă se linişteşte repede.

Mă cufund într-un somn ca un leşin şi mă trezesc la primul foşnet. M-am deprins să mă trezesc într-o clipă, ca o fiară sau ca o sălbăticiune.

Deschid ochii. De pe priciul de deasupra atîrnă un picior încălţat într-un pantof uzat la limită, dar pantof, nu gheată reglementară. Un blatar murdar, adolescent, apare în faţa mea şi se adresează cuiva de sus cu un glas languros de pederast.

— Zi-i lui Valiuşa că au fost aduşi artiştii..., spune el celui nevăzut de pe priciurile de sus.

Pauză. Apoi un glas răguşit de deasupra:

— Valiuşa întreabă: cine sînt ei?

— Artişti din brigada culturală. Un scamator şi doi cîntăreţi. Unul dintre ei este din Harbin.

Pantoful se mişcă şi dispare... Vocea de sus spune:

— Adu-i aici.

Mă trag înspre marginea priciurilor. Sub bec stăteau în picioare trei bărbaţi: doi purtau buşlaturi, al treilea era îmbrăcat într-o *bekeşă*[1] moscovită civilă. Pe feţele lor se citea o veneraţie fără margini.

---

1. Haină rusească strînsă pe talie (rusă).

— Care-i cel din Harbin? întreabă vocea.

— Eu sînt, răspunde respectuos bărbatul în bekeşă.

— Valiuşa îţi porunceşte să cînţi ceva.

— În rusă? Franceză? Italiană? Engleză? întreabă cîntăreţul, întinzîndu-şi gîtul în sus.

— Valiuşa zice că în rusă.

— Dar cei din escortă? Poate să cînt mai încet?

— N-are importanţă... Dă-i drumul în forţă, ca în Harbin.

Cîntăreţul se îndepărtează puţin şi cîntă cupletele Toreadorului. Un abur rece îi ieşea din gură la fiecare răsuflare. Un mormăit greu şi din nou vocea de sus:

— Valiuşa a zis să cînţi un cîntec, oricare.

Palid, cîntăreţul începe:

Taiga de aur, taiga de aur,
Foşneşte taigaua mea,
Oo-i, şerpuiţi drumuri, încolo şi încoace,
În ţinutul meu nemărginit...

Vocea de sus:

— Valiuşa a zis că e bine.

Cîntăreţul oftează uşurat. Udă de emoţie, fruntea lui scoate aburi, de parcă ar avea un nimb în jurul capului. Cîntăreţul îşi şterge sudoarea cu palma şi nimbul dispare.

— Iar acum, spune vocea, scoate-ţi bekeşa. Un schimb bun pentru tine!

De sus i se aruncă o pufoaică zdrenţuită.

Cîntăreţul îşi scoate în tăcere haina moscovită şi îmbracă pufoaica.

— Acum du-te, spune vocea de sus. Valiuşa vrea să doarmă.

Cîntăreţul din Harbin şi tovarăşii lui dispar în ceaţa din baracă.

Eu mă afund mai tare în aşternut, mă ghemuiesc, îmi vîr mîinile în mînecile pufoaicei şi adorm.

Am impresia că mă trezesc imediat din pricina unui şopotit apăsat şi expresiv.

— În '37, în Ulan Bator, merg pe stradă cu un amic. Era timpul să prînzim. Într-un colţ se vede o ospătărie chinezească. Intrăm. Mă uit în meniu: *pelmeni*[1] chinezeşti. Eu sînt siberian, ştiu cum sînt pelmenii siberieni şi cei din Ural. Da' aici, uite, sînt chinezeşti. Ne hotărîm să luăm cîte o sută fiecare. Patronul chinez rîde: „Mult este"

1. *Pelmeni*, un fel de colţunaşi care pot fi umpluţi cu carne sau cu peşte (rusă).

şi gura i se întinde pînă la urechi. „Atunci cîte zece?" Chinezul rîde în hohote: „Mult este". „Atunci cîte o pereche!" Omul ridică din umeri şi se duce la bucătărie, îi aduce: fiecare pelmen e cît o palmă, acoperit în întregime cu grăsime încinsă. Ei, şi am mîncat fiecare cîte o jumătate de pelmen şi am plecat.

— Iar eu...

Cu un efort de voinţă îmi impun să nu aud şi adorm din nou. Mă trezesc în miros de fum de ţigară. Undeva sus, în împărăţia hoţilor, se fumează. Cineva a coborît cu o ţigară cu mahorcă şi mirosul iute-dulceag al fumului ne trezeşte pe toţi de pe priciurile de jos.

Şi din nou şopotit:

— La noi, la Comitetul de partid raional, în Severnoe, mucurile astea, Doamne Dumnezeule!... Mătuşa Polia, femeia de serviciu, înjura tot timpul că nu reuşea să le mături. Pe atunci nu înţelegeam ce e acela un capăt de ţigară, un muc, un chiştoc.

Adorm din nou.

Cineva mă trage de picior. Este dispecerul. Ochii îi sînt inflamaţi de răutate. Mă pune să stau în picioare lîngă uşă, într-o rază de lumină galbenă.

— Deci nu vrei să mergi la mină, îmi spune.

Eu tac.

— Dar în sovhoz? Într-un sovhoz încălzit, dracu' să te ia, m-aş duce şi eu.

— Nu.

— Dar la drumuri? Să faci mături. Gîndeşte-te, să faci mături.

— Înţeleg, îi răspund. Azi fac mături, iar mîine mă trezesc că împing roaba.

— Şi atunci ce vrei?

— Vreau în spital. Sînt bolnav.

Dispecerul îşi notează ceva în caiet şi pleacă. Peste trei zile, în „zona mică" vine felcerul şi mă cheamă la el, îmi pune termometrul, îmi examinează rănile de la furunculele de pe spate, le unge cu o alifie.

[1961]

Vaska Denisov, hoţul de porci

Pentru drumul de seară a trebuit să împrumute un buşlat. Îmbrăcat în buşlatul său, mult prea murdar şi zdrenţuit, Vaska n-ar fi putut face nici doi paşi prin sat: pe loc l-ar fi înşfăcat orice slobozel.

Pe cei ca Vaska îi duc prin sat numai sub escortă, în coloană. Locuitorilor liberi, militari sau civili, nu le place să vadă inşi de genul lui Vaska umblînd singuri pe uliţele satului. Aceştia nu trezesc suspiciuni doar cînd cară lemne pe umăr: cîte un butuc mai mic sau „un băţ de lemne", cum se spune pe aici.

Un asemenea „băţ" fusese îngropat în zăpadă, nu departe de garaj, al şaselea stîlp de telegraf de la cotitură, într-un şanţ. Operaţia asta fusese făcută ieri, după muncă.

Acum şoferul, un cunoscut de-al lui, opri camionul şi Denisov se aplecă peste margine şi coborî pe pămînt. Găsi locul unde îngropase buşteanul; acolo zăpada albăstrie era bătătorită şi un pic mai întunecată. Se vedea bine în lumina amurgului. Vaska sări în şanţ şi dădu la o parte zăpada cu picioarele. Se ivi buşteanul, cenuşiu, turtit pe laturi, ca un peşte mare congelat. Vaska tîrî buşteanul la drum, îl puse în picioare, îl lovi de cîteva ori ca să dea jos zăpada, se încovoie cu umărul înainte şi săltă buşteanul cu ambele mîini. Buşteanul se clătină şi i se aşeză pe umăr. Vaska păşea prin sat, schimbînd din timp în timp greutatea de pe un umăr pe celălalt. Era slab şi epuizat, aşa că se încălzi repede, dar căldura nu ţinu mult: cu toată greutatea buşteanului, Vaska nu se încălzea. Amurgul se închega treptat într-o pîclă alburie, lumina electrică, galbenă, a satului se aprinsese peste tot. Vaska zîmbi mulţumit de planul lui: în negura alburie îşi va atinge neobservat scopul. Iată şi zada uriaşă doborîtă, ciotul argintat de promoroacă – deci la casa următoare.

Vaska aruncă buşteanul lîngă pridvor, îşi scutură cu mănuşile zăpada de pe pîslari şi bătu la uşă. Uşa se întredeschise şi Vaska intră înăuntru. O femeie în vîrstă cu capul descoperit, într-o scurtă îmblănită, se uită la el cu o privire întrebătoare şi speriată.

— V-am adus lemne, spuse Vaska, întinzîndu-şi cu greu pielea îngheţată a feţei în conturul unui zîmbet. Aş vrea să vorbesc cu Ivan Petrovici.

Dar apăru chiar Ivan Petrovici în persoană, ridicînd puţin cu mîna draperia de la uşă.

— Asta-i bine, spuse el. Unde sînt?

— În curte, răspunse Vaska.

— Aşteaptă puţin, o să le tăiem cu fierăstrăul, mă îmbrac imediat.

Ivan Petrovici îşi căută îndelung mănuşile. Ieşiră amîndoi în pridvor şi, fără capră, tăiară buşteanul cu fierăstrăul, proptindu-l cu picioarele şi ridicîndu-l puţin la un capăt. Fierăstrăul nu era ascuţit şi avea ceaprazul neregulat.

— O să mai treci pe aici, spuse Ivan Petrovici, să-l ascuţi. Dar acum uite toporul... Pe urmă le stivuieşti, însă nu în coridor, ci le duci direct în odaie.

Lui Vaska i se învîrtea capul de foame, dar despică toate lemnele şi le duse în casă.

— Asta-i tot, zise femeia, ieşind de după draperie. Gata.

Dar Vaska nu pleca, ci se muta de pe un picior pe altul în faţa uşii. Ivan Petrovici apăru din nou.

— Ascultă, spuse el, acum n-am pîine, iar supa am dus-o la purcei, n-am nimic să-ţi dau în clipa asta. Treci pe aici săptămîna viitoare...

Vaska tăcea şi nu pleca.

Ivan Petrovici scotoci în portofel.

— Uite trei ruble. Doar aşa, că e vorba de tine şi pentru lemnele astea, cît despre tutun – îţi dai seama şi singur! –, acum e tare scump.

Vaska ascunse bancnota mototolită la piept şi ieşi. Cu trei ruble nu-şi putea cumpăra nici măcar o priză de mahorcă.

Zăbovea însă în pridvor. Îi era greaţă de foame. Purceii îi mîncaseră pîinea şi supa. Vaska scoase bancnota verde şi o făcu fărîme. Bucăţelele de hîrtie, luate de vînt, se rostogoliră încă multă vreme pe pojghiţa de gheaţă lunecoasă şi strălucitoare. Cînd ultimele fărîme dispărură în negura albă, Vaska coborî din cerdac. Clătinîndu-se uşurel de slăbit ce era, el o porni, dar nu spre casă, ci spre interiorul satului. Merse şi tot merse spre palatele de lemn cu un cat, cu două, cu trei...

Intră în primul pridvor şi trase de clanţa uşii. Uşa scîrţîi şi se deschise cu greu. Vaska intră într-un coridor întunecat, luminat slab de un bec electric chior. Trecu pe lîngă uşile de la apartamente. În fundul coridorului dădu de o cămară şi, lăsîndu-se cu toată greutatea pe uşă, o deschise şi trecu pragul. În cămară erau saci cu ceapă sau, poate, cu sare. Vaska rupse unul din saci – înăutru erau crupe. Înciudat, se mînie din nou, împinse sacul cu umărul şi-l răsturnă:

de sub saci ieşiră la iveală hălci mari îngheţate de porc. Vaska scoase un ţipăt de furie – n-avea putere să rupă nici măcar o bucăţică dintr-o halcă. Dar ceva mai departe erau nişte purceluşi îngheţaţi şi Vaska nu mai văzu nimic altceva. Smulse un purceluş şi, ţinîndu-l în braţe ca pe o păpuşă, ca pe un copil, o porni spre ieşire. Dar oamenii începuseră să iasă din camere, un abur alb învălui coridorul. Cineva strigă „Stai!" şi se repezi la picioarele lui Vaska. Acesta sări peste el, ţinînd strîns în braţe purceluşul, şi fugi în stradă. Cei care locuiau în casă se repeziră după el. Cineva trase în urma lui, altul urlă ca o fiară, dar Vaska gonea ca vîntul, fără să vadă nimic. Peste cîteva minute văzu că picioarele îl poartă spre singura clădire oficială din sat pe care o ştia – Direcţia subunităţilor de colectare a vitaminelor. Vaska muncea într-o asemenea subunitate, la cules de seminţe de pin pitic.

Potera era aproape. Vaska se urcă în fugă în cerdac, îmbrînci paznicul şi se năpusti în coridor. În urma lui veneau lărmuind urmăritorii. Vaska se repezi în biroul responsabilului cultural şi se aruncă spre o altă uşă care dădea în „Colţul Roşu"[1]. Nu mai avea unde să fugă. Doar acum observă că îşi pierduse căciula. Purceluşul îngheţat mai era încă în braţele lui. Vaska puse purceluşul pe jos, urni cîteva bănci masive şi baricadă uşa cu ele. Împinse şi catedra tot acolo. Cineva zgîlţîi uşa, apoi se făcu linişte.

Atunci Vaska se aşeză pe jos, luă cu ambele mîini purceluşul crud, îngheţat, şi se porni să-l roadă, să-l roadă...

Pînă ce a fost chemat detaşamentul de trăgători care au deschis uşa şi au dat baricada la o parte, Vaska izbutise să mănînce jumătate de purceluş...

1958

Serafim

Pe masa înnegrită de fum, scrisoarea semăna cu o bucăţică de gheaţă. Uşiţele sobei dintr-un butoi metalic erau deschise, cărbunii se înroşiseră ca o dulceaţă de merişoare în conservă, iar bucăţica de gheaţă ar fi trebuit să ardă, să se subţieze, să dispară. Dar ea nu se

1. Încăpere în care se desfăşurau activităţi culturale şi educative.

topea şi Serafim se sperie înţelegînd că bucăţica de gheaţă e, de fapt, o scrisoare, iar scrisoarea îi este adresată chiar lui. Serafim se temea de scrisori, mai ales de cele fără timbru, cu antete oficiale. El crescuse la sat, unde pînă acum orice telegramă primită sau trimisă, orice „imprimată" anunţa un eveniment tragic: înmormîntare, deces, boală gravă...

Pe masa lui Serafim scrisoarea era pusă cu faţa în jos, pe partea cu adresele. În timp ce-şi dezlega fularul şi-şi descheia şuba din blană de oaie, ţeapănă de ger, Serafim privea plicul, fără să-şi poată desprinde ochii de la el.

Se gîndea cum plecase la douăsprezece mii de verste depărtare, dincolo de munţii înalţi şi de mările albastre, cu intenţia să uite tot şi să ierte tot, dar trecutul nu voia să-l lase în pace. Scrisoarea sosise din partea cealaltă a munţilor, dintr-o lume pe care încă n-o uitase. Fusese purtată cu trenul, cu avionul, pe vapor, în automobil, pe reni, pînă în sătucul unde se ascundea Serafim.

Şi iată că scrisoarea era aici, în micul laborator de chimie unde Serafim lucra ca laborant.

Pereţii din bîrne, tavanul, dulapurile din laborator se înnegriseră nu din pricina scurgerii timpului, ci de la sobele în care focul ardea zi şi noapte, astfel că interiorul casei te ducea cu gîndul la izbele de lemn de altădată. Ferestrele pătrate ale laboratorului semănau cu fierăstruicile cu mică din vremea lui Petru I. În mină oamenii puneau deoparte sticla, şi cercevelele ferestrelor încadrau un grilaj mărunt ca să se poată folosi fiecare ciob, la nevoie şi de sticle sparte. Becul electric, galben, cu abajur atîrna de o grindă de lemn, ca un sinucigaş. Lumina lui ba pălea, ba se aprindea: la staţia electrică se foloseau tractoare în loc de generatoare.

Serafim îşi scoase haina şi se aşeză lîngă sobă, tot fără să se atingă de plic. Era singur în laborator.

Cu un an în urmă, cînd s-au petrecut aşa-numitele „neînţelegeri familiale", el n-a vrut să cedeze. A plecat în Nordul îndepărtat nu pentru că ar fi fost un romantic sau un om al datoriei. Nu-l interesa cîştigul gras. Serafim credea, în conformitate cu opiniile a mii de filosofi şi a vreo zece cunoscuţi filistini, că despărţirea spulberă iubirea, că verstele şi anii biruie orice durere.

Trecuse un an, dar în inima lui Serafim totul rămăsese ca înainte şi, în taină, el se mira de trăinicia sentimentului său. Nu pentru că nu mai avea de-a face cu femeile. La drept vorbind, ele nici nu

existau acolo. Erau doar cîteva soţii ale şefilor cu grade superioare – o clasă socială neobişnuit de îndepărtată de laborantul Serafim. Orice doamnă bine hrănită se considera o frumuseţe şi doamnele acestea locuiau în sate, unde erau mai multe posibilităţi de distracţie, iar admiratorii nurilor lor – mai bogaţi. În plus, în sate erau mulţi militari: prin urmare, doamnele nu riscau să fie violate pe neaşteptate de grupuri de şoferi sau de blatari-deţinuţi. Astfel de lucruri se petreceau pe drum sau în aşezările mai mici.

De aceea geologii de prospectare şi şefii din lagăre îşi ţineau soţiile în aşezări mai mari, în locuri unde manichiurezele puteau aduna averi.

Dar mai exista şi o altă latură a problemei: „dorinţa trupească" se dovedise a nu fi atît de teribilă pe cît crezuse Serafim în tinereţe. Pur şi simplu trebuia să te gîndeşti mai puţin la asta.

La mină munceau deţinuţi şi, vara, Serafim privea adesea din cerdac la şirurile cenuşii de ocnaşi care intrau tîrîş în galeria principală şi ieşeau de acolo la terminarea turei.

În laborator lucrau doi ingineri din rîndul deţinuţilor, erau aduşi şi duşi sub escortă, şi Serafim se temea să intre în vorbă cu ei. Aceştia îi puneau întrebări doar în legătură cu probleme de serviciu – rezultatul unei analize sau al unei verificări –, iar el le răspundea ferindu-şi privirea. În privinţa aceasta, pe Serafim îl speriaseră încă de la Moscova, cînd îl angajaseră să lucreze în Nordul îndepărtat. Îi spuseseră că acolo sînt criminali politici periculoşi pentru Stat şi Serafim se temea să le aducă tovarăşilor săi de muncă chiar şi o bucăţică de zahăr sau o bucată de pîine. De altfel, era bine supravegheat de şeful de laborator Presniakov, un comsomolist năucit de propriul lui salariu, neobişnuit de mare, şi de funcţia înaltă obţinută imediat după terminarea facultăţii. Presniakov considera că obligaţia lui principală era controlul politic al colaboratorilor săi, deţinuţi sau angajaţi civili – poate că numai asta i se cerea.

Serafim era mai în vîrstă decît şeful său, însă îndeplinea supus orice i se cerea în privinţa precauţiei şi mult trîmbiţatei vigilenţe.

Într-un an întreg, el nu schimbase nici zece cuvinte cu inginerii deţinuţi în afara subiectelor profesionale.

Cu plantonul şi cu paznicul de noapte Serafim nu vorbea deloc.

La fiecare şase luni, retribuţia unui angajat în ţinutul nordic creştea cu zece procente. După ce a primit a doua mărire de salariu, Serafim a cerut permisiunea să facă o călătorie în satul vecin, aflat

la o distanţă de o sută de kilometri, ca să cumpere cîte ceva, să meargă la cinema, să mănînce într-un birt autentic, să „mai tragă cîte o ochiadă după femei" şi să se bărbierească într-o frizerie.

Serafim se urcă în remorca unui camion, îşi ridică gulerul, îşi strînse tare haina pe el şi maşina porni la drum.

După un ceas şi jumătate, camionul se opri în faţa unei căsuţe. Serafim coborî şi-şi miji ochii în lumina intensă a primăverii.

Doi oameni înarmaţi cu puşti stăteau în faţa lui.

— Documentele.

Serafim îşi vîrî mîna în buzunarul scurtei şi îngheţă: îşi uitase buletinul acasă. Şi ca un făcut, n-avea asupra lui nici o hîrtie care să-i ateste identitatea. Nimic, în afara analizei aerului din puţ. Îi ordonară să intre în izbă.

Camionul plecă.

Neras şi tuns scurt, Serafim nu inspira încredere superiorului.

— De unde ai fugit?

— De nicăieri...

O scatoalcă rapidă îl trînti pe Serafim la pămînt.

— Răspunde cum se cuvine!

— O să fac reclamaţie! urlă Serafim.

— Aha, o să faci reclamaţie? Ei, Semion!

Semion îl fixă cu privirea şi, cu o mişcare de gimnast experimentat şi abil, îl lovi cu piciorul pe Serafim în plexul solar.

Serafim scoase un „ah" şi-şi pierdu cunoştinţa.

Îşi amintea cum, tîrît undeva pe un drum, îşi pierduse căciula. Apoi zăngăni un lacăt, scîrţîi o uşă şi soldaţii îl aruncară pe Serafim într-o magazie urît mirositoare, dar caldă.

— Ai tutun? îl întrebă un glas din întuneric.

— Nu. Sînt nefumător, răspunse Serafim pe un ton vinovat.

— Un prost. O fi avînd ceva la el?

— Nu, nimic. Păi mai rămîne ceva după „cormoranii" ăştia?

Serafim îşi dădu seama cu mare greutate că e vorba de el şi că, probabil, „cormorani" sînt numiţi soldaţii din escortă din cauza lăcomiei lor şi a poftelor nemăsurate.

— Am avut bani, mai spuse Serafim.

— Întocmai, „ai avut".

Serafim se bucură şi rămase tăcut. Luase cu el două mii de ruble pentru drum şi, slavă Domnului, banii îi fuseseră luaţi şi acum sînt păstraţi de escortă. Totul se va lămuri în curînd, va fi eliberat şi-i vor înapoia banii. Serafim se înveseli.

„Va trebui să le dau un sutar soldaţilor din escortă, îşi spuse el, pentru că au păstrat banii." Şi, de fapt, de ce să le dea? Pentru că l-au snopit în bătaie?

În izba strîmtă fără ferestre, unde singura sursă de aer erau uşa de intrare şi crăpăturile acoperite cu gheaţă din pereţi, stăteau culcaţi pe jos vreo douăzeci de bărbaţi.

Lui Serafim i se făcu foame şi îl întrebă pe vecinul său cînd se dă cina.

— Da' tu chiar eşti un civil? Mîine o să mănînci. Doar sîntem pe cheltuiala statului: o cană de apă şi raţia - trei sute de grame pe zi. Şi şapte kilograme de lemne.

Serafim n-a fost convocat nicăieri şi a petrecut aici cinci zile întregi. În prima zi a strigat, a bătut în uşă, dar după ce santinelei de serviciu i-a venit ideea să-l lovească în frunte cu patul armei, a încetat să mai protesteze. În locul căciulii pierdute i-au dat un material boţit pe care şi l-a potrivit cu greu pe cap.

În a şasea zi l-au chemat într-un birou, unde la masă şedea acelaşi şef care-l primise, iar lîngă perete stătea în picioare şeful laboratorului, nemulţumit la culme şi de absenţa nemotivată a lui Serafim, şi de timpul pierdut pe drum ca să ateste identitatea laborantului.

Presniakov scăpă un oftat uşor, văzîndu-l pe Serafim: sub ochiul drept avea o vînătaie, pe cap purta o căciulă murdară din pînză, fără şnururi. Era nespălat, îmbrăcat într-o pufoaică fără nasturi, strîmtă şi zdrenţuită (mantaua îmblănită fusese obligat s-o lase în celulă), îi crescuse barba, avea ochii roşii, inflamaţi. Înfăţişarea lui lăsa o impresie puternică.

— Ei da, el este, spuse Presniakov. Putem pleca?

Şeful laboratorului îl trase pe Serafim spre ieşire.

—Şi b-banii? mugi Serafim, oprindu-se în loc şi împingîndu-l la o parte pe Presniakov.

— Care bani? răsună vocea metalică a şefului.

— Două mii de ruble. Îi aveam la mine.

— Vedeţi? rîse şeful, dîndu-i un ghiont în coaste lui Serafim. Doar v-am povestit. Ameţit de băutură, fără căciulă...

Serafim păşi peste prag şi nu scoase o vorbă pînă acasă.

După întîmplarea aceasta Serafim începu să se gîndească la sinucidere. Chiar îl întrebă pe unul dintre cei doi ingineri deţinuţi de ce acesta, ca om privat de libertate, nu şi-a luat viaţa pînă acum.

Inginerul era uluit: un an întreg, Serafim nu schimbase cu el nici două vorbe. Rămase tăcut, încercînd să-l înţeleagă pe Serafim.

— Cum faceţi? Cum de puteţi trăi? şopti febril Serafim.

— Da, viaţa unui deţinut este un lanţ neîntrerupt de umilinţe din clipa în care deschide ochii şi-şi destupă urechile pînă la începutul somnului binefăcător. Da, aşa este, dar te obişnuieşti cu toate. Şi aici sînt zile mai bune şi mai proaste, zile pline de disperare alternează cu zile de speranţă. Omul trăieşte nu pentru că speră sau crede în ceva. Îl protejează instinctul de conservare, ca pe orice animal. Orice copac şi orice piatră ar putea repeta acelaşi lucru. Să fii precaut cînd lupta pentru viaţă se dă în tine însuţi, cînd nervii sînt întinşi, gata să explodeze, să te fereşti să-ţi dezvălui inima sau mintea în situaţii neaşteptate. Cînd îţi aduni ultimele puteri împotriva vreunui pericol, fereşte-te de lovitura pe la spate. S-ar putea ca puterile să nu-ţi mai ajungă pentru o luptă venită pe neaşteptate. Orice sinucidere este consecinţa obligatorie a două forţe conjugate, a cel puţin două cauze. Aţi înţeles?

Serafim înţelegea.

Acum şedea în laboratorul afumat şi-şi amintea de călătoria sa cu un sentiment inexplicabil de ruşine amestecat cu unul de răspundere apăsătoare care-şi lăsase amprenta asupra lui pentru totdeauna. Nu mai voia să trăiască.

Scrisoarea mai era încă pe masa înnegrită de fum din laborator şi lui Serafim îi era groază s-o ia în mînă.

Îşi imagina rîndurile de pe foaia de hîrtie, scrisul soţiei, un scris înclinat spre stînga, care te lăsa să-i ghiceşti vîrsta: în anii '20, în şcoli nu te învăţau să scrii înclinat spre dreapta, fiecare scria cum poftea.

Serafim îşi imagina cuvintele soţiei, de parcă le-ar fi citit înainte de-a desface plicul. Scrisoarea putea să înceapă cu „Dragul meu", sau „Dragă Sima", sau „Serafim". De ultima variantă se temea.

Ce-ar fi dacă ar lua scrisoarea şi, fără s-o citească, ar rupe plicul bucăţi-bucăţele, pe care apoi le-ar arunca în focul rubiniu al sobei? S-ar termina toată tărăşenia asta şi el ar respira mai uşor – măcar pînă la următoarea scrisoare. Dar, la urma urmei, nu este el atît de laş! Nu e laş deloc, inginerul e laş şi o să-i demonstreze asta. Tuturor o să le demonstreze.

Luă scrisoarea şi o întoarse cu adresele în sus. Presupunerea lui se adeveri: scrisoarea era din Moscova, de la soţie. Rupse furios plicul şi, apropiindu-se de bec, citi scrisoarea stînd în picioare. Soţia îi vorbea de divorţ.

Serafim aruncă scrisoarea în sobă şi hîrtia arse cu o flacără albă bordată cu albastru, apoi dispăru.

Serafim se apucă de treabă sigur pe el şi fără grabă. Îşi scoase cheile din buzunar şi descuie dulapul din camera lui Presniakov. Dintr-un borcan de sticlă vărsă un pic de pulbere cenuşie într-o eprubetă gradată, scoase cu o cană apă din găleată, turnă din ea în eprubetă, o amestecă şi o bău.

O arsură în gît, o vagă senzaţie de vomă şi nimic altceva.

Se aşeză şi rămase aşa preţ de treizeci de minute, uitîndu-se la ceasul de perete şi fără să se gîndească la nimic. Nici un efect, în afară de durerea în gît. Atunci Serafim începu să se grăbească. Deschise sertarul de la masă şi-şi scoase briceagul. Apoi îşi tăie vena de la braţul stîng: sîngele întunecat începu să curgă. Serafim încercă o senzaţie plăcută de slăbiciune. Dar sîngele curgea tot mai puţin, tot mai încet.

Îşi dădu seama că nu va pierde destul sînge, că o să rămînă în viaţă, că instinctul de conservare al propriului trup e mai puternic decît dorinţa lui de a muri. Brusc îşi aminti de ceva şi înţelese ce avea de făcut. Îşi îmbrăcă destul de greu scurta îmblănită, pe o singură mînecă (fără scurtă i-ar fi fost prea frig pe stradă), şi, fără căciulă pe cap, cu gulerul ridicat, alergă la rîul care curgea la o sută de paşi de laborator. Era un rîu de munte cu gropi adînci şi înguste ce fumegau ca o apă clocotită în aerul îngheţat şi întunecat.

Serafim îşi aminti cum anul trecut, toamna tîrziu, căzuse prima zăpadă şi rîul se acoperise cu o pojghiţă de gheaţă. O raţă rămasă în urmă în timpul migraţiei coborîse pe gheaţa subţire, vlăguită în lupta cu zăpada. Serafim îşi aminti cum un bărbat, un deţinut, alerga pe gheaţă şi, desfăcîndu-şi caraghios braţele, încerca să prindă raţa. Raţa se îndepărta în fugă, dar ajungînd la o copcă, s-a cufundat sub gheaţă şi a înaintat săltînd pe dedesubt spre următorul ochi de apă. Omul alerga înjurînd pasărea; se chinuia la fel de mult ca raţa şi continua să gonească de la o copcă la alta. A căzut de două ori pe gheaţă şi, înjurînd murdar, s-a tîrît îndelung pe suprafaţa îngheţată.

În jurul lor era multă lume, dar nimeni nu ajuta nici raţa, nici vînătorul. Era prada lui, un chilipir, iar pentru ajutor trebuia să plăteşti, să împarţi... Istovit, omul se tîra pe gheaţă blestemînd tot ce e pe lume. Istoria s-a încheiat cu raţa care s-a scufundat şi n-a mai ieşit la suprafaţa apei. Pesemne s-a înecat de obosită ce era.

Serafim îşi aminti că atunci încercase să-şi imagineze moartea raţei, cum, în apă, se lovea cu capul de gheaţă şi cum prin ea vedea cerul albastru. Acum Serafim gonea exact spre acel loc de pe rîu.

Sări drept în apa înghețată ce fumega, spărgînd pojghița albăstrie de gheață acoperită cu zăpadă. Apa îi ajungea pînă la brîu, dar curentul era puternic şi-l doborî pe Serafim la pămînt. Îşi azvîrli scurta de pe el şi-şi împreună mîinile, silindu-se să se cufunde sub gheață.

Dar de jur-împrejur se adunară în fugă oameni care strigau. Aceştia aduseră scînduri pe care le puseră de-a curmezişul copcii. Unul dintre ei izbuti să-l apuce pe Serafim de păr.

Îl duseră direct la spital. Îl dezbrăcară, îl încălziră, încercară să-i toarne în gură o înghițitură de ceai cald şi dulce. Serafim tăcea şi clătina din cap.

Medicul spitalului, care se apropie de el ținînd în mînă o seringă cu glucoză, văzu vena tăiată şi ridică ochii spre Serafim.

Serafim zîmbi. Îi puseră perfuzia cu glucoză la mîna dreaptă. Bătrînul doctor, care văzuse multe la viața lui, îi descleştă dinții cu o spatulă, se uită în gîtul lui Serafim şi-l chemă pe chirurg.

Operația a fost făcută imediat, dar prea tîrziu. Acidul distrusese pereții stomacului şi esofagul – planul inițial al lui Serafim fusese corect întru totul.

1959

Ziua liberă

Două veverițe de culoarea cerului, cu botul şi coada neagră, se uitau captivate la ce se petrecea în spatele unor zade argintii. M-am apropiat de copacul pe creanga căruia stăteau aproape lipite una de alta şi doar atunci m-au zărit. Ghearele veverițelor începură să zgrepțăne coaja copacului, trupurile albăstrii ale animăluțelor țîşniră în sus şi undeva deasupra se potoliră. Fărîmele de coajă încetară să mai cadă în zăpadă. Am văzut la ce se uitau veverițele.

Într-o poiană din pădure un om se ruga. Căciula din stofă cu clape era făcută ghem la picioarele lui, promoroaca reuşise să-i albească capul ras. Faţa lui avea o expresie uimitoare – acea expresie a oamenilor care-şi aduc aminte de copilărie sau de ceva la fel de drag. Omul se închina repede, cu mişcări ample: cu cele trei degete apropiate de la mîna dreaptă parcă îşi trăgea capul în jos. Nu l-am recunoscut dintr-odată, atît de modificate păreau trăsăturile chipului său. Era deținutul Zamiatin, preotul care îşi ducea zilele în aceeaşi izbă cu mine.

Fără să mă observe, el rostea încet şi solemn, cu buzele amorţite de frig, cuvintele obişnuite pe care mi le aminteam din copilărie. Erau formulele în slavonă ale slujbei liturgice. Zamiatin slujea liturghia în pădurea argintată.

El se închină domol, se îndreptă din spate şi mă zări. Solemnitatea şi duioşia dispărură de pe faţa lui şi cutele obişnuite de la rădăcina nasului îi apropiară sprîncenele. Lui Zamiatin nu-i plăceau ironiile. Îşi ridică de jos căciula şi şi-o puse pe cap.

— Slujeai liturghia, am intrat eu în vorbă.

— Nu, nicidecum, spuse Zamiatin zîmbind de ignoranţa mea. Cum aş putea sluji liturghia? Doar vezi că n-am nici Sfintele Daruri, nici patrafir. Iar acesta nu e decît un prosop regulamentar.

Îşi îndreptă cîrpa murdară din bumbac lucrat în fagure care îi atîrna de gît, aducînd într-adevăr cu un patrafir. Gerul acoperise prosopul cu cristale mici de zăpadă ce sclipeau în soare ca o ţesătură bisericească brodată.

— În afară de asta, mi-e ruşine că nu ştiu unde e răsăritul. Acum soarele răsare la ora două şi apune în spatele aceluiaşi munte de unde a ieşit. Aşa că unde e răsăritul?

— E atît de important să ştii unde e răsăritul?

— Nu, fireşte. Nu pleca. Te asigur că nu slujesc şi nici n-am cum. Pur şi simplu repet, îmi reamintesc slujba de duminică. Şi nici măcar nu ştiu ce zi e azi. O fi duminică?

— E joi, i-am spus. Mi-a spus gardianul în dimineaţa asta.

— Vezi? E joi. Nu, n-am cum să slujesc liturghia. Pur şi simplu mi-e mai uşor aşa. Şi mai uit de foame, zîmbi Zamiatin.

Ştiu că aici fiecare om are *un ultim refugiu*, lucrul cel mai important care îl ajută să trăiască, să se agaţe de viaţa ce ni se lua cu atîta insistenţă şi încăpăţînare. Dacă pentru Zamiatin acest ultim refugiu era Liturghia după Ioan Gură de Aur, pentru mine salvatoare erau versurile, versurile preferate scrise de alţii, care în chip miraculos îmi rămăseseră în minte, acolo unde orice altceva fusese de mult uitat, aruncat, alungat din memorie. Singurul lucru care nu fusese doborît de oboseală, de ger, de foame şi de umilinţele necurmate.

Soarele apusese. Negura năvalnică a serii timpurii de iarnă umpluse deja spaţiul dintre copaci. Am pornit-o încet spre baraca unde trăiam – o izbă joasă şi prelungă cu ferestre mici, care semăna cu un grajd în miniatură. În timp ce trăgeam cu ambele mîini de uşa grea, îngheţată, am auzit rumoare în izba vecină. Acolo se afla

instrumentalka – magazia unde se păstrau uneltele minerilor: fierăstraie, lopeţi, topoare, răngi şi tîrnăcoape.

În zilele libere magazia era sub lacăt, dar acum lacătul lipsea. Am păşit pragul magaziei şi uşa grea mai că nu m-a izbit cînd s-a închis. Înăuntru erau atîtea crăpături în pereţi, încît ochii s-au deprins repede cu penumbra.

Doi blatari gîdilau un pui mare de cîine ciobănesc de vreo patru luni. Căţelul, cu burta în sus, scheuna şi-şi agita cele patru labe. Blatarul mai în vîrstă ţinea căţelul de zgardă. Apariţia mea nu i-a deranjat: făceam parte din aceeaşi brigadă.

— Ei, tu, e cineva pe-afară?

— Nu e nimeni, i-am răspuns.

— Bine, atunci dă-i drumul, zise blatarul mai în vîrstă.

— Mai stai un pic să mă mai joc cu el o clipă, răspunse cel tînăr. Ia te uită cum se mai luptă.

Gîdila căţelul şi-i mîngîia trupul cald, pe partea de lîngă inimă.

Căţelul scheună încrezător şi linse mîna omului.

— Aha, îţi place să mă lingi... Păi n-o să mai lingi pe nimeni. Senea...

Ţinînd căţelul de zgardă cu mîna stîngă, Semion scoase cu dreapta un topor de la spate şi cu o mişcare scurtă îl repezi pe capul animalului. Căţelul tresări şi sîngele ţîşni pe pardoseala îngheţată a magaziei.

— Ţine-l mai bine! strigă Semion, ridicînd toporul a doua oară.

— Cum să-l ţin, că doar nu-i cocoş, îi răspunse tînărul.

— Ia-i blana cît e caldă, îl învăţă Semion. Şi îngroap-o în zăpadă.

Seara, în baracă, pînă ce blatarii nu şi-au terminat masa, mirosul supei de carne n-a lăsat pe nimeni să doarmă. Dar în baraca noastră erau prea puţini blatari ca să mănînce un căţel întreg. În ceaunaş mai rămăsese ceva carne.

Semion mă chemă făcîndu-mi semn cu degetul.

— Ia de aici.

— Nu vreau, i-am spus.

— Păi atunci... Semion cuprinse cu privirea priciurile. Atunci să-i dăm popii. Ei, părinte, ia de la noi nişte carne de berbecuţ. Numai să speli ceaunul după aceea...

Zamiatin se ivi din întuneric în lumina gălbuie a opaiţului cu gaz, luă ceaunul şi dispăru. Peste cinci minute se întoarse cu vasul spălat.

— Gata? întrebă Semion cu interes. Da' repede mai înfuleci... Ca un pescăruş. Asta, părinte, n-a fost carne de berbecuţ, ci de cîine. Căţelul acela care venea pe la tine... Nord era numele lui.

Zamiatin se uita la Semion în tăcere. Apoi se întoarse şi ieşi afară. M-am dus după el. Zamiatin stătea în picioare în zăpadă, în spatele uşii. Vomita. În lumina lunii, faţa lui părea de plumb. O salivă lipicioasă şi vîscoasă îi atîrna de pe buzele vineţii. Zamiatin se şterse cu mîneca şi mă privi supărat.

— Sînt nişte ticăloşi, i-am spus.

— Aşa este, fireşte, întări el. Dar carnea a fost gustoasă, la fel de bună ca cea de berbec.

1959

Dominoul

Doi infirmieri m-au luat de pe cîntarul zecimal. Mîinile lor puternice şi reci nu m-au lăsat să ating pardoseala.

— Cît? strigă medicul, înmuind peniţa cu un clinchet în călimara veche.

— Patruzeci şi opt.

M-au întins pe targă. Am o înălţime de o sută optzeci de centimetri, greutatea mea normală este de optzeci de kilograme. Greutatea oaselor mele - 42 de procente din greutatea totală - este de treizeci şi două de kilograme. În această noapte îngheţată rămîneau şaisprezece kilograme, adică „un pud", pentru toate celelalte: piele, carne, măruntaie şi creier. Atunci n-aş fi putut calcula toate astea, dar înţelegeam vag că o face medicul care mă privea pe sub sprîncene.

Medicul desfăcu lacătul de la birou, trase sertarul şi scoase cu grijă un termometru, apoi se aplecă peste mine şi mi-l puse atent în adîncitura de la subsuoara stîngă. În aceeaşi clipă, unul dintre infirmieri îmi luă braţul drept şi mi-l apăsă pe piept, iar al doilea îmi prinse cu ambele mîini încheietura mîinii stîngi. Am înţeles mai tîrziu aceste mişcări studiate şi bine lucrate: în tot spitalul exista un singur termometru la o sută de paturi. Bucăţica de sticlă îşi schimbase însemnătatea, modificase scara obişnuită de valori: era păstrată ca o comoară. Era permisă măsurarea temperaturii cu acest instrument doar bolnavilor în stare gravă şi celor proaspăt internaţi.

Temperatura bolnavilor în curs de însănătoşire era stabilită prin luarea pulsului şi numai dacă apăreau dubii se mai deschidea sertarul de la birou. Ceasul de perete ticăi zece minute, doctorul îmi scoase cu grijă termometrul, mîinile sanitarilor se descleştară.

— Treizeci şi patru cu trei, spuse doctorul. Poţi să răspunzi la întrebări?

Am făcu semn din ochi că „pot". Îmi cruţam puterile. Cuvintele îmi ieşeau încet şi anevoie din gură, ca şi cum traduceam dintr-o limbă străină. Uitasem tot. Mă dezobişnuisem să-mi amintesc. Notarea istoricului bolii se încheie şi sanitarii ridicară cu uşurinţă targa pe care zăceam cu faţa în sus.

— La şase, spuse doctorul. Cît mai aproape de sobă.

Mă aşezară pe un pat de lemn lîngă sobă. Salteaua era umplută cu crengi de pin pitic, cetina uscată se scuturase, iar crengile golaşe se curbau ameninţător sub pînza murdară, în dungi. Umplutura de fîn curgea din perna murdară, bine îndesată. O cuvertură murdară de postav cu ţesătura rară, la capătul căreia era cusut cu litere cenuşii cuvîntul „picioare", mă izola de restul lumii. Subţiri ca nişte frînghii, muşchii de la mîini şi picioare mă dureau, aveam mîncărimi la degetele îngheţate. Dar oboseala era mai puternică decît durerea. M-am făcut ghem, cu braţele mi-am cuprins picioarele cu gambele murdare, acoperite de pielea zgrunţuroasă, ca de crocodil, mi-am proptit bărbia în genunchi şi am adormit.

M-am trezit după multe ceasuri. Mesele mele de dimineaţă, prînz şi seară erau puse pe jos, lîngă pat. Am întins mîna, am apucat gamela de tablă cea mai apropiată şi am început să mănînc. Le-am golit una după alta, luînd din cînd în cînd bucăţele minuscule din raţia de pîine, care se afla tot acolo. Bolnavii din paturile alăturate se uitau la mine cum înfulec mîncarea. Nu mă întrebau cine sînt şi de unde vin: pielea mea de crocodil vorbea de la sine. Nu s-ar fi uitat la mine, dar – o ştiam din experienţă proprie – nu-ţi poţi lua ochii de la spectacolul unui om care mănîncă.

Am înghiţit tot ce mi se dăduse. O senzaţie de căldură, o greutate extrem de plăcută în stomac şi din nou somn, nu prea îndelung, pentru că a venit un infirmier. Mi-am aruncat pe umeri singurul halat „de ieşit în lume" din salon – murdar, ars de mucuri de ţigară, atîrnînd greu de sudoarea absorbită de la sute de oameni –, mi-am vîrît tălpile în nişte şlapi uriaşi şi, mişcîndu-mi anevoie picioarele ca să nu-mi pierd încălţările, am pornit-o încet în urma infirmierului spre sala de tratament.

Acelaşi doctor tînăr stătea în picioare la fereastră, privind în stradă prin geamul pe care gheaţa formase parcă nişte cîrlionţi de blană miţoasă. Dintr-un colţ al pervazului atîrna o cîrpă din care picura apă, picătură după picătură, într-o gamelă de tablă dintre cele folosite la masă. Soba de fier duduia. M-am oprit, ţinîndu-mă cu amîndouă mîinile de infirmier.

— Să continuăm, mi se adresă doctorul.

— E frig, am răspuns eu cu glasul stins.

Mîncarea pe care tocmai o terminasem nu-mi mai dădea senzaţia de căldură.

— Aşezaţi-vă lîngă sobă. Unde aţi lucrat cînd eraţi liber?

Mi-am desfăcut buzele, mi-am mişcat maxilarele - ar fi trebuit să-mi iasă un zîmbet. Doctorul înţelese şi-mi zîmbi la rîndul lui.

— Mă cheamă Andrei Mihailovici, spuse. N-aveţi nevoie de nici un tratament.

Am simţit o durere la lingurică.

— Da, repetă doctorul cu glas puternic. N-aveţi nevoie de nici un tratament. Trebuie să fiţi hrănit şi spălat. Trebuie să staţi la pat, să vă odihniţi şi să mîncaţi. E adevărat că saltelele noastre nu sînt din pene, dar nu contează: vă întoarceţi mai des de pe o parte pe alta şi n-o să faceţi escare. O să staţi la pat vreo două luni. Cam atunci vine şi primăvara.

Doctorul zîmbi. Eram încîntat, firește: şi încă cum! Două luni întregi! Dar nu eram în stare să-mi arăt bucuria. Mă ţineam cu mîinile de taburet şi tăceam. Doctorul îşi nota ceva în fişa mea de observaţie.

— Puteţi pleca.

M-am întors în salon, am dormit şi am mîncat. După o săptămînă mergeam deja cu paşi nesiguri prin salon, pe coridor, prin alte saloane. Căutam oameni care mestecau sau înghiţeau, mă uitam în gura lor, întrucît cu cît mă odihneam mai mult, cu atît mai mare şi mai acută era pofta de mîncare.

În spital, ca şi în lagăr, nu ni se dădeau linguri deloc. Învăţaserăm să ne descurcăm fără furculiţă şi cuţit încă din închisoarea preventivă. Deprinseserăm de mult metoda mîncatului fără lingură, „peste bord"; nici supa, nici caşa nu erau niciodată suficient de consistente ca să fie nevoie de lingură. Degetul, o coajă de pîine şi limba curăţau fundul gamelei sau al castronului, oricît ar fi fost de adînci.

Mergeam şi căutam oameni care mestecau. Era o nevoie stăruitoare şi imperativă, senzaţie bine cunoscută lui Andrei Mihailovici.

Într-o noapte m-a trezit infirmierul. Salonul era plin de zgomotele nocturne ale unui spital: sforăituri, horcăieli, gemete, vorbe spuse în somn, tuse. Toate se amestecau într-o simfonie originală, dacă din asemenea sunete s-ar putea compune o simfonie. Dacă cineva m-ar duce cu ochii închişi într-un astfel de loc, aş recunoaşte dintr-odată un spital de lagăr.

Pe pervaz ardea un opaiţ – o farfurioară de tablă cu ulei înăuntru (numai de peşte să nu fie!) şi cu un fitil ce fumega, răsucit din vată. Se pare că nu era chiar atît de tîrziu, noaptea noastră începea o dată cu stingerea, la nouă seara, şi noi adormeam imediat ce ni se încălzeau picioarele.

— Te cheamă la el Andrei Mihailovici, spuse infirmierul. O să te conducă Kozlik afară.

Bolnavul ce purta numele de Kozlik stătea în faţa mea.

M-am dus la spălătorul din tablă, m-am spălat şi, întorcîndu-mă în salon, mi-am şters faţa şi mîinile de faţa de pernă. Pentru un salon de treizeci de oameni exista un singur prosop imens făcut dintr-o pînză de saltea în dungi, care ni se punea la dispoziţie doar dimineaţa. Andrei Mihailovici locuia în spital, într-unul din saloanele mici lăturalnice. În saloanele astea erau duşi bolnavii după operaţie. Am bătut în uşă şi am intrat.

Pe masă, împinse mai la o parte, erau nişte cărţi, obiecte pe care de atîţia ani nu le mai ţinusem în mînă. Cărţi ce mi-erau străine, neprietenoase, inutile. Lîngă ele se afla un ceainic, două căni de tablă şi un castron plin cu caşă.

— N-aţi vrea să jucăm domino? mă întrebă Andrei Mihailovici privindu-mă prietenos. Dacă aveţi timp.

Urăsc dominoul. Este jocul cel mai stupid, cel mai lipsit de sens, cel mai plictisitor. Pînă şi loto e mai interesant, ca să nu mai vorbim de jocul de cărţi, oricare dintre ele. Cel mai bun ar fi fost şahul sau măcar jocul de dame, am aruncat o privire pe dulap să văd dacă nu exista vreo tablă de şah, dar nu era. Însă nu puteam să-l jignesc pe Andrei Mihailovici refuzîndu-l. Trebuia să-l distrez, trebuia să răspund cu bine la binele făcut. Nu jucasem domino în viaţa mea, dar eram convins că nu era nevoie de prea multă minte ca să stăpîneşti această „artă".

În plus, pe masă tronau două căni de ceai şi un castron cu caşă. Şi era cald.

— Să bem niște ceai, zise Andrei Mihailovici. Uite și zahăr. Nu vă jenați. Mîncați casa asta și povestiți-mi ce vă pofteşte inima. De fapt, nu le puteți face pe amîndouă în acelaşi timp.

Am mîncat casa, pîinea, am băut trei căni de ceai cu zahăr. Nu mai văzusem zahăr de cîțiva ani. M-am încălzit, iar Andrei Mihailovici a amestecat piesele de domino.

Știam că începe jocul cel care are un dublu şase – l-a avut Andrei Mihailovici. Apoi jucătorii ataşează pe rînd piesa cu acelaşi număr de puncte. Altceva nu mai trebuia să știi și eu m-am avîntat curajos în joc, asudînd și sughițînd de sătul ce eram.

Jucam pe patul lui Andrei Mihailovici și mă uitam încîntat la fața de pernă strălucitor de albă ce îmbrăca perna umplută cu pene. Simțeam o plăcere fizică să privesc o pernă curată, să văd cum cineva o boțeşte cu mîna.

— Jocul nostru, am spus, e lipsit de farmecul lui principal. Jucătorii de domino trebuie să lovească zdravăn masa cu piesa jucată.

Nu glumeam deloc. Exact acest aspect al jocului mi se părea cel mai interesant.

— Să trecem la masă, îmi propuse amabil Andrei Mihailovici.

— Ei, nici vorbă, nu făceam decît să-mi amintesc de toate detaliile interesante ale jocului.

Partida înainta încet: ne povesteam viața unul altuia. Andrei Mihailovici, ca doctor, nu lucrase în abatajele minelor la muncile în comun și văzuse mina doar reflectată în deşeurile, rămăşițele și rebuturile omeneşti pe care ea le arunca în spital și la morgă. Și eu eram un deşeu al minei.

— Uite că ați cîştigat, spuse Andrei Mihailovici. Vă felicit, iar ca premiu, iată ce primiți. Scoase dintr-o noptieră un portțigaret de plastic. A trecut multă vreme de cînd n-ați mai fumat?

Am rupt o bucățică de hîrtie dintr-un ziar și am răsucit o țigară cu mahorcă. Pentru mahorcă, nici că puteai visa la ceva mai bun decît hîrtia de ziar. Urmele cernelii tipografice nu numai că nu alterează „buchetul" mahorcii, dar îl și intensifică. Am aprins o bucată de hîrtie de la cărbunii aprinşi din sobă și am început să fumez, trăgînd cu lăcomie în piept fumul dulceag și greţos.

Duceam mare lipsă de tutun și ar fi trebuit să renunț de multă vreme la fumat – condițiile erau cele mai propice –, dar eu n-am renunțat niciodată. Mi-era groază să mă gîndesc că aş putea din proprie voință să mă lipsesc de unica și marea plăcere a deținutului.

— Noapte bună, îmi spuse zîmbind Andrei Mihailovici. Mă pregăteam să mă culc, dar mi-am dorit grozav să joc o partidă. Vă mulţumesc.

Am ieşit din cameră în coridorul întunecat. În drumul meu am dat de cineva lîngă perete. Am recunoscut silueta lui Kozlik.

— Ce-i cu tine? Ce cauţi aici?

— Aş fuma o ţigară. Nu ţi-a dat?

Mi s-a făcut ruşine de lăcomia mea, ruşine că nu m-am gîndit nici la Kozlik, nici la altcineva din salon. Să le fi adus un muc de ţigară, o coajă de pîine, un pic de caşă.

Iar Kozlik mă aşteptase cîteva ore în coridor.

.....

Au trecut anii, s-a terminat războiul, partizanii lui Vlasov[1] ne-au înlocuit în minele de aur, iar eu am nimerit în „zona mică", în barăcile de tranzit ale Direcţiei de Vest. În barăcile imense cu priciuri suprapuse pe mai multe niveluri încăpeau cinci-şase sute de oameni. De aici deţinuţii erau repartizaţi în minele din Vest.

În timpul nopţii, zona nu dormea – veneau convoaie, iar în „Colţul roşu" al zonei, plin de plăpumile murdare ale blatarilor, se organizau recitaluri în fiecare noapte. Şi ce recitaluri! Ale celor mai vestiţi cîntăreţi şi povestitori, cu adevărat de marcă, nu doar ale deţinuţilor din brigăzile de agitaţie ale lagărelor. Un bariton din Harbin care-i imita pe Leşcenko şi Vertinski, Vadim Kozin, care se imita pe sine însuşi şi încă mulţi alţii – toţi cîntau la nesfîrşit pentru blatari piesele cele mai bune din repertoriul lor. Vecinul meu de pat era locotenentul de tancuri Svecinikov, un tînăr delicat cu obraji trandafirii, condamnat de tribunalul militar pentru delicte criminale la serviciu. Şi aici era pus sub urmărire: în timp ce muncea la mină fusese surprins mîncînd carne din cadavrele de la morgă: tăia bucăţele de carne umană, nu din „cea grasă, fireşte" – cum a explicat el cu un calm desăvîrşit.

Nu-ţi alegi vecinii în lagărul de tranzit şi, fără îndoială, sînt fapte şi mai rele decît să te hrăneşti cu carne de cadavru uman.

---

1. Andrei Andreevici Vlasov (1900-1946), general de armată sovietic care a colaborat cu Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Fondatorul Armatei Ruse de Eliberare (ROA) în timpul prizonieratului german. După executarea lui de către sovietici, la 1 august 1946, membrii ROA repatriaţi forţat în URSS au fost executaţi sau trimişi în Gulag.

Rar, foarte rar, în „zona mică" apărea felcerul şi îi trecea în revistă pe cei cu febră. Nu voia nici măcar să se uite la furunculele care-mi acopereau trupul. Vecinul meu Svecinikov, care-l ştia pe felcer de la morga spitalului, îi vorbea ca unei vechi cunoştinţe. Pe neaşteptate, felcerul i-a rostit numele lui Andrei Mihailovici.

L-am implorat pe felcer să-i transmită un bilet lui Andrei Mihailovici; spitalul unde lucra se afla la un kilometru de „zona mică".

Mi-am schimbat planurile. Pînă la răspunsul lui Andrei Mihailovici, trebuia să rămîn în zonă.

Dispecerul pusese deja ochii pe mine şi mă includea pe lista fiecărui convoi care pleca. Dar împuterniciţii minei care luau în primire convoiul mă ştergeau de pe listă cu aceeaşi încăpăţînare. Bănuiau că ceva nu e în regulă, pînă şi înfăţişarea mea vorbea de la sine.

— De ce nu vrei să pleci?

— Sînt bolnav. Am nevoie de spital.

— N-ai ce căuta în spital. Mîine o să te trimitem la muncă, la drumuri. Vrei să faci mături?

— Nu vreau la drumuri. Nu vreau să fac mături.

Zilele treceau una după alta, pornea la drum convoi după convoi. Nici de la felcer, nici de la Andrei Mihailovici nu primeam vreun semn de viaţă.

Spre sfîrşitul săptămînii am reuşit să ajung la o vizită medicală într-un dispensar aflat la vreo sută de metri de „zona mică". Ţineam strîns în pumn un nou bilet pentru Andrei Mihailovici. Statiscianul unităţii sanitare mi-a promis că-l va transmite doctorului în dimineaţa următoare.

În timpul vizitei medicale l-am întrebat pe şeful unităţii de Andrei Mihailovici.

— Da, este printre deţinuţi un medic cu numele ăsta. Dar n-ai nici un motiv să-l întîlneşti.

— Îl cunosc personal.

— Multă lume îl cunoaşte personal.

Era de faţă şi felcerul care-mi luase biletul în „zona mică". L-am întrebat în şoaptă:

— Unde-i biletul?

— Nu ştiu de nici un bilet...

Dacă în dimineaţa celei de a treia zi nu primesc nici o veste de la Andrei Mihailovici, o să plec... La drumuri, munci agricole, la mină, la mama dracului...

În seara zilei următoare, după apel, am fost chemat la stomatolog. M-am dus cu gîndul că e o greşeală, dar pe coridor am zărit scurta neagră îmblănită, atît de cunoscută, a lui Andrei Mihailovici. Ne-am îmbrăţişat.

Peste o zi am fost convocat din nou: patru bolnavi din lagăr erau luaţi şi transportaţi la spital. Doi au fost puşi culcat, îmbrăţişaţi, într-o sanie ţărănească, lată şi joasă, ceilalţi doi mergeau în urma saniei. Andrei Mihailovici nu izbutise să mă prevină în privinţa diagnosticului, aşa că nu ştiam ce boală să declar. Bolile mele – distrofie, pelagră, scorbut – nu se acutizaseră suficient ca să fie nevoie de spitalizare. Ştiam că voi fi internat în Secţia de chirurgie. Andrei Mihailovici lucra acolo, dar ce boală care să necesite intervenţie chirurgicală aş fi putut invoca? Nu sufeream de hernie. Osteomielita care prinsese patru degete de la picior era chinuitoare, dar insuficientă pentru o spitalizare. Eram sigur că Andrei Mihailovici va găsi o cale să mă prevină, mă va întîmpina pe undeva.

Caii au ajuns la spital, infirmierii i-au cărat înăuntru pe cei doi care zăceau întinşi, iar noi – eu şi noul meu tovarăş – ne-am dezbrăcat pe o băncuţă şi am început să ne spălăm. Am primit fiecare cîte un lighean cu apă caldă.

În sala de baie intră un doctor în vîrstă, într-un halat alb, şi ne măsură cu privirea uitîndu-se pe deasupra ochelarilor.

— Tu ce problemă ai? întrebă el, atingînd cu un deget umărul companionului meu.

Acesta se întoarse şi arătă cu un gest grăitor hernia inghinală enormă.

Aşteptam aceeaşi întrebare, hotărît să mă plîng de dureri în burtă. Însă doctorul în vîrstă mă privi indiferent şi ieşi.

— Cine-i acesta? am întrebat.

— Nikolai Ivanovici, chirurgul principal de aici. Şeful secţiei.

Infirmierul ne dădu lenjeria.

— La ce secţie? mi se adresă.

— Da' naiba ştie!

Îmi simţeam inima mai uşoară şi nu mă mai temeam.

— Ei, spune-mi ce te doare.

— Burta mă doare.

— Atunci e apendicită, spuse infirmierul cel doct.

Pe Andrei Mihailovici l-am întîlnit abia a doua zi.

Îl prevenise pe chirurgul principal că voi fi spitalizat din pricina unei apendicite subacute. În seara aceleiaşi zile Andrei Mihailovici mi-a istorisit povestea lui, deloc veselă.

Se îmbolnăvise de tuberculoză. Radiografiile şi analizele de laborator erau alarmante. Spitalul Raional a făcut demersuri ca deţinutul Andrei Mihailovici să fie transferat pe Continent pentru tratament. Se afla deja pe vapor, cînd cineva l-a anunţat pe Cerpakov, directorul Secţiei sanitare, că boala lui Andrei Mihailovici e falsă, imaginară, „o coţcărie", cum se spunea în lagăr.

Sau poate nu făcuse nimeni nici un denunţ: maiorul Cerpakov era un fiu demn al veacului său, epocă a suspiciunii, a neîncrederii şi vigilenţei.

Maiorul s-a înfuriat rău şi a dispus ca Andrei Mihailovici să fie luat de pe vas şi trimis într-o fundătură, cît mai departe de locul unde ne întîlniserăm prima oară. Şi Andrei Mihailovici a făcut pe vreme geroasă o călătorie de o mie de kilometri. Dar în acel centru sanitar îndepărtat a ieşit la iveală că nu există nici un doctor care să-i poată face un pneumotorax artificial. Lui Andrei Mihailovici i se mai făcuseră de cîteva ori insuflări, dar maiorul cel înverşunat declarase că pneumotoraxul era înşelăciune şi hoţie curată.

Andrei Mihailovici se simţea tot mai rău, abia se mai ţinea în viaţă, cînd s-a obţinut aprobarea lui Cerpakov să fie transferat la Direcţia de Vest, o zonă mai apropiată, unde medicii se pricepeau să practice pneumotoraxul.

Acum Andrei Mihailovici se simţea mai bine, cîteva insuflări dăduseră rezultate şi el a începuse să lucreze ca medic-şef al Secţiei de chirurgie.

După ce m-am mai întremat, am lucrat la Andrei Mihailovici ca infirmier. La recomandarea şi insistenţele lui, am plecat să urmez cursul de felcer, l-am încheiat, am lucrat ca felcer şi m-am întors pe Continent. Andrei Mihailovici este omul căruia îi datorez viaţa. El însă a murit de mult: tuberculoza şi Cerpakov şi-au făcut treaba.

În spitalul unde am muncit împreună am fost prieteni. Condamnările noastre se încheiau în acelaşi an şi lucrul acesta parcă ne lega destinele, ne apropia unul de celălalt.

Odată, după curăţenia de seară, infirmierii s-au aşezat într-un colţ să joace domino, lovind cu zgomot piesele de masă.

— Ce joc stupid, spuse Andrei Mihailovici, arătîndu-mi din ochi spre infirmieri şi încruntîndu-se din pricina păcănitului.

— Am jucat domino o singură dată în viaţă, i-am spus. Cu dumneata, la invitaţia dumitale. Am şi cîştigat.

— Nici nu era greu să cîştigi, zise Andrei Mihailovici. Şi eu tot atunci am pus pentru prima oară mîna pe domino. Am vrut să-ţi fac o bucurie.

1959

Hercule

Ultimul musafir întîrziat la nunta de argint a lui Sudarin, directorul spitalului, a fost doctorul Andrei Ivanovici Dudar. Ducea în mînă un coş împletit din răchită, acoperit cu un tifon împodobit cu flori de hîrtie. În clinchet de pahare şi în larma haotică a glasurilor cherchelite ale chefliilor, Andrei Ivanovici a înmînat coşul sărbătoritului. Sudarin şi-a atîrnat coşul de mînă.

— Ce e aici?

— O să vedeţi.

Au luat tifonul. Pe fundul coşului stătea un cocoş mare cu pene roşii care îşi întorcea nepăsător capul, privind feţele aprinse ale oaspeţilor beţi şi gălăgioşi.

— Ah, Andrei Ivanovici, a picat la ţanc, ciripi sărbătorita cu capul cărunt, mîngîind cocoşul.

— Minunat dar, murmurau doctoriţele. Şi ce frumos e! Este favoritul dumneavoastră, nu-i aşa, Andrei Ivanovici?

Sărbătoritul îi strînse cu căldură mîna lui Dudar.

— Lăsaţi-mă să-l văd, arătaţi-mi-l şi mie, răsună deodată un glas răguşit şi subţirel.

Pe locul de onoare din capul mesei, la dreapta gazdei, şedea un oaspete de seamă, în trecere pe aici. Acesta era Cerpakov, directorul Secţiei medicale, prieten vechi al lui Sudarin, care venise la nunta de argint a prietenului încă de dimineaţă cu Pobeda personală din capitala regională, aflată la şase sute de verste depărtare.

Coşul cu mîndra pasăre de curte apăru în faţa ochilor tulburi ai oaspetelui.

— Da, e un cocoşel grozav. E al tău, nu-i aşa? şi degetul oaspetului de onoare arătă spre Andrei Ivanovici.

— Acum e al meu, declară zîmbind sărbătoritul.

Oaspetele de onoare era vizibil mai tînăr decît neuropatologii, chirurgii, terapeuţii şi ftiziologii din jurul lui, cărunţi şi pleşuvi. Avea vreo patruzeci de ani. O faţă bolnăvicioasă, gălbejită şi umflată, ochi mici şi cenuşii, tunică foarte elegantă, cu epoleţii de argint de colonel în serviciul medical. Tunica îi era strîmtă şi se vedea că fusese cusută pe vremea cînd burta nu i se contura atît de clar, iar ceafa şi bărbia nu i se revărsau peste gulerul drept şi rigid. Expresia plictisită de pe chipul oaspetelui de onoare se însufleţea cu fiecare păhărel de alcool (ca rus autentic, mai ales din Nord, el nu consuma alte tării) şi invitatul se uita tot mai des la doamnele doctoriţe din jurul lui şi tot mai des se amesteca în conversaţii, acestea curmîndu-se de fiecare dată la sunetul dogit al vocii de tenor.

Cînd înflăcărarea sufletului atinse cota cuvenită, oaspetele de onoare se ridică de la masă, îmbrîncind o doctoriţă care nu apucase să se ferească, îşi suflecă mînecile şi începu să ridice scaunele grele din lemn de zadă, apucîndu-le de piciorul din faţă cu o singură mînă, cînd cu dreapta, cînd cu stînga, alternativ, ca să demonstreze tuturor armonia conformaţiei sale fizice.

Nimeni altcineva dintre invitaţii entuziasmaţi n-au putut să ridice de atîtea ori scaunele săltate de oaspetele de onoare. De la scaune s-a trecut la fotolii şi succesul a fost tot de partea lui. În timp ce alţii ridicau scaune, Cerpakov ademenea cu mîna sa puternică doctoriţele tinere şi trandafirii de fericire şi le punea să-i pipăie bicepşii încordaţi, lucru pe care ele îl făceau cu o încîntare vădită.

După exerciţiile acestea, oaspetele de onoare, inepuizabil în tot felul de idei, trecu la un număr tradiţional rusesc: cu un braţ sprijinit în cot încerca să lipească de masă braţul adversarului, aşezat în aceeaşi poziţie. Neuropatologii şi terapeuţii cărunţi şi pleşuvi n-au reuşit să-i opună o rezistenţă serioasă şi numai chirurgul principal i s-a împotrivit ceva mai mult decît ceilalţi.

Oaspetele de onoare căuta noi încercări pentru a-şi dovedi forţa rusească. Scuzîndu-se în faţa doamnelor, îşi scoase tunica, pe care stăpîna casei o apucă imediat şi o aşeză pe spătarul unui scaun. Chipul brusc înviorat al oaspetelui de onoare arăta că mai găsise ceva.

— Pot să sucesc fără probleme gîtul unui berbec, înţelegeţi? Al unui berbec. Crac – şi gata. Cerpakov îl prinse de un nasture pe Andrei Ivanovici. Iar cadoului ăsta al tău... îi rup capul de viu, spuse el savurînd impresia produsă. Unde-i cocoşul?

Scoaseră cocoşul din coteţul din casă unde amfitrioana îi dăduse drumul de la bun început. În Nord, toţi şefii ţin în casă (iarna, firește) cîteva zeci de găini; burlaci sau însuraţi, în orice situaţie, găinile sînt pentru ei la mare căutare.

Oaspetele de onoare se postă în mijlocul camerei, ţinînd cocoşul în mîini. Favoritul lui Andrei Ivanovici stătea liniştit cu picioarele strînse sub el şi cu capul atîrnat într-o parte. Timp de doi ani, Andrei Ivanovici obişnuise să-l ţină în poziţia asta în singurătatea locuinţei sale.

Degetele puternice apucară cocoşul de gît. Pielea groasă şi nesănătoasă a feţei oaspetelui de onoare se făcu stacojie. Cu o mişcare cu care se îndreaptă potcoavele, Cerpakov rupse dintr-odată capul cocoşului. Sîngele păsării îi stropi pantalonii călcaţi şi cămaşa de mătase.

Scoţîndu-şi batistele parfumate, doamnele se repeziră grămadă să şteargă pantalonii oaspetelui de onoare.

— Cu apă de colonie.

— Cu amoniac.

— Spălaţi-i cu apă rece.

— Dar ce forţă, ce forţă! A procedat cu adevărat ruseşte. Crac - şi gata! exclamă încîntat sărbătoritul.

Pe oaspetele de onoare îl duseră la baie să se spele.

— O să dansăm în salon, se agită sărbătoritul. Ei, un adevărat Hercule...

Dădură drumul la patefon. Acul începu să şuiere.

Ridicîndu-se de la masă ca să ia parte la dans (oaspetelui de onoare îi plăcea ca toată lumea să danseze), Andrei Ivanovici călcă pe ceva moale. Se aplecă şi văzu trupul fără viaţă al cocoşului, trupul decapitat al favoritului său.

Andrei Ivanovici se îndreptă din şale, se uită în jur şi împinse pasărea moartă cu piciorul mai încolo, sub masă. Apoi ieşi grăbit din încăpere - oaspetelui de onoare nu-i plăcea cînd se întîrzia la dans.

[1956]

Terapie de şoc

Chiar şi în vremea binecuvîntată cînd Merzliakov lucra ca îngrijitor de cai, cînd în decorticatorul improvizat – o cutie mare de conservă cu fundul găurit ca o sită – pregătea crupe pentru hrana oamenilor din ovăzul destinat cailor, cînd fierbea caşă şi cu această urluială fierbinte şi amară putea să-şi aline şi să-şi domolească foamea, chiar şi atunci el îşi punea o întrebare simplă. Caii mari de povară aduşi de pe Continent primeau zilnic o porţie de ovăz de două ori mai mare decît căluţii de Iakutia, de statură mică şi miţoşi, deşi şi unii şi alţii cărau la fel de puţin. Lui Fulger, o corcitură de povară, i se vărsa ovăz în iesle cît ar fi ajuns pentru cinci „iakuţi". Era corect, aşa se proceda pretutindeni, nu asta îl muncea pe Merzliakov. El nu înţelegea de ce raţia pentru oameni, acest tabel misterios cu proteine, grăsimi, vitamine şi calorii, destinat stabilirii raţiilor de hrană pentru deţinuţi, numit şi „foaia alimentară", era alcătuită fără să se ţină cont de greutatea reală a oamenilor. Dacă îi tratau ca pe nişte vite de povară, atunci ar fi trebuit să fie mai consecvenţi şi în problema raţiilor, nu să urmeze cine ştie ce medie aritmetică, inventată de conţopişti. În cel mai bun caz, această medie teribilă era potrivită doar pentru oamenii de statură mică şi, într-adevăr, mărunţeii se jigăreau mai tîrziu decît ceilalţi. Prin conformaţia sa, Merzliakov putea fi comparat cu Fulger, calul de povară, şi cele trei linguri jalnice de caşă la micul dejun nu făceau decît să sporească durerea sîcîitoare din stomac. Căci muncitorul dintr-o brigadă nu primea mai nimic în plus în afara raţiei. Alimentele cele mai hrănitoare – unt, zahăr sau carne – nu nimereau în gamelă în cantitatea prescrisă de „foaia alimentară". Merzliakov mai observase şi altceva. Primii care mureau erau oamenii de statură înaltă. Deprinderea cu munca grea nu schimba practic nimic. Dacă erau hrăniţi la fel, conform raţiei de lagăr, un intelectual pirpiriu rezista mai mult decît un uriaş de Kaluga, obişnuit din tată în fiu cu munca la cîmp. Mărirea raţiei proporţional cu procentele randamentului în muncă nu era de prea mare folos, pentru că lista de bază rămînea aceeaşi, nu ţinea cont de persoanele înalte. Ca să mănînci mai bine, trebuia să lucrezi mai bine, iar ca să lucrezi mai bine, trebuia să mănînci mai bine. Estonienii, letonii şi lituanienii mureau primii pretutindeni. Ei se

jigăreau primii, lucru care stîrnea întotdeauna comentariile medicilor cum că toate populaţiile baltice ar fi mai neputincioase decît poporul rus. Într-adevăr, în comparaţie cu traiul ţăranului rus, traiul letonilor şi estonienilor era cu mult diferit faţă de cel din lagăr şi de aceea acestora le era mai greu. Dar motivul principal era totuşi altul: ei nu erau mai puţin rezistenţi, ci mai mari de statură.

Cu un an şi jumătate în urmă, după un scorbut care dobora repede orice novice, Merzliakov avusese ocazia să lucreze temporar ca infirmier într-un mic spital local. Acolo a văzut că doza de medicamente era stabilită în funcţie de greutatea pacientului. Experimentarea unui medicament nou se făcea pe iepuri, şoareci, cobai, dar doza pentru oameni se calcula în funcţie de greutatea corporală. Dozele pentru copii erau mai mici decît cele pentru adulţi.

Dar în lagăr raţia de hrană nu se stabilea în raport cu greutatea corpului uman. Aceasta era întrebarea a cărei soluţie incorectă îl mira şi-l neliniştea pe Merzliakov. Înainte însă de a-şi pierde vlaga de tot, izbutise ca printr-o minune să se aranjeze ca grăjdar, într-un loc unde putea să fure ovăz de la cai şi să-şi umple burta. Merzliakov se gîndea că o să treacă astfel peste iarnă, iar mai departe – cum o vrea Dumnezeu. Dar n-a fost să fie aşa. Administratorul de la grajduri a fost dat afară din cauza beţiilor şi în locul lui a fost numit grăjdarul-şef, unul dintre cei care la vremea lui îl învăţase cum poate folosi ca decorticator cutiile de conservă găurite. El însuşi furase mult ovăz şi ştia la perfecţie cum se procedează. În dorinţa de a se remarca în faţa conducerii şi nemaiavînd nevoie de crupele de ovăz, a găsit conservele găurite şi le-a distrus cu mîna lui. Oamenii au început să prăjească grăunţele, să le fiarbă sau să le mănînce ca atare, punîndu-şi întru totul stomacul pe aceeaşi treaptă cu cel al calului. Noul administrator a scris un raport conducerii superioare. Cîţiva îngrijitori, printre care şi Merzliakov, au fost băgaţi la carceră pentru furt de ovăz şi apoi trimişi de la grajduri acolo de unde veniseră, adică la muncile în comun.

.....

La muncile în comun Merzliakov a înţeles repede că moartea e aproape. Se clătina sub greutatea buştenilor pe care trebuia să-i care. Şeful de echipă, care prinsese pică pe această „frunte" leneşă (în limbajul local „frunte" înseamnă „înalt"), îl distribuia de fiecare dată „la temelie", forţîndu-l să care partea de jos a buşteanului, care era mai groasă. Într-o zi Merzliakov a căzut, nu s-a putut ridica repede

din zăpadă şi, luînd brusc o hotărîre, a refuzat să mai care blestematul de buştean. Era tîrziu, se întunecase, soldaţii din escortă se grăbeau la cursurile de învăţămînt politic, muncitorii voiau să ajungă mai repede la baracă, la mîncare, şeful de echipă întîrzia la o partidă de cărţi - şi vinovat de toate era Merzliakov. Şi a fost pedepsit. La început l-au snopit în bătaie propriii săi tovarăşi, apoi şeful de echipă şi soldaţii din escortă. Bușteanul a rămas în zăpadă, iar în loc de buştean, la baracă l-au cărat pe Merzliakov. Scutit să mai meargă la muncă, acesta zăcea pe prici. Îl dureau şalele. Felcerul i-a uns spinarea cu solidol - la punctul sanitar nu mai exista de multă vreme vreo substanţă pentru frecţii. Merzliakov zăcea tot timpul îndoit de mijloc, plîngîndu-se mereu de durere în şale. Durerea dispăruse de mult, coasta ruptă se refăcuse repede, dar Merzliakov se străduia, cu preţul oricărei minciuni, să amîne trecerea lui pe listele de muncă. Şi nu l-au trecut în liste. Într-o bună zi l-au îmbrăcat, l-au aşezat pe targă, l-au pus apoi în remorca unui camion şi, împreună cu un alt bolnav, l-au dus la Spitalul Raional. Acolo însă nu exista cabinet de radiologie. Acum trebuia să se gîndească serios la toate şi Merzliakov se gîndea. A zăcut şi acolo cîteva luni fără să se dezdoaie, apoi a fost transferat la Spitalul Central, unde, firește, exista cabinet de radiologie. L-au instalat în Secţia de chirurgie, în saloanele de boli traumatice pe care, în simplitatea lor, bolnavii le numeau „boli dramatice", fără să se gîndească la amărăciunea acestui calambur.

.....

— Mai este şi acesta, spuse chirurgul arătîndu-i fişa lui Merzliakov cu istoricul bolii, o să-l transferăm la dumneata, Piotr Ivanovici, n-avem ce să-i facem la chirurgie.

— Dar în diagnostic ai scris: anchiloză în urma unei traume la coloana vertebrală. Eu ce să fac cu el? întrebă neuropatologul.

— Da, anchiloză, firește. Ce aş mai fi putut să scriu? Bătăile pot avea consecinţe şi mai rele. Uite, de pildă, un caz pe care l-am avut la mina Serîi. Şeful de echipă a snopit în bătaie un muncitor harnic...

— N-am timp, Serioja, să ascult istoriile dumitale. Eu te întreb de ce să-l transferi la mine?

— Păi am scris: „Examinare pentru determinarea gradului de invaliditate". Îl înţepaţi cu nişte ace, îi întocmim un proces-verbal şi... pe vapor cu el. Las' să fie un om liber.

— Dar i-ai făcut radiografii? Leziunile ar trebui să se vadă şi fără ace.

— I-am făcut. Uită-te şi dumneata. Chirurgul puse în dreptul perdeluţei de tifon negativul întunecat al unui film. Naiba înţelege ce-i pe filmul ăsta. Pînă cînd n-o să avem lumină bună, curent electric ca lumea, toate radiografiile noastre o să fie ceţoase.

— Cu adevărat ceţoase, întări Piotr Ivanovici. Bine, aşa să fie.

Şi-şi puse numele pe fişa cu istoricul bolii şi acordul pentru mutarea lui Merzliakov în secţia lui.

În secţia de chirurgie, gălăgioasă şi învălmăşită, plină ochi de cazuri cu degerături, luxaţii, fracturi, arsuri (minele din Nord nu glumeau), în secţia unde mulţi bolnavi zăceau direct pe pardoseală şi pe coridoare, unde lucra un singur chirurg, un tînăr extenuat de muncă, şi patru felceri (nici unul nu dormea mai mult de trei-patru ore din douăzeci şi patru) – nimeni nu se putea ocupa serios de Merzliakov. Acesta înţelese că în secţia de neurologie, unde îl mutaseră pe neaşteptate, vor începe investigaţiile autentice.

Toată voinţa lui disperată de deţinut era concentrată de multă vreme pe un singur lucru: să nu se dezdoaie. Şi nu se dezdoia. Şi cît îşi dorea trupul său să se dezdoaie măcar pentru o secundă! Dar el îşi amintea mina, frigul care-ţi tăia respiraţia, pietrele îngheţate, alunecoase şi strălucitoare din abatajul aurifer, gamela cu supă pe care la prînz o bea pe nerăsuflate, fără să se folosească de lingura inutilă, patul puştilor soldaţilor din escortă şi cizmele şefilor de echipă – şi îşi găsea putere să nu se dezdoaie. De altfel, acum îi era mai uşor decît în primele săptămîni. Dormea puţin, temîndu-se să nu se dezdoaie în somn. Ştia că sanitarilor de serviciu li se ordonase de la bun început să nu-l scape din ochi ca să-l prindă cu înşelăciunea. Iar după darea în vileag – Merzliakov ştia şi asta – urma trimiterea lui în mina disciplinară, şi cum ar fi trebuit să arate o mină disciplinară, dacă cea obişnuită îi lăsase amintiri atît de cumplite?

A doua zi după mutarea la neurologie, l-au dus în faţa doctorului. Şeful secţiei l-a chestionat scurt despre începutul bolii, a dat binevoitor din cap, i-a explicat, aparent în treacăt, că pînă şi muşchii sănătoşi ţinuţi într-o poziţie nefirească, pe o perioadă de mai multe luni, se pot adapta la ea, şi omul poate să ajungă invalid de la sine putere. Apoi Piotr Ivanovici s-a apucat să-l examineze. Merzliakov a răspuns pe nimerite la întrebările ce însoţeau înţepăturile cu ace, loviturile cu un ciocănel de cauciuc şi palpările.

Piotr Ivanovici cheltuia mai mult de jumătate din ziua de muncă cu demascarea simulanţilor. Înţelegea, firește, motivele care-i împingeau

pe deţinuţi să simuleze boala. Nu cu mult timp în urmă, el însuşi fusese deţinut şi nu-l mirau nici încăpăţînarea copilărească a simulanţilor, nici primitivismul naiv al tertipurilor folosite. Fost conferenţiar la un institut din Siberia, Piotr Ivanovici îşi clădise cariera în aceleaşi zăpezi unde bolnavii lui încercau să-şi salveze viaţa, trăgîndu-l pe sfoară. Nu se poate spune că nu-i era milă de oameni. Dar el era mai mult medic decît om, înainte de orice era un specialist. Era mîndru că un an de munci în comun nu distrusese medicul specialist din el. Chestiunea demascării simulanţilor n-o privea din punctul de vedere al vreunui înalt interes de stat sau al moralităţii. În această problemă el vedea doar o aplicare corectă a cunoştinţelor sale, a abilităţii sale psihologice de a întinde capcane în care să nimerească, spre marea glorie a ştiinţei, oameni flămînzi, nefericiţi şi pe jumătate nebuni. În lupta aceasta dintre medic şi pacient, toate avantajele erau de partea medicului – mii de medicamente ingenioase, sute de manuale, aparatură bogată, soldaţii din escortă, imensa experienţă a specialistului –, în timp ce de partea bolnavului nu era decît groaza de lumea de unde venise în spital şi unde îi era frică să se întoarcă. Tocmai groaza aceasta îi dădea deţinutului puterea să lupte. Cînd demasca un simulant, Piotr Ivanovici încerca o profundă satisfacţie: viaţa îi demonstra o dată în plus că el e un medic priceput, că nu-şi pierduse profesionalismul, ci, dimpotrivă, şi-l cizelase, şi-l şlefuise, într-un cuvînt, el încă mai putea...

„Proşti mai sînt şi chirurgii ăştia, îşi spunea el, aprinzîndu-şi o ţigară după plecarea lui Merzliakov. Nu ştiu ori au uitat anatomia topografică, iar reflexele nu le-au ştiut niciodată. Se salvează doar cu radiografia. Fără o poză nu sînt în stare să diagnosticheze cu precizie nici măcar o fractură banală. Şi ce aere îşi mai dau!" Piotr Ivanovici n-avea nici urmă de îndoială că Merzliakov era un simulant. „Bine, să mai zacă o săptămînă. În acest răstimp strîngem toate analizele, ca să fie totul în regulă. Apoi punem toate hîrtiile în dosarul lui medical."

Piotr Ivanovici zîmbi, gustînd dinainte efectul teatral al unei noi demascări.

Peste o săptămînă, în spital se forma un convoi pentru vapor – transferul bolnavilor pe Pămîntul cel mare. Procesele-verbale se scriau aici, într-un salon, iar preşedintele Comisiei medicale, sosit de la Direcţie, examina personal bolnavii pregătiţi de spital pentru plecare. Rolul lui era să cerceteze documentele, să verifice alcătuirea

lor corespunzătoare. Examinarea unui bolnav nu-i lua mai mult de o jumătate de minut.

— În listele mele, spuse chirurgul, figurează un oarecare Merzliakov. Cu un an în urmă, soldaţii din escortă i-au fracturat şira spinării. Aş fi vrut să-i dăm drumul. Nu de mult a fost transferat la Secţia de neurologie. Iată, sînt gata şi documentele de plecare.

Preşedintele Comisiei se întoarse spre neuropatolog.

— Aduceţi-l pe Merzliakov, spuse Piotr Ivanovici.

Îl aduseră pe Merzliakov îndoit pe jumătate. Preşedintele îi aruncă o privire.

— Ce gorilă! exclamă el. Da, firește, n-are rost să ţinem aici asemenea oameni.

Şi, apucînd tocul, se întinse după liste.

— Eu nu semnez, spuse Piotr Ivanovici cu un glas răsunător şi clar. Este un simulant şi mîine o să am onoarea să vă demonstrez lucrul acesta, dumneavoastră şi chirurgului.

— Atunci îl lăsăm deoparte, zise indiferent preşedintele, punînd tocul jos. De altfel, hai să terminăm, s-a făcut tîrziu.

— E un simulant, Serioja, spuse Piotr Ivanovici şi-l luă de braţ pe chirurg, în timp ce ieşeau din salon.

Chirurgul îşi eliberă braţul.

— Aşa o fi, răspunse el cu o grimasă de dezgust. Dea Domnul să ai succes în demascarea asta. O să fii cît se poate de satisfăcut.

A doua zi, la raportul de gardă din biroul directorului spitalului, Piotr Ivanovici raportă amănunţit cazul lui Merzliakov.

— Cred, a conchis el, că demascarea lui Merzliakov trebuie făcută în două etape. Prima va fi anestezia Rausch, pe care dumneata ai uitat-o, Serghei Feodorovici, spuse el triumfător întorcîndu-se spre chirurg. Lucrul acesta trebuia făcut de la bun început. Şi dacă Rausch nu dă rezultate, atunci... - Piotr Ivanovici îşi desfăcu braţele a neputinţă –, atunci urmează terapia de şoc. Vă asigur că e un procedeu amuzant.

— N-ar fi cam mult? spuse Aleksandra Sergheevna, şefa celei mai mari secţii din spital, a tuberculoşilor.

Era o femeie plinuţă, corpolentă, venită de curînd de pe Continent.

— N-aş zice, comentă directorul spitalului, o asemenea canalie...

Nu-l stînjenea prea tare prezenţa doamnelor.

— Să vedem ce rezultate avem de la Rausch, zise împăciuitor Piotr Ivanovici.

Anestezia Rausch este o anestezie năucitoare, pe bază de eter, cu efect de scurtă durată. Bolnavul adoarme cincisprezece-douăzeci de minute, timp în care chirurgul trebuie să-i pună la loc un os luxat, să-i amputeze un deget sau să deschidă un abces dureros.

Şefimea spitalului, gătită în halate albe, înconjură masa de operaţie în sala de tratament, unde îl aduseseră pe docilul Merzliakov îndoit pe jumătate. Infirmierii puseră mîna pe chingile de in, cu care sînt legaţi de obicei bolnavii de masa de operaţie.

— Nu trebuie să-l legaţi, nu! strigă Piotr Ivanovici. Tocmai aşa ceva nu trebuie.

Îl întoarseră pe Merzliakov cu faţa în sus. Chirurgul îi puse masca pentru anestezie şi luă în mînă sticluţa cu eter.

— Începe, Serioja!

Eterul începu să picure.

— Mai adînc, respiră mai adînc, Merzliakov! Numără cu voce tare!

— Douăzeci şi şase, douăzeci şi şapte, număra Merzliakov cu glas leneş, dar, curmînd numărătoarea, începu să bîiguie ceva de neînţeles, bucăţi de fraze, presărate cu înjurături de mamă.

Piotr Ivanovici îl ţinea de braţul stîng. Peste cîteva minute, braţul se relaxă. Piotr Ivanovici îi dădu drumul. Mîna căzu moale, ca moartă, pe marginea mesei. Piotr Ivanovici dezdoi încet şi triumfător trupul lui Merzliakov. Toţi scoaseră o exclamaţie de uimire.

— Acum puteţi să-l legaţi, se adresă Piotr Ivanovici infirmierilor.

Merzliakov deschise ochii şi văzu pumnul păros al directorului spitalului.

— Vasăzică aşa, canalie, urlă răguşit directorul. Acum ajungi la proces.

— Bravo, Piotr Ivanovici, bravo! repetă preşedintele Comisiei, bătîndu-l pe umăr pe neuropatolog. Şi eu care ieri eram gata să eliberez gorila asta!

— Dezlegaţi-l! ordonă Piotr Ivanovici. Dă-te jos de pe masă!

Merzliakov nu se dezmeticise complet. I se zbăteau tîmplele, în gură simţea gustul greţos-dulce al eterului. Nici acum nu-şi dădea seama dacă totul era vis sau realitate şi, cine ştie, poate că asemenea visuri avusese şi înainte, nu doar o dată.

— Da' duceţi-vă cu toţii la mama dracului! ţipă el pe neaşteptate şi se îndoi din nou, ca înainte.

Lat în spate, costeliv, aproape atingînd pardoseala cu degetele lui lungi şi groase, cu privirea tulbure şi părul zbîrlit, semănînd

într-adevăr cu o gorilă, Merzliakov ieşi din sala de tratament. Lui Piotr Ivanovici i se raportă că pacientul Merzliakov stă culcat în pat în poziţia lui obişnuită. Doctorul ordonă să fie adus în cabinetul lui.

— Ai fost dat pe faţă, Merzliakov, spuse neuropatologul. Dar am vorbit cu directorul să fie indulgent. Nu-ţi vor intenta proces, nu te vor trimite la o mină de pedeapsă, doar te vor externa şi te vei întoarce la mina ta, la munca pe care o făceai înainte. Eşti un adevărat erou, frăţioare. Un an întreg ne-ai tras pe sfoară.

— Nu ştiu despre ce vorbiţi, spuse gorila, fără să ridice ochii.

— Cum nu ştii? Doar tocmai ai fost dezdoit!

— Nu m-a dezdoit nimeni.

— Ei, dragul meu, zise neuropatologul, chiar ai întrecut măsura. Am vrut să te iau cu frumosul, dar în felul ăsta, peste o săptămînă tu singur o să mă rogi să te externez.

— Cine ştie ce-o să fie peste o săptămînă..., spuse încet Merzliakov.

Cum să-i explice medicului că numai şi o săptămînă în plus, o zi, un ceas în plus trăit oriunde în afara minei este tocmai ceea ce înţelege el prin fericire? Dacă doctorul nu înţelege singur, cum i-ar putea explica el? Merzliakov tăcea, cu privirea în jos.

L-au scos din cabinet, iar Piotr Ivanovici s-a dus la directorul spitalului.

— Se poate face mîine, nu peste o săptămînă, spuse directorul după ce ascultă propunerea lui Piotr Ivanovici.

— I-am promis încă o săptămînă, zise Piotr Ivanovici. Spitalul n-o să sărăcească din asta.

— Bine, încuviinţă directorul. Fie şi peste o săptămînă. Numai să mă chemaţi şi pe mine. O să-l legaţi?

— Nu e cazul, răspunse neuropatologul. Şi-ar putea luxa un braţ sau un picior. O să fie imobilizat de infirmieri.

Şi, luînd dosarul medical al lui Merzliakov, neuropatologul scrise în coloana prescripţiilor: „terapie de şoc" şi puse data.

În terapia de şoc se introduce în sîngele bolnavului o doză de ulei camforat de cîteva ori mai mare decît cea obişnuită care se injectează subcutanat pentru susţinerea tonusul cardiac al bolnavilor de inimă în stare gravă. O asemenea doză provoacă imediat un acces asemănător unei crize de demenţă furioasă sau unui atac de epilepsie. Sub efectul camforului, întreaga activitate musculară creşte brusc, la fel şi toată forţa motorie. Muşchii se încordează la maximum şi forţa bolnavului, care în acest răstimp îşi pierde cunoştinţa, se înzeceşte. Criza durează cîteva minute.

Zilele se scurgeau, dar Merzliakov nici gînd să se dezdoaie de bunăvoie. Veni şi dimineaţa notată în fişa medicală şi pe Merzliakov îl duseră la Piotr Ivanovici. În Nord este preţuit orice fel de divertisment: cabinetul doctorului era arhiplin. Opt infirmieri robuşti se aliniaseră de-a lungul pereţilor. În mijlocul încăperii fusese pus un divan.

— O s-o facem aici, zise Piotr Ivanovici, ridicîndu-se de la masă. N-o să umblăm după chirurgi. Apropo, unde-i Serghei Feodorovici?

— Nu vine, spuse Anna Ivanovna, sora de serviciu. A spus că e „ocupat".

— Ocupat, da, ocupat..., repetă Piotr Ivanovici. I-ar fi prins bine să vadă cum îi fac eu munca.

Îi suflecară mînecile lui Merzliakov şi felcerul îi unse braţul cu iod. Felcerul luă seringa în mîna stîngă şi-i înţepă vena lîngă îndoitura cotului. Sîngele întunecat ţîşni din ac în interiorul seringii. Cu o mişcare lină a degetului mare, felcerul apăsă pistonul şi soluţia galbenă începu să curgă în venă.

— Injectează mai repede! spuse Piotr Ivanovici. Şi dă-te mai iute la o parte. Iar voi, se adresă el infirmierilor, ţineţi-l bine.

Trupul uriaş al lui Merzliakov sălta în sus şi începu să se zvîrcolească în mîinile infirmierilor. Îl ţineau opt oameni. Merzliakov horcăia, se zbătea, dădea din mîini şi din picioare, dar infirmierii îl ţineau strîns şi el se potoli încetul cu încetul.

— Un tigru, numai un tigru poate fi domolit aşa, strigă entuziasmat Piotr Ivanovici. Doar în ţinutul lacului Baikal tigrii sînt prinşi astfel cu mîinile. Iată, puteţi observa cum exagerează Gogol, i se adresă directorului spitalului. Vă amintiţi finalul din *Taras Bulba*? „Ca la vreo treizeci de ostaşi se agăţaseră de mîinile şi de picioarele lui."[1] Iar gorila aste e mai mare decît Taras Bulba. N-a fost nevoie decît de opt oameni.

— Da, da, întări directorul.

De Gogol nu-şi aducea aminte, dar terapia de şoc îl încîntase grozav.

În dimineaţa următoare, Piotr Ivanovici se opri la patul lui Merzliakov.

— Ei, cum e? întrebă el. Ce hotărîre ai luat?

— Externaţi-mă, răspunse Merzliakov.

[1956]

1. N.V. Gogol, *Opere*, vol. I, traducere de Al. Teodoreanu şi Xenia Stroe, Editura Univers, Bucureşti, p. 358.

Pinul pitic

În Nordul extrem, la îngemănarea dintre taiga şi tundră, printre mestecenii pitici, printre tufele joase de scoruş cu boabele apoase, de un galben luminos şi neobişnuit de mari, printre zadele bătrîne de şase veacuri care ajung la maturitate la trei sute de ani, trăieşte un copac deosebit: pinul pitic. E o rudă îndepărtată a cedrului, e cedrul siberian, un conifer veşnic verde, cu trunchiul ceva mai gros decît braţul unui om şi înalt de doi-trei metri. Se mulţumeşte cu puţin şi creşte fixîndu-şi rădăcinile în crăpăturile pietrelor de pe povîrnişurile munţilor. Este curajos şi încăpăţînat, ca toţi copacii nordici. Sensibilitatea lui este ieşită din comun.

E toamnă tîrzie, de mult ar fi trebuit să ningă, să vină iarna. Pe marginea albă a boltei cereşti, de zile întregi se preumblă nori joşi, albăstrii, de parcă ar fi plini de vînătăi. Dar de azi dimineaţă vîntul pătrunzător de toamnă a devenit ameninţător de liniştit. Miroase a zăpadă? Nu, nu va ninge. Pinul pitic nu s-a culcat încă la pămînt... Şi zilele trec una după alta, nu ninge, norii colindă dincolo de munţi, iar pe cerul înalt a apărut un soare mic şi palid, şi toate sînt ca toamna...

Dar pinul pitic începe să se îndoaie. Se îndoaie tot mai mult ca sub apăsarea unei greutaţi imense ce creşte necontenit. Se agaţă cu vîrful de piatră şi se lipeşte de pămînt, întinzîndu-şi pe pămînt labele de smarald. Pur şi simplu se aşterne pe jos. Seamănă cu o caracatiţă îmbrăcată în pene verzi. Culcat, el aşteaptă o zi şi încă una, şi iată că din cerul alburiu se cerne zăpada, ca o pulbere, iar pinul pitic, asemenea ursului, se cufundă în somnolenţa de iarnă. Pe muntele alb se umflă bule imense de zăpadă – tufele de pin pitic s-au culcat să hiberneze.

Iar la sfîrşitul iernii, cînd un strat de zăpadă de trei metri mai acoperă încă pămîntul, cînd în defileuri viscolele au troienit zăpada dură ce ar ceda doar în faţa fierului, oamenii caută zadarnic în jur semne ale primăverii care, după calendar, ar fi trebuit să vină. Dar ziua e ca oricare altă zi de iarnă: aerul e rarefiat şi uscat şi nu diferă cu nimic de cel din ianuarie. Din fericire, senzaţiile omului sînt prea primitive, percepţiile prea elementare, chiar şi simţurile sînt puţine, doar cinci – toate acestea sînt insuficiente pentru prevestiri şi profeţii.

Natura e mai sensibilă decît omul în percepţiile ei. Cîte ceva despre lucrul acesta ştim şi noi. Gîndiţi-vă la somonii care vin să-şi lase icrele doar în rîul unde au fost depuse icrele din care au crescut ei. Gîndiţi-vă la traseele misterioase ale păsărilor migratoare. Şi la deloc puţinele plante şi flori-barometru.

Şi iată că în mijlocul albului nesfîrşit al zăpezii, cînd orice speranţă pare pierdută, se înalţă dintr-odată pinul pitic. Se scutură de omăt, se îndreaptă în toată statura lui, îşi ridică spre cer cetina îngheţată, verde, cu irizări roşietice. În Nord, el e primul, nu noi, care aude chemarea primăverii şi, crezînd în ea, se trezeşte înaintea tuturor. Iarna s-a sfîrşit.

Dar mai poate apărea ceva: focul. Pinul pitic este prea credul. El urăşte atît de mult iarna, încît este gata să creadă în căldura focului. Dacă în miezul iernii este aprins un foc în preajma unui pin pitic aplecat, încovoiat în hibernarea lui, el se ridică. Se stinge focul şi pinul nostru dezamăgit, plîngînd de obidă, se îndoaie din nou şi se culcă la loc. Şi îl acoperă zăpada.

Nu, el nu este numai prezicătorul vremii. Pinul pitic este copacul speranţelor, singurul copac mereu verde în Nordul extrem. În strălucirea albă a zăpezii, labele lui de cetină de un verde mat vorbesc despre Sud, despre căldură şi viaţă. Vara, el este modest şi trece neobservat – de jur-împrejur totul înfloreşte în grabă, străduindu-se să rămînă în floare în vara scurtă din Nord. Florile de primăvară, vară şi toamnă se întrec unele pe altele într-o înflorire impetuoasă de nestăvilit. Dar toamna e aproape şi, iată, acele mărunte şi galbene ale zadelor se împrăştie pe jos, dezgolind crengile, iarba îngălbenită se chircește şi se usucă, pădurea rămîne pustie şi atunci se pot vedea de departe torţele verzi, imense, ale pinului pitic strălucind în iarba palid-gălbuie şi peste muşchiul cenuşiu.

Pentru mine, pinul pitic este dintotdeauna copacul rusesc cel mai poetic, întrecînd chiar mult lăudatele sălcii plîngătoare, platanii şi chiparoşii. Iar lemnul lui dă mai multă căldură.

[1960]

Crucea Roşie

Viaţa în lagăr este în aşa fel orînduită, încît doar cadrul medical poate cu adevărat să dea un ajutor efectiv deţinutului. Protecţia muncii înseamnă protecţia sănătăţii, iar protecţia sănătăţii este protecţia vieţii. Conducerea lagărului este extrem de numeroasă: comandantul lagărului şi gardienii subordonaţi lui, comandantul pazei cu detaşamentul lui de soldaţi din escortă, directorul secţiei raionale a MVD[1] cu aparatul său de anchetă, activistul în domeniul instrucţiei din lagăr, adică şeful sectorului cultural-educativ cu inspectoratul lui. Aplicarea regimului concentraţionar este lăsată în seama bunului plac – bun sau rău – al acestor oameni. În ochii deţinutului, aceştia sînt simbolul oprimării şi al constrîngerii. Ei forţează deţinutul să muncească, îl păzesc zi şi noapte să nu evadeze, îl urmăresc să nu mănînce şi să nu bea în plus. Toţi aceşti oameni zi de zi şi oră de oră îi repetă deţinutului unul şi acelaşi lucru: munceşte! Dă-i bătaie!

În lagăr, doar un singur om nu-i spune aceste cuvinte îngrozitoare, sîcîitoare şi detestate de toţi deţinuţii. Medicul. Medicul îi spune alte cuvinte: odihneşte-te, ai obosit, mîine nu munceşti, eşti bolnav. Doar medicul nu trimite deţinutul în bezna albă a iernii, în abatajul îngheţat de piatră multe ore în fiecare zi. Medicul este protectorul deţinutului prin funcţia lui care îl apără de bunul plac al şefilor, de zelul nemăsurat al veteranilor în slujba lagărului.

Au fost ani în care pe pereţii barăcilor atîrnau afişe mari tipărite: „Drepturile şi obligaţiile deţinutului". Erau multe obligaţii şi puţine drepturi. „Dreptul" de a înainta o petiţie şefului, dar nu în numele unui colectiv... „Dreptul" de a scrie scrisori familiei, dar trecute prin cenzura lagărului... „Dreptul" la ajutorul medical.

Acest ultim drept era extrem de important, deşi în multe dintre dispensarele minelor dizenteria o tratau cu soluţie de permanganat de potasiu şi cu aceeaşi soluţie, dar mai densă, ungeau şi rănile purulente sau degerăturile.

Medicul poate oficial să scutească omul de muncă, trecîndu-l într-un registru, poate să-l interneze, să-l trimită într-un centru de întremare, poate să-i mărească raţia. Şi lucrul cel mai important

1. Abreviere în rusă pentru Ministerul Afacerilor Interne.

într-un lagăr, doctorul stabileşte „categoria de muncă", gradul capacităţii de muncă după care se fixează norma de îndeplinit. Medicul poate propune chiar şi eliberarea deţinutului ca invalid, potrivit celebrului articol 458. Un deţinut scutit de muncă nu poate fi obligat de nimeni să muncească – medicul este de necontrolat în deciziile sale. Numai gradele superioare medicale pot să-l supervizeze. Practic, medicul nu este subordonat nimănui în munca sa.

Ar mai trebui să amintim că verificarea cantităţii produselor în castron este obligaţia medicului, ca şi supravegherea calităţii mîncării preparate.

Singurul apărător al deţinutului, apărătorul lui real, este medicul de lagăr. Puterea lui e enormă, pentru că nimeni din conducerea lagărului nu poate controla acţiunile unui specialist. Dacă un medic dădea un diagnostic eronat sau cu rea-credinţă, lucrul acesta putea fi stabilit doar de un cadru medical egal în grad sau cu un grad superior, deci tot de un specialist. Aproape întotdeauna conducerea lagărului era în conflict cu medicii – însuşi specificul muncii îi separa în două tabere opuse. Şeful voia ca grupa „C" (scutiţi temporar de muncă pe motiv de boală) să fie mai mică, pentru ca lagărul să scoată la muncă mai mulţi oameni. Medicul însă vedea că graniţa dintre bine şi rău era călcată de multă vreme, că oamenii care ieşeau la muncă erau bolnavi, obosiţi, vlăguiţi şi aveau dreptul la scutire într-un număr mult mai mare decît pretindea conducerea.

Un medic ferm putea să insiste pentru scutirea de muncă a oamenilor. Fără aprobarea medicului, nici un şef de lagăr n-ar fi trimis oameni la lucru.

Medicul putea scăpa deţinutul de munca grea: toţi deţinuţii erau împărţiţi, asemenea cailor, pe „categorii de muncă". Aceste grupe – trei, patru sau cinci la număr – se numeau „categorii de muncă", deşi sintagma părea scoasă dintr-un dicţionar de filosofie. Era una dintre vorbele de duh sau, mai bine zis, una dintre grimasele vieţii.

Să oferi o categorie uşoară de muncă însemna adesea să salvezi omul de la moarte. Dar cel mai trist lucru era că oamenii, încercînd să primească o categorie uşoară de muncă şi străduindu-se să înşele medicul, sufereau de fapt de o boală mult mai gravă decît îşi închipuiau ei.

Medicul putea să dea o scutire temporară de muncă, putea să trimită deţinutul la spital, ba chiar să „acteze" un bolnav, adică să-i întocmească un act de invaliditate şi atunci deţinutul era trimis pe

Continent. E adevărat că patul de spital şi *aktirovka*[1] în faţa unei comisii medicale nu depindeau de doctorul care elibera foaia de drum, dar important era începutul acestei proceduri.

Toate acestea şi încă multe altele erau perfect înţelese şi luate în consideraţie de către blatari. În codul moral al hoţilor figura atitudinea specială faţă de medic. În lumea lagărelor şi a închisorilor, alături de „raţia de penitenciar" şi de „hoţul-gentleman" s-a încetăţenit şi legenda despre Crucea Roşie.

„Crucea Roşie" este un termen folosit de infractori şi eu devin circumspect ori de cîte ori aud expresia aceasta.

Blatarii îşi arătau demonstrativ respectul pentru cadrele medicale, le promiteau orice fel de susţinere, separînd medicii de masa imensă a „fraierilor" şi a „gogomanilor".

A fost inventată o legendă – ea circulă şi acum în lagăre – despre nişte borfaşi mărunţi, „bijboci", care au furat de la un medic. Dar hoţii cu state vechi i-au descoperit şi au înapoiat cu scuze obiectul furat. Nici mai mult, nici mai puţin decît ceasul din „Breguet Herriot"[2].

Într-adevăr nu furau de la medici, se străduiau să nu fure. Medicilor le făceau cadouri – obiecte sau bani –, dacă aceştia erau angajaţi civili. Se milogeau pe lîngă medicii-deţinuţi sau îi ameninţau cu moartea. Îi lăudau pe medicii care ajutau blatarii.

Să ai un medic „în cîrlig" este visul oricărei găşti de infractori. Blatarul poate fi necioplit şi îndrăzneţ cu orice şef (în unele împrejurări el e chiar obligat să arboreze cu agresivitate un asemenea aer „şic"), dar în faţa medicului el e slugarnic, se ploconeşte în faţa lui şi nu-şi permite nici un cuvînt grosolan la adresa acestuia pînă în clipa în care vede că nu e crezut, că nimeni nu e gata să-i satisfacă pretenţiile impertinente.

Cum s-ar zice, în lagăr, nici un cadru medical nu trebuie să se îngrijească de soarta lui, blatarii îl ajută material şi moral: ajutorul material constă în costume şi nădragi şterpeliţi, iar cel moral în faptul că blatarul îl onorează pe medic cu bunăvoinţa sa, cu vizite şi conversaţii.

O afacere fără prea mult efort: să pui pe patul de spital un pederast criminal şi şantajist, plesnind de sănătate, în locul unui „fraier"

---

1. Întocmirea unui proces-verbal privind imposibilitatea folosirii în continuare a deţinutului ca forţă de muncă, ca urmare a unei invalidităţi ireversibile. Procesul-verbal era discutat în cadrul unei comisii speciale.
2. Posibilă aluzie la un roman poliţist al lui Lev Şeinin.

vlăguit de o muncă peste puterile lui, de lipsă de somn şi de bătăi. Să-l pui şi să-l ţii acolo pînă cînd acesta binevoieşte să se externeze.

O afacere fără prea mult efort: să scuteşti regulat de muncă blatari, ca ei să poată „apuca regele de barbă"[1].

Să trimiţi blatari cu foi de drum în alte spitale, dacă ei au nevoie de asta în cine ştie ce scopuri de-ale lor, „superioare".

Să-i acoperi pe blatarii simulanţi, iar aceştia sînt toţi maeştri în simularea bolilor grave, cu eternele lor „şmenării" ce puteau fi luate drept ulceraţii trofice la gambe şi şolduri, cu răni pe burtă prin tăieturi uşoare, dar impresionante la vedere etc.

Să le oferi „un piculeţ" de prafuri, codeină şi cofeină, punînd la dispoziţia „binefăcătorilor" toată rezerva de substanţe narcotice şi tincturi alcoolice.

Mulţi ani la rînd am primit convoaie într-un spital mare de lagăr: toţi simulanţii veniţi cu foi de drum eliberate de doctori erau hoţi. Aceştia fie mituiau doctorul local, fie îl băgau în sperieţi şi acesta întocmea un document medical fals.

Se întîmpla adesea şi altfel: medicul sau şeful local al vreunui lagăr, vrînd să scape de un element sîcîitor sau periculos pentru zona respectivă, îl trimitea la spital în speranţa că, dacă acesta nu va dispărea pentru totdeauna, măcar pentru un timp lagărul respectiv o să aibă un răgaz de linişte.

Dacă medicul fusese mituit era rău, foarte rău. Dar dacă fusese speriat, acest lucru era de iertat, pentru că ameninţările blatarilor nu sînt vorbe goale. La punctul sanitar al minei Spokoinîi[2], unde erau mulţi blatari, a fost detaşat de la un spital tînărul doctor Surovîi, un deţinut tînăr, care absolvise de curînd Institutul de Medicină din Moscova. Prietenii încercaseră să-l abată din drum. Ar fi putut să refuze şi să meargă la muncile în comun, numai să nu plece la o muncă atît de vizibil periculoasă. Dar Surovîi nimerise la spital după ce fusese la muncile comune şi se temea să se întoarcă într-un asemenea loc, aşa că a acceptat să meargă la mină să lucreze în specialitatea lui. Conducerea l-a instruit, dar nu i-a dat sfaturi cum să se poarte cu blatarii. Îi era strict interzis să trimită din mină la spital tîlhari sănătoşi. O lună mai tîrziu a fost ucis chiar în camera de gardă: cincizeci şi două de răni de cuţit au fost numărate pe trupul lui.

---

1. Zicală folosită mai ales în argoul blatarilor.
2. Liniştit (rusă).

În zona de femei a unei alte mine, doctoriţa Şiţel, o femeie în vîrstă, a fost omorîtă cu toporul de propria-i infirmieră, de tîlhăriţa Kroşka, care executa sentinţa blatarilor.

Aşa arăta în realitate Crucea Roşie în situaţiile în care medicii nu erau conciliaţi şi nu luau mită.

Medicii naivi căutau explicaţii ale acestor contradicţii la ideologii lumii interlope. Unul dintre filosofi – căpetenie de tîlhari – zăcea în Secţia de chirurgie a spitalului. Cu două luni înainte, stînd în izolator şi dorind să iasă de acolo, a pus în aplicare un procedeu obişnuit, care nu dădea greş, dar nici nu era lipsit de riscuri: şi-a presărat pe amîndoi ochii – pentru siguranţă – praf de creion chimic. S-a întîmplat însă că ajutorul medical a întîrziat, iar blatarul a orbit. Zăcea în spital ca invalid, pregătindu-se să plece pe Continent. Dar, asemenea faimosului Sir Williams din romanul *Rocambole*, chiar şi orb el lua parte la întocmirea planurilor criminale, iar în consiliile de onoare era socotit chiar o autoritate de necontestat. La întrebarea medicului despre Crucea Roşie şi despre asasinatele medicilor la mină, săvîrşite de hoţi, Sir Williams a răspuns muind vocalele după şuierătoare, în stilul tuturor blatarilor: „În viaţă pot apărea tot felul de situaţii în care legea nu trebuie aplicată".

Era un dialectic acest Sir Williams.

În *Amintiri din casa morţilor*, Dostoievski remarcă înduioşat faptele nefericiţilor care se comportă ca nişte copii mari, sînt atraşi de teatru, se ceartă copilăreşte între ei, fără mînie. Dostoievski n-a întîlnit şi n-a cunoscut oamenii din lumea autentică a blatarilor. Pentru această lume Dostoievski nu şi-ar fi permis să arate nici un fel de simpatie.

Nenumărate sînt nelegiuirile hoţilor în lagăr. Oamenii nefericiţi sînt cei care trudesc din greu, cărora hoţul le ia ultima buleandră şi ultimii bani, iar victima se teme să reclame, pentru că vede că hoţul e mai puternic decît conducerea. Hoţii îi bat şi-i silesc să muncească: zeci de mii de oameni au fost stîlciţi în bătaie. Sute de mii de oameni în detenţie au fost corupţi de ideologia infractorilor şi au devenit neoameni. Ceva din lumea blatarilor s-a cuibărit pentru totdeauna în sufletele lor, hoţii şi morala lor au lăsat pentru totdeauna o urmă de neşters în sufletul fiecăruia dintre ei.

Şeful este grosolan şi necruţător, instructorul este mincinos, medicul este lipsit de scrupule, dar toate acestea sînt fleacuri în comparaţie cu puterea de a corupe a lumii blatarilor. Primii rămîn oameni, ceva omenesc tot mai licăreşte în ei. Blatarii însă nu sînt oameni.

Influența moralei lor în viața lagărului este nemărginită și totală. Lagărul este incontestabil o școală negativă întru totul. Nimeni nu extrage ceva folositor sau necesar de aici: nici deținutul, nici șeful lui, nici gardienii, nici martorii involuntari – ingineri, geologi, medici –, nici șefii, nici subordonații.

Fiecare minut al vieții în lagăr este un minut otrăvit.

Acolo sînt multe lucruri pe care nici un om n-ar trebui să le știe sau să le vadă, iar dacă le-a văzut, mai bine ar muri.

Deținutul învață să urască munca, nimic altceva n-are de învățat.

Acolo el deprinde lingușirea, minciuna, ticăloșiile mari și mici, devine egoist.

Întorcîndu-se în lumea liberă, el vede că nu a evoluat în timpul detenției și, în plus, descoperă că preocupările lui s-au restrîns și-au devenit mărunte și primitive.

Barierele morale s-au deplasat dincolo de cunoștințele lui anterioare.

Reiese că poți comite ticăloșii și totuși să trăiești.

Poți minți și să trăiești mai departe.

Poți să promiți și să nu-ți ții promisiunea și totuși să trăiești.

Poți să bei banii tovarășului tău.

Poți să ceri de pomană și să trăiești! Poți să te milogești și să trăiești!

Reiese că omul care comite o ticăloșie nu moare.

Deținutul se deprinde cu trîndăvia, cu înșelăciunea, cu ura față de toți și de toate. Învinovățește pe toată lumea, deplîngîndu-și soarta.

Își supraapreciază suferințele, uitînd că fiecare om își are necazurile lui. S-a dezvățat să aibă înțelegere pentru necazul celuilalt, pur și simplu nu-l înțelege, nu vrea să-l înțeleagă.

Scepticismul este o atitudine destul de bună, este chiar cea mai bună din moștenirea lăsată de lagăr.

Învață să urască oamenii.

Se teme, devine laș. Se teme ca întîmplările nefericite ale soartei lui să nu se repete, se teme de denunțuri, de vecini, se teme de toate lucrurile de care un om n-ar trebui să se teamă.

Moral, este un înfrînt. Ideile lui despre moralitate s-au modificat, iar el nici măcar nu observă.

În lagăr, orice șef se deprinde să aibă o putere aproape incontrolabilă asupra deținuților, se deprinde să se vadă ca un zeu, ca singurul reprezentant omnipotent al autorității, ca un om de rasă superioară.

Ce-i va povesti logodnicei despre munca sa în Nordul îndepărtat soldatul din escortă în mîinile căruia se afla de atîtea ori viaţa oamenilor şi care adesea îi omora pe cei care ieşeau din zona interzisă? Îi va povesti cum îi lovea cu patul armei pe bătrînii flămînzi care nu mai puteau merge?

Ţăranul tînăr care ajunge în detenţie vede că în iadul acesta doar blatarii trăiesc relativ bine, că numai lor trebuie să le dea socoteală, că de ei se teme chiar şi atotputernica conducere. Aceştia sînt bine îmbrăcaţi întotdeauna, sînt sătui, se ajută unii pe alţii.

Ţăranul cade pe gînduri. Începe să i se pară că blatarii deţin adevărul vieţii de lagăr, că doar imitîndu-le comportamentul el va apuca pe drumul salvării reale a propriei sale vieţi. Deci există oameni care pot trăi şi în drojdia cea mai de jos a societăţii. Şi ţăranul începe să imite comportamentul şi faptele blatarilor. Le ţine isonul în orice spun aceştia, este gata să le îndeplinească toate poruncile, vorbeşte despre ei cu frică şi veneraţie. Se grăbeşte să-şi împodobească limbajul cu vorbuliţele din argoul blatarilor; de vorbuliţele acestea n-a putut scăpa nici un om care a stat în Kolîma, fie el bărbat sau femeie, deţinut sau liber.

Aceste cuvinte sînt otravă, sînt veninul care s-a strecurat în sufletul omului şi odată cu stăpînirea dialectului blatarilor începe şi apropierea „fraierului" de lumea acestora.

Deţinutul intelectual este doborît de lagăr. Tot ce i-a fost drag este făcut praf şi pulbere, civilizaţia şi cultura îşi iau zborul în cel mai scurt timp, care se poate socoti în săptămîni.

Argumentul unei dispute este pumnul sau băţul. Metoda de a constrînge sînt patul puştii şi pumnii în gură.

Intelectualul se transformă într-un laş, iar propriul creier îi şopteşte justificarea faptelor sale. El se poate autoconvinge să procedeze cum îi convine, e capabil să se solidarizeze cu oricare dintre părţi într-o dispută. Intelectualul vede în lumea blatarilor „dascăli ai vieţii", luptători „pentru drepturile poporului".

O scatoalcă zdravănă, o lovitură transformă intelectualul într-o slugă supusă a vreunui Senecika sau Kostecika.

Ascendentul fizic devine ascendent moral.

Intelectualul rămîne înfricoşat pentru totdeauna. Spiritul lui este înfrînt. El duce spaima şi înfrîngerea spirituală şi în viaţa liberă.

Inginerii, geologii, medicii care au stat în Kolîma prin contractele cu Dalstroi s-au pervertit repede: „rubla lungă"[1], legea taigalei, munca

1. Expresie care semnifică un cîştig substanţial, obţinut uşor şi repede.

de rob a deținuților de care e atît de ușor și avantajos să profiți, îngustarea preocupărilor culturale – toate acestea corup și degradează. Omul care a muncit un timp îndelungat în lagăr nu mai revine pe Continent: acolo nu valorează nici doi bani, iar el s-a obișnuit cu viața bogată și îndestulată. Exact această pervertire este numită în literatură „chemarea Nordului".

De această decădere a sufletului omenesc este vinovată în mare măsură lumea blatarilor, sînt vinovați criminalii recidiviști, ale căror gusturi și deprinderi se fac simțite în întreaga viață a Kolîmei.

1959

Conspirația juriștilor

În brigada lui Șmeliov se adunau reziduurile omenești – rămășițele omenești ale minei de aur. Din cariera de unde se extrăgea nisipul și se scotea turba porneau trei drumuri: „sub colină", adică în gropile comune anonime, în spital și în brigada lui Șmeliov. Trei drumuri ale mierlitorilor. Brigada aceasta muncea în același loc ca și ceilalți, doar că treburile încredințate nu erau atît de importante. Lozincile „Îndeplinirea planului e lege" și „Să aducem planul la nivelul fruntașilor" nu erau cuvinte goale. Ele erau tălmăcite astfel: n-ai îndeplinit norma, ai încălcat legea, ai înșelat Statul și trebuie să răspunzi cu o condamnare în plus, ba chiar cu viața.

Oamenii lui Șmeliov erau hrăniți mai prost și mai puțin decît ceilalți. Eu însă îmi amintesc bine zicala de acolo: „În lagăr te ucide rația mare, nu cea mică". Nu umblam după rația mare a brigăzilor principale din mină.

Fusesem transferat la Șmeliov de curînd, de vreo trei săptămîni, dar nu-i văzusem fața: era în toiul iernii, capul brigadierului era înfășurat într-un fel complicat cu un fular rupt, iar seara în baracă era întuneric. Kolîmka cu petrol abia lumina ușa. Astfel nu-mi amintesc fața brigadierului, ci doar glasul lui, un glas răgușit de om răcit.

Noi munceam în tura de noapte, era decembrie și fiecare noapte părea o adevărată tortură – cu minus cincizeci de grade nu-i de glumit. Totuși, noaptea era mai bine: ceva mai multă liniște, mai puțini șefi în abataj, mai puține înjurături și bătăi.

Brigada se pregătea de plecare. Iarna ne aliniam în baracă, chiar şi acum e un chin să-mi amintesc acele ultime minute de dinaintea plecării în noaptea înghețată într-o tură de douăsprezece ore. Acolo, în acea forfotă lîngă uşile întredeschise pe unde se strecura un abur înghețat, se vădea caracterul omului. Unul, biruindu-şi tremuratul, păşea hotărît în beznă, altul trăgea grăbit dintr-un chiştoc de ţigară cu mahorcă, luat cine ştie de unde, căci în locul acesta nu exista nici urmă de mahorcă. Al treilea îşi ferea faţa de vîntul rece; al patrulea îşi ţinea mănuşile deasupra sobei, încercînd să strîngă căldură în ele.

Ultimii erau daţi în brînci afară din baracă de planton. Aşa se proceda cu cei mai firavi peste tot, în orice brigadă.

Pe mine nu mă îmbrînciseră încă în brigadă. Aici erau oameni mai debili decît mine şi lucrul acesta îmi aducea un pic de alinare, o bucurie nesperată. Deocamdată mai eram încă om. Ghionţii şi pumnii plantonului rămăseseră în acea brigadă „de aur" de unde mă mutaseră la Şmeliov.

Brigada se afla la uşă, gata să plece. Şmeliov se apropie de mine.

— Rămîi acasă, îmi spuse cu glas răguşit.

— M-au mutat cumva în tura de dimineaţă? am întrebat eu bănuitor.

Ne mutau mereu dintr-o tură în alta în sensul acelor de ceasornic, ca să nu se piardă nimic din ziua de muncă şi deţinutul să nu capete cîteva ore de odihnă în plus. Ştiam bine mecanismul ăsta.

— Nu, te cheamă Romanov.

— Romanov? Cine e Romanov?

— Ia te uită, ticălosul! Nu-l ştie pe Romanov, se amestecă plantonul.

— Ofiţerul politic[1], ai înţeles? Locuieşte în apartamentul de dinaintea oficiului administrativ. Te duci la opt dimineaţa.

— La opt!

M-am simţit invadat de o imensă uşurare. Dacă ofiţerul politic mă reţine pînă la douăsprezece, pînă la masa de noapte, poate şi mai mult, azi o să am dreptul să nu mai merg deloc la muncă. Brusc, am simţit o mare oboseală. Dar era o oboseală plăcută, mă dureau toţi muşchii.

Mi-am desfăcut brîul, mi-am descheiat buşlatul şi m-am aşezat lîngă sobă. Mi s-a făcut cald, iar păduchii începură să mişune pe sub cămaşă. Mă scărpinam cu unghiile roase pe gît şi pe piept. Am aţipit.

---

1. Reprezentantul NKVD însărcinat cu anchete, interogatorii, delegat să instrumenteze cauze şi să pregătească procesele împotriva „duşmanilor poporului".

— E timpul, e timpul să pleci, mă scutură plantonul de umăr. Du-te şi nu uita să ne aduci tutun.

Am bătut la uşa unde locuia ofiţerul politic. Zăngăniră zăvoare şi lacăte, o mulţime de zăvoare şi lacăte. Cineva nevăzut strigă din spatele uşii:

— Cine e?

— Deţinutul Andreev. Am fost chemat.

Zăvoarele pocniră, lacătele zdrăngăniră şi se lăsă tăcerea.

Frigul pătrundea pe sub buşlat, îmi îngheţaseră picioarele. Am început să-mi bat cizmele una de alta - nu purtam pîslari, ci nişte *burki* vătuiţi, cusuţi din pantaloni vechi şi pufoaice.

Zăvoarele zăngăniră din nou şi uşa dublă se deschise, lăsînd să treacă prin ea lumină, căldură şi muzică.

Am intrat. Uşa dintre antreu şi sufragerie nu era închisă - acolo cînta un radio.

Ofiţerul politic Romanov stătea în picioare în faţa mea. Mai degrabă, eu mă aflam în faţa lui, în timp ce el, mic de statură, gras, mirosind a parfum, se învîrtea sprinten în jurul meu, cercetîndu-mă cu ochii lui negri şi vioi.

Mirosul de deţinut îi ajunse la nări, aşa că el îşi scoase batista albă ca zăpada şi începu să şi-o fluture pe la nas. Mă învăluiră valuri de muzică, de căldură şi de apă de colonie. Mai ales de căldură. Soba olandeză era încinsă.

— Iată că am făcut cunoştinţă, rosti încîntat Romanov, rotindu-se în jurul meu şi fluturîndu-şi batista parfumată. Iată că am făcut cunoştinţă. Poftim, intră.

Şi deschise uşa într-o cameră alăturată, un cabinet mic, cu un birou şi două scaune.

— Stai jos. N-ai să ghiceşti pentru nimic în lume de ce te-am chemat. Ia şi fumează.

Se cufundă în hîrtiile de pe birou.

— Care-i prenumele tău? Şi patronimicul?

I le-am spus.

— Anul naşterii?

— 1907.

— Eşti jurist?

— La drept vorbind, nu sînt, dar am studiat dreptul la Universitatea din Moscova în a doua jumătate a anilor '20.

— Deci eşti jurist. Excelent. Acum ia loc, eu am să dau un telefon şi apoi plecăm.

Romanov o şterse din cameră şi de îndată în sufragerie muzica încetă şi începu o convorbire la telefon.

Stînd pe scaun, m-a prins somnul, ba chiar am început să visez. Romanov ba dispărea, ba apărea.

— Ascultă, ai ceva lucruri în baracă?

— Totul e cu mine.

— Atunci e perfect, cu adevărat excelent. Maşina vine acum şi plecăm împreună. Ştii unde mergem? N-ai să ghiceşti! Chiar în Hattînah, la Direcţie! Ai fost acolo? Ei, lasă, glumesc, glumesc...

— Mi-e totuna.

— Atunci e bine.

Mi-am luat încălţările, mi-am dezmorţit cu mîinile degetele de la picioare, mi-am înfăşurat obielele.

Ceasul de perete arăta ora unsprezece şi jumătate. Chiar dacă toată istoria cu Hattînah era o glumă, n-avea importanţă: oricum azi nu mai mergeam la muncă.

În apropiere claxonă o maşină şi lumina farurilor alunecă pe obloane şi atinse tavanul cabinetului.

— Gata, plecăm.

Romanov era îmbrăcat într-o scurtă de blană albă, pe cap avea o cuşmă iakută de blană. Purta *torbasî* cu modele colorate.

Mi-am încheiat buşlatul, m-am încins cu cingătoarea şi mi-am încălzit puţin mănuşile cu un deget deasupra sobei.

Am pornit-o spre maşină. O camionetă de o tonă şi jumătate cu remorcă neacoperită.

— Cîte avem astăzi, Mişa? îl întrebă Romanov pe şofer.

— Minus şaizeci, tovarăşe ofiţer. Brigăzile de noapte au rămas în baracă.

Înseamnă că şi brigada noastră, a lui Şmeliov, e acasă. Rezultă că n-am fost chiar aşa de norocos.

— Hai, Andreev, zise ofiţerul politic, ţopăind în jurul meu. Tu te urci în remorcă. Nu e departe. Iar Mişa o să meargă mai repede. Nu-i aşa, Mişa?

Mişa nu răspunse. M-am urcat în remorcă, m-am făcut ghem şi mi-am cuprins picioarele cu mîinile. Romanov s-a înghesuit în cabină şi am plecat.

Drumul era prost, eram zdruncinat atît de tare încît n-am îngheţat.

N-aveam chef să mă gîndesc la nimic, da' nici nu poţi gîndi cînd e atît de frig.

Peste vreo două ore licăriră nişte lumini şi camioneta se opri lîngă o casă din bîrne cu un cat. Era întuneric peste tot, doar o fereastră de la etaj era luminată. Două santinele în cojoace stăteau în picioare lîngă pridvorul spaţios al casei.

— Ei, iată că am ajuns. Excelent. El o să rămînă puţin aici.

Şi Romanov dispăru pe o scară largă.

Era două noaptea. Lumina fusese stinsă peste tot. Ardea doar o lampă pe masa ofiţerului de serviciu.

N-am aşteptat prea mult. Romanov (reuşise să se dezbrace şi rămăsese în uniforma NKVD) cobora în fugă pe scară şi flutura din mîini.

— Pe aici, pe aici!

Împreună cu ajutorul ofiţerului de serviciu am ajuns sus şi pe coridorul de la etaj ne-am oprit în faţa uşii cu tăbliţa „Smertin[1] - Ofiţer politic superior NKVD". Un pseudonim (acest nume nu putea fi real) atît de ameninţător m-a impresionat pînă şi pe mine, deşi eram frînt de oboseală.

„Este cam prea mult pentru un pseudonim", cugetam eu, dar trebuia să intru, să înaintez într-o încăpere imensă cu portretul lui Stalin pe un perete întreg, să mă opresc în faţa unui birou de dimensiuni gigantice şi să privesc chipul palid şi roşcovan al unui om care-şi petrecuse toată viaţa în camere de felul acesteia.

Romanov se înclină respectuos în dreptul biroului.

Ochii albaştri şi inexpresivi ai tovarăşului Smertin, ofiţer politic superior, se opriră asupra mea. Se opriră doar pentru foarte puţină vreme: căuta ceva pe birou, răsfoia nişte hîrtii. Degetele îndatoritoare ale lui Romanov găsiră ce era de găsit.

— Numele? întrebă Smertin uitîndu-se în hîrtii. Prenumele? Patronimicul? Articolul? Condamnarea?

Am răspuns la toate.

— Jurist?

— Jurist.

Chipul palid îşi ridică privirea de la birou.

— Reclamaţii ai scris?

— Am scris.

Smertin fornăi:

— Pentru pîine?

---

1. Derivat de la *smert'* - moarte (rusă).

— Şi pentru pîine, şi pentru altele.

— Bine. Duceţi-l.

N-am făcut nici o încercare să întreb sau să clarific ceva. De ce aş fi făcut-o? Nu stăteam nici în frig, nici în abatajul aurifer în miez de noapte. N-au decît să clarifice ce poftesc.

Apăru ajutorul ofiţerului de serviciu cu un bilet. Am fost condus prin satul cufundat în noapte pînă la marginea lui, unde, la adăpostul a patru turnuri de pază şi în spatele unui gard triplu de sîrmă ghimpată, se afla „izolatorul"[1], legendara închisoare.

Închisoarea avea încăperi mari, dar şi mai mici. Pe mine m-au băgat într-una din cele mici. Le-am povestit vecinilor de cameră despre mine, fără să aştept vreun răspuns din partea lor şi fără să-i întreb nimic. Aşa se cuvenea, ca nu cumva cineva să creadă că am fost „infiltrat".

Se făcu dimineaţă, o dimineaţă banală de iarnă în Kolîma, fără lumină, fără soare, la început fără putinţă să o deosebeşti de noapte. Au răsunat nişte lovituri de ciocan într-o şină, a fost adusă găleata cu apă fiartă aburindă. Un soldat de escortă a venit după mine, mi-am luat rămas-bun de la tovarăşii de cameră. Nu ştiam nimic despre ei.

M-au dus în aceeaşi casă care acum mi se părea mai mică decît în timpul nopţii. N-am fost lăsat să ajung în faţa ochilor spălăciţi ai lui Smertin.

Gardianul de serviciu îmi ordonă să stau jos şi să aştept, aşa că m-am aşezat şi am aşteptat pînă am auzit glasul cunoscut:

— E bine! Excelent! O să plecaţi îndată!

Pe teritoriu străin, Romanov mi se adresa cu „dumneavoastră".

Gîndurile mi se derulau alene în creier, le percepeam aproape fizic. Trebuia să mă gîndesc la ceva nou, la ceva cu care nu eram obişnuit, nu-mi era clar. Acest ceva nou n-avea legătură cu mina. Dacă ne-am fi întors la mina noastră, Partizanul, atunci Romanov ar fi spus: „O să plecăm îndată". Deci o să mă ducă în altă parte. Da' ducă-se dracului totul!

Romanov cobora pe scări aproape ţopăind. Aveai impresia că acuşi-acuşi se aşază pe balustradă şi o porneşte în jos ca un băieţel. Ţinea în mîini o pîine doar începută.

— Uite, pentru drum. Şi încă ceva. Dispăru în sus şi se întoarse cu două scrumbii. E în ordine, nu-i aşa? Se pare că asta-i tot... Ah, am uitat ce-i mai important. Ce înseamnă să fii nefumător!...

---

1. Închisoare secretă.

Romanov se ridică pe scară şi apăru din nou cu un ziar pe care se afla o grămăjoară de mahorcă. „Vreo trei cutiuţe", am apreciat eu cu ochi de expert. Într-un pachet-*vosmuşka* intră opt cutii de chibrituri cu mahorcă. Era o unitate de măsură legendară în lagăre.

— Vi le dau pentru drum. Hrană rece, cum s-ar zice.

Am dat din cap.

— Aţi chemat escorta?

— Am chemat-o, răspunse gardianul de serviciu.

— Să-l trimiteţi sus la mine pe şeful ei.

Şi Romanov dispăru pe scară.

Sosiră doi soldaţi de escortă. Primul, mai bătrîn, cu faţa ciupită de vărsat, purta o căciulă caucaziană, iar celălalt – tînăr, de vreo douăzeci de ani, cu obrajii rumeni, avea pe cap o cască din uniforma Armatei Roşii.

— El este, spuse gardianul, arătînd spre mine.

Amîndoi, şi tînărul, şi ciupitul, mă cercetară cu atenţie din cap pînă în picioare.

— Da' şeful unde e? întrebă ciupitul.

— Sus. Şi pachetul e tot acolo.

Ciupitul o porni pe scară şi se întoarse repede cu Romanov. Vorbeau în şoaptă, iar ciupitul arăta spre mine.

— Bine, spuse în final Romanov, îţi dau un bilet.

Am ieşit în uliţă. Lîngă pridvor, unde astă-noapte se afla camioneta de la Partizanul, acum stătea un „corb" confortabil – duba de închisoare cu ferestre zăbrelite. Am intrat înăuntru. Uşile cu gratii se închiseră, escorta îşi ocupă locurile în spate şi duba porni. Un timp corbul a mers pe traseu, pe şoseaua principală care taie pe din două toată Kolîma, dar mai tîrziu a cotit într-o parte. Drumul şerpuia printre munţi, motorul hîrîia mereu la urcuş; stînci abrupte cu păduri rare de zadă şi crengi de salcie acoperite cu chiciură. În sfîrşit, după cîteva viraje în jurul unor coline, duba care mergea pe cursul unui pîrîu ieşi pe un platou micuţ. De aici pornea o potecă printre copaci, erau turnuri de pază, iar mai departe, la vreo trei sute de metri, se vedeau turnuri înclinate şi o masă întunecată de barăci înconjurate de sîrmă ghimpată.

Uşa gheretei micuţe se deschise spre drum şi ieşi gardianul de serviciu, cu un revolver la centură.

Duba se opri cu motorul duduind în continuare.

Şoferul sări din cabină şi trecu pe lîngă geamul meu.

— Ia te uită ce ne-am mai învîrtit. Cu adevărat Serpantinnaia[1].

Cuvîntul îmi era cunoscut şi îmi spunea mai mult decît ameninţătorul nume de familie Smertin. Aceasta era Serpantinnaia, faimoasa închisoare preventivă a Kolîmei, unde anul trecut muriseră atîţia oameni. Cadavrele lor nu avuseseră timp să se descompună. De altfel, cadavrele lor vor fi întregi pentru totdeauna - morţii îngheţului veşnic.

Şeful escortei plecă pe potecă spre închisoare, iar eu stăteam la geamul meu şi mă gîndeam că, iată, mi-a sunat şi mie ceasul, mi-a venit rîndul. Mi-era greu să mă gîndesc la moarte, ca la orice altceva. Nu-mi imaginam nici un fel de scenă a împuşcării mele. Şedeam şi aşteptam.

Se lăsa amurgul hibernal. Uşa corbului se deschise şi şeful escortei îmi aruncă nişte pîslari.

— Încalţă-i! Scoate-ţi *burki*!

M-am descălţat, i-am încercat. Nu, nu intră. Sînt mici.

— În *burki* nu ajungi pînă la capăt, zise ciupitul.

— Ajung.

Ciupitul aruncă pîslarii într-un colţ al maşinii.

— Pornim!

Duba întoarse şi se depărtă în viteză de Serpantinnaia.

Licărul maşinilor care treceau pe lîngă noi m-a făcut să înţeleg destul de repede că ne aflam iarăşi pe şoseaua principală.

Corbul micşoră viteza. De jur-împrejur se vedeau luminile unei aşezări mari. Duba se opri lîngă pridvorul unei case puternic luminate. Am intrat pe un coridor strălucitor care semăna mult cu cel unde domnea ofiţerul politic Smertin: dincolo de bariera de lemn, lîngă un telefon de perete, stătea gardianul de serviciu cu pistolul la centură. Era satul Iagodnoe. În prima zi de călătorie făcuserăm în total şaptesprezece kilometri. Unde o să mergem mai departe?

Gardianul de serviciu m-a dus într-o cameră depărtată care s-a dovedit a fi o carceră dotată cu un pat de scînduri, o găleată de apă şi o tinetă. În uşă fusese tăiat „un ochi".

Am stat aici două zile. Am reuşit chiar să-mi usuc şi să-mi înfăşor din nou bandajele la picioare - picioarele cu răni de scorbut care supurau.

În casa Secţiei raionale NKVD domnea o linişte provincială. Din colţişorul meu îmi ciuleam urechile la orice zgomot. Chiar şi în

---

1. *Serpantina* - serpentină (rusă).

timpul zilei se auzea extrem de rar pasul vreunei persoane pe coridor. Uneori era răsucită cheia în broască şi se deschidea uşa de la intrare. Iar gardianul de serviciu, mereu acelaşi, umbla neras, într-o pufoaică ponosită, cu revolverul Nagan în bandulieră. Totul arăta ca într-o fundătură provincială în comparaţie cu strălucitorul Hattînah unde tovarăşul Smertin făurea o politică înaltă. Foarte rar suna telefonul.

— Da. Îşi pun burta la cale. Da. Nu ştiu, tovarăşe comandant.

— Bine, o să le transmit.

Despre cine era vorba? Despre cei din escorta mea? O dată pe zi, spre seară, uşa celulei mele se deschidea şi gardianul de serviciu îmi aducea o gamelă cu supă şi o bucată de pîine.

— Mănîncă!

Acesta era prînzul meu. Raţia regulamentară. Îmi aducea şi o lingură. Al doilea fel era amestecat cu primul, adică pus în supă.

Luam gamela, mîncam şi-o lingeam toată, pînă o făceam să strălucească, după obiceiul de la mină.

În a treia zi, s-a deschis uşa şi soldatul ciupit de vărsat, îmbrăcat cu un cojoc peste scurta îmblănită, păşi pragul carcerei.

— Ei, te-ai odihnit? Să mergem.

Stăteam în pridvor. Credeam că o să mergem din nou în duba încălzită a închisorii, dar corbul nu se zărea nicăieri. În faţa pridvorului se afla un camion banal.

— Urcă!

M-am rostogolit supus peste oblonul remorcii.

Soldatul cel tînăr din escortă urcă în cabina şoferului. Ciupitul se aşează lîngă mine. Camionul porni şi cîteva minute mai tîrziu eram pe şoseaua principală.

Unde o să mă ducă? Spre Nord sau spre Sud? La Apus sau la Răsărit?

N-aveam de ce să întreb, oricum ciupitul n-avea voie să vorbească.

O să mă transfere în alt sector? În care?

Maşina mă zgîlţîi ceasuri întregi şi brusc se opri.

— O să mîncăm aici. Coboară!

Am coborît.

Am intrat într-o ospătărie de pe marginea drumului principal.

Şoseaua principală este artera şi nervul central al Kolîmei. În ambele direcţii se deplasează transporturi nepăzite de materiale; cele de alimente însă au escortă obligatorie: evadaţii atacă şi jefuiesc. Dar escorta, chiar şi nesigură, din punctul de vedere al şoferului şi al agentului de aprovizionare, e totuşi o protecţie: poate preveni jaful.

În ospătării pot fi întîlniţi geologi, exploratori din grupuri de prospectare care merg în concediu cu ruble multe cîştigate uşor, vînzători clandestini de tutun şi cifir, eroi şi ticăloşi din Nord. Aici se vinde întotdeauna alcool. Se întîlnesc, discută, se iau la bătaie, schimbă veşti între ei şi se grăbesc, se grăbesc mereu... Lasă camioanele cu motoarele pornite, ei înşişi se culcă în cabină pentru două-trei ceasuri, ca să se odihnească şi să o pornească iarăşi la drum. Pe aceeaşi şosea sînt duse în sus, spre taiga, grupuri curăţele şi ordonate de deţinuţi, iar înapoi din taiga aduc grămezi murdare de deşeuri umane. Aici găseşti şi agenţi secreţi din grupurile operative care prind fugari. Chiar şi fugarii poartă adesea uniforme militare. Aici vin în ZIS-uri[1] şefii – stăpîni peste viaţa şi moartea tuturor acestor oameni. Un dramaturg ar trebui să prezinte Nordul într-o asemenea ospătărie la margine de drum. Ar fi cea mai izbutită scenă.

Stăteam acolo, străduindu-mă să mă apropii cît mai mult de sobă, de o sobă uriaşă, încinsă la roşu. Cei care mă escortau nu se temeau prea tare că o să fug: eram extrem de slăbit şi neputinţa mea era vizibilă. Pentru oricine era limpede că un mierlitor n-are unde să fugă la minus cincizeci de grade.

— Stai jos şi mănîncă.

Soldatul din escortă îmi cumpără o farfurie de supă fierbinte, îmi dădu pîine.

— Acum o să plecăm mai departe, îmi spuse cel tînăr. Să vină şeful şi mergem.

Dar ciupitul nu veni singur. Cu el era un militar (în acea vreme încă nu li se spunea soldaţi) într-o scurtă îmblănită şi înarmat cu o puşcă. Se uită la mine, apoi la ciupit.

— Păi de ce nu? Se poate, spuse el.

— Să mergem, îm zise ciupitul.

Ne-am mutat în alt colţ al ospătăriei imense. Acolo, lîngă perete, şedea ghemuit un bărbat, îmbrăcat într-un buşlat, pe cap cu o căciulă cum se purta în Bamlag, o căciulă neagră cu clape făcută din flanel.

— Aşază-te aici, îmi spuse ciupitul.

M-am aşezat supus pe jos, lîngă omul acela. El nu întoarse capul.

Ciupitul şi militarul necunoscut dispărură. Cu noi rămase soldatul cel tînăr al escortei.

---

1. Limuzină sovietică, prima după război, produsă între anii 1946 şi 1958 la *Zavod Imeni Stalina* (Uzina Stalin) după modelul american al automobilului Packard. Era maşina preferată a lui Stalin.

— Ei îşi permit să facă o pauză, înţelegi? îmi şopti deodată omul cu căciulă de deţinut. N-au dreptul.

— Ei, la naiba cu ei, i-am răspuns. N-au decît să facă ce poftesc. Pe tine cu ce te deranjează?

Omul îşi înalţă capul.

— Dacă-ţi zic că nu au dreptul...

— Dar unde ne duc? l-am întrebat.

— Unde te duc pe tine, nu ştiu, dar pe mine mă duc la Magadan. Să fiu împuşcat.

— Împuşcat?

— Da. Sînt osîndit. De la Direcţia de Vest. Din Susuman.

Nu mi-a plăcut deloc istoria asta. Nu ştiam ordinea procedurilor legale pentru pedeapsa capitală. Am tăcut tulburat.

Veni militarul ciupit de vărsat cu un nou tovarăş de drum.

Începură să vorbească între ei. Pe măsură ce convoiul creştea, ei deveneau tot mai tăioşi şi mai grosolani cu noi. Nu mi-au mai cumpărat supă în ospătărie.

Se mai scurseră cîteva ore şi cei din escortă mai aduseră încă trei oameni: convoiul, grupul deţinuţilor se mărise considerabil.

Cei trei nou-veniţi aveau o vîrstă greu de definit, ca toţi mierlitorii din Kolîma. Faţa palidă şi umflată vorbea de la sine despre foame şi scorbut. Pielea le era pătată de la degerături.

— Pe voi unde vă duc?

— La Magadan. Să fim împuşcaţi. Sîntem osîndiţi.

Stăteam culcaţi în remorca unui camion, vîrîndu-ne cu genunchii şi spinările unii în alţii. Camionul avea amortizoare bune, şoseaua principală era excelentă, nu ne zdruncina aproape deloc, aşa că am început să îngheţăm.

Noi strigam, gemeam, dar soldatul din escortă era neînduplecat. Trebuia să ajungem la „Spornîi" înainte de a se întuneca.

Primul dintre condamnaţii la moarte îl implora să-l lase „să se încălzească" măcar cinci minute.

Camionul intră în viteză în „Spornîi" cînd deja se aprinseseră luminile.

Veni ciupitul.

— Pentru noapte o să vă adăpostească într-un izolator, iar dimineaţa plecăm mai departe.

Îngheţasem pînă în măduva oaselor, gerul mă amuţise, cu ultimele puteri băteam zăpada cu tălpile cizmelor. Nu reuşeam să mă încălzesc.

Militarii îi căutau întruna pe cei din conducerea lagărului. În sfîrşit, peste un ceas ne-au dus într-un izolator îngheţat şi fără sistem de încălzire. Chiciura acoperise toţi pereţii, pămîntul de pe jos era ca un bloc de gheaţă. Cineva aduse o găleată de apă. Cheia zdrăngăni în lacăt. Şi lemne ioc? O sobiţă?

În noaptea aceea, la „Spornîi", mi-au degerat din nou toate cele zece degete de la picioare, tot încercînd fără succes să aţipesc măcar un minut.

Dimineaţa ne-au scos şi ne-au urcat în camion. Munţii alunecau pe lîngă noi, maşinile care veneau din sens opus claxonau răguşit. Camionul cobora printr-un defileu, iar nouă ne era acum atît de cald, încît nu mai voiam să ajungem nicăieri. Voiam să mai dureze, să mai mergem măcar un pic prin acest ţinut minunat.

Diferenţa o făceau cele zece grade în plus, nu mai puţin. Chiar şi vîntul părea mai cald, ca de primăvară.

— Convoi! Pauză pentru nevoi urgente!...

Cum să le explici ostaşilor că ne bucură căldura, adierea vîntului de miazăzi, depărtarea de taigaua ce-ţi îngheaţă sufletul?

— Ei, daţi-vă jos!

Şi celor din escortă le convenea să se dezmorţească, să fumeze o ţigară. Căutătorul meu de dreptate se apropie de un soldat din escortă.

— Putem fuma, tovarăşe militar?

— Puteţi. Du-te la locul tău.

Unul dintre novici nu voia să coboare din camion. Dar, văzînd că pauza se prelungeşte, se apropie de oblonul remorcii şi-mi făcu semn cu mîna.

— Ajută-mă să cobor.

Am întins mîinile şi, deşi eram un mierlitor sleit de puteri, am simţit că trupul lui e neaşteptat de uşor, am simţit în el un fel de imaterialitate a morţii. M-am dat mai la o parte. Sprijinindu-se cu mîinile de camion, omul a făcut cîţiva paşi.

— Ce cald e!

Ochii lui erau însă tulburi, total inexpresivi.

— Gata, plecăm.

Minus treizeci de grade. Cu fiecare oră se făcea tot mai cald.

Gardienii noştri au luat masa pentru ultima oară în ospătăria din satul Palatka. Ciupitul mi-a cumpărat un kilogram de pîine.

— Ia nişte pîine albă. Diseară ajungem.

Ningea mărunt, cînd jos, în depărtare, apărură luminile Magadanului. Erau minus zece grade. Nu bătea vîntul. Zăpada cădea aproape vertical, cu fulgi mici de tot.

Camionul se opri în faţa Secţiei raionale NKVD. Cei din escortă intrară în clădire.

Un bărbat îmbrăcat civil, fără căciulă pe cap, ieşi afară. Ţinea în mînă un plic desfăcut.

Strigă un nume de familie cu glas răsunător, cum se obişnuia. Omul cu trupul uşor ca un fulg se tîrî în direcţia arătată.

— La închisoare!

Omul îmbrăcat civil dispăru în clădire şi apăru din nou.

În mînă avea alt plic.

— Ivanov!

— Konstantin Ivanovici.

— La închisoare!

— Ugriţki!

— Serghei Feodorovici!

— La închisoare!

— Simonov!

— Evgheni Petrovici!

— La închisoare!

Nu mi-am luat rămas-bun nici de la soldaţii din escortă, nici de la tovarăşii mei de drum spre Magadan. Nu se obişnuia aşa ceva.

În faţa pridvorului Secţiei raionale rămăseserăm doar eu şi escorta mea.

Omul îmbrăcat civil apăru în pridvor cu un plic.

— Andreev! La Secţia raională! Am să vă dau imediat adeverinţa, se adresă el celor din escortă.

Am intrat în clădire. Mai întîi, unde e soba? Uite-o acolo: un calorifer. Gardianul de serviciu în spatele barierei de lemn. Un telefon. Un interior mai sărăcăcios decît cel al tovarăşului Smertin în Hattînah. Sau poate mi se părea, pentru că era prima încăpere de genul acesta în viaţa mea la Kolîma.

Din coridor pornea în sus o scară abruptă la primul etaj.

N-am aşteptat prea mult. De sus coborî omul îmbrăcat civil care ne întîmpinase afară.

— Veniţi încoace!

Am urcat la primul etaj pe o scară îngustă şi am ajuns în faţa uşii cu inscripţia: „I. Atlas, ofiţer politic superior".

— Luaţi loc.

M-am aşezat. În biroul minuscul masa ocupa cel mai mare spaţiu. Hîrtii, dosare, liste...

Atlas avea în jur de treizeci şi opt-patruzeci de ani. Un bărbat solid, cu alură sportivă, cu păr negru şi început de chelie.

— Numele de familie?

— Andreev.

— Prenumele, patronimicul, articolul, condamnarea?

I le-am spus.

— Jurist?

— Jurist.

Atlas sări din locul său şi ocoli masa.

— Excelent! Cu dumneavoastră o să stea de vorbă căpitanul Rebrov.

— Dar cine este acest căpitan Rebrov?

— Şeful SPO[1]. Mergeţi jos, la parter.

M-am întors la locul meu de lîngă calorifer. Reflectînd la cele întîmplate, am hotărît că e momentul potrivit să-mi mănînc kilogramul de pîine albă pe care mi-l dăduseră soldaţii din escortă. Rezervorul cu apă şi cana ataşată de el erau lîngă mine. Ceasul de pe perete ticăia ritmic. În starea mea de toropeală am auzit cum cineva a trecut pe lîngă mine cu paşi grăbiţi. M-a trezit gardianul de serviciu.

— La căpitanul Rebrov.

M-au condus la primul etaj. S-a deschis uşa unui birou mic şi am auzit un glas strident:

— Aici, aici!

Un birou obişnuit, poate ceva mai spaţios decît cel în care fusesem cu două ore înainte. Ochii sticloşi ai căpitanului Rebrov mă priveau ţintă. Pe un colţ al mesei se afla un pahar cu un rest de ceai cu lămîie, iar pe o farfurioară – o coajă de brînză muşcată. Telefoane. Dosare. Portrete.

— Numele de familie?

— Andreev.

---

1. Abreviere pentru Secţia Politică Secretă. Componentă a Poliţiei Politice OGPU, apoi NKVD, această secţie a urmărit în anii '20 activitatea grupărilor politice, apoi, din anii '30, s-a ocupat de aparatul de partid, de intelectuali, de ştiinţele „ideologice".

— Numele? Patronimicul? Articolul? Condamnarea? Jurist?

— Jurist.

Căpitanul Rebrov se aplecă peste masă, apropiindu-şi de mine ochii sticloşi, şi întrebă:

— Îl cunoaşteţi pe Parfentiev?

— Da, îl cunosc.

Parfentiev fusese brigadierul meu la abatajul din mină înainte de a ajunge în brigada lui Şmeliov. De la Parfentiev mă mutaseră în brigada lui Poturaev şi de acolo la Şmeliov. La Parfentiev muncisem cîteva luni.

— Da, îl cunosc. E brigadierul meu, Dmitri Timofeevici Parfentiev.

— Aşa. Perfect. Deci îl cunoaşteţi pe Parfentiev?

— Da, îl cunosc.

— Dar pe Vinogradov îl cunoaşteţi?

— Pe Vinogradov nu-l cunosc.

— Pe Vinogradov, preşedintele Tribunalului Dalstroi.

— Nu-l cunosc.

Căpitanul Rebrov îşi aprinse o ţigară, trase un fum adînc în piept şi continuă să mă cerceteze cu privirea, meditînd la ceva anume.

Apoi îşi stinse ţigara în farfurioară.

— Deci îl cunoşti pe Vinogradov, dar nu-l cunoşti pe Parfentiev?

— Nu, nu-l ştiu pe Vinogradov...

— A, da. Îl ştii pe Parfentiev, dar nu-l ştii pe Vinogradov. Asta e, ce să-i faci?

Căpitanul Rebrov apăsă pe butonul unei sonerii. Uşa din spatele meu se deschise.

— La închisoare!

Farfurioara cu mucul de ţigară şi coaja de brînză rămase pe masă în biroul şefului SPO, lîngă carafa cu apă.

Tîrziu în noapte, o escortă mă purta prin Magadanul cufundat în somn.

— Mergi mai repede!

— N-am unde să mă grăbesc.

— O vorbă mai scoţi şi o să vezi tu! Militarul scoase pistolul. Te împuşc ca pe un cîine. Nu mi-e greu să te şterg din liste.

— N-ai să mă ştergi, i-am replicat. Va trebui să răspunzi în faţa căpitanului Rebrov.

— Mişcă, molimă!

Magadan este un oraş mic. Am ajuns repede la Casa Vaskov, cum i se spune închisorii locale. Vaskov era adjunctul lui Berzin[1] cînd s-a construit Magadanul. Închisoarea din bîrne a fost una dintre primele clădiri ale Magadanului. Închisoarea a păstrat numele omului care a construit-o. În Magadan a mai fost ridicată o închisoare din piatră, dar şi cea nouă, o clădire bine amenajată după ultimul cuvînt al tehnicii penitenciare, era numită tot Casa Vaskov.

După o scurtă convorbire la postul de gardă, mi-au dat drumul în curtea Casei Vaskov. Am văzut clădirea joasă şi lungă a închisorii din bîrne grele şi netede de zadă. În partea cealaltă a curţii se zăreau două „corturi", două construcţii mici de lemn.

— În a doua, se auzi un glas din spate.

Am pus mîna pe clanţă, am deschis uşa şi am intrat.

Priciuri suprapuse, pline de oameni. Dar fără înghesuială, fără să stea ca sardelele. Pe jos – pămînt. O sobă metalică din jumătate de butoi pe picioare lungi de fier. Miros de sudoare, de lizol şi trupuri nespălate.

M-am căţărat cu greu pe priciurile de sus – acolo era totuşi mai cald – şi m-am strecurat pe un pat liber. Vecinul se trezi.

— Din taiga?

— Din taiga.

— Cu păduchi?

— Cu păduchi.

— Atunci culcă-te în colţul acela. Noi n-avem păduchi. Aici se face dezinsecţie.

„Dezinsecţia e lucru bun, mi-am spus. Dar principalul e căldura."

Dimineaţa ni s-a dat de mîncare. Pîine, apă clocotită. Eu n-aveam încă dreptul la pîine. Mi-am scos *burki* din picioare, mi i-am pus sub cap, mi-am lăsat mai jos pantalonii vătuiţi ca să-mi încălzesc picioarele, am adormit şi m-am trezit după douăzeci şi patru de ore, cînd mi s-a dat pîine şi am intrat cu drepturi depline în Casa Vaskov.

La prînz ne-au dat o zeamă fără găluşte şi trei linguri de caşă din crupe de mei. Am dormit pînă în dimineaţa zilei următoare, pînă în clipa cînd glasul sălbatic al gardianului de serviciu m-a trezit:

— Andreev! Andreev! Cine e Andreev?

---

1. Eduard Petrovici Berzin (1894-1938), organizator al Gulagului, director al trustului Dalstroi în perioada 1931-1937. Executat la 1 august 1938 sub acuzaţia de activităţi contrarevoluţionare, colaborare cu Japonia, spionaj în folosul Angliei şi al Germaniei, el a fost reabilitat în 1956.

M-am dat jos de pe prici.

— Eu sînt.

— Ieşi în curte şi mergi la pridvorul acela!

Uşile adevăratei Case Vaskov se deschiseră în faţa mea şi am intrat într-un coridor cu tavanul jos şi slab luminat. Gardianul descuie lacătul, trase un zăvor masiv de fier şi deschise o celulă minusculă cu priciuri suprapuse. Doi bărbaţi şedeau încovoiaţi într-un colţ pe priciurile de jos.

M-am dus la fereastră şi m-am aşezat.

Cineva mă bătu pe umăr. Era brigadierul meu de la mină, Dmitri Timofeevici Parfentiev.

— Tu înţelegi ceva din ce se întîmplă?

— Nu, nimic. Cînd te-au adus aici?

— Acum trei zile. M-a adus Atlas cu o maşină mică.

— Atlas? M-a interogat la Secţia raională. Un ins de vreo patruzeci de ani, cu început de chelie. Îmbrăcat civil.

— Pe mine m-a însoţit în uniformă militară. Dar despre ce te-a întrebat căpitanul Rebrov?

— Dacă-l cunosc pe Vinogradov.

— Şi?

— De unde să-l ştiu?

— Vinogradov este preşedintele Tribunalului Dalstroi.

— Tu ştii asta, da' eu nu ştiu cine e Vinogradov.

— Am fost colegi de facultate.

Am început să înţeleg cîte ceva. Pînă la arestarea lui, Parfentiev fusese procuror regional în Celiabinsk şi procuror de Karelia. Trecînd pe la Partizanul şi aflînd că în mină munceşte colegul lui de facultate, Vinogradov îi transmisese nişte bani şi-l rugase pe Anisimov, comandantul Partizanului, să-l ajute pe Parfentiev. Parfentiev a fost transferat ca ciocănar la fierărie. Anisimov l-a informat pe Smertin de la NKVD despre rugămintea lui Vinogradov, Smertin i-a spus căpitanului Rebrov de la Magadan, iar acesta, în calitate de şef SPO, a pornit cercetarea cazului Vinogradov. Au fost arestaţi toţi deţinuţii jurişti din toate minele din Nord. În rest, totul a intrat pe făgaşul tehnicii unei anchete penale.

— Şi de ce sîntem aici? Am fost în baraca...

— Ne dau drumul, prostule, spuse Parfentiev.

— Să ne dea drumul? Ne eliberează? Adică n-o să ne elibereze, ne transferă într-un lagăr de tranzit.

— Da, rosti celălalt ins, ieşind în lumină şi uitîndu-se la mine cu vădit dispreţ.

O mutră rozalie şi îmbuibată. Îmbrăcat într-o scurtă de blană neagră. Cămaşa din zefir era descheiată pe piept.

— Deci vă cunoaşteţi? N-a reuşit să vă zdrobească căpitanul Rebrov. Duşman al poporului...

— Şi tu eşti prieten al poporului?

— Cel puţin nu sînt unul politic. Romburi[1] n-am purtat. Nu mi-am bătut joc de oamenii muncii. Uite că din cauza de-alde voi ne închid şi pe noi.

— Eşti cumva blatar? l-am întrebat.

— Pentru unii – blatar, pentru alţii – croitor.

— Ei, gata, încetaţi, sări în ajutorul meu Parfentiev.

— E un nemernic! Nu mai suport.

Se auzi zgomot puternic de uşi trîntite.

— Afară!

Lîngă postul de gardă se strînseseră vreo şapte oameni. Parfentiev şi cu mine ne-am apropiat de ei.

— Sînteţi toţi jurişti? întrebă Parfentiev.

— Da! Da!

— Da' ce s-a întîmplat? De ce ne dau drumul?

— Căpitanul Rebrov a fost arestat. E ordin să fie eliberaţi toţi cei arestaţi din ordinul lui, zise în şoaptă unul care le ştia pe toate.

1962

Carantina de tifos

Un om în halat alb întinse mîna şi Andreev îşi puse în palma lui cu degetele desfăcute – degete trandafirii şi spălate, cu unghiile tăiate – cămaşa cazonă aspră şi impregnată de sudoare. Omul respinse cămaşa, îşi scuturâ mîna.

— N-am lenjerie, spuse indiferent Andreev.

Atunci felcerul îi luă cămaşa cu ambele mîini şi cu o mişcare abilă de cunoscător îi întoarse mînecile pe dos şi se uită atent...

---

1. Însemne distinctive ale corpului de comandă în Poliţia Politică. Din 1943 au fost înlocuite cu galoane.

— Sînt o groază, Lidia Ivanovna. Apoi se răsti la Andreev: Cum de te-ai umplut în halul ăsta de păduchi?

Dar doctorița Lidia Ivanovna nu-l lăsă să continue.

— Oare ei sînt vinovați? spuse încet și mustrător aceasta, subliniind cuvîntul *ei*, luîndu-și stetoscopul de pe masă.

Andreev și-a amintit-o toată viața pe această femeie roșcată, a binecuvîntat-o de mii de ori, pomenind-o întotdeauna cu tandrețe și căldură. Pentru ce? Pentru că ea subliniase cuvîntul *ei* din unica propoziție pe care o auzise din gura ei. Pentru cuvîntul bun spus la timpul potrivit. Vor fi ajuns oare la ea aceste binecuvîntări?

Vizita a fost scurtă. Nu era nevoie de stetoscop pentru vizita asta.

Lidia Ivanovna suflă pe parafa violet și, cu ambele mîini, o apăsă cu putere pe un formular tipărit. Scrise pe el și cîteva cuvinte, iar Andreev fu luat de acolo.

Soldatul din escortă care îl aștepta în tinda casei ce adăpostea infirmeria nu-l duse pe Andreev înapoi la închisoare, ci în inima satului, la una dintre magaziile mari. Curtea magaziei era împrejmuită de un gard din zece șiruri regulamentare de sîrmă ghimpată. Lîngă poartă mergea încolo și încoace o santinelă îmbrăcată într-un cojoc și înarmată cu o pușcă. Cei doi intrară în curte și se apropiară de magazie. O fîșie de lumină puternică ieșea prin crăpătura ușii. Soldatul de escortă deschise cu greu ușa imensă făcută pentru camioane, nu pentru oameni, și dispăru înăuntru. Pe Andreev îl năpădi un miros acru de trupuri nespălate, obiecte învechite și sudoare. Această cutie uriașă vuia de larma glasurilor omenești. Priciurile pe patru niveluri, făcute din trunchiuri întregi de zadă, erau o construcție pentru totdeauna, concepută să dureze veșnic, ca podurile lui Cezar. Pe stelajele magaziei uriașe zăceau mai mult de o mie de oameni. Aceasta era una dintre cele douăzeci de foste depozite, ticsite pînă sus cu marfă nouă, marfă vie: în port era carantină de tifos și din el nu mai plecase de mai bine de o lună nici o încărcătură, nici un „convoi" - în limbajul concentrațional. Circulația sangvină a lagărelor, în care globulele roșii erau oameni vii, fusese întreruptă. Camioanele de transport stăteau nefolosite. Minele măreau ziua de muncă a deținuților. În oraș, fabrica de pîine nu mai prididea cu coptul pîinii, căci fiecare om trebuia să primească zilnic cîte cinci sute de grame. Încercau să coacă pîine și în locuințe particulare. Furia autorităților creștea cu atît mai mult cu cît din taiga în oraș veneau deșeurile umane pe care le aruncau minele.

În „secţie" – denumirea la modă a magaziei unde fusese adus Andreev – erau mai mult de o mie de persoane. Acest lucru însă nu se vedea dintr-odată. Pe priciurile de sus oamenii zăceau goi din pricina căldurii, dar pe cele de jos şi sub ele oamenii, cu căciulile pe cap, erau înfofoliţi în pufoaice şi buşlaturi. Cei mai mulţi dintre ei zăceau pe spate sau pe burtă (nimeni nu poate explica de ce deţinuţii aproape că nu dorm pe o parte) şi trupurile lor întinse pe priciurile masive din bîrne păreau nişte excrescenţe sau cocoaşe ale lemnului, semănau cu o scîndură curbată.

Oamenii se înghesuiau în grupuri fie pe lîngă sau în jurul unui povestaş, fie din pricina vreunui incident – iar incidentul apărea neapărat minut de minut într-o asemenea îmbulzeală de oameni. Oamenii zăceau aici de mai bine de o lună, nu mergeau la muncă – mergeau doar la baie pentru dezinfectarea obiectelor. Douăzeci de mii de zile de muncă pierdute zilnic, o sută şaizeci de mii de ore de muncă, poate chiar trei sute douăzeci de mii de ore – orele unei zile de muncă variază. Sau douăzeci de mii de zile de viaţă cîştigate.

Douăzeci de mii de zile de viaţă. Cifrele pot fi interpretate diferit. Statistica este o ştiinţă perfidă.

Cînd se distribuia mîncarea, toţi se aflau la locurile lor (mîncarea se dădea la grupuri de cîte zece). Erau atît de mulţi oameni, încît distribuitorii de hrană abia apucau să împartă micul dejun, că venea ora prînzului. Imediat ce terminau cu împărţirea dejunului, începeau să aducă cina. De dimineaţă pînă seara, în secţie se împărţea mîncare. Dimineaţa se dădea doar pîine pe toată ziua, ceai (apă fiartă caldă) şi jumătate de scrumbie o dată la două zile, la prînz – doar supă şi la cină – doar caşă.

Şi totuşi nu era suficient timp pentru distribuirea acestui „meniu".

Dispecerul îl duse pe Andreev la priciuri şi arătă spre primul etaj:

— Acolo e locul tău!

Sus se auziră proteste, dar dispecerul le trase o înjurătură. Apucîndu-se cu ambele mîini de marginea priciurilor, Andreev încercă fără succes să-şi treacă piciorul direct pe pat. Mîna puternică a dispecerului îl împinse sus şi el căzu cu zgomot în mijlocul trupurilor goale ale celorlalţi. Nimeni nu-i dădu atenţie. Procedura „înregistrării" şi a „repartizării" se încheiase.

Andreev dormea. Se trezea numai cînd se dădea mîncarea şi, după ce-şi lingea atent şi meticulos mîinile, adormea din nou, dar nu profund, pentru că păduchii nu-i dădeau pace.

Nimeni nu-l întreba nimic, deşi în această baracă de tranzit erau puţini oameni veniţi din taiga, iar pe ceilalţi drumul îi ducea într-acolo. Şi ei înţelegeau asta. De aceea, nu doreau să ştie nimic despre taigaua inevitabilă. Aşa şi trebuia, cugeta Andreev. Nu trebuia ca ei să ştie tot ce văzuse el. N-ai nici cum să eviţi ceva, nici să prevezi ce-o să fie. O frică în plus, la ce bun? Aici aceştia mai erau încă oameni, în timp ce Andreev era reprezentantul morţilor. Iar ceea ce ştia el, un om mort, nu le putea fi de folos unor oameni încă vii.

După două zile veni şi rîndul băii. Dezinfecţia şi baia îi plictiseau de acum pe toţi şi se adunau fără tragere de inimă, dar Andreev îşi dorea tare mult să-şi încheie socotelile cu păduchii lui. Acum avea timp berechet şi de cîteva ori pe zi vîna păduchi de pe cămaşa cazonă decolorată. Dar numai camera de dezinfecţie îi putea aduce o victorie definitivă. De aceea, mergea acolo cu plăcere şi, deşi nu primise lenjerie şi era nevoit să-şi îmbrace cămaşa jilavă direct pe piele, măcar nu mai suferea, ca de obicei, din pricina înţepăturilor.

La baie, apa se dădea cu porţia: un lighean cu apă fierbinte şi unul cu apă rece, însă Andreev îl păcăli pe băiaş şi mai căpătă un lighean cu apă.

Li se dădu o fărîmă de săpun, dar de pe jos se mai puteau aduna şi alte resturi de săpun şi Andreev se străduí să se spele ca lumea. A fost cea mai bună baie din ultimul an. Chiar dacă din rănile de pe gambe, provocate de scorbut, curgea sînge şi puroi, chiar dacă ceilalţi se fereau de el şi se dădeau la o parte îngreţoşaţi de hainele lui pline de păduchi.

Li se înapoiară lucrurile din camera de dezinfecţie şi vecinul lui Andreev, Ognev, în locul ciorapilor din blană de oaie, primi unii ca de jucărie – atît de tare intrase pielea la apă. Ognev începu să plîngă; ciorapii din blană fuseseră salvarea lui în Nord. Andreev se uită la el fără urmă de simpatie. Văzuse atîţia bărbaţi care plîngeau din tot felul de motive: şmecheri-simulanţi, bolnavi de nervi, oameni disperaţi sau furioşi. Mai erau şi dintre cei care plîngeau de frig. Andreev nu văzuse însă ca vreunul să plîngă de foame.

De la baie se întoarseră prin oraşul tăcut şi întunecat. Băltoacele cu reflexe ca de aluminiu îngheţaseră, dar aerul era proaspăt, primăvăratic. După baia aceasta, Andreev dormi profund, „pe săturate", cum spunea vecinul lui, Ognev, care uitase de povestea cu ciorapii.

Nimeni nu era lăsat să iasă din baracă. În secţie exista totuşi un post care permitea ieşirea în afara sîrmei ghimpate. E adevărat că

nu era vorba de ieşirea din perimetrul lagărului, dincolo de îngrăditura din sîrmă – trei garduri cu cîte zece şiruri de sîrmă ghimpată – plus zona interzisă, înconjurată de o sîrmă întinsă la mică înălţime. La aşa ceva nu visa nimeni. Era vorba de ieşirea din curticica marcată cu un gard de sîrmă, unde se aflau cantina, bucătăria, magaziile, spitalul, într-un cuvînt o altă viaţă, interzisă pentru Andreev. Dincolo de sîrmă ieşea o singură persoană – vidanjorul. Iar cînd acesta muri pe neaşteptate (viaţa e plină de ocazii prielnice), Ognev, vecinul lui Andreev, dădu dovadă de o uimitoare energie şi agerime. Timp de două zile nu şi-a mîncat pîinea, apoi a schimbat-o pe un geamantan mare de carton presat.

— De la baronul Mandel, Andreev!

Baronul Mandel! Descendent al lui Puşkin! Uite-l, acela de colo. Baronul, un ins înalt, cu umeri înguşti şi cu un cap mic şi chel, se putea vedea de departe. Dar Andreev n-a avut ocazia să-l cunoască personal.

Ognev păstra un sacou din covercot de pe cînd era liber; în carantină se afla de cîteva luni.

Ognev i-a oferit dispecerului sacoul şi geamantanul de carton presat şi a primit postul vidanjorului defunct. Peste vreo două săptămîni, blatarii l-au sugrumat pe Ognev pe întuneric – nu mortal, din fericire, – şi i-au luat în jur de trei mii de ruble.

Andreev aproape că nu se mai întîlnise cu Ognev în perioada înfloritoare a carierei sale comerciale. În noaptea aceea, bătut şi sleit de puteri, Ognev i se spovedi lui Andreev, după ce-şi ocupă vechiul loc.

Andreev i-ar fi putut povesti cîte ceva din ce văzuse la mină, dar Ognev nici nu se căia, nici nu se plîngea.

— Azi m-au aranjat ei pe mine, mîine îi aranjez eu. Îi învinge eu... La *stos*, la *terţ*, la *bura*. Îmi iau totul înapoi!

Ognev nu l-a ajutat pe Andreev nici cu pîine, nici cu bani, dar nici nu se obişnuia în asemenea situaţii; din punctul de vedere al eticii lagărului totul era normal.

Într-o zi, Andreev se miră că mai trăieşte. Îi era teribil de greu să se urce pe priciurile de sus şi totuşi se urca. Principalul era că nu muncea, ci stătea culcat. Cinci sute de grame de pîine de secară, trei linguri de caşă şi o gamelă de supă chioară pe zi puteau să ridice un om din morţi. Cu condiţia să nu muncească.

Aici a înțeles că nu-i era frică și nu punea preț pe viață. A înțeles și că trecuse printr-o mare încercare și rămăsese printre cei vii. Că îi fusese sortit să folosească în favoarea sa experiența cumplită a minei. A înțeles că oricît de jalnice ar fi posibilitățile de a opta – voința liberă a deținutului –, ele totuși există. Aceste posibilități sînt o realitate și ele îți pot salva viața la nevoie. Și Andreev era pregătit pentru această luptă măreață, cînd fiarei trebuie să i te împotrivești cu viclenia fiarei. Era înșelat. O să înșele și el. Nu va muri, nu se pregătea să moară.

O să împlinească dorințele propriului său trup, o să facă ceea ce trupul îi spusese la mina de aur. La mină pierduse lupta, dar aceea nu fusese ultima. Este un deșeu aruncat de mină. Și o să fie deșeu. Văzuse că parafa violet pusă pe o hîrtie de mîna Lidiei Ivanovna avea trei litere: LFT – muncă fizică ușoară. Știa că la mină nimeni nu dă atenție acestui însemn, dar aici, la Centru, se pregătea să tragă toate foloasele de pe urma lui.

Posibilități erau însă puține. Dispecerului îi putea spune: „Uite, eu, Andreev, zac aici și nu vreau să merg nicăieri. Dacă mă trimit la mină, la primul defileu sar din camion cînd încetinește. Soldatul din escortă n-are decît să mă împuște, oricum la aur nu mai merg".

Posibilități erau puține. Aici însă o să fie mai înțelept, se va încrede mai mult în trup. Și trupul n-o să-l trădeze. Îl trădase familia, îl trădase țara. Iubirea lui, energia, vocația – totul fusese călcat în picioare, distrus. Toate argumentele pe care le căutase creierul fuseseră false, mincinoase, și Andreev înțelegea asta. Doar instinctul animalic trezit de viața în mină îi putea șopti o ieșire și chiar i-o șoptea.

Exact aici, pe aceste priciuri ciclopice, Andreev înțelesese că valorează ceva, că poate avea respect pentru sine însuși. Iată-l aici încă viu, nu trădase și nu vînduse pe nimeni nici în timpul anchetei, nici în lagăr. Izbutise să spună multe adevăruri, să-și învingă frica. Nu pentru că nu s-ar mai fi temut deloc, ci pentru că barierele morale se conturaseră mai clar și cu mai multă precizie decît înainte, totul devenise mai simplu și mai limpede.

Îi era limpede, de pildă, că n-are cum să scape cu viață. Sănătatea lui de dinainte pierise fără urmă, era distrusă pentru totdeauna. Oare pentru totdeauna? Cînd fusese adus în orașul acesta, crezuse că mai are de trăit doar vreo două-trei săptămîni. Iar ca să-și recapete forțele, avea nevoie de odihnă deplină, timp de multe luni, la aer curat, în condiții de stațiune balneară, cu lapte, cu ciocolată. Și pentru că îi

era absolut limpede că n-o să aibă parte de o asemenea staţiune, el trebuia să moară. Ceea ce, din nou, nu era chiar atît de groaznic. Îi muriseră mulţi tovarăşi. Dar ceva mai puternic decît moartea nu-l lăsa să moară. Iubirea? Ura? Nu. Omul trăieşte în virtutea aceloraşi motive care fac să trăiască un copac, o piatră, un cîine. Iată, aceste lucruri le pricepuse Andreev şi nu doar atît, le şi simţea cu acuitate exact aici, în lagărul de tranzit din oraş, în timpul carantinei de tifos.

Juliturile de pe piele s-au vindecat mult mai repede decît celelalte răni. Începu să dispară şi carapacea de broască ţestoasă în care i se transformase pielea în timpul muncii la mină. Vîrfurile de un trandafiriu-aprins ale degetelor degerate se întunecară: pielea extrem de subţire care le acoperea, după ce plesniseră băşicile degerăturilor, se mai îngroşase. Ba chiar – lucrul cel mai important – palma mîinii stîngi se dezdoise. După un an şi jumătate de muncă în mină, ambele palme se încovoiaseră pe rotunjimea cozii lopeţii sau a tîrnăcopului şi deveniseră ţepene pentru totdeauna, cum i se părea lui Andreev. La fel ca ceilalţi colegi de muncă, cînd mînca ţinea coada lingurii cu vîrfurile primelor trei degete, uitînd că ar putea ţine lingura şi altfel. Mîna lui, vie, semăna cu o proteză cu cîrlig şi executa doar mişcările unei proteze. În plus, cu ea s-ar fi putut închina, dacă Andreev s-ar fi rugat la Dumnezeu. Dar în sufletul lui nu mai exista nimic în afară de ură. Rănile sufletului nu erau aşa uşor de lecuit. Nu s-au lecuit niciodată.

Însă palma i se dezdoise. Într-o zi, la baie, degetele mîinii stîngi s-au dezdoit. Andreev a rămas tare mirat. O să vină şi rîndul mîinii drepte, care rămăsese încovoiată ca şi înainte. Nopţile, Andreev îşi pipăia uşurel palma dreaptă, încerca să îndrepte degetele şi avea impresia că acuşi-acuşi mîna o să se dezdoaie. Îşi rodea unghiile cu cea mai mare grijă şi izbutise să înlăture puţin cîte puţin pieliţa îngroşată şi murdară, încă destul de tare. Operaţia aceasta ce ţinea de igienă era una dintre puţinele distracţii ale lui Andreev, cînd nu mînca şi nu dormea.

Crăpăturile sîngerînde de la tălpi nu mai erau atît de dureroase ca înainte. Rănile de la scorbut nu se vindecaseră încă şi trebuiau pansate, dar se micşorau treptat-treptat, lăsînd în locul lor pete vineţii ce semănau cu un stigmat, cu marcajul unui proprietar de sclavi ce făcea negoţ cu negri. Doar degetele mari de la ambele picioare nu se vindecaseră: acolo degerătura ajunsese la măduva

osului de unde puroiul curgea încet. Era, firește, mult mai puțin decît înainte, la mină, unde puroiul și sîngele curgeau atît de tare în galoșii-*ciuni* de cauciuc – încălțările de vară ale deținuților –, încît piciorul lipăia la fiecare pas ca într-o băltoacă.

Vor mai trece mulți ani pînă cînd degetele lui Andreev se vor vindeca. Chiar după vindecare, la o temperatură mai scăzută, ele își vor aminti încă mulți ani, cu durere surdă, de mina din Nord. Dar Andreev nu se gîndea la viitor. Deprins la mină să nu-și facă planuri mai departe de ziua de mîine, se străduia să se lupte pentru obiective din viitorul apropiat, ca orice om care se află în apropierea morții. Acum avea o singură dorință: carantina de tifos să se prelungească la nesfîrșit. Însă lucrul acesta era imposibil, și veni și ziua cînd carantina luă sfîrșit.

În dimineața aceea toți locatarii secției au fost mînați în curte. Deținuții s-au înghesuit în tăcere unii într-alții ore întregi în spatele gardului de sîrmă, tremurînd de frig. Cocoțat pe un butoi, dispecerul îi striga pe numele de familie cu glas răgușit și înverșunat. Cei strigați ieșeau pe poartă – pentru totdeauna. Pe șosea duduiau camioanele, duduiau atît de tare în aerul înghețat al dimineții, încît îl împiedicau pe dispecer să-și facă treaba.

„Să nu mă strige, numai să nu mă strige", implora soarta Andreev, ca într-un descîntec de copil. „Nu, n-o să aibă noroc. Dacă n-o să mă strige astăzi, o s-o facă mîine." Se va întoarce în abatajele aurifere, la foame, bătăi și moarte. Începură să-l doară degetele înghețate de la mîini și picioare, urechile, obrajii. Andreev se lăsa tot mai des de pe un picior pe altul, suflîndu-și în degetele strînse pumn, însă nu era atît de simplu să-și încălzească picioarele amorțite și mîinile ce-l dureau. Totul era inutil. Era neputincios în lupta cu această mașinărie gigantică ai cărei dinți îi măcinau trupul.

— Voronov! Voronov! urlă din răsputeri dispecerul. Voronov! Trebuia să fie aici, jigodia!...

Dispecerul azvîrli furios dosarul galben și subțirel al „cazului" pe butoi și-l presă cu piciorul.

Brusc, Andreev înțelese totul. A fost ca un fulger dinaintea furtunii, o lumină ce-i arăta calea salvării. Într-o clipă, înfierbîntat de emoție, prinse curaj și înaintă spre dispecer. Acesta striga nume după nume, în timp ce oamenii ieșeau din curte unul după altul. Dar mai rămăseseră încă mulți. Uite, acum, acum...

— Andreev! strigă dispecerul.

Andreev tăcea examinînd obrajii raşi ai dispecerului. După contemplarea obrajilor, privirea i se opri pe dosarele „cazurilor". Mai erau doar cîteva.

„Ultima maşină", îşi spuse Andreev.

— Sîcev! Spune-ţi numele şi patronimicul!

— Vladimir Ivanovici, răspunse regulamentar un deţinut în vîrstă, croindu-şi drum în mulţime.

— Articolul? Condamnarea? Ieşi în faţă!

Mai răspunseră cîteva persoane la apel, ieşind apoi pe poartă. În urma lor ieşi şi dispecerul. Pe ceilalţi deţinuţi îi duseră în secţie.

Tusea, tropăiala, strigătele se potoliră, se topiră în murmurul polifonic a sute de oameni.

Andreev îşi dorea să trăiască. Îşi fixase două scopuri simple şi era hotărît să le împlinească. Era limpede ca bună ziua că trebuia să întîrzie aici cît mai mult cu putinţă, pînă în ultima zi. Să se străduiască să nu facă greşeli, să-şi ţină firea... Aurul era moarte curată. În acest lagăr de tranzit n-o ştia nimeni mai bine decît Andreev. Trebuia să evite cu orice preţ taigaua şi minele aurifere. Dar cum să izbîndească Andreev, un rob lipsit de drepturi? Iată cum. În timpul carantinei, taigaua rămăsese pustie: frigul, foamea, munca grea şi prelungită şi lipsa de somn goleau taigaua de oameni. Prin urmare, din carantină vor trimite mai întîi camioane la sectoarele „de aur" şi doar cînd cererea de oameni pentru mine („Trimiteţi două sute de copaci", cum se scria în telegramele de serviciu) va fi satisfăcută, nu vor mai îndrepta camioanele spre taiga, la aur. Unde le vor trimite – lui Andreev îi era totuna. Numai la aur să nu fie.

Despre toate acestea Andreev n-a suflat o vorbă nimănui. Nu s-a sfătuit cu nimeni, nici cu Ognev, nici cu Parfentiev, colegul său de mină, sau cu vreunul din mia de oameni care stăteau culcaţi pe priciuri împreună cu el. Căci ştia prea bine: dacă îşi va destăinui planul cuiva, acela îl va denunţa conducerii pentru o laudă, pentru un chiştoc cu mahorcă sau pur şi simplu aşa... Andreev ştia ce înseamnă povara unei taine, ce e un secret şi se pricepea să-l păstreze. De astă dată însă nu se temea. De unul singur îi era mai uşor – de două ori, de trei ori, de patru ori mai uşor – să se strecoare printre dinţii maşinăriei. Jocul lui îi aparţinea întru totul; la mină învăţase bine şi asta.

Andreev n-a răspuns la apel zile în şir. Îndată ce carantina a fost ridicată, deţinuţii au început să fie repartizaţi la tot felul de munci,

iar la ieşirea din lagăr, şmecheria era să faci în aşa fel încît să nu nimereşti în grupuri mari: acestea erau duse, de obicei, la munca pămîntului cu ranga, tîrnăcopul şi lopata. Însă în grupurile mici, de doi-trei oameni, exista speranţa să cîştigi o bucată de pîine în plus sau chiar o bucăţică de zahăr. Andreev nu mai văzuse zahăr de mai bine de un an şi jumătate. Strategia lui era simplă şi absolut corectă. Toate muncile acestea erau, firește, ilegale: deţinuţii erau trecuţi ca figurînd în convoi, dar se găseau destui amatori să beneficieze de mînă de lucru gratuită. Deţinuţii repartizaţi la munca la cîmp plecau într-acolo cu speranţa să facă rost de tutun sau pîine. Reuşeau uneori să le obţină chiar şi de la trecători. Andreev se ducea la magazia de legume, unde mînca din belşug sfeclă şi morcovi, apoi aducea şi „acasă" cîţiva cartofi cruzi pe care îi cocea în cenuşa din sobă, îi scotea copţi doar pe jumătate şi-i mînca pe loc: viaţa de aici cerea ca toate îndeletnicirile culinare să se desfăşoare repede - erau prea mulţi flămînzi în jur.

Urmară zile la rînd în care viaţa aproape căpătase un sens, zile pline de activităţi diverse. În fiecare dimineaţă trebuia să stea vreo două ore în ger. Dispecerul striga: „Ei tu, spune-ţi numele şi patronimicul". După ce era oferită Molohului jertfa zilnică, cei rămaşi alergau îmbrîncindu-se în baracă de unde erau scoşi la muncă. Andreev mergea la fabrica de pîine, ducea gunoiul de la baraca de tranzit a femeilor, spăla duşumelele la detaşamentul de pază, unde în cantina luminată slab strîngea de pe farfuriile rămase pe mesele ofiţerilor resturi de carne, lipicioase, dar pline de gust. După ce se termina munca la bucătărie, se aduceau ligheane mari cu chisel dulce şi munţi de pîine şi ei se aşezau în jurul mesei, mîncau şi-şi îndesau buzunarele cu pîine.

O singură dată strategia lui Andreev s-a dovedit a fi greşită. Cu cît e mai mic grupul, cu atît e mai bine: aceasta era regula lui. Iar cel mai bine era să fie singur. Dar se întîmpla rar să fie luat doar el. Într-o zi dispecerul, care reţinuse faţa lui Andreev (după nume îl ştia ca Muraviov), îi spuse:

— Ţi-am găsit o treabă, de-ai să mă ţii minte toată viaţa. O să tai lemne la conducerea superioară. Ai să mergi în doi cu cineva.

Cei doi o porniră veseli în goană în faţa însoţitorului îmbrăcat într-o manta de cavalerie. Încălţat în cizme, acesta aluneca, rămînea în urmă, sărea peste băltoace, apoi îi ajungea din urmă în goană, ţinîndu-şi poalele mantalei cu amîndouă mîinile. Nu după multă

vreme se apropiară de o casă nu prea mare cu poarta încuiată, înconjurată de un gard cu sîrmă ghimpată deasupra. Însoţitorul bătu la poartă. În curte începu să latre un cîine. Le deschise ordonanţa şefului, îi duse în tăcere în magazie, îi încuie acolo şi dădu drumul în curte unui cîine ciobănesc uriaş. Aduse o găleată cu apă. Şi pînă ce deţinuţii n-au isprăvit de tăiat cu fierăstrăul şi de spintecat toate lemnele din magazie, cîinele nu şi-a slăbit paza. Seara tîrziu i-au dus înapoi în lagăr. A doua zi cei doi trebuiau să meargă în acelaşi loc, dar Andreev s-a ascuns sub priciuri şi n-a mai mers deloc la muncă.

În dimineaţa următoare, înainte de împărţirea pîinii, i-a venit în cap o idee simplă pe care a pus-o imediat în aplicare.

Şi-a scos cizmele din picioare şi le-a aşezat la marginea priciului, una lîngă alta, cu tălpile în afară, ca şi cum s-ar fi culcat cu *burki* pe pat. El s-a întins alături pe burtă cu capul sprijinit în coate.

Dispecerul a numărat repede următorii zece şi i-a lăsat lui Andreev zece porţii de pîine pentru toţi oamenii, aşa că lui i-au revenit două. Dar modalitatea aceasta era nesigură şi ocazională, aşa că începu din nou să caute de lucru în afara barăcii...

Se gîndea în perioada aceea la familie? Nu. La libertate? Nu. Recita versuri din memorie? Nu. Îşi amintea trecutul? Nu. Trăia doar din ură nepăsătoare. Taman pe atunci l-a întîlnit pe căpitanul Schneider.

Blatarii ocupau locurile cele mai apropiate de sobă. Priciurile erau aşternute cu plăpumi murdare, acoperite de perne din puf de mărimi diferite. Plapuma este însoţitorul nelipsit al hoţului norocos, singurul obiect pe care îl tîrăşte după sine prin lagăre şi închisori, îl fură, îl ia de la alţii cînd nu-l are, iar perna e bună nu doar să-şi sprijine capul, ci este şi măsuţă pentru interminabilele confruntări la jocurile de cărţi. O măsuţă căreia poţi să-i dai ce formă doreşti. Dar e şi pernă. Cartoforii şi-ar pierde mai degrabă pantalonii decît perna.

Pe plăpumi şi perne se lăfăiau căpeteniile sau, mai bine zis, cei care erau căpetenii la momentul respectiv. Mai sus, pe priciurile de la al treilea nivel, unde era întuneric, găseai alte plăpumi şi perne: acolo erau aduşi hoţi mai tineri, efeminaţi, şi nu doar hoţi... Aproape orice hoţ era pederast.

Hoţii erau înconjuraţi de o mulţime de slugoi şi lachei – povestaşi de curte, pentru că blatarii socot că e de bonton să se intereseze de „romanţuri". Chiar şi în asemenea condiţii se găseau frizeri de curte cu flaconaşul de parfum, plus o grămadă de inşi îndatoritori gata de orice, numai să se aleagă cu o coajă de pîine sau cu un polonic de supă.

— Liniște! Senecika spune ceva. Liniște, Senecika vrea să doarmă...

Tabloul bine cunoscut de la mină.

Deodată, în mulțimea de pomanagii - eterna suită a blatarilor -, Andreev zări o față cunoscută, trăsăturile chipului îi erau familiare, și auzi un glas pe care-l știa. Nici urmă de îndoială - acesta era căpitanul Schneider, tovarășul lui Andreev de la închisoarea Butîrskaia.

Căpitanul Schneider era un comunist neamț, activist la Comintern[1], știa la perfecție limba rusă, era cunoscător al lui Goethe și un teoretician marxist cultivat. Lui Andreev îi rămăseseră în minte discuțiile cu el, discuții „la înaltă tensiune" în nopțile lungi din închisoare. Un om plin de viață, fostul căpitan de cursă lungă menținea spiritul combativ al celulei.

Andreev nu-și credea ochilor.

— Schneider!

— Da! Ce vrei? se întoarse căpitanul spre el.

Privirea ochilor lui albaștri și inexpresivi nu-l recunoscu pe Andreev.

— Schneider!

— Ei, ce vrei? Liniște! O să se trezească Senecika.

Dar marginea plăpumii se ridică puțin și un chip palid și bolnăvicios ieși la lumină.

— A, căpitanul, se auzi glasul galeș de tenor al lui Senecika. Nu pot să adorm fără tine.

— Acum, acum, începu să se agite Schneider.

Se urcă pe prici, dădu la o parte plapuma, se așeză, vîrî mîna sub așternut și începu să-i scarpine tălpile lui Senecika.

Andreev o porni încet spre locul lui. Nu mai voia să trăiască. Și deși povestea asta era un fapt minor și nesemnificativ în comparație cu ce văzuse și ce îi era dat să mai vadă, l-a ținut minte pe căpitanul Schneider pentru tot restul vieții.

Erau tot mai puțini oameni. Lagărul de tranzit se golea. Andreev se ciocni nas în nas cu dispecerul.

---

1. Organizație internațională comunistă, fondată în 1919 de Lenin și Partidul Comunist Rus (bolșevic). Cominternul a ținut șapte Congrese Mondiale, din 1919 pînă în 1935.

— Cum te numeşti?
Dar Andreev se pregătise de mult pentru aşa ceva.
— Gurov, răspunse el docil.
— Aşteaptă!
Dispecerul răsfoi listele din hîrtie de ţigări.
— Nu, nu figurezi aici.
— Pot să plec?
— Du-te, dobitocule, răcni dispecerul.

Într-o zi, în cantina lagărului de tranzit, Andreev trebuia să strîngă şi să spele vasele deţinuţilor eliberaţi care plecau după încheierea termenului de condamnare. Partener îi era un fitil sleit de puteri, un mierlitor de o vîrstă incertă care tocmai fusese scos din închisoarea locală. Era prima ieşire a mierlitorului la muncă. Îl întreba insistent ce au de făcut, dacă le dau şi lor masa şi dacă n-ar fi bine să ceară ceva de mîncare înainte de începerea lucrului. Mierlitorul îi povesti că fusese profesor de neuropatologie şi Andreev îşi aminti de numele lui.

Andreev ştia din experienţă că bucătarii din lagăre, şi nu numai ei, nu-i agreează pe d-alde „Ivan Ivanovici", cum îi numeau ei disprețuitor pe intelectuali. Îl sfătui pe profesor să nu ceară nimic înainte şi se gîndi cu amărăciune că grosul muncii la strîns şi spălat vase îi va reveni lui – profesorul era prea slăbit. Aşa se cuvenea şi n-avea de ce să se supere: de cîte ori la mină nu fusese el însuşi un coechipier slab şi de nimic pentru tovarăşii săi de atunci şi nimeni niciodată nu-i spusese vreo vorbă? Unde o fi aceştia? Unde sînt Şeinin, Riutin, Hvostov? Muriseră toţi, iar el, Andreev, reînviase. De fapt, încă nu reînviase şi era puţin probabil să reînvie vreodată. Dar se va lupta pentru viaţă.

Presupunerile lui Andreev se dovediră a fi corecte: profesorul era într-adevăr un ajutor secătuit de puteri, deşi se agita tot timpul.

Cînd se termină treaba, bucătarul îi aşeză la masă şi le puse în faţă un vas uriaş cu ciorbă groasă de peşte şi o farfurie mare de tablă plină cu caşă. Profesorul îşi frecă mîinile de bucurie, dar Andreev care văzuse la mină cum un singur om poate mînca douăzeci de porţii din trei vase mari, însoţite însă de pîine, se uită chiorîş la mîncarea oferită.

— Fără pîine, nu-i aşa? întrebă Andreev mohorît.
— Cum fără pîine? Va dau şi nişte pîine.

Bucătarul scoase din dulap două bucăţi de pîine.

Ospăţul se încheie repede. Prevăzător, Andreev mînca întotdeauna fără pîine la asemenea „invitaţii". Îşi puse pîinea în buzunar şi de data asta. Profesorul însă rupea pîinea, înghiţea ciorba cu lăcomie, mesteca, şi picături mari de sudoare murdară apăreau pe capul lui cărunt şi ras.

— Uite aici şi cîte o rublă pentru fiecare, spuse bucătarul. Pîine nu mai am.

Era o plată extraordinară.

În lagăr era o prăvălioară, un chioşc unde angajaţii civili puteau cumpăra pîine. Andreev îl informă şi pe profesor.

— Da, da, aveţi dreptate, spuse acesta. Dar eu am văzut că acolo se vinde şi cvas dulce. Sau o fi limonadă? Mi-e tare poftă de o limonadă, de ceva dulce.

— Faceţi cum vreţi, profesore. Numai că în situaţia dumneavoastră aş cumpăra mai degrabă pîine.

— Da, da, aveţi dreptate, repetă profesorul, dar mi-e tare poftă de ceva dulce. Beţi şi dumneavoastră.

Andreev însă refuză categoric cvasul.

Pînă la urmă Andreev obţinu o muncă individuală, începu să spele podelele în secţia administrativă a lagărului de tranzit. În fiecare seară venea după el plantonul a cărui sarcină era să ţină oficiul curat. Acesta era compus din două încăperi minuscule, ticsite de mese, fiecare avînd vreo patru metri pătraţi. Podelele erau vopsite. Era un fleac de muncă de zece minute şi Andreev n-a înţeles dintr-odată de ce plantonul angajează un muncitor pentru o asemenea treabă. Căci pînă şi apa necesară plantonul o aducea de unul singur, traversînd tot lagărul; la fel şi cîrpele curate erau totdeauna pregătite din vreme. Iar plata era generoasă: mahorcă, supă şi caşă, pîine şi zahăr. Plantonul îi promisese lui Andreev chiar şi o scurtă uşoară, dar n-a avut timp să-şi ţină făgăduiala.

După cît se pare, plantonului i se părea ruşinos să spele el podelele, fie şi doar cinci minute pe zi, dacă îşi putea permite să angajeze pe altcineva. E o caracteristică a ruşilor, pe care Andreev o remarcase şi la mină. Şeful îi dă plantonului o mînă de mahorcă să cureţe baraca: plantonul îşi toarnă jumătate din cantitate în punguţa lui de tutun, iar cu cealaltă jumătate năimeşte un 58-ist. „Politicul", la rîndul lui, înjumătăţeşte mahorca şi tocmeşte un om bun de corvoadă din baraca lui pentru două ţigări cu mahorcă. Şi iată că acesta, după

o muncă de douăsprezece-paisprezece ore în schimbul lui, spală noaptea pe jos pentru două ţigări. Şi pe deasupra se mai şi socoate un norocos, căci tutunul o să-l schimbe pe pîine.

Problemele valutare sînt domeniul teoretic cel mai complicat din economie. Asemenea probleme sînt complicate şi în lagăr, iar monedele de schimb sînt uimitoare: ceai, tutun, pîine – acestea sînt valorile cel mai bine cotate.

Intendentul de la Secţia administrativă îl plătea uneori pe Andreev cu tichete pentru bucătărie. Acestea erau bucăţi de carton ştampilate, ca nişte jetoane – zece prînzuri, cinci felul doi etc. Intendentul i-a dat un jeton pentru douăzeci de porţii de caşă, iar acestea n-au fost de ajuns să acopere fundul unui castron de tinichea.

Andreev vedea cum, în loc de jetoane, blatarii vîrau la ghişeu bancnote portocalii de treizeci de ruble împăturite în forma unor jetoane. O strategie care funcţiona perfect. Drept răspuns la aşa-zisul „jeton" din ghişeu ieşea repede un castron plin cu caşă.

În lagărul de tranzit erau tot mai puţini oameni. În sfîrşit, sosi ziua în care după plecarea ultimului camion în curte rămaseră doar vreo treizeci de oameni.

De astă dată nu-i mai duseră în baracă, ci îi aliniară şi ei traversară în formaţie tot lagărul.

— Totuşi nu ne-o duce să ne împuşte, spuse un deţinut uriaş chior, cu mîini mari, care păşea alături de Andreev.

Exact acelaşi gînd – „nu cumva ne împuşcă" – îi trecea şi lui Andreev prin cap. Îi aduseră pe toţi în faţa dispecerului, la oficiul de înregistrare.

— O să vă luăm amprentele, zise dispecerul ieşind în cerdac.

— Ei, dacă-i vorba de amprente, atunci se poate şi fără ele, replică vesel chiorul. Numele meu este Filippovski Gheorghi Adamovici.

— Şi al tău?

— Andreev Pavel Ivanovici.

Dispecerul căută prin dosarele personale.

— Vă căutăm de multişor, spuse el fără răutate. Mergeţi în baracă şi mai tîrziu am să vă spun unde veţi fi repartizaţi.

Andreev ştia că biruise în lupta pentru viaţă. Pur şi simplu era imposibil ca taigaua să nu fie saturată de oameni. Dacă mai erau plecări, acestea nu puteau fi decît în apropiere, în aceeaşi regiune. Poate chiar în oraş. Nici că s-ar fi putut mai bine. N-aveau cum să-l trimită departe, şi nu numai pentru că el avea categoria „muncă

fizică uşoară". Andreev cunoştea practica schimbărilor bruşte de categorie. N-aveau cum să-l trimită departe, pentru că cererile pentru taiga fuseseră împlinite. În final, îşi aşteptau rîndul doar subunităţile din apropiere, unde viaţa era mai uşoară, mai simplă, unde va fi mai bine hrănit şi nu sînt mine aurifere, adică unde există o speranţă de salvare. Andreev cîştigase lucrul acesta cu preţul a doi ani de muncă în mină. Cu preţul vieţii tensionate, de animal, pe care o dusese în timpul lunilor de carantină. Făcuse prea multe eforturi. Trebuia să i se împlinească speranţele, orice ar fi.

N-a avut de aşteptat decît o noapte.

După masa de dimineaţă, dispecerul dădu buzna în baracă cu o listă, o listă scurtă, cum remarcă dintr-odată Andreev, răsuflînd uşurat. Listele pentru mină, bătute la maşină, cuprindeau douăzeci şi cinci de nume şi întotdeauna erau cîteva hîrtii de felul acesta, nu una singură ca acum.

Andreev şi Filippovski au fost strigaţi după lista asta; mai erau şi alţii pe listă, nu prea mulţi, dar oricum mai mult de două-trei nume.

Cei chemaţi fură duşi la uşa bine cunoscută a oficiului de înregistrare. Acolo se mai aflau trei persoane: un bătrîn cărunt, cu un aer grav şi calm, îmbrăcat într-o cojoacă scurtă în stare bună şi încălţat în cizme de pîslă, un bărbat murdar şi vioi, în pantaloni şi pufoaică; purta galoşi de cauciuc şi obiele. Al treilea era un bătrîn plăcut la înfăţişare care privea în jos. Mai departe stătea în picioare un bărbat într-o *bekeşă* şi cu o *kubankă* pe cap.

— Aceştia sînt toţi, îi spuse dispecerul. Sînt buni?

Omul în *bekeşă* îi făcu semn bătrînului cu degetul.

— Cine eşti?

— Izghibin Iuri Ivanovici, articolul 58. Condamnarea – douăzeci şi cinci de ani, raportă vioi bătrînul.

— Nu, nu, se încruntă *bekeşa*. Ca profesie, ce eşti? Datele dumitale oficiale le găsesc şi singur...

— Sobar, cetăţene şef.

— Şi altceva?

— Mai ştiu şi ceva tinichigerie.

— Foarte bine. Şi tu?

Şeful îşi trecu privirea spre Filippovski.

Uriaşul chior îi povesti că fusese fochist pe locomotiva Kameneţ-Podolsk.

— Dar tu?

Bătrînul cu înfăţişarea plăcută bălmăji pe neaşteptate cîteva cuvinte în germană.

— Ce-i asta? întrebă *bekeşa* cu interes.

— Nu vă îngrijoraţi, răspunse dispecerul. Este tîmplar, unul foarte bun. Îl cheamă Frisorger. O mai ia un pic pe arătură, dar îşi vine în fire.

— Da' de ce vorbeşte nemţeşte?

— Este de pe lîngă Saratov, din Republica Autonomă...

— Aha... Şi tu? i se adresă lui Andreev.

„Îi trebuie meseriaşi şi îndeobşte oameni simpli, îşi spuse Andreev. O să fiu tăbăcar."

— Argăsitor, cetăţene şef.

— Foarte bine. Cîţi ani ai?

— Treizeci şi unu.

Şeful clătină din cap. Dar cum era om cu experienţă şi mai văzuse înviaţi din morţi, îşi îndreptă privirea spre al cincilea.

Al cincilea, omul vioi, se dovedi a fi nici mai mult, nici mai puţin un membru al Societăţii Esperantiste.

— Să vedeţi, ca profesie sînt agronom, am ţinut şi conferinţe, dar am fost arestat ca esperantist.

— Spionaj cumva? întrebă *bekeşa* indiferent.

— Ceva de genul ăsta, confirmă bărbatul cel vioi.

— Cum rămîne, atunci? întrebă dispecerul.

— Îi iau, răspunse şeful. Oricum nu găsesc alţii mai buni. Acum nu prea ai de unde alege.

Îi duseră pe toţi cinci într-o celulă separată, o încăpere situată lîngă baracă. Dar pe listă mai erau două-trei nume - Andreev observase bine lucrul acesta. Veni dispecerul.

— Unde mergem?

— Prin apropiere, unde în altă parte? Iar el o să vă fie şef. O să plecaţi într-o oră. Dragii mei, trei luni aţi tăiat frunză la cîini, e timpul să puneţi osul la muncă.

Un ceas mai tîrziu i-au chemat, dar nu la camion, ci la magazie. „Probabil ca să ne schimbe echipamentul, se gîndi Andreev. Primăvara bate la uşă, doar sîntem în aprilie." O să le dea echipament de vară, iar pe ăsta de iarnă, atît de detestat, folosit la mină, îl va preda, îl va azvîrli, o să uite de el. Dar în locul unui echipament de vară li s-a dat unul de iarnă. Din greşeală? Nu, pe listă era notat cu un creion roşu: „De iarnă".

Fără să înţeleagă nimic, în ziua aceea de primăvară, ei se îmbrăcară în pufoaicele şi buşlaturile uzate, îşi puseră în picioare cizmele de pîslă, reparate. Şi, sărind cu greutate peste băltoace, ajunseră cuprinşi de nelinişte la celula de unde plecaseră la magazie.

Toţi erau grozav de îngrijoraţi, nu scoteau o vorbă, doar Frisorger tot bolborosea ceva în nemţeşte.

— Ăsta înşiră rugăciuni, mama lui..., îi şopti Filippovski lui Andreev.

— Ei, ştie cineva cum stau lucrurile? întrebă Andreev.

Sobarul cărunt care semăna cu un profesor enumeră toate locurile de muncă din apropiere: portul, kilometrul patru, kilometrul şaptesprezece, douăzeci şi trei, patruzeci şi şapte...

Mai departe începeau zonele Direcţiei drumurilor – nişte locuri doar un pic mai bune decît minele de aur.

— Toată lumea afară! Înainte spre poartă!

Ieşiră cu toţii şi o porniră spre poarta lagărului de tranzit. În faţa ei stătea un camion mare acoperit cu o foaie verde de cort.

— Escortă, ia-i în primire!

Un soldat din escortă făcu apelul. Andreev simţea cum îl ia cu frig la picioare, la spate...

— Urcaţi în camion!

Soldatul dădu la o parte marginea prelatei mari care acoperea camionul: acesta era plin de oameni care ocupaseră toate locurile.

S-au urcat în camion toţi cinci. Toată lumea tăcea. Se urcă şi soldarul de escortă, motorul începu să duduie, camionul o porni pe drumul care ieşea în şoseaua principală.

— Ne duc la kilometrul patru, zise sobarul.

Bornele kilometrice alunecau pe lîngă noi. Toţi cinci îşi apropiaseră capetele de o crăpătură în prelată, nu le venea să creadă ochilor...

— Şaptesprezece...

— Douăzeci şi trei..., număra Filippovski.

— Muncă în apropiere, nemernicii! şuieră furios sobarul.

Camionul şerpuia de multă vreme pe o serpentină printre stînci. Şoseaua semăna cu un odgon cu care marea era trasă spre cer. O trăgeau munţii-edecari, încovoindu-şi spinarea.

— Patruzeci şi şapte, piui disperat esperantistul cel vioi.

Camionul gonea tot mai departe.

— Unde mergem? întrebă Andreev, apucînd de umăr pe cineva din apropiere.

— La Atka, la kilometrul două sute opt o să înnoptăm.

— Şi după aceea?

— Nu ştiu... Dă-mi o ţigară.

Gîfîind din greu, camionul urca prin defileul lanţului muntos Iablonov.

1959

Malul Stîng

Traducere de Magda Achim

Irinei Pavlovna Sirotinskaia,
Irei, amintirea mea infinită, cuprinsă
în povestirile din Malul Stîng.

Procuratorul din Iudeea

La 5 decembrie 1947, în golful Nagaevo sosea vasul KIM[1], cu oameni la bord. Era ultima cursă înaintea închiderii navigației[2]. Magadanul își întîmpina oaspeții cu un ger de minus patruzeci de grade. De fapt, vasul nu aducea musafiri, ci pe adevărații stăpîni ai acelui pămînt: deținuții.

Toate oficialitățile orașului, militare și civile, se aflau în port. Toate camioanele din oraș întîmpinau vaporul KIM în portul Nagaevo. Soldații, cadrele active încercuiră digul și începu descărcarea.

În urma unui ordin transmis prin selector[3], toate camioanele disponibile ale minelor de aur de pe o rază de cinci sute de kilometri porniră, fără încărcătură, spre Magadan.

Morții erau aruncați pe mal și transportați la cimitir, unde erau depuși în gropi comune, fără să li se mai atașeze plăcuța de identificare; se întocmea doar un proces-verbal în care se prevedea necesitatea de a fi exhumați mai tîrziu.

Bolnavii în stare gravă, dar încă în viață, erau repartizați în spitalele pentru deținuți din Magadan, Olia, Arman, Dukcea.

Cazurile mai puțin grave erau duse la Spitalul Central pentru deținuți de pe malul stîng al Kolîmei. Spitalul fusese mutat acolo de curînd, de la kilometrul 23. Dacă vasul KIM ar fi venit cu un an în urmă, n-ar mai fi fost nevoie să se parcurgă cinci sute de kilometri.

Kubanțev, șeful Secției de chirurgie, abia întors din armată, de pe front, era zguduit de priveliștea acelor oameni, de rănile cumplite pe care nu-i fusese dat să le vadă vreodată, nici măcar în vis. În fiecare camion sosit de la Magadan se găseau și cadavrele celor morți pe drum. Chirurgul își dădea seama că era vorba de cazurile ușoare,

---

1. Acronim pentru Internaționala Comunistă a Tineretului, organizație care a funcționat din 1919 pînă în 1943.
2. Deținuții erau aduși cu vaporul pînă în portul Magadan, de unde erau repartizați mai departe în lagărele din Kolîma.
3. Dispozitiv de comunicare asemănător telefonului, prevăzut cu un singur buton.

de cei aflaţi într-o stare mai bună, care puteau fi transportaţi, şi că pacienţii în stare gravă erau lăsaţi la faţa locului.

Chirurgul repeta cuvintele generalului Ridgway[1] pe care avusese ocazia să le citească undeva, imediat după război: „Experienţa de pe front a soldatului nu-l poate pregăti pentru spectacolul morţii din lagăre".

Kubanţev îşi pierduse sîngele rece. Nu ştia ce dispoziţii să dea, cu ce să înceapă. Kolîma prăvălise pe umerii chirurgului de front o povară prea grea. Dar ceva tot trebuia făcut. Infirmierii descărcau bolnavii din camioane şi îi duceau cu targa la secţia de chirurgie. Acolo, toate coridoarele erau ticsite cu tărgi, puse unele lîngă altele. Ne amintim mirosurile precum versurile, precum chipurile oamenilor. Mirosul acestui prim puroi al lagărului a rămas întipărit pentru totdeauna în memoria olfactivă a lui Kubanţev. Avea să şi-l amintească toată viaţa. S-ar zice că puroiul miroase la fel peste tot şi că moartea e aceeaşi oriunde. Ei bine, nu! Lui Kubanţev avea să i se pară toată viaţa că simte mirosul rănilor primilor săi pacienţi din Kolîma.

Kubanţev fuma ţigară de la ţigară şi simţea că îl lasă nervii, că nu ştie ce ordine să dea infirmierilor, felcerilor, medicilor.

— Aleksei Alekseevici, auzi Kubanţev o voce de lîngă el.

Era Braude, un chirurg provenit din rîndul deţinuţilor, fostul şef al aceleiaşi secţii, care tocmai fusese destituit din ordinul conducerii, doar pentru că era un fost deţinut şi mai avea şi nume german.

— Permiteţi-mi să preiau comanda. Ştiu toate astea. Sînt aici de zece ani.

Tulburat, Kubanţev îi cedă locul de comandant şi treaba începu să meargă. Trei chirurgi se apucară să opereze simultan. Felcerii se spălară pe mîini, la fel şi asistenţii. Alţi felceri făceau injecţii, administrau medicamente cardiacilor.

— Amputări, doar amputări, mormăia Braude.

Îi plăcea chirurgia şi, cum o spunea chiar el, suferea dacă trecea o zi fără să facă o operaţie sau măcar o incizie.

— Gata cu plictiseala, jubila Braude. Kubanţev nu-i băiat rău, dar s-a pierdut cu firea. Chirurg de front, ce vrei! Au şi ei instrucţiuni, planuri şi ordine, dar aici, în Kolîma, e „viaţă vie"!

---

1. Matthew Bunker Ridgway (1895-1993), general american, participant la cel de al Doilea Război Mondial.

Dar Braude nu era un om rău la suflet. Demis din funcție fără nici un motiv, el nu-i purta pică succesorului său, nici nu-i făcea necazuri. Dimpotrivă, observase zăpăceala lui Kubanțev și simțea că acesta îi e profund recunoscător. Pînă la urmă, omul are o familie, o nevastă, un copil la școală. Rație polară de ofițer, leafă mare, un ban cîștigat fără efort. Pe cînd el, Braude, ce-avea? Zece ani de detenție la activ și un viitor cît se poate de incert. Braude era din Saratov, fusese discipol al celebrului Krause și, la acea vreme, era un tînăr de perspectivă. Dar a venit anul '37 și s-a ales praful de viața lui. Și-atunci să se răzbune pe Kubanțev pentru ghinioanele lui?

Braude dădea ordine, tăia, înjura. Trăia, uitînd de sine și, chiar dacă în clipele de reflecție se mustra pentru această amnezie demnă de dispreț, nu se putea schimba.

Dar în ziua aceea decise: „Plec din spital. Mă întorc pe Continent".

...La 5 decembrie 1947, în golful Nagaevo sosea vasul KIM, cu oameni la bord – trei mii de deținuți. În timpul călătoriei, deținuții s-au răzvrătit și responsabilul transportului a decis să inunde toate calele. Totul pe un ger de minus patruzeci de grade. Ce este o degerătură de gradul trei-patru, cum spunea Braude, sau o congelare, cum o numea Kubanțev, acestuia din urmă i-a fost dat să afle în prima sa zi de serviciu în Kolîma, unde venise ca să obțină un spor la pensie.

Totul trebuia dat uitării, iar Kubanțev, om disciplinat și cu voință, așa a și făcut. Și-a impus să uite.

Șaptesprezece ani mai tîrziu, Kubanțev își amintea numele și patronimicul fiecărui felcer dintre deținuți, își amintea toate infirmierele, care cu cine „trăia", dacă se gîndea la idilele din lagăr. Își amintea cu precizie gradul fiecărui șef mai nemernic. Un singur lucru nu-și amintea Kubanțev: vasul KIM, cu trei mii de deținuți degerați la bord.

Anatole France are o povestire intitulată „Procuratorul din Iudeea". Acolo, după șaptesprezece ani, Pilat din Pont nu și-l mai poate aminti pe Hristos.

1965

Leproşii

Imediat după război, sub ochii mei, în spital, a avut loc încă o dramă sau, mai bine spus, deznodămîntul ei.

Războiul a ridicat din străfundurile vieţii şi a scos la lumină acele straturi şi fragmente care dintotdeauna şi pretutindeni se ascunseseră de lumina strălucitoare a soarelui. Nu era vorba de infractori, nici de cercuri clandestine. Era cu totul altceva.

În timpul acţiunilor militare, leprozeriile fuseseră distruse şi leproşii se amestecaseră cu populaţia. Să fi fost un război secret sau unul declarat? Chimic sau bacteriologic?

Cei loviţi de lepră treceau cu uşurinţă drept răniţi sau mutilaţi în război. Ei se amestecaseră cu populaţia care se refugia spre est, revenind la o viaţă normală, chiar dacă îngrozitoare, unde erau luaţi drept victime ale războiului, dacă nu chiar eroi.

Leproşii îşi duceau traiul de fiecare zi şi munceau. Ar fi trebuit să se termine războiul ca doctorii să-şi aducă aminte de ei, iar înspăimîntătoarele încăperi ale leprozeriilor să înceapă să se umple din nou.

Bolnavii de lepră trăiau printre oameni, luînd parte la retrageri şi ofensive, la bucuria sau amărăciunea victoriei. Lucrau în fabrici şi la munca cîmpului. Deveneau şefi şi subordonaţi. Doar soldaţi nu ajungeau niciodată: îi împiedicau cioturile degetelor, asemănătoare cu rănile de război, greu de deosebit. Leproşii chiar se dădeau drept schilodiţi în război – cîteva cazuri din milioane.

Serghei Fedorenko era şef de depozit. Invalid de război, îşi stăpînea cu dibăcie cioturile neascultătoare ale degetelor şi îşi făcea treaba bine. Avea în faţă şansa unei cariere, îl aştepta carnetul de partid, dar cînd a dat de bani, s-a pus pe băut şi chefuit, a fost arestat, judecat, condamnat la zece ani pentru un delict de drept comun şi a sosit la Magadan cu una din cursele vapoarelor de Kolîma.

Odată ajuns, Fedorenko şi-a schimbat diagnosticul. Chiar dacă şi aici erau destui mutilaţi, de pildă, cei care îşi provocau singuri răni. Dar era mai avantajos, mai la modă, să-ţi pierzi urma în oceanul celor degeraţi, iar acest lucru nu bătea la ochi.

Aşa l-am cunoscut în spital: cu sechele de la o degerătură de gradul trei-patru, o rană care nu se mai cicatriza, cu talpa piciorului şi degetele de la ambele mîini, acum, doar nişte cioturi.

Fedorenko era sub tratament. Dar acesta nu dădea rezultate. Pe de altă parte însă, bolnavii se opuneau tratamentului, fiecare cum putea şi se pricepea. După multe luni de ulcere trofice, Fedorenko a fost externat, însă, pentru că dorea să rămînă în spital, s-a făcut infirmier, a ajuns infirmier-şef la Secţia de chirurgie, care avea vreo trei sute de paturi. Secţia era în Spitalul Central, cu o mie de paturi doar pentru deţinuţi. Într-o anexă, la unul dintre etaje, se afla spitalul pentru civili.

Întîmplarea a făcut ca doctorul care îl avea în grijă pe Fedorenko să se îmbolnăvească. Pacienţii lui au fost încredinţaţi doctorului Krasinski, un medic militar bătrîn, amator de Jules Verne (de ce oare?), un om căruia viaţa din Kolîma nu-i luase dorinţa de a pălăvrăgi, de a comenta şi a discuta.

În timp ce-l examina pe Fedorenko, ceva l-a uimit pe Krasinski – nici el nu ştia ce. Rămăsese cu acea neliniştе încă din studenţie. Nu, nu era un ulcer trofic, nici un ciot rămas în urma unei explozii sau a unei lovituri de topor. Era un ţesut care se distrugea lent. Inima lui Krasinski a început să bată cu putere. L-a chemat iar pe Fedorenko şi l-a tras spre fereastră, la lumină, analizîndu-i avid chipul, nevenindu-i nici lui să creadă. Era lepră! Era masca leonină. Faţa de om semănînd cu un cap de leu. Krasinski s-a apucat să răsfoiască înfrigurat manualele. A luat un ac mare şi a împuns de cîteva ori una din petele albe, nu puţine, de pe pielea lui Fedorenko. Nici o durere! Năpădit de sudoare, Krasinski a scris un raport către superiori. Pacientul Fedorenko a fost izolat într-un salon separat şi au trimis mostre din pielea lui la centru, la Magadan, pentru biopsie, şi de acolo – la Moscova! Răspunsul a venit după vreo două săptămîni. Era lepră! Krasinski era în culmea fericirii. Conducerea spitalului s-a adresat superiorilor cerînd un ordin de repartiţie la leprozeria din Kolîma. Aceasta se afla pe o insulă, şi pe ambele maluri erau instalate mitraliere îndreptate spre locul de traversare. Dar era nevoie de un ordin!

Fedorenko nu nega că fusese internat într-o leprozerie şi că leproşii, lăsaţi de izbelişte, fugiseră care încotro. Unii încercaseră să prindă din urmă armata care bătea în retragere, alţii – să meargă în întîmpinarea hitleriştilor. La fel ca-n viaţă. Fedorenko aştepta calm momentul plecării, în schimb, spitalul era în fierbere. Tot spitalul. Şi cei care fuseseră stîlciţi în bătaie la interogatorii, cu sufletul făcut praf după miile de interogatorii, cu trupul deformat, chinuit de

munca peste puterea omenească, cu condamnări de douăzeci şi cinci de ani, pedepse după care era imposibil să mai trăieşti, să supravieţuieşti, să rămîi în viaţă... Toată lumea fremăta, urla, îl blestema pe Fedorenko, se temea de lepră.

E vorba de acelaşi fenomen psihic care îl determină pe un fugar să amîne o evadare bine pusă la cale, doar pentru că, în ziua respectivă, în lagăr se împarte tutun sau e ziua de „prăvălie". Cîte lagăre, atîtea exemple stranii, lipsite de logică.

La fel şi cu ruşinea omenească, de pildă. Care îi sînt limitele şi măsura? Oameni a căror viaţă fusese distrusă, cu viitorul şi trecutul călcate în picioare, se vedeau dintr-odată prizonierii unei prejudecăţi banale, ai unui fleac pe care, din nu se ştie ce motiv, nu erau în stare nici să-l depăşească, nici să-l respingă. Această manifestare subită a ruşinii apare ca un sentiment omenesc dintre cele mai delicate şi ţi-l aminteşti toată viaţa ca pe un lucru autentic, infinit de preţios. În spital, a fost un caz cînd unui felcer, care nici măcar nu era felcer, ci doar ajuta la diverse treburi, i s-a ordonat să radă[1] nişte femei, un convoi întreg de femei. Ca să se distreze, conducerea ordona femeilor să-i radă pe bărbaţi, iar bărbaţilor pe femei. Fiecare se distrează cum poate. Însă frizerul-bărbat a implorat-o pe o deţinută pe care o cunoştea să împlinească singură acel ritual igienic, fără să se gîndească o clipă că viaţa lui e distrusă, că toate acele distracţii ale mai-marilor lagărului nu erau decît crusta murdară de pe cazanul înspăimîntător în care fierbea mortal propria-i viaţă.

Oamenii îşi arată latura umană, hilară şi duioasă în chip neaşteptat.

În spital domnea panica. Nu de alta, dar Fedorenko lucrase acolo cîteva luni. Din nefericire, în cazul leprei, perioada prodromală a bolii, care precede apariţia primelor simptome, durează cîţiva ani. Ipohondrii, civili şi deţinuţi deopotrivă, erau condamnaţi să rămînă pe veci cu teama în suflet.

Panica domnea în spital. Doctorii căutau cu înfrigurare la pacienţi şi la angajaţi acele mici pete albe insensibile. Alături de stetoscop şi de ciocănel, acul devenise accesoriul de nedespărţit al medicului la orice prim control.

Pacientul Fedorenko era adus şi dezbrăcat în faţa felcerilor şi a medicilor. Un gardian înarmat cu pistol stătea mai la distanţă de bolnav. Cu ajutorul unui băţ lung, doctorul Krasinski explica ce e lepra, întinzînd

1. Din motive de igienă, deţinuţii erau raşi pe tot corpul.

bățul ba spre fața leonină a fostului infirmier, ba spre degetele lui mîncate de boală, ba spre petele albe strălucitoare de pe spate.

Au fost reexaminați practic toți cei din spital – civili și deținuți – și deodată s-a găsit o pată albă mică, o pată albă insensibilă, pe spatele Șurei Leșcinskaia, o asistentă venită de pe front, acum infirmieră de gardă în secția de femei. Leșcinskaia era de puțin timp în spital, doar de cîteva luni. Nici o trăsătură leonină. Nu era nici mai severă și nici mai îngăduitoare, nici mai zgomotoasă, nici mai obraznică decît oricare altă infirmieră provenită din rîndul deținutelor.

Leșcinskaia a fost închisă într-unul din saloanele secției de femei. O mostră din pielea ei a fost trimisă la analiză mai întîi la Magadan, apoi la Moscova. Și a venit răspunsul: lepră!

În cazul leprei, dezinfecția este foarte dificilă. Se recomandă arderea casei în care a trăit leprosul. Așa scrie în manuale. Dar cum să incendiezi, să mistui în flăcări un pavilion întreg al unei case uriașe cu un etaj, o casă-gigant! Nimeni nu se încumeta să ia o asemenea decizie. E ca în situația în care la dezinfectarea unor blănuri scumpe se merge la risc, lăsînd infecția, dar păstrînd obiectele de preț: stropești doar simbolic blănurile, pentru că „etuva", temperatura ridicată distrug nu doar microbii, ci și obiectele propriu-zise. Autoritățile ar fi trecut totul sub tăcere și dacă ar fi fost vorba de ciumă sau holeră.

Cineva a luat asupra sa răspunderea de a nu recurge la incendiere. Nu au ars nici măcar salonul unde era închis Fedorenko care-și aștepta expedierea la leprozerie. Pur și simplu au stropit totul cu fenol din belșug, de mai multe ori.

Numaidecît însă a apărut un alt motiv serios de neliniște. Atît Fedorenko, cît și Leșcinskaia ocupau fiecare cîte un pavilion mare, de cîteva paturi.

Răspunsul și ordinul de deplasare, escorta pentru două persoane încă nu veniseră, deși conducerea trimitea în fiecare zi, mai precis în fiecare noapte, cîte o telefonogramă la Magadan.

Jos, la subsol, s-a împrejmuit un loc, unde au fost construite două celule mici pentru deținuții leproși. Acolo i-au mutat pe Fedorenko și pe Leșcinskaia. Închiși cu două rînduri de lacăte și păziți de un gardian, leproșii au fost lăsați să aștepte ordinul, dispoziția de transfer la leprozerie și escorta.

Fedorenko și Leșcinskaia au petrecut o zi și o noapte în celulele lor, dar, la schimbarea gărzii, santinelele au găsit celulele goale.

În spital s-a instalat panica. În celule, uşile, ferestrele, toate erau la locul lor.

Krasinski a fost primul care şi-a dat seama ce se întîmplase. Fugiseră prin podea.

Atleticul Fedorenko dăduse la o parte scîndurile, ieşise în coridor, jefuise camera unde se tăia pîinea, apoi sala de operaţii a Secţiei de chirurgie şi, după ce adunase tot spirtul, toate tincturile din dulăpior, toate „codeinele", îşi tîrîse prada în vizuina subterană.

Leproşii îşi căutaseră un loc, unde încropiseră un culcuş din pături şi saltele, se îngrădiseră cu bîrne, izolîndu-se de lume, de gardianul de pază, de spital, de leprozerie, şi au trăit aşa împreună, ca soţ şi soţie, cîteva zile, pare-se, trei.

A treia zi, urmăritorii, oameni şi cîini, i-au găsit. Am făcut şi eu parte din grupul care se deplasa uşor încovoiat prin subsolul înalt al spitalului. Fundaţia era foarte înaltă acolo. Au fost date bîrnele la o parte. Undeva, în spate, stăteau întinşi, fără să se ridice, cei doi leproşi, amîndoi goi puşcă. Mîinile negre, mutilate ale lui Fedorenko îmbrăţişau trupul alb şi strălucitor al Leşcinskăi. Amîndoi erau beţi.

I-au acoperit cu pături şi i-au dus într-una din cele două celule, fără să-i mai despartă.

Cine i-a acoperit însă cu pătura, cine a atins acele trupuri înspăimîntătoare? Un infirmier special pe care îl găsiseră în spital să facă acest serviciu, care a fost pontat (cu consimţămîntul conducerii) şapte zile pentru o zi de lucru. Cu alte cuvinte, mai mult decît în minele de wolfram, de staniu sau de uraniu. Şapte zile pentru o zi. Articolul în baza căruia era condamnat nu mai conta în cazul de faţă. Fusese găsit un combatant, închis pentru trădare de ţară, cu o condamnare de douăzeci şi cinci de ani, plus încă cinci, care, în naivitatea lui, îşi imagina că eroismul său îi va reduce pedeapsa şi va grăbi ziua întoarcerii în libertate.

Deţinutul Korolkov, locotenent în timpul războiului, făcea de pază la uşa celulei douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Dormea tot la uşă. Cînd a sosit escorta de pe insulă, l-au luat şi pe el odată cu leproşii, ca om de serviciu. N-am mai auzit niciodată nimic nici de Korolkov, nici de Fedorenko, nici de Leşcinskaia.

1963

La camera de gardă

— Un convoi de la Zolotistîi!

— A cui e mina asta?

— A javrelor[1].

— Cheamă militarii pentru percheziţie. N-o să te descurci singur.

— Da' militarii o să dea rasol. Cadre, ce vrei...

— N-o să dea. Stau eu la uşă.

— Bine, dacă zici tu...

Descărcarea deţinuţilor începuse. Era un lot „cu greutate": prea mulţi indivizi laţi în spate, prea mulţi bandajaţi şi un procent foarte mare de pacienţi ai Secţiei de chirurgie pentru un convoi din mină.

Intră medicul de gardă, Klavdia Ivanovna, o angajată liberă.

— Începem?

— Aşteptăm militarii să facă percheziţia.

— E un ordin nou?

— Da. O să vedeţi imediat despre ce e vorba, Klavdia Ivanovna.

— Treci în mijloc. Tu, ăla cu cîrje! Documentele!

Dispecerul întinse hîrtiile: trimiterea la spital. Dosarele personale le păstră la el şi le puse deoparte.

— Scoate bandajul. Dă-mi o faşă, Grişa. De-a noastră. Klavdia Ivanovna, vă rog să examinaţi fractura.

Serpentina albă de tifon alunecă pe podea. Felcerul o dădu la o parte cu piciorul. De atelă era legat cu pansament nu un cuţit, ci o suliţă, un cui mare - arma folosită în războiul „javrelor", cel mai uşor de transportat. Suliţa căzu pe podea zăngănind şi Klavdia Ivanovna se albi la faţă.

Soldaţii o ridicară de jos.

— Scoateţi toate pansamentele.

— Şi ghipsul?

— Daţi jos tot ghipsul. Mîine o să le pună altul.

---

1. Cîine/javră, în rusă *suka*, denumire dată blatarilor care, încălcînd legea lumii infractorilor, lucrau pentru autorităţile lagărului sau se puneau la dispoziţia acestora. Unele mine erau controlate integral de blatari. Termenul a început să fie folosit în această accepţie la sfîrşitul anilor '20, începutul anilor '30.

Fără să se uite măcar, felcerul era atent la zgomotele bine cunoscute ale bucăţilor de fier care cădeau pe podeaua de piatră. Sub fiecare ghips se găsea o armă. Pusă acolo şi prinsă în pansament.

— Vă daţi seama ce înseamnă asta, Klavdia Ivanovna?

— Da.

— Şi eu. N-o să facem raport la conducere, dar o să-i spunem şefului infirmeriei de la mină. De acord, Klavdia Ivanovna?

— Douăzeci de cuţite. Gardian, raportează medicului! Douăzeci de cuţite la douăzeci şi cinci de persoane cîte are convoiul.

— Voi numiţi astea cuţite? Mai degrabă, sînt suliţe.

— Acum, Klavdia Ivanovna, toţi cei sănătoşi să fie trimişi înapoi. Şi dumneavoastră duceţi-vă să vedeţi sfîrşitul spectacolului. Ştiţi, Klavdia Ivanovna, odată un deţinut a căzut din camion şi s-a lovit, şi ignorantul de doctor de la mina asta i-a pus diagnosticul „prolaps de camion", de parcă ar fi fost „prolaps de rect", altfel spus, căderea intestinului gros. În schimb, a învăţat cum să fixeze o armă în ghips.

O privire deznădăjduită şi haină era aţintită asupra felcerului.

— Totuşi, cine e bolnav să fie internat, spuse Klavdia Ivanovna. Să vină la control cîte unul!

Văzînd că sînt trimişi înapoi, pacienţii chirurgicali înjurau fără nici o jenă. Speranţele spulberate le dezlegaseră limbile. Blatarii înjurau de mamă medicul de gardă, felcerul, gardienii, infirmierii.

— O să-ţi scoatem şi ochii, se grozăvea unul dintre ei.

— Ce poţi să-mi faci tu mie, mă, scîrnăvie? Poate doar dacă bagi cuţitu-n mine cînd dorm. În '37 aţi lichidat cu bîta o groază de 58-işti în abataj. Aţi uitat de bătrîni şi de-alde Ivan Ivanovici?

Însă nu doar blatarii „chirurgicali" trebuiau supravegheaţi. Mult mai dureros era să demaşti încercările de a ajunge în pavilionul tuberculoşilor, unde bolnavul aducea „scuipat" cu bacili într-o cîrpuliţă. Evident, bolnavul cu simptome de tuberculoză era pregătit pentru un examen medical. Medicul îi spunea: „Scuipă în borcan" şi făcea o analiză rapidă ca să se determine prezenţa bacilului Koch. Înaintea examenului medical, pacientul băga în gură „scuipat" infectat cu bacili şi, bineînţeles, contracta tuberculoza. Dar era internat în spital şi scăpa de ce era mai rău: munca în mina auriferă. Măcar pentru o oră, o zi, o lună.

Şi mai dur era să-i dai în vileag pe cei care aduceau sînge într-o sticluţă sau se zgîriau la un deget ca să picure un pic de sînge în propria urină, ca apoi să fie internaţi în spital cu hematurie, să

rămînă acolo măcar pînă a doua zi sau cel puţin o săptămînă. Apoi – Dumnezeu cu mila!

Nu puţine erau aceste cazuri. Aceştia erau deţinuţi mai instruiţi. Ei n-ar fi băgat în gură „scuipat" tuberculos ca să fie spitalizaţi. Aflaseră ce e albumina şi de ce se face analiza de urină. Şi ce folos poate aduce ea pacientului. Învăţaseră multe în lunile petrecute pe paturile spitalelor. Era vorba de pacienţi cu contracturi false, cărora li se îndreptau articulaţiile genunchiului şi cotului sub anestezie, sub narcoză Rausch. Însă de vreo două ori, contractura, sudura au fost reale, şi medicul însărcinat să demaşte vicleşugul, un om voinic, a rupt ţesuturile vii în timp ce îndrepta genunchiul. A făcut exces de zel şi nu şi-a calculat bine forţa.

Cei mai mulţi veneau cu „şmenării", cu ulcere trofice; cu un ac bine uns cu gaz lampant se provoca o inflamaţie subcutanată. Aceştia puteau fi internaţi sau nu. Viaţa lor nu depindea de acest lucru.

Foarte multe femei „şmenărese" proveneau de la sovhozul Elghen şi, mai tîrziu, cînd s-a deschis mina auriferă Debna, cu regim special, pentru femei, cu roabă, lopată şi tîrnăcop, numărul simulantelor a crescut brusc. Era aceeaşi mină în care infirmierele omorîseră cu toporul o doctoriţă minunată cu numele de Şiţel, o femeie căruntă originară din Crimeea. Înainte, Şiţel lucrase în spital, dar dosarul o dusese în mină, la moarte.

Klavdia Ivanovna se întoarce să vadă în continuare spectacolul brigăzii culturale a lagărului, iar felcerul se duce să se culce. Dar o oră mai tîrziu e trezit din nou: „Alt convoi. De deţinute. De la Elghen".

Era un lot care va avea o mulţime de bagaje. Dar asta e treaba gardienilor. Lotul nu e mare şi Klavdia Ivanovna se oferă să-l primească singură. Felcerul mulţumeşte şi se culcă la loc, dar numaidecît e trezit de un ghiont şi de lacrimile, lacrimile amare ale Klavdiei Ivanovna. Ce s-o fi întîmplat acolo?

— Nu mai pot să trăiesc aici. Nu mai pot. Renunţ la gărzi.

Felcerul îşi stropeşte faţa cu o mînă de apă rece de la robinet şi, ştergîndu-se cu mîneca, intră în camera de gardă.

Acolo, toţi rîd în hohote. Pacienţii, soldatul din escorta convoiului de deţinute, gardienii. Alături, pe un pat suprapus, se agită dintr-o parte în alta o fată frumoasă, grozav de frumoasă. Tînăra nu era pentru prima oară în spital.

— Bună ziua, Valia Gromova.

— Ah, în sfîrşit mi-e dat să văd un om.

— Ce-i cu gălăgia asta?

— Nu vor să mă interneze.

— Şi de ce, la urma urmei, n-o internează? Încă nu s-a vindecat de tuberculoză.

— Da' nu vezi că e degetoaică[1], interveni brutal dispecerul. S-a dat şi o dispoziţie în cazul ei. Ni s-a interzis s-o primim. Şi nici n-a vrut să se culce cu mine. Sau cu vreun alt bărbat...

— Mint toţi, urlă Valia Gromova fără ruşine. Uitaţi-vă ce degete am. Şi ce călcîie...

Felcerul scuipă pe podea şi pleacă în cealaltă încăpere. Klavdia Ivanovna face o criză de isterie.

1965

Geologii

În timpul nopţii l-au trezit pe Krist şi gardianul de serviciu l-a condus pe coridoare lungi şi interminabile în cabinetul directorului spitalului. Locotenent-colonelul unităţii medicale încă nu dormea. Lvov, ofiţerul politic al MVD-ului, stătea la biroul directorului şi desena păsările banale pe o foaie de hîrtie.

— Felcerul Krist de la camera de gardă, la ordinele dumneavoastră, cetăţene şef.

Locotenent-colonelul făcu un semn cu mîna şi gardianul care venise cu Krist dispăru.

— Ascultă, Krist, începu directorul. O să primeşti musafiri.

— Vine un convoi, spuse ofiţerul politic.

Krist aştepta în tăcere.

— Îi speli. Te ocupi de dezinfecţie şi de tot restul.

— La ordinele dumneavoastră.

— Nimeni nu trebuie să afle despre aceste persoane. Să nu ia legătura cu nimeni.

— Avem încredere în tine, îl lămuri ofiţerul şi începu să tuşească.

---

1. Lesbiană activă, în jargonul de lagăr.

— Nu mă descurc singur în camera de dezinfecţie, cetăţene şef, spuse Krist. Comenzile camerei sînt departe de amestecătorul de apă caldă şi rece. Aburul şi apa sînt separate.

— Vrei să spui că...

— Mai e nevoie de un infirmier, cetăţene şef.

Cei doi se uitară unul la altul.

— Să fie adus încă un infirmier, spuse ofiţerul politic.

— Deci ne-am înţeles. Nu sufli o vorbă.

— Am înţeles, cetăţene şef.

Krist şi ofiţerul politic ieşiră din cabinet. Directorul se ridică, stinse lumina şi îşi puse halatul.

— De unde vine convoiul? îl întrebă Krist încet pe ofiţerul politic, în timp ce traversau spaţiul dintre cele două uşi ale cabinetului - o modă moscovită imitată pretutindeni, în toate cabinetele şefilor, civili sau militari deopotrivă.

— De unde?

Ofiţerul izbucni în rîs.

— Vai, Krist, Krist! Nu m-aş fi gîndit vreodată că tu poţi să-mi pui o asemenea întrebare.

Şi continuă cu răceală în glas:

— De la Moscova, cu avionul.

— Înseamnă că nu cunosc lagărele. Închisoarea, interogatoriile şi restul. E prima gură de aer liber, aşa îşi închipuie ei, ca de altfel toţi cei care nu ştiu ce înseamnă un lagăr. De la Moscova, cu avionul...

În noaptea următoare, vestibulul mare, răsunător şi spaţios se umplu de oameni străini: ofiţeri, ofiţeri şi iar ofiţeri. Maiori, locotenenţi-colonei, colonei. Chiar şi un general: unul mărunţel, tînăr, cu ochi negri... Nu era nici un soldat în convoi.

Directorul spitalului, un bătrîn uscăţiv şi deşirat, se încovoia cu greu ca să-i poată da raportul generalului mărunţel:

— Totul este pregătit pentru primire.

— Perfect, perfect.

— Baia!

Directorul îi făcu semn cu mîna lui Krist şi uşile camerei de gardă se deschiseră.

Mulţimea de mantale militare se dădu la o parte. Sclipirea aurie a stelelor de pe epoleţi se stinse. Întreaga atenţie a nou-veniţilor şi a personalului se îndreptă spre un grup mic de oameni murdari, îmbrăcaţi în haine zdrenţuite. Nu erau însă haine date de stat, ci ale

lor, haine civile, purtate la anchete, uzate pe podelele celulelor de închisoare.

Unsprezece bărbaţi şi o femeie.

— Anna Petrovna, poftiţi, spuse un deţinut, lăsînd-o pe femeie să treacă prima.

— Vai, nu, mergeţi dumneavoastră şi spălaţi-vă. Eu mai stau să mă odihnesc puţin.

Uşa camerei de gardă se închise.

Toţi se adunaseră în jurul meu şi mă priveau cu ochi avizi, încercînd să ghicească ceva, dar fără să pună încă vreo întrebare.

— Sînteţi de mult în Kolîma? mă întrebă cel mai curajos, văzînd în mine un „Ivan Ivanovici".

— Din '37.

— În '37 noi toţi eram încă...

— Gura, i-o reteză altul, mai în vîrstă.

Intră Habibulin, gardianul nostru, secretarul organizaţiei de partid a spitalului şi omul de încredere al directorului. Habibulin îi supraveghea şi pe nou-veniţi, şi pe mine.

— Şi de bărbierit cine se ocupă?

— Am chemat un frizer, răspunse Habibulin. E un blatar persan. Îl cheamă Iurka.

Nu trecu mult şi apăru Iurka, persanul blatar, cu instrumentele sale. Primise instrucţiuni la postul de pază şi nu făcea decît să mormăie.

Atenţia nou-veniţilor se îndreptă iar spre Krist.

— Nu vă deranjăm?

— Cum să mă deranjaţi, domnilor ingineri? Asta sînteţi, nu-i aşa?

— Geologi.

— Domnilor geologi.

— Dar unde ne aflăm?

— În Kolîma. La cinci sute de kilometri de Magadan.

— Pe curînd atunci. Grozavă chestie baia asta.

Toţi erau geologi şi lucraseră în străinătate, peste hotare. Primiseră între 15 şi 25 de ani. Iar acum soarta lor depindea de o Direcţie specială, unde erau atît de puţini soldaţi şi atît de mulţi ofiţeri şi generali.

Aceşti generali nu se subordonau nici Kolîmei, nici Dalstroi-ului. Kolîma le oferea doar aerul de munte care pătrundea prin ferestrele zăbrelite, o raţie mare, baie de trei ori pe lună, un pat, lenjerie fără

păduchi și un acoperiș. De plimbări și de cinematograf încă nici nu se punea problema. Moscova alesese pentru geologi o *dacea*[1] polară.

Ei propuseseră autorităților să realizeze o lucrare importantă în domeniul lor: o nouă variantă a cazanului cu circulație forțată al lui Ramzin[2].

Scînteia geniului creator se poate aprinde și cu un băț obișnuit; era un lucru bine cunoscut după reeducare și după nenumăratele canale Belomor. Scala variabilă de stimulente și sancțiuni alimentare, pontajele zilelor de lucru și speranța erau suficiente pentru ca munca de rob să se transforme într-o muncă binecuvîntată.

Generalul mărunțel se întoarse după o lună. Geologii doreau să meargă la cinematograful pentru deținuți și civili. Generalul se consultă cu Moscova și le dădu aprobarea. Balconul gen lojă în care stătuseră înainte autoritățile a fost îngrădit și întărit cu gratii de închisoare. Acolo erau așezați geologii, lîngă gradați, în timpul proiecțiilor de filme.

Geologii nu aveau acces la cărțile din biblioteca lagărului. Doar la documentație tehnică.

Pentru prima oară în viața sa de gardian, secretarul organizației de partid, Habibulin, un veteran al Dalstroi-ului, acum suferind, tîra cu propriile-i mîini la spălătorie legăturile cu lenjeria geologilor. Asta era pentru el cea mai mare umilință.

După încă o lună apăru din nou generalul mărunțel, și geologii îi cerură perdele la ferestre.

— Perdele, bombăni amărît Habibulin. Acum le arde de perdele.

Generalul cel mărunțel era mulțumit. Munca geologilor făcea progrese. O dată la zece zile, în timpul nopții, se deschidea camera de gardă și geologii se spălau în baie.

Krist vorbea puțin cu ei. Dar ce-ar fi putut să-i povestească lui niște geologi anchetați, ceva ce Krist n-ar fi știut în viața lui petrecută în lagăr?

Atunci atenția geologilor se îndreptă spre frizerul persan.

— Nu vorbi prea multe cu ei, Iurka, îi spuse Krist într-o zi.

— Orice „fraier" mă învață pe mine ce să fac.

Și persanul trase o înjurătură de mamă.

---

1. Casă de vacanță în afara unui oraș mare.
2. Leonid Konstantinovici Ramzin (1887-1948), inginer sovietic, specialist în termotehnică, a inventat cazanul cu circulație forțată sau cazanul Ramzin. Vezi și nota 3 de la p. 372.

La baia următoare persanul veni vizibil cherchelit, poate chiar cifirit sau „îndopat cu codeină". În orice caz, era cam agitat şi grăbit să se întoarcă acasă: ieşi din postul de gardă, fără să mai aştepte un gardian să-l însoţească pînă în lagăr, cînd, prin fereastra deschisă, Krist auzi pocnetul sec al unui revolver. Persanul a fost ucis de un gardian, acelaşi gardian pe care Iurka tocmai îl bărbierise. Trupul chircit zăcea în faţa intrării. Medicul de gardă luă pulsul şi semnă procesul-verbal. Veni alt frizer, Aşot, un terorist armean din aceeaşi grupare armată a eserilor armeni, care, în 1926 asasinase trei miniştri turci, în frunte cu Talaat Paşa, vinovat de masacrul din 1915, în care muriseră un milion de armeni... Secţia de anchetă a verificat dosarul personal al lui Aşot şi acesta n-a mai avut ocazia să-i bărbierească pe geologi. Au găsit un alt blatar, dar s-a schimbat principiul: de fiecare dată era adus alt frizer. Se credea că aşa e mai sigur, că nu se înfiripă legături. După acelaşi principiu de rotire a posturilor se schimbă santinelele şi la închisoarea Butîrskaia.

Geologii n-au aflat nimic nici de persan, nici de Aşot. Munca lor progresa bine, aşa că la următoarea vizită generalul cel mărunţel le permise o plimbare de jumătate de ceas. Şi aceasta a fost o umilinţă în toată regula pentru bătrînul gardian Habibulin. Într-un lagăr de oameni supuşi, speriaţi şi lipsiţi de drepturi, gardianul e un şef important. Acum însă, munca de gardian, în expresia sa cea mai simplă, nu-i plăcea deloc lui Habibulin.

Ochii îi deveneau tot mai trişti, nasul – din ce în ce mai roşu. Habibulin se apucase zdravăn de băut. Odată a căzut de pe un pod, cu capul în jos, în rîul Kolîma, dar a fost salvat şi nu a renunţat la slujba sa importantă de gardian. Tîra supus legăturile cu lenjerie la spălătorie, mătura supus camera şi schimba perdelele de la ferestre.

— Cum îţi merge? îl întreba Krist pe Habibulin.

Pînă la urmă făceau de gardă împreună de mai bine de un an.

— Rău, răspundea Habibulin oftînd.

Generalul mărunţel veni din nou. Munca geologilor mergea ca pe roate. Bucuros, tot numai zîmbet, generalul dădu un ocol închisorii geologilor. Urma să fie decorat pe seama rezultatelor lor.

Habibulin sta în prag, în poziţie de drepţi, în timp ce generalul se pregătea să plece.

— Bine, foarte bine. Văd că n-au creat probleme, spuse generalul mărunţel, plin de voioşie. Iar voi – şi generalul îi cuprinse cu privirea pe gardienii aflaţi în prag –, voi să faceţi bine să-i trataţi cu mai mult respect. Altfel, v-am ras de pe faţa pămîntului, nemernicilor!

Şi generalul plecă.

Clătinîndu-se, Habibulin se îndreptă spre camera de gardă, bău la Krist o doză dublă de valeriană şi scrise o cerere să fie transferat urgent oriunde altundeva. Îi arătă cererea lui Krist, căutînd compasiune. Acesta încercă să-i explice că pentru general geologii erau mai importanţi decît o sută de Habibulini, dar, rănit în sentimentele sale, bătrînul gardian refuză să accepte acest adevăr evident.

Într-o noapte geologii au dispărut.

1965

Urşii

Pisoiul ieşi de sub patul de scînduri şi abia apucă să se vîre la loc; geologul Filatov azvîrli cu o cizmă în el.

— Ce te-a apucat? l-am întrebat, punînd deoparte un volum soios din *Contele de Monte-Cristo.*

— Nu-mi plac pisicile. Uite! Ăsta e altceva.

Şi Filatov trase spre el un căţel cenuşiu, cu blană deasă, şi îl mîngîie pe gît.

— Ciobănesc adevărat. Muşcă-l, Kazbek, muşcă-l!

Geologul asmuţea căţelul împotriva pisoiului. Dar pe nasul cîinelui se vedeau două zgîrieturi proaspete făcute de ghearele pisicii. Kazbek mîrîia înfundat, dar nu se mişca din loc.

Pisoiul n-avea viaţă bună cu noi. Eram cinci bărbaţi care îşi descărcau asupra lui plictiseala din lipsă de ocupaţie. Rîul se revărsase şi ne ţinea în loc. Tîmplarii Iujikov şi Kociubei îşi jucau de două săptămîni la 66[1] leafa pe luna următoare. Norocul era schimbător. Bucătarul deschise uşa şi strigă:

— Urşii!

Ne-am năpustit cu toţii spre ieşire. Noi eram cinci şi aveam doar o puşcă: a geologului. Nici topoarele nu ne ajungeau la toţi, aşa că bucătarul îşi luă cu el cuţitul, ascuţit ca un brici.

Urşii, un mascul şi o femelă, urcau pe munte, de-a lungul pîrîului. Scuturau, rupeau, scoteau din rădăcini zadele tinere şi le aruncau în apă. Se credeau singuri pe lume în taigaua de mai, şi oamenii se

1. Joc de cărţi.

apropiară la vreo două sute de paşi, din direcţia în care bătea vîntul. Ursul, brun cu reflexe roşiatice, de două ori mai mare decît ursoaica, era bătrîn: i se vedeau bine colţii mari şi galbeni.

Filatov, cel mai bun trăgător al nostru, se aşeză şi îşi puse puşca pe trunchiul unei zade căzute, ca să ţintească mai bine, la sigur. Mişca arma, căutînd un culoar pentru glonţ printre frunzele tufişurilor care începuseră să îngălbenească.

— Trage! răcnea bucătarul, palid de emoţie. Trage!

Urşii auziră foşnetul. Reacţia lor a fost instantanee, ca a unui fotbalist în timpul meciului. Ursoaica se năpusti în sus pe panta muntelui – pînă după trecătoare. Ursul bătrîn rămase pe loc. Întorcîndu-şi botul în direcţia pericolului şi arătîndu-şi colţii, o porni încet pe munte, spre pîlcurile de pini pitici. În mod evident căuta să ia pericolul asupra lui; el, masculul, îşi sacrifica viaţa pentru a-şi salva partenera, o îndepărta de moarte, îi acoperea fuga.

Filatov trase. După cum am spus, era un ţintaş excelent: ursul căzu la pămînt şi se rostogoli pînă în vale, unde o zadă pe care o rupsese în joacă, cu o jumătate de ceas în urmă, cedă sub greutatea lui. Ursoaica dispăruse de mult.

Totul în jur – cerul, stîncile – era imens, astfel încît ursul părea de jucărie. Împuşcătura fusese mortală. I-am legat labele, am băgat o prăjină pe dedesubt şi, clătinîndu-ne sub greutatea matahalei, am coborît pînă în fundul văii, pe o gheaţă alunecoasă, groasă de doi metri, care n-apucase să se topească. Am tîrît ursul pînă la uşa cabanei noastre.

Căţelul de două luni, care nu văzuse urşi în scurta lui viaţă, se ascunse sub pat, înnebunit de frică. Pisoiul adoptă însă o altă poziţie. Într-un acces de furie, se năpusti asupra ursului pe care noi cinci îl jupuiam. Smulgea bucăţele din carnea caldă, prindea cu lăbuţa picături de sînge închegat, dansa pe muşchii roşii şi noduroşi ai fiarei...

Ne-a ieşit o blană de patru metri pătraţi.

— Să tot fie vreo unsprezece puduri de carne, ne repeta bucătarul.

Prada era bogată, dar cum era imposibil s-o transportăm şi s-o vindem, am împărţit-o pe loc în părţi egale. Oalele şi tigăile geologului Filatov au fiert zi şi noapte pînă l-a apucat durerea de stomac. Iujikov şi Kociubei, după ce s-au convins că la jocul de cărţi carnea de urs nu valorează nimic, şi-au sărat fiecare partea cuvenită, au pus-o în nişte gropi făcute din pietre unde se duceau zilnic să vadă

dacă mai e întreagă. Bucătarul şi-a ascuns carnea nu se ştie unde; ştia o reţetă secretă de saramură, dar nu o dezvăluia nimănui. Eu, în schimb, am hrănit pisoiul şi căţelul, şi toţi trei ne-am descurcat cel mai bine cu carnea de urs. Amintirile despre vînătoarea norocoasă ne-au ajuns pentru două zile. Abia în a treia zi, spre seară, am început să ne certăm.

[1956]

Colierul prinţesei Gagarina

Timpul petrecut în închisoare sub anchetă alunecă din memorie şi nu lasă urme vizibile şi adînci. Pentru orice deţinut, închisoarea preventivă – întîlnirile, oamenii ei – nu e importantă. Lucrul important, pe care se consumă în închisoare toate forţele sufleteşti, spirituale şi nervoase, este lupta cu anchetatorul. Ceea ce se petrece în birourile din corpul de clădire unde au loc interogatoriile se întipăreşte mai bine în memorie decît viaţa de închisoare. Nici o carte citită în închisoare nu rămîne în memorie – doar penitenciarele erau universităţi din care ieşeau astrologi, romancieri, memorialişti. Cărţile citite în închisoarea preventivă nu se ţin minte. Pentru Krist, nu duelul cu anchetatorul jucase rolul principal. Krist înţelesese că era condamnat, că arestul însemna condamnarea, sacrificarea lui. Şi era liniştit. Îşi păstrase capacitatea de a observa, de a acţiona în pofida ritmului anost al regimului carceral. Nu o dată Krist avusese de-a face cu acest nefast obicei omenesc: de a povesti ce e mai important despre propria persoană, de a te deschide cu totul în faţa vecinului de celulă, de spital, de vagon. Aceste secrete, păstrate în adîncul sufletului omenesc, erau uneori uluitoare, incredibile.

Vecinul din dreapta lui Krist, un mecanic dintr-o fabrică din Volokolamsk, ca răspuns la rugămintea de a-şi aminti cel mai bun lucru care i se întîmplase în viaţă, radiind tot la amintirea întîmplării trăite, povesti că în 1933 primise pe cartelă douăzeci de conserve de legume şi, cînd le-a deschis acasă, a descoperit că toate erau de carne. După ce s-a încuiat cu cheia ca să nu intre vecinii, mecanicul a tăiat fiecare conservă, în două, cu toporul. Toate erau de carne, nici una nu se nimerise să fie de legume. În închisoare nimeni nu rîde la asemenea amintiri. Vecinul din stînga lui Krist, secretarul

general al Asociaţiei deţinuţilor politici, Aleksandr Gheorghievici Andreev, îşi aduse sprîncenele argintii spre rădăcina nasului. Ochii lui negri scînteiară.

— Da, şi în viaţa mea e o asemenea zi: 12 martie 1917[1]. Eram vieţaş în ocna ţaristă. Prin voia destinului, sărbătoresc a douăzecea aniversare a acestui eveniment aici, în închisoare, cu voi.

De pe priciurile din faţă coborî un bărbat bine făcut, corpolent.

— Permiteţi-mi să particip şi eu la jocul vostru. Sînt doctorul Miroliubov. Valeri Andreevici.

Doctorul schiţă un zîmbet trist.

— Luaţi loc, spuse Krist făcîndu-i loc.

Era foarte simplu, trebuia doar să-şi strîngă picioarele. Alt chip de a face loc nu exista. Miroliubov sări imediat pe prici. Doctorul avea papuci de casă în picioare. Krist ridică mirat din sprîncene.

— Nu, nu sînt de acasă, dar la Taganka, unde am stat două luni, regulile sînt mai simple.

— Dar Taganka nu e o închisoare de drept comun?

— Ba da, sigur că da, confirmă doctorul Miroliubov cu un aer absent. După venirea dumneavoastră în celulă, continuă Miroliubov, ridicîndu-şi privirea spre Krist, viaţa s-a schimbat. Jocurile au devenit mai inteligente. Nu mai vezi acel oribil *juciok* care pasiona pe toată lumea. Aşteptau pînă şi ora de baie ca să joace în voie în closet. Probabil că aveţi experienţă...

— Aşa e, rosti Krist trist şi ferm.

Miroliubov îl privi ţintă pe Krist cu ochii lui bulbucaţi, blînzi şi miopi.

— M-au lăsat blatarii fără ochelari. La Taganka.

Lui Krist îi treceau prin cap, ca de obicei, întrebări, bănuieli, presupuneri... Omul caută un sfat. Nu ştie de ce l-au arestat. Altminteri...

— Şi de ce v-au transferat de la Taganka aici?

— Nu ştiu. Nici un interogatoriu în două luni. Pe cînd la Taganka... M-au citat ca martor într-un caz de furt. În apartamentul nostru a fost furat paltonul unui vecin. M-au interogat şi mi-au prezentat mandatul de arestare. Absurd... Nici un cuvînt, şi uite că se fac trei luni. Apoi m-au transferat la Butîrka.

---

1. Ziua în care Andreev a fost eliberat din închisoare. Vezi şi povestirea „Cea mai frumoasă laudă".

— Asta e, spuse Krist. Înarmaţi-vă cu răbdare. Pregătiţi-vă pentru surprize. Nu e nimic absurd. Doar o confuzie organizată, cum se exprima criticul Iuda Grossman-Roşcin! Vi-l amintiţi? Camaradul lui Mahno[1].

— Nu, nu mi-l amintesc, spuse doctorul.

Speranţa în omniscienţa lui Krist păli şi sclipirea din ochii lui Miroliubov dispăru.

Arabescurile artistice cu care se ţese scenariul unei anchete sînt foarte, foarte variate. Krist ştia acest lucru. Trimiterea în judecată – chiar dacă doar ca martor – m-a făcut să mă gîndesc la faimoasele „amalgamuri"[2]. În orice caz, aventurile de la Taganka ale doctorului Miroliubov erau un camuflaj procesual, necesar, Dumnezeu ştie de ce, poeţilor de la NKVD.

— Să vorbim despre altceva, Valeri Andreevici. Despre cea mai frumoasă zi din viaţă. Despre evenimentul cel mai notabil.

— Da, am auzit ce discutaţi. Am trăit şi eu un asemenea eveniment care mi-a schimbat complet viaţa. Doar că întîmplarea mea nu seamănă nici cu povestea lui Aleksandr Gheorghievici – Miroliubov se înclină spre stînga, către secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici –, nici cu povestea acestui camarad – şi Miroliubov se înclină spre dreapta, către mecanicul din Volokolamsk. În 1901 eram student în anul întîi la Medicină, la Universitatea din Moscova. Eram tînăr. Cu idei înălţătoare. Prost. Şi cam greu de cap.

— O budală, cum spun blatarii, îi sugeră Krist.

— Nu, nu eram budală. După Taganka înţeleg cîte ceva din limba blatarilor. Dar dumneata de unde-l ştii?

— Dintr-un manual, răspunse Krist.

— Nu, nu eram o budală, ci un fel de „gaudeamus". Înţelegeţi? Asta eram.

— Treceţi la obiect, Valeri Andreevici. Mai la obiect, spuse mecanicul din Volokolamsk.

— Imediat ajung şi la obiect. Avem atît de puţin timp liber aici... Într-o zi citeam ziarul. Şi văd un anunţ enorm: Prinţesa Gagarina

---

1. Nestor Ivanovici Mahno (1889-1935), om politic ucrainean, anarhist, care a organizat o armată de rezistenţă împotriva trupelor de ocupaţie austro-germane (1918-1919), apoi împotriva puterii sovietice. După înfrîngerea de către trupele bolşevice, în 1921, a emigrat la Paris.
2. Referire la amalgamurile între deţinuţii politici şi deţinuţii de drept comun.

şi-a pierdut colierul cu briliante. Bijuterie de familie. Găsitorului – cinci mii de ruble recompensă. Termin de citit ziarul, îl fac mototol şi-l arunc la coşul de gunoi. În timp ce mergeam, mă gîndeam: „Ce-ar fi să găsesc eu colierul. Jumătate din bani i-aş trimite mamei. Cu cealaltă jumătate aş călători în străinătate. Mi-aş cumpăra un palton ca lumea. Un abonament la Teatrul Malîi". Pe-atunci încă nu exista Teatrul de Artă. Mergeam pe bulevardul Nikitski. De fapt, nu pe bulevard, ci pe trotuarul din scînduri de lemn – era acolo un cui care ieşea mereu cînd călcai. Cobor pe pămînt ca să evit cuiul şi ce văd în şanţ?... Într-un cuvînt, am găsit colierul. M-am aşezat puţin pe caldarîm şi am visat o vreme. M-am gîndit la fericirea care mă aştepta. Nu m-am mai dus la universitate, ci m-am întors la coşul de gunoi, am găsit ziarul, l-am desfăcut şi am citit adresa.

Ajung şi sun... Sun... Îmi deschide valetul. „În legătură cu colierul." Iese prinţul în persoană. Vine în fugă şi soţia. Aveam douăzeci de ani pe-atunci. Douăzeci. Era o încercare importantă. Erau puse la încercare toate lucrurile cu care crescusem, pe care le învăţasem... Trebuia să mă hotărăsc pe loc: sînt om sau nu. „Imediat aduc banii, zice prinţul. Sau poate preferaţi un cec? Luaţi loc." Prinţesa era tot acolo, la doi paşi de mine. Nu m-am aşezat. „Sînt student, zic. N-am adus colierul ca să primesc vreo recompensă." „Aşa deci, a spus prinţul. Iertaţi-ne. Vă invit la masă, să luaţi micul dejun cu noi." Şi soţia lui, Irina Sergheevna, m-a sărutat.

— Cinci mii, exclamă fascinat mecanicul din Volokolamsk.

— Grea încercare, spuse secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici.

— Apoi am început să-l vizitez pe prinţ aproape în fiecare zi. M-am îndrăgostit de soţia lui. Trei ani la rînd am fost cu ei în străinătate. Eram deja medic. De-asta nici nu m-am însurat. Am dus o viaţă de burlac din pricina acestui colier... Apoi a venit Revoluţia. Războiul Civil. În timpul Războiului Civil l-am cunoscut bine pe Putna[1], Vitovt Putna. Am fost medicul lui de familie. Putna era un om cumsecade, dar nu era prinţul Gagarin, firește. Îi lipsea ceva... Şi nici o soţie ca a lui n-avea.

— Pur şi simplu aţi îmbătrînit cu douăzeci de ani, aveaţi cu douăzeci de ani mai mult decît acel „gaudeamus".

---

1. Vitovt Putna (1893-1937), militar sovietic, considerat unul dintre cei mai buni strategi ai Armatei Roşii, a fost una dintre primele victime ale epurărilor staliniste.

— Probabil...

— Şi unde e Putna acum?

— E ataşat militar în Anglia.

Aleksandr Gheorghievici, vecinul din stînga, zîmbi.

— Cred că răspunsul la toate necazurile dumneavoastră, după cum îi plăcea lui Musset să se exprime, trebuie căutat chiar la Putna, în tot acest complex. Nu vi se pare?

— Cum adică?

— Asta o ştiu doar anchetatorii. Pregătiţi-vă de bătălia de după Putna. Iată sfatul unui om bătrîn.

— Dar sînteţi mai tînăr decît mine.

— Ce mai contează vîrsta, doar că eu am fost mai puţin „gaudeamus" şi am avut parte de mai multe bombe, zîmbi Andreev. N-are rost să ne certăm.

— Şi părerea dumitale?

— Sînt de acord cu Aleksandr Gheorghievici, spuse Krist.

Miroliubov roşi, dar se stăpîni. În închisoare, certurile izbucnesc ca un incendiu într-o pădure uscată. Miroliubov avea s-o afle mai tîrziu.

Veni şi ziua interogatoriului, după care Miroliubov a stat două zile întins, cu faţa în jos, şi nu a ieşit la plimbare.

A treia zi, Valeri Andreevici se sculă şi se apropie de Krist, atingîndu-şi cu degetele pleoapele înroşite ale ochilor săi albaştri, nedormiţi. Se apropie şi spuse:

— Aţi avut dreptate.

Dreptate avusese Andreev, nu Krist, dar era un fel subtil de a-şi recunoaşte greşeala, un fel subtil pe care şi Krist, şi Andreev îl observaseră prea bine.

— Putna?

— Putna. Totul este îngrozitor. Prea îngrozitor.

Şi Valeri Andreevici izbucni în plîns. Două zile se ţinuse tare, dar n-a mai rezistat. Nici lui Andreev, nici lui Krist nu le plăceau bărbaţii care plîng.

— Calmaţi-vă.

Noaptea, bîiguiala agitată a lui Miroliubov îl trezi pe Krist.

— Vă spun tot. Sînt iremediabil pierdut. Nu ştiu ce să fac. Sînt medicul de familie al lui Putna, iar acum mă interoghează nu în legătură cu furtul din apartament, ci – mi-e şi groază să mă gîndesc – în legătură cu o tentativă de atentat împotriva guvernului.

— Valeri Andreevici, începu Krist, alungîndu-şi somnul şi căscînd. Nu sînteţi singurul din celula noastră acuzat de aşa ceva. Mai e şi analfabetul de Lionka din raionul Tuma, regiunea Moscova. Lionka deşuruba piuliţele de la calea ferată. Ca să facă greutăţi pentru undiţă, la fel ca răufăcătorul lui Cehov. Probabil că sînteţi tare la literatură, dacă ne tot luaţi cu „gaudeamus". Lionka e acuzat de sabotaj şi terorism. Şi nu face deloc istericale. Iar lîngă Lionka stă burtosul de Voronkov, bucătarul-şef al cafenelei Moscova, fosta cafenea Puşkin de pe Strastnaia. Aţi fost vreodată acolo? Era decorată în nuanţe cafenii. Pe Voronkov l-au ademenit să vină la restaurantul Praga, în Piaţa Arbatskaia – acolo director era Filippov. Ei bine, în dosarul lui Voronkov e scris de mîna anchetatorului – şi fiecare pagină e semnată de Voronkov! – că Filippov i-a oferit lui Voronkov un apartament cu trei camere şi deplasări în străinătate în scopul perfecţionării. Chipurile, gastronomia e pe ducă... „Directorul restaurantului Praga, Filippov, mi-a oferit toate acestea dacă accept transferul, dar cînd am refuzat, mi-a propus să otrăvesc guvernul. Iar eu am acceptat." Cazul dumneavoastră, Valeri Andreevici, face parte tot din capitolul „tehnica la limita fantasticului".

— De ce încercaţi să mă liniştiţi? Ce ştiţi dumneavoastră? Eu îl cunosc pe Putna aproape de la Revoluţie. Din timpul Războiului Civil. Eram de-al casei. Am fost cu el şi în Extremul Orient, şi în Sud. Doar în Anglia nu m-au lăsat să merg. Nu mi-au dat viză.

— Şi Putna e în Anglia?

— V-am mai spus. A fost în Anglia. A fost. Dar acum nu mai e în Anglia. E aici, cu noi.

— Ia te uită.

— În a treia zi, şopti Miroliubov, am fost la două interogatorii. La primul mi s-a propus să scriu tot ce ştiu despre activitatea teroristă a lui Putna, despre ideile lui în privinţa asta. Cine venea la el. Despre ce se discuta. Am scris tot. În detaliu. Că nu am auzit nici o discuţie despre terorism, că nici un musafir... Apoi a urmat pauza. Prînzul. Mi-au dat şi mie să mănînc. Două feluri. Mazăre la felul doi. La noi, la Butîrka, se dă tot timpul linte, din familia leguminoaselor, aici – mazăre. Şi după prînz, cînd mi-au dat o ţigară – eu nu fumez în general, dar m-am apucat în puşcărie –, am început iar să scriu. Anchetatorul zice: „Doctore Miroliubov, văd că îl apăraţi şi îl protejaţi pe şeful şi bătrînul dumneavoastră prieten, Putna, cu atîta devotament. Acest lucru vă face cinste, doctore Miroliubov. Putna,

în schimb, nu are aceeaşi atitudine faţă de dumneavoastră". „Ce vreţi să spuneţi cu asta?" „Uite-aici. E scrisă chiar de Putna. Citiţi." Şi anchetatorul mi-a dat o declaraţie de mai multe pagini, scrisă chiar de Putna, cu mîna lui.

— Aşa deci....

— Da. Am crezut că albesc. În declaraţia sa Putna scria: „Da, în apartamentul meu se pregătea un atentat terorist, se urzea un complot împotriva membrilor guvernului, a lui Stalin şi a lui Molotov. La toate aceste discuţii a participat direct şi foarte activ Kliment Efremovici Voroşilov[1]". Şi ultima propoziţie care mi s-a întipărit în minte: „Toate acestea pot fi confirmate de către medicul meu de familie, doctorul Miroliubov".

Krist scoase un şuierat. Moartea se apropiase destul de mult de Miroliubov.

— Ce mă fac? Ce mă fac? Ce să spun? Scrisul lui Putna nu e falsificat. Îl cunosc destul de bine. Şi nici nu-i tremurau mîinile ca ţareviciului Alexei după loviturile de bici. Vă amintiţi anchetele acelea istorice, procedeul interogatoriilor din timpul lui Petru?

— Vă invidiez sincer, spuse Krist. Dragostea pentru literatură învinge orice. Dragostea pentru istorie, de fapt. Şi dacă mai aveţi şi forţă sufletească să faceţi analogii, şi comparaţii, atunci o să v-ajungă să vă descurcaţi cu înţelepciune şi în cazul dumneavoastră. Un lucru e sigur: Putna e arestat.

— Da, e aici.

— Sau la Lubianka[2]. Sau la Lefortovo. Dar nu în Anglia. Spuneţi-mi, Valeri Andreevici, cu toată sinceritatea, s-au făcut vreodată afirmaţii denigratoare, chiar şi cu caracter general?

Krist îşi răsuci mustăţile imaginare[3].

— Niciodată.

— Sau: „niciodată în prezenţa mea". Bănuiesc că vă sînt cunoscute aceste subtilităţi specifice interogatoriilor.

— Nu, niciodată. Putna era un camarad cu desăvîrşire integru. Militar. Cam brutal.

---

1. Kliment Efremovici Voroşilov (1881-1969), mareşal şi om politic sovietic. Comandant militar în timpul Războiului Civil din URSS.
2. Închisoare din Moscova, care a găzduit vreme îndelungată sediul Poliţiei Politice Sovietice.
3. După gestul lui Stalin.

— Şi încă o întrebare. Psihologic vorbind, cea mai importantă. Dar cu toată sinceritatea.

— Întotdeauna răspund aşa.

— Nu vă supăraţi, marchize de Posa[1].

— Mi se pare că mă luaţi peste picior...

— Nu, nici vorbă. Spuneţi-mi sincer cum îl privea Putna pe Voroşilov?

— Putna îl ura, oftă amar Miroliubov.

— Uite c-am găsit şi răspunsul, Valeri Andreevici. Aici nu e vorba de hipnoză, nu e opera domnului Orlando[2], nu avem de-a face nici cu injecţii, nici cu medicamente. Nu e vorba nici măcar de ameninţări, de interogatorii „pe bandă rulantă" gen „planton"[3]. E vorba de calculul rece al unui condamnat. De ultima bătălie a lui Putna. Dumneata eşti un pion în acest joc, Valeri Andreevici. Vă mai amintiţi, în „Poltava": „Să-ţi pierzi tu viaţa pe năluci, / La moarte pe duşmani să-i duci"[4].

—„La moarte pe amici să-i duci", îl corectă Miroliubov.

— Nu e aşa. Cea cu „amicii" e pentru dumneata şi pentru cei ca dumneata, Valeri Andreevici, dragul meu „gaudeamus". Aici calculul îi priveşte mai mult pe duşmani decît pe prieteni. Ca să tragă după ei cît mai mulţi duşmani. Pe prieteni oricum îi iau.

— Şi mie, mie ce-mi rămîne de făcut?

— Vreţi un sfat bun, Valeri Andreevici?

— Bun, rău, mi-e totuna. Nu vreau să mor.

— Nu, doar unul bun. Spuneţi numai adevărul. Dacă Putna a ales să mintă în faţa morţii, e treaba lui. Salvarea dumitale e adevărul, numai adevărul şi nimic altceva.

— Mereu am spus numai adevărul.

— Şi ai declarat adevărul? Aici sînt multe nuanţe: minciuna ca să scapi, de pildă. Sau: pentru interesele societăţii şi ale statului.

---

1. Personaj din poemul dramatic *Don Carlos* de Friederich Schiller. Simbol al libertăţii, acesta îşi sacrifică viaţa pentru prietenul său, prinţul Don Carlos.
2. Referire la metodele de interogatoriu descrise în povestirea „Anticarul". Ornaldo este pseudonimul lui M.A. Smirnov, medic din Moscova, specialist în hipnoză colectivă. La începutul anilor '30 a lucrat pentru NKVD.
3. Metode de interogare, constînd în aşezarea deţinutului anchetat cu faţa la perete pe o perioadă nedeterminată.
4. Poem de A.S. Puşkin. *Poeme*, Iaşi, Editura Junimea, 1972. Traducere de George Lesnea.

Interesele de clasă ale individului şi morala personală. Logica formală şi logica neformală.

— Numai adevărul!

— Cu atît mai bine. Înseamnă că aveţi experienţă în a spune adevărul. Ţineţi-o tot aşa.

— Nu mi-aţi dat cine ştie ce sfaturi, spuse Miroliubov dezamăgit.

— Situaţia nu e simplă, spuse Krist. Să avem încredere că „acolo" se ştie perfect cum stau lucrurile. Dacă e nevoie de moartea dumneavoastră, o să muriţi. Dacă nu, o să scăpaţi.

— Triste sfaturi.

— Altele n-am.

Krist îl întîlni pe Miroliubov pe vasul Kulu, la a cincea cursă din 1937. Cursa Vladivostok-Magadan.

Medicul personal al prinţului Gagarin şi al lui Vitovt Putna îl salută pe Krist cu răceală. Krist fusese martorul slăbiciunii sufleteşti a doctorului, al unui episod cînd viaţa îi fusese în pericol şi – aşa credea Miroliubov – nu îl ajutase cu nimic în acel moment dificil, de cumpănă.

Krist şi Miroliubov îşi strînseră mîna.

— Mă bucur să vă văd în viaţă, spuse Krist. Cît aţi primit?

— Cinci ani. Iar mă luaţi peste picior. Nu sînt vinovat de nimic şi am primit cinci ani de lagăr. În Kolîma.

— Aţi fost într-o situaţie foarte periculoasă. Mortală. Dar norocul nu v-a trădat, a spus Krist.

— Ia mai duceţi-vă dracului cu un asemenea noroc.

Krist se gîndi că Miroliubov avea dreptate. Era un noroc cam prea rusesc: să te bucuri că unui nevinovat i-au dat cinci ani. Puteau foarte bine să-i dea şi zece, poate chiar pedeapsa capitală.

Krist şi Miroliubov nu s-au întîlnit în Kolîma. Kolîma e mare. Dar, din auzite, întrebînd în stînga şi în dreapta, Krist a aflat că doctorului Miroliubov norocul i-a surîs în cei cinci ani de condamnare în lagăr. Miroliubov a fost eliberat în timpul războiului, a lucrat ca medic într-o mină, a îmbătrînit şi a murit în 1965.

1965

Ivan Feodorovici

Ivan Feodorovici[1] îl întîmpină pe Wallace[2] în costum civil. Turnurile de pază din lagărul cel mai apropiat fuseseră tăiate, iar deţinuţii primiseră o binecuvîntată zi liberă. Rafturile magazinului din sat se umpluseră cu mărfuri scoase din „tainiţe" şi comerţul se desfăşura ca şi cînd n-ar fi fost război.

Wallace participă la *voskresnikul*[3] de recoltare a cartofilor. În grădină, îi dădură o lopată americănească curbată, primită nu de mult prin *Lend-Lease*[4], şi acest lucru îl încîntă pe Wallace. Însuşi Ivan Feodorovici era înarmat cu o lopată asemănătoare, doar că a lui avea coadă rusească, mai lungă. Wallace întrebă ceva, arătînd spre lopată, bărbatul în civil de lîngă Ivan Feodorovici spuse ceva, apoi Ivan Feodorovici adăugă şi el ceva, iar translatorul, amabil, îi traduse cuvintele acestuia lui Wallace. Şi anume că în America, o ţară avansată tehnic, se gîndiseră pînă şi la forma lopeţii, şi atinse lopata pe care Wallace o ţinea în mînă. Lopata era perfectă, însă coada nu era potrivită pentru ruşi: era foarte scurtă şi nu era ajustabilă. Translatorul tălmăci cu greu cuvîntul „ajustabilă". Doar că ruşii, care potcoviseră puricele (Wallace citise ceva despre asta cînd se pregătea de călătoria în Rusia), aduseseră o îmbunătăţire uneltei americane: mutaseră lopata la altă coadă, mai lungă. Lungimea cea mai comodă a lopeţii cu tot cu coadă era de la pămînt pînă la rădăcina nasului muncitorului. Persoana în civil care stătea lîngă Ivan Feodorovici făcu o demonstraţie. Era timpul să înceapă *udarnikul*[5], să se apuce să strîngă cartofii care creşteau binişor în Nordul extrem.

---

1. Ivan Feodorovici Nikişov a fost directorul Dalstroi-ului în perioada 1939-1948.
2. Henry Agard Wallace (1888-1965), vicepreşedinte al SUA, a vizitat Uniunea Sovietică în 1944.
3. *Voskresnik* (rusă) – muncă patriotică făcută duminica.
4. *Lend-Lease Act* (Legea de împrumut şi închiriere), lege promulgată de Franklin Roosevelt în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, la 11 martie 1941, care dispunea vînzarea, închirierea sau împrumutul de mijloace militare, unelte şi alte articole tuturor ţărilor aliate, printre care şi Uniunea Sovietică.
5. De la *udarnii trud* (rusă) – muncă în asalt, care depăşea normele de producţie obişnuite.

Wallace găsea totul interesant. Cum se cultivă aici varza? Dar cartoful? Cum se plantează? Prin răsad? Dar varza? Extraordinar. Şi care e recolta la hectar?

Din cînd în cînd, Wallace se uita la vecinii lui. În jurul superiorilor, săpau tineri roşii în obraji, cu o expresie mulţumită. Săpau veseli, cu elan. Profitînd de o clipă liberă, Wallace le privi cu atenţie mîinile cu degete albe, care nu ştiau ce e lopata, şi zîmbi, dîndu-şi seama că erau gardieni deghizaţi. Wallace observase tot: şi turnurile tăiate, şi turnurile netăiate, şi ciorchinii de barăci ale deţinuţilor, înconjurate cu sîrmă. Ştia despre ţara aceasta la fel de multe ca Ivan Feodorovici.

Se săpa cu însufleţire. Ivan Feodorovici obosi repede – era un om moliu şi greoi, dar nu voia să rămînă în urma vicepreşedintelui Americii. Wallace era uşor ca un copil, sprinten, chiar dacă era mai în vîrstă decît Ivan Feodorovici.

— M-am obişnuit cu munca asta la mine la fermă.

Ivan Feodorovici zîmbea şi se oprea tot mai des să se odihnească.

„Cum mă întorc în lagăr, se gîndea Ivan Feodorovici, neapărat îmi fac o injecţie cu glucoză." Ivan Feodorovici era mare amator de glucoză. Glucoza era un stimulent cardiac extraordinar. Trebuia să rişte, căci Ivan Feodorovici nu-şi luase cu el medicul personal în această deplasare.

Udarnikul se încheie şi Ivan Feodorovici dădu dispoziţie să fie chemat şeful infirmeriei. Acesta se prezentă palid, aşteptîndu-se la ce e mai rău. Să fie cumva vreun denunţ în legătură cu partida aia blestemată de pescuit, cînd pacienţii prinseseră peşte pentru şeful infirmeriei? Dar era o tradiţie, consfinţită de timp.

La vederea medicului, Ivan Feodorovici se sili să zîmbească cît mai binevoitor.

— Trebuie să-mi fac o injecţie cu glucoză. Am la mine fiolele. Ale mele.

— Dumneavoastră? Glucoză?

— Ce te miri? întrebă Nikişov privindu-l bănuitor pe şeful infirmeriei, care se înveselise. Hai, fă-mi o injecţie!

— Eu? Dumneavoastră?

— Da, tu. Mie.

— Cu glucoză?

— Cu glucoză.

— O să-i dau dispoziţie lui Piotr Petrovici, chirurgul nostru. El ştie mai bine ca mine.

— Da' ce, tu nu ştii? îl întrebă Ivan Feodorovici.

— Ba ştiu, tovarăşe director. Dar Piotr Petrovici se pricepe mult mai bine. Vă dau eu seringa mea personală.

— Am şi eu seringă.

Trimiseră după chirurg.

— Krasniţki, chirurgul spitalului. La ordinele dumneavoastră, tovarăşe director.

— Eşti chirurg?

— Da, tovarăşe director.

— Fost *zek*?

— Da, tovarăşe director.

— Poţi să-mi faci o injecţie?

— Nu, tovarăşe director. Nu ştiu.

— Nu ştii să faci injecţii?

— Cetăţene director, interveni şeful infirmeriei, vă trimitem imediat un felcer. E un *zek*. Nici n-o să simţiţi cînd o face. Daţi-mi seringa. O s-o fierb în prezenţa dumneavoastră. Eu şi Piotr Petrovici o să urmărim ca să nu se comită vreun act de sabotaj sau de terorism. O să vă fixăm garoul. Vă suflecăm mîneca.

Veni felcerul-*zek*, se spălă pe mîini, le frecţionă cu spirt şi făcu injecţia.

— Pot să plec, cetăţene director?

— Pleacă, spuse Ivan Feodorovici. Daţi-i un pachet de ţigări din servietă.

— Nu e nevoie, cetăţene director.

Cîte complicaţii cu o injecţie cu glucoză în deplasare! Mult timp lui Ivan Feodorovici i se păru că are febră, ameţeli, că fusese otrăvit de acel felcer-*zek*, dar în cele din urmă se linişti.

A doua zi, Ivan Feodorovici îl conduse pe Wallace care pleca la Irkutsk; de bucurie, îşi făcu cruce şi ordonă să fie ridicate la loc turnurile de pază şi să fie retrase mărfurile din magazin.

De ceva timp Ivan Feodorovici se simţea un fel de prieten special al Americii, firește, în limitele diplomatice ale prieteniei. Cu doar cîteva luni în urmă, la o uzină experimentală, situată la patruzeci şi şapte de kilometri de Magadan, fusese pusă la punct producţia de becuri electrice. Numai un locuitor al Kolîmei poate să aprecieze aşa ceva. Pentru dispariţia unui bec erai judecat; în abataje, pierderea unui bec însemna mii de ore de lucru pierdute. Nu se făceau rezerve de becuri din import. Şi dintr-odată o asemenea bucurie! Ne fabricăm propriile becuri! Am scăpat de „dependenţa de străini"!

Moscova aprecia realizările lui Ivan Feodorovici, primise şi o decoraţie. Directorul fabricii, şeful secţiei unde se produceau aceste becuri, laboranţii primiseră decoraţii mai puţin importante. Toţi, doar cel care crease această fabrică nu primise. Acesta era un fizician-atomist din Harkov, inginerul Gheorghi Gheorghievici Demidov, un *liternik*[1] condamnat la cinci ani nu se ştie dacă pentru ASA[2] sau pentru ceva asemănător. Demidov credea că măcar o să fie propus pentru eliberare anticipată, chiar şi directorul fabricii lăsase să se înţeleagă acest lucru, dar Ivan Feodorovici socotea acest demers o eroare politică. Un fascist şi deodată - eliberare anticipată! Ce-o să spună Moscova? Nu, să zică mersi că nu e la muncile în comun, ci la căldură - e mai bine decît orice eliberare anticipată. Iar decoraţie, acest Demidov n-are cum să primească, e clar. Cu decoraţii sînt răsplătiţi slujitorii fideli ai statului, nu fasciştii.

— Poftim, să-i dăm un premiu de douăzeci şi cinci de ruble, asta se poate. I-ar ajunge de mahorcă, de zahăr...

— Demidov nu fumează, replică respectuos directorul fabricii.

— Nu fumează, nu fumează... S-o schimbe pe pîine sau pe altceva. Şi dacă n-are nevoie de mahorcă, poate că-i trebuie haine noi, nu de-astea din lagăr, ştii tu... Seturile alea americane din cutii, pe care am început să le dăm ca premii. Am şi uitat de ele. Costum, cămaşă, cravată. În cutie albă. Dă-i una din astea ca premiu.

La şedinţa solemnă, în prezenţa lui Ivan Feodorovici însuşi, fiecărui erou i-a fost înmînată o cutie cu cadoul american. Toţi au făcut o plecăciune şi au mulţumit. Dar cînd a venit rîndul lui Demidov, acesta s-a apropiat de prezidiu, a pus cutia pe masă şi a spus:

— Eu n-o să port vechituri americane.

După care s-a întors şi a plecat.

Ivan Feodorovici a apreciat acest gest mai cu seamă din punct de vedere politic ca un atac fascist împotriva blocului sovieto-american al ţărilor iubitoare de libertate, şi chiar în seara aceea a sunat la secţia

---

1. Cuvînt format de la *litera* (rusă) - literă. *Liternik* sau *litiorka* se referă la o categorie de deţinuţi judecaţi şi condamnaţi nu de tribunale, ci de structuri extrajudiciare, precum Consiliul Special sau *troika*. Pe dosarul deţinuţilor condamnaţi figura sigla delictului comis, de unde şi porecla de *liternik*. Două dintre cele mai întîlnite infracţiuni de acest tip erau KRTD (activitate contrarevoluţionară trotkistă) şi KRD (activitate contrarevoluţionară).
2. Acronim pentru propagandă antisovietică.

raională. Demidov a fost judecat, a primit un „supliment" de opt ani, a fost dat afară şi trimis într-o mină disciplinară, la muncile în comun.

Acum, după vizita lui Wallace, Ivan Feodorovici îşi aminti de incidentul cu Demidov cu vădită satisfacţie. Clarviziunea politică fusese dintotdeauna o calitate a lui Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici era preocupat mai ales de inima lui după recenta căsătorie cu Rîdasova, o comsomolistă de douăzeci de ani. Ivan Feodorovici şi-o făcuse nevastă pe şefa unei mari secţii a lagărului, stăpînă peste viaţa şi moartea multor mii de oameni. Comsomolista romantică s-a transformat rapid într-o fiară. Deporta, deschidea dosare, dădea condamnări, „suplimente", era în centrul intrigilor ordinare de tot felul, intrigi de lagăr.

Teatrul îi dădea foarte multe bătăi de cap doamnei Rîdasova.

— A venit un denunţ de la Kozin[1] că regizorul Varpahovski[2] a făcut planurile manifestaţiei de 1 Mai din Magadan şi vrea să aranjeze coloanele festive ca o procesiune a crucii, cu steaguri şi cu icoane. Şi că, evident, e vorba de o activitate contrarevoluţionară secretă.

La şedinţă, aceste planuri nu i s-au părut nicidecum criminale doamnei Rîdasova. Era o demonstraţie ca oricare alta. Nimic deosebit. Şi deodată – steagurile! Trebuia făcut ceva; s-a sfătuit cu soţul. Ivan Feodorovici, soţul, om cu experienţă, a tratat imediat informarea lui Kozin cu maximă seriozitate.

— Sigur are dreptate, a spus Ivan Feodorovici. Şi nu e vorba doar de steaguri. Se pare că Varpahovski s-a combinat cu o actriţă, o evreică. Ei îi dă toate rolurile principale, e cîntăreaţă. Da' cine-i Varpahovski ăsta?

— Un fascist, l-au adus din zona specială. E regizor, a montat şi la Meyerhold, acum îmi amintesc, am aici notat. Rîdasova se apucă să caute în arhiva ei. Ivan Feodorovici o învăţase să arhiveze. Nu ştiu ce *Damă cu camelii*. Şi la Teatrul de Satiră – *Istoria oraşului Glupov*.

---

1. Vadim Kozin (1903-1994), cîntăreţ de estradă, compozitor, poet. În 1945 a fost condamnat la opt ani de lagăr în Kolîma (pentru homosexualitate şi corupere de minori), dar a fost eliberat în 1950, pentru „comportament exemplar".
2. Leonid Viktorovici Varpahovski (1908-1976), regizor, scenarist. În 1936 a fost arestat pentru sprijinul acordat troţkiştilor şi deportat în Kazahstan, iar în 1940 a fost condamnat pentru „propagandă antirevoluţionară" la zece ani de lagăr în Kolîma. După întoarcerea în Moscova, în 1956, a fost regizor la cîteva teatre importante din Moscova.

În Kolîma e din 1937. Şi uite ce face. Kozin e om de încredere. O fi el pederast, dar nu e fascist.

— Şi aici la teatru ce a montat Varpahovski?

— *Răpirea Elenei.* Am văzut-o. Nu ţii minte ce-ai mai rîs? I-am semnat eliberarea directorului artistic.

— Da, da, acum îmi amintesc. Răpirea asta a Elenei nu e scrisă de un autor de-al nostru.

— De un francez. Uite, scrie aici.

— Nu e nevoie, totul e clar. Trimite-l pe Varpahovski ăsta cu brigada itinerantă. Şi pe femeia lui cum o cheamă?

— Zîskind.

— Pe evreică las-o acasă. Dragostea lor e scurtă, nu ca a noastră, glumi binevoitor Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici îi pregătea o mare surpriză tinerei sale soţii. Rîdasova adora bibelourile, suvenirurile rare de orice fel. Erau deja doi ani de cînd la Magadan lucra un deţinut – un meşter-sculptor în os – care şlefuia din fildeşul unui mamut o casetă cu un desen complicat pentru tînăra soţie a lui Ivan Feodorovici. La început, sculptorul figura ca pacient, apoi a fost încadrat la un atelier pentru ca maistrul să-şi poată îndeplini norma de ore de muncă. Şi era pontat – cîte trei zile pentru o zi lucrată – ca un muncitor care îşi depăşeşte planul într-o mină de uraniu din Kolîma, unde pentru nocivitate primeai mai multe ore decît la aur, metalul primar.

Caseta era aproape gata. A doua zi avea să se termine bătaia de cap cu Wallace şi putea să se întoarcă la Magadan.

Rîdasova a dat dispoziţie ca Varpahovski să fie trecut în brigada itinerantă, a transmis denunţul cîntăreţului la Secţia raională a MVD-ului şi a căzut pe gînduri. Avea la ce să se gîndească: Ivan Feodorovici îmbătrînea, se apucase să bea. Veniseră mulţi şefi noi, tineri. Ivan Feodorovici îi ura şi se temea. Ca adjunct venise Luţenko care, în turul său prin Kolîma, îşi notase cine suferise traumatisme din cauza bătăilor. Ieşiseră la iveală nu puţine cazuri. Denunţătorii lui Ivan Feodorovici l-au informat, bineînţeles, în legătură cu însemnările lui Luţenko.

Luţenko a întocmit un raport pentru cei de la administraţie.

— Dacă şeful Direcţiei înjură de mamă, atunci ce trebuie să facă directorul unei mine? Dar şeful de şantier? Dar şeful de echipă? Ce trebuie să se petreacă în abataje? Vă citesc cifrele obţinute în timpul sondajelor din spitale – bagatelizate, evident – referitoare la fracturi şi bătăi.

După raportul lui Luţenko, Ivan Feodorovici a ţinut un discurs important.

— La noi, au venit multe cadre noi, dar toţi s-au convins treptat că aici condiţiile sînt speciale, că aceasta e Kolîma, şi acest lucru trebuie ştiut.

Ivan Feodorovici speră că tinerii tovarăşi vor înţelege asta şi vor lucra alături de noi.

Ultima frază a cuvîntului de încheiere a lui Luţenko a fost:

— Am venit aici să muncim şi vom munci, dar vom munci nu aşa cum ne spune Ivan Feodorovici, ci cum spune partidul.

Toată lumea, toate cadrele, toată Kolîma a înţeles că zilele lui Ivan Feodorovici sînt numărate. La fel gîndea şi Rîdasova. Dar bătrînul cunoştea mai bine viaţa decît oricare Luţenko; tot ce-i lipsea lui Ivan Feodorovici era un comisar. Ivan Feodorovici a scris o scrisoare. Şi Luţenko, adjunctul său, şeful Secţiei politice a Dalstroi-ului, erou al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a dispărut „ca şi cum l-ar fi lins o vacă". A fost mutat în altă parte. Ivan Feodorovici s-a îmbătat criţă în cinstea victoriei şi, beat cum era, a făcut scandal în teatrul din Magadan.

— Să-l daţi afară pe cîntăreţul ăsta, nu vreau să-l ascult pe nemernicul ăsta, tuna şi fulgera Ivan Feodorovici în loja sa.

Şi cîntăreţul a dispărut din Magadan pentru totdeauna.

Dar aceasta a fost ultima lui victorie. Luţenko scrisese ceva undeva, Ivan Feodorovici ştia unde, dar nu a avut forţă să preîntîmpine lovitura.

„E timpul să ies la pensie, se gîndea Ivan Feodorovici. Măcar caseta să fi fost..."

— O să-ţi dea pensie mare, îl consola soţia. Şi plecăm. O să uităm tot. De toţi Luţenko, de toţi Varpahovski. Ne cumpărăm o căsuţă lîngă Moscova, cu grădină. O să fii preşedintele OSOVIAHIM-ului[1], activist al Sovietului raional, nu? Ar cam fi timpul.

— Ce batjocură! spuse Ivan Feodorovici. Preşedintele OSOVIAHIM-ului? Brrr... Şi tu? întrebă el deodată.

— Vin cu tine.

Ivan Feodorovici îşi dădea seama că nevasta mai aşteaptă vreo doi-trei ani pînă va muri el.

---

1. Organizaţie social-politică voluntară de sprijin al apărării şi construcţiilor din domeniul aviaţiei şi chimiei.

„Luţenko! Vasăzică voiai să-mi iei locul? se gîndea Ivan Feodorovici. Din ăştia îmi eşti! Aici muncim nu ca să prădăm, aici se caută aur. Căutăm aur, stimabile tovarăşe Luţenko, de la război, la ordinul guvernului, ca să mărim tezaurul. Cît despre oase rupte, bătăi şi morţi, astea au fost şi o să mai fie. Aici e Nordul extrem, nu Moscova. Legea taigalei, cum spun blatarii. Odată, marea a luat toate produsele descărcate şi au murit trei mii de oameni. Adjunctul lagărului, Vîşneveţki, a fost dat pe mîna lui Nikişov, să-l judece. Şi a primit o condamnare. Cum era să procedeze altfel? Sau o să ne înveţe Luţenko?"

— Aduceţi-mi maşina!

ZIM-ul negru al lui Ivan Feodorovici se îndepărta în goană de Magadan, acolo unde se ţeseau tot felul de intrigi şi reţele - Ivan Feodorovici nu mai avea putere să lupte.

Se opri să înnopteze în Casa Direcţiei. Casa era opera lui Ivan Feodorovici. Nici pe vremea lui Berzin, nici pe cea a lui Pavlov nu existaseră Case ale Direcţiei în Kolîma. „Dar - cugeta Ivan Feodorovici - dacă mi se cuvine, de ce nu?" La fiecare cinci sute de kilometri pe şoseaua interminabilă era construită o clădire cu tablouri, covoare, oglinzi, bronzuri, cu bufet excelent, bucătar, administrator şi pază, unde Ivan Feodorovici, directorul Dalstroi-ului, putea să înnopteze cum se cuvine. Şi, într-adevăr, o dată pe an dormea în casele sale.

Acum ZIM-ul negru îl ducea ca vîntul pe Ivan Feodorovici la Debin, la Spitalul Central, unde era cea mai apropiată Casă a Direcţiei. Sunaseră deja acolo, îl treziseră pe directorul spitalului, dăduseră „alarma de luptă" în tot spitalul. Peste tot se curăţa, se spăla şi se frecau podelele.

Dacă dintr-odată Ivan Feodorovici vizitează Spitalul Central pentru deţinuţi şi găseşte mizerie şi praf, atunci directorul o să aibă de suferit. Şi o să-i învinuiască pe felcerii şi pe doctorii indolenţi de sabotaj mascat - pasămite nu se îngrijesc cum trebuie de curăţenie, ca să vadă Ivan Feodorovici şi să-l dea afară pe director. Pare-se aceasta era intenţia ascunsă a doctorului-deţinut ori a felcerului care nu observaseră un fir de praf pe masa de scris.

Totul fremăta în spital în timp ce ZIM-ul negru al lui Ivan Feodorovici gonea pe şoseaua Kolîmei.

Casa Direcţiei nu avea nici o legătură cu spitalul, se afla doar alături, la vreo cinci sute de metri, însă această vecinătate era suficientă pentru tot felul de griji.

În cei nouă ani de viaţă în Kolîma, Ivan Feodorovici nu vizitase nici măcar o dată Spitalul Central pentru deţinuţi, un spital cu o mie

de paturi. Nici măcar o dată! Însă toţi erau cu ochii-n patru în timp ce acesta dejuna, prînzea sau cina în Casa Direcţiei. Abia cînd ZIM-ul negru ieşea în şosea, se dădea comanda „pe loc repaus".

De data asta însă comanda nu a venit la timp. E în casă! Bea! Are musafiri! – asemenea veşti veneau dinspre Casa Direcţiei. Dar a treia zi, ZIM-ul lui Ivan Feodorovici se apropie de aşezarea civililor, unde locuiau doctorii, felcerii şi personalul dintre cei liberi.

Totul încremenise. Directorul spitalului, cu răsuflarea tăiată, încerca să traverseze pîrîul care despărţea aşezarea de spital.

Ivan Feodorovici coborî din ZIM. Era buhăit, palid la faţă.

— Ia ascultă, şi degetul lui Ivan Feodorovici se înfipse în halatul directorului de spital.

— La ordinele dumneavoastră, tovarăşe director.

— Ai copii aici?

— Copii ai mei? Sînt la Moscova, la şcoală, tovarăşe director.

— Nu mă refer la ai tăi. Copii, copii mici. Aveţi grădiniţă aici? Unde e grădiniţa? răcni Ivan Feodorovici.

— În casa aceea, tovarăşe director.

ZIM-ul avansă în urma lui Ivan Feodorovici spre casa în care se găsea grădiniţa. Toţi tăceau.

— Chemaţi copiii! ordonă Ivan Feodorovici.

Apăru imediat dădaca de serviciu.

— Dorm...

— Sst! făcu directorul spitalului, trăgînd-o pe dădacă deoparte. Îi chemi, îi trezeşti pe toţi. Vezi să aibă mîinile spălate.

Dădaca dispăru în interiorul grădiniţei.

— Vreau să-i plimb puţin cu ZIM-ul, spuse Ivan Feodorovici aprinzîndu-şi o ţigară.

— Ah, să-i plimbaţi, tovarăşe director! Ce frumos!

Copiii coborau deja scările în fugă şi îl înconjurară pe Ivan Feodorovici.

— Urcaţi-vă în maşină, striga directorul spitalului. Ivan Feodorovici o să vă plimbe. Urcaţi unul cîte unul.

Copiii se urcară. Ivan Feodorovici stătea lîngă şofer. Astfel, ZIM-ul plimbă toţi copiii, în trei ture.

— Şi mîine? Mai veniţi şi mîine?

— Vin, cum să nu vin, îi asigură Ivan Feodorovici.

„Nu-i rău, se pare – îşi spunea el în timp ce se făcea comod în cearşafurile albe ca zăpada ale Casei Direcţiei. Copii, un nene cumsecade. Ca Iosif Vissarionovici cu copilul în braţe."

A doua zi îl chemară la Magadan. Ivan Feodorovici era avansat. Ivan Feodorovici era numit ministru al metalurgiei neferoase, dar lucrurile stăteau, bineînțeles, altfel.

Brigada culturală itinerantă din Magadan călătorea pe șosea, pe la minele de aur din Kolîma. Din brigadă făcea parte și Leonid Varpahovski. Dusia Zîskind, nevasta lui din lagăr, rămăsese în Magadan din ordinul directoarei Rîdasova. Nevasta din lagăr. Era o iubire adevărată, un sentiment adevărat. Iar el, actorul, maestrul profesionist al sentimentelor contrafăcute, o știa foarte bine. Ce să mai facă, pe lîngă cine să mai intervină? Varpahovski se simțea cumplit de obosit.

La Iagodnoe l-au înconjurat medicii locali: liberi și deținuți.

Da, la Iagodnoe. Cu doi ani în urmă, în drum spre zona specială, izbutise să se „aciueze" în Iagodnoe, să nu ajungă în îngrozitoarea Djelgala. De cîte eforturi fusese nevoie! Trebuise să dea dovadă de o infinită inventivitate și măiestrie, de priceperea de a se descurca cu puținele mijloace pe care le avea la îndemînă acolo, în Nord. Și se mobilizase: avea să monteze un spectacol muzical. Nu, nu *Bal mascat* de Verdi, pe care avea să-l pună în scenă la Teatrul Kremlin cincisprezece ani mai tîrziu, nici *Moralitatea doamnei Dulska*, nici pe Lermontov la Teatrul Malîi, nici punerea în scenă principală de la Teatrul Ermolova (cum se va întîmpla după ani buni). Nu, pune în scenă opereta *Laleaua neagră*! Nu există pian? Un acordeonist face acompaniamentul. Varpahovski însuși adaptează muzica de operă pentru acordeon și o interpretează chiar el. Și pune opereta în scenă. Și triumfă. Și scapă de Djelgala.

Izbutește să obțină transferul la teatrul din Magadan, unde se bucură de protecția Rîdasovei. Se are bine cu autoritățile. Varpahovski pregătește reprezentații de amatori, montează spectacol după spectacol la Magadan – unul mai interesant ca altul. Și deodată o întîlnește pe Dusia Zîskind, cîntăreața, apoi vine dragostea, denunțul lui Kozin și lungul drum.

Varpahovski îi cunoștea pe mulți dintre cei care stăteau acum lîngă camionul cu care călătorea brigada culturală. Era Andreev, cu care mersese odată de la Neksikan în zona specială din Kolîma. Se întîlniseră la baie, la baia de iarnă: întuneric, mizerie, trupuri asudate, alunecoase, tatuaje, înjurături de mamă, forfotă, zbieretele soldatului din escortă, înghesuială. Pe perete un opaiț, alături frizerul așezat pe un taburet, cu o mașină de tuns în mînă: toți la rînd, unul după

altul, lenjerie umedă, abur îngheţat la picioare, un ibric pentru toată baia. Legături de haine zboară prin întunericul beznă. „A cui e? A cui e?"

Şi, deodată, din nu se ştie ce motiv, larma încetează. Vecinul Andreev, care aştepta şi el la rînd să-şi dea jos chica înfoiată, rosteşte cu o voce calmă şi sonoră, aproape ca de actor:

Un păhărel de rom şi alta-i viaţa,
Noaptea – somn bun, în zori – un ceai,
Fraţii mei, cînd eşti în casa ta, alta e viaţa.[1]

S-au cunoscut, au intrat în vorbă – amîndoi erau din Moscova. La Iagodnoe, în Direcţia de Nord, doar Varpahovski reuşise să scape de convoiul de arestaţi. Andreev nu era nici regizor, nici actor. Fusese condamnat la Djelgala, apoi zăcuse mult timp în spital, era şi acum în Spitalul Raional din Belicia, la vreo şase kilometri de Iagodnoe – făcea parte din personal. La spectacolul brigăzii culturale nu fusese, dar era bucuros să-l vadă pe Varpahovski.

Varpahovski n-a mai plecat cu brigada – a fost internat de urgenţă în spital. Între timp, brigada va merge spre Elghen, la sovhozul de femei, şi se va întoarce, dar pînă atunci el, Varpahovski, are timp să se gîndească, să chibzuiască.

Andreev şi Varpahovski au discutat îndelung şi au decis aşa: Varpahovski îi va trimite Rîdasovei o scrisoare, în care o să-i explice cît de serioase îi sînt sentimentele, avea de gînd să-i atingă coarda sensibilă. Cîteva zile au scris la scrisoare, şlefuind fiecare frază. Mesagerul, un medic de încredere, a dus scrisoarea la Magadan; nu le rămînea decît să aştepte. Răspunsul a venit cînd Andreev şi Varpahovski se despărţiseră deja, iar brigada culturală se întorcea la Magadan: Varpahovski să fie concediat din brigadă şi trimis la muncile în comun într-o mină disciplinară. Iar Zîskind, soţia lui – să fie trimisă la muncile în comun, la Elghen, lagărul agricol de femei.

„Acesta a fost răspunsul cerului" – cum spune o poezie a lui Jasieński[2].

---

1. Versuri din poezia „Dorojnie jalobi" („Tînguirile drumeţului") de A.S. Puşkin (traducere liberă).
2. Bruno Jasieński (1901-1938), scriitor şi poet futurist polonez. După ce s-a refugiat în Uniunea Sovietică, a ajuns în lagărele sovietice, unde a fost executat.

Andreev şi Varpahovski s-au întîlnit la Moscova, pe stradă. Varpahovski lucra ca regizor principal la Teatrul Ermolova. Andreev – la o revistă moscovită.

.....

Rîdasova primise scrisoarea lui Varpahovski direct în cutia poştală a apartamentului său din Magadan.

Asta nu-i plăcuse, iar lui Ivan Feodorovici deloc.

— Cîtă obrăznicie! Orice terorist...

Gardianul postat în coridor fusese concediat pe loc şi închis în carcera postului de gardă. Ivan Feodorovici se hotărîse să nu dea curs cazului – totuşi, mai pierduse din putere, iar el o simţea.

— Nu mai am puterea de pe vremuri, îi spuse Ivan Feodorovici soţiei. Te pomeneşti că o să ne intre direct în casă.

Soarta lui Varpahovski şi a Dusiei Zîskind fusese hotărîtă înainte să fie citită scrisoarea. Rămăsese doar să aleagă pedeapsa: Ivan Feodorovici voia una mai aspră, Rîdasova – una mai blîndă. Optaseră pentru varianta Rîdasovei.

1962

Academicianul

Interviul cu academicianul s-a dovedit foarte greu de publicat. Şi nu pentru că academicianul ar fi îndrugat prostii, în nici un caz. Era un academician renumit, amator experimentat de toate interviurile posibile, iar în discuţie fusese tratată o temă bine cunoscută lui. Ziaristul trimis să ia interviul avea calificarea necesară. Era un ziarist bun, iar cu douăzeci de ani în urmă – foarte bun. Cauza era ritmul trepidant al progresului ştiinţei. Termenele jurnalistice – şpalturile, machetele, graficele editoriale – rămîneau iremediabil în urma progresului ştiinţei. În toamna lui '57, pe 4 octombrie, a fost lansat Sputnikul. Despre pregătirea pentru lansarea lui academicianul ştia cîte ceva, în timp ce ziaristul nu ştia nimic. Dar atît academicianul, cît şi ziaristul şi redactorul revistei ştiau clar că după lansarea satelitului trebuia mărit nu doar spaţiul dedicat informaţiilor, ci trebuia schimbat şi tonul articolului. În prima sa variantă, articolul trebuia să trădeze aşteptarea unor evenimente importante, excepţionale. Acum aceste evenimente avuseseră loc. De aceea, la o lună

după interviu, academicianul trimitea la redacţie, dintr-un sanatoriu din Ialta, pe cheltuiala lui, telegrame extrem de lungi cu răspuns plătit. Dezvăluind cu iscusinţă tainele ciberneticii, academicianul se străduia cu orice preţ să fie „la înălţime" şi în acelaşi timp să nu spună nimic în plus. Redacţia, preocupată la rîndul său ca articolul să fie actual şi oportun, a introdus corecturile academicianului pînă în ultima clipă.

Şpalturile articolului au fost trimise în Ialta printr-un curier special par avion şi, plin de corecturile academicianului, s-au întors la redacţie.

„Corectură *à la* Balzac", a spus exasperat redactorul-şef. Totul era pus la punct, legat, calculat. Harabaua greoaie a tehnicii editoriale ieşise la drumul mare. Dar înainte de paginare, a zburat Laika în Cosmos şi, din România, unde participa la un congres mondial, academicianul s-a apucat să trimită alte telegrame, pline de rugăminţi şi pretenţii. Redacţia făcea întruna comenzi telefonice internaţionale ca să vorbească cu Bucureştiul.

Pînă la urmă revista a văzut lumina tiparului, şi redacţia şi-a pierdut numaidecît interesul pentru articolul academicianului.

Dar toate acestea s-au întîmplat după; acum, ziaristul Golubev urca scara îngustă de marmură a unei case imense de pe strada principală a oraşului unde locuia academicianul. Casa avea aceeaşi vîrstă cu ziaristul. Fusese construită în timpul boomului imobiliar de la începutul secolului. Erau apartamente luxoase: cu baie, gaze, telefon, canalizare şi electricitate.

La intrare se afla masa portarului de serviciu. Becul electric era aşezat astfel încît lumina să cadă pe faţa vizitatorilor. Acest lucru amintea oarecum de o închisoare preventivă.

Golubev rosti numele academicianului, portarul dădu un telefon, primi răspunsul, îi spuse ziaristului „vă rog" şi îi deschise uşa liftului, împodobit cu rame de bronz.

„Biroul de permise", îşi spuse leneş Golubev. La urma urmelor, văzuse multe birouri de permise la viaţa lui.

— Academicianul locuieşte la etajul cinci, îi comunică respectuos portarul de serviciu.

Pe chipul lui nu se citi mirarea cînd Golubev trecu pe lîngă uşa deschisă a liftului şi păşi pe scara de marmură curată şi îngustă. După boala suferită, Golubev nu suporta liftul – nici urcatul, nici coborîtul, mai ales coborîtul, cu senzaţia lui perfidă de imponderabilitate.

Odihnindu-se la fiecare palier, Golubev ajunse la etajul cinci. Vîjîitul din urechi se mai domoli, bătăile inimii deveniră mai regulate, respirația mai uniformă. Golubev zăbovi puțin în fața ușii academicianului, întinse brațele și schiță cu grijă cîteva mișcări de gimnastică cu capul – așa îi recomandaseră medicii care îl trataseră pe ziarist.

Golubev nu-și mai rotea capul, își pipăia în buzunar batista, stiloul, blocnotesul și, cu mînă sigură, apăsă pe sonerie.

Îi deschise chiar popularul academician. Era tînăr, neliniștit, cu niște ochi negri și vioi, și arăta mult mai tînăr, mai proaspăt decît Golubev. Înainte de interviu, ziaristul consultase la bibliotecă dicționarele enciclopedice, precum și cîteva biografii ale academicianului – privitoare la calitatea sa de deputat și de om de știință – și aflase că el, Golubev, și academicianul erau de aceeași vîrstă. Răsfoind articolele despre temele viitorului interviu, Golubev constatase că academicianul, din Olimpul său științific, arunca tunete și fulgere împotriva ciberneticii, pe care o cataloga drept „cea mai dăunătoare pseudoștiință idealistă". „O falsă știință războinică" – așa se exprima academicianul cu douăzeci de ani în urmă[1]. Iar interviul pentru care Golubev venise în vizită la academician trebuia să atingă și importanța actuală a ciberneticii.

Academicianul aprinse lumina, ca Golubev să-și poată scoate haina.

În oglinda imensă cu ramă de bronz din vestibul se oglindeau amîndoi: academicianul în costum negru, cu cravată neagră, cu păr negru și ochi negri, cu fața netedă și trup agil, și silueta dreaptă a lui Golubev, chipul său istovit, brăzdat de o mulțime de riduri ca niște cicatrice adînci. Dar în ochii albaștri ai lui Golubev era un licăr mai tineresc decît în ochii sclipitori și vioi ai academicianului.

Golubev își agață în cuier scurta nouă, rigidă, din piele sintetică, cumpărată nu de mult. Alături de cea a stăpînului casei, o scurtă maro din piele, purtată, căptușită cu enot, arăta cît se poate de prezentabil.

— Vă rog, spuse academicianul, deschizînd ușa din stînga. Vă rog să mă scuzați. Mă întorc imediat.

---

1. În URSS, cibernetica a fost condamnată după război, fiind considerată o invenție capitalistă nocivă. În această campanie împotriva ciberneticii, puterea a mobilizat filosofi, matematicieni și fizicieni care criticau prin articole încercările colegilor lor de a dezvolta această știință.

Ziaristul privi în jurul său. Şirul de încăperi se pierdea în lungul coridorului, în faţă şi la dreapta. Uşile erau de sticlă, cu ramă de mahon şi, undeva, în capăt, într-o linişte deplină, se deslueau umbrele unor oameni. Golubev nu avusese ocazia să locuiască în apartamente în care camerele erau dispuse în anfiladă, dar îşi amintea de apartamentul lui Arbenin din filmul *Bal mascat*[1]. Academicianul apăru undeva, departe, şi dispăru din nou, iarăşi apăru şi iarăşi se făcu nevăzut, la fel ca Arbenin în film.

La dreapta, în prima cameră mare – după care urma alt şir de încăperi –, o încăpere luminoasă, cu uşi de sticlă şi ferestre veneţiene, era un pian alb enorm. Pianul era închis şi pe capac stăteau îngrămădite, incomodîndu-se unele pe altele, nişte figurine de porţelan. Pe nişte suporturi luxoase erau aşezate vaze mari şi mici, statui şi statuete. Pe pereţi erau agăţate farfurioare şi covoraşe. Două fotolii spaţioase, tapiţate în alb, se asortau cu pianul. Undeva, în capătul odăii, după uşile de sticlă, se mişcau umbrele unor oameni.

Golubev intră în biroul academicianului. Biroul micuţ era întunecos, strîmt şi lăsa impresia unei debarale. Rafturile de cărţi care acopereau toţi cei patru pereţi strîmtau şi mai mult încăperea. Măsuţa de scris, parcă de jucărie, cu încrustaţii de mahon, părea să se încovoaie sub greutatea unei uriaşe călimări de marmură, cu capac din bronz aurit. Trei pereţi ai bibliotecii erau destinaţi cărţilor de referinţă, iar cel de-al patrulea – propriilor opere ale academicianului. Biografiile şi autobiografiile, pe care Golubev le cunoştea de-acum, se aflau tot aici. Înghesuit în aceeaşi cămăruţă, se sufoca un pian mic şi negru. De pian era lipită o masă rotundă pentru corespondenţă, ticsită cu reviste tehnice recente. Golubev mută vraful de reviste pe pian, trase un scaun şi puse stiloul şi două creioane pe marginea mesei. Academicianul lăsase deschisă uşa care dădea în vestibul.

„Ca în birourile «acelea»", îşi zise Golubev alene.

Peste tot, pe pianul negru, pe rafturile cu cărţi, se vedeau ulcioare mici, figurine de porţelan şi de lut. Golubev luă în mînă o scrumieră în forma capului lui Mefistofel. Odată, demult, îi plăcuseră şi lui porţelanul şi sticla şi, de cîte ori vizita Ermitajul, rămînea uimit de minunăţiile de care erau capabile mîinile omului, de statueta din porţelan *Somnul*, unde chipul celui adormit în fotoliu era acoperit

1. Film inspirat din piesa omonimă a lui Mihail Lermontov (1814-1841).

cu o batistă foarte fină, de parcă angajaţii muzeului ar fi aruncat peste statuie o bucată de tifon, ca să nu se prăfuiască; totuşi, nu era tifon, ci o batistă foarte fină de porţelan. Şi multe alte minuni ale talentului omenesc îşi amintea Golubev. Dar capul lui Mefistofel – masiv, provincial – îi părea de neînţeles. Era o amintire personală?

Două geamantane bune din piele, cu etichetele unor hoteluri străine, stăteau lîngă uşă. Etichetele erau multe, geamantanele, noi.

Academicianul apăru în prag şi, surprinzînd privirea lui Golubev, se apucă numaidecît să dea explicaţii:

— Îmi cer scuze. Mîine plec în Grecia cu avionul. Vă rog.

Academicianul îşi croi drum spre masă şi se aşeză confortabil.

— M-am gîndit la propunerea redacţiei dumneavoastră, începu el, uitîndu-se spre oberlihtul deschis.

Vîntul adusese în cameră o frunză galbenă de arţar care, cu cele cinci degete ale sale, părea palma unei mîini omeneşti retezate. Frunza se roti un timp prin aer şi căzu pe podea. Academicianul se aplecă, sfărîmă frunza uscată între degete şi o aruncă într-un coşuleţ împletit, lipit de piciorul mesei de scris.

— Şi sînt de acord, continuă academicianul. Am punctat trei idei principale ale răspunsului meu, ale intervenţiei, ale opiniei mele, spuneţi-i cum doriţi.

Academicianul scoase cu dibăcie de sub călimara uriaşă un petic de hîrtie pe care erau scrise neciteţ cîteva cuvinte.

— Prima chestiune am formulat-o astfel...

— V-aş ruga, îl întrerupse Golubev pălind, să vorbiţi puţin mai tare. Nu aud bine. Îmi cer iertare.

— Nici o problemă! replică politicos academicianul. Prima chestiune am formulat-o... Aşa e bine?

— Da, vă mulţumesc.

— Aşadar, prima chestiune...

Ochii negri şi ageri ai academicianului se uitau la mîinile lui Golubev. Golubev înţelegea, mai precis, nu înţelegea, ci simţea cu toată fiinţa ce gîndea academicianul. Se gîndea că ziaristul care fusese trimis să-i ia un interviu nu stăpîneşte stenografia. Acest lucru îl ofensa întrucîtva pe academician. Există, fără îndoială, ziarişti care nu ştiu stenografie, mai ales printre cei mai în vîrstă. Academicianul se uită la faţa întunecată şi brăzdată de riduri a ziaristului. Există, cu siguranţă. Dar în asemenea cazuri, redacţia trimite încă un om, o stenografă. Ar fi putut chiar să trimită doar stenografa – fără

ziarist –, ar fi fost chiar mai bine aşa. *Priroda i Vselennaia*[1], de pildă, trimite întotdeauna doar stenografa. Doar nu credea redacţia care îl trimisese pe acest ziarist, care nu mai era tînăr, că acesta poate să-i pună lui, academicianului, întrebări subtile. De altfel, nici nu era vorba de întrebări subtile... Şi nici n-a fost vreodată. Ziaristul este un curier diplomatic – îşi spunea academicianul –, dacă nu pur şi simplu un curier. Iar el, ca academician, îşi pierde vremea pentru că nu au trimis o stenografă. Stenografa este ceva elementar, este, dacă vreţi, o dovadă de respect din partea redacţiei. Iar redacţia nu l-a tratat cu respect.

În Occident, de exemplu, orice jurnalist stăpîneşte stenografia şi ştie să scrie la maşină. Aici, în schimb, parcă am fi acum o sută de ani, în biroul lui Nekrasov. Ce reviste erau acum o sută de ani? În afară de *Sovremennik*[2], nu-şi aminteşte nici una, dar sigur erau.

Academicianul era un om orgolios, o fiinţă foarte sensibilă. În atitudinea redacţiei vedea lipsă de respect. În plus – o ştia din proprie experienţă –, notiţele luate pe viu aveau să schimbe, fără îndoială, conţinutul discuţiei. Apoi o să se piardă mult timp cu corectura. Ca şi acum: şi-a rupt un ceas pentru interviu, mai mult nu poate, nu are dreptul: timpul lui e mai preţios decît cel al ziaristului şi al redacţiei.

Aşa gîndea academicianul în timp ce dicta frazele obişnuite ale interviului. De altfel, nu se trăda prin nimic că ar fi supărat sau surprins. „Odată vinul turnat în pahare, trebuie să-l bei", îşi aminti el un proverb franţuzesc. Academicianul gîndea în franceză – dintre toate limbile pe care le cunoştea, cel mai mult îi plăcea franceza; avea cele mai bune reviste din domeniul său de specialitate, cele mai bune romane poliţiste... Academicianul pronunţă fraza în franţuzeşte cu voce tare, însă ziaristul care nu stăpînea stenografia nu reacţionă – iar academicianul chiar asta aştepta.

Da, vinul fusese turnat – îşi spunea academicianul în timp ce dicta răspunsurile –, decizia era luată, treaba începuse şi academicianului nu-i stătea în obicei să se oprească la mijlocul drumului. Se calmă şi continuă să vorbească.

La urma urmei, era o sarcină tehnică aparte: să se încadreze exact într-o oră, fără să dicteze repede, ca ziaristul să apuce să noteze, şi destul de tare – mai încet decît la catedra de la Institut, mai încet

1. *Natura şi Universul* (rusă).
2. *Contemporanul* (rusă).

decît la congresele internaţionale, dar mult mai tare decît în biroul lui – cam ca la cursurile de laborator. Văzînd că toate aceste sarcini au fost rezolvate cu succes, iar dificultăţile supărătoare neaşteptate – depăşite, academicianul se înveseli.

— Iertaţi-mă, spuse academicianul, nu sînteţi cumva acel Golubev care publica mult în tinereţea mea, în tinereţea mea de om de ştiinţă, la începutul anilor '30? Toţi savanţii tineri îi urmăreau articolele. Îmi amintesc ca acum titlul unui articol de-al lui: „Unitatea dintre ştiinţă şi literatură". În anii aceia – academicianul zîmbi, dezvelindu-şi dantura bine reparată – erau la modă teme ca aceasta. Articolul ar fi potrivit chiar şi acum în discuţiile despre fizicieni şi lirici[1] cu ciberneticianul Poletaev. Asta a fost de mult, oftă academicianul.

— Nu, spuse ziaristul. Nu sînt acel Golubev. Ştiu despre cine vorbiţi. Acel Golubev a murit în '38.

Şi Golubev aruncă o privire dură în ochii negri şi vioi ai academicianului.

Academicianul scoase un sunet neclar care trebuia interpretat drept compasiune, înţelegere, părere de rău.

Golubev scria neobosit. Proverbul franţuzesc cu vinul nu-l înţelese dintr-odată. Ştiuse franceză, dar o uitase, o uitase demult, iar acum nişte cuvinte necunoscute se tîrau prin creierul lui istovit şi secătuit. Fraza greu de înţeles se mişca încet, parcă în patru labe, prin colţişoarele tainice ale creierului, se oprea, prindea puteri şi ajungea tîrîş într-un colţ luminat, iar Golubev, cu durere şi teamă, îi pricepu sensul în rusă. Esenţialul nu sta în conţinutul ei, ci în faptul că el o înţelesese – fraza părea să-i deschidă, să-i arate o altă zonă a ceea ce fusese uitat, unde totul trebuia de asemenea reconstruit, fortificat, trezit la viaţă. Dar nu mai avea forţă – nici sufletească, nici fizică – şi i se părea că e mult mai uşor să nu-şi amintească nimic nou. Pe ziarist îl trecură sudori reci. Îi ardea gura după o ţigară, dar medicii îi interziseseră tutunul; tocmai lui, care fumase patruzeci de ani. Îi interziseseră şi el se lăsase – se speriase, voia să

1. În 1959, *Literaturnaia gazeta* a publicat poezia „Fiziki i liriki" („Fizicieni şi poeţi") a poetului Boris Sluţki (1919-1986), în care acesta scria că „poeţii sînt în dizgraţie", pentru că vremurile cer „fizicieni", oameni ai ştiinţelor exacte. Poezia a stîrnit o polemică furtunoasă despre cît de folositori sînt fizicienii sau poeţii. În final, s-a ajuns la concluzia că atît ştiinţa, cît şi arta sînt la fel de importante.

trăiască. A fost nevoie de voinţă nu ca să se lase de fumat, ci ca să nu asculte sfaturile medicilor.

În cadrul uşii se ivi un cap de femeie, cu bonetă de frizer. „Servicii la domiciliu", observă ziaristul.

— Mă scuzaţi, şi academicianul plecă de lîngă pian şi se strecură afară din cameră, închizînd bine uşa după el.

Golubev îşi scutură mîna amorţită şi ascuţi creionul.

Din vestibul răzbătea glasul academicianului – energic, potrivit de aspru, care nu poate fi întrerupt şi nu suportă replică.

— Şoferul, explică academicianul întorcîndu-se în cameră, nu pricepe nicicum la ce oră să aducă maşina... Să continuăm, spuse academicianul, trecînd din nou după pian şi aplecîndu-se peste el ca Golubev să audă mai bine. A doua parte se referă la realizările teoriei informaţiilor, ale electronicii, ale logicii matematice, într-un cuvînt la tot ce de obicei e numit cibernetică.

Ochii negri şi iscoditori îi întîlniră pe ai lui Golubev, dar ziaristul era impasibil. Academicianul continuă cu însufleţire:

— În această ştiinţă la modă, de la bun început am cam rămas în urma Occidentului, dar am recuperat rapid şi acum mergem înainte. Avem de gînd să deschidem catedre de logică matematică şi de teoria jocurilor.

— Teoria jocurilor?

— Chiar aşa: se mai numeşte şi teoria Monte Carlo, continuă academicianul graseind. Ţinem pasul cu timpul. De altfel, dumneavoastră...

— Ziariştii n-au ţinut niciodată pasul cu timpul, spuse Golubev. În vreme ce oamenii de ştiinţă...

Golubev mută scrumiera cu capul lui Mefistofel.

— Nu-mi pot lua ochii de la scrumieră, spuse el.

— Nu e cine ştie ce, spuse academicianul. Am cumpărat-o din întîmplare. Nu sînt colecţionar, nici măcar *amateur*, cum zic francezii, pur şi simplu argila e odihnitoare pentru ochi.

— Sigur, sigur, e o îndeletnicire minunată.

Golubev ar fi vrut să spună pasiune, dar se temea să pronunţe sunetul *u*, ca să nu-i cadă proteza dentară pe care şi-o pusese de curînd. Proteza nu suporta sunetul *u*.

— Vă mulţumesc, spuse Golubev ridicîndu-se şi împăturindu-şi colile. O să vă trimitem şpalturile.

— În caz de ceva, spuse academicianul încruntîndu-se uşor, să adauge redacţia ce e nevoie. În fond, sînt un om de ştiinţă, s-ar putea să-mi scape ceva.

— Nu vă faceţi griji. O să vedeţi totul pe şpalturi.

— Vă doresc succes.

Academicianul ieşi în vestibul să-l conducă pe ziarist, aprinse lumina şi se uită compătimitor cum Golubev îşi îmbracă cu greu scurta mult prea nouă şi rigidă. Mîna stîngă intră cu greu în mîneca stîngă a scurtei, şi Golubev se înroşi din pricina sforţării.

— Războiul? întrebă academicianul atent şi respectuos.

— Aproape, răspunse Golubev. Aproape.

Şi ieşi pe scara de marmură.

Lui Golubev îi fuseseră rupte articulaţiile umerilor la interogatoriile din '38.

1961

Harta diamantelor

În '31, la Vişera furtunile erau frecvente.

Fulgere drepte şi scurte brăzdau cerul, ca nişte săbii. Cămaşa de zale a ploii scînteia şi zăngănea. Stîncile semănau cu ruinele unui castel.

— Evul Mediu, spuse Vilemson sărind jos de pe cal. Bărci, cai, pietre... Să ne odihnim la Robin Hood.

Pe o colină se înălţa un copac viguros, cu două picioare. Vîntul şi bătrîneţea smulseseră scoarţa de pe trunchiurile celor doi plopi crescuţi împreună. Uriaşul desculţ şi în pantaloni scurţi semăna leit cu eroul scoţian[1]. Robin Hood şuiera şi dădea din mîini.

— Exact zece verste pînă acasă, spuse Vilemson priponind caii de piciorul drept al lui Robin Hood.

Ne-am adăpostit de ploaie în mica grotă formată în trunchi şi ne-am aprins cîte o ţigară.

Şeful expediţiei geologice, Vilemson, nu era geolog. Fusese comandant de submarin în Marina militară. Submarinul se abătuse de la curs şi ieşise lîngă coasta Finlandei. Echipajul a fost pus în

1. Robin Hood este de fapt un erou englez.

libertate, dar Mannerheim[1] l-a reţinut pe comandant încă o jumătate de an într-o cameră-celulă cu oglinzi. În cele din urmă Vilemson a fost eliberat şi a venit la Moscova. Neuropatologii şi psihiatrii au insistat să fie demobilizat, ca să poată munci undeva, în aer curat, în pădure, la munte. Aşa ajunsese Vilemson şeful unui grup de prospectări geologice.

De la ultimul refugiu, urcaserăm zece zile la rînd pe un rîu de munte, împingînd cu nişte prăjini barca noastră din lemn de plop de-a lungul malurilor. Apoi, am mers cinci zile călare, pentru că rîul dispăruse şi lăsase în urmă doar albia lui pietroasă. Încă o zi caii au înaintat prin taiga, urmînd o potecă de animale de povară. Ni se părea că drumul e interminabil.

În taiga totul este neaşteptat, totul este un fenomen: luna, stelele, animalele, păsările, omul, peştii. Pădurea a început să se rărească pe neobservate, tufişurile s-au dat la o parte, poteca s-a transformat în drum şi înaintea noastră a apărut o clădire uriaşă de cărămidă, acoperită cu muşchi şi fără geamuri. Ferestrele rotunde şi goale semănau cu nişte creneluri.

— De unde au apărut cărămizile astea? am întrebat eu, uluit de caracterul neobişnuit al acelei construcţii vechi din adîncul taigalei.

— Bravo! exclamă Vilemson descălecînd. Ai observat! Mîine ai să înţelegi totul!

Dar nici a doua zi nu am înţeles nimic. Am pornit din nou la drum, galopînd pe un drum forestier ciudat de rectiliniu. Ici-colo, mestecănişul tînăr ne tăia scurt drumul, de-o parte şi de alta brazii îşi întindeau unii altora crengile zbîrlite, arămii de bătrîneţe, dar cerul albastru nu era acoperit de ramuri nici măcar o clipă. Din pămînt răsări un boghiu de vagon mîncat de rugină, ca un arbore fără crengi şi fără frunze. Am oprit caii.

— Aceasta e o linie îngustă, spuse Vilemson. Ducea de la uzină la depozit – la clădirea aceea de cărămidă. Acum, ascultaţi aici. În acest loc, pe vremea ţarului, era o concesiune belgiană de minereu de fier. O uzină, două furnale, o linie ferată îngustă, o aşezare muncitorească, o şcoală şi cîntăreţe de la Viena. Concesiunea era foarte rentabilă. Fierul era transportat cu barjele cînd erau viituri – primăvara şi toamna. Durata concesiunii urma să expire în 1912.

---

1. Karl Gustav Emil Mannerheim (1867-1951), general finlandez, comandantul trupelor care au luptat împotriva URSS în 1939-1940.

Industriaşii ruşi în frunte cu prinţul Lvov, care nu puteau să doarmă liniştiţi din pricina cîştigurilor fabuloase obţinute de belgieni, i-au cerut ţarului să le cedeze lor afacerea. Şi au izbutit: concesiunea belgienilor nu a fost prelungită. Aceştia au refuzat să plătească salariile. Şi au plecat. Dar la plecare au aruncat totul în aer: uzina şi furnalele, iar în aşezarea muncitorească nu au lăsat piatră pe piatră. Pînă şi linia ferată au demontat-o pînă la ultimul bulon. Totul trebuia luat de la zero. Nu la aşa ceva se aştepta prinţul Lvov. N-au mai apucat să o ia de la capăt – a venit războiul. Apoi Revoluţia, Războiul Civil. Şi acum, în 1930, iată-ne aici. Într-acolo sînt furnalele, încheie Vilemson arătînd undeva în dreapta, deşi eu n-am văzut nimic, în afara unei vegetaţii luxuriante. Iată şi uzina, adăugă el.

În faţa noastră se deschidea un defileu mare, nu prea adînc, o trecătoare năpădită cu totul de pădure tînără. La mijloc, defileul era cocoşat, şi cocoaşa amintea vag de scheletul unei clădiri distruse. Taigaua acoperise rămăşiţele uzinei, iar pe un coş rupt, ca pe un vîrf de stîncă, şedea un uliu porumbar.

— Trebuie să ştii despre ce e vorba, ca să vezi că aici a fost o uzină, spuse Vilemson. O uzină fără nici un om. Grozavă lucrare. Douăzeci de ani cu totul. Douăzeci de generaţii de plante: ceapă de vară, rogoz, pufuliţă... Nici urmă de civilizaţie. Şi un uliu care stă pe coşul uzinei.

— Pentru om drumul acesta e mult prea lung, am spus eu.

— Mult prea scurt, replică Vilemson. E nevoie de mai puţine generaţii de oameni.

Şi, fără să bată, deschise uşa celei mai apropiate izbe.

Un bătrîn uriaş, cu părul argintat, într-o redingotă neagră de castor, de modă veche, cu ochelari cu rame de aur, şedea la o masă rudimentară, trasă la rindea şi albă de atîta spălat. Degetele sale albăstrii de la podagră îmbrăţişau o carte groasă de culoare închisă, cu scoarţe din piele şi ferecături de argint. Ochii albaştri cu vinişoare roşii, semne ale bătrîneţii, ne priveau liniştit.

— Bună ziua, Ivan Stepanovici, spuse Vilemson apropiindu-se. Ţi-am adus un musafir.

M-am înclinat.

— Tot mai săpaţi? întrebă cu glas răguşit bătrînul cu ochelari auriţi. În zadar căutaţi, în zadar. V-aş trata cu un ceai, băieţi, dar toţi sînt plecaţi. Femeile şi copiii la cules de poame şi feciorii la vînătoare. Aşa că vă cer iertare. Pentru mine ăsta e un moment special.

Şi Ivan Stepanovici lovi cu degetul în cartea groasă.

— Dar să ştiţi că nu mă deranjaţi.

Ferecătura pocni şi cartea se deschise.

— Ce carte e asta? am întrebat fără să vreau.

— *Biblia*, fiule. Alte cărţi nu mai ţin în casă de douăzeci de ani. Prefer să ascult decît să citesc. Mi-a slăbit vederea.

Am luat *Biblia* în mînă. Ivan Stepanovici a zîmbit. Cartea era în limba franceză.

— Nu ştiu franceză.

— Asta e, spuse Ivan Stepanovici şi începu să foşnească paginile.

Am ieşit din casă.

— Cine este? l-am întrebat pe Vilemson.

— Un contabil care a sfidat lumea. Ivan Stepanovici Bugreev, un om în război cu civilizaţia. Singurul care a rămas în locul ăsta uitat de lume din 1920. A fost contabilul-şef al belgienilor. Distrugerea uzinei l-a zguduit într-atît încît a devenit adept al lui Rousseau. Un adevărat patriarh. După mine, să tot aibă şaptezeci de ani. Şi opt fii. Dar nici o fiică. O nevastă bătrînă. Nepoţi. Copiii ştiu carte. Au mers la şcoală. În schimb, pe nepoţi bătrînul nu-i lasă să înveţe carte. Pescuitul, vînătoarea, un pic de grădinărit, albinele şi *Biblia* franţuzească povestită de bunic – asta e viaţa lor. Satul, şcoala şi magazinul sînt la vreo patruzeci de verste de aici. Am grijă de bătrîn; se zvoneşte că ar avea o hartă a subsolului din aceste ţinuturi, rămasă de pe vremea prospectărilor belgienilor. Poate că-i adevărat. Prospectări s-au făcut, chiar eu am găsit în taiga nişte puţuri de explorare vechi. Da' bătrînul nu dă harta. Nu vrea să ne uşureze munca. Trebuie să ne descurcăm fără ea.

Am înnoptat în izba lui Andrei, fiul cel mare al lui Ivan Stepanovici. Andrei Bugreev avea vreo patruzeci de ani.

— De ce n-ai venit să lucrezi cu mine ca săpător de puţuri? întrebă Vilemson.

— Nu mă lasă tata, răspunse Andrei Bugreev.

— Ai fi cîştigat un ban!

— Nu ducem lipsă de bani. Aici e vînat din belşug. Şi exploatări forestiere. Şi-apoi, acasă e mult de lucru – că doar bunicul face cîte un plan pentru fiecare. Trienal, spuse Andrei zîmbind.

— Uite, ia ziarul ăsta.

— Nu pot. O să afle tata. În plus, aproape c-am uitat să citesc.

— Dar fiul tău? Merge de-acum pe cincisprezece ani.

— Vaniuşka e complet analfabet. Dar spuneţi-i asta lui tata, de ce vorbiţi cu mine?

Şi Andrei Ivanovici începu să-şi tragă furios cizmele din picioare.

— E adevărat c-o să se construiască aici o şcoală?

— Da. Peste un an. Dar tu nici la prospectări nu vrei să munceşti. Pentru mine fiecare om e preţios.

— Dar unde-ţi sînt oamenii? întrebă Andrei Ivanovici schimbînd delicat subiectul.

— La Izvorul Roşu. Scormonim după puţurile vechi. Andrei, Ivan Stepanovici are o hartă, nu-i aşa?

— N-are nici o hartă. Sînt numai baliverne. Minciuni.

Dintr-odată în lumină se ivi chipul îngrijorat şi îndîrjit al Mariei, soţia lui Andrei:

— Ba are! Are! Are!

— Maria!

— O are! O are! Am văzut-o chiar eu acum zece ani.

— Maria!

— De ce dracu' ţine harta asta blestemată? De ce Vaniuşka e analfabet? Trăim ca fiarele. În curînd o să ne năpădească iarba!

— N-o să vă năpădească, spuse Vilemson. O să se construiască o localitate. Un oraş. O uzină. Locul o să prindă viaţă. Şi chiar dacă n-o să fie cîntăreţe de la Viena, o să fie şcoli, teatre. Vaniuşa al tău o să se facă inginer.

— Nu e adevărat, spuse Maria izbucnind în plîns. De-acum i-a venit vremea de însurătoare. Şi cine-o să-l ia de bărbat, aşa analfabet?

— Ce-i cu hărmălaia asta?

Ivan Stepanovici stătea în prag.

— Maria, du-te la tine. E ora de culcare. Andrei, nu-ţi ţii nevasta din scurt. Iar Domniile Voastre, stimabili cetăţeni, vă rog să nu-mi băgaţi zîzanie în familie. Harta o am, dar nu v-o dau. Nu e de nici un folos în viaţă.

— Nici nu ne trebuie harta dumneavoastră. Într-un an o să facem şi noi una. Zăcămintele au fost descoperite. Mîine Vasilcikov aduce planurile şi ne-apucăm să tăiem pădurea ca să construim satul.

Ivan Stepanovici plecă trîntind uşa după el. Toţi se grăbiră să se culce.

Am fost trezit de prezenţa multor oameni. Zorii zilei se strecurau timid în odaie. Vilemson şedea direct pe podea, sprijinit de perete, întinzîndu-şi picioarele desculţe şi murdare. În jurul lui respira zgomotos toată familia Bugreev: cei opt fii, cele opt nurori, doisprezece nepoţi şi cincisprezece nepoate. Nepoţii şi nepoatele se auzeau respirînd mai degrabă undeva în pridvor. Lipseau doar Ivan Stepanovici şi soţia lui, Serafima Ivanovna, o bătrînă cu nasul ascuţit.

— Aşa o să arate? întreba Andrei cu răsuflarea tăiată.

— Da.

— Şi cu el ce-o să se întîmple?

Toţi Bugreevii oftară din greu şi amuţiră.

— Ce-i cu el? întrebă Vilemson ferm.

— Bătrînul o să moară, spuse Andrei cu glas tînguitor, şi toţi Bugreevii oftară din nou.

— Poate că n-o să moară, spuse Vilemson neîncrezător.

— Şi bătrîna o să moară.

Nurorile izbucniră în plîns.

— Mama n-o să moară în nici un caz, îi încredinţă Vilemson şi adăugă: Totuşi, e o femeie în vîrstă.

Deodată toţi începură să murmure, să se agite. Nepoţii mai mici o zbughiră în tufişuri, nurorile se repeziră spre izbele lor. Dinspre izba bunicului înainta încet către noi Ivan Stepanovici, ţinînd în mîini un pachet enorm şi murdar de hîrtii, mirosind a pămînt.

— Asta e harta.

Ivan Stepanovici ţinea în mîini un teanc bătătorit de coli de pergament. Degetele îi tremurau. De după spatele său puternic se uita Serafima Ivanovna.

— Vi le dau. Douăzeci de ani. Sima, iartă-mă! Andrei, Piotr, Nikolai şi voi, toţi ceilalţi, iertaţi-mă!

Bugreev izbucni în plîns.

— Gata, ajunge, Ivan Stepanovici, spuse Vilemson. Nu-ţi face griji. Ar trebui să te bucuri, nu să fii trist.

Îmi ordonă să stau cît mai aproape de Bugreev. Bătrînul nu se gîndea nicidecum să moară. Nu după mult timp s-a liniştit, a întinerit şi sporovăia de dimineaţă pînă seara, cuprinzîndu-ne pe după umeri pe mine, pe Vilemson şi pe Vasilcikov. Povestea întruna despre belgieni: cum era, unde se găsea cutare lucru, ce cîştiguri obţineau patronii. Bătrînul avea memorie bună.

În pachetul de coli de pergament, care mirosea a pămînt, se găsea harta subsolului acestei regiuni, întocmită de belgieni. Minereuri: aur şi fier... Pietre preţioase: topaz, turcoaz, beril... Pietre semipreţioase: agată, jasp, cristal de stîncă, malahit... Lipseau doar pietrele pentru care Vilemson venise aici.

Ivan Stepanovici nu dăduse harta diamantelor. La Vişera s-au găsit diamante abia după treizeci de ani.

[1959]

Neconvertitul

Păstrez cu grijă vechiul meu stetoscop pliabil. Este cadoul de la Nina Semionovna, conducătoarea stagiului de boli interne, primit în ziua absolvirii cursurilor de felcer în lagăr.

Stetoscopul acesta este simbolul şi semnul întoarcerii mele la viaţă, promisiunea libertăţii, promisiunea eliberării, o promisiune împlinită. De altfel, a fi liber şi a trăi în libertate sînt două lucruri diferite. Eu nu am fost niciodată liber, doar am trăit în libertate în anii mei de maturitate. Dar toate acestea au fost mai tîrziu, mult după ziua aceea, cînd am primit cadoul cu o durere cumva ascunsă, cu o tristeţe puţin disimulată, de parcă nu mie, ci altcuiva se cuvenea să fie dăruit acel stetoscop, simbolul şi semnul victoriei mele celei mai mari, al celui mai mare Succes al meu în Nordul îndepărtat, la hotarul dintre viaţă şi moarte. Simţeam limpede toate acestea – nu ştiu dacă le înţelegeam, dar, fără îndoială, le simţeam cînd puneam stetoscopul lîngă mine, sub pătura de lagăr învechită, altădată pătură militară pentru două, dacă nu chiar trei generaţii de soldaţi, care acum era dată cursanţilor. Mîngîiam stetoscopul cu degetele mele degerate, şi degetele nu înţelegeau dacă e lemn sau fier. Odată, pipăind în propriul sac, am scos stetoscopul în loc de lingură. Iar greşeala aceea avea o semnificaţie profundă.

Foştii deţinuţi, pentru care lagărul fusese o experienţă uşoară – dacă lagărul poate fi uşor pentru cineva – socotesc că momentul cel mai greu din viaţa lor e perioada lipsită de drepturi de după eliberarea din lagăr, peregrinările dintr-un loc în altul, cînd nu reuşesc nicidecum să atingă un echilibru în viaţa de zi cu zi, acel echilibru care îi ajutase să supravieţuiască în lagăr. Aceşti oameni se obişnuiseră cumva cu lagărul, şi lagărul se obişnuise cu ei, oferindu-le mîncare, un acoperiş şi un loc de muncă. Dar aceste obiceiuri trebuiau schimbate radical. Oamenii îşi vedeau năruite speranţele, şi aşa modeste. Medicul Kalembet, care îşi ispăşise cei cinci ani de condamnare, n-a făcut faţă libertăţii de după eliberarea din lagăr şi, un an mai tîrziu, şi-a pus capăt zilelor, lăsînd în urma sa un bilet: „Proştii nu mă lasă să trăiesc". Dar problema nu erau proştii. Alt medic, doctorul Miller, a încercat pe tot timpul războiului, cu o energie ieşită din comun, să demonstreze că nu este neamţ, ci evreu – o striga în gura mare la fiecare colţ, în fiecare formular. A mai fost un medic, doctorul Braude, care a mai stat încă trei ani în lagăr din

pricina numelui său de familie. Doctorul Miller ştia că destinului nu-i arde de glume. A reuşit să demonstreze că nu este neamţ şi a fost eliberat la termen. Dar după un an de viaţă liberă, a fost acuzat de cosmopolitism[1]. De fapt, încă nu fusese acuzat. Un şef şcolit, care citea ziare şi urmărea noutăţile literare, l-a invitat pe doctorul Miller la o discuţie preliminară. Căci ordinul e ordin, iar a ghici „linia" înaintea ordinului e o mare satisfacţie a şefilor instruiţi. Ceea ce începe la Centru ajunge neapărat, la timpul potrivit, pînă în Ciukotka, pînă în Indighirka sau Iana, pînă în Kolîma. Doctorul Miller înţelegea bine toate aceste lucruri. În cătunul Arkagala, unde Miller lucra ca doctor, s-a înecat un purcel în fosa septică. Purcelul s-a sufocat în rahat, dar a fost scos afară şi a început unul dintre cele mai dure procese: toate organizaţiile sociale au luat parte la rezolvarea cazului. Purcelul era liber, aşa că vreo sută de şefi şi ingineri cu familiile lor cereau ca purcelul să fie dat cantinei angajaţilor liberi: ar fi fost o raritate: cotlet de porc, sute de cotlete de porc. Celor din conducere le lăsa gura apă. Dar şeful lagărului, Kucerenko, insista ca purcelul să fie vîndut lagărului, şi tot lagărul, toată zona a dezbătut cîteva zile soarta purcelului. Toate celelalte au fost date uitării. În aşezare aveau loc tot felul de reuniuni ale organizaţiei de partid, ale sindicatului, ale militarilor din detaşamentul de pază.

Doctorul Miller, fost *zek*, şeful Secţiei sanitare a cătunului şi a lagărului, trebuia să rezolve această problemă spinoasă. Şi doctorul Miller a hotărît să fie dat spre folosinţă lagărului. S-a întocmit un proces-verbal, în care se menţiona că purcelul s-a înecat în rahat, dar poate fi folosit pentru cazanul din lagăr. Erau multe asemenea procese-verbale în Kolîma. Un compot care mirosea a gaz. „Nu este corespunzător pentru vînzare în magazinul cătunului de angajaţi liberi, dar poate fi spălat şi vîndut pentru cazanul din lagăr."

Doctorul Miller semnase acest proces-verbal referitor la purcel cu o zi înaintea discuţiei despre cosmopolitism. E doar o cronologie simplă, ceea ce rămîne în memorie ca fiind ceva de importanţă vitală, demn de reţinut.

După discuţia avută cu anchetatorul, Miller nu s-a dus acasă, ci a intrat în zonă, şi-a pus halatul, a deschis cabinetul, dulapul, a luat o seringă şi şi-a injectat în venă o doză de morfină.

---

1. E vorba de campania antisemită, declanşată de Stalin în 1948, care a culminat cu arestarea celor mai buni medici evrei în perioada „complotului halatelor albe".

Ce rost are această întreagă istorie despre doctori sinucigaşi, despre purcelul înecat în dejecţii şi despre bucuria fără margini a deţinuţilor? Iată care-i rostul.

Pentru noi – pentru mine şi pentru alte sute de mii care lucraserăm în lagăre nu ca medici, perioada de după lagăr însemna fericirea deplină, de fiecare zi, de fiecare ceas. Infernul rămas în urmă era atît de înspăimîntător încît nici o suferinţă pricinuită de secţiile speciale, secţiile de cadre, nici o peregrinare, nici o privare de drepturi legată de articolul 39 al sistemului de evidenţă a populaţiei nu ne putea lipsi de această senzaţie de fericire, de bucurie, dacă era să comparăm cu ce ne fusese dat să vedem ieri sau alaltăieri.

Pentru cel care frecventa cursurile de felcer era o mare onoare să ajungă să facă practică în Secţia de terapie nr. 3, condusă de Nina Semionovna, fost conferenţiar al Catedrei de diagnostic şi terapie a Institutului de Medicină din Harkov.

Doar două persoane, doi cursanţi din treizeci, puteau să facă practica de o lună în Secţia de terapie nr. 3.

Practica, observarea directă a pacienţilor, ah, cît de departe era ea de cărţi şi de „cursuri". Din cărţi n-ai cum să devii nici felcer, nici doctor.

În Secţia nr. 3 urmau să meargă doar doi bărbaţi: eu şi Bokis.

— Doi bărbaţi? De ce?

Nina Semionovna era o femeie în vîrstă, gîrbovită, cu ochi verzi, căruntă, zbîrcită şi rea.

— Doi bărbaţi? De ce?

— Nina Semionovna urăşte femeile.

— Le urăşte?

— Ei, nu îi plac. Într-un cuvînt, doi bărbaţi. Norocoşi.

Responsabilul de curs, Muza Dmitrievna, ne-a condus pe mine şi pe Bokis în faţa ochilor verzi ai Ninei Semionovna.

— Sînteţi de mult aici?

— Din '37.

— Eu din '38. Prima dată am fost la Elghen. Am asistat la trei sute de naşteri acolo, dar pînă atunci nu mai moşisem. Apoi a venit războiul. Bărbatul mi-a murit la Kiev. Şi doi copii. Băieţi. O bombă.

În jurul meu muriseră mai mulţi oameni decît în orice luptă. Muriseră fără nici un război, pînă să fie vreun război. Cu toate acestea, durerea e felurită. Ca şi fericirea.

Nina Semionovna se aşează pe patul unui pacient şi trase pătura la o parte.

— Păi să începem. Luaţi stetoscopul în mînă, puneţi-l pe pieptul pacientului şi ascultaţi... Francezii ascultă printr-un prosop. Dar stetoscopul e mai fidel, e cel mai sigur. Eu nu sînt adepta fonendoscopului. Doar doctorii boieroşi folosesc aşa ceva. Le e lene să se aplece deasupra bolnavului. Stetoscopul însă... Ce vă arăt eu acum n-o să găsiţi în nici un manual. Ascultaţi.

Scheletul învelit în piele executa supus comenzile Ninei Semionovna. Le executa şi pe ale mele.

— Ascultaţi zgomotul acesta, ca de cutie goală, tonalitatea aceasta surdă. Ţineţi-l minte toată viaţa, ca şi oasele acestea, pielea asta uscată şi strălucirea din ochi. Le-aţi reţinut?

— Da. Pentru toată viaţa.

— Vă amintiţi cum se auzea ieri? Ascultaţi din nou pacientul. Sunetul s-a schimbat. Descrieţi toate acestea şi notaţi-le în istoricul bolii. Cu curaj. Fără să ezitaţi.

În salon erau douăzeci de bolnavi.

— Acum nu avem pacienţi interesanţi. Dar ce aţi văzut înseamnă foame, foame şi iar foame. Aşezaţi-vă la stînga. Aici, în locul meu. Prindeţi-l pe bolnav de umeri, cu mîna stîngă. Mai tare, mai tare. Ce se aude?

I-am spus ce se aude.

— Bine. Acum e ora mesei. Duceţi-vă, o să vă dea de mîncare la bucătărie.

Rotunjoara Şura, dispeceriţa, ne-a umplut din belşug farfuriile cu un prînz „de doctor". Ochii negri ai econoamei îmi zîmbeau, dar păreau să-şi zîmbească mai mult sieşi, înlăuntrul său.

— Ce s-a întîmplat, Olga Tomasovna?

— A-a, aţi observat. Mereu mă gîndesc la altceva. La trecut. La ziua de ieri. Fac tot posibilul să nu văd ziua de azi.

— Păi ziua de azi nu e nici prea bună, nici prea rea.

— Să vă mai pun supă?

— Mai pune.

Mie însă nu-mi ardea de ochii aceia negri. Pentru mine mai important decît orice pe lume era să particip la cursurile Ninei Semionovna, să stăpînesc arta medicală.

Nina Semionovna locuia în secţie, într-o cameră, numită „cabină" în Kolîma. Nimeni, niciodată, în afara stăpînei, nu intra acolo. Doar

ea făcea ordine şi mătura. Dacă tot ea spăla şi pe jos, nu ştiu. Dincolo de uşa deschisă se vedeau un pat tare, acoperit neglijent cu o pătură, o noptieră de spital, un taburet şi pereţii văruiţi. Lîngă „cabină" mai era o cămăruţă minusculă, doar că uşa ei dădea în salon, nu în tindă. În cabinet se aflau o masă gen birou, două taburete şi o canapea.

Aici totul era la fel ca în alte secţii, şi totuşi ceva era diferit: oare fiindcă nu erau flori? Nici în „cabină", nici în cămăruţă, nici în salon. Sau poate de vină era severitatea Ninei Semionovna, chipul ei lipsit de zîmbet? În ochii ei se aprindea, parcă la întîmplare, un foc verde întunecat, ca de smarald. Scînteiau fără legătură cu ce vorbea sau ce făcea. Dar ochii nu trăiau de capul lor, ci împreună cu trăirile şi gîndurile Ninei Semionovna.

În secţie nu exista prietenie, nici măcar prietenia cea mai superficială dintre infirmiere şi asistente. Cu toţii veneau la muncă, îşi făceau turele sau gărzile, dar era evident că adevărata viaţă a angajaţilor secţiei a treia de terapie avea loc în baraca femeilor, odată serviciul încheiat, după orele de muncă. De obicei, în spitalele din lagăre, viaţa adevărată se lipeşte, se prinde de locul şi de programul de muncă - lumea se îndreaptă bucuroasă spre secţie ca să scape mai repede de baraca blestemată.

Nu exista prietenie în secţia a treia de terapie. Infirmierele şi asistentele nu o iubeau pe Nina Semionovna. Doar o respectau. Le era frică. Se temeau de cumplitul Elghen, sovhozul kolîmian, unde femeile deţinute munceau şi în pădure, şi la cîmp.

Toate se temeau, mai puţin Şura, dispeceriţa:

— Nu e uşor să aduci bărbaţi aici! spunea Şura aruncînd cu zgomot castroanele spălate în dulap. Dar eu, Slavă Domnului, sînt în luna a cincea. În curînd o să mă trimită la Elghen şi o să mă elibereze. În fiecare an sînt eliberate mamele. E singura şansă.

— Nu pe cele cu articolul 58.

— Eu sînt cu punctul 10[1]. Pe cei cu 10 îi eliberează. Noi nu sîntem troţkişti. Anul trecut, în locul meu, aici, a lucrat o fată, Katiuşa. Bărbatul ei, Fedea, trăieşte acum cu mine. Au eliberat-o datorită copilului. A venit să-şi ia rămas-bun şi Fedea i-a zis: „Ţine minte că eu te-am eliberat". N-a fost nici terminarea condamnării, nici vreo amnistie, nici „procurorul verde"[2], ci prin propriile sale

1. Propagandă antirevoluţionară.
2. Referire la posibilitatea evadării din lagărele din Nord.

eforturi, cele mai sigure... Într-adevăr, el o eliberase. Se pare că o să mă elibereze şi pe mine...

Încrezătoare, Şura îşi arătă burta.

— Cu siguranţă te-a eliberat.

— Exact. Şi o să plec din secţia asta blestemată.

— Dar spune-mi, Şura, ce taină se ascunde aici?

— O să vezi şi singur. Mai bine să pun de supa medicinală, că mîine e duminică. Chiar dacă Nina Semionovna nu prea gustă petrecerile astea... Dar tot o să ne lase...

Supa „medicinală" era o supă făcută din medicamente: tot felul de rădăcinoase, concentrat de supă de carne diluat în ser fiziologic – de sare nici nu era nevoie, după cum m-a informat Şura plină de entuziasm... Chisel de afine şi de zmeură, de măceşe, clătite.

Toată lumea a fost mulţumită de prînzul „medicinal". Nina Semionovna şi-a terminat porţia şi s-a ridicat:

— Veniţi la mine în birou.

Am intrat.

— Am o carte pentru dumneavoastră.

Nina Semionovna scormoni prin sertarul mesei şi scoase o carte care semăna cu un molitvelnic.

— *Evanghelia?*

— Nu, nu e *Evanghelia*, îmi spuse încet Nina Semionovna şi ochii ei verzi scînteiară. Nu e *Evanghelia*. E Blok. Luaţi-o.

Am luat în mînă cu veneraţie şi sfială volumaşul gri-închis din colecţia de buzunar Biblioteca poetului. Mi-am trecut degetele – cu pielea încă aspră, tumefiată de la degerăturile din mină – peste cotorul cărţii, fără să-i simt nici forma, nici grosimea cărţii. În ea erau două semne de carte de hîrtie.

— Citiţi-mi cu glas tare aceste două poezii. Acolo unde sînt semnele.

— „Tînăra cînta în corul bisericii". „În odăiţa albastră de departe". Odată ştiam pe de rost aceste versuri.

— Serios? Recitaţi-le.

Am început să recit, dar brusc am uitat versurile. Memoria mea refuza să le reproducă. Lumea din care venisem la spital se descurca fără versuri. În viaţa mea fuseseră zile, nu puţine, în care nu eram în stare şi nici nu voiam să-mi amintesc vreo poezie. Mă bucuram de asta, ca atunci cînd te eliberezi de o povară, inutilă în lupta mea, în etajele inferioare ale vieţii, în subsolurile vieţii, în haznalele vieţii. Acolo versurile nu făceau decît să mă încurce.

— Citiți-le din carte.

Am citit ambele poezii și Nina Semionovna începu să plîngă.

— Înțelegeți că băiețelul a murit? A murit... Duceți-vă, citiți-l pe Blok.

Toată noaptea, cît a ținut garda, l-am citit și l-am recitit pe Blok. În afară de „Tînăra" și de „Odăița albastră", volumul mai conținea și ciclul „Vrăjit de foc și beznă", precum și versuri înflăcărate dedicate Volohovei. Acele poezii au trezit în mine forțe neștiute. După trei zile i-am înapoiat cartea Ninei Semionovna.

— Credeați că vă dau *Evanghelia*. Am și *Evanghelia*. E aici...

Și scoase din sertar un volumaș asemănător cu cel al lui Blok, dar nu gri-murdar, ci maro-închis.

— Citiți-l pe apostolul Pavel. Către Corinteni... Asta.

— Nu sînt credincios, Nina Semionovna. Dar, bineînțeles, simt un mare respect...

— Cum? Dumneavoastră care ați trăit o mie de vieți? Dumneavoastră care ați înviat din morți?... Nu sînteți credincios? N-ați văzut destule tragedii aici?

Nina Semionovna se crispă, se întunecă la față și șuvițe de păr cărunt îi ieșiră de sub boneta albă de doctor.

— O să citiți cărți, reviste...

— Revista Patriarhiei din Moscova?

— Nu, nu a Patriarhiei, ci de acolo...

Nina Semionovna își flutură mîneca albă, ca aripa unui înger, arătînd în sus... Încotro arăta ea?

— Dincolo de sîrma ghimpată a zonei? Dincolo de spital? De gardul așezării libere? Dincolo de mare? De munți? Dincolo de hotarul pămîntului și al cerului?

— Nu, am spus eu abia deslușit, trecîndu-mă fiorii din pricina propriului gol lăuntric. Credeți că soluția tragediilor omenești este doar cea religioasă?

Frazele mi se răsuceau în cap, făcînd să mă doară celulele creierului. Mi se părea că demult uitasem asemenea cuvinte. Și iată că apăruseră din nou și, mai ales, se supuneau propriei mele voințe. Era ca un miracol. Am repetat încă o dată, de parcă citeam ceva scris sau tipărit într-o carte:

— Credeți că soluția tragediilor omenești este doar cea religioasă?

— Este unica soluție. Unica. Puteți să plecați.

Am ieşit după ce am băgat *Evanghelia* în buzunar, gîndindu-mă, nu ştiu de ce, nu la Corinteni, nu la apostolul Pavel, nici măcar la miracolul memoriei omeneşti, acel miracol inexplicabil care tocmai se produsese cu mine, ci la cu totul altceva. Şi, imaginîndu-mi acest „altceva", am înţeles că mă întorsesem din nou în lumea lagărului, în lumea atît de familiară mie a lagărului, unde posibilitatea „soluţiei religioase" era prea întîmplătoare, prea nepămînteană. După ce am băgat *Evanghelia* în buzunar, mă gîndeam la un singur lucru: dacă îmi vor da de mîncare la cină.

Degetele calde ale Olgăi Tomasovna mă prinseră de cot. Ochii ei negri surîdeau.

— Mergeţi, mergeţi, îmi spuse, conducîndu-mă spre ieşire. Dumneavoastră încă nu sînteţi convertit. La noi, celor neconvertiţi nu li se dă masa de seară.

A doua zi i-am înapoiat *Evanghelia* Ninei Semionovna şi ea, cu o mişcare bruscă, a ascuns cartea în sertarul mesei.

— Practica dumneavoastră se încheie mîine. Daţi-mi carnetul să-l semnez şi să vă trec notele. Am un cadou pentru dumneavoastră: un stetoscop.

1963

Cea mai frumoasă laudă

A fost odată ca niciodată o femeie frumoasă. Maria Mihailovna Dobroliubova. Blok scria despre ea în jurnalul său: capii revoluţiei o ascultau fără să cîrtească. Dacă ar fi fost altfel şi nu ar fi murit, mersul revoluţiei ar fi fost altul. Dacă ea ar fi fost altfel!

Fiecare generaţie de ruşi, şi nu doar de ruşi, dă naştere unui număr egal de giganţi şi de nulităţi. De genii şi talente. Timpul e cel care trebuie să-i deschidă drumul eroului, talentului, să-l omoare prin forţa neprevăzutului sau să-l sugrume cu lauda şi cu închisoarea.

Oare să fie Maşa Dobroliubova mai prejos decît Sofia Perovskaia[1]? Şi totuşi numele Sofiei Perovskaia e pe toate plăcuţele luminate ale străzilor, în vreme ce Maria Dobroliubova a fost dată uitării.

---

1. Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881), revoluţionară rusă din rîndul aristocraţiei, a condus acţiunea de asasinare a ţarului Alexandru al II-lea.

Pînă şi fratele ei, poetul şi sectantul Aleksandr Dobroliubov, a fost mai puţin uitat.

Maşa Dobroliubova, o frumuseţe, studentă la Institutul Smolnîi, îşi dădea perfect seama de locul ei în viaţă. Spiritul de sacrificiu, dorinţa de viaţă şi de moarte erau foarte mari.

În tinereţe lucrează în campaniile „împotriva foametei". În războiul ruso-japonez, ca soră de caritate.

Toate aceste încercări nu fac decît să-i crească, fizic şi moral, exigenţa faţă de propria persoană.

Între cele două revoluţii, Maşa Dobroliubova se apropie de eseri. Dar nu lucrează „în propagandă". Cauzele mărunte nu sînt pe măsura caracterului tinerei femei, deja încercată în furtunile vieţii.

Terorismul, printr-un „act" – iată la ce visează, ce pretinde Maşa. Ea obţine consimţămîntul şefilor. „Viaţa unui terorist durează jumătate de an", cum spunea Savinkov[1]. Primeşte un revolver şi pleacă să săvîrşească „un act".

Dar nu găseşte în sine forţa să ucidă. Întreaga sa viaţă trecută se ridică împotriva acestei ultime decizii.

Lupta pentru viaţa celor care mor de foame, lupta pentru viaţa celor răniţi.

Acum însă moartea trebuie transformată în viaţă.

Munca vie cu oamenii, trecutul eroic al Maşei nu i-au fost de nici un folos în pregătirea atentatului.

Trebuie să fii prea teoretician, prea dogmatic ca să faci abstracţie de „viaţa vie". Maşa vede că e condusă de o voinţă străină şi e uluită de acest lucru, îi e ruşine de ea însăşi.

Maşa nu găseşte în ea puterea să apese pe trăgaci. Dar e la fel de îngrozitor să trăieşti în ruşine, în criza spirituală cea mai profundă. Maşa Dobroliubova se împuşcă în gură.

Avea 29 de ani.

Acest nume rusesc, luminos şi senzual l-am auzit prima oară în închisoarea Butîrskaia.

Aleksandr Gheorghievici Andreev, secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici, mi-a povestit despre Maşa.

— Terorismul are o regulă. Dacă un atentat eşuează din cine ştie ce motiv – fie că lansatorul bombei s-a pierdut cu firea, fie că nu s-a

1. Boris Viktorovici Savinkov (1879-1925), scriitor şi lider al Partidului Socialist Revoluţionar, responsabil pentru cele mai spectaculoase asasinate ale unor demnitari ţarişti din anii 1904-1905.

declanşat focosul sau mai ştiu eu ce –, a doua oară nu mai e pus acelaşi om. Dacă teroriştii rămîn aceiaşi, ca în prima tentativă nereuşită, să te aştepţi la un eşec.

— Dar Kaliaev[1]?

— Kaliaev e o excepţie.

Experienţa, statisticile, experienţa clandestină arată că doar o singură dată eşti în stare să te pregăteşti interior pentru o faptă de un asemenea sacrificiu şi forţă. Soarta Mariei Mihailovna Dobroliubova este exemplul cel mai cunoscut din antologia orală a lumii noastre ilegale.

— Astfel de oameni am primit noi să fie combatanţi.

Şi Andreev, un bărbat negricios, cu părul argintat, îl arătă cu un gest brusc pe Stepanov, care şedea pe prici, îmbrăţişîndu-şi genunchii cu braţele. Stepanov, montator de reţele electrice la centralele din Moscova, era un tînăr tăcut, care trecea neobservat, în ai cărui ochi de un albastru-închis scînteia o văpaie neaşteptată. Îşi primea gamela în tăcere, mînca în tăcere, îşi accepta suplimentul în tăcere şi stătea ore în şir pe marginea priciului, cuprinzîndu-şi genunchii cu braţele, gîndindu-se la ale lui. Nimeni din celulă nu ştia de ce e acuzat Stepanov. Nu ştia nici măcar sociabilul Aleksandr Filippovici Rîndici, istoric.

În celulă sînt optzeci de persoane, iar locuri – douăzeci şi cinci. Paturile de fier, lipite de perete, sînt acoperite cu panouri de lemn, vopsite cu gri, la fel ca pereţii. Lîngă tinetă, la uşă, e un munte de panouri de rezervă; noaptea, trecerea e aproape cu totul acoperită, lăsîndu-se doar două deschizături, cît să te vîri dedesubt, sub priciuri. Şi acolo sînt panouri pe care dorm oameni. Spaţiul de sub priciuri se numeşte „metrou".

Vizavi de uşa cu vizetă şi de „iesle" se găseşte o fereastră enormă, zăbrelită, cu „botniţă"[2] de fier. Cînd preia garda de douăzeci şi patru de ore, comandantul de serviciu verifică dacă zăbrelele sînt întregi printr-un procedeu acustic – trecînd cu cheia peste ele, de sus în jos –, aceeaşi cheie cu care sînt încuiate celulele. Sunetul acesta

1. Ivan Kaliaev (1877-1905), revoluţionar şi terorist rus, membru al Partidului Socialist Revoluţionar. A comis numeroase atentate pentru care a fost condamnat la moarte şi executat.
2. Panou de fier fixat pe exteriorul ferestrei, astfel încît deţinuţii nu puteau să vadă decît o fîşie îngustă de cer.

special, alături de bubuitul lacătului de la uşă, încuiat de două ori noaptea, iar ziua, o dată, pocnetul scos de cheia lovită de catarama de aramă a curelei – carevasăzică iată la ce sînt bune cataramele – e un semn de avertizare transmis de soldatul din escortă tovarăşilor săi în timpul incursiunilor pe coridoarele interminabile ale Butîrkăi: iată cele trei elemente simfonice ale muzicii „concrete" din închisoare, muzică ce rămîne întipărită în memorie toată viaţa.

Locuitorii „metroului" îşi petrec ziua pe marginea priciurilor, pe locurile altora, şi îşi aşteaptă propriul loc. Ziua, pe panouri stau vreo cincizeci de persoane. E vorba de cei cărora le-a venit rîndul să doarmă şi să stea pe un loc adevărat. Cine vine în celulă înaintea celorlalţi ocupă locul cel mai bun. Cele mai bune sînt socotite locurile de la fereastră, cele mai depărtate de uşă. Uneori ancheta mergea atît de repede încît deţinutul nu apuca să mai ajungă la fereastră, pînă la firişorul de aer proaspăt. Iarna, această fîşie vizibilă de aer dătător de viaţă aluneca pe geamuri ca să ajungă repede, undeva jos; dar şi vara se distingea – la graniţa cu dogoarea înăbuşitoare, năduşită din celula arhiplină. La locurile astea binecuvîntate ajungeai în jumătate de an: de la „metrou" la tineta rău mirositoare. De la tinetă la „stele"!

În iernile friguroase, locatarii cu vechime stăteau în mijlocul camerei, preferînd căldura în locul luminii. În fiecare zi cineva era adus şi altcineva era dus. „Coada" pentru locuri nu era doar o distracţie. Nu, dreptatea e lucrul cel mai important din lume.

Omul din închisoare este sensibil. O energie nervoasă colosală se consumă pe fleacuri, pe o ceartă pentru un loc – pînă la isterie sau la bătaie. Şi nu puţine forţe sufleteşti şi fizice se risipesc pe inventivitate, suspiciuni, riscuri pentru a procura şi a păstra o bucăţică de fier, un capăt sau o mină de creion: obiecte interzise de regulamentul închisorii, dar dorite cu atît mai mult. Aici, în aceste nimicuri, omul îşi pune la încercare personalitatea.

Aici nimeni nu-şi cumpără locul, nu angajează pe nimeni cînd îi vine rîndul să facă curăţenie în celulă. Acest lucru este strict interzis. Aici nu există bogaţi şi săraci, nici generali şi soldaţi.

Nimeni nu poate să ocupe în chip samavolnic un loc care s-a eliberat. Acest lucru îl hotărăşte starostele ales. El are dreptul să dea locul cel mai bun novicelui, dacă acesta este un bătrîn.

Starostele vorbeşte personal cu fiecare novice. E foarte important să-l liniştească, să-i insufle curaj. Întotdeauna poţi să-i distingi pe

cei care nu păşesc pragul puşcăriei pentru prima dată. Aceştia sînt mai liniştiţi, au privirea mai vie, mai fermă. Îşi privesc noii vecini cu vădit interes, ştiind că o celulă comună nu e prin nimic ameninţătoare. Aceştia, numaidecît, din primele ore, deosebesc oamenii, feţele lor. În schimb, cei care ajung aici pentru prima oară au nevoie de cîteva zile pînă cînd celula închisorii încetează să mai fie otova, ostilă, de neînţeles...

La începutul lui februarie sau poate la sfîrşitul lui ianuarie 1937, uşa celulei 67 s-a deschis şi în prag a apărut un om cu părul argintiu, cu sprîncene negre şi cu ochi întunecaţi, într-un palton descheiat cu guler vechi de astrahan. În mîini ţinea un săculeţ din pînză de casă, o „turbincă", cum se spune în Ucraina. Era un bătrîn de vreo şaizeci de ani. Starostele i-a arătat novicelui locul – nu în „metrou", nu lîngă tinetă, ci lîngă mine, în mijlocul celulei.

Bărbatul cu păr argintat i-a mulţumit starostelui, în semn de apreciere. Ochii negri i-au sclipit tinereşte. Bărbatul cerceta feţele cu aviditate, de parcă şi-ar fi petrecut multă vreme în singurătate, iar acum, în sfîrşit, inspira adînc aerul curat din celula comună a închisorii.

Nu simţea nici spaimă, nici frică, nici durere. Gulerul uzat al paltonului, haina şifonată dovedeau că stăpînul ştie, ştia de mai înainte, ce e o închisoare şi că, fără îndoială, fusese arestat acasă.

— Cînd aţi fost arestat?

— Acum două ore. La mine acasă.

— Sînteţi eser?

Bărbatul izbucni în rîs. Avea dinţi albi, strălucitori, dar nu cumva era o proteză?

— Acum toţi sîntem fizionomişti.

— Închisoarea te învaţă!

— Da, eser, şi de dreapta pe deasupra. E minunat că ştiţi diferenţa. Cei de vîrsta dumneavoastră nu sînt întotdeauna la curent cu această chestiune atît de importantă.

Şi adăugă serios, aţintindu-mă cu ochii lui negri, vii, care nu clipeau:

— De dreapta, de dreapta. Veritabil. Eu pe eserii de stînga nu-i înţeleg. Îi respect pe Spiridonov, pe Proşian, dar toate acţiunile lor... Numele meu e Andreev, Aleksandr Gheorghievici.

Aleksandr Gheorghievici se uita atent la vecinii săi şi le dădea replici scurte, tăioase, la obiect.

Fondul represaliilor nu-l ocolise pe Andreev.

Întotdeauna ne spălam rufele împreună în renumita baie de la Butîrskaia, placată cu faianţă galbenă, pe care era imposibil să scrii sau să scrijeleşti ceva. Dar drept căsuţă poştală servea uşa, blindată cu fier pe dinăuntru şi din lemn pe dinafară. Pe uşă erau crestate tot felul de mesaje. Din cînd în cînd aceste mesaje erau rîcîite, răzuite, la fel cum se spală condeiul de pe tăbliţă, se băteau în cuie scînduri noi şi „căsuţa poştală" începea să funcţioneze iar din plin.

Baia era o mare sărbătoare. În închisoarea Butîrskaia toţi deţinuţii îşi spală singuri rufele - e o veche tradiţie. Aici nu există „servicii oficiale" în această privinţă şi nici nu se acceptă rufăria de acasă. Nici rufărie „impersonală" de lagăr nu exista. Hainele se uscau în celulă. Ne dădeau mult timp ca să ne spălăm şi să spălăm rufele. Nimeni nu se grăbea.

La baie am privit cu atenţie corpul lui Andreev: suplu, cu piele închisă, deloc îmbătrînită. Şi doar Aleksandr Gheorghievici trecuse de şaizeci de ani.

Nu ratam nici o plimbare, deşi puteai să rămîi în celulă, să stai lungit o vreme, să te dai bolnav. Însă atît experienţa mea, cît şi a lui Aleksandr Gheorghievici ne spuneau că plimbările nu trebuie ratate.

În fiecare zi, pînă la prînz, Andreev umbla încoace şi încolo prin celulă: de la fereastră la uşă. Cel mai des înainte de masă.

— E un obicei vechi. O mie de paşi pe zi. Asta e norma mea zilnică. Porţia de închisoare. În închisoare există două reguli: să stai întins cît mai puţin şi să mănînci cît mai puţin. Deţinutul trebuie să fie pe jumătate flămînd, ca să nu simtă nici o greutate în stomac.

— Aleksandr Gheorghievici, l-aţi cunoscut pe Savinkov?

— Da. L-am cunoscut în străinătate, la înmormîntarea lui Gherşuni[1].

Andreev nu trebuie să-mi explice cine e Gherşuni. Pe toţi cei pe care îi amintea îi cunoşteam după nume şi îmi dădeam foarte bine seama despre cine e vorba. Iar lui Andreev asta îi plăcea mult. Ochii negri îi străluceau, iar el se însufleţea.

Partidul eserilor a avut un destin tragic. Oamenii care au murit pentru el - terorişti şi propagandişti deopotrivă - erau cei mai buni din Rusia, floarea intelectualităţii ruse; prin calităţile lor morale, toţi

1. Grigori Gherşuni (1870-1908), bacteriolog, unul dintre şefii organizaţiei de luptă a Partidului Socialist Revoluţionar.

aceşti oameni, care îşi jertfeau şi îşi jertfiseră viaţa, erau demnii urmaşi ai mişcării eroice „Voinţa poporului"[1]: Jeliabov, Perovskaia, Mihailov, Kibalcici.

Oamenii aceştia au îndurat urgia celor mai crunte represalii, căci viaţa unui terorist ţine doar jumătate de an, după statisticile lui Savinkov. Au trăit eroic şi au murit eroic. Gherşuni, Sazonov, Kaliaev, Spiridonov, Zilberberg – toate aceste personalităţi nu sînt mai prejos decît Figner sau Morozov, Jeliabov sau Perovskaia.

Şi în răsturnarea autocraţiei, partidul eserilor a jucat un rol important. Dar istoria nu a urmat calea lui. Acest fapt a generat tragedia profundă a partidului, a oamenilor săi.

Asemenea gînduri îmi veneau deseori în minte.

Iar întîlnirea cu Andreev mi le-a întărit.

— Ce zi din viaţa dumneavoastră vi se pare cea mai frumoasă?

— Nici nu e nevoie să mă gîndesc la răspuns. Îl am pregătit de mult. A fost 12 martie 1917. Era înainte de război, cînd m-au judecat în Taşkent. Conform articolului 102. Şase ani de muncă silnică. La ocnă. În Pskov, Vladimir. În 12 martie 1917 m-am eliberat. Azi e 12 martie 1937 şi sînt în închisoare!

Prin faţa noastră se perindau deţinuţii de la Butîrskaia, oameni apropiaţi şi totuşi străini lui Andreev, care îi stîrneau milă, duşmănie, compasiune.

Arkadi Dzidzievski, celebrul Arkaşa din Războiul Civil, spaima tuturor comandanţilor detaşamentelor de *batki*[2] din Ucraina.

Numele lui a fost citat de Vîşinski[3] în interogatoriile procesului lui Piatakov[4]. De fapt, el a murit mai tîrziu, acest viitor cadavru Arkadi Dzidzievski, citat de Vîşinski. Pe jumătate nebun, după ce a trecut prin Lubianka şi Lefortovo. Cu mîinile lui grăsulii, bătrîneşti,

---

1. *Narodnaia Volia* (Voinţa poporului), mişcare anarhistă rusă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, cunoscută mai ales pentru asasinarea ţarului Alexandru al II-lea în 13 martie 1881.
2. *Batka* (ucr.) – tată, era numele dat capilor numeroaselor bande care au luptat împotriva Roşilor şi Albilor deopotrivă.
3. Andrei Ianurievici Vîşinski (1883-1954), procuror general al URSS în perioada proceselor publice din vremea lui Stalin.
4. Unul dintre celebrele procese de la Moscova din perioada 1936-1938. Gheorghi Leonidovici Piatakov (1890-1937), activist politic, după Războiul Civil a avut funcţii înalte în administraţia URSS. Condamnat la moarte în 30 ianuarie 1937 şi executat.

netezea pe genunchi batiste colorate. Trei la număr. „Astea sînt fiicele mele: Nina, Lida şi Nata."

Iată-l şi pe Sveşnikov, inginer la Himstroi, căruia anchetatorul i-a spus: „Ăsta e locul tău de fascist, nemernicule!". Iar Gudkov, funcţionar de la Căile Ferate: „Aveam discuri cu discursurile lui Troţki şi m-a denunţat nevasta...". Vasea Javoronkov: „Pe mine m-a întrebat profesorul la cercul politic: şi dacă n-ar fi existat Uniunea Sovietică, unde ai fi lucrat tu, Javoronkov?". „Păi aş fi lucrat tot la depou, ca şi acum...".

Mai era un mecanic – reprezentantul centrului din Moscova al „povestitorilor de anecdote" (zău că nu mint!). Prietenii se adunau sîmbăta cu familiile şi spuneau anecdote. Cinci ani, Kolîma, moartea.

Mişa Vîgon – student la Institutul de comunicaţii: „I-am scris tovarăşului Stalin despre tot ce am văzut în închisoare". Trei ani. Mişa Vîgon a supravieţuit, negînd totul halucinant, lepădîndu-se de toţi foştii săi camarazi, a scăpat de execuţii, apoi a devenit el însuşi şef de schimb la mina Partizanul, unde pieriseră exterminaţi toţi colegii săi.

Siniukov, şeful Secţiei de cadre a Comitetului partidului din Moscova: astăzi am scris o declaraţie: „Nutresc speranţa că Puterea sovietică are legi". Nutresc!

Kostea şi Nika, doi şcolari moscoviţi de cincisprezece ani, care jucau fotbal în celulă cu o minge cusută din cîrpe, erau teroriştii care îl omorîseră pe Handjian[1]. Mult mai tîrziu am aflat că Handjian fusese împuşcat de Beria în propriul său cabinet. Iar copiii acuzaţi de această crimă – Kostea şi Ninka – au murit în Kolîma în 1938, s-au prăpădit chiar dacă nu erau obligaţi să muncească – au murit pur şi simplu de frig.

Căpitanul Schneider din Internaţionala Comunistă. Orator de meserie, un tip de viaţă, făcea scamatorii la concertele din celulă.

Lionea, răufăcătorul, care slăbise şuruburile de la şinele de calea ferată[2], locuitor al raionului Tuma din regiunea Moscova.

Falkovski, al cărui delict a fost încadrat la articolul 58, punctul 10, adică propagandă; proba – scrisorile lui Falkovski către logodnica sa şi scrisorile acesteia către logodnicul ei. Corespondenţa presupune

1. Agasi Handjian (1901-1936), prim-secretar al Partidului Comunist din Armenia.
2. Referire la povestirea „Răufăcătorul" de A.P. Cehov.

două sau mai multe persoane. Deci articolul 58, punctul 11 – organizare –, ceea ce agravează considerabil cazul.

Aleksandr Gheorghievici spuse încet: „Aici sînt doar martiri. Aici nu sînt eroi".

— Pe unul din „dosarele" mele stă scrisă rezoluţia lui Nicolae al II-lea. Ministrul de război a raportat ţarului jefuirea unui torpilor în Sevastopol. Aveam nevoie de arme şi le-am luat de pe o navă de război. Ţarul a scris pe marginea raportului: „Urîtă treabă".

Am început din liceu, la Odessa. Prima misiune – să arunc o bombă într-un teatru. Era o bombă urît mirositoare, inofensivă. Era un examen, ca să zic aşa. Apoi treaba a devenit serioasă, misiunile s-au înmulţit. Nu m-am apucat de propagandă cu toate cercurile şi discuţiile de acolo... Era foarte greu să văd, să intuiesc rezultatul final. M-am dedicat terorismului. Acolo, cel puţin, ţac-pac şi gata!

Am fost secretar general al Asociaţiei deţinuţilor politici pînă să fie dizolvată.

O siluetă enormă şi întunecată se repezi la fereastră şi agăţîndu-se de zăbrele, începu să urle. Epilepticul Alekseev, fost cekist[1], mare cît un urs, cu ochi albaştri, zgîlţîia zăbrelele şi zbiera ca apucat: „Liber! Liber!", apoi alunecă de pe grilaj, pradă unui atac de epilepsie. Cei de faţă se aplecară deasupra lui. Unii îl apucau de mîini, alţii de cap sau de picioare.

Şi Aleksandr Gheorghievici spuse, arătînd înspre epileptic: „Primul cekist".

— Anchetatorul meu, din nefericire, e un copil. Nu ştie nimic despre revoluţionari şi, pentru el, eserii sînt un fel de mastodonţi. Nu face decît să ţipe: „Recunoaşte! Gîndeşte-te bine!".

Îi spun: „Ştiţi ce sînt eserii?" „Ce sînt?". Dacă vă spun că n-am făcut-o înseamnă că n-am făcut-o. Dacă aş vrea să vă mint, nici o ameninţare nu mi-ar schimba hotărîrea. N-ar strica să ştiţi măcar un pic de istorie..."

Discuţia avusese loc după interogatoriu, dar, din felul în care povestea, nu se observa că Andreev era tulburat.

— Nu, el nu ţipă la mine. Sînt prea bătrîn. Îmi spune doar: „Gîndeşte-te". Şi stăm aşa. Cu orele. Apoi eu semnez procesul-verbal şi ne despărţim pînă a doua zi.

---

1. Membru CEKA, prima organizaţie a poliţiei secrete sovietice, creată prin decret pe 20 decembrie 1917 de V.I. Lenin.

Am născocit o metodă să nu mă plictisesc în timpul interogatoriilor. Număr desenele de pe pereți. Peretele e acoperit cu tapet. O mie patru sute șaizeci și două de desene identice. Acesta e rezultatul investigației murale de astăzi. Mă detașez. Represaliile au fost și vor mai fi. Cîtă vreme există statul.

Experiența, experiența eroică a deținutului politic se dovedea, pare-se, inutilă pentru viața nouă ce urma o cale nouă. Și deodată s-a dovedit că drumul nu era nicidecum nou, că totul era necesar: și amintirile despre Gherșuni, și comportamentul la interogatorii, și îndemînarea de a număra modelele tapetului de pe perete în timpul interogatoriului. Și umbrele eroice ale camarazilor săi, morți demult în ocnele țariste, în spînzurătoare.

Andreev era vioi, înflăcărat, dar nu surescitat ca mai toți cei ajunși în închisoare. Anchetații rîd mai des decît e nevoie din orice fleac. Rîsul acesta, curajul sfîdător sînt o reacție de apărare a deținutului, mai ales în public.

Însuflețirea pe care o arăta Andreev era de altă natură. Părea satisfacția interioară că ajunsese din nou în poziția pe care o ocupase toată viața, care îi era dragă și care, după cum se dovedea, ținea de trecut. Dar, după cum se vedea, epoca mai avea nevoie de el.

Pe Andreev nu îl preocupa veridicitatea sau falsitatea acuzațiilor. Știa ce înseamnă represaliile în masă și nu se mai mira de nimic.

În celulă era închis și Lionka, un tînăr de șaptesprezece ani, dintr-un sat uitat de lume din raionul Tuma, regiunea Moscova. Analfabet fiind, închisoarea Butîrskaia i se părea cel mai mare noroc: te hrănesc pe săturate, și ce oameni buni! Un an și jumătate, cît a durat ancheta, Lionka aflase mai multe decît în întreaga lui viață. Căci în celulă se țineau cursuri în fiecare zi și, chiar dacă în închisoare memoria reține puțin din cele auzite și citite, în creierul lui Lionka se întipăriseră multe lucruri noi și importante. Nu era preocupat de propriul său „caz". Era acuzat de același lucru ca răufăcătorul lui Cehov: în 1937 deșurubase piulițele de la șinele de cale ferată ca să-și facă greutăți pentru undiță. Era fără îndoială vorba de articolul 58, punctul 7: sabotaj. Dar Lionka mai avea un cap de acuzare și în temeiul punctului 8 al articolului 58: terorism!

— Asta ce înseamnă? l-am întrebat în timpul unei discuții.

— M-a fugărit judecătorul cu un revolver.

Mulți au rîs auzind un asemenea răspuns. Dar Andreev mi-a spus încet, pe un ton serios:

— Politica nu cunoaşte noţiunea de vină. Cazul lui Lionka e clar, bineînţeles, dar să nu uităm că Mihail Goţ[1] era paralitic.

Era primăvara binecuvîntată a anului '37, cînd deţinuţii încă nu erau bătuţi la interogatorii, cînd „cinci ani" era marca ştanţată a condamnărilor date de Consiliile Speciale. „Cinci ani de tabere îndepărtate", cum se exprimau enkavediştii ucraineni. Activiştii acestor instituţii nu mai erau numiţi cekişti în perioada aceea.

Lumea se bucura de cei cinci ani, pentru că aşa e rusul: se bucură că nu fuseseră zece ani, doisprezece sau execuţie. Bucuria era întemeiată – totul avea să urmeze. Toţi tînjeau după libertate, după „aer curat", după pontajele zilelor de lucru.

— Şi dumneata?

— Pe noi, foştii deţinuţi politici, ne strîng la Dudinka, să ne deporteze. Pe vecie. Că doar am o vîrstă respectabilă.

De altfel, deja se practicau „plantoanele", cînd nu erai lăsat să dormi cîteva zile în şir, şi „conveierul", cînd anchetatorii, după ce-şi terminau tura, se schimbau, iar cel interogat era ţinut pe scaun pînă îşi pierdea cunoştinţa.

Însă „metoda nr. 3"[2] avea să urmeze.

Îmi dădeam seama că activitatea mea din închisoare e pe placul bătrînului ocnaş. Nu eram un novice, ştiam cum şi cu ce să îi alin pe cei care se pierdeau cu firea. Eram starostele ales al celulei. Andreev se vedea în mine pe el, în anii de tinereţe. Iar interesul meu constant, respectul pe care îl arătam trecutului lui, înţelegerea faţă de soarta lui îi făceau plăcere.

Ziua în închisoare nu trecea nicidecum în van. Autoadministrarea închisorii preventive Butîrskaia îşi avea propriile legi, iar executarea acestor legi întărea caracterul, îi liniştea pe novici, se dovedea folositoare.

În fiecare zi se ţineau prelegeri. Fiecare dintre cei ajunşi în închisoare putea să povestească ceva interesant despre munca, despre viaţa lui. Îmi amintesc şi acum povestirea vie despre Dneprostroi[3] a unui simplu lăcătuş montator.

Profesorul universitar Kogan, de la Academia Militară a Forţelor Aeriene, a ţinut cîteva prelegeri: „Cum au măsurat oamenii Pămîntul" şi „Lumea stelelor".

---

1. Una dintre figurile marcante ale Partidului Socialist Revoluţionar.
2. Referire la tortură.
3. Abreviere în limba rusă de la Şantierul hidrocentralei de pe Nipru.

Jorjik Kosparov, fiul primei secretare a lui Stalin, pe care „pilotul-şef" îl condusese la moarte în lagăre de deportare şi de muncă, ne-a povestit istoria lui Napoleon.

Un ghid de la Galeria Tretiakov ne-a vorbit despre Şcoala de pictură de la Barbizon.

Planul prelegerilor era nesfîrşit. Îl păstra în minte starostele, responsabilul cu cultura pe celulă...

Fiecare nou-venit, fiecare novice era convins de obicei să povestească în aceeaşi seară ştirile din ziare, zvonurile şi bîrfele care circulau prin Moscova. Cînd deţinutul se obişnuia, găsea forţa şi pentru prelegeri.

În plus, în celulă erau întotdeauna multe cărţi din celebra bibliotecă a închisorii Butîrskaia, care încă nu fusese devastată. Erau multe cărţi care nu se găseau în bibliotecile „libere". *Istoria Internaţionalei* a lui Iles, *Însemnările* lui Masson, operele lui Kropotkin. Fondul de carte era format din donaţiile deţinuţilor. Era o tradiţie seculară. După plecarea mea, la sfîrşitul anilor '30, şi această bibliotecă a fost epurată.

Deţinuţii anchetaţi învăţau limbi străine, citeau cu glas tare din O'Henry, London, iar conferenţiarii le făceau o prezentare, vorbind despre viaţa şi opera acestor scriitori.

Din cînd în cînd – o dată pe săptămînă – se organizau concerte, unde căpitanul de cursă lungă Schneider făcea scamatorii, iar Gherman Hohlov, critic literar la *Izvestia*, citea versuri de Ţvetaieva şi de Hodasevici.

Hohlov era un emigrant care absolvise Universitatea rusă din Praga şi care ceruse să se întoarcă în patrie. Patria l-a întîmpinat cu arestarea, o anchetă şi o condamnare în lagăr. Nu am mai auzit nimic despre el. Ochelari de baga, ochi albaştri şi miopi, păr bălai, murdar...

Pe lîngă cursurile de cultură generală, în celulă se iscau, destul de des, dispute, discuţii pe teme foarte serioase.

Îmi amintesc cum Aron Kogan, un tînăr expansiv, încerca să ne convingă că intelectualitatea oferă modele de conduită revoluţionară, de spirit de sacrificiu revoluţionar, că e mai capabilă de fapte de înalt eroism decît muncitorii şi capitaliştii, chiar dacă intelectualitatea e o pătură „şovăitoare", aflată între clase.

Eu, cu experienţa mea de lagăr, pe atunci limitată, aveam altă părere despre comportamentul intelectualilor în momente grele. Din cîte observasem, în religioşi, în sectanţi ardea focul tăriei sufleteşti.

Anul '38 mi-a confirmat din plin că aveam dreptate, dar Aron Kogan nu se mai afla printre cei vii.

— Martor mincinos! Tovarăşul meu! Pînă unde am ajuns.

— Încă nu am ajuns la nimic. Te asigur că, dacă într-o zi o să te întîlneşti cu nemernicul, ai să vorbeşti cu el ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Aşa a şi fost. La una din „băile uscate" – cum era numită percheziţia la Butîrka – în celula noastră au fost băgate cîteva persoane, printre care şi cunoştinţa lui Kogan, martorul mincinos. Kogan nu l-a lovit, ci a vorbit cu el. Kogan mi-a povestit toate aceste lucruri după acea „baie uscată".

Aleksandr Gheorghievici nu ţinea prelegeri şi nici nu lua parte la dispute, dar asculta cu foarte mare atenţie ce se discuta.

Odată, după ce am terminat ce aveam de spus şi m-am întins pe prici – eram vecini –, Andreev s-a aşezat lîngă mine.

— Sigur că aveţi dreptate, dar daţi-mi voie să vă povestesc o istorie veche.

Nu e prima dată cînd sînt arestat. În 1921 am fost deportat trei ani în Narîm. O să vă spun o poveste frumoasă despre deportarea mea în Narîm.

Întreaga deportare e organizată după un singur model, după ordinele de la Moscova. Deportaţii nu au dreptul să comunice cu populaţia, sînt siliţi să fiarbă în suc propriu.

Acest lucru îi distruge pe cei slabi, dar întăreşte caracterul celor puternici, şi uneori întîlneşti situaţii cu adevărat excepţionale.

Mi-a fost repartizat un loc de domiciliu foarte departe, cel mai îndepărtat şi cel mai izolat. După un lung drum cu sania ajung să înnoptez într-un sătuc, unde era o colonie întreagă de deportaţi: vreo şapte oameni. Se putea trăi acolo. Dar eu eram o pradă importantă, n-aveam cum să rămîn acolo – mai erau două sute de verste pînă la satul meu. Iarna îşi pierduse din putere, primăvara stătea să explodeze, dar era lapoviţă, drumul se stricase, aşa că, spre bucuria mea şi a escortei, am rămas în colonie o săptămînă întreagă. Deportaţii erau şapte. Doi comsomolişti anarhişti, soţ şi soţie, adepţi ai lui Piotr Kropotkin[1], doi sionişti – soţ şi soţie, doi eseri de

1. Piotr Alekseevici Kropotkin (1842-1921), revoluţionar rus, teoretician al anarhismului, geograf. În 1874, acuzat de activităţi revoluţionare, a fost închis în fortăreaţa Petropavlovsk, de unde a evadat în 1876.

dreapta - soţ şi soţie. Al şaptelea era un teolog ortodox, episcop şi profesor la Academia de Teologie, care ţinuse cîndva cursuri la Oxford. Într-un cuvînt, o companie pestriţă. Toţi se duşmăneau între ei. Discuţii interminabile, bisericuţe de cea mai joasă speţă. O viaţă de coşmar. Certuri meschine care degenerau în scandaluri bolnăvicioase, ostilitate reciprocă, duşmănie şi ură generală. Şi mult timp liber.

Şi toţi erau - fiecare în felul lui - persoane care gîndeau, citeau, oameni buni, oneşti.

Timp de o săptămînă m-am gîndit la fiecare dintre ei şi am încercat să-i înţeleg.

Viforniţa s-a potolit în cele din urmă. Iar eu am plecat pentru doi ani într-un loc uitat de lume din taiga. Doi ani mai tîrziu mi-au permis - înainte de termen! - să mă întorc la Moscova. Şi m-am întors pe acelaşi drum. Cît a fost călătoria de lungă, doar într-un singur loc am avut cunoscuţi: acolo, unde mă reţinuse viforniţa.

Am înnoptat în acelaşi sat. Deportaţii, cei şapte, erau cu toţii acolo. Nici unul nu fusese eliberat. Dar ce am văzut acolo era mai mult decît o eliberare.

Erau trei perechi: sioniştii, comsomoliştii şi eserii. Şi profesorul de teologie. Ei bine, toţi cei şase se convertiseră la ortodoxism. Episcopul, acel profesor învăţat, îi convinsese pe toţi. Acum se rugau împreună la Dumnezeu şi trăiau într-o comunitate evanghelică.

— Ciudată istorie, într-adevăr.

— M-am gîndit mult la asta. E un caz grăitor. Toţi oamenii aceştia - eseri, sionişti şi comsomolişti deopotrivă -, toţi şase aveau o trăsătură în comun. Cu toţii credeau orbeşte în puterea intelectului, în raţiune, în logos.

— Omul trebuie să ia hotărîri cu sufletul şi să nu se încreadă prea mult în raţiune.

— Pentru a lua hotărîri nu e nevoie de logică. Logica înseamnă justificare, formă, explicaţie...

Ne-a fost greu să ne despărţim. Aleksandr Gheorghievici a fost chemat „cu lucrurile" înaintea mea. Ne-am oprit o clipă în faţa uşii deschise a celulei, şi o rază de soare ne-a făcut pe amîndoi să mijim ochii. Soldatul din escortă aştepta, lovind uşor cu cheia în catarama de aramă a centurii. Ne-am îmbrăţişat.

— Vă doresc, mi-a spus Aleksandr Gheorghievici cu glas stins şi vesel, vă doresc succes şi să fiţi fericit. Îngrijiţi-vă de sănătate. Ei, bine - Andreev a zîmbit cumva aparte, cu bunătate -, ei, bine, a spus

el, strîngîndu-mă uşor de gulerul cămăşii. Sînteţi capabil să staţi în închisoare, sînteţi capabil. V-o spun din toată inima.

Lauda lui Andreev a fost cea mai frumoasă, cea mai însemnată, cea mai serioasă laudă din viaţa mea. O laudă profetică.

Nota informativă a revistei *Katorga i ssîlka*[1]: Andreev Aleksandr Gheorghievici, născut în 1882. A participat la mişcarea revoluţionară din 1905, în organizaţia studenţească din Odessa a Partidului SR[2] şi în organizaţia centrală; la Minsk – în organizaţia municipală. Între 1905 şi 1906 în comitetele Partidului SR din Cernigov şi Odessa, în comitetul din Sevastopol al Partidului SR; în comitetul din Sevastopol al Partidului SR; în 1907, în comitetul regional de Sud al Partidului SR; în 1908, în Taşkent, într-o unitate de combatanţi de pe lîngă CC al Partidului SR. A fost judecat la Odessa în 1910 de un tribunal militar regional, condamnat la un an de închisoare în fortăreaţă, şi în 1913, în Taşkent de tribunalul militar din Turkestan, condamnat conform articolului 102 la 6 ani de muncă silnică. Şi-a ispăşit condamnarea în închisorile temporare de muncă silnică din Pskov şi Vladimir. A stat în închisoare 10 ani şi 3 luni (în secţia din Crimeea). Andreev a avut o fiică – Nina.

1964

Urmaşul decembristului

Despre primul husar, cunoscutul decembrist, s-au scris multe cărţi. În capitolul distrus din *Evgheni Oneghin*, Puşkin scria astfel: „Prieten al lui Marte, al lui Bacchus şi al Venerei...".

Un cavaler, un om inteligent, cu vaste cunoştinţe, al cărui cuvînt era în deplin acord cu fapta. Şi ce măreţe fapte!

Despre al doilea husar, husarul urmaş al primului, vă voi povesti tot ce ştiu.

La Kadîkcian, unde noi, înfometaţi şi neputincioşi, învîrteam roata egipteană opintindu-ne cu pieptul plin de bătături sîngerînde, ca să scoatem la suprafaţă vagonetele cu minereu, se executa „tăierea" galeriei, acea galerie atît de cunoscută azi în toată Kolîma. Muncă egipteană: am avut ocazia să o văd şi să o simt pe propria piele.

---

1. *Ocna şi exilul* (rusă).
2. Este vorba de Partidul Socialist Revoluţionar.

Se apropia iarna dintre anii 1940 şi 1941, o iarnă fără zăpadă, cumplită, ca în Kolîma. Frigul comprima muşchii, strivea tîmplele ca un cerc. În corturile de prelată, pline de găuri, unde locuiam vara, puseseră sobe de fier. Dar aceste sobe încălzeau doar aerul liber.

Conducerea ingenioasă îi pregătea pe oameni de iarnă. Înăuntrul cortului a fost construită încă o carcasă, mai mică, cu un spaţiu de vreo zece centimetri între ele. Carcasa aceasta (mai puţin acoperişul) era căptuşită cu carton gudronat şi asfaltat, rezultînd un fel de cort dublu, ceva mai călduros decît cel din prelată.

Primele nopţi petrecute în acest cort au demonstrat că el însemna moartea, o moarte ce va veni curînd. Trebuia să o întind de-acolo cît mai repede. Dar cum? Cine să mă ajute? La unsprezece kilometri se afla un lagăr mare, Arkagala, unde lucrau mineri. Subunitatea noastră era un sector al acestui lagăr. Atunci într-acolo, la Arkagala!

Dar cum?

Tradiţia carcerală cere ca în asemenea cazuri să te adresezi în primul rînd medicului. La Kadîkcian era o infirmerie unde lucra un doctoraş, un medic semidoct, fost student la Institutul de Medicină din Moscova; aşa umbla vorba la noi în cort.

Era nevoie de un mare efort de voinţă ca după ziua de lucru să găseşti forţa necesară să te ridici şi să mergi pînă la dispensar, să te vadă un medic. Nu era nevoie să te îmbraci şi să te încalţi, se înţelege – toate hainele rămîneau pe tine de la o baia la alta –, dar tot nu aveai putere. Era păcat să iroseşti momentele de odihnă pe un consult, care putea să se încheie cu o persiflare sau cu o bătaie (se mai întîmpla şi aşa). Însă mai importantă decît orice era lipsa speranţei, îndoiala în reuşită. Dar cînd cauţi o ocazie, nu trebuie să nesocoteşti nici cea mai mică şansă – mi-o spuneau corpul şi muşchii mei extenuaţi, nu experienţa sau raţiunea.

Voinţa asculta doar de instinct, cum se întîmplă la animale.

Peste drum de cort se afla o căsuţă, refugiul echipelor de prospectare, al grupurilor de explorare, dar şi al unui grup operativ „secret", al nenumăratelor patrule din taiga.

Geologii plecaseră de mult, şi căsuţa fusese transformată în dispensar: o „cabină" în care erau un pat de scînduri, un dulap cu medicamente şi o perdea dintr-o pătură veche. Pătura împrejmuia patul de lemn unde locuia „doctorul".

Coada la consult se forma direct afară, în ger.

M-am strecurat în căsuţă. Uşa grea m-a împins înăuntru. Nişte ochi albaştri, o frunte mare cu început de chelie şi frizura – frizura

obligatorie: părul ca o afirmare a propriului sine. Părul e mărturia statutului în lagăr. Fiindcă toată lumea e tunsă la zero. Cine nu e tuns stîrneşte invidia tuturor. Părul reprezintă un protest original împotriva regimului de detenţie.

— Din Moscova? mă întreba doctorul.

— Da, din Moscova.

— Să facem cunoştinţă.

Mi-am spus numele şi am strîns mîna întinsă. Era rece şi cam umedă.

— Lunin.

— Un nume răsunător[1], am spus eu zîmbind.

— Sînt strănepotul. În familia noastră, fiul cel mare e numit fie Mihail, fie Serghei. Pe rînd. Cel al lui Puşkin era Mihail Sergheevici.

— Asta se ştie.

Prima noastră discuţie trăda ceva străin de lagăr. Uitasem de cerere, şovăiam să dau o notă discordantă discuţiei noastre. Dar flămînzeam. Voiam pîine şi căldură. Medicului însă nici nu-i trecea aşa ceva prin minte.

— Aprinde-ţi o ţigară!

Cu degetele trandafirii şi degerate am început să-mi răsucesc o ţigară.

— Mai ia, nu te jena. Acasă am o bibliotecă întreagă despre străbunicul meu. În schimb, eu sînt student la Medicină. Dar nu mi-am terminat studiile. Am fost arestat. În familia noastră toţi sînt militari, doar eu, după cum vezi, sînt medic. Dar nu-mi pare rău.

— Aşadar l-aţi dat la o parte pe Marte! Prieten al lui Esculap, al lui Bacchus şi al Venerei.

— În ceea ce-o priveşte pe Venera, lucrurile stau prost. Cu Esculap, în schimb, mă simt bine. Doar că n-am diplomă. Dacă aş avea-o, le-aş arăta eu lor.

— Şi cu Bacchus?

— Alcool se găseşte, îţi dai şi singur seama. E de-ajuns un pahar şi sînt gata. Mă îmbăt repede. În plus, am în grijă o aşezare întreagă de civili, aşa că îţi dai şi singur seama. Mai vino pe la mine.

Am întredeschis uşa cu umărul şi m-am avîntat afară.

— Ştii, moscoviţii sînt o naţie de oameni cărora, mai mult decît altora, decît kievenilor ori leningrădenilor, de pildă, le place să-şi amintească oraşul, străzile, patinoarele, casele, rîul Moscova...

— Eu nu sînt moscovit get-beget.

---

1. Referire la cunoscutul decembrist Mihail Sergheevici Lunin (1787-1845).

— Aceştia îşi amintesc chiar mai multe, reţin mai bine.

L-am vizitat de cîteva ori, seara, după încheierea programului de vizite. Fumam o ţigară cu mahorcă, dar mă temeam să-i cer pîine.

Serghei Mihailovici, asemenea tuturor celor pentru care lagărul era uşor de îndurat – fie că avuseseră noroc, fie că munciseră din greu – nu prea se gîndea la ceilalţi şi nu îi înţelegea pe cei înfometaţi: sectorul său, Arkagala, încă nu suferea de foame pe-atunci. Nenorocirile din mină ocoliseră Arkagala.

— Vrei să-ţi fac o operaţie? Să-ţi scot chistul de la deget?

— Bine.

— Doar că n-o să te scutesc de muncă. N-am cum... Înţelegi?

— Şi cum o să muncesc cu un deget operat?

— O să te descurci.

Am acceptat şi Lunin mi-a scos chistul cu destulă îndemînare, „din amintiri". Cînd, după mulţi ani, mi-am revăzut soţia, încă din primul moment al întîlnirii noastre, aceasta, extrem de uimită, căuta acest chist al lui Lunin în timp ce îmi strîngea mîna.

Am observat că Serghei Mihailovici era pur şi simplu foarte tînăr, că avea nevoie de un interlocutor mai educat, că părerile sale despre lagăr, despre „soartă" nu se deosebeau de părerile oricărui alt şef liber, că era înclinat să-i admire chiar şi pe blatari şi că esenţa furtunosului an '38 îi scăpase.

Pentru mine, în schimb, fiecare ceas, fiecare zi de odihnă erau preţioase: muşchii vlăguiţi în mina de aur pentru tot restul vieţii mă dureau şi cereau odihnă. Fiecare bucată de pîine, fiecare castron de supă erau preţioase: stomacul cerea de mîncare, iar ochii, fără voia mea, căutau pîinea pe rafturi. Dar îmi impuneam să-mi amintesc de Kitai-Gorod[1], de Nikitskie Vorota, unde se împuşcase scriitorul Andrei Sobol, unde Ştern trăsese cu pistolul în maşina ambasadorului german, istoria străzilor Moscovei, pe care nimeni nu o va scrie vreodată.

— Da, Moscova, Moscova. Dar, ia spune-mi, cîte femei ai avut?

Pentru un om pe jumătate mort de foame era de neconceput să întreţină o asemenea discuţie, însă tînărul chirurg se asculta doar pe el şi nu se supăra pe tăcerile mele.

— Ascultă, Serghei Mihailovici, destinele noastre sînt o crimă, cea mai mare crimă a secolului.

---

1. Cartier vechi din Moscova.

— Nu ştiu, spuse nemulţumit Serghei Mihailovici. Evreii ăştia tulbură tot.

Am ridicat din umeri.

Nu după multă vreme, Serghei Mihailovici a reuşit să obţină transferul la Arkagala şi mă gîndeam, nici trist, nici supărat, că încă un om a plecat din viaţa mea pentru totdeauna şi cît de simplă e, în fond, despărţirea, separarea. Dar nu a fost aşa.

Şeful zonei Kadîkcian, unde lucram la roata egipteană, ca un sclav, era Pavel Ivanovici Kiseliov. Un inginer între două vîrste, neînscris în partid. Kiseliov stîlcea deţinuţii în bătaie în fiecare zi. Apariţia şefului în zonă era însoţită de bătăi, lovituri şi ţipete.

Lipsa oricărei sancţiuni? Setea de sînge aţipită undeva în adîncul sufletului? Dorinţa de a se face remarcat în ochii autorităţilor superioare? Puterea e ceva înfiorător.

Zelfugarov, un băiat din brigada mea, falsificator de monede, zăcea întins în zăpadă şi îşi scuipa dinţii sparţi.

— Toţi ai mei au fost împuşcaţi pentru o monedă falsă, dar eu eram minor şi mi-au dat cinci ani de lagăr. Tata i-a zis anchetatorului: „Ia de-aici, cinci sute de mii, bani gheaţă, adevăraţi, şi închide dosarul...". Anchetatorul nu a acceptat.

Noi, cei patru care făceam cu rîndul la roată, ne-am oprit lîngă Zelfugarov. Korneev, ţăranul din Siberia, blatarul Lionea Semionov, inginerul Vronski şi cu mine. Blatarul Lionea Semionov spuse:

— Doar în lagăr ai ocazia să înveţi cum funcţionează mecanismele. Indiferent de ce muncă te apuci, n-ai să fii tras la răspundere că ai rupt un cabestan sau o macara. Aşa înveţi: puţin cîte puţin.

Era un raţionament răspîndit printre tinerii chirurgi din Kolîma.

Cu Vronski şi cu Korneev eram cunoştinţe, nu prieteni, ci simple cunoştinţe, încă de la Lacul Negru, din acea tabără de muncă, unde am început din nou să trăiesc.

Fără să se ridice, Zelfugarov îşi întoarse spre noi faţa însîngerată, cu buzele murdare şi tumefiate.

— Nu pot să mă ridic, băieţi. Mi-a dat sub coaste. Spuneţi-i şefului.

— Du-te la felcer.

— Mă tem c-o să fie mai rău. O să-i spună şefului.

— Uite ce, i-am spus, asta n-o să se termine niciodată. Dar există o soluţie. Cînd vine directorul Dalstroi-ului sau vreun alt şef important, ieşi în faţă şi, în prezenţa şefilor, dă-i una peste mutră lui Kiseliov. O să vuiască Kolîma, o să-l dea afară şi sigur o să-l mute

altundeva. Pentru lovitură se mai dă o condamnare. Dar cîți ani pot să-ți dea pentru Kiseliov?

Am mers la muncă, am învîrtit roata, am luat cina și ne pregăteam să ne culcăm, cînd am fost convocat la birou.

În birou, ședea, cu ochii în pămînt, Kiseliov. Nu era laș și nu-i plăceau amenințările.

— Ia te uită! spuse el pe un ton vesel. Așadar o să vuiască toată Kolîma? O să te trimit în judecată: pentru atentat. Cară-te de aici, jigodie!

Doar Vronski ar fi putut să mă denunțe. Dar cum? Fusesem tot timpul împreună.

Din acel moment, viața mea în zonă a devenit mai ușoară. Kiseliov nici măcar nu se apropia de roată, la muncă venea cu un pistol de calibru mic, iar în galeria din mină, acum adîncă, nu cobora.

Cineva intră în baracă.

— Du-te la doctor.

„Doctorul" care îl înlocuise pe Lunin era un oarecare Kolesnikov. Tot un medic care nu-și terminase studiile, un tînăr înalt, dintre deținuți.

În dispensar, la masă, stătea Lunin, îmbrăcat într-o scurtă îmblănită.

— Strînge-ți lucrurile, plecăm numaidecît la Arkagala. Kolesnikov, scrie foaia de drum.

Kolesnikov împături o coală de hîrtie de cîteva ori, rupse o bucățică minusculă, ceva mai mare decît un timbru poștal, și scrise foarte mărunt: „Către Secția medicală a lagărului Arkagala".

Lunin luă hîrtiuța și plecă în goană:

— Mă duc să iau viză de la Kiseliov.

Se întoarse amărît.

— Nu te lasă să pleci, înțelegi? Zice că ai promis că-i dai una peste mutră. Nu e de acord cu nici un chip.

I-am povestit toată istoria. Lunin rupse „foaia de drum" în bucăți.

— Tu ești vinovat, îmi spuse. Ce-ți pasă ție de Zelfugarov și de toți ăștia.... Că doar nu te bătuseră pe tine.

— M-au bătut și pe mine înainte.

— Atunci la revedere. Mă așteaptă mașina. O să găsim o soluție.

Lunin se urcă în cabina camionului.

După cîteva zile se întoarse.

— Mă duc acum la Kiseliov. În legătură cu tine.

Se întoarse după o jumătate de oră.

— Totul e în regulă. A fost de acord.

— Cum aşa?

— Am o metodă de a înmuia inima celor îndărătnici.

Şi Serghei Mihailovici îmi descrise discuţia avută cu Kiseliov:

— Ce vînt vă aduce pe aici, Serghei Mihailovici? Luaţi loc. Poftiţi, o ţigară.

— N-am timp. V-am adus, Pavel Ivanovici, documentele care dovedesc bătăile. Mi le-a trimis secţia operativă, la semnat. Dar înainte să le semnez, am hotărît să vă întreb dacă toate acestea sînt adevărate.

— Nu sînt adevărate, Serghei Mihailovici. Duşmanii mei sînt gata oricînd...

— Aşa mă gîndeam şi eu. N-o să le semnez. Oricum, Pavel Ivanovici, n-ai cum să mai schimbi nimic, dinţii sparţi nu-i mai pui la loc.

— Aşa e, Serghei Mihailovici. Vă invit la mine acasă, soţia a făcut lichior de fructe. Îl păstram pentru Anul Nou, dar cu o asemenea ocazie...

— Nu, nu, Pavel Ivanovici. Vă rog doar un lucru: serviciu contra serviciu. Lăsaţi-l pe Andreev să vină la Arkagala.

— Asta nu pot s-o fac. Andreev e ceea ce se numeşte....

— Duşmanul dumneavoastră personal?

— Exact.

— Aşa o fi, dar este prietenul meu personal. Mă gîndeam că o să trataţi cererea mea cu mai multă atenţie. Poftiţi, aruncaţi o privire pe certificatele astea despre bătăi.

Kiseliov amuţi.

— Să plece.

— Scrieţi ordinul.

— Să vină el personal.

Am păşit pragul biroului. Kiseliov se uita în pămînt.

— Mergeţi la Arkagala. Luaţi ordinul.

Am tăcut. Funcţionarul a scris ordinul, apoi m-am întors la dispensar.

Lunin plecase, dar Kolesnikov mă aştepta.

— Pleci diseară, pe la nouă. Apendicită acută!

Şi îmi întinse o hîrtie.

Niciodată nu i-am mai văzut pe Kiseliov şi pe Kolesnikov. Kiseliov a fost transferat, după puţin timp, în altă parte, la Elghen, şi acolo, după cîteva luni, a fost ucis accidental. În căsuţa în care locuia, a pătruns într-o noapte un hoţ. Auzind zgomot de paşi, Kiseliov a

înşfăcat de pe perete o armă încărcată, a ridicat cocoşul şi s-a năpustit asupra hoţului. Hoţul a sărit pe fereastră, Kiseliov l-a lovit în spate cu patul armei şi a descărcat cartuşele de pe ambele ţevi în propria burtă.

Toţi deţinuţii din raioanele carboniere ale Kolîmei s-au bucurat de moartea lui. Ziarul cu anunţul înmormîntării lui Kiseliov trecea din mînă în mînă. În mină, în timpul lucrului, peticul acela de ziar era luminat de becul acumulatorului. Oamenii citeau şi, de bucurie, strigau „Ura! A murit Kiseliov! Totuşi Dumnezeu există!".

Serghei Mihailovici a fost cel care m-a salvat de Kiseliov.

Lagărul Arkagala era în serviciul minei. Pentru o sută de muncitori din subteran, o sută de mineri, erau o mie de servicii de toate tipurile.

Foametea se apropia de Arkagala. Şi, firește, intra mai întîi în barăcile 58-iştilor.

Serghei Mihailovici se mînia.

— Eu nu sînt soarele, să-i încălzesc pe toţi. Dacă te-au pus om de serviciu în laboratorul de chimie, trebuia să te descurci, trebuia să ştii să te descurci. Ca în lagăr, ai priceput? îmi spunea Serghei Mihailovici bătîndu-mă cu palma pe umăr. Înaintea ta aici lucra Dimka. Ăsta a vîndut toată glicerina - erau două butoaie - cu douăzeci de ruble borcanul de jumătate de litru... Zicea că e miere... Ha-ha-ha! Dar pentru un deţinut orice e bun.

— Asta nu-i pentru mine.

— Dar ce e pentru tine?

Slujba de om de serviciu nu era sigură. În scurt timp - în această privinţă ordinele erau stricte - am fost transferat la mină. Îmi era din ce în ce mai foame.

Serghei Mihailovici bătea întruna lagărul în lung şi-n lat. Avea o pasiune: autoritatea, sub orice formă, îl fascina pe doctorul nostru. Lunin se mîndrea din cale-afară cu prietenia oricărui şef din lagăr sau măcar cu o umbră de prietenie, se străduia din răsputeri să demonstreze apropierea lui de şefi, se lăuda cu ea şi era în stare să vorbească ore în şir despre această apropiere iluzorie.

Într-o zi, stăteam la el în camera de gardă, flămînd, temîndu-mă să-i cer o bucată de pîine, şi-i ascultam fanfaronada interminabilă.

— Ce este şefimea? Şeful, frate, e putere. „Nu este stăpînire decît de la Dumnezeu."[1] Ha, ha, ha! Trebuie să-i faci pe plac şi totul va fi bine!

---

1. Din Epistola către Romani a Sfîntului Apostol Pavel, 13,1 în *Biblia*, Bucureşti, 1975, p. 1275. În original citatul este în slava veche.

— Eu pot să-i fiu pe plac cu una direct în mutră.

— Ei, vezi? Ascultă, hai să facem o înţelegere. Poţi să vii la mine. Probabil te plictiseşti în baracă.

— Mă plictisesc?!

— Păi da. Vino. Mai stai, mai fumezi. În baracă nu te lasă nici să fumezi. Ştiu eu cum e: o sută de ochi privind la o ţigară. Un singur lucru să nu-mi ceri: să te scutesc de muncă. Asta nu pot s-o fac, adică pot, dar nu mi-e la îndemînă. E treaba ta. Cît despre mîncare, n-am de unde să iau, asta e treaba infirmierului. Nu mă duc eu după pîine. Aşa că dacă se întîmplă să ai nevoie de pîine, spune-i lui Nikolai, infirmierul. Nu cumva tu, veteran al lagărului, nu poţi să faci rost de pîine? Fii atent ce mi-a spus azi Olga Petrovna, nevasta directorului. M-au invitat să beau ceva cu ei.

— Eu plec, Serghei Mihailovici.

Au venit zile de foame, zile cumplite. Şi odată, incapabil să mai îndur foamea, am intrat în dispensar.

Serghei Mihailovici şedea pe un taburet şi, cu un cleşte Liston, smulgea unghiile moarte din degetele degerate ale unui om sfrijit şi murdar. Unghiile căzeau cu zgomot, una după alta, într-un lighean gol. Serghei Mihailovici mă observă.

— Ieri am umplut jumătate de lighean cu unghii din astea.

De după perdea se ivi chipul unei femei. Rareori vedeam femei, cu atît mai puţin aşa de aproape, şi cu atît mai puţin într-o încăpere, faţă în faţă. Mi s-a părut splendidă. Am salutat făcînd o plecăciune.

— Bună ziua, spuse ea cu o voce joasă, minunată. Serioja, el e prietenul tău? Cel de care îmi povesteai?

— Nu, răspunse Serghei Mihailovici, aruncînd cleştele în lighean şi îndreptîndu-se spre lavoar ca să se spele pe mîini.

— Nikolai, îi spuse infirmierului care intrase, du ligheanul şi dă-i o bucată de pîine, adăugă făcînd un semn cu capul spre mine.

Am aşteptat să-mi aducă pîinea şi am plecat la baracă. Lagărul e lagăr. Femeia aceea, al cărei chip blînd şi încîntător mi-l amintesc şi acum, deşi n-am mai revăzut-o niciodată, era Edit Abramovna, o asistentă angajată cu contract de la mina Olcean, membră de partid. Se îndrăgostise de Serghei Mihailovici, trăiau împreună, i-a obţinut transferul la Olcean, i-a obţinut eliberarea anticipată chiar în timpul războiului. S-a dus la Magadan, la Nikişov, directorul Dalstroi-ului, ca să intervină pentru Serghei Mihailovici, iar cînd a fost exclusă din partid din cauza legăturii cu un deţinut – „măsură

represivă" obişnuită în asemenea cazuri – a transmis cazul la Moscova şi a obţinut reabilitarea lui Lunin, astfel încît lui Lunin i s-a permis să dea examen la Universitatea din Moscova, să-şi ia diploma de doctor, să reintre în toate drepturile şi, în cele din urmă, s-a căsătorit cu el legal.

În schimb, cînd urmaşul decembristului a obţinut diploma, a părăsit-o pe Edit Abramovna şi a cerut divorţul.

— Are o groază de rude, ca toţi jidanii. Mie asta nu-mi convine.

Pe Edit Abramovna a părăsit-o, dar Dalstroi-ul n-a reuşit să-l părăsească. A trebuit să se întoarcă în Nordul îndepărtat, cel puţin pentru trei ani. Abilitatea de a se pune bine cu conducerea i-a adus lui Lunin, medic cu diplomă, o numire neaşteptat de importantă: aceea de şef al Secţiei de chirurgie a Spitalului Central pentru deţinuţi de pe Malul Stîng, din satul Debin. Iar eu, pe vremea aceea, în 1948, eram felcer-şef al Secţiei de chirurgie.

Numirea lui Lunin a fost ca o lovitură de trăsnet.

Adevărul e că Rubanţev, şeful de secţie, era un chirurg venit de pe front – un maior în serviciul sanitar –, un om capabil, cu experienţă, care apăruse la noi după război pentru trei zile, nici mai mult, nici mai puţin. Un singur lucru îl făcea prost: nu se înţelegea cu conducerea, îi ura pe lingăi, pe mincinoşi şi în general nu era pe placul lui Şcerbakov, directorul Secţiei sanitare din Kolîma. Rubanţev, medic cu contract, un duşman circumspect al deţinuţilor, era un om inteligent, capabil să judece singur, aşa că în curînd şi-a dat seama că îl înşelau la cursurile de pregătire „politică". Nemernici, profitori, calomniatori, oameni de nimic – aceştia erau colegii de serviciu ai lui Rubanţev. Iar deţinuţii, de toate specialităţile, inclusiv medicală, erau cei care făceau să funcţioneze spitalul, se ocupau de tratamente şi munceau. Rubanţev înţelesese adevărul şi nu avea de gînd să-l ascundă. A depus cerere de transfer la Magadan, unde era o şcoală medie; avea un fiu care mergea la şcoală. Transferul i-a fost refuzat verbal. După mai multe intervenţii, cîteva luni mai tîrziu, a reuşit să-şi înscrie fiul la internat, la vreo nouăzeci de kilometri de Debin. Rubanţev conducea deja activitatea cu mînă fermă, alungase trîntorii şi profitorii. Despre toate aceste acţiuni care ameninţau liniştea locului a fost informat neîntîrziat Magadanul, cartierul general al lui Şcerbakov.

Lui Şcerbakov nu-i plăceau subtilităţile de limbaj. Înjurăturile de mamă, ameninţările, denunţurile, toate acestea se potriveau deţinuţilor

şi foştilor deţinuţi, dar nu şi unui medic cu contract, chirurg de front, decorat.

Şcerbakov a găsit cererea veche a lui Rubanţev şi l-a transferat la Magadan. Şi, cu toate că anul şcolar era în toi, cu toate că lucrurile se aşezaseră în Secţia de chirurgie, s-a văzut nevoit să lase totul baltă şi să plece...

Cu Lunin m-am întîlnit pe scară. Cînd se fîstîcea, obişnuia să roşească. Faţa îi devenea purpurie. Totuşi, „mi-a oferit o ţigară", s-a bucurat de reuşitele mele, de „cariera" mea şi mi-a povestit de Edit Abramovna.

Aleksandr Aleksandrovici Rubanţev a plecat. Chiar a treia zi, în sala de tratamente, s-a organizat o beţie. Încercau alcoolul sanitar şi medicul-şef Kovaliov, şi directorul spitalului, Vinokurov, care se cam temeau de Rubanţev şi nu mai veneau prin Secţia de chirurgie. În cabinetele medicilor se porniseră chefurile, la care erau invitaţi deţinuţi – asistente, infirmiere –, într-un cuvînt, era un haos de nedescris. Plăgile operaţiilor făcute în Secţia de chirurgie septică începeau să se infecteze: pentru tratarea cîmpului operator nu se mai consuma preţiosul alcool. Şefii, pe jumătate beţi, băteau secţia în lung şi-n lat.

Spitalul acesta era spitalul meu. După terminarea cursurilor, la sfîrşitul lui 1946, am ajuns aici odată cu bolnavii. Spitalul crescuse sub ochii mei: era fostul edificiu al regimentului din Kolîma şi cînd, după război, un oarecare specialist în camuflaj militar l-a socotit nepotrivit – se vedea din munţi de la zece verste, a fost transformat în spital pentru deţinuţi. La plecare, stăpînii lui dinainte, regimentul din Kolîma, smulseseră toate ţevile de apă şi de canalizare care se puteau smulge din imensa clădire cu două etaje, iar din sala de spectacole a clubului scoseseră toată mobila şi o arseseră în sala cazanelor. Pereţii erau distruşi, uşile – rupte. Regimentul părăsise locul în manieră rusească. Noi am reconstruit totul, şurub cu şurub, cărămidă cu cărămidă.

S-a adunat un grup de medici şi felceri, care se străduiau să facă totul cît mai bine. Pentru cei mai mulţi era vorba de o datorie sfîntă: să plătească pentru educaţia medicală primită, să fie de ajutor oamenilor.

.....

Toţi oamenii de nimic au prins curaj odată cu plecarea lui Rubanţev.

— De ce iei spirtul din dulap?

— Ia mai du-te ştii tu unde..., mi-a răspuns o asistentă. Slavă Domnului că nu mai e Rubanţev... Serghei Mihailovici a dat dispoziţie...

Eram stupefiat, copleşit de comportamentul lui Lunin. Dezmăţul continua.

La una din şedinţele obişnuite, Lunin îşi bătea joc de Rubanţev.

— N-a făcut nici măcar o operaţie de ulcer gastric şi îşi spune chirurg!

Nu era ceva nou. Într-adevăr, Rubanţev nu făcuse operaţii de ulcer gastric. Pacienţii din secţiile de terapie cu acest diagnostic erau deţinuţi - epuizaţi, distrofici - şi nu exista nici o speranţă că vor suporta intervenţia. „Fondul nu e bun", zicea Aleksandr Aleksandrovici.

— Un laş, zbiera Lunin şi aducea din Secţia de terapie doisprezece pacienţi suferind de această boală.

Toţi doisprezece au fost operaţi şi toţi doisprezece au murit. Medicii din spital îşi aminteau de experienţa şi omenia lui Rubanţev.

— Serghei Mihailovici, aşa nu se poate lucra.

— Nu-mi dai tu mie ordine!

Am scris o cerere să vină o comisie de la Magadan. Am fost transferat în pădure, într-o tabără de muncă forestieră. Ar fi vrut să mă trimită într-o mină disciplinară, dar responsabilul Secţiei raionale i-a sfătuit să nu facă asta: nu mai sîntem în anul '38. Nu merită.

A venit comisia şi Lunin a fost „concediat de la Dalstroi". În loc de trei ani de contract, a trebuit să mai „efectueze" doar un an şi jumătate.

Un an mai tîrziu, cînd a fost schimbată conducerea spitalului, m-am întors de la punctul sanitar al sectorului forestier şi am luat în primire camera de gardă a spitalului.

Pe urmaşul decembristului l-am întîlnit într-o zi, la Moscova, pe stradă. Nu ne-am salutat.

.....

Abia după şaisprezece ani am aflat că Edit Abramovna reuşise încă o dată să obţină permisiunea ca Lunin să se întoarcă să lucreze la Dalstroi. A venit şi ea împreună cu Serghei Mihailovici în Ciukotka, în satul Pevek. Aici a avut loc ultima discuţie, ultima explicaţie, apoi Edit Abramovna s-a aruncat în apă, s-a înecat, a murit.

Uneori somniferele nu-şi fac efectul şi mă trezesc noaptea. Îmi amintesc trecutul şi văd un chip încîntător de femeie, aud o voce joasă care întreabă: „Serioja, el e prietenul tău?".

1962

„Comitetele săracilor"

Paginile tragice ale Rusiei din anii '37 şi '38 cuprind şi unele pasaje lirice, scrise cu o grafie aparte. În celulele închisorii Butîrskaia[1] – un organism carceral uriaş, cu o viaţă complexă în numeroasele sale corpuri, beciuri şi turnuri –, umplute pînă la refuz, pînă la leşinul deţinuţilor aflaţi sub anchetă, în harababura arestărilor, a convoaielor de deţinuţi fără judecată şi fără condamnare, în celulele ticsite cu oameni vii, a luat naştere un obicei curios, o tradiţie care dura de mai bine de un deceniu.

Vigilenţa propagată la nesfîrşit, devenită spionomanie, era o boală care cuprinsese toată ţara. Oricărui mărunţiş sau fleac, oricărei vorbe scăpate într-o doară îi era atribuit un sens ascuns, de rău augur, pasibil de a fi interpretat în birourile de anchetă penală.

Contribuţia administraţiei închisorii consta în interzicerea pachetelor cu alimente şi haine pentru deţinuţii anchetaţi. Înţelepţii lumii juridice susţineau că prin două franzele, cinci mere şi o pereche de pantaloni vechi se putea transmite în închisoare orice text, chiar şi un fragment din *Anna Karenina*.

Acestor „semnale din lumea liberă" – rodul minţilor înfierbîntate ale slujbaşilor zeloşi ai Instituţiei – li s-a pus capăt definitiv. Drept care se puteau trimite numai bani, mai precis, cel mult 50 de ruble pe lună pentru fiecare deţinut. Erau permise numai sumele rotunde – 10, 20, 30, 40, 50 de ruble –, evitîndu-se astfel posibilitatea de a se crea un nou „alfabet" din semne cifrate.

Mai simplu şi mai sigur ar fi fost să se interzică total orice fel de pachet, dar această măsură era lăsată la latitudinea anchetatorului care cerceta dosarul. „În interesul anchetei", el avea dreptul să interzică orice mandat poştal. La mijloc era şi un oarecare interes comercial – magazinul-„prăvălioară" al închisorii Butîrskaia îşi sporise de cîteva ori vînzările de cînd fuseseră interzise pachetele cu îmbrăcăminte şi cu alimente.

Din nu se ştie ce motiv, administraţia nu se încumeta să interzică toate ajutoarele de la rude sau prieteni, deşi ştia sigur că, nici măcar în acest caz, o asemenea măsură n-ar stîrni vreun protest nici în închisoare, nici în afara ei, în libertate.

---

1. Vezi nota 1, p. 8.

Era o ştirbire, o îngrădire a drepturilor, oricum iluzorii, ale deţinuţilor anchetaţi.

Rusului nu-i place să depună mărturie la tribunal. După tradiţie, într-un proces rusesc martorul se deosebeşte prea puţin de acuzat şi „implicarea" sa poate fi în viitor referinţă negativă incontestabilă. Şi mai rea e situaţia deţinuţilor anchetaţi. Cu toţii sînt viitori condamnaţi, întrucît se consideră că „soţia lui Cezar nu are vicii"[1], iar organele de interne nu greşesc. Nimeni nu e arestat fără motiv. După arestare urmează, logic, condamnarea: durata mică sau mare a pedepsei a oricărui arestat depinde fie de şansa deţinutului, de „noroc", fie de un întreg complex de cauze, între care şi ploşniţele care l-au înţepat pe anchetator în noaptea dinaintea dării de seamă ori rezultatul unui vot din Congresul american.

De fapt, ieşirea pe poarta închisorii duce într-o singură direcţie: spre corbul negru – duba închisorii cu care condamnaţii sînt duşi la gară. Acolo urmează îmbarcarea în *tepluški*, deplasarea greoaie a nenumăratelor garnituri cu deţinuţi pe căile ferate şi, în sfîrşit, sosirea într-unul din miile de lagăre „de muncă".

Sentimentul că sînt sortiţi pieirii îşi pune amprenta pe comportamentul deţinuţilor anchetaţi. Indiferenţa şi bravada lasă loc pesimismului şi declinului forţelor sufleteşti. Cel aflat sub anchetă se luptă la interogatorii cu o fantomă, o fantomă de o forţă colosală. Obişnuit să aibă de-a face cu realitatea, acum îl înfruntă o Fantomă. Numai că aceasta „e o flacără arzîndă, o suliţă ce se împlîntă dureros". Totul e înspăimîntător de real, mai puţin „dosarul" în sine. Cu nervii la pămînt, zdrobit de propria-i luptă cu vedeniile fantasmagorice, înfrînt de dimensiunea acestora, deţinutul îşi pierde voinţa. Semnează tot ce a inventat anchetatorul şi, din clipa aceea, devine el însuşi o figură din acea lume ireală cu care s-a luptat, devine un pion într-un joc cumplit, sîngeros şi sumbru, care se joacă în birourile de anchetă.

— Unde l-au dus?

— La Lefortovo[2]. Să semneze.

Anchetatul ştie că e condamnat. O ştiu şi oamenii închisorii, aflaţi de cealaltă parte a zăbrelelor: cei din administraţie. Comandanţii, gardienii de serviciu, santinelele, soldaţii din escortă s-au obişnuit

1. Citat inexact din Plutarh. Corect este „soţia lui Cezar trebuie să fie deasupra oricărei suspiciuni".
2. Închisoare din Moscova.

să vadă în deţinuţii anchetaţi nu nişte viitori condamnaţi, ci nişte condamnaţi efectivi.

În 1937, la apel, un arestat aflat sub anchetă i-a pus comandantului de gardă o întrebare despre noua Constituţie intrată atunci în vigoare. Acesta i-a răspuns tăios:

— Asta nu vă priveşte pe voi. Constituţia voastră e Codul Penal.

Schimbări îi aşteptau şi pe deţinuţii anchetaţi în lagăre. Acestea erau mereu pline cu anchetaţi. Dacă primeai o condamnare nu însemna nicidecum că scăpai de efectul permanent al tuturor articolelor din Codul Penal. Ele acţionau la fel ca în libertate, doar că totul – denunţuri, pedepse, interogatorii – se petrecea mai pe faţă şi era de o grosolănie mult ieşită din comun.

Cînd în capitală au fost interzise pachetele cu mîncare şi îmbrăcăminte, la periferia penitenciară, în lagăre, s-a introdus „raţia de anchetă", adică o cană cu apă şi trei sute de grame de pîine pe zi. Situaţia de încarcerat care se aplica celor anchetaţi îi apropia cu repeziciune de mormînt.

Prin această „raţie de anchetă" se încerca obţinerea „celei mai bune probe": propria recunoaştere a faptelor de către cel anchetat, suspectat, acuzat.

În 1937, în închisoarea Butîrskaia era permis să primeşti bani, cel mult 50 de ruble pe lună. Cu această sumă, toţi cei care aveau bani trecuţi în contul personal puteau să-şi procure alimente de la „prăvălia" închisorii, puteau să cheltuiască cîte 13 ruble de patru ori pe lună – o dată pe săptămînă era zi de „prăvălie". Dacă în momentul arestării anchetatul avea mai mulţi bani la el, suma era trecută în contul său personal, dar nu putea cheltui mai mult de 50 de ruble.

Nu existau, bineînţeles, bani lichizi, se elibera o chitanţă, pe dosul căreia vînzătorul ţinea socoteala, obligatoriu cu cerneală roşie.

Pentru relaţiile cu administraţia şi păstrarea disciplinei între colegii de celulă, exista încă din timpuri imemoriale instituţia starostelui de celulă.

În fiecare săptămînă, în ajunul „zilei de prăvălie", administraţia îi înmîna acestuia la apel o tăbliţă de ardezie şi o bucată de cretă. Pe această tăbliţă starostele trebuia să facă dinainte socoteala comenzilor pentru toate cumpărăturile pe care deţinuţii din celulă voiau să le facă. De obicei, pe faţa tăbliţei era trecută cantitatea totală de produse, iar pe verso comenzile individuale care alcătuiau această cantitate.

De regulă, se pierdea o zi întreagă cu aceste calcule, căci viaţa de puşcărie e ţesută din evenimente de tot felul, a căror amploare e importantă pentru toţi deţinuţii. În dimineaţa zilei următoare, starostele, însoţit de unul sau doi oameni, mergea la magazin după cumpărături. Restul zilei era dedicat împărţirii alimentelor aduse, cîntărite după „comenzile individuale".

Prăvălia închisorii avea o gamă variată de produse: unt, salam, brînzeturi, franzele, ţigări, mahorcă...

Meniul săptămînal al închisorii era stabilit o dată pentru totdeauna. Dacă deţinuţii ar fi uitat în ce zi erau, ar fi putut să afle după mirosul supei de la prînz, după gustul singurului fel de mîncare de la cină. Lunea la prînz se dădea mereu supă de mazăre, iar la cină caşă de ovăz, marţea – supă de mei şi caşă de arpacaş. În şase luni de detenţie preventivă, fiecare fel de mîncare din meniul închisorii apărea de exact douăzeci şi cinci de ori – mîncarea de la Butîrka a fost dintotdeauna renumită pentru diversitatea ei.

Cine avea bani, fie şi numai cele 13 ruble săptămînale, putea să-şi cumpere ceva în plus pe lîngă zeama lungă şi „şrapnel", ceva mai gustos, mai hrănitor şi mai sănătos.

Cine nu avea bani nu putea, evident, să-şi cumpere nimic. Într-o celulă se găseau întotdeauna oameni care n-aveau o copeică – şi nu doar unul-doi. Putea fi vorba de cineva adus din alt oraş, arestat în plină stradă şi „în cel mai strict secret". Soţia celui arestat bătea înnebunită toate închisorile, comandamentele şi secţiile de miliţie din oraş, încercînd în zadar să afle „adresa" soţului ei. Regula generală în toate aceste instituţii era evitarea oricărui răspuns, păstrarea unei tăceri absolute. Soţia umbla cu pachetul din închisoare în închisoare – poate i-l vor primi, deci soţul ei este în viaţă; dacă nu i-l primeau, o aşteptau nopţi pline de grijă.

Sau era vorba de un tată de familie; imediat după arestare, îi forţau soţia, copiii şi rudele să-l părăsească. Chinuindu-l cu interogatorii neîntrerupte încă din momentul arestării, anchetatorul încerca să-l convingă să recunoască ceea ce nu făcuse niciodată. Ca măsură de represiune, pe lîngă ameninţări şi bătăi, arestatul era privat de bani.

Rudele şi cunoştinţele se temeau pe drept cuvînt să meargă la închisoare cu pachete. Încercarea insistentă de a strecura un pachet, de a căuta sau a obţine informaţii atrăgea deseori după sine bănuieli, neplăceri nedorite şi serioase la slujbă, ba chiar arestarea. Au fost şi asemenea cazuri.

Mai erau şi deţinuţii fără bani. În celula 68 era închis Lionka, un flăcăiandru de vreo şaptesprezece ani, din raionul Tuma, regiunea Moscova, un loc uitat de lume pentru anii '30.

Gras, cu o faţă albă şi o piele nesănătoasă care nu mai văzuse de mult aerul curat, Lionka se simţea minunat în închisoare. În viaţa lui nu mîncase mai bine. Aproape toată lumea îl trata cu bunătăţi de la prăvălie. Se învăţase să fumeze ţigări, nu mahorcă. Pentru el totul era prilej de încîntare - cît de interesant e aici, ce oameni buni -, un întreg univers se deschidea în faţa flăcăului analfabet din raionul Tuma. Ancheta i se părea un fel de joacă, o vrăjitorie, ceva ce nu-i trezea nici cea mai mică nelinişte. Îşi dorea ca viaţa de deţinut preventiv, unde mînca pe săturate, unde era atît de curat şi de cald, să ţină la nesfîrşit.

Cazul lui era uluitor. Era replica exactă a situaţiei din „Răufăcătorul" de Cehov. Lionka deşurubase piuliţele de la şinele de cale ferată ca să-şi facă greutăţi pentru undiţă, fusese prins la locul faptei şi apoi trimis în judecată pentru sabotaj în temeiul punctului 7 al articolului 58. Lionka nu auzise în viaţa lui de povestirea lui Cehov, dar, asemenea clasicului personaj cehovian, îi „demonstra" anchetatorului că el nu deşurubează două piuliţe alăturate, că el „înţelege"...

Pe baza depoziţiilor băiatului din Tuma, anchetatorul a fabricat nişte „teorii" neobişnuite, în cea mai nevinovată dintre ele Lionka fiind ameninţat cu executarea prin împuşcare. Dar ancheta nu reuşea să stabilească o „legătură" între Lionka şi altă persoană, aşa că băiatul era de doi ani în închisoare, aşteptînd ca ancheta să găsească „legăturile" respective.

Deţinuţii fără bani în contul personal al închisorii erau nevoiţi să se mulţumească cu raţia oficială, fără nici un supliment. Iar raţia de la închisoare e ceva plictisitor. O variaţie în meniu, oricît de mică, îndulceşte viaţa deţinutului, o face mai veselă.

Probabil că raţia din închisoare (spre deosebire de cea din lagăr), în ceea ce priveşte caloriile, proteinele şi grăsimile, este rezultatul unor calcule teoretice, al unor norme empirice. Poate că acestea se sprijină pe nişte lucrări „ştiinţifice". Savanţii sînt mari amatori de asemenea studii. Poate că în închisoarea preventivă din Moscova controlul pregătirii mîncării şi al transportului acesteia pînă la consumatorul viu atinsese un nivel destul de ridicat. Şi poate că în închisoarea Butîrskaia norma nu era nicidecum o formalitate îndeplinită în bătaie de joc, ca în lagăr. Vreun bătrîn doctor din închisoare,

căutînd în procesul-verbal locul în care trebuie să-şi pună semnătura care aprobă distribuirea alimentelor, îi va fi cerut, poate, bucătarului să mai adauge linte, mîncarea cea mai bogată în calorii. Doctorul va fi spus în glumă că degeaba se plîng deţinuţii de mîncare, că uite, el, doctor fiind, a mîncat cu plăcere o gamelă întreagă cu linte – s-o spunem pe-a dreaptă, doctorii primeau probele în farfurii.

La Butîrskaia nimeni nu se plîngea de mîncare. Nu pentru că ar fi fost bună. La urma urmei, unui deţinut sub anchetă nu-i ardea de aşa ceva. Deţinuţii nu se plîngeau nici măcar de fasolea fiartă, felul de mîncare cel mai detestat pe care aici îl pregăteau atît de prost, încît fusese poreclit sugestiv „de-nghiţit cu noduri".

Salamul, untul, zahărul, franzelele proaspete de la prăvălie erau nişte delicatese. Sigur că oricine ar fi fost încîntat să le mănînce la ceai, nu la zmeurica din închisoare, ci la o cană de ceai adevărat, făcut în imensul ceainic de aramă, de o vadră, de pe vremea ţarilor, ceainic din care poate că băuseră odinioară şi *narodovolţii*[1].

„Ziua de prăvălie" era, firește, un eveniment fericit în viaţa celulei. Privarea de „prăvălie" era o pedeapsă dură care stîrnea de fiecare dată discuţii şi certuri, foarte greu de îndurat de către deţinuţi. Un zgomot întîmplător auzit de gardianul de pe coridor, o discuţie cu comandantul de serviciu – toate acestea erau taxate drept acte de impertinenţă pe care conducerea le sancţiona cu interzicerea „zilei de prăvălie" pe săptămîna respectivă.

Se spulberau astfel visurile a optzeci de oameni înghesuiţi pe douăzeci de locuri. Era o pedeapsă dură.

Deţinuţii anchetaţi care nu aveau bani ar fi trebuit să fie indiferenţi la interzicerea „prăvăliei". Dar nu era aşa.

Odată aduse alimentele, începea ceaiul de seară. Fiecare cumpărase ce poftise. Însă cei fără bani se simţeau în plus la petrecerea generală. Numai ei nu împărtăşeau euforia din „ziua de prăvălie".

Bineînţeles că toţi îi tratau cu cîte ceva. Dar să bei o cană cu ceai cu zahărul şi franzela altuia, să fumezi o ţigară străină – una şi încă una – era cu totul altceva decît să fii „la tine acasă" sau decît să-ţi fi cumpărat toate astea pe banii tăi. Din delicateţe, deţinutul fără bani se temea să mai ia o bucăţică.

Ingeniosul creier colectiv al închisorii a găsit însă o soluţie ca să remedieze situaţia stînjenitoare în care se găseau camarazii fără bani,

1. Membri ai organizaţiei *Narodnaia Volia*.

menajîndu-le amorul propriu şi dîndu-le dreptul cvasioficial de a beneficia de „prăvălie". Fiecare dintre ei putea, total independent, să dispună de banii săi şi să cumpere ce dorea.

Dar de unde proveneau aceşti bani?

A fost readusă la viaţă o denumire celebră apărută în perioada „comunismului de război", în primii ani ai Revoluţiei. E vorba de *kombedî*, comitetele săracilor[1]. Nu se ştie cine lansase aceste cuvinte într-o celulă a închisorii, dar ele au prins uimitor de repede, s-au împămîntenit, au trecut din celulă în celulă - prin bătăi în perete, prin bileţele ascunse undeva sub o laviţă în baie sau, şi mai simplu, în timpul transferurilor dintr-o închisoare în alta.

Închisoarea Butîrskaia e renumită pentru ordinea ei exemplară. O închisoare uriaşă, cu douăsprezece mii de locuri, a cărei populaţie fluctuantă se află în permanentă mişcare douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru: dubele închisorii duc zilnic deţinuţi la Lubianka, de la Lubianka la interogatorii, la confruntări, la tribunal, îi transferă în alte închisori...

În interiorul închisorii, administraţia îi închidea pe cei anchetaţi pentru delicte „de celulă" în turnurile Pugaciov, al Poliţiei, în cele de Nord sau de Sud, unde se aflau celule „disciplinare" speciale. Exista şi un corp cu carcere, unde nu aveai cum să te culci şi puteai să dormi numai şezînd.

În fiecare zi, o cincime din ocupanţii unei celule erau duşi undeva - fie la fotograf, unde deţinutului i se făceau poze după toate regulile, din faţă şi din profil, cu numărul fixat de perdeaua lîngă care era aşezat, fie „să cînte la pian" - procedura dactiloscopiei era obligatorie şi, din motive necunoscute, nu a fost considerată niciodată ceva umilitor, fie la interogatoriu, în corpul de clădire special, prin coridoarele interminabile ale giganticei închisori, unde la fiecare cotitură soldatul care îl escortează pe deţinut loveşte cu cheia în catarama centurii de la brîu, ca să avertizeze că urmează să treacă un „arestat secret". Şi pînă nu i se răspunde cu o bătaie din palme (la Lubianka se bătea din palme ca răspuns la pocnitul din degete, nu la zăngănitul de chei), soldatul nu îl lasă pe deţinut să meargă mai departe.

---

1. Comitetele săracilor au fost înfiinţate la sate în 1918, principala lor atribuţiune constînd în rechiziţionarea grînelor în numele puterii sovietice.

Această mişcare era neîntreruptă, continuă. Poarta de la intrare nu se închidea niciodată pentru mult timp şi n-au existat cazuri de complici care să nimerească în aceeaşi celulă.

Deţinutul care a păşit în afară, care a ieşit din închisoare chiar şi pentru o secundă, nu se poate întoarce – în caz că deplasarea ar fi fost brusc anulată – fără să i se dezinfecteze toate lucrurile. Aceasta e regula impusă de legea sanitară. Hainele celor care erau duşi frecvent la interogatorii la Lubianka se învecheau repede. Oricum, în închisoare hainele se uzează mult mai repede decît în libertate: deţinuţii dorm îmbrăcaţi şi se întorc de pe o parte pe alta pe scîndurile care acoperă priciurile. Aceste scînduri, laolaltă cu despăducherile dese şi în forţă, cu ajutorul focului, distrug rapid îmbrăcămintea deţinuţilor.

Oricît de strict ar fi controlul, „temnicerului îi stă mai puţin gîndul la chei decît întemniţatului la evadare", după cum spune autorul *Mănăstirii din Parma*.

„Comitetele săracilor" au apărut spontan, ca mijloc de autoapărare a deţinuţilor, de ajutor reciproc tovărăşesc. Careva şi-a amintit în acest caz chiar de primele comitete ale săracilor. Şi, cine ştie, autorul care a dat un nou înţeles vechiului termen o fi participat şi el la adevăratele comitete ale săracilor din satele ruseşti, în primii ani ai Revoluţiei. Comitete de ajutor reciproc – iată ce erau „comitetele săracilor" din închisori.

Ele funcţionau ca forma cea mai simplă de ajutor tovărăşesc. Cînd se făcea lista pentru „prăvălie", toţi cei care comandau produse trebuiau să dea zece la sută „comitetului săracilor". Suma totală se împărţea la toţi deţinuţii fără bani din celulă, fiecare dintre ei primind dreptul de a face propria comandă de alimente de la „prăvălie".

Într-o celulă cu şaptezeci-optzeci de deţinuţi se găseau tot timpul şapte-opt oameni fără bani. Cel mai des se întîmpla ca unul dintre ei să primească bani, şi atunci datornicul încerca să înapoieze ce primise de la tovarăşii de celulă, dar nu era obligatoriu. Pur şi simplu, dădea şi el la rîndul său cele zece procente cînd putea.

Fiecare beneficiar al „comitetul săracilor" primea zece-douăsprezece ruble pentru „prăvălie" şi cheltuia aproape cît deţinuţii cu bani. Nu se mulţumea pentru ajutorul primit. Era văzut ca un drept al deţinutului, ca un obicei indiscutabil al închisorii.

Mult timp, poate ani de zile, administraţia închisorii nu a bănuit existenţa acestei organizaţii sau n-a acordat atenţie rapoartelor fidele

ale ciripitorilor din celule sau ale turnătorilor închisorii. E greu de crezut că nu fusese informată în legătură cu „comitetele săracilor". Pur şi simplu, administraţia Butîrkăi nu dorea să repete trista experienţă a luptei zadarnice împotriva faimosului „joc cu chibrituri".

În închisoare toate jocurile sînt interzise. Piesele de şah, modelate din pîine mestecată de toată celula, erau confiscate şi distruse pe loc, odată descoperite de ochiul vigilent al santinelei care spiona prin vizetă. Însăşi expresia „ochi vigilent" a căpătat în închisoare sensul ei propriu, care nu era nicidecum figurat. Era ochiul atent al santinelei, încadrat de vizetă.

Dominoul, jocul de dame erau strict interzise în închisoarea preventivă. Cărţile nu erau interzise, şi biblioteca închisorii era bine dotată, dar deţinutul anchetat nu trăgea alt folos din lectură decît abaterea de la propriile gînduri grave şi dureroase. În celula comună era imposibil să te concentrezi asupra unei cărţi. Cărţile serveau ca amuzament şi distracţie, înlocuiau dominoul şi damele.

În celulele ocupate de infractori, jocul de cărţi era la ordinea zilei. În închisoarea Butîrskaia nu erau cărţi de joc. Şi nici alte jocuri, în afară de „chibrituri".

Acesta era un joc în doi.

O cutie de chibrituri are cincizeci de beţe. Pentru joc, se păstrează treizeci şi se pun în capacul cutiei, care se aşază vertical. Apoi se scutură, se ridică şi beţele se împrăştie pe masă.

Primul jucător apucă un băţ de chibrit cu două degete şi, folosindu-l ca pîrghie, îndepărtează sau dă la o parte cît mai multe beţe din grămadă, fără să le deranjeze pe celelalte. Dacă mişcă două beţe în acelaşi timp, iese din joc. Urmează al doilea, care joacă pînă la prima greşeală.

„Chibriturile" sînt cel mai banal joc de copii, jocul cu beţişoare, doar că adaptat la celula de închisoare de spiritul inventiv al deţinuţilor.

Toată închisoarea juca „chibrituri" cu pasiune şi frenezie – de la micul dejun la prînz şi de la prînz la cină.

Au apărut chiar şi campioni la „chibrituri", au fost procurate cutii de calitate, care căpătaseră luciu de cît fuseseră folosite. Cu ele nu se mai puteau aprinde ţigări.

Acest joc conserva mare parte din energia nervoasă a deţinuţilor şi aducea un strop de linişte în sufletele lor agitate.

Administraţia se dovedea neputincioasă în desfiinţarea sau interzicerea lui. Căci chibriturile erau permise. Ba chiar se distribuiau (cîte o cutie) şi se vindeau la magazin.

Comandanţii corpurilor de clădire încercau să distrugă cutiile, dar se putea juca şi fără ele.

În această bătălie contra jocului cu beţişoare administraţia s-a acoperit de ridicol - toate demersurile ei au fost inutile. Întreaga închisoare continua să joace „chibrituri".

Din acelaşi motiv, teama de ridicol, administraţia închidea ochii şi la „comitetele săracilor", nedorind să se angajeze într-o luptă fără de glorie.

Dar, vai, zvonurile despre „comitetele săracilor" au ajuns tot mai sus şi mai departe, pînă la Instituţie, de unde a venit un ordin cumplit - să se lichideze „comitetele săracilor", întrucît însăşi denumirea părea o provocare, un fel de apel la conştiinţa revoluţionară.

Cîte predici nu s-au ţinut la apeluri! Cîte biletele incriminatoare cu socoteli cifrate ale cheltuielilor şi comenzilor n-au fost confiscate din celule în timpul percheziţiilor inopinate! Cîţi dintre starosti n-au stat în carcere şi în celulele disciplinare din turnul Pugaciov şi cel al Poliţiei!

Totul a fost în zadar: „comitetele săracilor" continuau să existe în pofida tuturor avertismentelor şi sancţiunilor.

Un control real era foarte dificil. În plus, gardianul - comandantul corpului de clădire -, care lucra de mult în închisoare, îi privea puţin altfel pe deţinuţi decît superiorii lui şi uneori, în sinea lor, ajungea să le ţină partea în faţa conducerii. Nu că i-ar fi ajutat. Nu, pur şi simplu le trecea cu vederea infracţiunile, cînd era posibil, se făcea că nu-i observă, într-un cuvînt, le făcea mai puţine şicane. Mai ales dacă supraveghetorul era mai bătrîn. Pentru deţinut, comandantul ideal era omul mai în vîrstă şi nu prea mare în grad. Îmbinarea acestor două condiţii era aproape o garanţie că aveai de-a face cu un om cumsecade. Dacă mai obişnuia să şi bea, cu atît mai bine. Un asemenea om nu se gîndea la carieră şi oricum cariera unui gardian de închisoare, mai ales de lagăr, se făcea cu preţul sîngelui deţinuţilor.

Dar Instituţia cerea lichidarea „comitetelor săracilor", iar conducerea închisorii încerca fără succes să îndeplinească această sarcină.

S-a încercat distrugerea lor din interior, cu siguranţă, cea mai ingenioasă soluţie. „Comitetele" erau o organizaţie ilegală şi orice deţinut putea să se opună contribuţiilor reţinute din oficiu. Cel care nu dorea să plătească aceste „impozite" şi să susţină „comitetele săracilor" putea să protesteze, şi în cazul acesta refuzul şi protestul său ar fi avut sprijinul total al administraţiei închisorii. Şi încă ce

sprijin: căci un colectiv de deţinuţi doar nu era un stat care să perceapă impozite, aşadar, „comitetele săracilor" erau o formă de extorcare, de racket, de furt.

Indiscutabil, oricare deţinut putea să refuze această contribuţie. „Nu vreau, şi gata! Sînt banii mei şi nimeni n-are dreptul să se atingă de ei" etc. Dacă cineva făcea o asemenea afirmaţie, nu se mai oprea nici o sumă şi toată comanda îi era livrată integral.

Dar cine risca o astfel de afirmaţie? Cine risca să se opună colectivului închisorii, unor oameni cu care petreci douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, cînd doar somnul te salvează de privirile răuvoitoare şi duşmănoase ale colegilor? În închisoare fiecare caută fără să vrea sprijin sufletesc la vecinul său, iar un boicot e din cale-afară de înspăimîntător. Chiar mai înspăimîntător decît ameninţările anchetatorului, deşi nici în acest caz nu se face uz de represalii fizice.

Boicotul din închisoare e o armă într-un război al nervilor. Şi ferească Dumnezeu ca cineva să simtă pe propria piele dispreţul făţiş al tovarăşilor săi.

Dar dacă individul antisocial are obrazul prea gros şi e prea încăpăţînat, starostele dispune de o armă mai umilitoare, chiar mai eficientă.

Nimeni în închisoare nu are dreptul să priveze un deţinut de raţia sa de hrană (în afară de anchetatori, care se văd nevoiţi uneori să recurgă la măsura aceasta pentru „instrumentarea cazului"), pînă şi un recalcitrant îşi primeşte gamela de supă, porţia de caşă şi pîinea.

Mîncarea e împărţită de un distribuitor la indicaţiile starostelui de celulă (este una din îndatoririle sale). Priciurile sînt dispuse de-a lungul pereţilor, fiind despărţite de un interval lung de la uşă la fereastră.

Celula are patru colţuri, iar mîncarea se împarte, pe rînd, în fiecare zi începînd cu alt colţ. Această alternanţă era necesară pentru a nu zgîndări iritabilitatea crescută a deţinuţilor din orice fleac, de pildă „suprafaţa" şi „grosul" supei chioare de la Butîrka, pentru a da tuturor şanse egale să apuce din stratul de la fund şi să capete supă caldă... În închisoare nu există lucruri banale.

La începutul mesei, starostele aprobă ordinea distribuţiei mîncării şi adaugă: „pe cutare (îl numeşte) îl laşi la urmă" – adică pe cel care refuză să ţină cont de „comitetele săracilor".

Această insultă umilitoare, insuportabilă, se poate repeta şi de patru ori pe zi la Butîrka, unde dimineaţa şi seara se serveşte ceai, la prînz – supă, iar la cină – caşă.

Cînd se distribuie pîinea, umilința se poate repeta și a cincea oară.

A apela la comandantul corpului de clădire pentru a lămuri asemenea probleme e riscant, întrucît toată celula va depune mărturie împotriva recalcitrantului. În astfel de situații, regula e minciuna colectivă și comandantul corpului de clădire nu va afla adevărul.

Însă egoistul, zgîrciobul, e un om cu tărie de caracter. În plus, el se consideră singurul arestat pe nedrept, în vreme ce toți tovarășii săi de celulă sînt niște infractori. E suficient de gros la obraz și de îndărătnic. Suportă cu ușurință boicotul camarazilor: intelectualii cu trucurile lor n-o să-l facă să-și piardă răbdarea și puterea de a rezista. Numai „neagra", această veche metodă de convingere[1], ar fi putut avea efect asupra lui. Dar la Butîrka nu se practica așa ceva. Egoistul e deja pregătit să-și sărbătorească victoria: boicotul nu are rezultatul scontat.

Dar starostele și deținuții din celulă mai au la dispoziție încă o armă decisivă. Zilnic, la apelul de seară, la schimbarea gărzii, comandantul corpului de clădire care preia serviciul adresează deținuților, conform regulamentului, următoarea întrebare: „Aveți ceva de raportat?".

Starostele face un pas în față și cere ca recalcitrantul boicotat să fie mutat în altă celulă. Nu e nevoie să invoce vreun motiv al transferului, e suficient să-l ceară. În maximum douăzeci și patru de ore, ba chiar mai devreme, transferul are loc negreșit: avertismentul public îl degrevează de orice răspundere pentru păstrarea disciplinei în celulă.

Dacă nu este mutat, se poate întîmpla ca recalcitrantul să fie bătut sau ucis, nu se știe niciodată: sufletul deținutului e tenebros și asemenea cazuri aduc după sine nenumărate explicații neplăcute pe care comandantului de serviciu trebuie să le dea superiorilor.

În cazul unei anchete în legătură cu crima săvîrșită în închisoare, se va dovedi pe loc că șeful corpului de clădire fusese avertizat. Așa că mai bine să accepte cererea și să-l mute cu frumosul în altă celulă.

Să ajungi în altă celulă prin transfer, nu din „libertate", nu e prea plăcut. Acest lucru trezește întotdeauna bănuială și prudență din partea noilor camarazi – oare n-o fi turnător? „E bine dacă a fost mutat la noi doar pentru că a refuzat să participe la «comitetul săracilor», își spune starostele noii celule. Dar dacă o fi ceva mai

1. Bătaie colectivă administrată unui deținut, căruia i se acoperea capul cu o pătură, un sac sau un obiect de îmbrăcăminte.

grav?" Starostele va încerca să afle cauza transferului - printr-un bileţel vîrît pe fundul lăzii de gunoi de la closet ori prin ciocănituri în perete, folosind fie sistemul decembristului Bestujev, fie alfabetul Morse.

Pînă nu vine răspunsul, novicele nu poate conta pe compasiunea şi încrederea noilor săi tovarăşi. După o vreme, se lămureşte cauza mutării, pasiunile se domolesc, dar şi noua celulă are un „comitet al săracilor", cu contribuţiile sale.

Şi totul începe de la capăt - dacă mai începe, fiindcă recalcitrantul, trăgînd învăţăminte din experienţa amară, se va purta altfel. Încăpăţînarea lui e înfrîntă.

În celulele de detenţie preventivă din închisoarea Butîrskaia nu au existat „comitete ale săracilor" cît timp au fost permise pachetele cu lucruri şi cu alimente, iar accesul la magazinul închisorii era practic neîngrădit.

„Comitetele săracilor" au apărut în a doua jumătate a anilor '30, ca o formă stranie de „viaţă personală" a deţinutului sub anchetă, ca o formă de autoafirmare a omului lipsit de drepturi: era un spaţiu minuscul în care un colectiv uman, bine sudat, aşa cum se întîmplă întotdeauna în închisoare - nu în „libertate" sau în lagăr - unde, în pofida lipsei de drepturi, găseşte un punct în care să-şi folosească forţa spirituală pentru afirmarea stăruitoare a eternului drept omenesc de a trăi cum îi place. Această forţă spirituală se opune tuturor regulamentelor închisorii şi anchetei penale şi iese învingătoare.

1959

Magia

Cineva bătu cu un băţ în geam. Mi-am dat seama cine era. Era şeful de secţie.

— Vin acum, am urlat eu pe fereastră.

Mi-am pus pantalonii şi mi-am încheiat gulerul cămăşii cazone. Chiar atunci în pragul camerei apăru Mişka, curierul şefului, care, cu glas tare, a rostit formula obişnuită cu care începea fiecare din zilele mele de lucru.

— La şefu'!

— În biroul lui?

— La postul de gardă!

Îmi era uşor să lucrez cu şeful acesta. Nu era aspru cu deţinuţii, era inteligent şi, chiar dacă traducea orice temă elevată în limbajul său grosolan, înţelegea bine ce şi cum.

La fel de adevărat e că în perioada aceea era la modă „reforjarea" şi şeful voia pur şi simplu să ţină direcţia corectă pe un făgaş necunoscut. Poate că aşa era. Poate. Dar atunci nu mă gîndeam la acest lucru.

Ştiam că şeful – îl chema Stukov – avea multe conflicte cu superiorii, că i se „ţeseau" multe dosare în lagăr, dar nu cunoşteam nici detaliile, nici fondul acestor dosare care nu duceau la nimic sau ale anchetelor neîncepute şi apoi închise.

Stukov mă aprecia, fiindcă nu luam mită şi nu îmi plăceau beţivii. Din cine ştie ce motive, Stukov îi ura pe beţivi... Mă aprecia, probabil, şi pentru curaj.

Stukov era un om în vîrstă, singur. Îl pasiona orice noutate din ştiinţă şi tehnică, iar istoriile despre podul Brooklyn îi stîrneau entuziasmul. Dar eu nu mă pricepeam să-i povestesc nimic care să semene cu podul Brooklyn.

În schimb, se pricepea Miller, Pavel Petrovici Miller, un inginer din procesul de la Şahtî[1].

Miller era favoritul lui Stukov, avid să afle orice noutate ştiinţifică.

L-am ajuns pe Stukov din urmă la postul de gardă.

— Tot mai dormi.

— Nu mai dorm.

— Ştii atunci că a venit un convoi de la Moscova? Prin Perm. Zic eu bine că tragi la aghioase. Adună-ţi oamenii, să mergem la triere.

Secţia noastră se găsea chiar la graniţa lumii libere, la capătul căii ferate; de aici, convoaiele cu deţinuţi porneau pe jos în marşuri lungi, de zile în şir, prin taiga – şi lui Stukov i se dăduse de mult dreptul să-şi oprească oamenii de care avea nevoie.

Era vorba de o magie uimitoare, de nişte scamatorii din domeniul psihologiei aplicate, scamatoriile lui Stukov, un şef care îmbătrînise lucrînd în locurile de detenţie. Stukov avea nevoie de spectatori şi, pare-se, doar eu puteam să-i apreciez talentul extraordinar, aptitudinile care, mult timp, mi-au părut supranaturale, pînă în clipa cînd am simţit că şi eu posed aceeaşi forţă magică.

---

1. În procesul de la Şahtî (1928), cincizeci şi trei de ingineri şi tehnicieni minieri au fost acuzaţi de contrarevoluţie şi sabotaj.

Conducerea ne-a permis să păstrăm în secţie cincizeci de dulgheri. În faţa şefului se încolona convoiul de deţinuţi, dar nu cîte unul în rînd, ci cîte doi, cîte trei.

Stukov avansa încet de-a lungul convoiului, lovindu-şi cu biciuşca cizmele murdare. Din cînd în cînd mîna lui Stukov se ridica.

— Un pas în faţă, tu, tu. Şi tu. Nu, tu nu. Da, tu de colo...

— Cîţi avem?

— Patruzeci şi doi.

— Bine, atunci încă opt.

— Tu... tu.... tu....

Noi treceam numele în listă şi strîngeam dosarele personale.

Toţi cei cincizeci ştiau să folosească toporul şi fierăstrăul.

— Treizeci de lăcătuşi!

Stukov păşea de-a lungul convoiului, încruntîndu-se uşor.

— Un pas în faţă... Tu.... Tu... Iar tu – în spate. Eşti blatar, nu-i aşa?

— Da, cetăţene şef.

Fără să greşească nici măcar o dată, au fost aleşi treizeci de lăcătuşi.

Era nevoie de zece funcţionari de birou.

— Poţi să-i alegi din ochi?

— Nu.

— Atunci hai să începem.

— Un pas înainte, tu... Tu... Tu...

În faţă ieşiră şase persoane.

— În convoiul ăsta nu mai sînt alţi contabili, a spus Stukov.

Le-am verificat dosarele şi, într-adevăr, nu mai erau. Am mai ales funcţionari din următoarele convoaie.

Acesta era jocul preferat al lui Stukov, un joc care mă uluia. Stukov însuşi se bucura ca un copil de capacitatea sa magică şi suferea dacă îşi pierdea siguranţa de sine. Nu greşea, pur şi simplu îşi pierdea siguranţa de sine şi atunci întrerupeam selectarea deţinuţilor.

De fiecare dată urmăream cu încîntare acest joc, care nu avea nimic de a face nici cu cruzimea, nici cu sîngele altuia.

Eram uimit de cît de bine cunoştea oamenii. De acea legătură de cînd lumea dintre trup şi suflet.

De cîte ori nu văzusem aceste scamatorii, aceste demonstraţii ale misterioasei forţe a şefului meu. În spatele lor nu se găsea nimic altceva decît îndelungata experienţă de lucru cu condamnaţi. Îmbrăcămintea deţinutului atenuează diferenţele, şi acest lucru nu

face decît să uşureze sarcina de a citi profesia unui om după chipul, după mîinile lui.

— Azi ce alegem, cetăţene şef?

— Douăzeci de dulgheri. Tocmai am primit o telefonogramă de la Direcţie: să-i triez pe toţi cei care au lucrat la organe[1] - Stukov zîmbi - şi au condamnări de drept comun sau administrative. Asta înseamnă că iar o să stea la masa anchetatorului. Tu ce crezi?

— Eu, nimic. Ordinul e ordin.

— Ţi-ai dat seama cum am ales dulgherii?

— Poate...

— Pur şi simplu aleg numai ţărani. Orice ţăran e şi dulgher. Muncitorii buni îi aleg tot dintre ţărani. Şi nu dau greş. Dar cum să-mi dau seama după privire cine a lucrat la organe? N-am idee. Le fug cumva ochii într-o parte şi-n alta? Ia zi.

— Nu ştiu.

— Nici eu. Poate învăţ la bătrîneţe. Pînă ies la pensie.

Convoiul era încolonat, ca întotdeauna, de-a lungul vagoanelor. Sutkov îşi rosti discursul obişnuit despre muncă şi plăţile conform normei, întinse mîna şi trecu de vreo două ori prin faţa rîndurilor de deţinuţi aliniaţi.

— Am nevoie de dulgheri. Douăzeci de oameni. Dar am să aleg eu, nu mişcă nimeni.

— Tu... tu... tu..., un pas în faţă. Gata. Luaţi-vă lucrurile.

Degetele şeful pipăiau o hîrtiuţă din buzunarul tunicii.

— Nu rupeţi rîndurile. N-am terminat.

Stukov ridică mîna în care ţinea hîrtiuţa.

— Sînt printre voi lucrători ai organelor?

Cele două mii de arestaţi tăceau.

— E cineva printre voi, întreb, care a lucrat înainte la organe? La organe!

Din rîndurile din spate, împungîndu-şi vecinii cu degetele, îşi croi drum cu hotărîre un ins uscăţiv, căruia, într-adevăr, îi fugeau ochii.

— Am lucrat ca informator, cetăţene şef.

— Cară-te de aici! îi spuse Stukov cu dispreţ şi satisfacţie.

1964

1. Referire la organele Ministerului de Interne.

Lida

Condamnarea în lagăr, ultima condamnare a lui Krist, se apropia încet de sfîrşit. Gheaţa moartă a iernii era roasă pe dedesubt de pîrîiaşele primăvăratice ale timpului. Krist îşi impusese să nu se gîndească la zilele de lucru rămase – un mijloc de a distruge voinţa omului, o fantasmă perfidă a speranţei care corupe sufletele deţinuţilor. Dar mersul timpului era tot mai grăbit – aşa se întîmplă mereu spre sfîrşitul condamnării –, fericiţi cei eliberaţi pe neaşteptate, înainte de termen.

Krist alunga gîndul la o posibilă eliberare, la ceea ce în lumea lui Krist poartă numele de libertate.

E foarte greu să te eliberezi. Krist o ştia din proprie experienţă. Ştia cum trebuie să înveţi din nou să trăieşti, ştia că e dificil să intri într-o lume cu alte etaloane şi criterii morale, ştia cît de greu e să reînvii acele noţiuni care existau în sufletul omului înaintea arestării. Aceste noţiuni nu erau iluzii, ci legi ale unei alte lumi, ale lumii de dinainte.

Eliberarea era grea, dar şi prilej de bucurie, căci mereu se ridicau din adîncul sufletului acele forţe care îi dădeau lui Krist siguranţă în comportament, curajul în fapte şi o privire fermă spre zorii zilei de mîine.

Krist nu se temea de viaţă, dar ştia că nu-i de glumit cu ea, că viaţa e o treabă serioasă.

Krist mai ştia şi altceva: că odată întors în libertate, devenea „însemnat", „stigmatizat" pentru totdeauna – ţintă veşnică de vînătoare pentru cîinii pe care stăpînii îi pot elibera din lesă în orice clipă.

Dar Krist nu se temea de persecuţie. Mai avea multe resurse – sufleteşti chiar ceva mai multe ca înainte, fizice – mai puţine.

Vînătoarea din '37 îl adusese la închisoare, la o nouă condamnare, mai lungă, şi cînd această condamnare a fost ispăşită, Krist a primit alta – şi mai mare. Dar pînă la execuţie mai erau cîteva trepte, cîteva trepte de pe o scară înspăimîntătoare, vie şi în mişcare, ce uneşte individul cu statul.

Să te eliberezi era periculos. Împotriva oricărui deţinut căruia i se termina condamnarea, începea în ultimul an o vînătoare în toată regula – nu se ştie dacă ordonată sau fabricată de Moscova, că „doar şi perii capului sînt număraţi", şi aşa mai departe. O vînătoare din provocări, denunţuri, interogatorii. Sunetele înfiorătoarei orchestre de jazz a lagărului, ale octetului „şapte suflă, unul bate toba" răsunau

din ce în ce mai tare, mai clar în urechile celor care aşteptau să se elibereze. Tonul devenea tot mai sinistru şi puţini puteau să scape cu bine – şi din întîmplare! – din această vîrşă, acest juvelnic, acest năvod, această plasă şi să-şi croiască drum în largul mării unde, pentru cel întors în libertate, nu existau puncte de orientare, căi sigure, zile şi nopţi fără pericole.

Krist ştia toate aceste lucruri, le înţelegea şi le ştia, de multă vreme le ştia, şi se apăra cum putea. Dar nu avea cum să le evite.

Acum se încheia a treia condamnare, cea de zece ani, dar numărul arestărilor, al „dosarelor" deschise, al tentativelor de a-i da o altă condamnare (care, în cazul lui Krist, nu avuseseră nici un rezultat, adică fuseseră pentru el o victorie, o reuşită) era greu de calculat. Şi nici Krist nu le ţinea socoteala. Era de rău augur în lagăr.

Cîndva, pe cînd era un puşti de şaisprezece ani, Krist primise prima sa condamnare. Abnegaţia, spiritul de sacrificiu chiar, dorinţa de a nu da ordine, ci de a face totul cu propriile sale mîini existau dintotdeauna în sufletul lui Krist, alături de dorinţa înflăcărată de a nu se supune comenzilor, părerilor, voinţei altora. Krist păstrase întotdeauna în adîncul sufletului său dorinţa de a-şi măsura forţele cu persoana care stă de cealaltă parte a mesei de anchetă, dorinţă cultivată din copilărie, prin intermediul lecturilor şi al oamenilor pe care Krist îi cunoscuse în tinereţe şi despre care auzise. Astfel de oameni erau mulţi în Rusia, în Rusia literară cel puţin, în periculoasa lume a cărţilor.

Krist era asociat cu „mişcarea" în toate arhivele Uniunii Sovietice, şi cînd s-a dat semnalul următoarei persecuţii, a plecat la Kolîma, cu stigmatul de moarte KRTD[1]. Era un *liternik*, un *litiorka*, posesorul celei mai periculoase litere: T. O filă ca foiţa fină de ţigară, lipită în dosarul personal al lui Krist: „directivă specială" de la Moscova; textul era tipărit colografic foarte neclar, neinteligibil, sau poate era al zecelea exemplar bătut la o maşină de scris. Krist avusese ocazia să ţină în mînă acea foiţă prevestitoare de moarte, şi numele de familie era scris cu o mînă fermă, cu caligrafia impasibil de clară a unui funcţionar – ca şi cînd textul nici n-ar fi avut importanţă –, de către un funcţionar care scrie numele cu ochii închişi şi îl trece cu

1. În cazul condamnaţilor KRTD (activitate contrarevoluţionară troţkistă), litera T, prin care se diferenţiau de condamnaţii KRD (activitate contrarevoluţionară), însemna un regim de detenţie mult mai aspru şi imposibilitatea de a reveni la o viaţă normală.

cerneală pe rîndul potrivit. „Pe durata perioadei de detenţie, a se priva de legături poştale şi telegrafice, a se angaja doar în munci fizice grele, a se raporta trimestrial în legătură cu comportamentul său."

„Directiva specială" era un ordin de a ucide, de a nu lăsa în viaţă, şi Krist înţelegea acest lucru. Doar că nu avea cînd să se gîndească la asta. Şi nici nu voia.

Toţi cei condamnaţi în temeiul „directivelor speciale" ştiau că foiţa aceasta de ţigară obligă orice autoritate viitoare – de la soldatul din escortă la şeful Direcţiei lagărelor – să supravegheze, să raporteze, să ia măsuri; ştiau că dacă vreun şefuleţ nu se va dovedi activ în anihilarea posesorilor „directivelor speciale", acesta va fi denunţat de propriii tovarăşi şi colegi şi va suferi dezaprobarea conducerii superioare. Iar cariera lui în lagăr nu va avea nici un viitor dacă nu participă activ la executarea ordinelor de la Moscova.

La prospectările carboniere erau puţini deţinuţi. Contabilul prospecţiunii, *bîtovikul*[1] Ivan Bogdanov, care, prin cumul de funcţii, era şi secretarul directorului, vorbise cu Krist de cîteva ori. Să fii paznic era o muncă bună. Paznicul anterior, un bătrîn estonian, murise de insuficienţă cardiacă. Krist visa la această slujbă. Dar nu a primit-o... Şi s-a pus pe înjurat. Ivan Bogdanov l-a auzit.

— Tu ai „directivă specială", spuse Bogdanov.

— Ştiu.

— Ştii ce înseamnă asta?

— Nu.

— Dosarul personal se face în două exemplare. Unul rămîne la persoana respectivă, ca un fel de buletin, iar celălalt se păstrează la Direcţia lagărelor. Al doilea, bineînţeles, nu e accesibil, dar nimeni nu l-a verificat vreodată. Important e că foaia de aici te însoţeşte peste tot.

Nu după mult timp, Bogdanov a fost transferat altundeva şi a venit să-şi ia rămas-bun de la Krist chiar unde lucra acesta, la puţul de explorare. Un foc ce fumega gonea ţînţarii de la puţ. Ivan Bogdanov se aşează pe marginea puţului şi scoase de la piept o hîrtie foarte subţire, decolorată.

---

1. Derivat de la rus. *bît* (fel de viaţă, trai, viaţă cotidiană). În limbajul concentraţionar, termenul desemnează o categorie a deţinuţilor de drept comun şi a apărut în 1922, cînd autorităţile au considerat că infractorii proveniţi din rîndul „clasei muncitoare" erau victime ale condiţiilor de viaţă moştenite din regimul ţarist. În închisori şi lagăre se bucurau de privilegii, ca persoane ce puteau fi reeducate.

— Eu plec mîine. Astea sînt directivele tale speciale.

Krist le citi. Şi le ţinu minte pentru totdeauna. Ivan Bogdanov luă hîrtia şi o arse în foc, fără s-o lase din mînă pînă cînd nu arse şi ultima literă.

— Îţi doresc...

— Să fii sănătos.

A fost schimbat directorul – Krist avusese o groază de şefi la viaţa lui –, a fost schimbat secretarul directorului.

Krist începu să se simtă extenuat la mină şi ştia ce înseamnă asta. Se eliberase postul de macaragiu. Dar Krist nu avusese niciodată de-a face cu mecanismele şi privea cu suspiciune şi neîncredere pînă şi gramofonul. Dar Semionov, blatarul care renunţase la postul de macaragiu pentru o slujbă mai bună, îl linişti:

— Tu, „fraiere", eşti o budală patentată, aşa că n-ai nici o şansă. Toţi sînteţi aşa. Toţi. De ce ţi-e frică? Un deţinut nu trebuie să se teamă de nici un mecanism. O să înveţi ce trebuie. N-ai nici o răspundere. E nevoie doar de un pic de curaj, atîta doar. Pune mîna pe levier şi nu mă mai ţine aici, că ratez şi eu ocazia...

Krist ştia că blatarii sînt una, iar „fraierii", mai ales cei cu sigla KRTD, cu totul altceva, dar cînd veni vorba de răspundere, încrederea lui Semionov i se transmise lui.

Dispecerul era tot cel dinainte şi dormea în acelaşi loc, într-un colţ al barăcii. Krist se apropie de el.

— Şi tu ai directive speciale.

— De unde să ştiu eu?

— Păi te faci că nu ştii. Iar eu, să zicem că nu ţi-am văzut dosarul. Să încercăm.

Aşa a ajuns Krist macaragiu. Cupla şi decupla pîrghiile cabestanului electric, întindea cablul de oţel, coborînd vagonetele în mină. S-a odihnit puţin. O lună s-a odihnit. Apoi a venit un mecanic, *bîtovik*, şi Krist a fost trimis din nou în mină, unde împingea vagonete, le umplea cu cărbuni şi se gîndea că mecanicul *bîtovik* n-o să rămînă nici el prea mult să facă o muncă atît de meschină, fără profit, precum cea de macaragiu în mină. Doar pentru un *liternik*, cum era Krist, cabestanul din mină era raiul, şi odată ce mecanicul *bîtovik* va pleca, el va manevra iarăşi aceste pîrghii binecuvîntate şi va cupla întrerupătorul cabestanului.

Krist n-a uitat nici o zi petrecută în lagăr. De acolo, din mină, l-au dus în zona specială, l-au judecat şi i-au dat condamnarea aceasta, care acum se apropia de sfîrşit.

Krist a reuşit să termine cursurile de felcer; a rămas în viaţă şi, mai ales, şi-a dobîndit independenţa, un aspect important al profesiei de medic în Nordul îndepărtat. Acum Krist conducea camera de gardă a unui spital enorm pentru deţinuţi.

.....

Dar nu aveai cum să te aperi. Litera T din sigla lui Krist era o marcă, un semn, un stigmat, o pată, din pricina căreia Krist fusese hăituit mulţi ani, fără să fie scos din abatajele aurifere îngheţate, pe un ger kolîmian de minus şaizeci de grade. Ucigîndu-l cu munca grea, cu efortul peste puteri din lagăr, proslăvit ca o „chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism", ucigîndu-l cu bătăile superiorilor, cu paturile armelor soldaţilor din escortă, cu pumnii brigadierilor, cu ghionturile frizerilor, cu coatele camarazilor... Ucigîndu-l cu foamea, cu zeama chioară a supei de lagăr.

Krist ştia, văzuse şi observase de nenumărate ori că nici un alt articol din Codul Penal nu era la fel de periculos pentru stat ca sigla lui care conţinea litera „T". Nici trădarea de patrie, nici terorismul, nici măcar acest întreg buchet cumplit de puncte ale articolului 58. Sigla de patru litere a lui Krist era stigmatul fiarei care trebuie ucisă, pe care ţi s-a ordonat s-o ucizi.

Această siglă era vînată de toate escortele din toate lagărele ţării trecute, prezente şi viitoare - nici un şef din lume n-ar fi dorit să-şi dovedească slăbiciunea în lichidarea unui asemenea „duşman al poporului".

Acum, Krist, felcer într-un spital mare, ducea o luptă îndîrjită cu blatarii, cu acea lume infracţională pe care statul o chemase în ajutor în '37 ca să-l extermine pe Krist şi pe tovarăşii lui.

În spital, Krist muncea foarte mult, fără să risipească nici timp, nici puteri. Superiorii, conform dispoziţiilor permanente de la Moscova, ordonaseră nu o dată ca deţinuţii din categoria lui Krist să fie daţi afară şi trimişi la muncile în comun. Dar directorul spitalului era un veteran al Kolîmei şi cunoştea valoarea energiei acestor oameni. Înţelegea bine că Krist se implică şi se va implica foarte mult în munca sa. Iar Krist ştia că directorul înţelege acest lucru.

Şi iată că perioada de detenţie se scurgea încet, ca gheţurile iernii într-o ţară unde nu există ploi calde de primăvară care transformă viaţa, ci doar munca lentă şi distrugătoare a soarelui, cînd rece, cînd arzător. Condamnarea se topea ca gheaţa, se micşora. Sfîrşitul detenţiei era aproape.

Grozăvia se apropia de Krist. Tot viitorul său avea să fie înveninat de acest important cazier, de articol, de KRTD. Ştampila aceasta îi va închide lui Krist drumul către orice viitor, i-l va închide pentru toată viaţa, oriunde în ţară, indiferent de locul de muncă. Ştampila aceasta nu doar că îl va priva de buletin, ci nu îi va permite o veşnicie să-şi găsească de lucru, n-o să-l lase să plece din Kolîma. Krist urmărea cu atenţie eliberarea celor puţini care, asemenea lui, supraviețuiseră pînă la final, avînd trecutul însemnat cu litera „T" – în condamnarea de la Moscova, în formularul-buletin din lagăr, în dosarul personal.

Krist încerca să-şi imagineze limita acestei forţe neutre care îi conduce pe oameni, încerca să o aprecieze la justa ei valoare.

În cel mai bun caz, va fi lăsat pe acelaşi post după ispăşirea condamnării, la vechiul lui loc de muncă. Nu va fi alungat din Kolîma. O să-l lase pînă la primul semnal, pînă la primul sunet de corn care deschide vînătoarea...

Ce e de făcut? Poate că lucrul cel mai simplu e funia... Mulţi rezolvaseră astfel această problemă. Nu! Krist se va lupta pînă la sfîrşit. Se va lupta ca o fiară, se va lupta aşa cum fusese învăţat în această perpetuă hăituire a omului de către stat.

Multe nopţi Krist nu a dormit, gîndindu-se la apropiata şi iminenta sa liberare. Nu blestema, nu se temea. Doar căuta.

Revelaţia a venit, ca întotdeauna, din senin. Din senin, dar după o tensiune cumplită, nu o tensiune spirituală, nici a forţelor sufleteşti, ci a întregii fiinţe a lui Krist. A venit aşa cum vin cele mai bune versuri, cele mai bune rînduri ale unei povestiri. Zi şi noapte te gîndeşti la ele fără să găseşti un răspuns, şi revelaţia vine ca bucuria cuvîntului perfect, ca bucuria unei soluţii. Nu era bucuria speranţei: fuseseră prea multe dezamăgiri, greşeli, lovituri pe la spate pe drumul lui Krist.

Dar a venit revelaţia. Lida...

Krist lucra de mult în acest spital. Devotamentul lui necondiţionat faţă de interesele spitalului, energia, implicarea permanentă în orice problemă a spitalului – mereu în folosul spitalului! – îi asiguraseră deţinutului Krist un statut special. Felcerul Krist nu era responsabilul camerei de gardă, aceasta era o slujbă de salariat liber. Responsabil era nu se ştie cine – registrul de personal era întotdeauna un rebus pe care îl dezlegau în fiecare lună doi oameni: directorul spitalului şi contabilul-şef.

În întreaga sa viaţă conştientă Krist iubise puterea efectivă, nu respectul de ochii lumii. Şi în activitatea literară de pe vremuri – în tinereţe – nu îl atrăseseră gloria, celebritatea, ci conştiinţa propriei forţe şi ştiinţa de a scrie, de a face ceva nou, al său, ceva ce nu poate fi realizat de nimeni altcineva.

Stăpînii de drept ai camerei de gardă erau medicii de gardă, dar aceştia erau treizeci şi mersul lucrurilor în spital – succesiunea ordinelor, a „politicii" curente a lagărului şi a altor legi din lumea deţinuţilor şi a stăpînilor lor – se păstra doar în memoria lui Krist. Erau chestiuni delicate, accesibile nu oricui. Dar ele cereau atenţie şi soluţii, iar medicii de gardă înţelegeau acest lucru foarte bine. Practic, decizia de spitalizare a oricărui bolnav îi revenea lui Krist. Medicii o ştiau şi aveau chiar ordine directe, evident verbale, ale directorului.

Cu vreo doi ani în urmă medicul de gardă îl trăsese pe Krist deoparte.

— E aici o fată singură.

— Nu mă interesează nici o fată.

— Aşteaptă. Eu personal n-o cunosc. Uite care-i treaba.

Medicul îi şopti lui Krist la ureche nişte cuvinte grosolane şi neruşinate. De fapt, şeful administraţiei lagărului se ţinea după secretara lui, o deţinută de drept comun, firește. Soţul din lagăr al deţinutei fusese de mult trimis într-o mină disciplinară, la ordinul şefului. Dar fata nu voia să trăiască cu şeful. Iar acum, fiind în trecere – tocmai trecea în apropiere un convoi de deţinuţi –, medicul încerca să o interneze ca să o scape de hărţuieli. Din Spitalul Central, pacienţii nu mai sînt trimişi înapoi după ce se fac bine: sînt transferaţi în altă parte. Poate acolo unde braţul şefului nu mai are cum să ajungă.

— Aşa deci! spuse Krist. Atunci adu fata.

— E aici. Intră, Lida!

O fată blondă, mică de statură, apăru în faţa lui Krist şi îl privi cu îndrăzneală.

Ah, cîţi oameni nu-i trecuseră lui Krist prin faţa ochilor! Cîte mii de ochi nu înţelesese şi descifrase! Krist greşea rar, foarte rar.

— Bine, spuse Krist. Internaţi-o în spital.

Şefuleţul care o adusese pe Lida dădu buzna în spital să protesteze. Însă pentru gardienii din spital, un sublocotenent nu e un grad important. Nu-l lăsară să intre. Locotenentul nu reuşi să ajungă pînă la colonel, directorul spitalului; îl primi doar maiorul, medicul-şef.

Aşteptă nerăbdător să fie primit ca să-şi expună problema. Medicul-şef îl rugă pe locotenent să nu-i înveţe pe doctorii din spital cine e bolnav şi cine nu. Şi pînă la urmă, de ce îl preocupă soarta secretarei lui? Să ceară alta din lagărul local. Şi o să i se trimită. Într-un cuvînt, medicul-şef nu avea timp de pierdut. Următorul!...

Locotenentul plecă înjurînd şi dispăru din viaţa Lidei pentru totdeauna.

Întîmplarea a făcut ca Lida să rămînă în spital. Făcea muncă de birou, lua parte la activităţile artistice. Krist nu aflase articolul în temeiul căruia fusese condamnată, nu îl interesaseră niciodată infracţiunile comise de oamenii pe care îi întîlnea în lagăr.

Spitalul era mare. O clădire uriaşă cu două etaje. De două ori pe zi, o escortă aducea schimbul personalului de serviciu din zona lagărului: medicii, asistentele, felcerii, infirmierii şi oamenii de serviciu se schimbau în tăcere în vestiar şi tot în tăcere se răspîndeau prin secţiile spitalului şi abia cînd ajungeau la locul lor de muncă, se transformau în Vasili Feodorovici, Anna Nikolaevna, Katia sau Petea, Vaska, în Lunganu' sau Ciupitu', în funcţie de postul deţinut – de medic, asistentă, infirmier sau personal „extern".

Întrucît lucra toată ziua, Krist nu mergea în lagăr. Uneori el şi Lida se întîlneau întîmplător şi îşi zîmbeau. Totul se întîmplase cu doi ani în urmă. În spital se schimbaseră deja de două ori şefii tuturor secţiilor. Nimeni nu-şi mai amintea cum fusese internată Lida în spital. Doar Krist îşi amintea. Şi voia să ştie dacă şi Lida îşi aminteşte.

Hotărîrea lui Krist era luată şi, la şedinţa de personal, se apropie de Lida.

Lagărul nu e amator de sentimentalisme, nici de introduceri şi explicaţii lungi şi inutile, nici de tot felul de „abordări".

Şi Lida, şi Krist erau veterani ai Kolîmei.

— Ascultă, Lida, lucrezi la Secţia de evidenţă?

— Da.

— Tu baţi la maşină actele de eliberare?

— Da, îi răspunse Lida. Le mai scrie şi şeful. Dar nu se descurcă, strică formularele. Toate actele astea eu le bat la maşină.

— În curînd o să ajungi şi la ale mele.

— Felicitări...

Lida culese un fir de praf invizibil de pe halatul lui Krist.

— O să treci toate antecedentele mele penale, e o rubrică specială, nu-i aşa?

— Da, aşa e.

— Sari peste litera T din KRTD.

— Am înţeles, îi spuse Lida.

— Dacă observă şeful cînd semnează, zîmbeşti şi spui că ai greşit. Că ai stricat un formular...

— Ştiu ce să spun...

Personalul de serviciu se alinia în formaţia de plecare.

După două săptămîni, Krist a fost convocat şi i-a fost înmînat certificatul de eliberare, fără litera „T".

Doi ingineri şi un medic, cunoscuţi de-ai lui Krist, îl însoţiră la secţia de paşapoarte, ca să vadă ce fel de buletin va primi Krist. Sau dacă îi va fi refuzat, aşa cum... Documentele erau predate printr-o ferestruică. Răspunsul venea după patru ore. Krist luă prînzul la prietenul său medic, fără să-şi facă griji. În asemenea situaţii, trebuie să ştii să te forţezi să prînzeşti, să cinezi şi să iei micul dejun.

Patru ore mai tîrziu prin ferestruică a fost azvîrlită hîrtiuţa liliachie a unui buletin valabil un an.

— Pe un an? întrebă Krist nedumerit, dînd întrebării un înţeles aparte.

Prin ferestruică apăru mutra rasă a unui militar.

— Pe un an. Momentan n-avem formulare pentru buletine pe cinci ani, cum e prevăzut la dumneavoastră. Dacă vreţi să mai aşteptaţi pînă mîine, cînd primim formulare, îl transcriem. Sau îl schimbaţi pe ăsta peste un an?

— Mai bine îl schimb peste un an.

— Bine.

Şi trînti ferestruica.

Cunoscuţii lui Krist erau uluiţi. Inginerul era de părere că e izbînda lui Krist, altul vedea în acest lucru mult aşteptata îmblînzire a regimului, rîndunica cea dintîi care, fără doar şi poate, vesteşte primăvara. Doctorul, în schimb, vedea în asta mîna lui Dumnezeu.

.....

Krist nu i-a spus Lidei nici un cuvînt de mulţumire. Dar ea nici nu-l aştepta. Pentru aşa ceva nu se mulţumeşte. Recunoştinţa e un cuvînt nepotrivit.

1965

Anevrism de aortă

Ghenadi Petrovici Zaiţev intră în gardă la nouă dimineaţa, iar la zece şi jumătate sosi deja un convoi de pacienţi format din femei. Printre ele era şi pacienta despre care Podşivalov îi vorbise lui Ghenadi Petrovici: Ekaterina Glovaţkaia. Cu ochi negri şi trupeşă, femeia îi plăcu lui Ghenadi Petrovici, chiar foarte mult.

— Nu e rea, ce zici? îl întrebă un felcer, cînd pacientele au fost duse să se spele.

— Nu e rea...

— Ea e cea care..., şi felcerul îi şopti ceva la ureche doctorului Zaiţev.

— Ei şi? Ce, o fi a lui Senka? răspunse Ghenadi Petrovici cu glas tare. A lui Senka, a lui Venka, da' încercarea moarte n-are.

— Atunci succes! Din tot sufletul!

Spre seară, Ghenadi Petrovici plecă să facă turul spitalului. Felcerii de gardă, cunoscînd obiceiurile lui Zaiţev, turnau în eprubete amestecuri neobişnuite din *tinctura absenti* şi *tinctura valeriani*, ba chiar lichior Noaptea albastră, de fapt alcool denaturat. Faţa lui Ghenadi Petrovici se făcea tot mai roşie, iar părul alb, tuns scurt, nu ascundea chelia stacojie a medicului de gardă. Zaiţev ajunse în salonul femeilor la unsprezece noaptea. Secţia fusese deja închisă cu zăvoare de fier ca să fie evitat asaltul blatarilor-violatori din salonul bărbaţilor. Uşa avea un vizor, un „ochi", şi o sonerie electrică legată la postul de gardă, unde era paza.

Ghenadi Petrovici bătu la uşă, „ochiul" clipi şi zăvoarele zăngăniră. Asistenta din garda de noapte deschise uşa. Ştia prea bine slăbiciunile lui Ghenadi Petrovici, aşa că îl trata cu toată indulgenţa unui deţinut faţă de alt deţinut.

Ghenadi Petrovici trecu în sala de tratamente, şi sora îi dădu o eprubetă plină cu Noapte albastră. Ghenadi Petrovici o bău.

— Dintre cei veniţi azi, cheam-o pe asta... pe Glovaţkaia.

— Dar...

Sora clătină din cap dezaprobator.

— Nu e treaba ta. Cheam-o aici!

.....

Katia bătu la uşă şi intră. Medicul de gardă închise uşa cu zăvorul. Katia se aşeză pe marginea canapelei. Ghenadi Petrovici îi descheie halatul, trase gulerul într-o parte şi şopti:

— Trebuie să te ascult... inima ta... Şefa ta m-a rugat... O s-o fac franţuzeşte... Fără stetoscop...

Ghenadi îşi lipi urechea păroasă de pieptul cald al Katiei. Totul se petrecea la fel cum se petrecuse de alte zeci de ori, cu alte paciente. Faţa lui Ghenadi Petrovici se făcuse stacojie şi medicul asculta doar bătăile surde ale propriei inimi. O îmbrăţişă pe Katia. Deodată, auzi un sunet ciudat şi foarte cunoscut. Ai fi zis că undeva, în apropiere, toarce o pisică sau susură un izvor. Ghenadi Petrovici era înainte de toate medic: pe vremuri fusese totuşi asistentul lui Pletniov[1].

Propria inimă bătea tot mai încet, tot mai regulat. Ghenadi Petrovici îşi şterse fruntea năduşită cu un prosop şi începu din nou s-o asculte pe Katia. Îi ceru să se dezbrace şi ea se dezbrăcă, alarmată de tonul schimbat al acestuia, de neliniştea care se simţea în glasul şi în privirea lui.

Ghenadi Petrovici o ascultă încă o dată şi încă o dată – torsul de pisică nu înceta.

Se plimbă o vreme prin încăpere, pocnind din degete, apoi deschise uşa. Asistenta din garda de noapte intră zîmbind complice.

— Să-mi aduceţi fişa de observaţie a acestei paciente, spuse Ghenadi Petrovici. Duceţi-o în salon. Iertaţi-mă, Katia.

Ghenadi Petrovici luă dosarul cu istoricul bolii Glovaţkăi şi se aşeză la masă.

— Vedeţi, Vasili Kalinîci, îi spuse directorul spitalului noului secretar de partid în dimineaţa următoare, sînteţi de puţin timp în Kolîma şi nu ştiţi toate şmecheriile domnilor deţinuţi. Citiţi un pic din ce a scornit azi medicul de gardă. Uitaţi raportul lui Zaiţev.

Secretarul de partid se duse la fereastră şi, după ce trase perdeaua, se aşeză în lumina pe care gheaţa de afară o împrăştia pe fila raportului.

— Ei, ce zici?

— Pare foarte grav....

Directorul izbucni în rîs.

— Pe mine, spuse el cu un aer important, pe mine nu mă duce de nas domnul Podşivalov.

Podşivalov era un deţinut, responsabil al cercului artistic sau al „teatrului iobagilor"[2], cum îl numea în glumă directorul.

---

1. Dmitri Pletniov, cardiolog de reputaţie internaţională, condamnat la 25 de ani de închisoare, mort, se pare, în 1953, în lagărul de la Vorkuta.
2. În feudalism, unii nobili organizau pe moşiile lor teatre, în care jucau robii.

— Păi de ce să te ducă de nas?

— Îţi spun eu de ce, dragul meu Vasili Kalinîci. Fata asta, Glovaţkaia, a fost în brigada culturală. Artiştii, după cum ştii, se bucură de oarece libertate. Ea e femeia lui Podşivalov.

— Aşa...

— Se înţelege de la sine că imediat ce-am aflat, am dat-o afară din brigadă şi am trimis-o într-o mină disciplinară pentru femei. În cazuri din astea, Vasili Kalinîci, îi separăm pe amanţi. Care e mai util şi mai important îl ţinem la noi, pe celălalt - la mina disciplinară...

— Nu e foarte corect. Amîndoi trebuie...

— În nici un caz. Scopul e să-i separăm. Persoana utilă rămîne în spital. Şi lupii sînt sătui, şi oile tefere.

— Asta aşa e...

— Ascultă mai departe. Glovaţkaia a plecat la disciplinară şi după o lună ne-o aduc palidă, bolnavă - că doar ştiu ei acolo ce măselariţă să înghită - şi o internează. Aflu dimineaţă şi dau ordin s-o externeze, să se ducă la mama dracului. E luată de aici. După trei zile iar ne-o aduc. De data asta, mi-au spus că e maestră în broderie - în Ucraina de Vest toate sînt maestre -, şi nevastă-mea mă roagă s-o las în spital o săptămînă. Mi-o fi pregătind o surpriză de ziua mea, o broderie, îmi zic... Într-un cuvînt, îl chem pe Podşivalov şi îi spun: dacă-mi dai cuvîntul că nu încerci să te vezi cu Glovaţkaia, o internez o săptămînă. Şi Podşivalov face o plecăciune şi îmi mulţumeşte.

— Şi? S-au văzut?

— Nu, nu s-au văzut. Dar acum acţionează prin interpuşi. Uite, Zaiţev ăsta - nimic de zis, nu e doctor rău. Chiar faimos pe vremuri. Dar acum o ţine pe-a lui, a scris şi în raport: „Glovaţkaia are anevrism de aortă". Şi toţi ceilalţi i-au găsit nevroză cardiacă, stenocardie. De la mină au trimis-o cu insuficienţă cardiacă. Era un diagnostic fals, medicii noştri au descoperit-o imediat. În schimb, Zaiţev, după cum bine vezi, scrie că „orice mişcare bruscă a pacientei poate avea un deznodămînt fatal". Ca să vezi de ce sînt în stare!

— Daaa, spuse secretarul de partid. Dar mai sînt şi alţi medici, ar putea s-o vadă şi ei.

Directorul o mai trimisese pe Glovaţkaia şi la alţi medici, pînă la raportul lui Zaiţev. Obedienţi, toţi o declaraseră sănătoasă. Directorul a ordonat să fie externată.

Cineva bătu la uşa cabinetului. Era Zaiţev.

— Ai putea măcar să te piepteni înainte să te prezinţi în faţa unui superior.

— Bine, răspunse Zaiţev aranjîndu-şi părul. Am venit la dumneavoastră cu o problemă importantă, cetăţene director. O expediază pe Glovaţkaia. Ea are anevrism de aortă, chiar foarte grav. Orice mişcare...

— Marş de-aici! urlă directorul. Pînă unde-au ajuns, nemernicii! Să vină la mine în birou...

După percheziţia tradiţională, efectuată fără grabă, Katia îşi strînse lucrurile, le băgă într-un sac şi se încolonă în rîndurile convoiului. Un soldat din escortă îi strigă numele, ea făcu cîţiva paşi şi uşa imensă a spitalului o împinse afară. Un camion acoperit cu pînză de cort se afla la intrarea spitalului. Oblonul din spate era lăsat. O infirmieră, care stătea în remorcă, îi întinse Katiei mîna. Din pîcla groasă îngheţată se ivi Podşivalov. O salută pe Katia agitînd o mănuşă, Katia îi răspunse cu un zîmbet calm şi vesel, apoi îi întinse mîna infirmierei şi sări în maşină.

În clipa aceea simţi o arsură puternică în piept, îşi pierdu cunoştinţa şi văzu pentru ultima oară chipul schimbat de groază al lui Podşivalov şi ferestrele îngheţate ale spitalului.

— Duceţi-o la camera de gardă, ordonă medicul de serviciu.

— Mai bine la morgă, spuse Zaiţev.

1960

Bucata de carne

Da, Golubev adusese această jertfă de sînge. O bucată de carne tăiată din corpul lui şi aruncată la picioarele atotputernicului Dumnezeu al lagărelor. Să-l înduplece. Să-l înduplece sau să-l înşele? Viaţa repetă temele shakespeariene mai des decît credem. Oare Lady Macbeth, Richard al III-lea, regele Claudius ţin doar de îndepărtatul Ev Mediu? Iar Shylock, cel care voia să taie din trupul neguţătorului din Veneţia un funt de carne de om viu, oare acel Shylock e doar o poveste? Fără îndoială, apendicele vermiform al cecumului, un organ rudimentar, cîntăreşte mai puţin de un funt. La fel de adevărat e că jertfa de sînge fusese adusă în condiţii complet aseptice. Şi totuşi...

Organul rudimentar s-a dovedit a nu fi deloc rudimentar, ci necesar, eficient, capabil să salveze viaţa...

Sfîrşitul de an umple de nelinişte viaţa deţinuţilor. A tuturor celor care nu ocupă un post sigur (şi care dintre deţinuţi e încredinţat că are un post sigur?). Mă refer, bineînţeles, la 58-iştii care, după mulţi ani de muncă în abataj, în foame şi frig, şi-au cîştigat fericirea iluzorie şi nesigură de a lucra cîteva luni, cîteva săptămîni, în specialitatea lor sau ca „pripăşiţi" – contabil, felcer, doctor, laborant – la cei care au răzbit în profesii menite doar oamenilor liberi (dar oameni liberi nu există) sau *bîtovikilor*, care apreciază prea puţin aceste „munci privilegiate", întrucît îşi pot găsi oricînd aşa ceva şi, drept urmare, nu fac decît să se îmbete sau chiar mai rău.

În posturile prevăzute în schemă lucrează şi 58-işti. Şi o fac bine. La perfecţie. Şi fără speranţă. Pentru că vine o comisie, îi găseşte şi îi dă afară, iar conducerea se mai alege şi cu o mustrare. Directorul nu vrea să-şi strice relaţiile cu această înaltă comisie, îi înlătură din timp pe toţi cei cărora nu li se cuvin aceste posturi „privilegiate".

Un şef bun aşteaptă sosirea comisiei. Să se descurce comisia: să dea afară pe cine doreşte şi să-l ducă de acolo. Dar nu pentru multă vreme. Cei care rămîneau rămîneau pentru mult timp: un an, pînă la sfîrşitul lui decembrie următor. Sau cel puţin jumătate de an. Un şef mai rău, mai prost o face chiar el, fără să mai aştepte venirea comisiei, ca să poată raporta că totul e în ordine.

Iar cel mai prost dintre şefi, cel mai puţin experimentat execută fidel ordinele conducerii superioare şi nu permite 58-iştilor să facă nici o altă muncă, în afară de tîrnăcop şi roabă, fierăstrău şi topor.

Unui asemenea şef îi merge cel mai rău. Şefii ca el sînt repede daţi afară.

Toate aceste descinderi-incursiuni ale comisiilor au loc întotdeauna spre sfîrşitul anului. Conducerea superioară îşi are propriile sarcini neîndeplinite în materie de control şi, la sfîrşitul anului, încearcă să le remedieze. Şi trimit comisii. Unii vin chiar ei în persoană. De ce nu? Sînt bune şi deplasările, „centrele" nu scapă de o inspecţie individuală, au ce să bifeze la sarcini îndeplinite, îşi mai dezmorţesc picioarele, mai dau o tură cu maşina şi, în plus, e o ocazie să-şi arate temperamentul, forţa, importanţa.

Toate acestea le ştiu deopotrivă şi deţinuţii, şi şefii – de la cei mai mici pînă la cei mai sus-puşi, cu multe stele pe epoleţi. Jocul nu e nou, ritualul e bine cunoscut. Şi, cu toate acestea, stîrneşte nelinişte, e periculos şi inevitabil.

Această debarcare din decembrie poate să „frîngă" destinul unora şi să-i bage în mormînt pe fericiţii de ieri.

Aceste incursiuni nu aduc pentru nimeni nici o schimbare în bine. Deţinuţii, mai ales cei cu articolul 58, nu aşteaptă nimic bun de la ele. Se aşteaptă doar la ce e mai rău.

Încă din ajun încep să umble zvonuri, *paraşele* din lagăr care se împlinesc întotdeauna. A venit, umblă vorba, nu ştiu ce şef, cu un camion întreg cu militari şi o dubă, un „corb negru" ca să-şi ducă captura în lagărele de muncă. Conducerea locală începe să se agite, cei mari devin mărunţi pe lîngă stăpînii vieţii şi ai morţii – pe lîngă nişte căpitani, maiori şi locotenenţi-colonei necunoscuţi. Aceştia din urmă se ascund undeva, în fundul cabinetelor. Căpitanii şi maiorii aleargă prin curte cu nişte liste, iar una dintre ele conţinea, cu siguranţă, şi numele lui Golubev. Golubev simţea asta, o ştia. Dar încă nu se anunţase nimic, nu chemaseră pe nimeni. În zonă nimeni nu fusese încă scos din evidenţe.

Cam cu jumătate de an în urmă, în timpul obişnuitei vizite în sat a corbului negru şi a obişnuitei vînători de oameni, Golubev, care pe atunci nu figura în liste, stătea lîngă postul de gardă cu un chirurg deţinut. Chirurgul se ocupa în spital nu doar de operaţii, ci trata toate bolile.

În corbul negru era înghesuit un lot de deţinuţi înhăţaţi, capturaţi şi demascaţi. Chirurgul îşi lua rămas-bun de la un prieten care era dus de-acolo.

Golubev stătea lîngă chirurg. Cînd maşina s-a îndepărtat, stîrnind un nor de praf, şi a dispărut în defileu, chirurgul, privindu-l pe Golubev în ochi, a spus despre prietenul său care plecase spre moarte: „Numai eu sînt vinovat. O criză de apendicită acută şi ar fi rămas aici".

Golubev a ţinut minte bine acele cuvinte. Nu ideea a reţinut-o, nici raţionamentul. Era vorba de o amintire vizuală: privirea dură a chirurgului, norii groşi de praf...

— Te caută dispecerul, spuse cineva care se apropia în fugă, şi Golubev îl văzu pe dispecer.

— Strînge-ţi lucrurile!

Dispecerul ţinea în mînă o foaie-listă. Lista nu era lungă.

— Vin acum, spuse Golubev.

— Să vii la postul de gardă.

Dar Golubev nu se duse la postul de gardă. Ţinîndu-se cu amîndouă mîinile de jumătatea dreaptă a pîntecelui, începu să geamă şi porni şchiopătînd spre secţia medicală.

La intrare apăru chirurgul, același chirurg, și în ochii lui se reflectă ceva, ca o amintire. Poate norul de praf care învăluia mașina care îl ducea pentru totdeauna pe prietenul chirurgului.

Controlul a fost scurt.

— La spital. Să vină asistenta de operație. Chemați-l pe medicul din sat să mă asiste. E o operație urgentă.

La spital, la vreo doi kilometri de zonă, pe Golubev l-au dezbrăcat, l-au spălat și l-au internat.

Doi infirmieri l-au adus pe Golubev și l-au așezat pe masa de operație. L-au legat de masă cu chingi de pînză.

— Acum o să-ți facem o injecție, auzi glasul chirurgului. Dar tu, mi se pare mie, ești un băiat curajos.

Golubev tăcea.

— Răspunde! Soră, vorbește cu pacientul.

— Te doare?

— Da.

— Așa se întîmplă mereu la anestezia locală, auzi Golubev glasul chirurgului, care explica ceva asistentului. Analgezice doar cu numele. Uite, el...

— Mai rabdă un pic!

Golubev se cutremură din tot corpul din pricina durerii puternice, dar aproape instantaneu durerea își pierdu din intensitate. Chirurgii vorbeau ceva toți deodată, cu voce tare, pe un ton vesel. Operația se apropia de sfîrșit.

— Ei bine, ți-am scos apendicele. Soră, arată-i pacientului carnea. O vezi?

Asistenta apropie de fața lui Golubev o bucățică de intestin, de forma unui șarpe, mare cît jumătate de creion.

— Instrucțiunile cer să i se arate pacientului că incizia nu a fost făcută degeaba, că apendicele a fost efectiv îndepărtat, îi explica chirurgul asistentului său liber. Și dumneavoastră aveți ceva practică.

— Vă mulțumesc foarte mult pentru lecție, spuse medicul civil.

— Pentru lecția de omenie, de dragoste pentru om, se exprimă confuz chirurgul, scoțîndu-și mănușile.

— Dacă se mai întîmplă ceva asemănător, chemați-mă neapărat, spuse medicul civil.

— Dacă se mai întîmplă ceva asemănător, vă chem negreșit, spuse chirurgul.

Infirmierii, niște bolnavi în convalescență în halate albe cîrpite, îl duseră pe Golubev în salonul spitalului. Salonul era mic, era o sală

postoperatorie, dar în spital se făceau puţine operaţii şi acum acolo erau internaţi pacienţi care nu suferiseră intervenţii chirurgicale. Golubev stătea întins pe spate, atingînd cu grijă tifonul înfăşurat ca brîul fachirilor indieni sau al yoghinilor. Golubev văzuse astfel de desene în revistele din copilărie şi apoi aproape toată viaţa n-a ştiut dacă există cu adevărat fachiri şi yoghini ca aceia. Dar gîndul la yoghini îi alunecă din minte şi dispăru. Încordarea, tensiunea nervoasă slăbeau şi sentimentul plăcut al datoriei împlinite cuprindea trupul lui Golubev. Fiecare celulă a corpului său cînta, torcea ca o pisică. Era un răgaz de cîteva zile. Deocamdată Golubev scăpase de trimiterea în necunoscut, la ocnă. Era o amînare. În cîte zile se cicatrizează rana? Şapte-opt. Înseamnă că peste două săptămîni o să fie din nou în pericol. Două săptămîni sînt un răstimp foarte mare, un mileniu, suficient să te pregăteşti pentru noi încercări. Dar perioada de cicatrizare e de şapte-opt zile după manual, şi după primele suturi, cum spun doctorii. Dar dacă se infectează? Dacă pansamentul care acoperă rana se desprinde de piele mai devreme? Golubev pipăia cu atenţie pansamentul tare, aproape uscat, îmbibat cu gumă arabică. Pipăia rana prin tifon. Da... Era ieşirea de urgenţă, o rezervă de cîteva zile, poate chiar luni. Dacă o să fie nevoie. Golubev îşi aminti pavilionul mare al spitalului de la mină, unde fusese internat cu un an în urmă. Aproape toţi bolnavii de acolo îşi desfăceau noaptea bandajele, presărau murdărie salvatoare, murdărie adevărată, adunată de pe jos, îşi zgîriau rănile şi le zgîndăreau. Atunci, novicelui Golubev aceste pansamente refăcute îi stîrniseră uimirea, ba chiar un soi de dispreţ. Dar trecuse un an, şi Golubev începuse să înţeleagă comportamentul bolnavilor, aproape că-i invidia. Acum se putea folosi de experienţa de atunci. Golubev adormi şi se trezi pentru că mîna cuiva îi trăsese pătura de pe faţă. Golubev dormea întotdeauna ca în lagăr, acoperindu-se pînă peste cap, încercînd, înainte de toate, să se încălzească şi să-şi protejeze capul. Deasupra lui Golubev era aplecat un chip frumos, cu mustaţa şi părul tunse scurt, asemenea polonezilor sau boxerilor. Într-un cuvînt, capul nu era nicidecum al unui deţinut, şi Golubev, deschizînd ochii, se gîndi că o fi vreo amintire, precum cea cu yoghinii, sau un vis, poate un coşmar, sau poate că nu.

— Un „fraier", spuse dezamăgit individul, cu glas răguşit, trăgînd la loc pătura peste capul lui Golubev. E un „fraier". Aici nu sînt oameni.

Dar Golubev, dînd la o parte pătura cu degetele sale lipsite de vlagă, se uită la individ. Bărbatul îl cunoştea pe Golubev, iar Golubev îl cunoştea şi el. Nu încăpea nici o îndoială. Dar mai bine să nu se grăbească să-l recunoască. Trebuia să-şi amintească bine. Să-şi amintească tot. Şi Golubev îşi aminti. Bărbatul tuns scurt era... Acum îşi dă jos cămaşa, lîngă fereastră, şi Golubev o să vadă pe pieptul lui un ghem de şerpi încolăciţi. Bărbatul se întoarse, şi ghemul de şerpi încolăciţi apăru în faţa ochilor lui Golubev. Era Kononenko, un blatar cu care Golubev fusese în lagărul de tranzit cu cîteva luni în urmă, un ucigaş cu mai multe condamnări, *blatar* notoriu, care de cîţiva ani se „împotmolise" prin spitale şi închisori preventive. Îndată ce venea momentul transferului în altă parte, Kononenko omora pe careva din lagărul de tranzit, nu conta pe cine, un „fraier" oarecare – îl sufoca cu un prosop. Prosopul, unul regulamentar, era arma mortală a lui Kononenko, semnătura lui de autor. Îl arestau, i se deschidea un dosar nou, era din nou judecat şi i se mai adăuga o condamnare de douăzeci de ani la sutele de ani deja acumulate. După proces, Kononenko făcea tot posibilul să ajungă în spital să se „odihnească", apoi comitea altă crimă şi totul o lua de la capăt. În acea vreme, execuţiile blatarilor fuseseră suspendate. Executaţi puteau fi doar „duşmanii poporului", adică 58-iştii.

„Acum Kononenko e în spital, cugeta Golubev cu calm, şi fiecare celulă a corpului său cînta de bucurie şi nu se temea de nimic, încrezătoare în reuşită. Acum Kononenko e în spital. Parcurge «ciclul» spitalicesc al metamorfozelor sale sinistre. Mîine sau poate poimîine, după cunoscutul program, Kononenko va săvîrşi o nouă crimă." Să fi fost în van toate aspiraţiile lui Golubev, operaţia, acea teribilă încordare a voinţei? Pe el, pe Golubev, avea să-l sufoce Kononenko, el era următoarea victimă? Poate n-ar fi trebuit să evite transferul în lagărul de muncă forţată, unde ţi se fixează „asul de caro", ţi se coase un număr din cinci cifre pe spate şi primeşti haine vărgate? În schimb, nu te bat, nu ţi se fură raţia de grăsimi. Acolo nu sînt atîţia Kononenko.

Patul lui Golubev era lîngă fereastră. În faţa lui stătea Kononenko. Iar în dreptul uşii, la picioarele lui Kononenko, se afla un al treilea bolnav. Golubev îi vedea bine faţa acestui al treilea pacient, nu trebuia să se întoarcă ca s-o vadă. Golubev îl cunoştea şi pe el. Era Podosenov, un veşnic locatar al spitalului.

Se deschise uşa şi intră felcerul cu medicamentele.

— Kazakov! strigă el.

— Aici! răspunse Kononenko ridicîndu-se.

— Ai o misivă!

Şi îi înmînă o hîrtiuţă împăturită de cîteva ori.

„Kazakov?" Întrebarea îi pulsa în cap fără oprire. Dar acesta nu era Kazakov, ci Kononenko. Şi, deodată, Golubev pricepu. O sudoare rece îi acoperi tot trupul.

Lucrurile stăteau mult mai rău. Nici unul dintre cei trei nu greşea. Era Kononenko, un „pesmet"[1], cum îl numeau blatarii pe cel care îşi lua numele altcuiva şi, sub acest nume străin, sub numele de Kazakov, cu condamnările acestuia, era internat în spital ca „substitut". Era mult mai rău, mai periculos. Dacă Kononenko ar fi fost doar Kononenko, victima lui ar fi putut fi Golubev sau poate că nu. În acest caz ar mai fi existat o soluţie, o şansă, o posibilitate de salvare. Dar dacă Kononenko era Kazakov, atunci pentru Golubev nu mai exista scăpare. O simplă bănuială din partea lui Kononenko şi Golubev va muri.

— Ce, ne-am mai întîlnit undeva? Ce te uiţi la mine ca un şarpe boa la un iepure? Sau ca un iepure la un boa? Cum se spune corect în limba asta a voastră, a învăţaţilor?

Kononenko şedea pe un taburet în faţa patului lui Golubev şi rupea misiva cu degetele lui groase şi aspre, aruncînd bucăţelele de hîrtie pe pătura lui Golubev.

— Nu, nu ne-am mai întîlnit, spuse Golubev cu glas răguşit, pălind.

— Mai bine că nu ne-am întîlnit, zise Kononenko, luînd prosopul dintr-un cui bătut în peretele deasupra patului şi agitîndu-l în faţa lui Golubev. Încă de ieri m-am hotărît să-i fac de petrecanie „doctorului" ăstuia, adăugă, arătînd cu capul spre Podosenov, pe chipul căruia se citea o spaimă fără margini. Să vezi ce face nemernicul, spunea vesel Kononenko, îndreptînd prosopul în direcţia lui Podosenov. Îşi pune sînge în urină, are un borcan sub pat. Se zgîrie la un deget şi picură sînge în urină. Se pricepe. Parc-ar fi doctor. Analiza finală de laborator: sînge în urină. Şi „doctorul" nostru rămîne aici. Acuma, spune tu, merită un individ ca ăsta să mai trăiască pe lume?

— Nu ştiu, răspunse Golubev.

---

1. Deţinut care se foloseşte de numele altuia pentru a obţine eliberarea anticipată.

— Nu știi? Ba știi. Și ieri te-au adus pe tine. Tu ai fost cu mine în lagărul de tranzit, nu-i așa? Înainte de procesul meu de atunci. Unde m-am dat drept Kononenko...

— Nu te-am văzut în viața mea, spuse Golubev.

— Ba m-ai văzut. Atunci m-am și decis. În locul „doctorului" te aranjez pe tine. Ce vină are el?

Kononenko arătă spre fața palidă a lui Podosenov, căruia îi revenea sîngele în obraji și, încet-încet, își recăpăta culoarea.

— Ce vină are el? El încearcă să-și salveze viața. Ca tine. Sau ca mine, de pildă...

Kononenko se plimba prin salon, trecînd dintr-o mînă în alta bucățelele de hîrtie din bilețelul primit.

— Ți-aș fi făcut de petrecanie și te-aș fi trimis pe lună, fără să clipesc. Da' mi-a adus felcerul misiva asta, înțelegi... Trebuie să mă car de-aici cît mai repede. „Javrele" îi măcelăresc pe ai noștri la mină. Ne-au chemat în ajutor pe toți hoții din spital. Tu nici nu știi ce viață ducem noi... Habar n-ai, fraiere!

Golubev tăcea. Cunoștea acea viață. Ca un „fraier", evident, din afară.

După-masă, Kononenko a fost externat și a dispărut din viața lui Golubev pentru totdeauna.

Cît a stat liber al treilea pat, Podosenov a avut timp să vină pe marginea patului lui Golubev, i s-a așezat la picioare și i-a șoptit:

— Kazakov sigur o să ne omoare, pe amîndoi. Trebuie să anunțăm conducerea...

— Ia mai du-te-n mă-ta! spuse Golubev.

1964

Procesul meu

Brigada noastră a fost vizitată de FEODOROV în persoană. Ca întotdeauna cînd veneau șefii, roțile roabelor se învîrteau mai repede, loviturile tîrnăcoapelor se întețeau, se auzeau mai tare. Adevărul e că nu erau cu mult mai dese și mai puternice: aici munceau lupii bătrîni ai lagărelor, care nu se sinchiseau de nici un șef și, pe deasupra, nici nu prea aveau putere. Creșterea ritmului de lucru nu era decît un tribut laș adus tradiției și, poate, o dovadă de respect față

de propriul şef de brigadă: acesta ar fi fost acuzat de complot, dat afară şi judecat, dacă brigada s-ar fi oprit din lucru. Dorinţa neputincioasă de a găsi un pretext pentru odihnă ar fi fost înţeleasă ca un act ostil, ca un protest. Roţile roabelor se învîrteau mai repede, dar mai mult din respect decît din frică.

FEODOROV, al cărui nume îl repetau zeci de buze pîrjolite, crăpate de vînt şi de foame, era ofiţerul politic al Secţiei raionale la mină. Se apropia de abatajul în care lucra brigada noastră.

.....

Puţine privelişti sînt atît de grăitoare precum cea a şefilor lagărului, aşezaţi unul lîngă altul, cu feţele roşii din cauza alcoolului, cu trupurile ghiftuite, murdare, îngreunate de grăsime, în scurte îmblănite de oaie, sclipitoare ca soarele, nou-nouţe şi rău mirositoare, în cuşme de blană, cu motive iakute şi mănuşi cu manşete decorate cu modele în culori vii, pe de o parte şi, pe de alta – mierlitorii, nişte fitile jerpelite, în pufoaice uzate, din care ieşeau, parcă fumegînd, smocuri de vată, mierlitorii, ale căror feţe murdare, numai piele şi os, cu ochii înfundaţi în orbite, sclipind de foame păreau să semene una cu alta. Asemenea compoziţii picturale se întîlneau în fiecare zi, în fiecare oră – şi în vagoanele cu deţinuţi de pe ruta Moscova-Vladivostok, şi în corturile zdrenţuite de prelată din lagăr, unde iernau, la polul frigului, deţinuţii, fără să se dezbrace, fără să se spele, unde părul îngheţat se lipea de pereţii cortului şi unde era imposibil să te încălzeşti. Acoperişurile corturilor erau rupte – în timpul exploziilor din abatajele apropiate cădeau pietre peste cort; una mare chiar rămăsese înăuntru pentru totdeauna: pe ea se stătea, se mînca, se împărţea pîinea...

FEODOROV mergea fără grabă prin abataj. Era însoţit de alte persoane în scurte îmblănite: cine erau nu mi-a fost dat să aflu.

Era vreme de primăvară, o vreme neplăcută, cînd apa rece ca gheaţa ieşea de peste tot, iar *ciunii* de cauciuc pe care îi foloseam vara încă nu se distribuiseră. Cu toţii aveam în picioare încălţări de iarnă – *burki* de pînză din pantaloni vechi vătuiţi şi talpă din acelaşi material – prin care intra apa după primele zece minute de muncă. Degetele de la picioare, degerate şi sîngerînde, ne dureau îngrozitor. Nici cînd ne încălţam în *ciuni* nu era mai bine în primele săptămîni: cauciucul transmite uşor frigul îngheţului veşnic şi de durerea surdă n-aveai cum să scapi.

FEODOROV se plimbă puţin prin mină, puse o întrebare şi brigadierul nostru, încovoindu-se cu respect, îi raportă ceva. FEODOROV căscă, şi în dinţii lui de aur, bine îngrijiţi, reflectară razele soarelui. Soarele era în înaltul cerului – puteai să crezi că FEODOROV îşi făcea plimbarea după *munca de noapte*. Întrebă din nou ceva.

Brigadierul mă chemă – eu tocmai veneam cu roaba goală, cu aerul unui tărăbonţaş experimentat: cu mînerele în sus, ca să se odihnească mîinile, roaba cu faţa în jos şi roata în faţă. M-am apropiat de şefi.

— Tu eşti Şalamov? întrebă FEODOROV.

Seara am fost arestat.

Se împărţea echipamentul de vară: o cămaşă cazonă, pantaloni de bumbac, obiele şi *ciuni*. Era una din zilele importante din viaţa deţinutului. În altă zi, şi mai importantă, toamna, se distribuia echipamentul de iarnă. Îţi dădeau ce se nimerea: doar mai tîrziu, în baracă, ni le potriveam după măsuri şi talie.

Cînd mi-a venit rîndul, administratorul mi-a spus:

— Te cheamă Feodorov. La întoarcere, îţi primeşti şi tu hainele...

Atunci nu am înţeles adevăratul sens al cuvintelor sale.

Un tip necunoscut, îmbrăcat în civil, m-a dus la marginea satului, unde se găsea căsuţa ofiţerului politic operativ de la secţia raională.

În amurg, stăteam în faţa ferestrelor întunecate ale izbei lui Feodorov, mestecînd un pai de anul trecut, fără să mă gîndesc la nimic. Lîngă prispă se vedea o bancă solidă, dar deţinuţilor le era interzis să se aşeze pe băncile şefilor. Îmi mîngîiam şi îmi scărpinam pe sub pufoaică pielea murdară, crăpată şi uscată ca pergamentul, şi zîmbeam. Cu siguranţă mă aştepta ceva bun în viitor. Mă cuprinse o senzaţie uluitoare de uşurare, aproape de fericire. Nici mîine, nici poimîine nu trebuia să merg la muncă, nu trebuia să dau cu tîrnăcopul, să sparg piatra aia blestemată, şi la fiecare lovitură să-mi tresalte muşchii, subţiri ca nişte sfori.

Ştiam că risc mereu să primesc o nouă condamnare. Cunoşteam bine tradiţiile din lagăr în privinţa aceasta. În 1938, un an cumplit pentru Kolîma, „se ţeseau dosare", în primul rînd celor care aveau puţini ani de condamnare sau celor care se apropiau de eliberare. Aşa se proceda întotdeauna. Iar aici, în zona disciplinară de la Djelgala, ajunsesem ca „deţinut întîrziat". Condamnarea mea se

terminase în ianuarie '42, dar nu am fost eliberat, ci „reţinut în lagăr pînă la încheierea războiului", la fel ca mii, zeci de mii de alţi deţinuţi. Pînă la sfîrşitul războiului! Era greu de suportat o zi, darămite un an. Toţi „deţinuţii întîrziaţi" deveneau obiectul atenţiei deosebit de scrupuloase a organelor de anchetă. Şi la Arkagala, de unde venisem la Djelgala, îmi puseseră în circă un dosar. Dar nu îi dăduseră curs. Obţinuseră doar transferul într-o zonă disciplinară, ceea ce, fără îndoială, era un semn de rău augur. Dar de ce să te macine gîndurile despre ceva ce nu poţi schimba?

Ştiam, evident, că trebuie să fiu extrem de precaut în discuţii, în comportament: doar eu nu sînt un fatalist. Şi totuşi, se schimbă ceva dacă ştiu totul, dacă prevăd ce o să se întîmple? Toată viaţa nu mi-am putut impune să-i spun unui nemernic că e om cinstit. Cred că e mai bine să nu trăieşti deloc, dacă îţi e interzis să vorbeşti cu oamenii sau eşti forţat să susţii contrariul a ceea ce gîndeşti.

Ce rost mai are *experienţa umană*? mă întrebam în timp ce stăteam aşezat pe pămînt, sub fereastra întunecată a lui Feodorov. Ce rost mai are să ştii, să simţi, să intuieşti că omul acesta e un delator, un turnător, iar celălalt – un ticălos şi un al treilea – un laş răzbunător? Ce-aş avea de cîştigat, la ce mi-ar folosi, de ce mi-ar fi mai bine dacă i-aş fi prieten, nu duşman? Sau, cel puţin, dacă mi-aş ţine gura? Ar trebui doar să minţi: şi pe el, şi pe tine însuţi, şi asta mi se pare insuportabil de greu, mult mai greu decît să spui adevărul. Ce rost ar avea, dacă nu pot să-mi schimb caracterul, comportamentul? La ce mi-ar servi experienţa asta „blestemată"?

Lumina din cameră se stinse, cineva trase perdeaua, uşa izbei se deschise şi ordonanţa îmi făcu semn cu mîna din prag, invitîndu-mă să intru.

Camera minusculă şi joasă – cabinetul de lucru al ofiţerului politic al Secţiei raionale – era ocupată în întregime de o masă de scris imensă, cu multe sertare, ticsită cu dosare, creioane şi caiete. În afară de masă, în încăpere mai erau înghesuite cu greu două scaune meşterite de mînă. Pe unul dintre ele, vopsit, şedea Feodorov. Al doilea, nevopsit, lustruit de sutele de şezuturi ale deţinuţilor, îmi era destinat.

Feodorov îmi arătă scaunul, se apucă să frunzărească hîrtiile şi „procesul" începu...

Trei cauze pot „frînge", cu alte cuvinte, pot schimba soarta unui deţinut în lagăr: o boală gravă, o nouă condamnare sau o întîmplare neobişnuită. Şi nu puţine sînt întîmplările neobişnuite din viaţa noastră.

Fiind tot mai slăbit cu fiecare zi petrecută în abatajele din Djelgala, speram fie să ajung în spital şi să mor acolo, fie să mă înzdrăvenesc, fie să fiu trimis altundeva. Îmi venea să cad jos din pricina slăbiciunii şi mă mişcam, tîrşîindu-mi picioarele pe pămînt; o denivelare neînsemnată, o pietricică, un beţişor apărute în cale erau de netrecut. Dar, de fiecare dată, la camera de gardă a dispensarelor, doctorul îmi turna într-o linguriţă de tablă o doză de soluţie de permanganat de potasiu şi, cu voce răguşită, fără să mă privească în ochi, striga: „Următorul!". Permanganatul de potasiu era administrat intern pentru dizenterie şi tot cu el erau unse degerăturile, rănile şi arsurile. Permanganatul de potasiu era medicamentul unic şi universal în lagăr. Scutire de muncă n-am primit nici măcar o dată – un infirmier naiv îmi argumenta că „s-a atins plafonul". Şi, într-adevăr, fiecare lagăr, fiecare dispensar avea o limită maximă pentru grupa „C", a celor „scutiţi temporar de muncă". Şi nimeni nu voia „să depăşească" plafonul – pe medicii şi felcerii prea miloşi îi păştea pericolul să ajungă la muncile în comun. Planul era un Moloh care cerea jertfe omeneşti.

Iarna, conducerea superioară a vizitat Djelgala. A venit Drabkin, comandantul lagărelor din Kolîma.

— Voi ştiţi cine sînt eu? Eu sînt cel mai important dintre toţi.

Drabkin era un tinerel, numit recent în funcţie.

Înconjurat de o mulţime de gărzi de corp şi şefi locali, a făcut turul barăcilor. În a noastră mai erau unii care nu-şi pierduseră interesul de a discuta cu un şef sus-pus. Aşadar îl întrebară pe Drabkin:

— De ce ţineţi aici zeci de oameni fără condamnare, oameni care şi-au ispăşit pedeapsa de mult?

Drabkin era cît se poate de pregătit pentru această întrebare:

— Cum adică n-aveţi condamnare? Nu vi s-a citit hîrtia unde spune că sînteţi reţinuţi pînă la sfîrşitul războiului? Asta e condamnarea voastră. Înseamnă că trebuie să rămîneţi în lagăr.

— Pe termen nelimitat?

— Nu întrerupeţi un superior cînd vă vorbeşte. Veţi fi eliberaţi în urma solicitărilor conducerii locale. Ştiţi bine aceste recomandări.

Şi Drabkin făcu un gest neclar cu mîna.

.....

Cîtă linişte tensionată în spatele meu, cîte discuţii întrerupte la apropierea unui CONDAMNAT, cîte priviri compătimitoare – nu

zîmbete, evident, nici surîsuri ironice –, oamenii din brigada noastră se dezobişnuiseră de mult să rîdă. Mulţi din brigadă ştiau că Kriviţki şi Zaslavski „transmiseseră" cui trebuie ceva despre mine. Mulţi mă compătimeau, dar se temeau s-o arate, ca să nu-i trag după mine în „dosar", dacă îşi vor arăta compasiunea prea pe faţă. Mai tîrziu am aflat că fostul profesor Fertiuk, invitat de Zaslavski să fie martor, refuzase categoric, şi Zaslavski s-a văzut obligat să pledeze cu veşnicul său partener, Kriviţki. Două mărturii – acesta era minimul cerut de lege.

.....

Cînd te lăsau puterile, cînd îţi pierdeai vlaga, te cuprindea o dorinţă de nestăvilit să te lupţi. Acest sentiment – îndîrjirea omului fără puteri – îl cunoaşte orice deţinut care a flămînzit vreodată. Cei înfometaţi nu se luptă ca oamenii. Ei îşi iau elan să te lovească, încearcă să te doboare cu umărul, să muşte, să-ţi pună piedică, să te strîngă de gît... Cauzele pentru care se poate isca o ceartă sînt nenumărate. Pe condamnat îl irită orice: şi conducerea, şi munca ce-l aşteaptă, şi frigul, şi uneltele grele, şi colegul de alături. Deţinutul se ceartă cu cerul, cu lopata, cu piatra, cu tot ce-i viu şi se află în preajma lui. Cea mai mică neînţelegere poate degenera într-o luptă sîngeroasă. Totuşi, deţinuţii nu scriu denunţuri. Denunţurile le scriu alde Kriviţki şi Zaslavski. Şi lucrul acesta era în spiritul anului '37.

„M-a făcut prost, iar eu am scris că voia să otrăvească guvernul. Sîntem chit! El m-a insultat, eu l-am deportat." Numai că nu era vorba de deportare, ci de închisoare sau de pedeapsa capitală.

Maeştrii în domeniu, cei ca Zaslavski şi Kriviţki, ajung adeseori ei înşişi în închisoare. Cu alte cuvinte, cineva a profitat de propriile lor arme.

În trecut, Kriviţki fusese adjunctul ministrului industriei de apărare, iar Zaslavski – reporter la *Izvestia*. Pe Zaslavski îl bătusem nu o dată. De ce? Fiindcă trişase, fiindcă apucase buşteanul de vîrf, nu de la bază, fiindcă transmitea toate discuţiile din echipa noastră brigadierului sau ajutorului de brigadier, lui Kriviţki. Pe Kriviţki nu avusesem ocazia să-l bat: lucram în echipe diferite, dar îl uram, îl uram pentru rolul aparte pe care îl juca pe lîngă brigadier, pentru trîndăveala permanentă la muncă, pentru veşnicul zîmbet „japonez" întipărit pe faţă.

.....

— Cum vă tratează brigadierul?

— Bine.

— Cu cine din brigadă sînteţi în relaţii proaste?

— Cu Kriviţki şi cu Zaslavski.

— De ce?

Am explicat cum am putut.

— Astea sînt fleacuri. Aşa o să şi scriem: are relaţii proaste cu Kriviţki şi cu Zaslavski, pentru că a avut dispute cu ei în timpul lucrului.

Am semnat...

Noaptea, tîrziu, ne întorceam cu escorta în lagăr, dar nu în baracă, ci într-o clădire joasă, separată de zonă, în izolatorul lagărului.

— Ai lucruri în baracă?

— Nu. Am totul la mine.

— Cu atît mai bine.

.....

Se spune că interogatoriul este lupta dintre două voinţe: a anchetatorului şi a acuzatului. Probabil că aşa e. Dar cum să vorbeşti de voinţa unui om chinuit permanent de foame, de frig şi de muncă grea de-a lungul atîtor ani, cînd celulele creierului sînt atrofiate, pierzîndu-şi proprietăţile? Efectul foamei prelungite, ani în şir, asupra voinţei omului, asupra sufletului său este cu totul altceva decît orice grevă a foamei din închisoare sau decît supliciul prin înfometare, dus pînă la necesitatea hrănirii artificiale. Aici creierul omului încă nu e distrus, spiritul i-a rămas puternic. Spiritul mai poate să comande trupului. Dacă pe Dimitrov[1] l-ar fi pregătit de judecată anchetatorii din Kolîma, lumea n-ar mai fi cunoscut procesul de la Leipzig.

.....

— Bine, şi atunci?

.....

— Esenţial e să aduni ce mai rămîne din raţiune, să intuieşti, să înţelegi, să afli: denunţul împotriva ta îl puteau scrie doar Zaslavski şi Kriviţki. (La ordinul cui? După care plan, după care bilanţ estimativ?) Ia te uită cum şi-a ciulit urechea, cum a început să scîrţîie scaunul anchetatorului îndată ce ai pronunţat aceste nume. Ţine-te tare! Recuză-i pe martori! Recuză-i pe Kriviţki şi pe Zaslavski!

---

1. Gheorghi Dimitrov (1882-1949), conducător al Partidului Comunist Bulgar. Acuzat de incendierea Reichstagului, în 1933, a fost achitat în procesul de la Leipzig, unde şi-a susţinut singur apărarea.

Învinge şi vei fi „liber". Te vei întoarce în baracă, în „libertate". Numaidecît o să se încheie istoria asta, această bucurie a singurătăţii, această carceră întunecoasă şi confortabilă, în care lumina şi aerul pătrund doar prin crăpătura uşii – şi o iei de la capăt: baraca, repartizarea la muncă, tîrnăcopul, roaba, piatra cenuşie şi apa îngheţată. Care e drumul corect? Unde este salvarea? Unde e reuşita?

.....

— Deci cum rămîne? Vreţi să aduc zece martori din brigada unde lucraţi, la alegerea dumneavoastră? Numiţi pe oricine. Îi trec pe la mine prin cabinet şi toţi o să depună mărturie împotriva dumneavoastră. Ce părere aveţi? Pun pariu că am dreptate. Că doar sîntem amîndoi oameni în toată firea.

.....

Zonele disciplinare se disting prin muzicalitatea numelor: Djelgala, Zolotistîi... Trebuie să ai cap ca să alegi locurile pentru zonele disciplinare. Lagărul Djelgala se află pe un munte înalt, iar abatajele miniere sînt jos, în defileu. Asta înseamnă că, după multe ore de muncă istovitoare, oamenii trebuie să se tîrască pe treptele îngheţate, săpate în zăpadă, agăţîndu-se de resturile de răchită roşie îngheţată, să se cţtere, consumîndu-şi ultimele puteri, trăgînd după ei lemnele – raţia zilnică de lemne pentru încălzirea barăcii. Acest lucru îl înţelegea, bineînţeles, şi şefuleţul care alegea locul pentru o zonă disciplinară. Şi mai ştia ceva: că de sus, de pe munte, putea să-i împingă, să-i azvîrle la vale pe cei care opuneau rezistenţă, care nu voiau sau nu puteau să meargă la muncă; aşa se şi proceda cînd se făceau „repartizările" de dimineaţă la Djelgala. Pe cei care nu mergeau la muncă gardienii corpolenţi îi înşfăcau de mîini şi de picioare, le făceau vînt şi îi aruncau în jos. Jos aştepta un cal înhămat la o tîrşitoare. De ea erau legaţi „refuznicii" şi duşi la locul de muncă.

Poate că omul a devenit om, pentru că, fizic, era mai puternic decît orice alt animal. Aşa a şi rămas. Oamenii nu mureau, deşi capul li se lovea de drumurile de la Djelgala pe o distanţă de doi kilometri. Cu tîrşitoarea nu se merge în galop.

Graţie acestei particularităţi topografice, la Djelgala aşa-numitele „plecări fără ultimul" ieşeau bine, adică deţinuţii îşi dădeau singuri drumul la vale, fără să mai aştepte ca gardienii să le facă vînt în prăpastie. În alte locuri, „plecările fără ultimul" se făceau de obicei cu ajutorul cîinilor. Cîinii de la Djelgala nu participau la aceste operaţiuni.

.....

Era primăvară şi nu era chiar aşa de rău să stai la carceră. Pe atunci cunoşteam şi carcera Kadîkcian, săpată în stîncă, în îngheţul veşnic, cunoşteam şi izolatorul minei Partizanul, unde gardienii smulgeau înadins tot muşchiul, care servea de căptuşeală între bîrne. Ştiam carcera de la mina Spokoinîi, făcută din zadă de iarnă, acoperită de gheaţă, din care ieşeau aburi, şi carcera de la Lacul Negru, care avea apă îngheţată în loc de podea, iar în loc de prici – o băncuţă îngustă. Experienţa mea carceralâ era mare: puteam să dorm chiar şi pe o băncuţă îngustă, visam şi nu cădeam în apa îngheţată.

Etica lagărului permite să-i înşeli pe şefi, „să-i tragi pe sfoară" la muncă: la măsurători, la calcule, la calitatea execuţiei. La orice lucrare de dulgherie, poţi să umbli cu tertipuri, să păcăleşti. Doar un singur lucru trebuie făcut conştiincios: construcţia izolatorului din lagăr. Baraca şefilor poate fi făcută de mîntuială, dar închisoarea pentru deţinuţi trebuie să fie călduroasă, construită temeinic. „Că doar noi o să stăm în ea." Şi, chiar dacă tradiţia este cultivată mai ales de către blatari, sfatul conţine totuşi un sîmbure de logică. Dar asta e teoria. În practică, pana şi muşchiul domnesc de pe copaci pretutindeni, iar izolatorul nu face excepţie.

Carcera de la Djelgala avea o construcţie aparte: fără ferestre, amintind vizibil de „cuferele" de la închisoarea Butîrskaia. Crăpătura din uşa care dădea în coridor ţinea loc de fereastră. Aici am petrecut o lună, cu raţie de carceră – trei sute de grame de pîine şi o cană cu apă. De două ori în acest răstimp, plantonul mi-a dat pe ascuns un castron cu supă.

.....

Acoperindu-şi faţa cu o batistă parfumată, anchetatorul Feodorov catadicsi să stea de vorbă cu mine:

— Nu doriţi să citiţi ziarul? Uitaţi, a fost dizolvată Internaţionala Comunistă. O să vi se pară interesant.

Nu, nu mi se părea interesant. Dar aş fi fumat o ţigară.

— Mă scuzaţi, dar nu fumez. Vedeţi, sînteţi acuzat de elogierea armamentului hitlerist.

— Ce înseamnă asta?

— Că aţi reacţionat pozitiv la ofensiva nemţilor.

— Nu ştiu mai nimic despre asta. Sînt ani buni de cînd n-am mai văzut un ziar. Şase ani.

— E, nu ăsta e lucrul cel mai important. Aţi spus la un moment dat că mişcarea stahanovistă din lagăr e prefăcătorie şi minciună.

În lagăr existau trei tipuri de raţii: pe lîngă cele disciplinare, de anchetă şi de deplasare, mai erau cele care „satisfăceau necesităţile alimentare" ale deţinuţilor: stahanovistă, de fruntaş şi de producţie. Raţiile se deosebeau una de cealaltă prin cantitatea de pîine şi calitatea felurilor de mîncare. În abatajul vecin, supraveghetorul minei măsura pentru fiecare muncitor o anumită distanţă – norma de îndeplinit – şi fixa acolo o ţigară cu mahorcă. Dacă scoteai pămîntul pînă la semn, ţigara era a ta şi deveneai stahanovist.

— Aşa stăteau lucrurile, am spus eu. După mine – o monstruozitate.

— Aţi mai spus că Bunin e un mare scriitor rus.

— Într-adevăr e un mare scriitor rus. E posibil să mai primesc o condamnare pentru că am spus asta?

— Bineînţeles. E un emigrant. Un emigrant duşmănos.

„Cazul" era pe drumul cel bun. Feodorov era vesel, sprinten.

— Vedeţi cum vă tratăm. Nici un cuvînt grosolan. Şi ţineţi cont: nimeni nu vă bate, ca în '38. Nici o presiune.

— Şi cele trei sute de grame pe zi?

— Aşa e ordinul, dragul meu, e ordin. Eu nu pot să fac nimic. Ordinul e ordin. Raţia de anchetă.

— Şi celula fără fereastră? O să orbesc şi nici aer n-am să respir.

— Cum adică fără fereastră? Aşa ceva e imposibil. Pe undeva tot trebuie să intre lumină.

— Prin crăpătura de sub uşă.

— Vedeţi?

— Iarna e astupată cu abur îngheţat.

— Dar acum nu e iarnă.

— Şi asta e adevărat. Acum nu e iarnă.

.....

— Ascultaţi, i-am spus. Sînt bolnav. M-au lăsat puterile. M-am prezentat de multe ori la infirmerie, dar niciodată nu am fost scutit de muncă.

— Scrieţi o cerere. O să se ţină cont de ea la tribunal şi la anchetă.

M-am întins după stiloul cel mai apropiat – erau o groază pe masă, de toate mărimile şi mărcile.

— Nu, nu, cu un toc obişnuit, vă rog.

— Bine.

Am scris că mă adresasem în repetate rînduri, aproape în fiecare zi, dispensarelor din zonă. Îmi venea greu să scriu – aveam cam puţină experienţă în privinţa asta.

Feodorov netezi hîrtia.

— Nu vă îngrijoraţi. Se va proceda conform legii.

În aceeaşi seară, lacătele celulei mele au zăngănit şi s-a deschis uşa. Într-un colţ, pe măsuţa gardianului de serviciu, ardea o *kolîmka* – o lămpiţă cu benzină, cu un fitil de patru linii, făcută dintr-o cutie de conserve. La masă stătea cineva, îmbrăcat într-o scurtă îmblănită şi căciulă cu clape pe cap.

— Apropie-te!

M-am apropiat. Bărbatul care şezuse pînă atunci se ridică. Era doctorul Mohnaci, un veteran al Kolîmei, victimă a anului '37. În Kolîma lucrase la muncile în comun, apoi i se permisese să-şi exercite atribuţiile medicale. Fusese educat în teama faţă de superiori. Fusesem de multe ori la el la consultaţie în dispensarele din zonă.

— Bună ziua, doctore.

— Bună ziua. Dezbracă-te. Respiră. Nu respira. Întoarce-te. Apleacă-te. Poţi să te îmbraci.

Doctorul Mohnaci se aşeză la masă şi, la lumina şovăitoare a *kolîmkăi*, scrise:

„Deţinutul Şalamov V.T. este practic sănătos. În timpul prezenţei sale în «zonă» nu s-a prezentat la dispensar.

Şef dispensar,
Dr. Mohnaci."

Textul acesta mi-a fost citit o lună mai tîrziu, la proces.

.....

Ancheta se apropia de sfîrşit, iar eu nu puteam să pricep nicidecum de ce sînt acuzat. Corpul înfometat mă durea şi se bucura că nu trebuie să muncească. Şi dacă deodată mă trimit iarăşi în abataj? Alungam aceste gînduri îngrijorătoare.

.....

În Kolîma vara vine repede, în grabă. La unul dintre interogatorii am văzut soarele fierbinte, cerul albastru, am simţit mirosul delicat de zadă. Mai era gheaţă murdară prin rîpe, dar vara n-o mai aştepta să se topească.

Interogatoriul s-a prelungit. Se mai făceau nişte „precizări", şi escorta încă nu mă preluase, cînd, la căsuţa lui Feodorov, duceau altă persoană. Această altă persoană era brigadierul meu, Nesterenko. A făcut un pas spre mine şi mi-a zis cu voce înăbuşită: „Am fost obligat, înţelege-mă, am fost obligat". Şi a dispărut pe uşa casei lui Feodorov.

Nesterenko a scris o declaraţie împotriva mea. Martori erau Zaslavski şi Kriviţki. Însă era puţin probabil ca Nesterenko să fi auzit vreodată de Bunin. Şi, dacă Zaslavski şi Kriviţki erau nişte nemernici, Nesterenko, în schimb, mă salvase de la moartea prin înfometare, luîndu-mă la el în brigadă. Acolo nu mi-era nici mai bine, nici mai rău decît celorlalţi muncitori. Şi nici nu-l uram pe Nesterenko. Auzisem că e la a treia condamnare în lagăr, că e un veteran din Insulele Solovki. Era un brigadier foarte experimentat – înţelegea nu doar munca în sine, ci şi pe oamenii înfometaţi –, nu îi compătimea, ci îi înţelegea. Această calitate nu îi este dată nici pe departe oricărui brigadier. În toate brigăzile, după cină, se dădeau suplimente – un polonic de zeamă chioară din resturi. De regulă, brigadierii împărţeau aceste porţii celor care munciseră cel mai bine în ziua respectivă – era procedura recomandată oficial de către conducerea lagărului. Distribuţiei de suplimente i se conferea un caracter public, aproape ceremonios. Suplimentele se foloseau atît în scopuri de producţie, cît şi educative. Nu întotdeauna cel care muncea cel mai mult o făcea şi cel mai bine. Şi nu întotdeauna cel mai bun dorea să mănînce zeama aceea.

În brigadă, Nesterenko împărţea suplimentele celor mai înfometaţi – după judecata şi la ordinul brigadierului, se înţelege.

.....

Odată, dăltuiam o piatră uriaşă într-un puţ. Era evident că era peste puterile mele să scot din puţ bolovanul imens. Nesterenko a observat şi, fără un cuvînt, a sărit în puţ, a dislocat blocul de piatră şi l-a împins afară...

Nu voiam să cred că scrisese o declaraţie împotriva mea. Şi totuşi...

.....

Se spunea că anul trecut, din aceeaşi brigadă plecaseră doi oameni la tribunal: Iojikov şi, trei luni mai tîrziu, Isaev, fostul secretar al unuia dintre şefii comitetelor regionale din Siberia ale partidului. Iar martori au fost aceiaşi Kriviţki şi Zaslavski. Nu am dat atenţie acestor zvonuri.

.....

— Semnaţi aici. Şi aici.

N-a trebuit să aştept mult. Pe 20 iunie uşile s-au deschis larg şi m-au scos pe pămîntul cald şi cafeniu, în soarele orbitor şi arzător.

— Ia-ţi lucrurile: ghetele, şapca. Pleci la Iagodnoe pe jos.

— Pe jos?

Doi soldaţi mă cercetau cu atenţie.

— N-o să ajungă, spuse unul. Nu îl luăm.

— Cum adică nu-l luaţi? întrebă Feodorov. Sun imediat la grupul operativ.

Soldaţii aceia nu erau o escortă adevărată, solicitată din timp. Erau doi operativi care se întorceau la Iagodnoe – optsprezece verste prin taiga – şi, pe drum, trebuiau să mă predea la închisoarea Iagodnoe.

— Tu ce zici? mi se adresă unul dintre ei. Eşti în stare să ajungi?

— Nu ştiu.

Eram cît se poate de calm. Şi nici n-aveam unde să mă grăbesc. Soarele era destul de fierbinte, îmi ardeau obrajii dezobişnuiţi de lumina puternică, de aerul proaspăt. M-am aşezat lîngă un copac. Era plăcut să stai afară, să inspiri aerul tare, minunat, mireasma măceşului în floare. Îmi simţeam capul învîrtindu-se.

— Să mergem atunci.

Am intrat într-o pădure de un verde strălucitor.

— Nu poţi să mergi mai repede?

— Nu.

Am făcut un număr infinit de paşi. Ramurile de răchită îmi biciuiau faţa. Împiedicîndu-mă întruna de rădăcinile copacilor, am ajuns cum am putut pînă la un luminiş.

— Ascultă aici, îmi spuse operativul mai în vîrstă. Noi vrem să ajungem la film la Iagodnoe. Începe la opt. La club. Acum e două. Asta e prima noastră zi liberă în toată vara. Şi e prima oară într-o jumătate de an cînd mergem la cinema.

Tăceam.

Operativii se sfătuiau.

— Odihneşte-te, spuse cel tînăr şi deschise servieta. Aici ai pîine albă. Un kilogram. Mănîncă, odihneşte-te şi apoi plecăm mai departe. Dacă n-ar fi fost blestematul ăsta de film. Dar vrem să ajungem la cinema.

Am mîncat pîinea, am lins firimiturile din palmă, m-am întins lîngă pîrîu şi, cu grijă, mi-am potolit setea cu apa rece şi proaspătă. Şi m-au lăsat definitiv puterile. Era cald, voiam doar să dorm.

— Hai? Mergem?

Tăceam.

Atunci au început să mă bată. Mă călcau cu picioarele, iar eu ţipam şi îmi ascundeam faţa în palme. Totuşi, nu mă loveau în faţă – erau experimentaţi.

M-au bătut mult timp, insistent. Şi, cu cît mă băteau mai mult, cu atît devenea tot mai clar că era imposibil să mergem mai repede spre închisoare.

Ceasuri în şir am orbecăit prin pădure şi, la asfinţit, am ieşit pe şoseaua care traversa toată Kolîma, printre stînci şi mlaştini, un drum de două mii de kilometri şi construit în întregime „cu roaba şi tîrnăcopul", fără nici o maşinărie.

.....

Aproape că-mi pierdusem cunoştinţa şi abia mă mişcam, cînd am fost predat izolatorului din Iagodnoe. Uşa celulei s-a deschis şi mîinile de expert ale gardianului de serviciu m-au ÎMPINS înăuntru. Se auzea doar respiraţia întretăiată a oamenilor. După vreo zece minute am încercat să mă aşez pe jos şi m-am culcat lîngă stîlpul unui prici. După cîtva timp hoţii din celulă s-au apropiat tîrîş de mine, să mă scotocească şi să fure ce se putea, dar speranţele lor într-un chilipir au fost în zadar. În afară de păduchi, nu aveam nimic. Şi am adormit în răgetele pline de iritare ale blatarilor dezamăgiţi.

.....

A doua zi, la ora trei, m-au chemat la judecată.

Era o căldură înăbuşitoare. Nu se putea respira. După şase ani în care îmi petrecusem toată ziua în aer liber, acum simţeam că e insuportabil de cald în cămăruţa minusculă a tribunalului militar. Mai mult de jumătate din cei doisprezece metri pătraţi ai cămăruţei fusese cedată tribunalului, care stătea în spatele unei bare de lemn. Partea rămasă, mai mică, era destinată acuzaţilor, escortei, martorilor. I-am văzut pe Zaslavski, pe Kriviţki şi pe Nesterenko. Nişte bănci grosolane nevopsite erau înşirate de-a lungul pereţilor. Două ferestre cu zăbrele dese, după moda din Kolîma, cu ochiuri mici, de parcă ar fi fost casa lui Menşikov din Beriozovo, din tabloul lui Surikov. La aceste rame se folosea sticla spartă – în asta şi consta ideea proiectării care ţinea cont de transportul dificil, de fragilitatea sticlei şi de multe altele; se foloseau, de pildă, borcane de sticlă, tăiate pe din două, în secţiune longitudinală. Toată această grijă era, bineînţeles, pentru ferestrele caselor conducerii şi instituţiilor. În barăcile deţinuţilor nu exista nici un geam.

Prin aceste ferestre pătrundea o lumină difuză şi neclară, de aceea pe masa preşedintelui tribunalului ardea o lampă electrică fără abajur.

Procesul a durat foarte puţin. Preşedintele a dat citire, punct cu punct, scurtei acuzaţii. A interogat martorii dacă îşi menţin

declarațiile făcute în timpul anchetei preventive. Spre surprinderea mea, martorii s-au dovedit a fi nu trei, ci patru – un oarecare Șailevici își exprimase dorința de a lua parte la procesul meu. Cu acest martor nu mă întîlnisem și nu vorbisem niciodată în viața mea – era din altă brigadă. Dar asta nu l-a împiedicat pe Șailevici să turuie cele convenite: Hitler, Bunin... Am înțeles că Feodorov îl adusese pe Șailevici pentru orice eventualitate – în caz că, în mod neașteptat, aș fi cerut recuzarea lui Zaslavski și Kriviţki. Dar Feodorov își făcuse griji de pomană.

— Ai vreo întrebare pentru tribunal?

— Da. De ce de la mina Djelgala vine a treia oară în fața tribunalului un acuzat conform articolului 58 și de ce martorii sînt aceiași?

— Întrebarea dumneavoastră nu are legătură cu cazul.

Eram sigur că sentința va fi severă: să ucizi era tradiția acelor ani. Mai mult decît atît, procesul a avut loc în ziua aniversării războiului, pe 22 iunie. După ce au deliberat vreo trei minute, membrii tribunalului – erau trei – au pronunțat sentința de „zece ani plus cinci ani de interdicție de drepturi"...

— Următorul!

Pe coridor se auzi ceva forfotă și zgomot de bocanci. A doua zi am fost mutat într-un lagăr de tranzit. A început procedura, prin care trecusem nu o dată, de întocmire a unui nou dosar personal – interminabile amprentări, procese-verbale, fotografii. De-acum mă numeam cutare, articolul 58, punctul 10, condamnat la zece ani, plus încă cinci de privare de drepturi. Dar nu mai eram *liternik*, deținător al cumplitei litere T. Acest lucru a avut consecințe semnificative și poate chiar mi-a salvat viața.

.....

Nu am știut ce s-a întîmplat cu Nesterenko și cu Kriviţki. Se zvonea că Kriviţki ar fi murit. Zaslavski, în schimb, s-a întors la Moscova și a devenit membru al Uniunii Scriitorilor, chiar dacă în viața lui nu scrisese nimic altceva decît denunțuri. L-am văzut de la depărtare. Totuși nu indivizi ca Zaslavski și Kriviţki erau problema. Imediat după primirea condamnării, aș fi fost în stare să-i omor pe turnători și pe martorii mincinoși. Și sigur i-aș fi omorît, dacă m-aș fi întors la Djelgala după proces. Dar regulamentul lagărului prevedea ca deținuții care primeau o nouă condamnare să nu se întoarcă niciodată în lagărul de unde fuseseră trimiși în judecată.

1960

Esperanto

Un actor ambulant, un actor deţinut, mi-a amintit această istorie. După un concert al brigăzii culturale a lagărului, actorul principal, totodată director şi maşinist al teatrului, a pronunţat numele lui Skoroseev.

Mi s-a urcat sîngele la cap şi mi-am adus aminte de lagărul de tranzit din '39, de carantina de tifos şi de noi cinci care rezistaserăm, făcuserăm faţă tuturor transferurilor, tuturor convoaielor, tuturor „plantoanelor" în ger şi, cu toate acestea, fuseserăm prinşi în plasa lagărului şi aruncaţi în taigaua nemărginită.

Nici unul dintre noi cinci nu ştia şi nu voia să ştie nimic unul despre celălalt pînă cînd convoiul nostru nu avea să ajungă în locul unde trebuia să muncim şi să trăim. Am reacţionat diferit la vestea că vom pleca cu convoiul: unul dintre noi şi-a pierdut minţile, crezînd că îl duc să-l execute, cînd, de fapt, îl duceau spre viaţă. Altul a fost viclean şi aproape că a păcălit soarta. Al treilea – eu! – era un om venit de la aur, un schelet indiferent. Al patrulea era un meşter bun la toate, un om de şaptezeci de ani şi ceva. Al cincilea era...

— Skoroseev, se prezentă el, ridicîndu-se pe vîrfuri ca să-l privească pe fiecare în ochi. *Skoro seiu*[1]... înţelegeţi?

Mie îmi era totuna, iar de calambururi mă dezvăţasem pentru totdeauna. Însă meşterul bun la toate întreţinea discuţia:

— Ce ai fost înainte?

— Agronom la Narkomzem[2].

Şeful grupului de prospectare carboniferă, care luase în primire convoiul, începu să frunzărească dosarul lui Skoroseev.

— Cetăţene şef, eu pot şi să...

— Te pun paznic...

La prospectare, Skoroseev îşi făcea munca de paznic cu abnegaţie. Nu-şi părăsea nici o clipă postul – se temea că cineva o să profite de cea mai mică greşeală, o să-l denunţe, o să-l trădeze sau o să atragă atenţia şefului. Mai bine să nu rişte.

Odată a viscolit puternic toată noaptea. Schimbul lui Skoroseev era galiţianul Narînski, un prizonier din Primul Război Mondial, cu

1. În rusă, *skoro seiu* – semăn/însămînţez repede.
2. Acronim pentru Comisariatul Poporului pentru Agricultură.

părul castaniu-deschis, care fusese condamnat pentru pregătirea unui complot pentru restaurarea Austro-Ungariei şi se mîndrea oarecum cu dosarul lui atît de inedit, atît de rar întîlnit printre cohortele de „troţkişti" şi „sabotori". După ce a preluat schimbul de la Skoroseev, Narînski a spus rîzînd că acesta nu se mişcase din post nici pe zăpadă, nici pe viscol. Devotamentul era remarcat. Skoroseev îşi consolida poziţia.

În lagăr murise un cal. Nu era o pierdere foarte mare: în Nordul îndepărtat caii lucrează prost. Dar carnea! Carnea! Trebuia jupuit, cadavrul îngheţase în zăpadă. Dar nu se găsea nimeni priceput, nici amatori s-o facă. S-a oferit Skoroseev. Şeful a rămas surprins şi s-a bucurat: făcea rost de piele şi de carne! Pielea – în inventar, carnea – la cazan. Toată baraca şi tot satul vorbeau despre Skoroseev. Carne, carne! Cadavrul calului a fost tîrît la baie, Skoroseev l-a dezgheţat, l-a jupuit şi i-a scos măruntaiele. Pielea a fost lăsată în ger pînă s-a întărit şi apoi băgată în magazie. Dar carne nu ne-au dat: în ultimul moment şeful s-a răzgîndit: nu exista veterinar şi actele erau nesemnate! Cadavrul calului a fost tăiat în bucăţi, s-a întocmit un proces-verbal şi resturile animalului au fost arse în prezenţa şefului şi a brigadierului.

Cărbunele pe care îl căuta grupul nostru de prospectare era de negăsit. Încet-încet – cîte cinci, cîte zece – convoaiele de deţinuţi au început să plece din lagăr. Mergînd în sus, pe munte, pe poteca din taiga, acei oameni plecau din viaţa mea pentru totdeauna.

Acolo unde ne aflam noi era totuşi o tabără de prospectare, nu o mină, şi fiecare înţelegea acest lucru. Fiecare încerca să rămînă acolo cît mai mult. Fiecare încerca să se „aciueze" cum putea. Unul se-apucase de muncă cu un zel ieşit din comun. Altul se ruga mai mult ca de obicei. Neliniştea pătrunsese în viaţa noastră.

Veni o escortă. Venise de dincolo de munţi. Oare după oameni? Nu, escorta n-a luat pe nimeni, pe nimeni!

Noaptea, s-a făcut o percheziţie în baracă. Nu aveam cărţi, nu aveam cuţite, nu aveam creioane chimice, ziare sau hîrtie. Ce căutau atunci?

Confiscau hainele civile – mulţi purtau haine civile – întrucît la prospectare lucrau şi civili, iar zona de prospectare era fără escortă. Ca să preîntîmpine evadările? Executau un ordin? Se schimba regimul?

Se confisca totul fără vreun proces-verbal, fără liste. Se confisca şi cu asta, basta! Indignarea nu avea limite. Mi-am amintit cum, cu doi ani în urmă, la Magadan, fuseseră confiscate hainele civile de la

sute de convoaie, de la sute de mii de oameni. Zeci de mii de haine de blană, paltoane călduroase, pulovere, costume scumpe pe care bieţii deţinuţi le luaseră cu sine în Nord, în Nordul îndepărtat ca să le dea mită cuiva - ca să-şi salveze viaţa într-un moment decisiv. Însă drumul salvării a fost curmat în baia din Magadan. Munţi de haine civile s-au înălţat în curtea băii din Magadan. Munţii erau mai înalţi decît castelul de apă, mai înalţi decît acoperişul băii. Munţi de haine călduroase, munţi de tragedii, munţi de destine omeneşti care se frînseseră brusc şi brutal, condamnîndu-i la moarte pe toţi cei care ieşeau din baie. Ah, cum se luptaseră toţi oamenii aceia să-şi păzească bunurile de blatari, de jafurile săvîrşite ziua în amiaza mare în barăci, în vagoane, în lagărele de tranzit. Tot ce fusese salvat, ascuns de blatari, confiscase statul la baie. Cît de simplu! Asta se întîmplase cu doi ani în urmă. Şi acum - din nou.

Hainele civile îmbibate de umezeală în abataje erau luate mai tîrziu. Îmi amintesc cum m-au trezit într-o noapte. În baracă se făceau percheziţii în fiecare zi şi tot în fiecare zi erau duşi oameni de acolo. Şedeam pe prici şi fumam. Încă o percheziţie în căutare de haine civile. Eu nu aveam aşa ceva, totul rămăsese la baia din Magadan. Dar colegii mei aveau. Erau lucruri preţioase - simbolul altei vieţi, lucruri putrezite, rupte, necîrpite -, nu aveai timp, nici putere să le repari, dar erau ale tale.

Toţi stăteau la locurile lor şi aşteptau. Anchetatorul şedea lîngă lampă şi întocmea un act, procesul-verbal al percheziţiei, al confiscării, cum i se spune în limba lagărului.

Şedeam pe pat şi fumam, fără să mă agit, fără să mă indignez. Aveam o singură dorinţă: să se termine mai repede percheziţia ca să pot să mă culc. Dar l-am văzut pe responsabilul nostru de baracă, pe numele lui - Praga, cum îşi tăia propriul costum cu toporul, rupea cearşafurile în bucăţi, ciopîrţea ghetele.

— Doar pentru obiele. Numai pentru obiele le dau.

— Luaţi-i toporul, urlă anchetatorul.

Praga aruncă toporul pe podea. Opriră percheziţia. Lucrurile pe care Praga le sfîşiase, le tăiase şi le distrusese erau ale lui. Încă nu apucaseră să le treacă în procesul-verbal. Praga, văzînd că nu e legat la mîini, transformă în cîrpe toate hainele lui civile sub ochii mei. Şi sub ochii anchetatorului.

Asta se întîmplase cu un an în urmă. Şi acum se repeta.

Toţi erau agitaţi, iritaţi, de mult nu mai puseseră geană pe geană.

— Pentru noi, între stat şi blatarii care ne jefuiesc nu e nici o diferenţă, am spus eu.

Şi toţi au fost de acord cu mine.

Paznicul Skoroseev intrase în tură cu vreo două ceasuri înaintea noastră. În formaţie de cîte doi – cît ne îngăduia poteca din taiga – am ajuns la birou furioşi şi supăraţi. Sentimentul naiv al dreptăţii trăieşte în om şi, pare-se, e adînc înrădăcinat. Unii ar spune: de ce să te superi? Să te înfurii? Să te indignezi? Percheziţia asta blestemată nu e decît una dintr-o mie. Dar în adîncul sufletului clocotea ceva, mai puternic decît voinţa, mai puternic decît experienţa de viaţă. Feţele deţinuţilor erau negre de furie.

Pe prispa biroului se afla şeful în persoană, Viktor Nikolaevici Plutalov. Şi el era negru de furie. Micuţa noastră coloană se oprise în faţa biroului, iar eu am fost chemat pe dată în cabinetul lui Plutalov.

— Şi zici că statul e mai rău decît blatarii?

Muşcîndu-şi buzele, Plutalov mă privi pe sub sprîncene, aşezîndu-se cu greu, incomod, pe taburetul de la birou.

Eu tăceam. Skoroseev! Nerăbdător din fire, domnul Plutalov nu şi-a acoperit turnătorul, nu a mai avut răbdare două ore, cel mult! Sau poate era vorba de altceva?

— Mie puţin îmi pasă de discuţiile voastre. Dar dacă ajunge la mine un denunţ? Sau cum îi spuneţi voi? O ciripitură?

— O ciripitură, cetăţene şef.

— Sau poate o turnătorie?

— Aşa e, cetăţene şef.

— Du-te la muncă! Sînteţi gata să vă mîncaţi între voi. Politici! Limbaj universal. Se înţeleg toţi între ei. Dar eu sînt şeful şi trebuie să fac ceva cînd vine un denunţ...

Putalov scuipă furios.

A trecut o săptămînă şi cu convoiul următor am plecat din grupul de prospectare, binecuvîntata prospectare, într-o mină mare, unde, din prima zi, m-au pus în locul unui cal, la roata egipteană a unui cabestan, opintindu-mă din răsputeri cu pieptul într-un buştean.

Skoroseev a rămas la prospectare.

Avea loc concertul artiştilor amatori din lagăr şi actorul ambulant, care era şi prezentator, anunţa numărul următor din program, fugea în cabină (unul din saloanele spitalului) ca să ridice moralul interpreţilor lipsiţi de experienţă. „Concertul merge bine! Merge bine concertul!", şoptea el la ureche fiecărui participant. „Concertul merge

bine", anunţa el în gura mare şi traversa cabina, ştergîndu-şi cu o cîrpă murdară sudoarea de pe fruntea înfierbîntată.

Totul se desfăşura ca în spectacolele mari, chiar şi actorul ambulant fusese un mare actor, cînd era liber. Cineva, cu o voce foarte cunoscută, citea pe estradă povestirea lui Zoşcenko, „Limonada". Prezentatorul se aplecă spre mine:

— Dă-mi o ţigară.

— Ia de-aici.

— N-o să-ţi vină să crezi, îmi spuse deodată prezentatorul. Dacă n-aş fi ştiut cine recită, aş fi crezut că e javra de Skoroseev.

— Skoroseev?

Atunci mi-am dat seama a cui era intonaţia de care îmi amintea vocea de pe scenă.

— Da. Ştii, eu sînt esperantist. Înţelegi? Limba universală. Nici o legătură cu *basic English*. Tot pentru esperanto am şi fost condamnat. Sînt membru al Societăţii Esperantiste din Moscova.

— 58, punctul 6? Pentru spionaj?

— Evident.

— Zece?

— Cincisprezece.

— Şi Skoroseev?

— Skoroseev era vicepreşedintele consiliului societăţii. El ne-a vîndut pe toţi, el ne-a făcut dosare la toţi...

— Unul mărunţel?

— Da.

— Şi unde e acum?

— Nu ştiu. L-aş strînge de gît cu mîna mea. Te rog ca pe un prieten - mă cunoşteam cu actorul de două ore, nu mai mult - dacă îl vezi, dacă te întîlneşti cu el, să-l pocneşti drept în mutră. Să-i dai una în mutră şi o să ţi se ierte jumătate din păcate.

— Chiar jumătate?

— Jumătate, poţi să fii sigur.

Dar cel care citise povestirea lui Zoşcenko, „Limonada", ieşise deja din scenă. Nu era Skoroseev, ci un baron rafinat, înalt, ca un mare principe din neamul Romanovilor, era baronul Mandel, descendentul lui Puşkin. Îl cercetam, dezamăgit, cu privirea pe urmaşul lui Puşkin, cînd prezentatorul adusese deja pe scenă victima următoare. „Deasupra mării, precum o cîmpie sură, norii-s adunaţi de vînt..."[1]

1. Primul vers din poezia „Cîntecul albatrosului" de Maxim Gorki.

— Auzi, îmi şopti baronul, aplecîndu-se spre mine, asta numesc ei poezie? „Vîntul urlă, tunetul bubuie"? Astea nu-s versuri. Mă gîndesc cu groază că în aceeaşi perioadă, în acelaşi an, în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, Blok scria „Descîntecul focului şi al întunericului", iar Belîi – „Aur în azur"...

Am fost invidios pe norocul baronului: pe capacitatea lui de a se detaşa, de a fugi, de a se ascunde, de a găsi refugiu în versuri. Eu nu ştiam să fac acest lucru.

Nimic n-a fost dat uitării. De-atunci trecuseră mulţi ani. Ajunsesem la Magadan, după eliberare, încercînd să mă eliberez cu adevărat, să traversez marea aceea înspăimîntătoare pe care, cu douăzeci de ani în urmă, fusesem adus în Kolîma. Chiar dacă ştiam cît de dificil va fi să trăiesc în nesfîrşitele mele peregrinări, nu voiam să mai rămîn nici măcar un ceas, din proprie voinţă, pe pămîntul blestemat al Kolîmei.

Cu banii eram la limită. O maşină de ocazie – o rublă kilometrul – m-a adus seara în Magadan. O pîclă albă învăluia oraşul. Aici aveam cunoscuţi. Trebuia să am. Dar în Kolîma cunoscuţii se caută ziua, nu noaptea. Noaptea nimeni nu deschide, nici măcar unui glas cunoscut. Aveam nevoie de un acoperiş, de un prici, de somn.

Stăteam în autogară şi mă uitam în jos, acoperit cu totul de trupuri, lucruri, saci, lăzi. În ultimă instanţă... Doar că şi aici era la fel de frig ca afară, vreo cincizeci de grade sub zero. În soba de fier nu făcuseră foc şi uşa se deschidea întruna.

— S-ar părea că ne cunoaştem de undeva.

Pe gerul acela cumplit m-am bucurat pînă şi de Skoroseev. Ne-am strîns mîinile prin mănuşi.

— Vino să dormi la mine, am casă aici. Eu m-am eliberat de mult. Am construit-o pe credit. M-am şi însurat.

Skoroseev izbucni în rîs.

— Bem un ceai...

Era atît de frig, că am acceptat. Ne-am tîrît mult pe pantele şi prin hîrtoapele Magadanului nocturn, învăluit într-o ceaţă tulbure.

— Da, mi-am construit o casă, spunea Skoroseev în timp ce eu fumam, odihnindu-mă. Pe credit. Credit de la stat. M-am hotărît să-mi fac un cuib. Un cuib în Nord.

Am băut ceai pe săturate. Dar am dormit prost, chiar dacă bătusem drum lung. Ceva nu fusese cum trebuie cu o zi înainte.

Cînd m-am trezit, m-am spălat şi mi-am aprins o ţigară, am înţeles ce nu fusese bine cu o zi în urmă.

— Ei, eu plec. Am o cunoştinţă care locuieşte aici.

— Dar lasă-ţi geamantanul. Şi după ce-ţi găseşti prietenii, te întorci după el.

— Nu, n-are rost să mai urc încă o dată dealul.

— Poţi să rămîi la mine. Pînă la urmă, sîntem prieteni vechi.

— Da, am spuse eu. Cu bine! M-am încheiat la palton, am luat geamantanul şi am întins mîna spre clanţa uşii. Cu bine.

— Şi banii? a întrebat Skoroseev.

— Ce bani?

— Păi banii pe pat, pentru că ai rămas peste noapte. Că doar nu e gratis.

— Iartă-mă, am răspuns eu. Nu m-am gîndit.

Am pus valiza jos, m-am descheiat la palton, m-am căutat de bani prin buzunare, am plătit şi am ieşit în ceaţa alburie a zilei.

1965

Meniul special

După 1938, Pavlov a primit o decoraţie şi o funcţie nouă: aceea de comisar al poporului pentru afaceri interne al Republicii Tatarstan. Calea de urmat fusese arătată: brigăzi întregi lucrau la săparea mormintelor. Pelagra şi blatarii, convoaiele de deţinuţi şi distrofia se străduiau să facă ce ştiau mai bine. Intervenţia tardivă a medicinii salva pe cine putea ori, mai bine zis, ce putea, căci supravieţuitorii încetau pentru totdeauna să mai fie oameni. În acea perioadă, la Djelgala, din efectivele scriptice de 3.000 de persoane, la muncă mergeau 98; celelalte erau scutite de muncă fie pentru că figurau în nenumăratele OP-uri şi OK-uri, fie pentru că fuseseră dispensate temporar.

În spitalele importante s-a luat hotărîrea să fie îmbunătăţită hrana, iar cuvintele lui Traut, „ca tratamentul să aibă succes, bolnavii trebuie hrăniţi şi spălaţi", se bucurau de mare popularitate. În spitalele mari a fost introdusă alimentaţia dietetică, din cîteva „mese" variate. E adevărat că nu prea era o diversitate a produselor alimentare şi adeseori un meniu nu se deosebea aproape deloc de altul şi totuşi...

Administrația spitalului primise permisiunea să pregătească un meniu special pentru pacienții în stare foarte gravă – pe lîngă cel al spitalului. Numărul maxim de astfel de meniuri speciale nu era mare: unu-două la trei sute de paturi.

Singurul necaz era că bolnavul căruia i se prescria meniul special – clătite, pîrjoale sau ceva și mai fabulos – se găsea de-acum într-un asemenea hal, încît nu putea să mănînce nimic și, după ce gusta o lingură dintr-o farfurie sau alta, întorcea capul într-o parte, vlăguit de agonia morții.

După tradiție, resturile de bucate împărătești se cuveneau vecinului său de pat sau vreunui bolnav dintre voluntarii care aveau grijă de pacienții în stare foarte gravă și îl ajutau pe infirmier.

Era un paradox, o antiteză a triadei dialectice. Meniul special se prescria cînd pacientul nu mai avea putere să mănînce nimic. Principiul, singurul posibil, pe care se baza practica meniului special era următorul: să fie destinat celui mai extenuat, celui grav bolnav.

De aceea, prescrierea meniului special devenise un semn înspăimîntător, un simbol al morții care se apropia. Pacienții s-ar fi temut de meniurile speciale, dar în acel moment percepția beneficiarilor era deja confuză și nu ei se speriau, ci posesorii primei „mese" din tabelul caloric, cei care mai aveau rațiune și sentimente.

În fiecare zi, șeful de secție a spitalului se confrunta cu această întrebare neplăcută, și toate răspunsurile la ea păreau necinstite: cui să prescrii astăzi meniul special?

În patul de lîngă mine zăcea un tinerel de douăzeci de ani, pe moarte din pricina distrofiei, care în anii aceia se numea poliavitaminoză.

Meniul special devenise acel fel de mîncare pe care condamnatul la moarte îl poate comanda în ziua execuției, ultima dorință pe care administrația închisorii e obligată să i-o împlinească.

Flăcăiandrul refuza mîncarea – supa de ovăz, supa de arpacaș, cașa de ovăz, cașa de arpacaș. Cînd a refuzat și grișul, a fost trecut pe meniu special.

— Ți se gătește orice vrei tu, Mișa, absolut orice. Ai înțeles?

Medicul stătea așezat pe patul bolnavului. Mișa schiță un zîmbet fericit.

— Ia zi, ce vrei? Supă cu carne?

— Nu-u..., răspunse Mișa dînd din cap.

— Pîrjoale? Pateuri cu carne? Clătite cu dulceață?

Mişa continua să dea din cap.

— Atunci, zi tu...

Mişa mormăi ceva cu glas răguşit.

— Ce? Ce-ai spus?

— Găluşte.

— Găluşte?

Mişa dădu din cap afirmativ şi, zîmbind, se lăsă pe pernă. Din pernă se scutură pleavă de fîn.

A doua zi îi pregătiră găluşte.

Mişa se învioră, luă lingura, pescui o găluşcă din castronul aburind şi o linse.

— Nu, nu vreau. Nu e bună.

Pînă seara a murit.

Al doilea pacient cu meniu special a fost Viktorov, pe care îl suspectau de cancer la stomac. O lună întreagă i-au prescris meniul special, înfuriindu-i pe ceilalţi bolnavi că nu mai moare odată, pentru ca preţioasa porţie să fie dată altcuiva. Viktorov nu mînca nimic şi în cele din urmă a murit. S-a dovedit că nu avusese cancer, ci forma cea mai banală de epuizare: distrofie.

Cînd inginerului Demidov, operat de mastoidită, i s-a propus un meniu special, acesta a refuzat.

— Nu sînt eu cel mai bolnav din salon.

A refuzat categoric, dar nu pentru că meniul special era ceva înspăimîntător. Nu, Demidov nu considera că are dreptul la o asemenea raţie de care puteau să beneficieze alţi pacienţi. Medicii voiau să-i facă un bine lui Demidov pe cale oficială.

Cam asta era meniul special.

1960

Ultima bătălie a maiorului Pugaciov

De la începutul pînă la sfîrşitul acestor evenimente a trecut, se pare, mult timp, căci în Nordul extrem lunile se măsoară în ani, atît de mare este experienţa umană dobîndită acolo. Acest lucru îl recunoaşte şi statul, mărind salariile şi sporind privilegiile angajaţilor din Nord. În acest ţinut al speranţelor şi, prin urmare, al zvonurilor, al bănuielilor, al supoziţiilor şi ipotezelor, orice întîmplare

devine legendă înainte ca raportul şefului local, trimis prin curierul special cel mai rapid, să ajungă în „sferele înalte".

Circula o anecdotă: cînd un înalt responsabil, aflat în trecere, s-a plîns că activitatea culturală din lagăr merge foarte prost, responsabilul cultural, maiorul Pugaciov, i-a spus oaspetelui:

— Nu vă faceţi griji, cetăţene şef, pregătim un concert de-o să se ducă vestea în toată Kolîma.

Aş putea să încep povestirea direct cu denunţarea medicului chirurg Braude, detaşat de la Spitalul Central în zona operaţiunilor militare.

Aş putea să încep şi cu scrisoarea lui Iaşka Kucen, un infirmier din rîndul deţinuţilor, internat în spital. Scrisoarea lui a fost scrisă cu mîna stîngă – un glonţ îi străpunsese umărul drept.

Sau cu povestea doctoriţei Potanina, care nu văzuse şi nu auzise nimic, ba mai mult, fusese plecată cînd s-au întîmplat acele evenimente neaşteptate. Tocmai această absenţă considerată de către anchetator un „alibi mincinos", infracţiune prin omisiune sau cum s-o mai numi ea în limbaj juridic.

În anii '30, oamenii erau arestaţi la întîmplare. Ei erau victimele falsei şi cumplitei teorii despre lupta de clasă care se înteţea odată cu consolidarea socialismului. Profesorii, activiştii de partid, militarii, inginerii, ţăranii şi muncitorii, care umpleau pînă la refuz închisorile din acea perioadă, nu aveau nimic pozitiv, în afară de, probabil, cinste şi naivitate; ce mai, într-un cuvînt, acele calităţi care mai degrabă uşurau în loc să îngreuneze activitatea represivă a „justiţiei" de atunci. Lipsa unei idei comune, care să unească oamenii, slăbea extrem de mult tăria morală a deţinuţilor. Ei nu erau nici duşmanii puterii, nici criminali de stat şi, nici în faţa morţii, nu ajungeau să înţeleagă de ce trebuia să moară. Orgoliul şi furia lor nu aveau pe ce să se sprijine. Şi, astfel divizaţi, mureau în deşertul alb al Kolîmei – de foame, de frig, din pricina orelor nenumărate de muncă, a bătăilor şi a bolilor. Învăţaseră imediat să nu-şi ia apărarea unul altuia, să nu se ajute între ei. Asta urmăreau şi autorităţile. Sufletele celor rămaşi în viaţă erau supuse decăderii totale, iar trupurile lor nu mai aveau calităţile necesare pentru munca fizică.

După război, ca să-i înlocuiască pe aceştia, veneau, unul după altul, vapoare cu repatriaţi: din Italia, Franţa, Germania – de unde erau trimişi direct în Nord-Estul extrem.

Printre ei erau mulţi cu alte obiceiuri diferite, cu deprinderi dobîndite în timpul războiului, oameni curajoşi, capabili să rişte, care se încredeau doar în arme. Comandanţi şi soldaţi, piloţi şi cercetaşi...

Administraţia lagărelor, obişnuită cu răbdarea de înger şi cu obedienţa de sclav a „troţkiştilor", nu se îngrijora cîtuşi de puţin şi nici nu se aştepta la nimic nou.

Novicii îi întrebau pe „aborigenii" care scăpaseră cu viaţă:

— De ce mîncaţi supa şi casa la cantină, iar pîinea o luaţi în baracă? De ce nu mîncaţi supa cu pîine, ca toată lumea?

Cu un zîmbet schiţat în zbîrciturile gurii vineţii, dezvelindu-şi dinţii măcinaţi de scorbut, băştinaşii răspundeau novicilor naivi:

— În două săptămîni o să înţelegeţi şi o să faceţi cu toţii la fel.

Cum să le spui că nu ştiuseră niciodată în viaţa lor ce este foamea adevărată, o foame acumulată în ani de zile, care îţi frînge voinţa? Că e imposibil să te lupţi cu dorinţa obsesivă, atotstăpînitoare să prelungeşti cît mai mult procesul de a mînca, să-ţi iei porţia de pîine în baracă, unde să o sugi – în culmea fericirii – muiată într-o cană de apă fierbinte, insipidă, topită din zăpadă?

Dar nu toţi novicii dădeau din cap dispreţuitor şi treceau mai departe.

Maiorul Pugaciov înţelegea întrucîtva situaţia şi ceva mai mult. Îi era limpede că fuseseră aduşi la moarte, ca să-i înlocuiască pe morţii aceia vii. Îi aduseseră toamna, în pragul iernii, cînd n-ai unde să fugi; vara, în schimb, chiar dacă nu poţi evada cu succes, măcar mori liber.

Toată iarna s-a ţesut urzeala acestui complot, poate unicul în douăzeci de ani.

Pugaciov şi-a dat seama că singurii în stare să supravieţuiască iernii şi apoi să evadeze sînt doar cei care nu vor fi trimişi la muncile în comun, din abataj. După cîteva săptămîni de muncă într-o brigadă, nimeni nu mai fuge nicăieri.

Încet-încet, unul după altul, complotiştii intrau în rîndurile personalului. Soldatov a ajuns bucătar, Pugaciov însuşi – responsabil cu cultura şi felcer, alţi doi – brigadieri, iar Ivaşcenko, pe vremuri mecanic, repara armele detaşamentului de pază.

Dar fără escortă nu erau lăsaţi să treacă „dincolo de sîrmă".

Începu orbitoarea primăvară kolîmiană: fără o picătură de ploaie, fără zăpoare, fără cîntec de păsări. Zăpada, topită de soare, dispăru puţin cîte puţin. Acolo unde nu ajungeau razele soarelui, în defileuri şi în rîpe, zăpada, asemenea unor lingouri de argint, rămînea pînă anul următor.

Şi veni ziua însemnată.

Cineva ciocăni la uşa cămăruţei minuscule a postului de gardă, de lîngă poarta lagărului, un post cu două uşi - una spre interior, alta spre exterior -, unde, conform regulamentului, stăteau întotdeauna de pază cîte doi gardieni. Gardianul de serviciu căscă şi se uită la ceasul de perete. Era cinci dimineaţă. „Abia cinci", îşi spuse el.

Ridică cîrligul şi îi dădu drumul înăuntru celui care bătuse la uşă. Era bucătarul lagărului, deţinutul Soldatov, care venise după cheile de la dulapul cu alimente. Cheile erau păstrate la post, şi bucătarul Soldatov venea de trei ori pe zi după ele. Apoi le aducea înapoi.

Gardianul de serviciu ar fi trebuit să descuie cu mîna lui acest dulap din bucătărie, dar el ştia că e o cauză pierdută să-l controlezi pe bucătar - nici un lacăt nu ajută dacă acesta vrea să fure -, aşa că îi încredinţa cheile. Cu atît mai mult la cinci dimineaţa.

Gardianul lucra în Kolîma de mai bine de zece ani, de mult i se dublase solda şi înmînase de mii de ori cheile bucătarilor.

— Ia-o! spuse el, apoi luă o riglă şi se aplecă să linieze raportul de dimineaţă.

Soldatov trecu prin spatele gardianului, luă cheia din cui, o băgă în buzunar şi-l înşfăcă de gît pe gardian. Chiar în clipa aceea, se deschise uşa şi în post, pe uşa dinspre lagăr, intră Ivaşcenko, mecanicul. Ivaşcenko îl ajută pe Soldatov să-l sugrume pe gardian şi să-l tîrască în spatele dulapului. Ivaşcenko băgă în buzunar pistolul gardianului. Pe fereastra care dădea în afară se vedea, întorcîndu-se pe potecă, al doilea gardian. Ivaşcenko îmbrăcă repede mantaua mortului, îşi puse chipiul, îşi încheie cureaua şi se aşeză la masă, la fel ca un gardian. Celălalt deschise uşa şi păşi în chiţimia întunecoasă a postului de gardă. Numaidecît îl înşfăcară şi pe el, îl sugrumară şi îl aruncară după dulap.

Soldatov îşi puse uniforma. Armele şi uniformele militare erau deja în mîinile celor doi complotişti. Totul mergea după cum fusese prevăzut, conform planului maiorului Pugaciov. Deodată, în postul de gardă apăru nevasta celui de-al doilea gardian, tot după nişte chei pe care bărbatul ei le luase cu el din greşeală.

— Pe femeie, nu! spuse Soldatov.

Pe ea o legară, îi îndesară un prosop în gură şi o aşezară într-un colţ.

Una dintre brigăzi se întorcea de la lucru. O asemenea situaţie fusese prevăzută. La intrarea în post, soldatul din escortă fu pe loc dezarmat şi legat de către cei doi „gardieni". Puşca încăpu pe mîinile fugarilor. Din momentul acela, comanda a preluat-o maiorul Pugaciov.

Platforma din faţa porţii se afla în bătaia celor două turnuri de pază, cîte unul în fiecare colţ, în care stăteau santinelele. Acestea nu observaseră nimic suspect.

Ceva mai devreme o brigadă se încolonase în formaţie de muncă, dar cine din Nord poate să spună ce e devreme şi ce e tîrziu? O fi fost ceva mai devreme. Sau poate mai tîrziu.

Brigada – din zece oameni – pornise, în formaţie de doi cîte doi, pe drumul spre abataje. În faţă şi în spate, la şase metri de coloana deţinuţilor, după cum prevedea regulamentul, mergeau soldaţii din escortă în mantale, unul dintre ei ducînd o puşcă.

Santinela dintr-un turn de pază observase că brigada se abătuse din drum luînd-o pe poteca ce trecea pe lîngă baraca detaşamentului de pază. Acolo locuiau soldaţii serviciului de pază – tot detaşamentul era format din şaizeci de oameni.

Dormitorul soldaţilor de escortă era în capătul din spate al barăcii şi, chiar în faţa uşii, se găseau camera soldatului de gardă şi piramidele de arme. Acesta moţăia la masă şi, prin somn, văzu că o escortă conducea o brigadă de deţinuţi pe poteca de lîngă fereastra barăcii.

„Sigur e Cernenko, îşi spuse soldatul, fără să-l recunoască. Neapărat trebuie să-i fac un raport." Soldatul de gardă era un maestru al intrigilor şi n-ar fi scăpat nici o ocazie să facă rău cuiva, pe un temei legal.

Acesta a fost ultimul său gînd. Uşa se deschise larg şi în cazarmă dădură buzna trei soldaţi. Doi se năpustiră spre uşa dormitorului, iar al treilea îl împuşcă în plin pe soldatul de gardă. După soldaţi intrară deţinuţii şi se repeziră cu toţii la piramidă; puştile şi mitralierele trecură în mîinile lor. Maiorul Pugaciov deschise cu putere uşa spre dormitorul cazărmii. Soldaţii, încă în lenjerie de corp, desculţi, erau cît pe ce să se îndrepte spre uşă, dar două rafale de foc automat trase spre tavan îi opri pe loc.

— Culcat, ordonă Pugaciov şi soldaţii se băgară sub paturi.

Un deţinut înarmat cu pistol automat rămase de pază, în prag.

„Brigada" începu să se schimbe fără grabă în uniforme militare, să ia alimente, să se aprovizioneze cu arme şi cartuşe.

Pugaciov ordonase să se ia de mîncare doar pesmeţi şi ciocolată. În schimb, luară cît mai multe arme şi muniţie.

Felcerul îşi aruncă pe umăr geanta cu trusa de prim ajutor.

Fugarii se simţeau din nou soldaţi.

Înaintea lor era taigaua - să fie oare mai înspăimîntătoare decît mlaştinile Stohodului[1]?

Deţinuţii ieşiră pe şosea. Pugaciov ridică o mînă şi opri un camion.

— Dă-te jos! spuse el deschizînd portiera cabinei.

— Da' eu...

— Dă-te jos, am spus.

Şoferul coborî. La volan se aşeză locotenentul trupelor de tanchişti, Gheorgadze, iar alături de el, Pugaciov. Fugarii-soldaţi se urcară în maşină şi camionul se puse în mişcare.

— Aici trebuie să întoarcem.

Camionul luă o curbă cînd...

— S-a terminat benzina!

Pugaciov trase o înjurătură.

Fugarii intrară în taiga, la fel cum plonjezi în apă: se făcură dintr-odată nevăzuţi în pădurea imensă şi tăcută. Orientîndu-se după hartă, nu au pierdut calea mult dorită spre libertate, înaintînd în linie dreaptă. Printre copacii doborîţi de vînt, care aici erau uimitori.

În Nord, copacii mureau întinşi, ca oamenii. Rădăcinile lor puternice semănau cu ghearele uriaşe ale unei păsări de pradă, înfipte în piatră. De la aceste gheare gigantice plecau spre solul veşnic îngheţat mii de lăstari, ca nişte tentacule micuţe. În fiecare vară, gheaţa se retrăgea puţin cîte puţin şi în fiecare petic de pămînt dezgheţat se întindea şi se înfigea grăbită una din acele rădăcini-tentacule, închise la culoare.

Aici arborii ajungeau la maturitate la trei sute de ani, înălţîndu-şi încet trupul greoi şi vînjos pe aceste rădăcini firave.

Doborîţi de furtuni, copacii cădeau pe spate, toţi cu capetele în aceeaşi direcţie, şi mureau lungiţi pe covorul moale şi gros de muşchi trandafiriu-aprins sau verde.

Se apucară să se pregătească de culcare repede, aşa cum erau obişnuiţi.

Doar Aşot şi Malinin nu se potoleau nicicum.

— Ce v-a apucat? întrebă Pugaciov.

— Aşot mă tot bate la cap că Adam a fost izgonit din Rai în Ceylon.

— Cum adică în Ceylon?

— Cică aşa e la ei, la mahomedani, răspunse Aşot.

---

1. Rîu în Ucraina.

— Da' ce, tu oi fi tătar?
— Nu eu, nevasta e tătăroaică.
— N-am auzit niciodată aşa ceva, spuse Pugaciov rîzînd.
— Păi nici eu n-am auzit, se băgă şi Malinin.
— Hai, la culcare!

Era frig şi maiorul Pugaciov se trezi. Soldatov stătea aşezat, cu mitraliera pe genunchi, numai ochi şi urechi. Pugaciov se întinse pe spate şi căută cu privirea Steaua Polară, steaua preferată a drumeţilor. Prin locurile acestea, constelaţiile nu erau dispuse la fel ca în Europa, ca în Rusia; harta astrală era un pic piezişă, şi Ursa Mare părea că se tîrăşte spre linia orizontului. În taiga domneau liniştea, rigoarea; zadele uriaşe, noduroase erau la ceva distanţă una de alta. Pădurea era învăluită în acea linişte plină de tensiune, pe care o cunoaşte orice vînător. Dar de astă dată, Pugaciov nu era vînător, ci fiara urmărită, de aceea tăcerea pădurii îi stîrnea de trei ori mai multă nelinişte.

Era prima lui noapte în libertate, prima noapte liberă a maiorului Pugaciov după multe luni şi ani pe cumplitul drum al crucii. Stătea întins şi îşi amintea cum începuse tot ce se desfăşura acum înaintea ochilor săi, ca într-un film cu suspans. De parcă Pugaciov ar fi derulat cu propria-i mînă pelicula celor douăzeci de vieţi ale sale astfel încît, în locul mişcării lente de fiecare zi, evenimentele să se perinde cu o viteză de necrezut. Şi îndată ce pe ecran apare „sfîrşitul filmului", iată-i în libertate. Era totodată începutul luptei, al jocului, al vieţii...

Maiorul Pugaciov îşi aminti lagărul german de unde fugise în 1944. Frontul se apropia de oraş. El lucra ca şofer pe camion într-un lagăr imens, la strînsul recoltei. Îşi aduse aminte cum accelerase şi doborîse singurul rînd de sîrmă ghimpată, scoţînd din pămînt stîlpii înfipţi de mîntuială. Împuşcăturile santinelelor, ţipetele, cursa nebunească prin oraş, în direcţii diferite, maşina abandonată, drumul pe timp de noapte pînă la linia frontului şi întîlnirea: interogatoriul într-o secţie specială. Acuzaţia de spionaj, condamnarea – douăzeci şi cinci de ani de închisoare.

Maiorul Pugaciov îşi aminti vizitele emisarilor lui Vlasov, cu „manifestul" acestuia, vizite făcute unor soldaţi ruşi înfometaţi, istoviţi, chinuiţi.

— Puterea voastră v-a abandonat de mult. În ochii alor voştri, toţi prizonierii sînt trădători de ţară, spuneau vlasoviştii. Şi arătau

ziare moscovite cu ordine, cu discursuri. Prizonierii ştiau asta dinainte. Nu degeaba prizonierii ruşi erau singurii care nu primeau nici un pachet. Francezii, americanii, englezii, prizonierii de toate naţionalităţile primeau pachete, scrisori, ţineau legătura cu compatrioţii lor, legau prietenii; ruşii, în schimb, nu aveau nimic în afară de foame şi de ura întregii lumi. Nu-i de mirare că în Armata Rusă de Eliberare intrau mulţi deţinuţi din lagărele germane de prizonieri de război.

Maiorul Pugaciov nu i-a crezut pe ofiţerii lui Vlasov pînă cînd n-a ajuns chiar el la unităţile Armatei Roşii. Tot ce spuseseră vlasoviştii era adevărat. Nu mai era de folos puterii. Puterea se temea de el.

Apoi au urmat vagoanele-*teplușki* cu zăbrele şi escorte, drumul interminabil pînă în Extremul Orient, marea, cala vaporului şi minele de aur din Nordul extrem. Şi foamea îndurată iarna.

Pugaciov se ridică, apoi se aşează la loc. Soldatov îi făcu semn cu mîna. Tocmai lui Soldatov îi revenise onoarea să înceapă această acţiune, deşi fusese printre ultimii care se alăturaseră complotului. Soldatov nu s-a temut, nu s-a pierdut cu firea, nu i-a vîndut. Băiat de ispravă, Soldatov!

La picioarele lui dormea căpitanul Hrustaliov, un pilot a cărui soartă semăna cu a lui Pugaciov. Avionul doborît de nemţi, prizonieratul, foamea, fuga, apoi tribunalul şi lagărul. Hrustaliov se întoarse pe o parte; amorţise şi un obraz era mai roşu decît celălalt. Hrustaliov fusese primul cu care maiorul Pugaciov discutase despre evadare cu cîteva luni în urmă. Că moartea e de preferat unei vieţi de deţinut, că e mai bine să mori cu arma în mînă decît sleit de foame şi de muncă, sub patul puştii şi sub cizma soldaţilor din escortă.

Atît Hrustaliov, cît şi maiorul erau oameni de acţiune, şi acea şansă infimă, de dragul căreia viaţa a douăzeci de oameni se juca acum pe o singură carte, fusese analizată în cele mai mici detalii. Planul era să ocupe un aerodrom, să pună mîna pe un avion. Erau cîteva aerodromuri în zonă, iar acum se îndreptau, prin taiga, către cel mai apropiat.

Hrustaliov era brigadierul pe care fugarii îl căutaseră după atacul săvîrşit asupra detaşamentului de gardă. Pugaciov nu voia să plece fără prietenul său cel mai bun. Şi acum Hrustaliov era aici, cufundat într-un somn liniştit şi adînc.

Lîngă el dormea Ivaşcenko, maistrul armurier, care repara revolverele şi puştile corpului de pază. Ivaşcenko aflase tot ce trebuia

pentru reuşita evadării: unde erau armele, cine şi cînd era de gardă pe detaşament, unde se aflau depozitele de muniţie. Ivaşcenko era un fost cercetaş.

Dormeau buştean, lipiţi unul de altul, Levitki şi Ignatovici, amîndoi piloţi, camarazi ai căpitanului Hrustaliov.

Tanchistul Poliakov îşi întinsese braţele pe spinările vecinilor: uriaşul Gheorgadze şi cheliosul mucalit Aşot, al cărui nume de familie maiorul nu şi-l amintea acum. Cu geanta medicală sub cap, dormea Saşa Malinin, felcerul lagărului, pe vremuri – agent sanitar pe front, iar acum al acestui grup special al lui Pugaciov.

Pugaciov zîmbi. Fiecare, cu siguranţă, îşi imagina evadarea în felul său. Dar Pugaciov nu vedea doar meritul său în faptul că totul mergea cum trebuie, că toţi se înţelegeau din priviri. Fiecare ştia că lucrurile se desfăşoară cum trebuie. Dacă ai un comandant, ai şi un obiectiv. Un comandant hotărît şi un obiectiv greu de atins. Şi arme. Şi libertate. Poţi să-ţi dormi liniştit somnul de soldat chiar şi în această noapte polară încremenită, de un liliachiu-pal, învăluită într-o lumină stranie, fără soare, în care copacii n-au umbră.

El le promisese libertatea şi primiseră libertatea. Îi conducea la moarte şi ei nu se temeau de moarte.

„Şi nimeni n-a scăpat o vorbă, se gîndea el, pînă în ultima zi." De presupusa evadare, fără îndoială, ştiau mulţi din lagăr. Oamenii fuseseră aleşi timp de cîteva luni. Mulţi, cu care Pugaciov vorbise sincer, refuzaseră, dar nici unul nu dăduse fuga la postul de gardă să-l denunţe. Această împrejurare îl împăcase pe Pugaciov cu viaţa. „Băieţi de ispravă, straşnici băieţi", murmura el zîmbind.

Mîncară nişte biscuiţi, un pic de ciocolată şi porniră la drum în tăcere. Îi conducea o cărare abia vizibilă.

— E bătută de urşi, spuse Selivanov, vînător din Siberia.

Pugaciov şi Hrustaliov urcară în trecătoare, pînă la piramida geodezică, şi se uitară cu binoclul în jos, la cele două linii cenuşii: rîul şi şoseaua. Rîul era ca toate rîurile, dar şoseaua, pe o distanţă de cîteva zeci de kilometri, era ticsită cu camioane pline de oameni.

— Deţinuţi, probabil, presupuse Hrustaliov.

Pugaciov se uită cu atenţie.

— Nu, sînt soldaţi. Pe noi ne caută. Trebuie să ne împrăştiem, spuse Pugaciov. Opt oameni să înnopteze în căpiţele de fîn, iar noi patru trecem prin defileu. Dacă totul merge bine, ne întoarcem la ziuă.

După ce trecură de lăstăriş, intrară pe albia pîrîului. Era timpul să se întoarcă.

— Ia uite, sînt cam mulţi. Hai pe pîrîu, în sus.

Răsuflînd din greu, o luară în sus, iar pietrele aterizau huruind cu zgomot chiar la picioarele urmăritorilor.

Leviţki se întoarse, trase o înjurătură şi căzu. Glonţul îl nimerise drept în ochi.

Gheorgadze se opri lîngă un pietroi, se răsuci şi, cu o rafală de mitralieră, îi opri în loc pe soldaţii care urcau rîpa, dar nu pentru mult timp. Mitraliera lui amuţi şi nu se mai auzi decît puşca.

Hrustaliov şi maiorul Pugaciov izbutiră să urce mult mai sus, pînă în trecătoare.

— Du-te singur, îi spuse Hrustaliov maiorului. Te acopăr eu.

Dobora, fără grabă, fiecare soldat care apărea. Hrustaliov se întoarse urlînd:

— Vin!

Şi se prăbuşi. De după pietroi apăru în fugă o mulţime de oameni.

Pugaciov făcu un salt, trase în cei care alergau şi se aruncă de sus, din trecătoare, în albia îngustă a pîrîului. În cădere, se agăţă în creanga unei sălcii, se ţinu strîns de ea şi se trase într-o parte. Pietrele pe care le antrenase în cădere se rostogoleau în continuare, bubuind pînă să ajungă în fundul văii.

Merse prin taiga, fără să ştie drumul, pînă îl lăsară puterile.

În luminişul din pădure se înălţase soarele. Cei ascunşi în căpiţele de fîn distingeau clar siluetele oamenilor în uniforme militare care înconjurau poienita din toate părţile.

— Pîn-aici ne-a fost, se pare, spuse Ivaşcenko lovindu-l pe Haciaturian cu cotul.

— Cum aşa? întrebă Aşot fixîndu-şi ţinta.

Detună o împuşcătură şi un soldat se prăbuşi la pămînt.

Numaidecît, din toate părţile, se deschise focul asupra căpiţelor de fîn.

La ordin, soldaţii o luară la fugă prin mlaştină, spre căpiţele de fîn, în răpăit de focuri de armă.

Atacul a fost respins. Cîţiva răniţi zăceau în smîrcurile din mlaştină.

— Infirmier, după ei, ordonă un superior.

Din spirit de prevedere, din spital fusese adus Iaşka Kucen, un infirmier deţinut, de loc din Bielorusia Occidentală. Fără să scoată o vorbă, deţinutul Kucen se tîrî pînă la rănit, agitînd deasupra capului geanta medicală. Glonţul care îl nimeri în umăr îl opri pe Kucen la mijlocul drumului.

Fără să se teamă, şeful detaşamentului de pază, acelaşi detaşament care fusese dezarmat de fugari, sări în picioare.

— Hei, Ivaşcenko, Pugaciov, predaţi-vă, sînteţi înconjuraţi. N-aveţi nici o scăpare.

— Vino să iei armele, strigă Ivaşcenko dintr-o căpiţă.

Şi Bobîlev, şeful pazei, porni în fugă spre căpiţe, lipăind prin mlaştină.

La jumătatea drumului, răsună împuşcătura lui Ivaşcenko. Glonţul îl nimeri pe Bobîlev drept în frunte.

— Bun băiat! îşi lăudă Soldatov tovarăşul. De-aia e atît de viteaz şeful nostru, că n-are nimic de pierdut: pentru evadarea noastră oricum îl împuşcă sau îi dau o condamnare. Aşa că ţine-te tare!

Se trăgea de peste tot. Răpăiau şi mitralierele aduse de fugari.

Soldatov simţi o arsură care îi cuprindea ambele picioare şi capul lui Ivaşcenko, mort între timp, căzînd pe umărul lui.

Cealaltă căpiţă tăcea. În mlaştină zăceau vreo zece cadavre.

Soldatov continuă să tragă pînă cînd îl lovi ceva în cap şi îşi pierdu cunoştinţa.

Nikolai Sergheevici Braude, chirurgul-şef de la Spitalul Central, la ordinul telefonic al generalului-maior Artemiev, unul dintre cei patru generali din Kolîma, şeful întregii paze din toate lagărele din Kolîma, a fost chemat de urgenţă în satul Licean, împreună cu „doi felceri, material de pansament şi instrumentar" - cum se menţiona în telefonogramă.

Fără să mai piardă timp, Braude îşi strînse repede lucrurile, iar camioneta spitalului, care văzuse multe la viaţa ei, porni în direcţia indicată. Pe drum, Studebacker-uri puternice, pline cu soldaţi înarmaţi, depăşeau întruna maşina spitalului. Pînă acolo erau doar patruzeci de kilometri, dar, din pricina opririlor dese, din cauza ambuteiajului format undeva mai în faţă şi a nenumăratelor controale ale documentelor, ajunse la destinaţie abia după trei ore.

Generalul-maior Artemiev îl aştepta pe chirurg în casa comandantului local al lagărului. Atît Braude, cît şi Artemiev erau veterani ai Kolîmei, şi nu era prima oară cînd soarta îi aducea în acelaşi loc.

— Ce-i aici? Război? îl întrebă Braude pe general cînd se salutară.

— Război sau nu, în prima bătălie avem douăzeci şi opt de morţi. Cît despre răniţi, o să vedeţi şi singur.

Şi în timp ce Braude se spăla pe mîini la un lavoar fixat lîngă uşă, generalul îi povesti despre evadare.

— De ce n-aţi chemat aviaţia? întrebă Braude aprinzîndu-şi o ţigară. Două-trei escadrile, şi i-aţi fi bombardat... Sau direct cu bomba atomică.

— Dumneata iei totul în zeflemea ca întotdeauna, spuse generalul-maior. Dar, lăsînd gluma la o parte, pe mine o să mă cheme la ordine. Ba mai mult, o să mă elibereze din funcţie şi o să mă trimită în judecată. S-au mai văzut cazuri.

Da, Braude ştia că se mai văzuseră asemenea cazuri. Cu cîţiva ani în urmă, iarna, trei mii de oameni fuseseră trimişi pe jos, pînă într-un port, unde depozitele de pe mal fuseseră distruse de o furtună. Din convoiul de trei mii de deţinuţi, în viaţă mai rămăseseră vreo trei sute. Adjunctul directorului Direcţiei, care semnase ordinul de deplasare a convoiului, a fost sacrificat şi trimis în judecată.

Pînă la lăsarea serii, Braude şi felcerii au extras gloanţe, au făcut amputări şi au pansat. Toţi răniţii erau soldaţi din trupele de pază – printre ei nu se găsea nici un fugar.

A doua zi, spre seară, au fost aduşi alţi răniţi. Înconjuraţi de ofiţeri de pază, doi soldaţi aduceau pe targă singurul fugar pe care l-a văzut Braude. Acesta purta uniformă militară şi doar barba nerasă îl făcea să se deosebească de ceilalţi soldaţi. Avea fracturi prin împuşcare la ambele picioare, la umărul stîng şi o rană la cap care îi afectase osul parietal. Fugarul era inconştient.

Braude îi acordă primul ajutor şi, la ordinul lui Artemiev, îl duse pe rănit, sub escortă, la Spitalul Central, unde erau condiţii potrivite pentru efectuarea unei operaţii complicate.

Totul se terminase. Nu prea departe era parcat un camion militar acoperit cu prelată; în el fuseseră încărcate cadavrele fugarilor ucişi. Alături mai era un camion cu trupurile soldaţilor morţi.

După această victorie, armata ar fi putut fi chemată, dar încă multe zile camioane cu soldaţi au cutreierat toate sectoarele şoselei de două mii de kilometri.

Al douăsprezecelea fugar, maiorul Pugaciov, era de negăsit.

Soldatov a urmat un tratament îndelungat şi s-a vindecat, pentru ca apoi să fie împuşcat. De altfel, a fost singura condamnare la moarte dintre cele şaizeci de sentinţe pronunţate – acesta era numărul de prieteni şi cunoscuţi ai fugarilor care au ajuns la tribunal. Comandantul lagărului local a primit zece ani. Şefa Secţiei sanitare, doctoriţa Potanina, a fost achitată de tribunal şi, imediat după proces, şi-a schimbat locul de muncă. Generalul-maior Artemiev nu

se înşelase deloc: a fost destituit din funcţie şi dat afară din serviciul de pază.

.....

Pugaciov se tîrî cu greu prin gura îngustă a peşterii – era un bîrlog de urs, locuinţa de iarnă a fiarei care plecase de mult şi rătăcea prin taiga. Pe pereţii peşterii şi pe pietrele de pe jos rămăseseră fire din blana ursului.

„Ce repede s-a terminat tot, se gîndea Pugaciov. O să vină cu cîinii şi o să mă găsească. Şi o să mă aresteze."

Cum stătea întins, îşi aminti propria viaţă, viaţa lui grea, de bărbat, o viaţă care se sfîrşea acum, în taiga, pe o potecă bătută de un urs. Îşi aminti toţi oamenii pe care îi respecta şi îi iubea, începînd cu propria mamă. Şi-o aminti pe învăţătoarea de la şcoală, Maria Ivanovna, care umbla îmbrăcată într-un fel de bluză tricotată vătuită, acoperită cu catifea neagră ponosită şi îngălbenită. Îi veniră în minte mulţi, mulţi alţi oameni pe care soarta îi scosese în cale.

Dar cei mai buni, cei mai demni erau cei unsprezece camarazi ai lui, căzuţi la datorie. Nici unul dintre ceilalţi oameni care se perindaseră prin viaţa lui nu îndurase atîtea dezamăgiri, atîtea înşelătorii, atîta minciună. Şi în infernul acesta al Nordului găsiseră în ei puterea să se încreadă în el, în Pugaciov, şi să întindă mîna spre libertate. Să moară în luptă. Da, erau cei mai buni oameni din viaţa lui.

Pugaciov rupse o coacăză dintr-un tufiş crescut pe o piatră, chiar la intrarea în peşteră. Fructul vineţiu, stafidit, rămas de anul trecut, plesni între degete şi Pugaciov linse zeama. Coacăza răscoaptă era lipsită de gust, ca apa din zăpada topită. Pielita fructului i se lipi de limba uscată.

Da, fuseseră cei mai buni oameni. Acum ştia şi numele de familie al lui Aşot: Haciaturian.

Maiorul Pugaciov şi-i aminti pe toţi – unul după altul – şi zîmbi fiecăruia. Apoi îşi vîrî în gură ţeava pistolului şi, pentru ultima dată în viaţa lui, apăsă pe trăgaci.

1959

Directorul de spital

— Aşteaptă numai şi o dai în bară, calci tu pe bec, mă ameninţa ca un blatar directorul spitalului, doctorul Doktor, unul dintre cele mai sinistre personaje din Kolîma... Ridică-te în picioare cum se cuvine.

Stăteam drept „cum se cuvine", dar eram calm. Un felcer instruit, cu diplomă, nu e aruncat pradă oricărei fiare, nu e dat pe mîna doctorului Doktor. Eram în anul '47, nu în '37, şi eu, care văzusem unele lucruri pe care doctorul Doktor nici nu şi le putea imagina, eram liniştit şi aşteptam doar atît: să plece. Eu eram felcerul-şef al Secţiei de chirurgie.

Persecuţia începuse de puţin timp, după ce doctorul Doktor descoperise în dosarul meu o condamnare cu sigla KRTD. Doctorul Doktor era cekist, membru al biroului politic, care trimisese la moarte nu puţini deţinuţi KRTD şi iată că în mîinile lui, în spitalul lui, absolvent al cursurilor lui, apăruse un felcer care trebuia lichidat.

Doctorul Doktor a încercat să ceară ajutorul ofiţerului politic NKVD. Dar ofiţerul politic Baklanov era un combatant tînăr, venit aici de pe front, din război. Doctorul Doktor învîrtea şi el afaceri murdare - pescarii aduceau peşte special pentru el, vînătorii îl aprovizionau cu vînat, autoaprovizionarea şefimii era în toi -, aşa că doctorul Doktor nu a găsit înţelegere la Baklanov.

— Dar vine de la cursurile dumneavoastră, numai ce le-a încheiat.

— Amănuntul ăsta le-a scăpat la cadre. Acolo e harababură mare.

— Atunci, spuse ofiţerul, la prima abatere, dacă încalcă vreo regulă, dacă face un pas greşit, îl dăm la o parte şi gata. O să vă ajutăm.

Doctorul Doktor s-a plîns de vremurile rele şi s-a pus răbdător pe aşteptat. Şi şefii pot aştepta răbdători o greşeală a subalternilor.

Spitalul Central din lagăr era mare, cu o mie de paturi. Medicii din rîndul deţinuţilor erau de toate specialităţile. Conducerea, formată din personal liber, ceruse şi obţinuse permisiunea să deschidă pe lîngă Secţia de chirurgie două saloane pentru angajaţii liberi: unul de bărbaţi, celălalt de femei, pentru urgenţe postoperatorii. În salonul meu era internată o fată care fusese adusă cu apendicită, dar nu i se făcuse operaţie, i se administra un tratament medical. Fata, după cum se pare secretară a Organizaţie comsomoliste a Direcţiei minelor, era dezgheţată. Cînd fusese adusă, galantul chirurg Braude îi

arătase noii paciente secţia şi, trăncănind nu ştiu ce despre... fracturi şi spondilite, o condusese şi prin celelalte secţii, luîndu-le la rînd. Afară era un ger de minus şaizeci de grade, iar centrul de transfuzii nu avea sobe: îngheţul acoperise cu o dantelă toată fereastra şi nu puteai să apuci nimic din metal cu mîinile goale, dar galantul chirurg a deschis larg centrul de transfuzii de sînge şi toţi s-au retras mai în spate, în coridor.

— Aici primim de regulă femeile.

— Fără prea mare succes, probabil, spuse musafira, încălzindu-şi mîinile cu aburul respiraţiei.

Chirurgul se fîstîci.

Ei bine, fata aceasta dezgheţată îşi luase prostul obicei să mă viziteze în camera de gardă. Acolo aveam coacăze congelate, un castron de coacăze congelate, şi stăteam la taclale pînă tîrziu. Dar într-o zi, pe la unsprezece, uşile camerei de gardă se trîntiră la perete şi înăuntru intră doctorul Doktor. Fără halat, într-o scurtă de piele.

— Totul e în ordine în secţie.

— Văd. Dar dumneata cine eşti? o întrebă doctorul Doktor pe fată.

— O pacientă. Sînt internată aici în salonul de femei. Am venit după un termometru.

— Mîine n-o să mai fiţi aici. Termin eu cu toată debandada asta.

— Debandadă? Cine e ăsta? întrebă fata.

— Directorul spitalului.

— Aha, aşadar acesta este doctorul Doktor. Am auzit de el. Am auzit. O să păţeşti ceva din cauza mea? Din cauza coacăzelor?

— Nu, n-o să păţesc nimic.

— Bine. Dar pentru orice eventualitate mîine o să trec pe la el. O să-i dau o lecţie ca să înţeleagă care îi e locul. Şi dacă se atinge de tine, îţi dau cuvîntul meu de onoare...

— N-o să păţesc nimic.

Fata nu a fost dată afară din spital, întîlnirea ei cu directorul spitalului a avut loc şi totul s-a calmat pînă la următoarea şedinţă generală, cînd doctorul Doktor a ţinut un referat despre scăderea nivelului de disciplină.

— De pildă, în Secţia de chirurgie, felcerul stă cu o femeie în sala de operaţii – doctorul Doktor confunda camera de gardă cu sala de operaţii – şi mănîncă coacăze.

— Cu cine? se auzi un murmur în sală.

— Cu cine? strigă un angajat liber.

Dar doctorul Doktor n-a spus numele vinovatului.

Trăsnetul lovise, dar eu nu înţelegeam nimic. Felcerul-şef răspunde de hrană, aşadar directorul spitalului se hotărîse să dea cea mai simplă lovitură.

S-a măsurat chiselul de fructe şi lipseau zece grame. Cu mare greutate am reuşit să demonstrez că se împarte cu un polonic mic care este turnat pe o farfurie mare. Inevitabil se pierd zece grame pentru că „se lipeşte de fundul vasului".

Fulgerul mă avertizase, deşi nu fusese urmat de tunet.

A doua zi, trăsnetul a lovit fără fulger.

Unul dintre medicii din salon m-a rugat să dau unui bolnav de-al lui, un muribund, o lingură de mîncare mai gustoasă şi, după ce i-am promis, i-am cerut celui care împărţea raţiile să oprească jumătate, un sfert de castron de la masa de regim. Nu era legal, dar se practica dintotdeauna şi pretutindeni, în orice secţie. În timpul prînzului, o puzderie de şefi sus-puşi, în frunte cu doctorul Doktor, au dat buzna în secţie.

— Asta pentru cine e?

Pe sobă se încălzea jumătate de castron cu supă de regim.

— Doctorul Gusegov a cerut-o pentru un pacient de-al lui.

— Pacientului pe care îl tratează doctorul Gusegov nu i s-a prescris regim dietetic.

— Să vină aici doctorul Gusegov.

Doctorul Gusegov, un deţinut, mai mult chiar, un 58-ist cu punctul 1a - trădare de ţară -, s-a albit de frică în faţa privirii inexpresive a şefilor. Fusese primit în spital recent, după mulţi ani de cereri şi intervenţii. Şi acum, acest ordin nefericit.

— Eu n-am dat acest ordin, cetăţene director.

— Înseamnă că dumneavoastră, domnule felcer-şef, minţiţi. Ne induceţi în eroare, tună doctorul Doktor. Ai dat-o în bară, recunoaşte. Ai călcat pe bec.

Îmi era milă de doctorul Gusegov, dar îl înţelegeam. Tăceam. Tăceau şi ceilalţi membri ai comisiei - medicul-şef, comandantul lagărului. Doar doctorul Doktor turba de furie.

— Jos halatul şi în lagăr! La muncile în comun! Să putrezeşti la izolator!

— Am înţeles, cetăţene director.

Mi-am dat jos halatul şi brusc m-am transformat într-un deţinut obişnuit, care primea ghionţi în spate, la care se ţipa... Cam de multişor nu mai călcasem în lagăr...

— Unde e baraca personalului?

— Tu n-ai ce căuta acolo. La izolator cu tine!

— Încă nu există ordin scris.

— Bagă-l deocamdată şi fără ordin.

— Nu, nu-l primesc fără ordin. N-am ordin de la comandantul lagărului.

— Directorul spitalului e peste comandantul lagărului.

— O fi peste, dar eu răspund numai la ordinele comandantului de lagăr.

Nu mi-a fost dat să stau prea mult în baraca personalului. Ordinul a fost emis repede şi am fost mutat în izolatorul din lagăr, într-o carceră urît mirositoare, care duhnea la fel ca zecile de carcere în care fusesem închis pînă atunci.

M-am întins pe prici şi am stat aşa pînă a doua zi. Dimineaţa a sosit dispecerul. Ne cunoşteam dinainte.

— Ţi-au dat trei zile la muncile în comun. Du-te să-ţi dea mănuşi; o să cari nisip cu roaba în groapa de lîngă noua clădire a pazei. A fost un circ întreg. Mi-a povestit şeful OLP[1]. Doctorul Doktor a cerut să fii transferat definitiv într-o mină disciplinară... Să te mute într-un lagăr pentru recidivişti. Dar ceilalţi au zis: „Ce-i cu prostiile astea? Dacă pentru asemenea fapte trimiţi pe cineva la disciplinară sau în lagărul pentru recidivişti, atunci ar trebui să-i trimitem pe toţi acolo... Iar noi rămînem fără un felcer instruit".

Toţi cei din comisie ştiau de laşitatea lui Gusegov, o ştia prea bine şi doctorul Doktor, dar acesta era tot mai furios.

— Bine, atunci, două săptămîni de munci în comun.

— Nici asta nu merge. E o pedeapsă prea dură. O săptămînă cu detaşare la munca lui la alt spital, propuse ofiţerul politic Baklanov.

— Ce v-a apucat? Ce pedeapsă mai e asta, dacă nu e trimis la muncile în comun, dacă nu pune mîna pe roabă? Dacă îşi petrece doar o noapte la izolator, asta e o simplă formalitate.

— De acord: atunci o zi de munci în comun.

— Trei zile.

— Bine, fie.

---

1. Acronim pentru Unitate de lagăr separată.

Şi iată-mă, după mulţi ani, apucînd din nou mînerele roabei. Maşina OSO[1] mă aştepta: două mînere, o roată.

Eram tărăbonţaş cu vechime în Kolîma. Îmi însuşisem toate subtilităţile căratului roabei în '38, la mina de aur. Ştiam cum să apăs pe mînere ca sprijinul să fie în umăr, ştiam cum să car roaba goală înapoi – ţinînd hulubele în sus ca să coboare sîngele din braţe. Ştiam cum să răstorn roaba dintr-o singură mişcare, cum să o răsucesc la loc şi să o aşez pe rampă.

Eram maestru în arta roabei. Căram roaba bucuros nevoie mare, îmi arătam clasa. Tot bucuros o răsturnam şi umpleam groapa cu pietriş. Aici nu se dădeau lecţii. Roaba era o pedeapsă – şi cu asta, basta. Munca de la carceră nu se contabiliza nicăieri. Cîteva luni nu ieşisem din clădirea uriaşă de două etaje a Spitalului Central, mă descurcasem şi fără aer curat – chiar glumeam că la mină mă săturasem de aer curat pentru douăzeci de ani de-acum încolo, că n-o să mai ies din incinta spitalului. Şi iată-mă din nou, respirînd aer proaspăt, amintindu-mi meseria de tărăbonţaş. Două nopţi şi trei zile am făcut munca asta. A treia zi, seara, m-a vizitat comandantul lagărului. În toată activitatea lui în Kolîma, încă nu-i fusese dat să întîlnească o asemenea măsură disciplinară, precum cea solicitată de doctorul Doktor, aşa că şeful lagărului încerca să înţeleagă motivul.

Se opri lîngă scară.

— Bună ziua, cetăţene comandant.

— Astăzi se încheie munca forţată, poţi să nu te mai întorci la izolator.

— Mulţumesc, cetăţene comandant.

— Dar azi termină-ţi treaba.

— La ordinul dumneavoastră, cetăţene comandant.

Chiar înaintea apelului de seară – înaintea loviturii în şină – apăru doctorul Doktor. Era însoţit de doi aghiotanţi, comandantul spitalului, Postel, şi Grişa Kobeko, tehnicianul dentar al spitalului.

Postel era un fost lucrător al NKVD-ului, un sifilitic care îmbolnăvise două sau trei asistente medicale pe care am fost nevoiţi să le trimitem în *venzonă*, în zona de femei cu boli venerice, o tabără de muncă în pădure, unde erau doar sifilitice. Drăguţul de Grişa Kobeko era turnător, informator şi „furnizor" de dosare în spital – o companie demnă de doctorul Doktor.

---

1. Abreviere pentru Consiliu Special, organism extrajudiciar care putea condamna deţinuţii politici în regim de urgenţă.

Directorul spitalului se apropie de groapă şi noi, cei trei tărăbonţaşi, lăsînd munca deoparte, ne ridicarăm şi luarăm poziţia de drepţi.

Doctorul Doktor mă cerceta extrem de satisfăcut.

— Ia te uită unde... Asta chiar că e munca cea mai potrivită pentru tine. Ai înţeles? Asta e într-adevăr munca cea mai potrivită.

Ia te uită, doctorul Doktor adusese cîţiva martori care să provoace o infracţiune cît de mică din partea mea. Dar vremurile, fără doar şi poate, se schimbaseră. Asta o înţelegea şi doctorul Doktor, cum o înţelegeam şi eu. Un director şi un felcer nu erau unul şi acelaşi lucru cu un director şi un simplu muncitor. Nici pe departe.

— Eu, cetăţene director, pot să fac orice muncă. Pot să fiu chiar directorul spitalului.

Doctorul Doktor mă înjură de mamă şi se îndepărtă spre satul celor liberi. Cînd se auzi dangătul şinei, am plecat, dar nu în lagăr, nici în zonă, ca în ultimele două zile, ci direct la spital.

— Grişka, apă! am strigat eu. Şi ceva de mîncare după baie.

Dar îl cunoşteam prea puţin pe doctorul Doktor. Comisiile, inspecţiile se perindau prin secţie aproape în fiecare zi.

În aşteptarea conducerii superioare, doctorul Doktor îşi ieşise din minţi.

Ar fi ajuns şi la mine, dar alţi superiori din personalul liber i-au distrus cariera, i-au pus beţe-n roate, l-au zburat din acel post de invidiat.

Brusc, doctorul Doktor a fost trimis în concediu pe Continent, deşi nu ceruse niciodată aşa ceva. În locul lui a venit alt director.

Vizita medicală de adio. Noul director era un tip greoi, moliu, care respira greu. Secţia de chirurgie era la etajul unu – dacă urcai repede, începeai să gîfîi. Văzîndu-mă, doctorul Doktor nu s-a putut abţine să se amuze.

— Avem aici contrarevoluţia personificată despre care îţi povesteam jos, rosti cu glas tare doctorul Doktor, arătîndu-mă cu degetul. Eu am tot încercat să-l dau afară, dar n-am reuşit... Te sfătuiesc să o faci dumneata imediat, fără întîrziere. Aerul din spital va fi mai curat.

— O să-mi dau toată silinţa, spuse indiferent directorul corpolent, iar eu mi-am dat seama că îl ura pe doctorul Doktor la fel de mult ca mine.

1964

Anticarul

Din tura de noapte am fost mutat în cea de zi – era o avansare evidentă, o confirmare, o reuşită pe drumul periculos, dar salvator al unui infirmier din rîndul pacienţilor. N-am observat cine îmi luase locul; pe atunci nu mai aveam putere pentru curiozitate, îmi cruţam fiecare mişcare, fizică sau sufletească. În orice caz, mai înviasem şi altădată şi ştiam cît de mult te poate costa curiozitatea inutilă.

Dar cu coada ochiului, în picoteala nopţii, am zărit faţa palidă şi murdară, acoperită cu o barbă ţepoasă, deasă şi roşcată, gâvanele ochilor, nişte ochi de culoare nedefinită, degetele încovoiate de la degerături prinse de toarta cazanului înnegrit de fum. Noaptea, baraca spitalului era atît de întunecată şi de compactă, încît flacăra tremurîndă a lămpiţei cu benzină, clătinată parcă de vînt, nu putea să lumineze coridorul, tavanul, peretele, podeaua şi scotea doar o bucăţică din beznă: colţul cu măsuţa şi o faţă lividă, aplecată deasupra ei. Noul infirmier de gardă purta acelaşi halat în care făcusem şi eu gărzi: un halat murdar, rupt, halatul obişnuit al pacienţilor. Ziua stătea agăţat în cuier, în salonul spitalului, iar noaptea infirmierul de gardă din rîndul bolnavilor îl îmbrăca anevoie peste pufoaică. Flanelul era neobişnuit de subţire, se vedea prin el, şi totuşi nu plesnea; de teamă să nu se facă bucăţi, pacienţii se temeau sau nu puteau să facă vreo mişcare bruscă.

Semicercul de lumină se clătina, tremura, îşi schimba forma. Se părea că frigul – nu vîntul, nu mişcarea aerului, ci frigul – făcea să se mişte lumina de deasupra măsuţei infirmierului de gardă. În pata de lumină se clătina un chip deformat de foame, şi degetele murdare şi încovoiate căutau pe fundul cazanului ce nu se putea aduna cu lingura. Chiar dacă îngheţate şi insensibile, degetele erau mai sigure decît lingura: atunci am înţeles esenţa mişcării, limbajul gestului.

Nu trebuia să ştiu toate acestea: eu eram infirmierul de zi.

Dar după cîteva zile – o plecare precipitată, o grăbire neaşteptată a destinului în urma unei hotărîri bruşte – şi iată-mă în remorca unui camion care se hurducăia la fiecare smucitură a vehiculului ce înainta prin albia îngheţată a unui pîrîu fără nume, pe un drum de iarnă prin taiga, spre Magadan, în sud. În remorcă saltă şi se izbesc de podea, bocănind ca lemnul, doi oameni, se rostogolesc ca trunchiurile de copac. Escorta stă în cabină, iar eu nu ştiu dacă mă loveşte

un lemn sau un om. Într-una din pauzele de masă mi s-a părut familiar clefăitul lacom al vecinului meu şi am recunoscut degetele încovoiate, faţa murdară şi palidă.

Nu vorbeam unul cu altul: fiecare se temea să nu-şi gonească norocul, norocul de deţinut. Maşina se grăbea – drumul ne lua o zi.

Amîndoi mergeam la cursurile de felcer, conform dispoziţiei din lagăr. Magadanul, spitalul, cursurile: toate păreau acum învăluite în ceaţă, în pîcla albă a Kolîmei. Există oare semne, semne de hotar? Oare îi primesc pe 58-işti? Doar pe cei cu punctul 10. Dar pe vecinul meu de camion? Şi el are tot punctul 10: ASA. Siglă de la propagandă antisovietică, care se asimilează punctului 10.

Examen la limba rusă. Dictare. Notele se pun în aceeaşi zi. Cinci[1]. Lucrare scrisă la matematică: cinci. Probă orală la matematică: cinci. Viitorii cursanţi au fost scutiţi de subtilităţile *Constituţiei URSS* – o ştiau cu toţii dinainte... Stăteam întins pe prici, murdar, încă bănuind că sînt plin de păduchi – munca de infirmier nu distrusese păduchii sau, cine ştie, poate că doar mi se părea; pediculoza este una dintre psihozele lagărului. Chiar dacă nu mai aveai de mult păduchi, era imposibil să te obişnuieşti cu ideea (ideea?), cu senzaţia că nu mai ai păduchi; aşa am păţit în viaţă şi a doua, şi a treia oară. Cît priveşte Constituţia, istoria sau economia politică, acestea nu erau pentru noi. În închisoarea Butîrskaia, în timpul anchetei, ofiţerul de serviciu pe corpul de clădire strigax: „Ce mă tot luaţi cu Constituţia? Constituţia voastră e Codul Penal!". Şi avea dreptate. Da, Codul Penal era Constituţia noastră. Asta se întîmplase demult. Cu o mie de ani în urmă. A patra materie era chimia. Nota: trei.

Ah, să fi văzut cum au dat buzna deţinuţii-cursanţi la învăţătură, unde miza era viaţa. Cum s-au repezit foşti profesori universitari din institutele de medicină să bage ştiinţa salvatoare în capetele ignoranţilor, al unor tîmpiţi care în viaţa lor nu se interesaseră de medicină: de la magazionerul Silaikin la scriitorul tătar Min Şabai...

Chirurgul, ţuguindu-şi buzele, întrebă:

— Cine a inventat penicilina?

— Fleming!

Nu eu am dat răspunsul, ci colegul meu de la Spitalul raional. Barba roşcată dispăruse. Rămăseseră doar gîlmele palide şi bolnăvicioase ale obrajilor (a dat iama în supă, mi-a trecut pentru o clipă prin minte).

---

1. Nota maximă în sistemul de notare rusesc.

Eram uimit de cunoştinţele cursantului roşcovan. Chirurgul îl cerceta cu privirea pe triumfătorul „Fleming". Cine eşti tu, infirmier de noapte? Cine?

.....

— Cu ce te ocupai în libertate?

— Sînt căpitan. Căpitan de geniu. La începutul războiului eram comandantul unui raion fortificat. Construiam fortificaţii la repezeală. În toamna lui '41, cînd s-a risipit ceaţa dimineţii, am văzut în golf crucişătorul german Graf von Spee. Crucişătorul trăgea în plin asupra fortificaţiilor noastre. Apoi a plecat. Iar mie mi-au dat zece ani.

„Dacă nu crezi, ia-o ca basm." Cred. Cunoşteam obiceiul.

.....

Toţi cursanţii învăţau noaptea fără întrerupere, tocind, absorbind cunoştinţe cu patima unui condamnat la moarte căruia i se oferă pe neaşteptate o speranţă de viaţă.

Dar Fleming, după o întîlnire constructivă cu conducerea, se înveseli, aduse un roman în baraca unde se ţineau cursurile şi, în timp ce mînca dintr-un peşte fiert - rămăşiţele vreunui festin al altcuiva -, se apucă să răsfoiască nepăsător paginile cărţii.

Surprinzîndu-mi zîmbetul ironic, Fleming spuse:

— Tot aia e: de trei luni tocim întruna. O să-i treacă pe toţi care s-au ţinut de curs, o să le dea tuturor diplomă. La ce să-mi mai bat capul? N-am dreptate?

— Nu, i-am răspuns. Eu vreau să învăţ cum să vindec oamenii. Să învăţ o meserie adevărată.

— Meseria adevărată e să trăieşti.

În acel moment a devenit clar că gradul de căpitan al lui Fleming era doar o mască, încă o mască pe acea faţă lividă de deţinut. Nu gradul de căpitan era masca, ci trupele de geniu. Fleming era un anchetator NKVD cu grad de căpitan. Informaţiile despre unul şi altul se filtrau, se acumulau picătură cu picătură de cîţiva ani. Picăturile acestea măsurau timpul ca o clepsidră cu apă. Sau cădeau pe creştetul dezgolit al celui anchetat: clepsidra cu apă a temniţelor din Leningradul anilor '30. Cea cu nisip măsura timpul de plimbare al deţinuţilor, cea cu apă - timpul declaraţiilor, timpul anchetei. Graba clepsidrei cu nisip, chinul clepsidrei cu apă. Clepsidra cu apă nu socotea minutele, ci sufletul omenesc, voinţa omului, o distrugea picătură cu picătură, o rodea ca pe o stîncă, cum spune proverbul. Acest folclor al anchetelor era foarte la modă în anii '30, ba chiar şi în anii '20.

Picătură cu picătură se adunaseră cuvintele căpitanului Fleming, şi comoara s-a dovedit nepreţuită. Însuşi Fleming o socotea la fel. Cred şi eu!

.....

— Ştii care e cel mai mare secret al timpurilor noastre?

— Care?

— Procesele din anii '30. Cum erau pregătite. Eu eram la Leningrad atunci. La Zakovski[1]. Pregătirea proceselor însemna chimie, medicină, farmacologie. Distrugerea voinţei deţinutului cu substanţe chimice. Erau cîte vrei. Şi dacă le ai, să nu-mi zici că nu le foloseşti. Dă-o încolo de Convenţie de la Geneva!

Să deţii substanţele chimice de distrugere a voinţei şi să nu le foloseşti la interogatorii, pe „frontul intern", ar fi fost ceva mult prea uman. Este imposibil să crezi în umanismul secolului XX. Aici şi numai aici se află secretul proceselor din anii '30, al proceselor publice, deschise chiar şi corespondenţilor străini, şi iubitului nostru Feuchtwanger[2]. Nu erau nici un fel de sosii la aceste procese. Secretul proceselor stătea în misterioasa farmacologie.

.....

Stăteam lungit pe priciurile duble, scurte şi incomode din baraca goală a cursanţilor, în care pătrundeau dintr-o parte în alta razele soarelui şi ascultam aceste mărturisiri.

.....

Se mai făcuseră şi pînă atunci experimente – în procesele sabotorilor, de pildă. În schimb, farsa lui Ramzin[3] are de-a face doar în treacăt cu farmacologia.

---

1. Leonid Mihailovici Zakovski (1894-1938), lucrător NKVD, comisar pentru securitatea statului, unul dintre organizatorii represiunilor staliniste. A fost executat în 1938.
2. Lion Feuchtwanger (1884-1958), dramaturg şi romancier german de origine evreiască. În 1937, a călătorit la Moscova unde a participat la procesele publice din acea perioadă. Cartea sa, *Moskau 1937*, prezintă aceste procese, punînd într-o lumină favorabilă autorităţile sovietice şi glorificînd epoca lui Stalin.
3. Om de ştiinţă sovietic, principalul acuzat şi condamnat într-unul dintre procesele de sabotaj amintite, împotriva aşa-zisului Partid Industrial, organizaţie inventată care, la sfîrşitul anilor '20, urmărea, conform acuzaţiei, sabotarea „înfloritoarei" industrii sovietice.

Picătură cu picătură se scurgea povestea lui Fleming... Sau era propriul lui sînge care picura pe memoria mea dezgolită? Ce fel de picături erau acelea? De sînge, de lacrimi sau de cerneală? Nici de cerneală, nici de lacrimi.

— Au fost, bineînţeles, şi cazuri cînd medicina s-a dovedit neputincioasă. Fie nu se făceau calcule corecte la prepararea soluţiilor. Fie din pricina sabotajului. Şi atunci verificai de două ori. Cum cereau regulile.

— Unde sînt acum doctorii aceia?

— Cine ştie? Pe lună, probabil...

.....

Arsenalul de anchetă – acesta era ultimul cuvînt al ştiinţei, ultimul cuvînt al farmacologiei.

.....

Nu era dulapul A – *Venena* – „otrăvuri", nici dulapul B – *Heroica* – „cu efect puternic"... Cuvîntul latinesc *heros*, pare-se, se traduce în rusă prin „cu efect puternic". Dar unde erau păstrate medicamentele căpitanului Fleming? În dulapul C, dulapul crimelor, sau în dulapul M – al miracolelor.

Cel care dispunea de dulapurile C şi M, unde se găseau cele mai mari cuceriri ale ştiinţei, a aflat abia la cursurile de felcer din lagăr că omul are un singur ficat, că ficatul nu e organ pereche. A descoperit circulaţia sangvină – la trei sute de ani după Harvey[1].

Secretul se ascundea în laboratoare, în cabinetele subterane, în vivariile pestilenţiale, unde animalele miroseau exact la fel ca deţinuţii din mizerabilul lagăr de tranzit din Magadan, în anul '38. Comparată cu acest lagăr de tranzit, închisoarea Butîrskaia sclipea de curăţenie, ca o secţie de chirurgie, mirosea a sală de operaţii, nu a vivariu.

Toate descoperirile ştiinţei şi tehnicii se testează în primul rînd pentru aplicaţii militare, chiar şi în viitor, ca ipoteză. Şi doar ce refuză generalii, ce nu foloseşte războiului este cedat pentru uz general.

Medicina, chimia, farmacologia se află de mult sub control militar. În institutele creierului din întreaga lume se acumulează

1. William Harvey (1578-1657), medic englez care a elaborat teoria exactă a circulaţiei sangvine şi a demonstrat că nu ficatul, ci inima este organul cel mai important al circulaţiei sîngelui.

dintotdeauna roadele experimentelor, ale observaţiilor. Otrăvurile familiei Borgia au fost mereu arma politicii practice. Secolul XX a adus o înflorire neobişnuită a substanţelor farmacologice şi chimice care acţionează asupra psihicului.

Dar dacă frica poate fi anihilată cu un medicament, atunci efectul invers poate fi obţinut de o mie de ori mai uşor: să distrugi voinţa omului cu injecţii, prin farmacologie pură, prin chimie fără nici un fel de „fizică", adică fără să rupi coaste, să calci în picioare, să scoţi dinţi sau să stingi ţigara pe corpul deţinutului anchetat.

.....

Chimiştii şi fizicienii – aşa se numeau aceste două şcoli de anchetă. Fizicienii erau cei care puneau pe primul plan măsurile pur fizice, văzînd în bătăi un instrument de a scoate la suprafaţă principiul moral al lumii. Adîncurile dezgolite ale esenţei umane – şi cît de ordinară şi de meschină s-a dovedit a fi această esenţă umană! Cu bătaia se putea obţine nu doar orice mărturisire. Sub ameninţarea bîtei se făceau invenţii, descoperiri în ştiinţă, se scriau versuri, romane. Frica de bătaie şi tabelul de calorii al raţiei înfăptuiau lucruri măreţe.

Bătaia era un instrument psihologic destul de convingător şi eficient.

La fel de multe rezultate dădea şi faimosul şi omniprezentul „conveier", cînd anchetatorii se schimbau, dar cel arestat nu era lăsat să doarmă. Şaptesprezece zile fără somn şi omul înnebuneşte: oare această observaţie ştiinţifică nu era culeasă din birourile de anchetă?

Dar nici şcoala chimiştilor nu se lăsa mai prejos.

Fizicienii puteau să aprovizioneze cu material „Consiliile Speciale", toate genurile de „troici"[1], dar pentru procesele publice şcoala fizică nu servea la nimic. Şcoala acţiunii fizice (parcă aşa spune Stanislavski[2]) n-ar fi putut să pună în scenă un sîngeros spectacol teatral public, n-ar fi putut să pregătească „procesele publice" care cutremurau o lume întreagă. Chimiştii însă erau capabili să pună la punct asemenea spectacole.

---

1. Tribunale constituite din trei persoane. Alături de Consiliile Speciale, acestea reprezentau structuri extrajudiciare care judecau şi condamnau în regim de urgenţă.
2. Konstantin Stanislavski (1863-1938), regizor celebru la Teatrul de Artă din Moscova, unul dintre cei mai importanţi teoreticieni din istoria teatrului modern, creatorul unui sistem bazat pe redarea naturală a emoţiilor personajelor interpretate.

.....

La douăzeci de ani după acea discuție introduc în povestirea mea rîndurile următoare dintr-un articol de ziar:

„Prin intermediul unor agenți psiho-farmacologici, se poate elimina complet, pe o perioadă determinată, sentimentul de frică la om. Totodată, ceea ce este extrem de important, nu este afectată deloc luciditatea...

Mai tîrziu au fost descoperite aspecte și mai neașteptate. În cazul persoanelor cărora le era inhibată faza Beta a somnului pe o perioadă îndelungată, în situația de față de pînă la șaptesprezece nopți la rînd, începeau să apară diverse tulburări psihice și de comportament."

Ce sînt acestea? Fragmente din declarațiile vreunui fost șef al Direcției NKVD într-un proces unde erau judecați judecătorii?... Ultima scrisoare a lui Vîșinski sau a lui Riumin[1] înaintea morții? Nu, sînt paragrafe dintr-un articol științific al unui membru activ al Academiei de Științe a URSS. Dar toate acestea – și de o sută de ori mai multe! – erau deja cunoscute, testate și se aplicau în anii '30 la pregătirea „proceselor publice".

Farmacologia nu era singura armă din arsenalul de anchetă al acelor ani. Fleming pronunță un nume pe care îl cunoșteam bine.

Ornaldo!

Cum să nu-l cunosc! Ornaldo era un hipnotizor cunoscut, care în anii '20 dădea multe reprezentații în circurile moscovite, și nu numai. Specialitatea lui Ornaldo era hipnoza colectivă. Există fotografii ale celebrelor sale turnee. Ilustrații în cărțile despre hipnoză. Ornaldo era un pseudonim, evident. Numele lui adevărat era Smirnov N.A. Era un doctor din Moscova. Peste tot erau afișe – pe atunci afișele se lipeau pe niște stîlpi groși – și fotografii. Svișciov-Paola[2] avea în vremea aceea un studio foto pe aleea Stoleșnikov. În vitrină era atîrnată o fotografie imensă cu doi ochi de om, sub care scria „Ochii lui Ornaldo". Îmi amintesc și acum acei ochi, îmi amintesc neliniștea care mă cuprindea cînd ascultam sau priveam reprezentațiile de circ ale lui Orlando. Hipnotizorul a dat reprezentatii pînă la sfîrșitul anilor '20. Erau chiar și fotografii de la spectacolele din Baku, din 1929. Apoi s-a lăsat de spectacole.

---

1. Mihail Dmitrievici Riumin (1913-1954), membru al Serviciului de Contraspionaj Militar (SMERȘ) și viceministru de interne în 1946. A fost executat după moartea lui Stalin.
2. Nikolai Ivanovici Svișciov-Paola (1874-1964), cunoscut fotograf sovietic.

— De la începutul anilor '30, Ornaldo lucrează în secret la NKVD.

Am simţit pe şira spinării fiorii unei taine dezlegate.

Adeseori Fleming lăuda Leningradul fără nici un motiv. Mai bine zis, a recunoscut că nu e leningrădean get-beget. De fapt, Fleming fusese chemat din provincie de către esteţii NKVD-ului din anii '20, realizîndu-se astfel un schimb de ştafetă demn de aceştia. I-au fost inoculate gusturi mai largi decît educaţia dintr-o şcoală obişnuită. Nu doar Turgheniev şi Nekrasov, ci şi Balmont şi Sologub; nu doar Puşkin, ci şi Gumiliov.

— „Iar voi, ai regelui cîini, filibusteri, de pază aurului staţi într-un port obscur?" Nu greşesc, nu?

— Nu, e corect!

— Mai departe nu mai ştiu. Eu ce sînt? Un cîine al regelui? Un cîine al statului?

Şi, zîmbindu-şi sieşi şi propriului trecut, povesti cu entuziasmul unui puşkinist că ţinuse în mînă pana de gîscă cu care fusese scrisă Poltava[1], că atinsese dosarele „cazului Gumiliov", numindu-l complotul liceenilor[2]. Ai fi putut crede că atinsese pînă şi piatra din Kaaba – în fiecare trăsătură a chipului său era atîta fericire, atîta puritate, încît, fără să vreau, m-am gîndit că şi abordarea lui era o cale de iniţiere în poezie. O cărăruie uimitoare şi rarisimă de înţelegere a valorilor literare într-un birou de anchetă. Deşi, firesc, valorile etice ale poeziei nu pot fi pătrunse pe această cale.

— Primul lucru pe care îl citesc în cărţi sînt notele, comentariile. Sînt omul notelor, al comentariilor.

— Şi textul?

— Nu întotdeauna. Cînd am timp.

Pentru Fleming şi colegii, iniţierea în cultură se poate face – oricît de profanator ar părea – numai în timpul anchetelor. O cunoaştere deformată a exponenţilor vieţii literare şi sociale, şi totuşi cumva mai adevărată, mai autentică, fără să fie ascunsă sub mii de măşti.

Aşadar, principalul informator specializat în intelectualitatea artistică a acelor ani, autorul statornic, serios şi calificat al tuturor

---

1. Poem de A.S. Puşkin.
2. Referire la unul dintre primele procese împotriva vechiului regim. Unii dintre acuzaţi, printre care şi poetul Nikolai Gumiliov, au fost executaţi în 1921. Complotul liceenilor (1925) se referă la un alt proces împotriva unor tineri acuzaţi că vor să reinstaureze monarhia.

rapoartelor şi notelor despre viaţa scriitorilor, era generalul-maior Ignatiev[1] – numele m-a surprins doar la prima vedere. Cincizeci de ani în serviciul militar. Patruzeci de ani în spionajul sovietic.

— Cartea asta, *Cincizeci de ani în serviciul militar*, am citit-o chiar cînd am luat cunoştinţă de notele informative şi mi-a fost prezentat însuşi autorul. Sau i-am fost prezentat, a spus Fleming dus pe gînduri. Nu e rea cartea *Cincizeci de ani în serviciul militar*.

Fleming nu era mare amator de ziare, ştiri sau emisiuni radiofonice. Evenimentele internaţionale îl interesau prea puţin. Cu totul altceva erau evenimentele din ţară. Sentimentul dominant al lui Fleming era ciuda întunecată pe forţa obscură care îi promisese liceanului că o să cuprindă necuprinsul, îl ridicase la cer şi apoi îl aruncase în abis fără ruşine şi sau fără să lase vreo urmă – ceva cam ca în faimosul cîntec din copilăria mea, *Ardea şi vuia incendiul din Moscova*, al cărui final nu mi-l amintesc exact.

Iniţierea în cultură a fost foarte originală. Nişte cursuri rapide, o excursie la Ermitaj. Omul a crescut şi a devenit un anchetator-estet, şocat de forţa brutală care răbufnea din „organe" în anii '30, răvăşit, distrus de „noul val" care proclama forţa fizică brută şi disprefuia nu doar subtilităţile psihologice, ci şi „conveierele" sau „plantoanele". „Noul val" pur şi simplu nu avea răbdare pentru cine ştie ce calcule ştiinţifice, pentru psihologia înaltă. Se pare că era mai uşor să obţii rezultate cu bătaia obişnuită. Esteţii grei de cap fuseseră trimişi „pe lună". Fleming supravieţuise din întîmplare. „Noul val" nu avea timp de pierdut.

Sclipirea de foame din ochii lui Fleming se stingea şi spiritul de observaţie specific profesiei se făcea din nou simţit...

— Ascultă, mă uitam la tine în timpul conferinţei. Te gîndeai la ale tale.

— Nu vreau decît să reţin tot, să memorez tot şi apoi să descriu.

Unele imagini se clătinau în creierul deja odihnit, liniştit al lui Fleming.

---

1. Aleksei Alekseevici Ignatiev (1877-1954), general, diplomat şi scriitor. A fost ataşat militar în ţările scandinave (1908-1912), apoi în Franţa. După Revoluţie, s-a alăturat puterii sovietice şi a deţinut diverse funcţii în armată pînă în 1947. Apoi s-a dedicat scrisului, publicînd volumele de memorii *Cincizeci de ani în serviciul militar*.

În secţia de neurologie unde lucra Fleming era un leton uriaş care primea raţie triplă cît se poate de oficial. De fiecare dată cînd uriaşul se apuca să mănînce, Fleming îl privea, fără să-şi poată stăpîni entuziasmul în faţa acelui fel de a înfuleca.

Fleming nu se despărţea de gamela lui, aceeaşi gamelă cu care venise din Nord... Era talismanul lui. Un talisman din Kolîma.

În secţia de neurologie, blatarii au prins o pisică, au omorît-o, au fiert-o şi l-au invitat la masă şi pe Fleming, ca felcer de gardă în acel moment: aceasta era şpaga tradiţională, mita, *kalîmul*[1] kolîmian. Fleming a mîncat carnea şi nu a scos o vorbă despre pisică. Era pisica Secţiei de chirurgie.

Cursanţii se temeau de Fleming. Dar de cine nu se temeau ei? Fleming lucra deja în spital ca felcer, ca *lepila*[2] încadrat în schemă. Nimeni nu-l privea cu ochi buni şi se temeau de el, simţind că nu e doar un lucrător al organelor, ci şi păstrătorul unui secret îngrozitor, de o importanţă neobişnuită.

Ostilitatea crescuse şi misterul se adîncise după călătoria neprevăzută pe care Fleming o făcuse ca să se vadă cu o tînără spaniolă. Era o spanioloaică autentică, fiica unui membru al guvernului Republicii Spaniole. Agent secret, fata fusese prinsă într-o plasă de provocări, condamnată şi aruncată în Kolîma să moară. Dar se pare că pe Fleming nu-l uitaseră prietenii lui vechi, de demult, colegii de altădată. Pesemne că trebuia să afle ceva de la spanioloaică, să verifice ceva. Dar pacienta nu avea timp de aşteptat. Fata se făcuse bine şi urma să fie trimisă cu un convoi la o mină de femei. Fleming lasă baltă munca la spital şi pleacă de urgenţă să se întîlnească cu spanioloaica. Două zile la rînd bate şoseaua de o mie de verste, pe care maşinile circulă în şuvoi şi unde, la fiecare kilometru, sînt posturi de agenţi operativi. Însă Fleming are noroc şi se întoarce cu bine după întîlnirea cu fata. Ar putea părea un gest romantic săvîrşit în numele unei iubiri în lagăr. Din păcate însă, Fleming nu călătoreşte în numele iubirii, nu săvîrşeşte fapte eroice din dragoste. Aici e vorba de forţa unei pasiuni supreme, mult mai mare ca dragostea, şi această forţă îl va ajuta pe Fleming să treacă teafăr de toate posturile de control din lagăr.

---

1. Preţ plătit pentru mireasă la unele popoare orientale.
2. Cadru medical în lagărele de reeducare prin muncă (argou).

Fleming își amintea adesea anul '35: acel val neașteptat de asasinate. Moartea familiei Savinkov. Fiul a fost împușcat, iar familia – soția, doi copii, mama soției – nu a vrut să părăsească Leningradul. Fiecare a scris o scrisoare, un bilet de adio celuilalt. S-au sinucis cu toții, iar memoria lui Fleming a reținut rîndurile din scrisoarea unuia dintre copii: „Bunico, o să murim curînd".

.....

În 1950, Fleming și-a ispășit condamnarea din „dosarul NKVD", dar nu s-a întors la Leningrad. N-a primit aprobare. Soția lui, care păstrase mulți ani „spațiul locativ", a venit la Magadan, dar nu și-a găsit de lucru și s-a întors. Înaintea Congresului al XX-lea[1], Fleming a revenit la Leningrad, în aceeași cameră în care locuise pînă la catastrofă...

Cîte intervenții! Pensie de o mie patru sute de ruble conform vechimii în muncă. Dar expertul în farmacologie, procopsit acum și cu diploma de felcer, n-a mai avut ocazia să se întoarcă la „specialitatea" sa. De fapt, toți activiștii bătrîni, toți veteranii din domeniu, toți „esteții" care scăpaseră cu viață erau scoși la pensie. Pînă la ultimul curier.

Fleming și-a găsit de lucru ca anticar într-un anticariat de pe strada Liteinaia. El se considera trup din trupul intelectualității ruse, chiar dacă legătura și comunicarea lui cu această intelectualitate era destul de originală. Pînă la sfîrșit, Fleming a refuzat să-și separe destinul de cel al intelectualității ruse, simțind, probabil, că numai contactul cu cărțile îi va permite să-și păstreze calificarea necesară, dacă va izbuti să apuce vremuri mai bune.

În epoca lui Konstantin Leontiev[2], căpitanul de geniu s-ar fi dus la o mănăstire. Dar și lumea cărților este o lume periculoasă și elevată, iar slujirea cărților poate friza fanatismul, însă ca orice amatorism în de-ale cărții, conține un element de purificare morală. Că doar nu era să se facă portar el, vechi admirator al lui Gumiliov

1. La acest congres din 25 februarie 1956 a fost prezentat raportul lui Nikita Hrușciov, *Despre cultul personalității și consecințele sale*, în care au fost criticate acțiunile regimului stalinist. Raportul este cunoscut și ca „discurs secret", pentru că a fost citit cu ușile închise. A fost publicat abia în 1989.
2. Konstantin Leontiev (1831-1891), filosof și scriitor rus, de orientare religioasă și slavofilă. Spre sfîrșitul vieții s-a călugărit.

şi cunoscător al comentariilor despre poezie şi destinul poetului. Să se facă felcer, potrivit noii lui specialităţi? Nu, mai bine anticar.

— Fac demersuri, tot timpul fac demersuri. Un păhărel de rom?

— Nu beau.

— Ah, ce păcat, nu-mi vine să beau de unul singur. Auzi, Katia, nu bea! Înţelegi? Fac demersuri. Şi tot o să mă întorc la munca mea.

— Dacă te întorci la munca ta, spuse Katia, nevasta lui, cu buzele ei vineţii, mă spînzur, mă înec chiar mîine.

— Glumesc. Glumesc mereu. Dar fac demersuri. Depun cereri, intentez procese, mă duc la Moscova. Pînă mă primesc înapoi în partid. Dar cum altfel?

Fleming scoase din sîn un vraf de hîrtii mototolite.

— Citeşte. E mărturia Drabkinăi[1]. A fost la mine la Igarka.

Mi-am aruncat privirea peste declaraţia amplă a autoarei *Pesmeţilor negri*.

„În calitatea sa de şef de lagăr, s-a comportat bine cu deţinuţii, motiv pentru care a şi fost imediat arestat şi condamnat..."

Frunzăream depoziţiile Drabkinăi, nişte pagini murdare, lipicioase, răsfoite de nenumărate ori de degetele neatente ale autorităţilor superioare...

Şi, aplecîndu-se la urechea mea, duhnind a rom, Fleming îmi explică cu glas răguşit că în lagăr a fost „om"– pînă şi Drabkina o confirma.

— Ai nevoie de toate astea?

— Sigur. Mă ţin ocupat. Cine ştie ce dracu' se mai întîmplă. Bem ceva?

— Eu nu beau.

— Ah! Pentru vechime în muncă. O mie patru sute. Da' nu asta vreau eu...

— Taci sau mă spînzur, începu să ţipe Katia, nevasta.

— Stă rău cu inima, îmi explică Fleming.

— Adună-te. Şi scrie. Ai condei. Ca şi cînd ar fi nişte scrisori. Că doar povestirea, romanul ce e? O scrisoare în care te destăinuieşti.

— Nu, eu nu sînt scriitor. Eu fac demersuri...

Şi, împroşcîndu-mă cu salivă în ureche, îmi şopti un lucru total absurd, ca şi cum n-ar fi existat nici o Kolîmă şi de parcă în '37 el însuşi ar fi petrecut şaptesprezece zile la „conveierul" interogatoriilor şi lui i-ar fi fost făcut ţăndări psihicul.

---

1. Elizaveta Iakovlevna Drabkina (1901-1974), scriitoare, membră a PCUS. A fost condamnată la muncă forţată şi apoi reabilitată.

— Acum se publică multe memorii. Amintiri. De pildă, *În lumea celor oropsiți* al lui Iakubovici. Foarte bine că se publică.

— Tu ai scris amintiri?

— Nu. Vreau să recomand spre publicare o carte. Știi care? Am fost la Lenizdat. Și mi-au zis să-mi văd de treabă...

— Despre ce carte e vorba?

— Amintirile lui Sanson[1], călăul din Paris. Asta ar fi o adevărată carte de memorii!

— Călăul din Paris?

— Da. Îmi amintesc că Sanson a decapitat-o pe Charlotte Corday, pe urmă a început s-o plesnească peste față și obrajii de pe capul tăiat s-au înroșit. Și încă ceva: pe vremea aceea se organizau „balurile victimelor". La noi sînt „baluri ale victimelor"?

— „Balul victimelor" se referă la Thermidor, nu la perioada care a urmat Terorii. Iar Amintirile lui Sanson sînt un fals.

— De parcă are importanță dacă e fals sau nu. A existat o asemenea carte. Hai să bem un rom. Am încercat multe băuturi și nimic nu se compară cu romul. Romul! Romul de Jamaica.

Soția lui Fleming pregătea masa: munți de mîncare grasă care au fost devorați aproape cît ai clipi de hulpavul Fleming. Lăcomia de nestăvilit se încuibărise pe veci în Fleming, ca o traumă psihică, și rămăsese acolo pentru toată viața, ca la mii de alți foști deținuți.

Discuția se întrerupse de la sine și în asfințitul care începea să învăluie orașul, am auzit undeva, lîngă mine, cunoscutul clefăit din Kolîma.

Am cugetat la forța vieții, ascunsă într-un stomac și un intestin sănătoase, la capacitatea de a ingurgita – aceasta era și în Kolîma reflexul de autoapărare al lui Fleming. Lipsa de scrupule și lăcomia. Un suflet lipsit de scrupule dobîndit la masa de anchetă era totodată un soi de pregătire, un amortizor aparte în decăderea din Kolîma; nici un abis nu se căsca înaintea lui Fleming – el știa totul dinainte și aceasta era salvarea lui, îi atenua chinurile sufletești, dacă ele existau! Fleming nu a suferit alte traume spirituale; văzuse ce e mai rău și privea cu indiferență la moartea celor din jur; era gata să se lupte doar pentru propria-i viață. Își salvase viața, dar în sufletul lui Fleming rămăsese o urmă grea, pe care ar fi trebuit s-o șteargă, s-o

1. *Les Mémoires de Sanson*, memorii apocrife atribuite călăului Charles-Henri Sanson, publicate la Paris, în 1830.

cureţe prin căinţă. O căinţă care ar fi însemnat lapsusuri, aluzii fine, discuţii cu sine însuşi, cu voce tare, fără compătimire şi fără acuzaţii. „Pur şi simplu n-am avut noroc." Şi totuşi vorbele lui Fleming erau căinţă.

.....

— Vezi carnetul ăsta?

— E carnetul de partid?

— Aha. Nou-nouţ. Dar n-a fost simplu. Deloc. Cu o jumătate de an în urmă Comitetul regional a analizat cererea de reabilitare. Stau ei şi citesc. Şi secretarul Comitetului regional, un ciuvaş, zice cu o voce brutală, aşa, ca de mort: „Bun. Totul e clar. Scrie decizia: să fie reprimit în partid cu întreruperea vechimii".

Parcă m-a ars cu ceva: „cu întreruperea vechimii". Mi-am zis: dacă nu îmi declar chiar acum dezacordul faţă de hotărîre, mai încolo o să mi se spună: „Şi de ce-aţi tăcut cînd s-a dezbătut cazul dumneavoastră? De aceea aţi fost convocat personal la şedinţă, ca să puteţi depune contestaţie la timp, să explicaţi...". Aşa că am ridicat mîna.

„Ia spune, ce doreşti?"

Aceeaşi voce brutală, ca de mort.

Zic: „Nu sînt de acord cu decizia. Pentru că peste tot, indiferent de locul de muncă, o să mi se ceară explicaţii în legătură cu această întrerupere".

„Ia te uită ce grăbit eşti, spune prim-secretarul Comitetului raional. Baza materială te face aşa isteţ? Cît primeşti pentru vechime?"

Omul avea dreptate, dar eu îl întrerup şi spun: „Cer reabilitarea totală, fără întreruperea vechimii".

Secretarul comitetului răbufneşte dintr-odată: „Ce-i cu presiunea asta? Ce te-aprinzi aşa? Nu uita că ai sînge pe mîini, pînă la coate!".

Începu să-mi vîjîie capul. „Şi dumneavoastră, zic, dumneavoastră n-aveţi sînge pe mîini?"

Secretarul spune: „Noi nu eram aici".

„Dar acolo, zic, unde eraţi în '37, acolo n-aveaţi sînge pe mîini?"

Prim-secretarul continuă: „Gata cu trăncăneala. Putem să votăm din nou. Pleacă de-aici".

Am ieşit pe coridor, unde mi-au adus decizia: „Se respinge reabilitarea în partid".

Jumătate de an am făcut demersuri în Moscova. Pînă la urmă decizia a fost anulată. Dar s-a revenit la prima formulare: „a se repune în drepturi cu întreruperea vechimii".

Cel care a raportat cazul meu la Comitetul de partid mi-a spus: „N-ar fi trebuit să latri la Comitetul raional".

— Dar eu fac demersuri în continuare. Trimit petiţii, merg la Moscova pînă o să reuşesc. Bea!

— Nu beau.

— Ăsta nu e rom, e coniac. Un coniac de cinci stele. Pentru tine.

— Ia sticla de-aici.

— Bine, cum zici tu, o iau imediat. Nu te supăra.

— Nu mă supăr.

Un an mai tîrziu, am primit ultima scrisoare de la anticar:

„În timpul absenţei mele din Leningrad, soţia mea a încetat fulgerător din viaţă. M-am întors după jumătate de an, i-am văzut mormîntul, crucea şi o fotografie de amator – ea e în sicriu. Nu mă condamna pentru slăbiciune, sînt un om rezonabil, dar nu sînt în stare să fac nimic – trăiesc ca în ceaţă şi mi-am pierdut cu totul interesul pentru viaţă.

Ştiu că o să treacă, dar e nevoie de timp. Ce i-a fost ei dat să vadă în viaţă? Peregrinări din închisoare în închisoare ca să capete informaţii, să ducă pachete? Dispreţul societăţii, drumul pînă la mine, la Magadan, o viaţă în nevoi şi acum – finalul. Iartă-mă, o să-ţi scriu mai mult altă dată. Da, sînt sănătos, dar oare e sănătoasă societatea în care trăiesc?

Te salut."

1956

Lend-Lease

Urmele proaspete de tractor din mlaştină păreau urmele unui animal preistoric, nicidecum ale tehnicii americane furnizate prin *Lend-Lease*.

Noi, deţinuţii, auziserăm de aceste daruri de peste mări, care stîrniseră nelinişte printre mai-marii lagărului. Costumele de lînă uzate, puloverele şi bluzele purtate, colectate peste ocean pentru deţinuţii din Kolîma, aproape că le încăieraseră pe nevestele generalilor din Magadan. În evidenţe, aceste comori din lînă figurau sub denumirea „la mîna a doua", care, se înţelege, era mult mai expresivă decît adjectivul „uzate" sau decît iniţialele s/u – scos din uz –, bine-cunoscute

doar auzului unui deţinut. Expresia „la mîna a doua" avea o incertitudine enigmatică, de parcă îmbrăcămintea respectivă ar fi fost ţinută în mînă sau acasă, în şifonier, şi apoi costumul ar fi devenit de „mîna a doua", fără să-şi fi pierdut nici una din numeroasele sale calităţi la care nici măcar nu te-ai fi gîndit, dacă în acte ar fi fost trecut cuvîntul „uzat".

Salamurile aduse prin *Lend-Lease* nu erau deloc la mîna a doua, dar noi vedeam acele cutii fantastice doar de la distanţă. Conservele de carne de porc de la *Lend-Lease*, nişte cutii pîntecoase, erau un fel de mîncare pe care îl cunoşteam bine. Carnea din conservele numărate şi măsurate după un tabel de echivalenţe foarte complex, prăduite de mîinile lacome ale şefilor, apoi numărate din nou şi măsurate încă o dată înainte să ajungă în cazan, carnea aceea de la *Lend-Lease* răsfiartă şi transformată în nişte firişoare misterioase, mirosind a orice altceva decît a carne, ne tulbura doar privirea, nu şi gustul. Carnea de porc de la *Lend-Lease*, care se băga în cazanul lagărului, nu avea nici un gust. Stomacurile deţinuţilor preferau ceva indigen, cum ar fi carnea de ren veche şi intrată în putrefacţie, care nu se fierbea nici în şapte cazane din lagăr. Carnea de ren nu dispare, nu devine efemeră precum carnea de porc.

Crupele de ovăz de la *Lend-Lease* le acceptam şi le mîncam. Oricum nu ne alegeam cu mai mult de două linguri de caşă la o porţie.

Dar prin *Lend-Lease* veneau şi materiale tehnice care nu erau de mîncare: toporişti-tomahawkuri incomode şi lopeţi foarte lesne de folosit, cu mînere scurte, care economiseau forţa muncitorului – nu ca cele ruseşti. Lopeţile s-au schimbat cît ai clipi în unele cu mînere lungi, model naţional; pînă şi lopata a fost aplatizată, ca să adune, să apuce mai mult pămînt.

Glicerină în butoaie! Glicerină! Încă din prima noapte, un paznic a scos cu gamela o vadră din glicerina aceea lichidă, a vîndut-o pe loc deţinuţilor, ca „miere americană", şi s-a îmbogăţit.

Tot prin *Lend-Lease* erau aduse Diamond-uri negre uriaşe, de cincizeci de tone, cu remorci şi caroserii de fier; Studebaker-uri de cinci tone care urcau cu uşurinţă orice pantă – nu existau maşini mai bune în Kolîma. Cu aceste Studebaker-uri şi Diamond-uri era transportat zi şi noapte, pe şoseaua de două mii de verste, grîul american primit prin *Lend-Lease*, în saci frumoşi albi, de pînză, cu vulturul american. Din făina aceea ieşeau nişte raţii de pîine umflată şi fără gust. Pîinea de la *Lend-Lease* avea o calitate uimitoare. Toţi

cei care o mîncau nu mai mergeau la closet; o dată la cinci zile stomacul ejecta ceva ce nici nu putea fi numit excrement. Stomacul şi intestinele deţinutului absorbeau acea minunată pîine albă cu adaos de mălai, cu făină de oase şi încă ceva - pare-se pur şi simplu speranţă umană -, o absorbea pe toată, fără să mai lase resturi. Şi încă nu venise momentul să fie număraţi cei care îşi salvaseră viaţa tocmai datorită acelui grîu de peste mări.

Studebaker-urile şi Diamond-urile înghiţeau multă benzină. Dar şi aceasta venea tot prin *Lend-Lease* - benzină deschisă la culoare, de avion. Maşinile naţionale, gazik-urile, fuseseră transformate ca să funcţioneze cu alimentare pe lemne: lîngă motor se puneau două sobe cilindrice care erau alimentate cu chituci. Odată apărut cuvîntul „chituc", au apărut şi cîteva combinate de chituci, la a căror conducere au fost numiţi membri de partid cu contract. Conducerea tehnică a acestor combinate o asigura un inginer-şef, un inginer simplu, un normator, un planificator şi contabili. Nu-mi amintesc cîţi muncitori - erau doi sau trei pe schimb în fiecare asemenea combinat - tăiau chituci cu fierăstrăul circular. Poate chiar trei. Prin *Lend-Lease* erau aduse şi utilaje. La noi a ajuns un tractor şi în vocabularul nostru a intrat un cuvînt nou: buldozer.

Animalul preistoric a fost eliberat din lanţ, pus pe propriile şenile. Un buldozer american cu o lamă lată care strălucea ca oglinda, cu scut metalic suspendat. O oglindă care reflecta cerul, copacii şi stelele, care reflecta feţele murdare ale deţinuţilor. Chiar şi un soldat din escortă s-a apropiat de minunea de peste mări şi a spus că puteai să te bărbiereşti în această oglindă metalică. Dar noi nu trebuia să ne bărbierim - o asemenea idee nu ne-ar fi trecut vreodată prin cap.

Mult timp s-au auzit suspinele, gîfîitul noului animal american în aerul îngheţat. Buldozerul tuşea din pricina gerului, era mînios. Apoi începea să sufle din greu, să mîrîie şi se avînta curajos înainte, zdrobind bolovanii de pămînt, trecînd cu uşurinţă peste buturugi: era ajutorul din străinătate.

Acum nu mai trebuia să tragem cu ţapinele buştenii de zadă de Dauria, grei ca plumbul - lemnul de construcţie şi de foc era împrăştiat prin toată pădurea de pe versantul muntelui. Să tîrăşti buştenii cu mîna pînă la stive - lucru care poartă denumirea simpatică de „corhănit" - era, în Kolîma, o muncă insuportabilă, peste puterea omenească. Pe terenul bolovănos, pe potecile înguste şi şerpuite şi pe pantele munţilor, corhănitul era o muncă supraomenească.

Altădată, pînă în '38, trimiteau cai, dar caii suportau Nordul mai greu ca oamenii: se dovedeau a fi mai slabi ca noi, nu rezistau la această muncă şi mureau. Acum ne venise în ajutor (nouă oare?) lama de excavator a buldozerului de peste mări.

Nici unul dintre noi nu visa măcar că în locul corhănitului greu, peste puterile omeneşti, pe care cu toţii îl uram, o să ne dea o muncă mai uşoară. Pur şi simplu aveau să ne crească norma la tăiat copaci – oricum trebuia să facem altceva, la fel de umilitor, la fel de demn de dispreţ ca orice muncă din lagăr. Buldozerul american nu avea cum să ne vindece degetele degerate. Poate doar solidolul[1] american! Ah, solidolul. Butoiul în care era adus era atacat imediat de o droaie de mierlitori, care îi găureau pe loc fundul cu o piatră.

Flămînzii aflaseră că ar fi unt de la *Lend-Lease* şi cînd a fost pusă o santinelă, iar administraţia a alungat cu împuşcături mulţimea de mierlitori de la butoiul cu solidol, rămăsese mai puţin de jumătate. Norocoşii înghiţeau untul de peste mări, fără să creadă că era chiar solidol – doar şi pîinea tămăduitoare din America era la fel de insipidă, avea şi ea acelaşi gust ciudat de metal. Toţi cei care izbutiseră să atingă solidolul şi-au lins degetele cîteva ore în şir, înghiţind fărîmele minuscule ale acelei bunătăţi de peste mări, care semăna la gust cu piatra tînără. Fiindcă nici piatra nu se naşte piatră, ci o fiinţă moale ca untul. Fiinţă, nu substanţă. Piatra devine substanţă la bătrîneţe. Tufurile tinere şi lichide ale rocilor calcaroase din munţi luau ochii fugarilor şi muncitorilor de la prospectările geologice. Era nevoie de un efort de voinţă să te rupi de aceste maluri de chisel, de aceste rîuri de lapte[2] formate de piatra tînără. Dar acolo era muntele, erau stîncile, defileul, pe cînd aici erau ajutoarele de la *Lend-Lease* fabricate de mîna omului...

Cei care îşi băgaseră mîinile în butoi nu au păţit nimic rău. Stomacul şi intestinul antrenate în Kolîma au făcut faţă solidolului. Dar lîngă rămăşiţele din butoi a fost pusă de pază o santinelă, căci solidolul era hrana maşinilor, fiinţe mult mai importante pentru stat decît oamenii.

Şi iată cum de peste ocean venise la noi una dintre aceste fiinţe, simbolul victoriei, al prieteniei şi Dumnezeu mai ştie al cui.

Trei sute de oameni îl invidiau cu toată fiinţa pe Grinka Lebedev, deţinutul care stătea la volanul tractorului american. Printre deţinuţi

1. Lubrifiant solid.
2. Imagine a abundenţei, frecventă în basmele ruseşti.

erau tractorişti chiar mai buni decît Lebedev, dar toţi erau 58-işti, *literniki, litiorki*. Grinka Lebedev era *bîtovik*, paricid, mai precis. Toţi ceilalţi trei sute de deţinuţi vedeau cum în faţa lui Lebedev se deschide raiul pe pămînt: aşezat la volanul tractorului bine uns, ambala motorul şi se îndrepta huruind spre pădure.

Zona de defrişare se îndepărta din ce în ce mai mult. În Kolîma exploatarea cherestelei se făcea în albiile rîurilor, în defileurile adînci, unde copacii aflaţi la umbră, feriţi de vînt, se întind după soare şi iau înălţime. În bătaia vîntului, la lumină, pe versantul noroios al muntelui creşteau arbori pitici, deformaţi şi chinuiţi de veşnica rotire după soare, de veşnica luptă pentru un petic de sol dezgheţat. Copacii de pe versanţi nu semănau cu copacii, ci cu nişte monştri, demni de o colecţie de raritäţi. Doar în defileurile întunecate de pe cursurile rîurilor de munte, copacii cîştigă forţă şi înălţime. Exploatarea forestieră se aseamănă cu exploatarea aurului şi se desfăşoară în aceleaşi albii aurifere, cu aceeaşi energie şi grabă: un rîu, un şaitroc, un dispozitiv de spălare, o baracă temporară, un asalt năvalnic rapace, care lasă rîul şi ţinutul fără pădure pentru următorii trei sute de ani, fără aur – pentru totdeauna.

Undeva există un ocol silvic, dar despre ce silvicultură poate fi vorba în Kolîma, unde o zadă ajunge la maturitate în trei sute de ani, cînd, pe timp de război, ca răspuns la *Lend-Lease*, sîntem în plină febră a aurului, controlată, bineînţeles, din turnurile de pază ale lagărelor?

Multă cherestea, dar şi mult lemn pregătit, tăiat şi aranjat erau abandonate în parchetele de tăiere. Multe cioturi căzute pe pămînt se afundau în zăpadă, după ce fuseseră încărcate pe umerii fragili şi ascuţiţi ai deţinuţilor. Braţele slabe ale acestora, zeci de braţe nu puteau să ridice pe umărul cuiva (şi nici umărul nu exista) un buştean de doi metri, să tîrască buşteanul acela ca de fontă pe o distanţă de cîteva zeci de metri prin bolovani, adînciturі şi gropi. Mult lemn era abandonat, pentru că era greu de corhănit, iar buldozerul trebuia să ne vină în ajutor.

Dar, pentru prima sa cursă pe pămîntul Kolîmei, pe pămînt rusesc, buldozerul primise o cu totul altă sarcină.

Am văzut cum buldozerul huruitor a cotit la dreapta şi a început să urce pe o terasă, pe o ieşitură a stîncii, unde se găsea vechiul drum – de pe lîngă cimitirul lagărului – pe care fuseserăm mînaţi la muncă de sute de ori.

Nu m-am întrebat de ce, în ultimele săptămîni, ne-au condus la muncă pe alt drum, nu pe cărarea cunoscută, bătută de tocurile

cizmelor soldaţilor din escortă şi de *ciunii* de cauciuc ai deţinuţilor. Drumul cel nou era de două ori mai lung. La fiecare pas dădeai de suişuri şi coborîşuri. Oboseam pînă să ajungem la locul de muncă. Dar nimeni nu întreba de ce mergem pe alt drum.

Aşa trebuia, acesta era ordinul şi ne tîram în patru labe, agăţîndu-ne de pietre, zdrelindu-ne degetele pînă la sînge.

Abia mai tîrziu am înţeles cum stau lucrurile. Şi i-am mulţumit lui Dumnezeu că mi-a dat timpul şi forţa să văd toate acele lucruri.

Tăierile avansau. Versantul muntelui fusese dezgolit şi zăpada, încă subţire, era spulberată de vînt. Buturugile fuseseră scoase pînă la ultima; sub cele mai mari se punea o încărcătură de amonal şi buturuga sărea în aer. Cele mici erau scoase cu răngi. Iar cele şi mai mici – direct cu mîinile, la fel ca tufele de pin pitic...

Muntele dezgolit se transformase într-o scenă de spectacol gigantică, unde urma să se joace un mister, nu medieval, ci de lagăr.

Groapa, groapa comună a deţinuţilor – o gaură în piatră, plină ochi cu cadavre nedescompuse încă din '38 – se surpa. Cadavrele alunecau pe versantul muntelui, dezvăluind secretul Kolîmei.

În Kolîma trupurile nu se încredinţează pămîntului, ci pietrei. Piatra păzeşte şi dezvăluie secrete. Piatra e mai sigură ca pămîntul. Îngheţul veşnic păzeşte şi dezvăluie secrete. Toţi cei apropiaţi nouă, morţi în Kolîma, toţi cei executaţi, omoriţi în bătaie, epuizaţi de foame pot fi identificaţi chiar şi după zeci de ani. În Kolîma nu erau crematorii. Cadavrele aşteaptă în piatră, în îngheţul veşnic.

În anul '38, în minele aurifere, la săparea acestor gropi lucrau brigăzi întregi, care excavau fără oprire, dinamitau şi adînceau gropile pietroase enorme, gri, dure şi reci. În anul '38, săpatul gropilor nu era o muncă grea – pe atunci nu existau sarcini de îndeplinit, norme calculate să omoare omul, calculate pe zile lucrătoare de douăzeci şi patru de ore. Să sapi gropi era mai uşor decît să stai în *ciunii* de cauciuc, încălţaţi pe piciorul gol, în apa ca gheaţa din mina de aur – „producţia de bază" a „metalului primar".

Acele morminte, gropile acelea uriaşe de piatră, erau pline pînă sus cu cadavre. Cadavre nedescompuse, schelete dezgolite, înfăşurate în piele, o piele murdară, plină de zgîrieturi, devorată de păduchi.

Piatra, Nordul se împotriveau din răsputeri acestei opere a omului, neprimindu-i pe morţi în măruntaiele sale. Piatra, care se supusese, învinsă şi umilită, promitea să nu uite nimic, promitea să aştepte şi să păzească secretul. În şase ani, iernile aspre, verile fierbinţi,

vînturile, ploile au smuls pietrei trupurile neînsufleţite. Pămîntul s-a căscat, dezvăluindu-şi depozitele subterane, căci în subsolul Kolîmei nu se găsea doar aur, nu doar cositor, wolfram şi uraniu, ci şi trupuri umane nedescompuse.

Aceste trupuri umane alunecau pe versant, poate pregătindu-se să învie. Văzusem şi mai înainte, de la depărtare – de pe celălalt mal al rîului –, aceste obiecte care se mişcau, agăţîndu-se de crengi, de pietre, le vedeam prin pădurea rară, tăiată, şi mă gîndeam că sînt buşteni încă necorhăniţi.

Acum muntele era gol şi secretul muntelui dat în vileag. Groapa se căscase, şi morţii alunecau pe povîrnişul stîncos. Lîngă drumul de tractor, fusese tăiată, săpată – de cine?, căci nimeni din baraca noastră nu fusese scos la munca asta – o nouă groapă comună imensă. Foarte mare. În caz că îngheţam sau muream, s-ar fi găsit un loc în ea şi pentru mine, şi pentru tovarăşii mei.

Buldozerul aşeza grămadă cadavrele ţepene, miile de cadavre, miile de morţi scheletici. Totul era nedescompus: degetele încovoiate de la mîini, degetele purulente de la picioare, cioturile rămase în urma degerăturilor, pielea uscată, zgîriată pînă la sînge şi ochii sticloşi de foame.

Cu creierul chinuit şi extenuat, încercam să înţeleg de unde apăruse acolo groapa aceea imensă. Căci acolo, se pare, nu fuseseră mine de aur, iar eu eram un veteran al Kolîmei. Apoi însă mi-am zis că mi-e cunoscută doar o bucăţică din acea lume, zona îngrădită cu sîrmă ghimpată, cu turnuri de pază ce aminteau de acoperişurile în formă de cort din istoria urbanistică a Moscovei. Clădirile înalte din Moscova sînt nişte turnuri de pază de unde sînt supravegheaţi deţinuţii moscoviţi – aşa arată aceste clădiri. Şi oare care aveau prioritate – foişoarele de pază din Kremlin sau turnurile de pază ale lagărelor care au servit de model pentru arhitectura Moscovei? Turnul lagărului de muncă – iată ideea fundamentală a epocii, exprimată strălucit în simbolistica arhitectonică.

Mi-am zis că nu cunosc decît o mică parte, o parte ridicolă, infimă din această lume şi că, la douăzeci de kilometri, poate se află o cabană a geologilor exploratori care caută uraniu sau o mină de aur cu treizeci de mii de deţinuţi. În adîncurile munţilor se pot ascunde foarte multe.

Apoi mi-am amintit de vîlvătaia pufuliţei, de taigaua în plină vară, inundată de flori, care încerca să ascundă în iarbă, în frunziş urmele oricărei fapte omeneşti, bună sau rea. Mi-am amintit că iarba uită

mai repede ca omul. Şi dacă voi uita eu, şi iarba va uita. Dar piatra şi îngheţul veşnic nu vor uita niciodată.

Grinea Lebedev, ucigaşul de tată, era un tractorist bun şi conducea plin de siguranţă tractorul bine uns, adus de peste mări. Grinea Lebedev îşi făcea treaba conştiincios: cu lama-scut strălucitoare a buldozerului împingea cadavrele pînă la groapă, le făcea vînt în ea şi se întorcea să corhănească din nou.

Conducerea hotărîse ca prima cursă, prima lucrare a buldozerului primit prin *Lend-Lease* să nu fie în pădure, ci o sarcină mult mai importantă.

Munca era încheiată. Buldozerul acoperise noua groapă cu o grămadă de pietre şi bolovani, şi cadavrele erau din nou ascunse sub piatră. Dar nu au dispărut.

Buldozerul se apropia de noi. Grinea Lebedev, un *bîtovik*, ucigaş de tată, nu se uită la noi, *liternikii*, 58-iştii. El primise o sarcină de stat şi o îndeplinise. Pe chipul de piatră al lui Grinea Lebedev erau întipărite mîndria, conştiinţa datoriei împlinite.

Buldozerul trecu duduind pe lîngă noi; pe lama lui ca oglinda nu se vedea nici o zgîrietură, nici o pată.

1965

Aforism

Nadejdei Iakovlevna Mandelştam

Oamenii apăreau din neant – unul după altul. Un necunoscut s-a culcat lîngă mine pe prici şi peste noapte s-a lăsat cu toată greutatea peste umărul meu costeliv, cedîndu-mi căldura sa – un strop de căldură – şi primind-o în schimb pe a mea. Erau nopţi cînd nici un pic de căldură nu ajungea pînă la mine prin buşlatul şi pufoaica numai zdrenţe, iar dimineaţa mă uitam la vecinul meu ca la un mort şi mă miram oarecum că mortul e viu, că se scoală din pat la apel, se îmbracă şi execută supus ordinele. În mine era puţină căldură. Nu îmi rămăsese multă carne pe oase. Carnea aceasta ajungea doar pentru furie, ultimul dintre sentimentele omeneşti. Nu indiferenţa, ci furia era ultimul sentiment omenesc, căci se afla cel mai aproape de oase. Omul, apărut din neant, dispărea ziua – la prospectarea

carbonieră erau multe sectoare – şi dispărea pentru totdeauna. Nu-i cunoşteam pe oamenii care dormeau lîngă mine. Nu le puneam niciodată întrebări, nu pentru că aş fi urmat proverbul arab: „nu întreba şi nu vei fi minţit". Mi-era totuna dacă m-ar fi minţit sau nu, eu mă aflam mai presus de adevăr, mai presus de minciună. Blatarii au pentru aceasta o zicală dură, grăitoare, grosolană, pătrunsă de un dispreţ profund faţă de cel care întreabă: „Nu crezi? Ia-o ca pe un basm". Nu puneam întrebări şi nu ascultam basme.

Ce mai rămăsese în mine pînă la capăt? Ura. Şi, păstrînd această ură, aveam de gînd să mor. Dar moartea, atît de aproape cu puţin timp în urmă, începea să se retragă încetul cu încetul. Însă nu viaţa îi lua locul, ci o stare de semiconştienţă, o existenţă imposibil de definit ce nu mai putea fi numită viaţă. Fiecare zi, fiecare răsărit de soare aducea pericolul unei lovituri noi, una mortală. Dar lovitura nu venea. Obligaţia mea era să fierb apă: munca cea mai uşoară, chiar mai uşoară decît cea de paznic, dar nu apucam să sparg lemne pentru cazan, un cazan tip Titan. Ar fi putut să mă alunge, dar unde? Taigaua era departe, iar aşezarea noastră, „tabăra de muncă", cum i se spunea în Kolîma, era ca o insulă în imensitatea taigalei. Abia îmi tîram picioarele, distanţa de două sute de metri de la cort pînă la locul de muncă mi se părea interminabilă, şi nu o dată mă aşezam să mă odihnesc. Îmi amintesc şi acum toate şanţurile, toate gropile, toate hîrtoapele de pe acea potecă a morţii; pîrîul în faţa căruia mă întindeam pe burtă, sorbind lacom apa rece, proaspătă, tămăduitoare. Fierăstrăul cu două mînere pe care fie îl căram pe umăr, fie îl tîram după mine, ţinîndu-l de un mîner, mi se părea o povară incredibil de grea.

Nu puteam niciodată să fierb apa la timp, să fac Titanul să dea în clocot pînă la ora mesei.

Dar nici unul dintre muncitori – slobozei, foşti deţinuţi cu toţii – nu lua în seamă dacă apa fierbe sau nu. Kolîma ne învăţase pe toţi să deosebim apa potabilă doar după temperatură. Să fie fierbinte sau rece, nu mai conta dacă era fiartă.

Nu ne ardea de saltul dialectic al trecerii de la cantitate la calitate. Nu eram filosofi. Eram muncitori şi apa noastră potabilă fierbinte era lipsită de aceste calităţi importante ale saltului amintit.

Mîncam, încercînd nepăsător să bag în gură tot ce-mi cădea sub ochi: rămăşiţe, resturi de mîncare şi fructe de pădure de anul trecut găsite în mlaştini. Supă de ieri sau de alaltăieri din cazanul celor „liberi". Nu, la slobozeii noştri nu rămînea supă din ziua anterioară.

În cortul nostru erau două arme, două puşti de vînătoare. Potîrnichile nu se temeau de oameni, şi la început le împuşcam chiar de la intrarea în cort. Prada o coceam întreagă în jăraticul din vatră sau o fierbeam, după ce o jumuleam cu grijă. Fulgii erau buni pentru perne, şi asta era o formă de comerţ, bani siguri, ciubucul stăpînilor liberi ai armelor şi ai păsărilor din taiga. Potîrnichile, cu măruntaiele scoase şi jumulite, erau fierte în cutii de conserve de trei litri, agăţate deasupra focului. N-am găsit niciodată resturi de la aceste păsări misterioase. Stomacurile înfometate ale slobozeilor mărunţeau, măcinau, absorbeau toate oasele, fără să lase nimic în urmă. Şi acesta era unul dintre miracolele taigalei.

N-am gustat niciodată nici măcar vreo bucăţică din acele potîrnichi. Eu aveam poamele, rădăcinile de iarbă şi raţia mea. Şi tot nu muream. Am început să privesc tot mai indiferent, fără furie, soarele roşu rece, munţii, poienile, unde totul – stîncile, coturile pîraielor, zadele, plopii – era colţuros şi ostil. Seara, de pe rîu se ridica o pîclă rece – în zilele petrecute în taiga nu mi-a fost nici măcar o oră cald.

Degetele degerate de la mîini şi de la picioare mă dureau, mă chinuiau. Pielea degetelor, de un roz-aprins, a rămas aşa definitiv, roz şi predispusă la răni. Degetele erau veşnic înfăşurate în nişte cîrpe murdare care protejau mîna de altă rană, de durere, dar nu şi de infecţii. Din degetele mari de la ambele picioare curgea puroi, un puroi care nu se mai termina.

Deşteptarea se dădea cu o lovitură într-o şină. Tot cu o lovitură în şină se încheia şi ziua de lucru. După masă, mă întindeam imediat pe prici, bineînţeles, fără să mă dezbrac, şi adormeam. Vedeam ca prin ceaţă cortul în care dormeam şi locuiam – undeva se mişcau nişte oameni, izbucnea o ploaie de înjurături de mamă, se iscau bătăi, dar chiar înaintea unei lovituri periculoase brusc se aşternea liniştea. Încăierările se stingeau rapid – de la sine, nimeni nu le stătea în cale, nu-i despărţea, pur şi simplu motoarele încăierării se opreau – şi se aşternea liniştea rece a nopţii, cu cerul ei palid şi înalt care se întrezărea prin găurile tavanului de prelată, cu şuierăturile, horcăielile, gemetele, tusea şi înjurăturile involuntare ale celor adormiţi.

Într-o noapte, am simţit că aud horcăielile şi gemetele. Senzaţia a fost bruscă, asemenea unei revelaţii, şi nu m-a bucurat. Mai tîrziu, amintindu-mi acel moment de uimire, am înţeles că nevoia de somn, de uitare, de leşin nu mai era atît de mare – mă săturasem de somn, cum zicea Moisei Moiseevici Kuznețov, fierarul nostru, înţeleptul înţelepţilor.

A apărut o durere persistentă în mușchi. Ce mușchi mai aveam eu pe atunci, n-aș putea să spun, dar durerea o simțeam, mă înfuria, nu mă lăsa să fac abstracție de corp. Apoi a apărut ceva diferit de ură sau de furie, ceva ce exista simultan cu furia. A apărut indiferența, curajul. Am înțeles că mi-era totuna dacă mă băteau sau nu, dacă îmi dădeau rația de mîncare sau nu. Și, chiar dacă în acea misiune de prospectare, în tabăra de muncă fără escortă, nu mă băteau – doar la mină ne băteau –, amintindu-mi de mină, îmi măsuram curajul cu măsura de acolo. Prin această indiferență și curaj, s-a construit o punte fragilă care mă îndepărta de moarte. Conștiința faptului că aici nu mă bătuseră, nu mă băteau și nu aveau să mă bată a născut în mine forțe noi, senzații noi.

După indiferență a urmat teama, o teamă nu foarte puternică, frica de a mă vedea lipsit de acea viață izbăvitoare, de munca salvatoare de la cazan, de cerul înalt și înghețat și de durerea surdă din mușchii extenuați. Am înțeles că îmi era frică să plec de acolo la mină. Îmi era frică, și cu asta, basta. De-a lungul vieții mele nu căutasem niciodată să-mi fie mai bine. Cu fiecare zi mi se punea tot mai multă carne pe oase. Invidia – așa se numea următorul sentiment care a revenit. Am început să-i invidiez pe camarazii mei morți, cei care pieriseră în '38. Îi invidiam și pe vecinii mei vii care molfăiau cîte ceva, care fumau cîte un chiștoc. Nu-i invidiam pe șef, pe șeful de șantier, pe brigadier – aceștia însemnau o altă lume.

Iubirea nu revenise. Ah, cît de departe era dragostea de invidie, de teamă, de furie! Ce puțină nevoie au oamenii de iubire! Iubirea se întoarce după ce vor fi revenit toate celelalte sentimente omenești. Iubirea vine ultima, se întoarce ultima, dar oare chiar se întoarce? Însă nu doar indiferența, invidia și teama au fost martorii reîntoarcerii mele la viață. Mila pentru animale a revenit înaintea milei pentru oameni.

Fiind deținutul cel mai slab din lumea aceea de puțuri și șanțuri de explorare, lucram cu topograful, tîram după mine mira și teodolitul. Uneori, ca să ne mișcăm mai repede, topograful își potrivea teodolitul pe spate și mie îmi lăsa doar mira foarte ușoară, cu cifre vopsite. Topograful era dintre deținuți. Ca să prindă curaj – în vara aceea fuseseră mulți fugari în taiga –, topograful avea cu el o pușcă de calibru mic pe care o ceruse de la conducere. Dar arma nu făcea decît să ne încurce. Și nu doar pentru că era un lucru în plus în deplasarea noastră anevoioasă. Într-o zi, ne-am așezat să ne odihnim într-un luminiș, și topograful, în timp ce se juca cu pușca, a ochit

un mugurar cu pieptul roşu, care se apropiase în zbor să vadă mai de aproape pericolul şi să-l înlăture. La nevoie, să-şi sacrifice viaţa. Femeiuşca mugurarului clocea pe undeva – numai aşa se explica vitejia nebunească a păsării. Topograful a ridicat puşca. I-am tras ţeava într-o parte.

— Lasă puşca!

— Da' ce te-a apucat? Ai înnebunit?

— Lasă pasărea-n pace!

— O să raportez şefului.

— Să vă ia dracu'! Şi pe tine, şi pe şeful tău!

Topograful nu avea chef de scandal şi nu i-a spus nimic şefului. Atunci am înţeles: în mine renăscuse ceva important.

De mulţi ani nu mai văzusem nici ziare, nici cărţi şi de mult timp îmi impusesem să nu regret această pierdere. Toţi cei cincizeci de vecini ai mei de cort, acel cort de pînză găurită, simţeau la fel; în baraca noastră nu apăruse nici o carte şi nici un ziar. Conducerea – şeful de şantier, şeful prospectării, şeful de echipă – descinsese fără cărţi în lumea noastră.

Limba mea, limba grosolană din mină, era săracă, cum sărace îmi erau şi sentimentele care mai trăiau în preajma oaselor. Deşteptare, repartizare la muncă, mîncare, sfîrşitul zilei de lucru, stingere, cetăţean şef, permiteţi să raportez, lopată, puţ, la ordinul dumneavoastră, burghiu, tîrnăcop, afară e frig, ploaie, supă rece, supă fierbinte, pîine, raţie, lasă-mi un fum – de ani de zile mă descurcam cu două mii de cuvinte. Jumătate dintre ele erau înjurături. În tinereţea mea, pe cînd eram puşti, circula o anecdotă despre un rus care a reuşit să povestească o călătorie în străinătate folosind doar un singur cuvînt rostit pe diverse intonaţii. Bogăţia înjurăturilor ruseşti, grosolănia lor inepuizabilă nu mi s-au revelat nici în copilărie, nici în tinereţe. Anecdota grosieră semăna aici cu limba unei fete prostuţe. Dar nici nu căutam alte cuvinte. Eram fericit că nu trebuie să caut alte cuvinte. Dacă mai existau şi alte cuvinte, nu ştiam. Nu ştiam să răspund la această întrebare.

M-am simţit speriat, năucit, cînd în creierul meu, chiar acolo – îmi aduc aminte perfect – sub osul parietal drept, s-a născut un cuvînt cu totul nepotrivit pentru taiga, un cuvînt pe care nici eu nu l-am înţeles, darămite tovarăşii mei. Am început să strig acest cuvînt în gura mare, ridicîndu-mă în picioare pe prici, adresîndu-mă cerului, infinitului:

— Aforism! Aforism!

Şi am izbucnit în rîs.

— Aforism! urlam eu direct spre cerul Nordului, spre cele două aurore, urlam, fără să înţeleg încă sensul cuvîntului care luase naştere în mine. Şi dacă acel cuvînt revenise, dacă îl dobîndisem din nou, cu atît mai bine! O bucurie imensă îmi umplea fiinţa.

— Aforism!

— S-a ţicnit!

— Să ştii că da! Eşti străin? Ce te-a apucat? mă întreba plin de sarcasm inginerul de mine, Vronski, acel Vronski – „Trei fire de tutun".

— Vronski, dă-mi de-o ţigară!

— N-am.

— Măcar trei fire de tutun.

— Trei fire? Fie.

Şi dintr-o tabacheră plină cu mahorcă o unghie murdară scotea trei fire de tutun.

— Eşti străin?

Întrebarea transfera soarta noastră în lumea provocărilor şi a denunţurilor, a anchetelor şi a suplimentelor la condamnări.

Dar mie nu-mi păsa de întrebarea provocatoare a lui Vronski. Descoperirea era din cale-afară de însemnată.

— Aforism!

— S-a ţicnit, e clar.

Sentimentul furiei era ultimul sentiment cu care omul trecea în neant, în lumea morţilor. Chiar a morţilor? Nici măcar pietrele nu-mi păreau moarte, ca să nu mai vorbim de iarbă, de copaci, de rîu. Rîul era nu doar întruchiparea vieţii, nu doar simbolul vieţii, ci viaţa însăşi. Veşnica lui mişcare, vuietul său nepotolit, sporovăiala, munca lui care obliga apa să se năpustească în jos, înfruntînd vîntul potrivnic, răzbătînd printre stînci, traversînd stepe şi lunci. Rîul care îşi schimba albia pustie, uscat de soare şi, ca un firicel de aţă, abia vizibil, se strecura printre pietre, făcîndu-şi datoria de cînd lumea, un rîuşor care-şi pierduse speranţa că cerul, ploaia salvatoare îi vor veni în ajutor. La prima furtună, la prima ploaie torenţială, rîul îşi schimba malurile, sfărîma stîncile, dezrădăcina copacii şi se năpustea furios la vale pe acelaşi veşnic drum al său...

Aforism! Nici mie nu-mi venea să cred şi mă temeam că adormind, peste noapte, cuvîntul revenit o să dispară. Dar cuvîntul n-a dispărut.

Aforism. Aşa ar fi trebuit să fie rebotezat rîul Rio-Rita pe care se afla aşezarea noastră, tabăra de muncă. Cu ce era mai bun numele de Rio-Rita decît cel de „aforism"? Prostul gust al proprietarului

pămîntului, al cartografului au introdus Rio-Rita pe hărţile lumii. Şi acest lucru nu se putea schimba.

Aforism! Ceva roman, dur şi latinesc era în cuvîntul acesta. În copilăria mea, Roma antică însemna istoria unei lupte politice, a unei lupte între oameni, în vreme ce Grecia antică era regatul artei. Chiar dacă şi Grecia antică avusese politicienii şi criminalii ei, la fel cum Roma antică nu dusese lipsă de oameni de artă. Dar copilăria mea radicalizase, simplificase, limitase şi divizase aceste două lumi foarte diferite. Aforism e un cuvînt roman. Abia după o săptămînă am înţeles ce înseamnă „aforism". Îl rosteam în şoaptă, îl strigam în gura mare, îmi terorizam şi îmi amuzam vecinii cu acest cuvînt. Ceream lumii şi cerului să-mi dezlege enigma, să mi-o explice, să mi-o traducă. Şi după o săptămînă am înţeles sensul cuvîntului şi m-am cutremurat de teamă şi de bucurie. De teamă, fiindcă îmi era frică să mă întorc în acea lume de unde nu mai aveam cale de întoarcere. De bucurie, fiindcă vedeam cum, fără voia mea, viaţa se întoarce la mine.

Au trecut multe zile pînă cînd am învăţat să trezesc din străfundurile creierului, unul după altul, noi şi noi cuvinte. Fiecare dintre ele se întorcea cu greutate, îmi venea anevoie în minte, apărea dintr-odată şi izolat. Ideile şi cuvintele nu reveneau în şuvoi. Fiecare se întorcea singur, fără escorta altor cuvinte cunoscute şi îmi venea mai întîi pe limbă, abia mai tîrziu în creier.

Apoi a venit ziua cînd cu toţii, cei cincizeci de muncitori, am lăsat lucrul şi am dat fuga în tabără, la rîu, ieşind din puţuri, din şanţuri, lăsînd copacii netăiaţi şi supa neterminată în cazan. Toţi alergau mai repede ca mine, dar, şchiopătînd şi ajutîndu-mă cu mîinile cînd am coborît muntele în fugă, am ajuns şi eu la timp.

De la Magadan venise un şef. Era o zi senină, caldă şi uscată. Pe un butuc enorm de zadă, la intrarea în cort, se vedea un gramofon. Gramofonul cînta o piesă simfonică, acoperind scîrţîitul acului.

Toţi erau aşezaţi în cerc: criminali şi hoţi de cai, blatari şi „fraieri", şefi de echipe şi muncitori. Iar şeful şedea alături. Expresia de pe chipul lui părea să spună că el însuşi scrisese muzica aceea pentru noi, pentru subunitatea noastră pierdută în taiga. Discul lăcuit se învîrtea şi scîrţîia, se învîrtea şi butucul ca un arc întins, ale cărui trei sute de inele fuseseră întoarse la maximum pentru toţi cei trei sute de ani...

1965

Un maestru al lopeţii

Traducere de Ana-Maria Brezuleanu

Criza

Peretele se legăna, iar în gît simţeam o greaţă dulceagă, bine cunoscută. Chibritul ars de pe jos îmi plutea pentru a mia oară prin faţa ochilor. Am întins mîna să iau chibritul care mă agasa şi el a dispărut: nu mai vedeam nimic. Lumea exterioară nu mă părăsise cu totul: acolo, pe bulevard, se auzea un glas, glasul îndepărtat şi insistent al asistentei. Apoi licăriră nişte halate, colţul unei case, cerul înstelat, apăru o broască ţestoasă uriaşă, cenuşie, ai cărei ochi străluceau nepăsători; cineva rupse o coastă broaştei ţestoase şi eu am intrat într-o vizuină, agăţîndu-mă şi tîrîndu-mă în mîini: n-aveam încredere decît în ele.

Mi-am amintit degetele străine insistente care-mi aşezau cu îndemînare capul şi umerii pe pat. Totul s-a liniştit şi am rămas singur cu o fiinţă uriaşă, un fel de Gulliver. Zăceam pe scîndură ca o insectă şi cineva mă cerceta cu atenţie printr-o lupă. Mă arcuiam încolo şi încoace sub sticla monstruoasă aţintită asupra mea. Doar cînd infirmierii m-au mutat pe patul de spital şi s-a lăsat liniştea binecuvîntată a singurătăţii, am înţeles că grozăvia cu Gulliver nu fusese un coşmar, ci ochelarii doctorului de gardă. M-a copleşit o imensă bucurie.

Mă durea capul şi mă lua cu ameţeală la cea mai mică mişcare; nu eram în stare să gîndesc, puteam doar să-mi amintesc: imagini înfricoşătoare din trecut se derulau prin faţa ochilor ca nişte cadre dintr-un film mut, în două culori. Greaţa dulceagă, asemenea celei de după o anestezie cu eter, nu mă slăbea deloc. Îmi era cunoscută şi brusc mi-am dat seama cînd am încercat-o prima dată. Mi-am amintit cum în Nord, cu mulţi ani în urmă, după o muncă neîntreruptă de şase luni fără odihnă, ni s-a dat pentru prima oară o zi liberă. Fiecare dintre noi dorea să zacă, să zacă în neştire, fără să-şi repare îmbrăcămintea, fără să facă vreo mişcare... Dar ne-au sculat de dimineaţă şi ne-au trimis după lemne. La opt kilometri de sat era o exploatare forestieră; fiecare trebuia să ia cîte un buştean pe puterile lui şi să-l aducă acasă. M-am hotărît să merg în altă parte: la vreo doi kilometri erau nişte stive vechi de lemne, acolo puteam

găsi un buştean potrivit. Urcuşul pe munte a fost anevoios, iar cînd am ajuns n-am dat de nici un buştean mai uşor. Mai sus se zăreau întunecate alte stive prăbuşite de lemne, aşa că am început să urc spre ele. Aici erau şi buşteni mai subţiri, dar capetele lor erau prinse în stivă, iar eu n-aveam destulă forţă să le scot în afară. Am încercat de cîteva ori, dar m-au lăsat puterile. Însă nici să mă întorc fără lemne nu se putea, aşa că, adunîndu-mi ultimele puteri, am urcat şi mai sus, la o stivă acoperită de zăpadă. Cu mîinile şi cu picioarele am dat îndelung la o parte zăpada sfărîmicioasă care-mi scîrţîia sub tălpi şi, în sfîrşit, am izbutit să scot un buştean din stivă. Dar era unul greu. Mi-am scos de la gît prosopul murdar care-mi slujea de fular şi l-am legat de un capăt al bușteanului pe care am început să-l tîrîi în jos. Bușteanul sărea şi mă lovea peste picioare. Sau se desprindea din laţ şi o lua la vale mai repede decît mine. Uneori se oprea în ramurile vreunui pin pitic sau se înfigea în zăpadă, iar eu mă tîram pînă la el şi-l făceam s-o pornească din nou mai departe. Eram încă sus pe munte, cînd am observat că se întuneca. Mi-am dat seama că trecuseră multe ceasuri, iar drumul spre sat şi spre zonă era încă departe. Am tras tare de fular şi bușteanul se repezi iarăşi la vale, în salturi. Apoi l-am tîrît pe drum. Pădurea se legăna în faţa ochilor, în gît am simţit o greaţă dulceagă. Mi-am venit în fire în cabina unui macaragiu. Acesta îmi freca mîinile şi faţa cu zăpadă înţepătoare.

Toate acestea le vedeam acum pe peretele camerei de spital.

Dar, în locul macaragiului, mîna mi-o ţinea un doctor. Alături se afla un aparat Riva-Rocci de măsurat tensiunea. M-am bucurat nespus dîndu-mi seama că nu sînt în Nord.

— Unde mă aflu?

— La Institutul de Neurologie.

Medicul mă întrebă ceva. Am răspuns cu greutate. Voiam să fiu singur. Nu mă temeam de amintiri.

[1960]

Discurs funebru

Au murit toţi...

Nikolai Kazimirovici Barbă, unul dintre organizatorii Comsomolului[1] în Rusia, coechipierul meu care m-a ajutat să scot o piatră uriaşă

1. Acronim pentru Uniunea Tineretului Comunist.

dintr-un puţ strîmt, brigadierul împuşcat pentru că nu îndeplinise norma în sectorul unde muncea brigada lui, potrivit raportului tînărului şef de sector, comunistul Arm. Acesta a fost decorat în 1938 şi mai tîrziu a ajuns directorul minei şi şeful Direcţiei. Frumoasă carieră a făcut Arm! Nikolai Kazimirovici Barbă avea un obiect păstrat cu mare grijă – un fular albastru, lung şi călduros din păr de cămilă, lînă adevărată. I l-au furat hoţii la baie, cînd Barbă era întors cu spatele, şi cu asta basta. A doua zi lui Barbă i-au degerat obrajii atît de tare, încît rănile n-au mai apucat să i se vindece pînă la moarte...

A murit Ioska Riutin. Muncea în pereche cu mine, într-o perioadă în care cei în putere mă ocoleau. Ioska însă mă acceptase. Era mult mai puternic şi mai îndemînatic decît mine. Dar el înţelesese bine de ce ne aduseseră aici. Şi nu se supăra pe mine că munceam prost. În final, supraveghetorul-şef – la mină exista o asemenea funcţie denumită ca în vremea ţaristă – a ordonat să-mi fie dată „o normă individuală" (ce se înţelege prin asta, o să povestesc în altă parte)[1]. Iar Ioska a muncit în echipă cu altcineva. Dar în baracă, locurile noastre erau alăturate şi într-o zi am fost trezit brusc de mişcarea neîndemînatică a cuiva îmbrăcat într-o haină de piele ce mirosea a berbec. Acesta, întorcîndu-se cu spatele la mine în spaţiul îngust dintre priciuri, tocmai îl trezea pe vecinul meu:

— Riutin? Îmbracă-te!

Ioska începu să se îmbrace în grabă, iar omul ce mirosea a berbec se apucă să-i scotocească prin puţinele lui lucruri. Printre ele se afla şi un joc de şah şi omul în pielea de berbec îl puse deoparte.

— E al meu, spuse repede Riutin. E proprietatea mea. Am dat bani pe el.

— Şi ce dacă? replică pielea de berbec.

— Lasă-l aici.

Pielea de berbec izbucni în hohote de rîs. După ce obosi de atîta rîs, îşi şterse faţa cu mîneca şi spuse:

— N-o să mai ai nevoie de el...

A murit Dmitri Nikolaevici Orlov, fostul consilier al lui Kirov. În tura de noapte la mină, tăiam împreună lemne cu fierăstrăul şi, pentru că unealta ne fusese încredinţată, ziua munceam la brutărie. Îmi amintesc bine ce privire critică ne-a aruncat magazionerul-sculer cînd ne-a dat fierăstrăul, un fierăstrău orizontal obişnuit.

---

1. Povestirea „Normă individuală" a fost inclusă de autor în ciclul *Povestiri din Kolima* şi a fost datată 1955, adică înaintea textului de faţă, datat 1960.

— Uite ce e, bătrîne, zise magazionerul. (În vremea aceea toţi ne numeau aşa, nu ca douăzeci de ani mai tîrziu.) Te pricepi să ascuţi un fierăstrău?

— Desigur, se grăbi Orlov să răspundă. Dar aveţi un ceapraz?

— Ai să-l ascuţi cu toporul, răspunse magazionerul, presupunînd că are de-a face cu oameni priceputi, nu cu nişte intelectuali.

Orlov mergea încovoiat pe potecă, cu mîinile vîrîte în mîneci. Ţinea fierăstrăul sub braţ.

— Staţi un pic, Dmitri Nikolaevici, am început eu, ajungîndu-l din urmă în fugă. Eu nu mă pricep. N-am ascuţit în viaţa mea un fierăstrău.

Orlov se întoarse spre mine, înfipse fierăstrăul în zăpadă şi-şi puse mănuşile cu un deget.

— Eu cred, rosti el pe un ton povăţuitor, că orice om cu studii superioare trebuie să ştie să ascută şi să rostuiască dinţii unui fierăstrău.

Am fost de acord cu el.

A murit economistul Semion Alekseevici Şeinin, un om bun. Multă vreme n-a înţeles ce făceau cu noi, dar pînă la urmă a priceput şi a început să-şi aştepte liniştit moartea. Nu-i lipsea curajul. S-a întîmplat să primesc un pachet – faptul că-mi parvenise era o raritate ieşită din comun – în care se aflau nişte *burki* de aviator din fetru şi nimic altceva. Cît de puţin cunoşteau apropiaţii noştri condiţiile în care trăiam aici! Îmi dădeam perfect seama că *burki* îmi vor fi furaţi, îmi vor fi luaţi chiar din prima noapte. Aşa că, înainte de a ieşi de la comenduire, i-am vîndut pe o sută de ruble şefului de echipă Andrei Boiko. *Burki* valorau şapte sute de ruble, dar oricum era un tîrg avantajos. Puteam cumpăra o sută de kilograme de pîine, iar dacă nu cumpăram chiar o sută, mai puteam cumpăra unt şi zahăr. Ultima oară mîncasem unt şi zahăr în închisoare. Aşa că am cumpărat de la magazin un kilogram întreg de unt. Ţineam minte cît e de folositor. Untul ăsta m-a costat patruzeci şi una de ruble. L-am cumpărat ziua (noaptea munceam) şi am dat fuga la Şeinin – locuiam în barăci separate – să sărbătorim primirea pachetului. Cumpărasem şi pîine...

Semion Alekseevici se emoţionă, plin de bucurie:

— Păi de ce eu? Ce drept am? bolborosea el, emoţionat la culme. Nu, nu se poate, eu nu pot...

Dar pînă la urmă l-am convins, iar el, încîntat, se duse în goană să caute apă clocotită.

În clipa aceea o lovitură cumplită în cap mă puse la pămînt.

Cînd am sărit în picioare, sacoşa cu untul şi pîinea nu mai erau. Bucata lungă de un metru din lemn de zadă, cu care fusesem lovit, se rostogolise lîngă patul meu. Iar în jurul meu toată lumea rîdea. Şeinin veni în fugă cu apa clocotită. Mulţi ani la rînd nu mi-am putut aminti de furtul acesta fără să mă încerce o emoţie intensă, ca în urma unui şoc. Iar Semion Alekseevici a murit între timp.

A murit Ivan Iakovlevici Fediahin. Am călătorit în acelaşi tren şi pe acelaşi vapor. Am nimerit amîndoi în aceeaşi mină şi în aceeaşi brigadă. Era filosof, un ţăran din Volokolamsk care organizase primul colhoz din Rusia. După cum se ştie, primele colhozuri au fost înfiinţate de eseri în anii '20, iar gruparea Ceaianov-Kondratiev reprezenta interesele lor „la nivel înalt"... Ivan Iakovlevici era un eser de la ţară, unul din milionul care votase pentru acest partid în 1917. Pentru organizarea primului colhoz el a primit o condamnare de cinci ani de detenţie.

Într-o zi, chiar la începutul începutului, în prima noastră toamnă în Kolîma, în 1937, munceam împreună la tomberoane – la faimoasa bandă rulantă de la mină. Erau două cărucioare-tomberoane detaşabile. În timp ce cărăuşul ducea unul la dispozitivul de spălare, doi muncitori abia izbuteau să-l încarce pe celălalt. N-aveam timp să fumăm, de altfel supraveghetorii nici nu ne dădeau voie. În schimb, cărăuşul nostru fuma cîte o ţigară uriaşă răsucită din aproape o jumătate de pachet de mahorcă (pe atunci mai era mahorcă) şi ne lăsa să tragem cîte un fum din ea la ieşirea din abataj.

Cărăuş era Mişka Vavilov, fostul adjunct al preşedintelui de la trustul Promimport[1], iar minerii – Fediahin şi cu mine.

Stăteam amîndoi de vorbă în timp ce aruncam fără grabă pămînt în tomberon. I-am povestit lui Fediahin că norma impusă decembriştilor la Nercinsk era de trei puduri de persoană, potrivit *Însemnărilor* Mariei Volkonskaia[2].

— Dar norma noastră cît cîntăreşte, Vasili Petrovici? mă întrebă Fediahin.

Am socotit: cam 800 de puduri.

— Ca să vezi, Vasili Petrovici, cît au crescut normele...

---

1. Acronim pentru „Import industrial" (rusă).
2. Maria Volkonskaia (1806-1863), soţia decembristului Serghei Volkonski. Şi-a urmat soţul în Siberia, unde a locuit pînă în 1855.

Mai tîrziu, în vremea foametei din iarnă, am procurat nişte tutun – m-am rugat de unul şi de altul, am adunat, am cumpărat – şi l-am schimbat pe pîine. Fediahin nu era de acord cu „comerţul" meu.

— Nu vi se potriveşte, Vasili Petrovici, nu trebuie să faceţi asta...

Ultima oară l-am văzut iarna, lîngă cantină. Îi dădusem şase bonuri pentru masa de prînz, căpătate în acea zi pentru munca mea de copist la oficiu, pe timp de noapte. Scrisul meu frumos mă mai ajuta uneori. Bonurile s-ar fi pierdut, aveau ştampilele cu data. Fediahin a primit prînzurile. Stătea la masă şi turna dintr-o gamelă în alta zeama chioară: supa era zeamă chioară şi nu plutea pe ea nici urmă de grăsime... „Caşa-şrapnel" din toate cele şase porţii nu umpleau nici măcar o gamelă de o jumătate de litru... Fediahin n-avea lingură, aşa că lingea fiertura. Şi plîngea.

A murit Derfel. Acesta era un comunist francez care fusese şi la carierele de piatră din Cayenne. În afara frigului şi-a foamei, era chinuit şi moral: nu-i venea să creadă că el, membru al Cominternului, a putut nimeri aici, în ocna sovietică. Groaza lui ar fi fost mai mică, dacă ar fi văzut că este singurul în această situaţie. Dar aşa erau toţi care veniseră cu el, care îşi duceau traiul aici şi mureau cu el. Era un om slab, mic de statură, iar bătăile erau deja la modă... Într-o zi l-a lovit brigadierul, i-a dat un pumn, cum s-ar zice, din obişnuinţă, dar Derfel a căzut şi nu s-a mai ridicat. A murit printre primii, cei mai norocoşi. La Moscova lucrase ca redactor la TASS[1]. Stăpînea bine limba rusă.

— Şi la Cayenne a fost rău, mi-a spus odată. Dar aici e foarte rău.

A murit Fritz David. Era un comunist olandez, activist în Comintern, acuzat de spionaj. Avea un minunat păr cîrlionţat, ochi de un albastru întunecat şi o tăietură copilărească a buzelor. Aproape că nu ştia limba rusă. L-am întîlnit într-o baracă atît de ticsită de oameni, că puteai dormi în picioare. Stăteam unul lîngă altul, Fritz mi-a zîmbit şi a închis ochii.

Spaţiul de sub priciuri era aglomerat pînă la refuz, trebuia să aştepţi să te aşezi, să te laşi pe vine, apoi să te sprijini de un pat, de un stîlp, de un trup străin şi să adormi. Aşteptam cu ochii închişi. Deodată lîngă mine se prăbuşi ceva. Vecinul meu, Fritz David căzuse. Se ridică stînjenit de jos.

---

1. Acronim pentru Agenţia Telegrafică a Uniunii Sovietice. A fost agenţia presei oficiale.

— Am adormit, spuse el speriat.

Acest Fritz David a fost primul om din convoiul nostru care a primit un pachet. I-l trimisese soţia lui din Moscova. Pachetul conţinea un costum de catifea, o cămaşă de noapte şi o fotografie mare cu o femeie frumoasă. Îmbrăcat în costumul acesta şedea ghemuit lîngă mine.

— Vreau să mănînc, spuse el zîmbind şi roşind. Mi-e tare foame. Aduceţi-mi ceva de mîncare.

Fritz David şi-a pierdut minţile şi l-au dus nu se ştie unde.

Cămaşa de noapte şi fotografia i s-au furat din prima noapte. Mai tîrziu, de cîte ori povesteam istoria asta, eram nedumerit şi furios: de ce şi cine ar fi avut nevoie de o fotografie străină?

— Nu le ştiţi chiar pe toate, îmi spuse odată un interlocutor ager la minte. Nu e greu de ghicit. Fotografia au furat-o blatarii pentru o „şedinţă", cum zic ei. Ca să se masturbeze, naivul meu prieten...

A murit Serioja Klivanski, colegul meu din primul an de facultate, cu care m-am întîlnit după zece ani într-o celulă de tranzit din închisoarea Butîrskaia. Fusese exclus din Comsomol în 1927, din pricina unui referat despre Revoluţia chineză la un cerc de politică contemporană. A reuşit să-şi termine studiile la Universitate, a lucrat ca economist la Gosplan[1] pînă în momentul în care situaţia s-a schimbat şi Serioja a fost nevoit să plece de acolo. A intrat prin concurs în orchestra Teatrului Stanislavski, unde a fost vioara a doua pînă la arestarea lui în 1937. Era un sangvin, un om hîtru. Simţul umorului nu-l părăsea niciodată. La fel ca şi interesul pentru evenimente, pentru tot ce ţinea de viaţă.

În celula de tranzit toţi umblau aproape goi, se stropeau cu apă, dormeau pe jos. Trebuia să fii un erou ca să poţi dormi pe priciuri. Iar Klivanski glumea:

— Asta este încercarea aburului fierbinte, după aceea ne vor supune la încercarea gerului din Nord.

A fost o prezicere exactă, dar vorbele lui nu erau văicăreala unui laş. La mină, Serioja a rămas vesel şi sociabil. Se străduia plin de entuziasm să stăpînească limbajul infractorilor şi se bucura ca un copil cînd le folosea expresiile cu intonaţia cuvenită.

---

1. Acronim pentru Comitetul de Stat pentru Planificare, instituţie de stat care a funcţionat între anii 1921-1928, cînd a fost iniţiat primul plan cincinal.

— Iată, acum cred că o să mă „umflu" puţin, spunea Serioja, căţărîndu-se pe priciurile de sus.

Îi plăceau versurile şi în închisoare le recita adesea din memorie. În lagăr nu mai spunea poezii.

Îşi împărţea cu ceilalţi ultima bucată de pîine, mai corect, încă mai împărţea... Cu alte cuvinte n-a reuşit să trăiască pînă în perioada cînd nimeni nu mai avea o ultimă bucată, cînd nimeni nu mai împărţea nimic.

A murit brigadierul Diukov. Nu-i ştiu şi nu i-am ştiut prenumele. Era un *bîtovik* care n-avea nici o legătură cu articolul 58. În lagărele de pe Continent fusese un aşa-numit „preşedinte de colectiv", nu neapărat în sens romantic, ci pentru că se pregătea „să joace un rol". Venise aici în timpul iernii şi debutase cu un discurs uimitor chiar la prima adunare. *Bîtovikii* puteau ţine adunări, întrucît cei care săvîrşeau infracţiuni sociale şi de serviciu, de altfel ca şi hoţii recidivişti, erau consideraţi „prieteni ai poporului", supuşi reeducării şi nu pedepsei. Spre deosebire de „duşmanii poporului", condamnaţi potrivit articolului 58. Mai tîrziu, după ce recidiviştilor a început să li se aplice punctul 14 din articolul 58 – sabotajul (refuzul de a munci) –, acesta a fost separat de articolul 58, fiind astfel scutit de diversele măsuri punitive pe durate lungi. Recidiviştii au fost consideraţi întotdeauna „prieteni ai poporului", inclusiv în faimoasa amnistie a lui Beria din 1953[1]. Sute de mii de nefericiţi au căzut jertfe ale teoriei „elasticului" a lui Krîlenko[2] şi ale celebrei „reforjări".

La acea primă adunare, Diukov a propus să ia sub conducerea sa o brigadă de 58-işti. (Brigadierul politicilor era ales tot din rîndul lor.) Diukov nu era băiat rău. Ştia că în lagăre ţăranii muncesc excelent, mult mai bine decît ceilalţi, şi-şi mai amintea că printre 58-işti sînt foarte mulţi ţărani. Trebuie remarcată inteligenţa deosebită a lui Ejov[3]

1. Cu puţin înainte de a fi arestat, în iunie 1953, Lavrenti Beria a dat o amnistie pentru condamnaţii pe termen mai scurt, care îi viza mai ales pe deţinuţii de drept comun.
2. Nikolai Vasilievici Krîlenko (1885-1938), om politic cu înalte funcţii de stat, printre care şi procuror general al URSS. Unul dintre cei mai importanţi organizatori ai represiunii în masă din anii '30, în 1937 a introdus practica denunţurilor obligatorii în sistemul de justiţie. A fost executat în 1938 pentru „activitate contrarevoluţionară".
3. Nikolai Ivanovici Ejov (1895-1940), Comisar al Poporului pentru Afaceri Interne între 1936 şi 1938, în timpul Marii Epurări, după destituirea lui Ghenrih Iagoda. În 1940 a fost executat.

şi Beria, care înţeleseseră că puterea de muncă a intelectualilor era nesemnificativă şi prin urmare aceştia n-aveau cum să-şi îndeplinească norma de producţie, chiar dacă-şi duceau pînă la capăt sentinţa politică. Dar Diukov nu se deda la astfel de considerente înalte şi e puţin probabil să se fi gîndit la altceva decît la potenţialul de muncă al oamenilor. Şi-a ales o brigadă formată doar din ţărani şi s-a pus pe treabă. Era în primăvara anului 1938. Ţăranii lui Diukov au trecut împreună prin foametea din iarna lui 1937-1938. Diukov nu-şi însoţea oamenii din brigadă la baie, în caz contrar ar fi înţeles de mult cum stă treaba.

Brigada nu muncea prost, ar fi fost nevoie doar ca oamenii să fie hrăniţi mai bine. Dar conducerea a refuzat categoric această solicitare a lui Diukov. Brigada înfometată îşi îndeplinea eroic norma, muncind din răsputeri. Toţi ceilalţi au început să falsifice rezultatele lui Diukov: pontatorii, supraveghetorii, şefii de şantier. Deşi acesta a înaintat plîngeri şi a protestat tot mai vehement, randamentul scădea cu fiecare zi, hrana se împuţina. Diukov s-a adresat conducerii superioare, dar aceasta a ordonat autorităţilor de resort să treacă brigada cu brigadier cu tot pe faimoasele liste. Ordinul a fost îndeplinit şi toţi au fost împuşcaţi în celebra Serpantinnaia.

A murit Pavel Mihailovici Hvostov. Trăsătura cea mai teribilă a oamenilor flămînzi este comportamentul lor. Seamănă cu cel al oamenilor sănătoşi şi, totodată, este un fel de semidementă. Flămînzii apără întotdeauna cu înverşunare dreptatea, dacă nu sînt prea înfometaţi sau epuizaţi peste măsură. Sînt eternii arţăgoşi, bătăuşii disperaţi. De obicei, doar a mia parte dintre cei care se ceartă cît se poate de crîncen ajung la încăierare. Flămînzii se încaieră tot timpul. Disputele izbucnesc din cele mai absurde şi neaşteptate pricini: „De ce mi-ai luat tîrnăcopul?... De ce mi-ai ocupat locul?". Cel scund caută să-i pună piedică adversarului şi să-l pună la pămînt. Căzut jos, cel înalt încearcă să se lase cu toată greutatea pe duşman, ca apoi să-l zgîrie, să-l lovească, să-l muşte... Toate luptele acestea sînt lipsite de vlagă, nu dor, nu sînt mortale şi sînt prea dese ca să mai intereseze pe cineva. Nimeni nu-i desparte pe adversari.

Aşa era şi Hvostov. Se lua la bătaie cu cîte cineva în fiecare zi, în baracă sau în şanţul adînc de scurgere pe care-l săpa brigada noastră. Era una dintre cunoştinţele mele de iarnă: nu i-am văzut părul niciodată. Purta o căciulă cu clape dintr-o blană albă ponosită rău. Avea ochi întunecaţi şi strălucitori, ochi de om flămînd. Îi spuneam uneori versuri şi el se uita la mine ca la un smintit.

Într-o zi încep să lovească disperat piatra din şanţ cu tîrnăcopul. Tîrnăcopul era greu, Hvostov lovea din răsputeri, aproape fără întrerupere. Forţa lui m-a lăsat mut de uimire. De multă vreme eram împreună, flămînzeam amîndoi. Apoi tîrnăcopul căzu cu un zgomot metalic. M-am uitat în spatele meu. Hvostov stătea cu picioarele depărtate şi se clătina. Genunchii i se îndoiră. Se mai clătină o dată şi căzu cu faţa în jos. Îşi întinse înainte mîinile în care purta mănuşile cu un deget pe care în fiecare seară şi le cîrpea. I se dezgoliră braţele: pe amîndouă avea tatuaje. Pavel Mihailovici fusese căpitan de cursă lungă.

Roman Romanovici Romanov a murit sub ochii mei. Cîndva ne fusese un fel de comandant de companie: împărţea pachetele, avea grijă să fie curat în zona lagărului, pe scurt, era într-o poziţie privilegiată la care n-ar fi visat nici unul dintre noi, 58-iştii sau *litiorki*, cum ne spuneau infractorii, sau *liternikii*, cum pronunţau cuvîntul mai-marii lagărului. Limita de sus a visurilor noastre era munca de spălătorese la baie sau cea de cîrpaci de noapte. Orice altceva decît „piatra" ne era interzis prin „indicaţii speciale" de la Moscova. O astfel de hîrtie exista în dosarul fiecăruia dintre noi. Dar uite că Roman Romanovici era într-o asemenea funcţie de neatins. Ba chiar şi-o însuşise repede cu toate secretele ei: cum să deschidă cutia trimisă ca zahărul să curgă pe jos, cum să spargă borcanul cu dulceaţă, să rostogolească sub pat pesmeţii şi fructele uscate. Roman Romanovici a deprins repede toate astea şi nu lega prietenii cu noi. Avea o atitudine sever oficială şi se comporta ca un reprezentant politicos al acelor autorităţi superioare cu care noi nu puteam avea un contact personal. Nu ne dădea niciodată nici un sfat. Doar ne explica: puteam trimite o singură scrisoare pe lună, pachetele se distribuie de la 8 la 10 seara la comenduirea lagărului etc. Noi nu-l invidiam pe Roman Romanovici, doar ne miram. Poziţia lui se datora, probabil, vreunei cunoştinţe întîmplătoare. De altfel, el n-a fost prea mult timp „comandant de companie", doar vreo două luni. Să fi fost de vină verificarea uzuală a personalului (se făceau verificări regulat şi neapărat în zilele dinaintea Anului Nou) sau cineva o fi „suflat" ceva (ca să mă folosesc de un termen pitoresc din vocabularul de lagăr)? Orice ar fi fost, Roman Romanovici a dispărut. Fusese militar, colonel, pare-se. Şi iată că patru ani mai tîrziu am nimerit într-o subunitate „de colectare a vitaminelor", în care strîngeam cetină de pin pitic – singura plantă verde tot timpul anului aici. Cetina aceasta era transportată sute de verste la Combinatul de

vitamine. Acolo o fierbeau şi cetina se transforma într-un amestec vîscos maroniu, cu un gust şi un miros de nesuportat. Îl turnau în butoaie şi îl distribuiau în lagăre. Medicina locală de atunci îl considera principalul remediu accesibil şi obligatoriu împotriva scorbutului. Scorbutul făcea ravagii, mai ales în combinaţie cu pelagra şi avitaminozele. Dar toţi care ajungeau să înghită fie şi doar o picătură din leacul acesta oribil ar fi fost de acord mai degrabă să moară decît să se trateze cu o asemenea drăcovenie. Aşa suna însă ordinul, iar ordinul era ordin, în lagăr nu ţi se dădea mîncare pînă cînd nu-ţi înghiţeai porţia de medicament. Omul de serviciu stătea la uşă cu un văsuc special. Nu puteai intra în cantină fără să treci pe lîngă distribuitorul de pin pitic, aşa că exact ceea ce preţuia mai mult deţinutul – prînzul, hrana – era definit distrus de acest adaos preventiv obligatoriu. Toată istoria asta a durat mai bine de zece ani... Medicii mai învăţaţi se mirau: cum ar putea să se păstreze vitamina C, extrem de sensibilă la orice schimbare de temperatură, în această cremă vîscoasă? Nici vorbă de vreun semn de vindecare, dar extractul continua să fie distribuit. Chiar acolo, lîngă cătunele acelea, se aflau mulţi măceşi. Dar nimeni nu se apuca să-i culeagă, în dispoziţii nu se spunea nimic despre ei. Şi doar mult mai tîrziu după război, în 1952, mi se pare, s-a primit tot din partea Centrului medical local o scrisoare, în care se interzicea categoric distribuirea extractului de pin pitic, ca factor cu efect nociv asupra rinichilor. Combinatul de vitamine a fost închis. Dar în perioada cînd l-am întîlnit pe Romanov, strînsul cetinei de pin pitic era în toi. O strîngeau mierlitorii: deşeurile minei, rebuturile abatajelor aurifere – semiinvalizi, flămînzi cronic. Minele de aur făceau invalizi din oamenii sănătoşi în trei săptămîni: foamea, lipsa de somn, munca grea prestată ceasuri în şir, bătăile... În brigadă erau introduşi oameni noi şi Molohul devora... La sfîrşitul sezonului, în brigada lui Ivanov nu mai rămăsese nimeni în afara brigadierului Ivanov. Ceilalţi ajunseseră în spital, „sub colină" şi în subunităţile de „colectare a vitaminelor", unde erau hrăniţi o dată pe zi şi nu primeau mai mult de 600 de grame de pîine. În toamna aceea, eu şi Romanov n-am muncit la strînsul de cetină, ci la „construcţii". Ne-am construit o casă pentru iarnă, căci vara locuiserăm în nişte corturi zdrenţuite.

Suprafaţa a fost măsurată cu pasul, am împlîntat ţăruşii, am fixat în pămînt o îngrăditură rară pe două rînduri. Spaţiul dintre rînduri l-am umplut cu bucăţi de muşchi îngheţat şi de turbă. Înăuntru erau

priciuri făcute din prăjini, pe un singur nivel. În mijloc trona o sobă metalică. Pentru fiecare noapte ne dădeau o porţie de lemne, calculată la ochi. Dar n-aveam nici fierăstraie, nici topoare - obiectele foarte tăioase erau păstrate de militarii de pază care locuiau într-un cort separat, încălzit şi capitonat cu placaj. Fierăstraiele şi topoarele ni se împărţeau doar dimineaţa, cînd plecam la muncă. Explicaţia era că în subunitatea învecinată „de colectare a vitaminelor" cîţiva criminali îşi atacaseră brigadierul. Blatarii aveau o deosebită înclinaţie pentru dramatism, pe care o aplicau atît de insistent în viaţă, încît pînă şi Evreinov[1] i-ar fi invidiat. Hotărîseră să-şi ucidă brigadierul, iar propunerea unuia dintre ei de a-i reteza capul fusese întîmpinată cu entuziasm. Capul i-a fost retezat cu un fierăstrău obişnuit de mînă. Iată de ce se dăduse ordinul care interzicea să le fie lăsate deţinuţilor topoarele şi fierăstraiele pe timpul nopţii. De ce noaptea? Nimeni însă nu căuta vreo logică în ordinele date.

Şi atunci cum să tai lemnele ca să intre în sobă? Lemnele mai subţiri le frîngeam cu picioarele, iar pe cele mai groase le aşezam în mănunchi cu vîrful în gura sobei încinse şi le lăsam să ardă încetul cu încetul. Careva dintre deţinuţi le împingea cu piciorul mai adînc - întotdeauna se găsea cineva care să vegheze focul. Lumina care ieşea prin uşiţa deschisă a sobei era singura lumină din „casa" noastră. Pînă să cadă zăpada, vîntul bătea prin „căsuţă", dar mai tîrziu am îngrămădit zăpadă în jurul pereţilor, am turnat apă peste ea şi locuinţa noastră de iarnă a fost gata. Drept uşă, la intrare am atîrnat o bucată de pînză de cort.

Exact aici, în această magazie, l-am reîntîlnit pe Roman Romanovici. Nu m-a recunoscut. Era îmbrăcat ca „o flacără", cum spuneau blatarii, iar ei o nimereau întotdeauna: smocuri de vată i se iţeau din pufoaică, din pantaloni, din căciulă. Fără îndoială că nu o dată Roman Romanovici trebuise să caute în grabă o bucăţică de cărbune încins, ca să aprindă ţigara vreunui blatar... Ochii îi străluceau de foame, dar obrajii îi erau tot rumeni ca altădată, însă nu te mai duceau cu gîndul la nişte baloane: acum erau scofîlciţi cu pometii proeminenţi. Roman Romanovici zăcea întins într-un colţ şi respira greu, cu zgomot. Bărbia i se ridica şi cobora.

---

1. Nikolai Nikolaevici Evreinov (1879-1953), dramaturg şi scriitor rus, teoretician şi istoric al artei teatrale, exponent al simbolismului. A emigrat în Franţa în 1920.

— Se stinge, spuse vecinul lui Denisov. Are obiele în stare bună.

După ce scoase cu îndemînare *burkii* din picioarele muribundului, începu să-i deruleze obielele verzi, încă rezistente, meşterite dintr-o pătură.

— ... Iac'aşa, rosti el, uitîndu-se ameninţător la mine, dar mie mi-era totuna.

Au scos cadavrul lui Romanov, în timp ce ne aliniau înainte de plecarea la muncă. Nu mai avea nici căciula. Poalele buşlatului descheiat se tîrau pe jos.

O fi murit Volodea Dobrovolţev, *pointistul*? A fi *pointist* e o muncă sau o naţionalitate? Aceasta era o muncă ce stîrnea invidie în barăcile 58-iştilor. Barăcile separate ale politicilor într-un lagăr comun, unde se mai aflau şi barăci ocupate de *bîtoviki* sau de recidivişti criminali, împrejmuite toate de acelaşi gard din sîrmă ghimpată, erau de fapt o batjocură juridică. Nu-i apăra nimeni de atacurile huliganilor şi de reglările sîngeroase de conturi ale blatarilor.

Point-ul e o ţeavă de fier cu abur fierbinte care încălzeşte roca pietroasă, pietrişul îngheţat. Din timp în timp, muncitorul scoate piatra încălzită cu o lingură metalică de mărimea unei palme. Mînerul are o lungime de trei metri.

Munca aceasta e considerată calificată, fiindcă *pointistul* trebuia să deschidă şi să închidă robinetele cu abur fierbinte ce venea prin nişte ţevi dintr-o cabină specială de la un boiler – un dispozitiv primitiv cu aburi. Munca de boilerist era şi mai avantajoasă decît cea de *pointist*. Nu orice inginer mecanic dintre 58-işti putea visa la o asemenea muncă. Şi nu pentru că ar fi fost o calificare. Pentru munca de *pointist*, dintr-o mie de oameni a fost ales, absolut întîmplător, Volodea. Dar lucrul acesta l-a transformat. Nu mai trebuia să se gîndească la cum s-ar putea încălzi – veşnicul nostru gînd... Frigul ca de gheaţă nu-i mai pătrundea tot trupul, nu-i curma funcţiile creierului. Ţeava fierbinte îl salva. Iată de ce toată lumea îl invidia pe Dobrovolţev.

Umbla vorba că nu fără motiv fusese făcut *pointist*: era o dovadă sigură că e informator, spion... Bineînţeles că infractorii spuneau că, odată ce a muncit ca infirmier în lagăr, asta înseamnă că a băut din sîngele muncitorilor, iar preţul unor astfel de raţionamente era ştiut de toată lumea: invidia e un sfetnic prost. Volodea crescu dintr-odată nemăsurat de mult în ochii noştri, ca şi cum printre noi ar fi fost descoperit un violonist remarcabil. Dobrovolţev pleca singur – conform

cerinţelor funcţiei sale – şi, ieşind din lagăr prin postul de gardă, deschidea ferăstruica de la ghişeu şi-şi striga numărul de înregistrare – „douăzeci şi cinci" – cu un glas voios şi răsunător, obicei de care noi ne dezvăţaserăm de mult.

Uneori lucra în apropierea abatajului nostru. Pentru că ne cunoşteam, fugeam cu rîndul să ne încălzim la ţeavă. Ţeava avea grosimea de un ţol şi jumătate, puteai s-o cuprinzi în mînă, s-o strîngi în pumn, căldura se răspîndea din mîini în trup şi nu mai aveai putere să te desprinzi ca să te întorci în abataj, în ger...

Volodea nu ne gonea, cum făceau alţi *pointişti*. Nu ne spunea niciodată nici un cuvînt, deşi eu ştiu că *pointiştilor* le era interzis să-şi lase semenii să se încălzească lîngă ţeavă. Stătea în picioare învăluit în nori de abur dens şi albicios. Hainele îi erau îngheţate. Orice scamă de pe buşlat strălucea ca un ac de cristal. Nu vorbea niciodată cu noi – preţul acestei munci era, pare-se, totuşi cam scump.

.....

În anul acesta, în seara de Crăciun, şedeam cu toţii lîngă sobă. Cu ocazia sărbătorii, flancurile ei de fier erau mai roşii ca de obicei. Orice om simte imediat diferenţele de temperatură. Aşezaţi în preajma sobei, eram toropiţi de somn, de lirism...

— Ce bine ar fi, fraţilor, să ne întoarcem acasă. Mai sînt şi miracole..., spuse cărăuşul Glebov, fost profesor de filosofie, celebru în baraca noastră, întrucît cu o lună în urmă uitase numele propriei soţii. Ce părere aveţi, numai să fiţi sinceri.

— Acasă?

— Da.

— Am să fiu sincer, am început eu. M-aş întoarce mai degrabă la puşcărie. Nu glumesc. Acum n-aş merge în sînul familiei. Acolo nu m-ar înţelege niciodată, n-ar avea cum. Ceea ce li s-ar părea lor important, pentru mine ar fi nimicuri. Ceea ce e important pentru mine – acel puţin care mi-a mai rămas –, lor nu le e dat să-l înţeleagă sau măcar să-l intuiască. Le-aş aduce o spaimă nouă, încă una în plus la mia de spaime care le umplu viaţa. Ce am văzut eu, altcineva nu trebuie să vadă şi nici măcar să ştie că există. Închisoarea e altceva. Închisoarea e libertate. E singurul loc, din cîte ştiu, unde oamenii spuneau tot ce gîndeau fără să se teamă. Unde îşi odihneau sufletul. Îşi odihneau şi trupul, pentru că nu trebuiau să muncească. Acolo, fiecare oră de viaţă avea un sens.

— Gata, ai dat drumul la moară, spuse fostul profesor de filosofie. Spui asta pentru că nu te-au bătut la interogatorii. Însă cine a trecut prin metoda nr. 3 e de altă părere...

— Dar tu, Piotr Ivanîci, ce zici?

Piotr Ivanovici Timofeev, fost director la un trust din Ural, zîmbi şi-i făcu cu ochiul lui Glebov.

— Să zicem că m-aş întoarce acasă, la nevastă, la Agnia Mihailovna. Aş cumpăra o pîine de secară! Aş fierbe caşă din sorg, o găleată întreagă! Aş prepara o supă cu găluşte – tot o găleată! Şi m-aş pune să mănînc toate astea. Pentru prima oară în viaţă aş mînca pe săturate din bunătăţile astea, iar pe Agnia Mihailovna aş pune-o să mănînce resturile.

— Da' tu? se întoarse Glebov spre Zvonkov, un miner din brigada noastră, care în prima lui viaţă fusese ţăran din regiunea Iaroslavl sau Kostroma.

— Mi-aş dori să ajung acasă, răspunse serios Zvonkov, fără urmă de zîmbet. Probabil că îndată ce-aş ajunge nu m-aş depărta nici măcar un pas de nevastă-mea. Unde s-ar duce – hop şi eu, absolut oriunde. Doar că aici m-au dezvăţat să muncesc, mi-am pierdut dragostea pentru pămînt. Ei, găsesc eu ceva...

— Şi tu?

Mîna lui Glebov atinse genunchiul plantonului nostru.

— Primul lucru pe care l-aş face ar fi să merg la Comitetul raional de partid. Îmi aduc aminte că acolo, pe jos, erau o groază de chiştoace...

— Fără glumă...

— Păi nu glumesc.

Deodată mi-am dat seama că doar unul dintre noi încă nu răspunsese. Iar omul acesta era Volodea Dobrovolţev. El îşi înălţă capul, fără să mai aştepte întrebarea. În ochii lui cădea lumina roşietică a jarului ce se zărea prin uşiţa deschisă a sobei; privirea lui era vie şi adîncă.

— Eu aş vrea să fiu un trunchi. Glasul lui era liniştit şi tărăgănat. Înţelegeţi? Un trunchi omenesc fără mîini, fără picioare. Atunci aş găsi în mine puterea să-i scuip în mutră pentru tot ce fac cu noi.

[1960]

Cum a început totul

Cum a început totul? În ce zi de iarnă vîntul şi-a schimbat direcţia şi totul a devenit înfricoşător? Toamna noi încă munc...

Cum a început? Brigada lui Kliuev a fost reţinută la muncă. O situaţie fără precedent. Abatajul a fost încercuit de escortă. Abatajul este o carieră, o groapă imensă, pe marginea căreia stăteau în picioare soldaţii din escortă. Iar în interiorul ei oamenii trebăluiau grăbiţi, zorindu-se unii pe alţii. Unii – cu îngrijorare ascunsă, alţii – cu credinţa fermă că ziua aceea, seara aceea erau doar o întîmplare. O să apară zorii, se va face dimineaţă şi totul se va spulbera, se vor lămuri lucrurile, iar viaţa, fie ea şi de lagăr, va merge mai departe ca pînă acum. Reţinuţi la muncă. De ce? Vor rămîne acolo pînă cînd norma pe ziua respectivă va fi împlinită. Viscolul şuiera în tonuri ascuţite, fulgii mărunţi şi uscaţi de zăpadă loveau obrajii ca nişte firişoare de nisip. În razele triunghiulare ale „jupiterilor" care luminau şantierele în timpul nopţii, zăpada se învolbura ca firicelele de praf într-o rază de soare, semăna cu praful în raza de soare din faţa uşilor de la şura tatălui meu. Dar în copilărie totul era mic, cald şi plin de viaţă. Aici totul era imens, rece şi ostil. Lăzile mari de lemn în care era dusă încărcătura spre mormanele de pămînt scîrţîiau. Patru oameni apucau lada, o împingeau, o trăgeau, o făceau să alunece, o loveau cu pumnii, o tîrau la marginea valului de pămînt, o propteau şi o răsturnau, lăsînd piatra îngheţată să cadă pe coasta abruptă. Pietrele se rostogoleau cu un zgomot înfundat la vale. Iată-i pe Krupianski, pe Neimann, pe însuşi brigadierul Kliuev. Toţi se grăbeau, dar munca era fără de sfîrşit. Era aproape unsprezece noaptea – dar sirena sunase la cinci seara, sirena minei răsunase, urlase la cinci seara –, cînd brigăzii i se dăduse drumul „acasă". „Acasă", adică la baracă. Iar a doua zi la cinci dimineaţa urma scularea şi o nouă zi de muncă, o nouă normă de împlinit. În cariera aceea, brigada noastră o schimba pe cea a lui Kliuev. Astăzi ne puseseră să muncim în cariera învecinată şi doar la douăsprezece noaptea am înlocuit brigada lui Kliuev.

Cum a început totul? La mină au apărut deodată mulţi, foarte mulţi „militari". Două barăci noi, barăci din bîrne, pe care deţinuţii le construiseră pentru sine, au fost date gardienilor. Noi am rămas să iernăm în corturi, în nişte corturi rupte din pînză, găurite de

pietrele aruncate de exploziile de pe şantier. Corturile erau încălzite: se înfigeau cîţiva stîlpi în pămînt şi pe nişte şipci era întins carton gudronat. Între pînza cortului şi carton rămînea un strat de aer. Se zice că iarna îl astupi cu zăpadă. Dar toate astea s-au petrecut mai tîrziu. Barăcile noastre au fost date detaşamentului de pază, acesta e fondul evenimentului. Lor însă nu le conveneau barăcile, căci erau construite din lemn umed: zada este un copac perfid, nu-i plac oamenii, aşa că pereţii, duşumelele şi tavanele nu se usucă toată iarna. Lucrul acesta îl ştia toată lumea dinainte: şi cei ale căror coaste ar fi trebuit să usuce barăcile, şi cei care ajunseseră întîmplător în ele. Gardienii şi-au acceptat „nenorocirea" ca pe un neajuns inevitabil al Nordului.

De ce atîta pază la mina Partizanul? Mina nu era prea mare, în 1937 nu avea decît două-trei mii de deţinuţi. Vecinele sale – minele Şturmovoi şi Berzino (mai tîrziu numită At-Uriah de Sus) erau adevărate oraşe cu o populaţie de douăsprezece-paisprezece mii de deţinuţi. Bineînţeles că viforele mortale ale anului 1938 au modificat considerabil cifrele. Dar toate acestea s-au petrecut mai tîrziu. Acum însă de ce atîta pază la Partizanul? În 1937, la mina Partizanul era un singur militar de serviciu, înarmat cu un revolver, care păstra fără probleme ordinea în împărăţia liniştită a troţkiştilor. Blatarii? Paza închidea ochii la strengăriile simpatice ale blatarilor, la expediţiile tîlhăreşti şi la „turneele" lor şi absenta diplomatic în situaţiile deosebit de critice. Totul era „liniştit". Şi deodată – soldaţi de escotă cîtă frunză şi iarbă. De ce oare?

Imediat a fost dusă nu se ştie unde o brigadă întreagă de „refuznici", de troţkişti care, de altfel, pe atunci nu se numeau „refuznici", ci mult mai blînd – „nelucrători". Ei locuiau într-o baracă separată în mijlocul aşezării, o aşezare pentru deţinuţi, neîngrădită, care în acea vreme nu purta denumirea înfricoşătoare de „zonă", cum i se va spune în viitor, într-un viitor foarte apropiat. În temei legal, troţkiştii aveau dreptul cît se poate de oficial să nu muncească şi primeau cîte şase sute de grame de pîine pe zi şi masa caldă cuvenită. Orice deţinut putea să li se alăture, să se mute în baraca „nelucrătorilor". În toamna lui 1937, în baraca aceasta trăiau 75 de oameni. Toţi au dispărut subit, vîntul clătina în ţîţîni uşa deschisă, iar înăuntru domnea bezna încăperii nelocuite.

Dintr-odată s-a văzut că raţia legală de pîine e micşorată, că ţi-e foarte foame, că nu mai poţi nici să cumperi cîte ceva, nici să ceri

de la vreun tovarăş de lagăr. Mai puteai cere scrumbie, o bucăţică de scrumbie, dar pîine? Brusc, nimeni nu mai oferea nimic, toţi au început să mănînce, să mestece pe furiş, în grabă, pe întuneric, pipăindu-şi propriul buzunar în căutarea unor firîmituri de pîine. Căutarea firîmiturilor devenise aproape o ocupaţie automată în orice clipă liberă. Dar şi clipele de răgaz deveneau tot mai puţine. În atelierul de cizmărie se afla mereu un butoi uriaş cu grăsime de peşte. Butoiul acesta ne ajungea pînă la brîu şi oricine putea să vîre în el cîrpe murdare şi să-şi ungă bocancii. Nu mi-am dat seama dintr-odată că grăsimea de peşte este totuşi grăsime, ulei, deci hrană, că această unsoare pentru încălţăminte se poate mînca; iluminarea mea a fost un fel de „Evrika!" a lui Arhimede. M-am năpustit, mai bine zis m-am tîrît pînă la atelier. Dar – vai! – butoiul dispăruse de mult din atelier, alţii bătuseră înaintea mea drumul pe care eu tocmai pornisem.

La mină au fost aduşi cîini, ciobăneşti germani. Cîini?

Cum a început totul? Minerii n-au mai fost plătiţi pentru luna noiembrie. Îmi amintesc că în primele zile de muncă în mină, din perioada august-septembrie, supraveghetorul (denumire rămasă, pare-se, din vremea lui Nekrasov) se oprea lîngă noi, salahorii, şi ne spunea: „Nu e bine, băieţi, nu e bine. Dacă o să munciţi aşa, n-o să aveţi ce trimite acasă". A trecut o lună şi s-a văzut că fiecare se alesese cu ceva cîştig. Unii au trimis acasă bani prin mandat poştal, alinîndu-şi cît de cît familiile. Alţii, cu banii aceştia, şi-au cumpărat de la magazinul lagărului, numit *lariok*, ţigări, lapte condensat, pîine albă. Şi brusc toate astea au luat sfîrşit. O rafală de vînt a purtat zvonul, *paraşa*[1], că n-o să ne mai plătească în bani. *Paraşa* aceasta, ca toate *paraşele* de lagăr, s-au confirmat întru totul. Plata va fi doar în hrană. Supravegherea îndeplinirii planului va fi făcută, în afară de cadrele lagărului – o legiune întreagă – şi de şefii de producţie – numărul lor crescuse considerabil –, de o pază înarmată, de militari.

Cum a început totul? Cîteva zile a viscolit tare, drumurile de maşină s-au înzăpezit, trecătoarea din munte a fost închisă. În prima zi cînd s-a oprit ninsoarea – în timpul viscolului rămîneam la bараci –, după muncă nu ne-au dus „acasă". Înconjuraţi de escortă, mergeam fără grabă în pas dezordonat de deţinut. Mergeam de mai multe ceasuri, pe poteci necunoscute, înaintînd spre trecătoare, tot mai sus, mereu mai sus; oboseala, urcuşul abrupt, aerul rarefiat,

1. În argoul deţinuţilor, *paraşa* înseamnă şi tinetă, şi zvon.

foamea, ura – totul ne ţinea în loc. Strigătele soldaţilor din escortă ne îmbărbătau ca nişte bice. Se lăsase întunericul, era o noapte fără stele, cînd am zărit luminile a nenumărate focuri pe drumurile din apropierea trecătorii. Cu cît se întuneca mai mult noaptea, cu atît focurile ardeau mai luminos, ardeau cu flacăra speranţei, speranţa noastră de odihnă şi mîncare. Dar nu, focurile nu fuseseră aprinse pentru noi. Erau pentru escorte. O mulţime de focuri pe un ger de minus patruzeci-cincizeci de grade. Focurile se vedeau şerpuind pe o distanţă de treizeci de verste. Iar undeva, jos, în gropi, oameni cu lopeţi curăţau drumul. Pereţii de zăpadă ai tranşeei înguste erau înalţi de cinci metri. Oamenii azvîrleau zăpada în sus, pe nişte terase: aceeaşi zăpadă trebuia preluată de două ori, de trei ori. După ce au fost plasaţi la locurile lor şi încercuiţi de escortă, de focurile şerpuitoare de tabără, muncitorii au fost lăsaţi de capul lor. Două mii de oameni puteau să nu muncească, puteau să muncească prost sau să muncească în disperare – nimeni nu se interesa de ei. Trecătoarea trebuia curăţată şi pînă cînd nu va fi totul gata, nimeni nu se va mişca de aici. Am stat multă vreme în această groapă de zăpadă, agitîndu-ne lopeţile ca să nu îngheţăm. În noaptea aceea am înţeles un lucru ciudat, am remarcat ceva ce ulterior s-a confirmat de multe ori. Anevoioase şi grele, chinuitor de grele, sînt a zecea şi a unsprezecea oră de muncă suplimentară, dar după aceea pierzi noţiunea timpului şi Marea Indiferenţă pune stăpînire pe tine; orele trec ca minutele, chiar mai repede. Ne-am întors „acasă" după douăzeci şi trei de ore de muncă, n-aveam poftă de mîncare şi raţia pe o zi întreagă am înghiţit-o cu toţii cu o lene neobişnuită. Am reuşit să adormim cu greu.

Trei viforniţe mortale s-au încrucişat şi s-au învîrtejit deasupra minelor aurifere, înzăpezite, din Kolîma, în iarna lui 1937-1938. Prima a fost „afacerea Berzin". Director al Dalstroi-ului, inventator şi ctitor al lagărelor din Kolîma, Eduard Berzin a fost împuşcat ca spion japonez la sfîrşitul anului 1937. A fost chemat la Moscova şi împuşcat. Împreună cu el au murit şi adjuncţii lui apropiaţi: Filippov, Maisuradze, Egorov, Vaskov, Ţvirko – întreaga gardă de la Vişera, care venise cu Berzin în 1932 pentru colonizarea ţinutului Kolîma. Ivan Gavrilovici Filippov, adjunctul lui Berzin, era şeful USVITL[1].

1. Abreviere pentru Direcţia lagărelor de muncă disciplinară din Nord-Est (n. ed. rus.).

Vechi cekist, membru al Colegiului OGPU, Filippov fusese cîndva preşedintele „troicii de descărcare" în insulele Solovki. Există un film documentar, *Solovki*, din anii '20, în care este filmat Ivan Gavrilovici în rolul lui de conducător. Filippov a murit în închisoarea din Magadan, inima nu i-a mai rezistat.

Închisoarea din Magadan se numeşte şi astăzi „Casa Vaskov" pe care au construit-o la începutul anilor '30. Apoi închisoarea de lemn s-a transformat într-una din piatră, păstrîndu-şi denumirea expresivă: şeful ei se numea Vaskov. În Vişera, Vaskov – un om singuratic – îşi petrecea zilele libere într-un singur fel: se aşeza pe o bancă în grădină sau în păduricea care ţinea loc de grădină şi trăgea ziua întreagă în frunze dintr-o puşcă de calibru mic. Aleksei Egorov – în Vişera fusese poreclit „roşcovanul Lioşka" – era în Kolîma directorul Direcţiei de producţie care reunea, se pare, cîteva mine aurifere ale Direcţiei de Sud. Ţvirko era şeful Direcţiei de Nord, de care aparţinea şi mina Partizanul. În 1929, pe cînd era şeful pichetului de grăniceri, a venit în concediu la Moscova. Aici, după un chef la restaurant, a început să tragă la ţintă în carul lui Apollo pus deasupra intrării în Teatrul Bolşoi şi s-a trezit într-o celulă de închisoare. I-au descusut de pe uniformă petliţele şi nasturii. În primăvara lui 1929 a sosit la Vişera cu un convoi de deţinuţi şi şi-a executat acolo condamnarea de trei ani. Cu venirea lui Berzin la sfîrşitul lui 1929, cariera lui Ţvirko a cunoscut o ascensiune rapidă. Era încă deţinut, cînd a ajuns şeful subunităţii Parma. Berzin ţinea la el ca la ochii din cap şi l-a luat cu el în Kolîma. Se spune că Ţvirko a fost împuşcat în Magadan. Maisuradze – şeful URO[1], executase cîndva o condamnare pentru „aţîţare a vrajbei naţionale" şi fusese eliberat chiar la Vişera. Era şi el unul dintre favoriţii lui Berzin. A fost arestat la Moscova, în timpul concediului de odihnă, şi împuşcat pe loc.

Toţi morţii aceştia făcuseră parte din anturajul apropiat al lui Berzin. În „afacerea Berzin" au fost arestaţi şi împuşcaţi sau pedepsiţi cu condamnări mii de oameni, angajaţi civili şi deţinuţi: şefi de mine, de secţii şi de filiale ale Gulagului, instructori şi secretari de partid, şefi de echipă şi şefi de şantier, starosti şi brigadieri... Oare cîte mii de ani de lagăr şi închisoare au fost însumate? Cine mai ştie...

În fumul sufocant al provocărilor, „afacerea Berzin" – varianta Kolîma a proceselor de senzaţie de la Moscova – a arătat cît se poate de onorabil.

---

1. Secţia de evidenţă şi repartiţie din administraţia lagărului.

A doua viforniță care a zguduit pămîntul Kolîmei au fost execuțiile din lagăre, așa-numita „*garaninșcina*"[1]. Răfuiala cu „dușmanii poporului", răfuiala cu troțkiștii.

Multe luni în șir, zi și noapte, la apelurile de dimineață și de seară, se citeau nenumărate condamnări la moarte prin împușcare. Pe un ger de minus cincizeci de grade, fanfara formată din deținuții-muzicanți dintre *bîtoviki* cîntau un marș înainte și după citirea fiecărei sentințe. Torțele fumegînde cu benzină nu sfîșiau întunericul, ci doar atrăgeau sute de ochi spre foile subțiri, acoperite cu chiciură, pe care erau dactilografiate cuvintele atît de cumplite. Și în același timp parcă nu era vorba de noi. Totul părea străin, prea sinistru ca să fie adevărat. Dar fanfara era reală, bubuia. Buzele muzicanților înghețau lipite de orificiile flautelor, ale helicoanelor argintate, ale cornetelor cu pistoane. Hîrtia subțire ca foaia de țigară se acoperea de promoroacă și șeful care citea sentința scutura cu mănușa fulgii înghețați ca să poată distinge și striga numele celui care urma să fie împușcat. Fiecare listă se termina la fel: „Sentința a fost executată. Comandantul USVITL, colonel Garanin".

L-am văzut pe Garanin de vreo cincizeci de ori. În jur de patruzeci și cinci de ani, larg în umeri, burtos, cu început de chelie, cu ochi întunecați și ageri, el mergea zi și noapte prin minele din Nord cu mașina lui neagră, un ZIS-110. Mai tîrziu s-a spus că împușca oamenii cu mîna lui. N-a împușcat personal pe nimeni, doar semna ordinele. Garanin era președintele „troicii" execuțiilor prin împușcare. Ordinele erau citite zi și noapte: „Sentința a fost executată. Comandantul USVITL, colonel Garanin". În tradiția stalinistă a acelor ani, Garanin nu mai avea mult de trăit. Într-adevăr, a fost prins, arestat, condamnat ca spion japonez și împușcat în Magadan.

Nici una din nenumăratele condamnări din timpul lui Garanin n-a fost anulată vreodată. Garanin este unul din sumedenia de călăi ai lui Stalin, ucis de alt călău la vremea potrivită.

A fost pusă în circulație o legendă „paravan" care să explice arestarea și moartea lui. Cică adevăratul Garanin, în drumul spre serviciu, ar fi fost omorît de un spion japonez, iar acesta ar fi fost demascat de sora lui Garanin care venise în vizită la fratele ei.

---

1. Stepan Nikolaevici Garanin (1898-1950), colonel, în perioada 1937-1938 comandant al USVITL. De numele lui sînt legate represaliile ilegale în masă din lagărele Dalstroi-ului, cunoscute ca „garaninșcina".

Legenda este una dintre sutele de mii de poveşti cu care epoca lui Stalin împuia capul şi urechile oamenilor.

De ce împuşca deţinuţii colonelul Garanin? De ce îi ucidea? „Pentru propagandă contrarevoluţionară" – aşa suna unul dintre paragrafele ordinelor lui Garanin. În 1937, cei aflaţi în libertate ştiau prea bine ce înseamnă „propaganda contrarevoluţionară". Lăuda cineva un roman rusesc publicat în străinătate: zece ani pentru „ASA". Afirma că la magazin cozile la săpun lichid sînt prea lungi: cinci ani pentru „ASA". Iar după obiceiul rusesc, după specificul firii ruseşti, cel care primea cinci ani se bucura că nu sînt zece. Primea zece, se bucura că nu sînt douăzeci şi cinci, iar cînd se alegea cu douăzeci şi cinci, dansa de bucurie că nu l-au împuşcat.

În lagăr nu exista această scară gradată: cinci, zece, cincisprezece. Să spui cu voce tare că munca e grea era suficient pentru a fi împuşcat. Pentru orice remarcă nevinovată la adresa lui Stalin erai împuşcat. Să taci cînd se striga „Ura!" în cinstea lui Stalin echivala de asemenea cu o condamnare la moarte. Tăcerea era propagandă, lucru ştiut de multă vreme. Listele morţilor viitori, ale morţilor de mîine, erau alcătuite în fiecare mină de anchetatori în temeiul denunţurilor, al rapoartelor primite de la ciripitori, informatori şi nenumăraţi voluntari – instrumentişti ai faimosului octet: „şapte suflă, unul bate toba". Zicalele lumii infractorilor sînt de-a dreptul aforistice. Nu exista nici un proces. Nu se făcea nici un fel de anchetă. Moartea era adusă de procesele-verbale ale „troicii", celebra instituţie a anilor stalinişti.

Deşi pe atunci cartelele perforate încă nu apăruseră, statisticienii lagărului încercau să-şi uşureze munca, punînd în circulaţie „formulare" cu însemne speciale. Dosarele personale ale troţkiştilor conţineau un formular cu o dungă albastră pe diagonală. Dungile verzi (sau violet?) aparţineau „recidiviştilor", firește, recidiviştilor politici. Inventarierea e inventariere. Nu aveai cum să colorezi formularele cu propriul tău sînge.

Pentru care alte motive erai împuşcat? „Pentru ofensă adusă soldatului din escorta lagărului." Ce însemna asta? Aici era vorba de jignirea verbală, de un răspuns insuficient de politicos, de orice comentariu ca replică la bătăi, lovituri, ghionturi. Orice gest lipsit de respect al deţinutului în discuţia cu vreun soldat din escortă era tratat ca „atac la persoană"...

„Refuzul de a munci." Foarte mulţi oameni au murit fără să înţeleagă pericolul mortal al propriilor fapte. Dimineaţa, cînd se făcea

repartizarea la muncă, bătrîni neputincioşi, oameni flămînzi şi sleiţi de puteri nu erau în stare să facă un pas dincolo de poartă. Refuzul era înregistrat în acte. „Încălţat, îmbrăcat potrivit sezonului." Formularele se tipăreau colografic, iar la minele bogate se făceau comenzi la tipografie: pe formulare trebuia să introduci doar numele deţinutului şi datele: anul de naştere, articolul, durata condamnării... Trei refuzuri şi erai împuşcat. Conform legii. Mulţi nu puteau să priceapă legea fundamentală a lagărelor – raţiunea inventării lor – conform căreia refuzul de a munci era inadmisibil, fiind considerat infracţiunea cea mai monstruoasă, mai gravă decît orice act de sabotaj. Chiar şi cu ultimele puteri, trebuia să te tîrăşti pînă la locul de muncă. Şeful de echipă te înregistra ca „unitate", ca „unitate de muncă" şi producţia te gira. Şi erai salvat. De la împuşcarea în ziua respectivă. Iar la muncă puteai să stai degeaba, oricum nu erai în stare să munceşti. Trebuia să suporţi chinul acelei zile pînă la capăt. Pentru producţie nu faci mare lucru, dar nu eşti un „refuznic". Nu te pot împuşca. Se spunea că în cazul acesta conducerea n-are „dreptul" s-o facă. Nu ştiu dacă există un asemenea „drept", dar eu m-am luptat cu mine însumi de multe ori de-a lungul anilor ca să nu refuz plecarea la muncă, stînd în picioare la poarta zonei în timp ce se făcea repartizarea brigăzilor.

„Furtul de metal." Erau împuşcaţi toţi cei la care se găsea „metal". Mai tîrziu li s-a cruţat viaţa, li se dădea doar o condamnare suplimentară: cinci, zece ani. Prin mîinile mele au trecut o mulţime de pepite – mina Partizanul era grozav de „pepitară", dar aurul n-a trezit în mine decît o profundă repulsie. Trebuia să te pricepi să recunoşti pepitele, să înveţi să le deosebeşti de o piatră banală. Muncitorii cu experienţă îi iniţiau pe începători cum să se descurce în treaba aceasta importantă, ca nu cumva să arunce aurul în roabă şi apoi să fie cu toţii admonestaţi de supraveghetorul *butarei*[1]: „Ei, voi, gură-cască! Iar aţi aruncat pepite la spălare". Deţinuţilor li se dădea un premiu pentru pepite: o rublă pentru fiecare gram, începînd de la 51 de grame în sus. Pe şantier nu exista cîntar. Doar supraveghetorul putea hotărî dacă pepita găsită de tine avea patruzeci sau şaizeci de grame. Nu ne adresam decît brigadierului, nici unui alt superior. Am găsit multe pepite de dimensiuni mai mici, dar la primă n-am fost propus decît de două ori. O pepită cîntărea 60 de grame,

1. Dispozitiv primitiv de spălare a minereului în minele de aur şi casiterit.

iar cealaltă – 80. Bineînţeles că n-am primit în mînă nici un ban. M-am ales doar cu o cartelă de stahanovist pentru zece zile şi cu cîte o priză de mahorcă de la şeful de echipă şi de la brigadier. Mulţumesc şi pentru atît.

Ultima şi cea mai numeroasă „rubrică" în temeiul căreia erau împuşcaţi cei mai mulţi oameni: „Neîndeplinirea normei". Pentru acest delict au fost împuşcate brigăzi întregi. A fost emisă şi o bază teoretică. În acea vreme, în toată ţara, planul de stat viza orice maşină-unealtă în fabrici şi uzine. În Kolîma concentraţionară planul viza fiecare abataj, fiecare roabă şi tîrnăcop. Planul de stat era lege! Neîndeplinirea planului de stat era crimă contrarevoluţionară. Pe cei care nu îndeplineau planul – pe lună[1] cu ei!

A treia viforniţă mortală, care a luat mai multe vieţi decît primele două împreună, a fost mortalitatea pe capete din pricina foamei, a bătăilor, a bolilor. În această viforniţă un rol imens l-au jucat blatarii şi criminalii, „prietenii poporului".

Pe toată durata anului 1937, la mina Partizanul, cu un personal scriptic de două-trei mii de suflete, au murit doi oameni: un angajat civil şi un deţinut. Au fost îngropaţi alături „sub colină". Pe ambele morminte s-a pus ceva asemănător unui obelisc, unul mai înalt pentru civil şi unul mai scund pentru deţinut. În 1938, la săpatul mormintelor a fost scoasă o brigadă întreagă. Piatra şi solul veşnic îngheţat nu vor să primească cadavre. Roca trebuie s-o forezi, s-o dinamitezi, s-o azvîrli în lături bucată cu bucată. Săparea mormintelor şi forarea puţurilor de explorare sînt foarte asemănătoare ca procedee de lucru, ca unelte, materiale şi executanţi. O brigadă întreagă nu făcea decît să sape morminte, doar gropi comune cu morţi anonimi. Totuşi nu chiar anonimi. După regulament, înaintea înmormîntării, dispecerul, ca reprezentant al autorităţii în lagăr, lega de glezna stîngă a mortului dezbrăcat de haine o plăcuţă de placaj cu numărul dosarului personal. Îi îngropau goi pe toţi, firește! Dinţii de aur scoşi – tot conform regulamentului – erau înregistraţi pe un act special de înhumare. Acopereau groapa cu pietre, dar pămîntul nu primea morţii: erau condamnaţi să nu putrezească în solul veşnic îngheţat al Nordului extrem.

1. În argoul deţinuţilor, „a trimite pe lună" înseamnă „a executa prin împuşcare".

Doctorii se temeau să consemneze în diagnostice cauza adevărată a morţii. Apăreau „poliavitaminoza", „pelagra", „RFI", ultima fiind un fel de *Enigma N.F.I.* a lui Andronikov[1]. În lagăr însă, RFI – epuizare fizică acută – era un pas spre adevăr. Dar asemenea diagnostice puneau doar medicii curajoşi, nu cei din rîndul deţinuţilor. Cuvîntul „distrofie" a fost folosit de medicii din Kolîma mult mai tîrziu, după Blocada Leningradului, în timpul războiului, cînd s-a considerat că e posibil să numeşti, fie şi în latină, adevărata cauză a morţii. „Flacăra lumînării ce se stinge, semnele şi înşiruirile seci a ceea ce medicii numesc ştiinţific distrofie. Cel ce nu e nici latinist, nici filolog îi spune pe ruseşte «foame»." Aceste rînduri ale Verei Inber le-am repetat nu o dată. În jurul meu nu mai erau de mult oameni care să aprecieze versurile. Dar acestea sunau aparte în mintea oricărui om din Kolîma.

Pe muncitori îi băteau toţi, fără excepţie: plantonul, frizerul, brigadierul, instructorul, supraveghetorul, soldatul din escortă, starostele, administratorul, dispecerul. Lipsa pedepsei pentru bătăi şi pentru omoruri perverteşte, alterează sufletele oamenilor, ale tuturor celor care au făcut aşa ceva sau au văzut, sau au ştiut... Pe atunci, potrivit ideii geniale a unei autorităţi superioare, escorta răspundea de îndeplinirea planului. E motivul pentru care soldaţii din escortă mai viguroşi spărgeau planul cu patul puştii. Alţii procedau şi mai barbar: puneau această sarcină în seama blatarilor care erau mereu infiltraţi în brigăzile 58-iştilor. Blatarii nu munceau. Ei asigurau îndeplinirea planului. Umblau cu bâtul pe şantier – bâtul era denumit „termometru" – şi băteau „fraierii" fără apărare. Uneori îi băteau mortal. Brigadierii din rîndul 58-iştilor, străduindu-se să demonstreze autorităţilor că ei, brigadierii, sînt de partea conducerii, nu a deţinuţilor, încercau să uite că sînt arestaţi politic. De fapt, nici nu fuseseră vreodată politici. La fel ca toţi 58-iştii. Represaliile nepedepsite împotriva a milioane de oameni şi-au atins scopul tocmai pentru că aceştia erau nevinovaţi.

Ei au fost martiri, nu eroi.

1964

1. Scriitorul şi istoricul literar Irakli Andronikov, într-una din povestirile sale citite în 1954 la Televiziunea Centrală, relatează cum a descoperit numele persoanei din spatele iniţialelor N.F.I., căreia Mihail Lermontov îi închinase cîteva poezii.

Scrisul de mînă

Noaptea tîrziu Krist a fost chemat la „grajduri". Aşa era numită în lagăr căsuţa lipită de deal, la marginea aşezării. Acolo locuia anchetatorul însărcinat cu „treburi deosebit de importante", cum se glumea în lagăr, tocmai pentru că aici nu erau decît „treburi deosebit de importante": orice delict sau aparent delict putea fi pedepsit cu moartea. Ori condamnare la moarte, ori achitare deplină. Dar cine ar fi putut vorbi de achitare deplină? Pregătit pentru orice, indiferent la orice, Krist mergea pe poteca îngustă. În căsuţa-bucătărie se aprinsese lumina; era, probabil, tăietorul de pîine care se apuca să taie porţiile pentru micul dejun. Pentru micul dejun de mîine. Oare Krist va mai avea parte de ziua de mîine, de micul dejun? Nu ştia şi se bucura că nu ştie. Krist dădu cu piciorul de ceva ce nu semăna nici cu zăpada, nici cu vreo bucăţică de gheaţă. Se aplecă şi ridică o coajă îngheţată: înţelese imediat că e o coajă de nap, o coajă acoperită de gheaţă. Dar gheaţa se topea în mîna lui şi Krist o băgă în gură. Era limpede că nu merita să se grăbească. Dădu ocol potecii, începînd cu capătul barăcilor, dîndu-şi seama că el este primul care păşeşte pe cărarea asta înzăpezită, că nimeni nu mai trecuse pe aici, pe la marginea aşezării, spre căsuţa anchetatorului. Bucăţele de nap, ca învelite în celofan, îngheţaseră în zăpadă pe tot drumul. Krist găsi zece bucăţele întregi, unele mai mari, altele mai mici. Nu mai văzuse de mult ca cineva să arunce în zăpadă coji de nap. Bineînţeles că nu le aruncase un deţinut, ci un angajat civil. Poate chiar anchetatorul. Krist mestecă şi mîncă toate cojile; în gură simţi o aromă de mult uitată, aroma pămîntului natal, a legumelor proaspete, şi Krist, plin de voie bună, bătu la uşa căsuţei anchetatorului.

Anchetatorul era mic de statură, uscăţiv, nebărbierit. Aici era doar biroul lui; pe patul metalic era aşternută o pătură soldăţească şi se vedea o pernă boţită şi murdară. O masă de lucru – un birou lucrat grosolan cu sertare deformate, îndesate cu hîrtii şi dosare. Pe pervaz se afla o cutie cu fişe. Etajera era şi ea ticsită de dosare voluminoase. O scrumieră meşterită dintr-o cutie de conservă. Un ceas de perete deasupra ferestrei. Ceasul arăta ora zece şi jumătate. Anchetatorul aprindea cu hîrtii focul în sobiţa de fier.

Anchetatorul avea pielea albă şi era palid, ca toţi anchetatorii. Nu avea nici ordonanţă, nici revolver.

— Luaţi loc, Krist, spuse el, adresîndu-se deţinutului cu „dumneavoastră", şi împinse spre el un taburet vechi.

El însuşi stătea pe un scaun rudimentar, cu spătar înalt.

— M-am uitat prin dosarul dumneavoastră, continuă anchetatorul, şi vreu să vă propun ceva. Nu ştiu dacă o să vă convină.

Krist încremeni în aşteptare. Anchetatorul rămase tăcut un timp.

— Trebuie să mai ştiu un lucru despre dumneavoastră.

Krist îşi înălţă capul şi nu putu să-şi stăpînească un rîgîit. Un rîgîit plăcut, cu gust irezistibil de nap proaspăt.

— Scrieţi o petiţie.

— O petiţie?

— Da, o petiţie. Uite aici hîrtie şi toc.

— O petiţie? În legătură cu ce? Cui s-o adresez?

— Păi cui vreţi! Bine, nu o petiţie, scrieţi o poezie de Blok. Nu contează. Aţi înţeles? Sau „Păsăruica" lui Puşkin.

Ieri am deschis temniţa
Gingaşei mele captive,
Crîngului i-am redat cîntăreaţa
Iar ei – libertatea,

declamă anchetatorul.

— Nu-i a lui Puşkin, şopti Krist concentrîndu-şi toată forţa creierului său secătuit.

— Da' a cui?

— A lui Tumanski[1].

— Tumanski? Aud prima oară de el.

— Aveţi nevoie de o expertiză? Să vedeţi dacă nu cumva am ucis pe cineva? Sau dacă am scris vreo scrisoare cuiva din afara lagărului? Sau dacă am falsificat vreun bon de magazin pentru infractori?

— Nici vorbă. Expertizele de genul acesta nu sînt o problemă pentru noi.

Anchetatorul zîmbi, descoperindu-şi gingiile inflamate, sîngerînde şi dinţii mărunţi. Oricît de scurt strălucise zîmbetul acesta de-o clipă, el adăugă un pic de lumină în cameră. Şi în sufletul lui Krist. Fără să vrea, Krist se uită în gura anchetatorului.

— Da, spuse acesta, surprinzîndu-i privirea. Scorbutul, mereu scorbutul. Nu-i ocoleşte nici pe cei liberi. Lipsesc legumele proaspete.

---

1. Feodor Tumanski (1799/1800-1953) a scris poezia probabil în 1826, în cadrul unei întreceri cu A. Puşkin şi A. Delvig pe o temă dată.

Krist se gîndi la nap. Vitaminele – mai multe în coaja napului decît în miez – ajunseseră la el, nu la anchetator. Ar fi vrut să prelungească discuţia aceasta, să-i povestească cum supsese şi mestecase cojile de nap, aruncate de anchetator, dar nu se încumetă, temîndu-se că şeful va socoti că e necuviincios de familiar.

— Deci aţi înţeles sau nu despre ce e vorba? Vreau să văd cum arată scrisul dumneavoastră.

Krist tot nu înţelegea nimic.

— Scrieţi! dictă anchetatorul. „Directorului minei. Deţinutul Krist, anul naşterii, articolul, durata. Petiţie. Vă rog să mă transferaţi la o muncă mai uşoară..." Destul.

Anchetatorul luă petiţia neterminată a lui Krist, o rupse şi o aruncă în foc... Pentru o clipă, flacăra din sobiţă străluci mai tare.

— Aşezaţi-vă la masă. Acolo, la margine.

Krist avea un scris caligrafic, de scrib, care-i plăcea chiar şi lui, dar de care rîdeau toţi tovarăşii săi, zicînd că nu seamănă cu cel de profesor sau doctor. Nu era un scris de savant, de scriitor sau poet. Era scrisul unui magazioner. Rîdeau spunînd că Krist ar fi putut face carieră ca scribul ţarului despre care povestise Kuprin.

Pe Krist însă nu-l tulburau ironiile acestea, el continua să predea dactilografelor manuscrise copiate citeţ. Ele îl lăudau, dar îl luau în rîs pe la spate.

Degetele deprinse cu tîrnăcopul, cu coada lopeţii nu puteau să apuce tocul, dar pînă la urmă izbutiră.

— Aici la mine e dezordine, un adevărat haos, spuse anchetatorul. Îmi dau seama şi singur. Dar dumneavoastră o să mă ajutaţi să le pun pe toate în ordine.

— Firește, firește, spuse Krist.

Soba se încinsese şi în cameră se făcuse cald.

— Aş fuma o ţigară...

— Sînt nefumător, răspunse răstit anchetatorul. Şi nici pîine nu am. Mîine n-o să mergeţi la muncă. O să-i spun dispecerului.

Timp de cîteva luni, Krist a venit o dată pe săptămînă în căsuţa neîncălzită şi neprimitoare a anchetatorului lagărului ca să copieze hîrtii şi să le prindă în dosare.

Iarna fără zăpadă a anului 1937-1938 a intrat în bараci cu vîntoasele ei aducătoare de moarte. În fiecare noapte dispecerii alergau prin baracă căutînd şi trezind oamenii ce figurau pe nişte liste „pentru un convoi". Nici înainte deţinuţii nu se întorceau din

convoaie, dar acum nici măcar nu se mai gîndeau la aceste întîmplări nocturne – convoiul e convoi, n-ai ce face! Munca era prea grea ca să se mai gîndească la ceva.

Orele de muncă fuseseră sporite, apăruse escorta, dar săptămîna trecea. Abia mai trăgîndu-şi sufletul, Krist se tîra pînă la biroul de-acum familiar al anchetatorului, copia hîrtii şi le punea la dosare. Nu se mai spăla, nu se mai rădea, dar anchetatorul părea să nu observe obrajii scofîlciţi şi ochii inflamaţi ai deţinutului înfometat. Iar Krist copia şi completa dosare la nesfîrşit. Numărul hîrtiilor şi al dosarelor creştea şi tot creştea, dar nu se întrezărea nici o modalitate să fie puse în ordine. Krist copia liste nesfîrşite, îndoite în partea lor de sus, în care figurau doar nume, însă Krist nu încerca niciodată să pătrundă taina acestui birou, deşi ar fost suficient să dezdoaie foaia din faţa lui. Uneori anchetatorul lua în mîini cîte un pachet de dosare apărute nu se ştie de unde, în absenţa lui Krist, şi-i dicta grăbit numele de pe liste. Krist scria.

La douăsprezece noaptea dictarea era întreruptă, Krist se întorcea la baracă şi dormea pe săturate: nu-l privea repartizarea la muncă de a doua zi. Săptămînile treceau una după alta, Krist slăbea tot mai tare şi scria...

Şi iată că într-o zi, luînd în mînă un dosar ca să citească numele ce venea la rînd, anchetatorul se poticni. Se uită la Krist şi-l întrebă:

— Care este numele şi patronimicul dumneavoastră?

— Robert Ivanovici, răspunse Krist zîmbind.

Oare anchetatorul o să i se adreseze cu „Robert Ivanovici" în loc de „Krist" sau „dumneavoastră"? Lucrul acesta nu l-ar fi mirat. Anchetatorul era tînăr, el i-ar fi putut fi tată. Cu dosarul în mînă şi fără să mai rostească vreun nume, anchetatorul păli. Păli atît de tare, încît deveni mai alb ca zăpada. Cu mişcări grăbite ale degetelor, el răsfoi filele subţiri ataşate la dosar: nu erau nici mai multe, nici mai puţine decît în orice dosar din grămada de pe podea. Apoi deschise hotărît uşiţa sobei; în încăpere se făcu brusc lumină, ca şi cum sufletul i s-ar fi luminat pînă în străfunduri, iar în adîncul adîncului ar fi licărit ceva foarte important, ceva omenesc. Anchetatorul rupse dosarul în bucăţi şi-l aruncă în sobă. Se făcu şi mai multă lumină. Krist nu înţelegea nimic. Anchetatorul spuse fără să se uite la Krist:

— Rutină. Nu-şi dau seama ce fac, nu cercetează ca lumea. Îi aruncă o privire severă lui Krist. Continuăm. Sînteţi gata?

— Gata, rosti Krist şi doar mulţi ani mai tîrziu îşi dădu seama că acela fusese dosarul lui.

Mulţi dintre tovarăşii lui Krist au fost împuşcaţi. A fost împuşcat şi anchetatorul. Dar Krist a rămas în viaţă şi uneori – cel puţin o dată la cîţiva ani – îşi aducea aminte de hîrtiile care ardeau, de degetele hotărîte ale anchetatorului care-i rupeau dosarul: un cadou condamnatului din partea călăului.

Scrisul caligrafic al lui Krist fusese salvator.

1964

Raţa

Pîrîul din munte fusese acoperit de gheaţă, iar la praguri dispăruse cu totul. Îngheţul începuse de la praguri şi o lună mai tîrziu nu mai rămăsese nimic din apa tumultuoasă şi răsunătoare din timpul verii, pînă şi gheaţa era strivită, mărunţită, zdrobită de copite, cauciucuri şi pîslari. Dar pîrîul era încă viu, apa încă respira: un abur alburiu se înălţa deasupra copcilor şi peticelor de pămînt fără zăpadă.

O raţă de baltă, sleită de puteri, lipăia prin apă. Stolul îşi luase de mult zborul spre Sud, raţa rămăsese aici. Era încă lumină, se aşternuse zăpada; era lumină mai ales din pricina zăpezii care acoperise pădurea golaşă, acoperise totul pînă în zare. Raţa voia să se odihnească, să se întremeze puţin, ca apoi să se înalţe şi să se îndrepte în zbor pe urma stolului ei.

Nu avea putere să zboare. Aripile grele de o sută de puduri o trăgeau spre pămînt, dar pe apă îşi găsise un sprijin, era salvarea ei: i se părea că apa din copcă e un rîu adevărat.

Nu apucă să se uite în jur şi să-şi tragă sufletul, că auzul ei fin surprinse un zgomot ameninţător. Nu era un zgomot, ci un vuiet.

De sus, de pe muntele înzăpezit, cobora în fugă un om, căzînd din timp în timp pe moviliţele ce îngheţau tot mai tare odată cu lăsarea serii. Văzuse raţa de multă vreme şi se luase după ea cu o speranţă secretă ce acum se împlinise: raţa coborîse pe gheaţă.

Omul se furişa spre ea, însă făcu un pas greşit şi raţa îl observă. Omul începu să alerge fără să se mai ascundă, dar raţa nu putea să zboare, era obosită. Ar fi fost de ajuns doar să se înalţe şi nimic n-ar mai fi atins-o, în afara ameninţărilor înciudate ale urmăritorului.

Dar ca să se înalţe spre cer, avea nevoie de putere în aripi, iar raţa era prea istovită. Izbuti doar să se scufunde, să dispară în apă, în timp ce omul, înarmat cu un ciot gros, se opri lîngă copca unde intrase raţa, aşteptînd întoarcerea ei. Doar trebuia să respire şi ea.

La douăzeci de metri se zărea o copcă asemănătoare, şi omul înjură văzînd că raţa, înotînd pe sub gheaţă, ieşise la suprafaţă prin altă copcă. Dar nici de acolo nu putea să-şi ia zborul. Se mai odihni cîteva secunde.

Omul încercă să spargă gheaţa, s-o crape măcar, însă încălţările lui din cîrpe n-avea cum să-l ajute.

Lovi cu bătul gheaţa albăstrie, gheaţa doar se fărîmiţă la suprafaţă, fără să se spargă. Omul obosi tare şi se aşeză pe gheaţă.

Raţa înota în copcă. Omul alerga, înjurînd şi aruncînd cu pietre în ea, dar raţa se scufundă şi apăru în următoarea copcă.

Aşa alergară ei – omul şi raţa – pînă se întunecă.

Era timpul să se întoarcă în baracă de la vînătoarea întîmplătoare, vînătoare cu ghinion. Îi părea rău că-şi prăpădise puterile pe urmărirea asta nebunească. Foamea nu-l lăsase să gîndească ca lumea, să-şi facă un plan solid ca să păcălească raţa. Foamea care-i da ghes îi dictase o strategie falsă şi nepotrivită. Raţa rămase în apă, într-o copcă. Era timpul să se întoarcă la baracă. Omul nu voia să prindă raţa ca să-i fiarbă carnea şi s-o mănînce. Căci raţa e pasăre, carne, nu-i aşa? S-o fiarbă într-un vas de tablă sau, şi mai bine, s-o îngroape în cenuşa fierbinte a focului. Să învelească raţa în argilă şi s-o bage în cenuşa fierbinte, liliachie, sau pur şi simplu s-o arunce în foc. Focul o să ardă pînă la capăt şi învelişul de argilă o să se crape. În interior o să găsească grăsime fierbinte lichidă. Grăsimea o să-i curgă pe mîini şi o să i se sleiască pe buze. Nu, nu pentru aşa ceva ar fi prins raţa. În creierul lui apăreau şi se conturau vag alte planuri neclare. Să dea raţa şefului de echipă ca acesta să-l şteargă din lista de rău augur care era alcătuită în fiecare noapte. Toată baraca ştia de existenţa listei şi omul se străduia să nu se gîndească la acel lucru imposibil, de neatins: cum să scape de convoi, cum să rămînă aici, în tabăra de muncă. Încă mai putea să suporte foamea de aici şi omul nu încerca niciodată să înlocuiască binele cu mai binele.

Dar raţa rămase în ochiul de apă. Omului îi era tare greu să ia o hotărîre, să se mobilizeze, să întreprindă o acţiune, să facă altceva decît îl învăţase viaţa de zi cu zi. Nu fusese învăţat să fugărească o raţă. De aceea şi mişcările lui erau stîngace, neajutorate. Nu fusese

învăţat să se gîndească la posibilitatea unui asemenea fel de vînătoare – creierul nu se pricepea să se descurce în situaţiile neaşteptate care se iveau în viaţă. Fusese învăţat să trăiască fără să ia vreo decizie proprie, căci o altă voinţă, una străină, îi dirija toate evenimentele vieţii. Îi era neînchipuit de greu să intervină în propria-i soartă, să „frîngă" soarta. Cine ştie, poate era mai bine aşa: raţa o să moară în copcă, omul – în baracă.

Degetele îngheţate şi zdrelite de gheaţă i se încălzeau cu greu la piept; omul îşi vîrîse ambele palme în sîn, tremurînd din pricina durerii surde din degetele degerate pentru totdeauna. În trupul lui hămesit era prea puţină căldură şi omul se întoarse în baracă, ajunse la sobă, dar fără să se poată încălzi. Trupul îi era cuprins de un tremur puternic, de neoprit.

Şeful de echipă aruncă o privire prin uşa barăcii. Văzuse şi el raţa, văzuse mortul încă pe picioare urmărind raţa în agonie. Şeful de echipă nu voia să plece din cătunul acesta: cine ştie ce l-ar fi aşteptat în altă parte? Îşi făcuse socoteala că un cadou generos – o raţă vie şi o pereche de pantaloni civili – ar fi înmuiat inima şefului de şantier care încă mai dormea. La trezire, şeful l-ar fi putut şterge de pe listă; nu pe muncitorul care prinsese raţa, ci pe el, şeful de echipă.

Stînd culcat, şeful de şantier frămînta automat între degete o ţigară Racheta. Văzuse şi el de la fereastră începutul vînătorii. Dacă raţa ar fi prinsă, dulgherul i-ar face o colivie şi el ar duce prada şefului cel mare, mai exact, soţiei lui, Agnia Petrovna. Şi astfel viitorul şefului de şantier ar fi asigurat.

Dar raţa a rămas să moară în copcă. Şi totul a trecut ca şi cum raţa n-ar fi ajuns pe meleagurile acestea.

1963

Businessmanul

În spital sînt mulţi Rucikini. Rucikin[1] este o poreclă-indiciu: înseamnă că e vătămată o mînă, nu e vorba de dinţi sparţi. Care

1. Derivat de la *rucika*, diminutiv al substantivului *ruka* care înseamnă „mînă" (rusă).

Rucikin? Grecul? Lunganul din salonul şapte? Nu, acesta e Kolea Rucikin, businessmanul.

Palma dreaptă a lui Kolea a fost retezată de o explozie. Kolea este un automutilat, un om care s-a schilodit de bunăvoie. În rapoartele medicale cei care se mutilează cu arme de foc sînt trecuţi la rubrica automutilaţi. Le este interzisă internarea în spital, dacă nu au temperatură mare, „septică". Iar Kolea Rucikin avea o asemenea temperatură. Două luni s-a luptat Kolea cu vindecarea rănii, dar anii tinereţii şi-au spus cuvîntul: n-o să mai stea mult în spital. E timpul să se întoarcă la mină. Dar Kolea nu se teme: ce-ar putea face el, un ciung, pe şantierele aurifere? A trecut vremea cînd îi puneau pe ciungi să „bătătorească drumul" pentru oameni şi tractoare la exploatările forestiere: o zi întreagă de muncă în zăpada neumblată, adîncă şi afînată. Autorităţile se luptau cu automutilaţii cum puteau. Deţinuţii începuseră să-şi rupă picioarele, fixîndu-şi un cartuş în pîslar şi aprinzînd fitilul sub propriul genunchi. Era mai avantajos aşa. Drept care autorităţile au încetat să mai trimită ciungii la „bătătorit pămîntul". O să-l oblige să spele cu o mînă aurul la şaitroc? Fie, în timpul verii ar putea să meargă o zi acolo. Dacă nu plouă. Şi Kolea zîmbeşte larg, descoperindu-şi dinţii albi, pe care scorbutul încă nu-i distrusese. S-a învăţat deja să-şi răsucească ţigăruşa cu mîna stîngă. Aproape sătul, odihnit în spital, Kolea zîmbeşte întruna. El, Kolea Rucikin, este un businessman. Tot timpul schimbă cîte ceva, celor cu diaree le dă scrumbie, aliment ce le e interzis, iar de la ei capătă pîine. Doar şi cei cu diaree trebuie să rămînă cît mai mult în spital, să amîne externarea. Kolea schimbă supă pe caşă, iar caşa pe două supe, se pricepe să mărească jumătatea unei raţii de pîine, care i-a fost încredinţată, ca s-o schimbe pe tutun. Pîinea i-au dat-o bolnavii care zac la pat – cei umflaţi din pricina scorbutului, cu fracturi grave, din salonul de boli traumatice sau „dramatice", cum îi spunea felcerul Pavel Pavlovici, fără să bănuiască ironia amară a lapsusului său. Fericirea lui Kolea a început din ziua în care i-a explodat mîna. E aproape sătul, îi e aproape cald. Iar înjurăturile şefilor şi ameninţările medicilor sînt doar fleacuri pentru Kolea. De fapt asta şi sînt.

În aceste două luni binecuvîntate petrecute în spital, lui Kolea Rucikin i s-au întîmplat de cîteva ori lucruri ciudate şi teribile. Mîna smulsă de explozie, palma inexistentă, îl durea la fel ca înainte. Kolea o simţea de parcă ar mai fi avut-o: degetele erau curbate exact la fel ca atunci cînd palma cu care strîngea coada toporului sau a

tîrnăcopului îi rămăsese îndoită la mină. Îi era greu să țină o lingură într-o asemenea mînă, dar la mină nici măcar nu avea nevoie de lingură, tot ce era de mîncare se putea bea direct din gamelă: supa și cașa, chiselul și ceaiul. Pîinea însă putea să o țină în degetele curbate definitiv. Iar Rucikin și le retezase, și le spulberase la mama naibii. Și atunci de ce simte degetele astea curbate de munca la mină, acum făcute praf? Cu o lună în urmă, palma stîngă începuse să se dezdoaie, să se îndrepte ca o balama ruginită care fusese din nou un pic unsă, și Rucikin plînsese de bucurie. Chiar și acum, cînd se lasă cu greutatea burții pe palma stîngă, o dezdoaie fără probleme. Dar cea dreaptă, palma distrusă, nu se dezdoaie. Toate acestea se petreceau mai ales noaptea. Rucikin înghețа de groază, se trezea, plîngea și nu se încumeta să-i întrebe nici măcar pe cei din apropiere: dacă totuși povestea asta are o semnificație? Își pierde cumva mințile?

Durerea în palma retezată apărea tot mai rar, lumea redevenea normală. Rucikin se bucura de norocul lui. Și zîmbea, zîmbea întruna amintindu-și cît de bine se descurcase.

Din cămăruța lui ieși felcerul Pavel Pavlovici, ținînd în mînă o țigară cu mahorcă, neaprinsă, și se așează lîngă Rucikin.

— Un foc, Pavel Pavlovici? se înclină Rucikin în fața felcerului. O clipă!

Rucikin se repezi la sobă, deschise ușița cu mîna stîngă și dădu jos cîțiva cărbuni micuți, încinși. Aruncă în aer un cărbune ce ardea mocnit, îl prinse cu dibăcie și-l rostogoli în palmă. Cărbunele înnegrit mai păstra încă o flăcăruie, așa că Rucikin suflă din răsputeri în el să nu se stingă și-l apropie de fața felcerului care se aplecase ușor înainte. Cu țigara în gură, felcerul trase aer cu putere și, în sfîrșit, începu să fumeze. Șuvițe de fum albăstriu plutesc deasupra capului felcerului. Nările lui Rucikin se umflă. Mirosul țigării aprinse trezește bolnavii din saloane și aceștia inspiră disperați fumul, de fapt nu fumul, ci umbra lui mișcătoare...

Tuturor le e clar că mucul de țigară va fi al lui Rucikin. Iar Rucikin își face socoteala că va trage două fumuri, iar restul îl va duce „fraierului" cu spinarea fracturată de la chirurgie. Acolo îl așteaptă o rație de prînz: așa ceva nu-i de colea. Iar dacă Pavel Pavlovici îi lasă mai mult, atunci din „chiștoc" va face o nouă țigară care va costa mai mult de-o rație.

— În curînd o să pleci, Rucikin, îi spune Pavel Pavlovici fără grabă. Te-ai cantonat binișor aici, te-ai îmbuibat pe cinste, gata

de-acum... Spune-mi cum te-ai încumetat să faci ce-ai făcut? Poate o să am ce le povesti copiilor. Dacă o să-i mai văd.

— Da' nu-i nimic de ascuns, Pavel Pavlovici, răspunse Rucikin.

Iar în sinea lui își spunea: e limpede că Pavel Pavlovici nu și-a răsucit bine țigara. Ia te uită ce abitir trage fumul în piept, focul înaintează și arde hîrtia. Nu arde mocnit, ci ca un fitil. Ca un fitil. Deci trebuie să povestesc cît mai scurt.

— Ei?

— Mă scol eu dimineața, îmi iau rația de pîine, o ascund repede în sîn. Ne dădeau rația pe-o zi întreagă. Merg la Mișka artificierul. „Ei, cum stăm?" zic. „Cum am vorbit." Îi dau rația mea de opt sute de grame și primesc în schimbul ei un cartuș și o bucată de fitil. Mă duc la consătenii mei, în baracă. Nu sîntem consăteni, da' așa se zice. Fedea și un oarecare Petro. „Gata?" întreb. „Gata", răspund ei. „Dați-le încoace." Îmi dau rațiile lor. Am două rații ascunse în sîn și o pornim la muncă.

Pe șantier, în timp ce brigada noastră își primea uneltele, luăm un cărbune din sobă și ne retragem în spatele haldei. Ne înghesuim unul într-altul, toți trei ținînd cartușul cu mîna dreaptă. Aprindem fitilul, bum! și degetele zboară care încotro. Brigadierul urlă: „Ce faceți acolo?". Șeful escortei: „Marș în lagăr, la infirmerie!". Acolo ne-au pansat. Pe urmă consătenii mei au fost trimiși nu se știe unde, dar eu aveam febră, așa că am ajuns la spital.

Țigara lui Pavel Pavlovici era pe terminate, Rucikin se lăsase furat de istoria lui și uitase de chiștoc.

— Dar rațiile, cele două rații de pîine care ți-au rămas, ce-ai făcut cu ele? Le-ai mîncat?

— Păi cum altfel? Îndată ce m-au pansat, le-am și mîncat. Niște consăteni au venit la mine: dă-ne și nouă o bucățică. Duceți-vă dracului, le zic. E afacerea mea.

1962

Caligula

Biletul a ajuns în RUR[1] înainte de a suna sirena, în amurg. Comandantul aprinse lampa cu benzină, citi hîrtia şi plecă grăbit să dea ordine. Nu i se păruse nimic ciudat.

— Nu cumva a luat-o razna? întrebă gardianul de serviciu, ducînd mîna la frunte.

Comandantul îl privi cu răceală şi gardianul se îngrozi de propriile sale vorbe uşuratice. Îşi întoarse privirea spre drum.

— Îl aduc, spuse el, cu ei e Ardatiev în persoană.

Prin ceaţă se vedeau doi soldaţi din escortă înarmaţi cu puşti. În urma lor, un căruţaş ducea de căpăstru un cal cenuşiu şi costeliv. În spatele calului păşea pe lîngă drum, prin zăpadă, un om înalt şi corpolent. Scurta din blană albă de oaie era descheiată, căciula de Barnaul o purta dată pe ceafă. În mînă ţinea un băţ cu care lovea fără milă coastele murdare şi ieşite în afară ale calului. Calul tresărea la fiecare lovitură şi continua să meargă agale, neavînd putere să grăbească pasul. La postul de control soldaţii opriră calul, iar Ardatiev, clătinîndu-se, o luă înainte. El însuşi răsufla ca un cal înfierbîntat, învăluindu-l în miros de alcool pe comandantul care luase poziţie de drepţi.

— Gata? întrebă el cu glas răguşit.

— La odinele dumneavoastră! răspunse comandantul.

— Du-l de aici! urlă Ardatiev. Ia-l în grija ta. Pe oameni îi pedepsesc, n-o să-mi fie milă de cai. O să-l învăţ eu minte. E a treia zi de cînd nu munceşte, mormăi el, înfigîndu-şi pumnul în pieptul comandantului. Am vrut să-l încarcerez pe căruţaş. Se duce planul de rîpă. Pla-nul... Căruţaşul se jură: „Nu eu, calul nu munceşte". În-nţeleg, sughiţă Ardatiev, îl cre-ed... Dă-mi hăţurile, îi zic. Iau hăţurile, nu porneşte. Îl bat, nu porneşte. Îi dau zahăr – îl luasem dinadins de-acasă –, nu-l vrea. Ah, ticălosule, îmi zic, de unde să scad zilele tale de muncă? Păi te duc la toţi trîntorii, la toţi duşmanii poporului, la carceră cu tine! O să primeşti doar apă chioară. Pentru început, trei zile.

---

1. Abreviere pentru Unitate cu regim forţat. Aceste lagăre au apărut în anii '20 în insulele Solovki.

Ardatiev se așeză în zăpadă și-și scoase căciula. Șuviță de păr asudat și încîlcit îi căzură în ochi. Încercînd să se ridice, se clătină și se răsturnă pe spate.

Gardianul și comandantul îl traseră în camera de gardă. Ardatiev dormea.

— Să-l ducem acasă?

— Nu e cazul. Nevestei lui nu-i place chestia asta.

— Și calul?

— Trebuie să-l ducem de aici. Cînd se trezește, dacă vede că nu l-am încarcerat, ne omoară. Du-l în a patra baracă. La intelectuali.

.....

Doi paznici dintre deținuți aduseră în camera de gardă lemne pentru noapte și se apucară să le stivuiască lîngă sobă.

— Ce părere aveți, Piotr Grigorievici? spuse unul dintre ei arătînd din ochi spre ușa în spatele căreia sforăia Ardatiev.

— Spun că nu e nimic nou... Caligula...

— Da, da, ca în Derjavin, întări al doilea și, îndreptîndu-și spinarea, recită cu înflăcărare:

Caligula, calul tău în Senat
Și-acoperit în aur, n-ar străluci,
Doar faptele bune strălucesc...

Cei doi bătrîni își aprinseră țigările și fumul albăstrui al mahorcii începu să plutească prin încăpere.

1962

Un maestru al lopeții

Duminică, după muncă, lui Krist i se spuse că va fi mutat în brigada lui Kostocikin ca s-o întregească, căci aceasta se topea văzînd cu ochii în mina auriferă. Vestea era importantă. Dacă era bună sau rea, Krist n-avea de ce să-și bată capul cu așa ceva, pentru că faptul era ca și împlinit. Dar despre Kostocikin auzise totuși multe în mina în care nu circulau zvonuri, auzise și în barăcile surde și mute. Ca orice deținut, Krist nu știa de unde apar oameni noi în viața lui, unii pentru puțină vreme, alții pentru mai multă, dar în toate cazurile aceștia dispăreau fără să spună o vorbă despre ei, plecau parcă

murind, mureau parcă plecînd. Şefi, brigadieri, bucătari, magazioneri, vecini de prici, parteneri de roabă, tovarăşi de tîrnăcop...

Acest caleidoscop, această curgere nesfîrşită de chipuri nu-l obosea pe Krist. Pur şi simplu nu se gîndea la asta. Viaţa nu-i lăsa timp pentru asemenea reflecţii. „Nu te îngrijora, Krist, nu te gîndi la noii tăi şefi. Tu eşti singur, iar şefi o să ai o groază", îi spusese un tip hîtru, un filosof. Dar Krist uitase cine-i dăduse sfatul acesta. Nu-şi putea aminti nici numele, nici faţa, nici glasul, mai ales glasul celui care-i spusese aceste cuvinte hazlii şi importante. Importante, tocmai pentru că erau hazlii. Unii se încumetau să glumească, să zîmbească cu un zîmbet tainic, bine ascuns înlăuntrul său; era totuşi un zîmbet, fără îndoială. Existau asemenea oameni, dar Krist nu se număra printre ei.

Cîţi brigadieri nu cunoscuse Krist... Fraţii lui întru articolul 58, care se angajaseră în treburi mult prea serioase şi puţin după aceea fuseseră retrogradaţi înainte de a se transforma în ucigaşi. Sau alţii, tot 58-işti, „fraieri", dar oameni încercaţi, cu experienţă, îndemînatici, capabili nu doar să dea ordine la muncă, ci şi s-o organizeze, să se înţeleagă cu normatorii, cu funcţionarii de la oficiu, cu şefii de tot felul, să dea mită, să convingă. Dar şi aceştia, fraţi întru articolul 58, nu voiau nici măcar să creadă că a dirija munca în lagăr este cel mai mare păcat, că acolo unde orice se plăteşte cu sînge, unde omul e lipsit de orice drept, a-ţi asuma răspunderea pentru viaţa şi moartea altuia e un păcat mult prea mare, e un păcat de moarte, de neiertat. Au fost brigadieri care au murit împreună cu brigada lor. Au fost şi dintre aceia pe care puterea sinistră asupra vieţii altuia i-a corupt imediat: coada toporului şi a tîrnăcopului în mîna lor a început să-i ajute în discuţiile cu tovarăşii de muncă. Iar cînd îşi aminteau de lucrul acesta, repetau ca pe-o rugăciune zicala sumbră care circula în lagăr: „Azi mori tu, mîine – eu". Rar se întîmpla ca brigadierii lui Krist să fi fost 58-işti. Cel mai adesea, iar în anii de teroare – întotdeauna, brigadierii erau *bîtoviki*, condamnaţi pentru omor sau pentru grave infracţiuni în serviciu. Aceştia erau oameni normali şi doar păcatul puterii şi presiunile venite de sus, greu de suportat (un torent de instructaje ucigătoare), le dictau fapte la care, probabil, nu s-ar fi încumetat în viaţa lor dinainte. În articolele care priveau Codul Muncii, ca de altfel şi în majoritatea delictelor de drept comun, graniţa dintre crimă şi „acţiunile nesancţionabile" era foarte vagă, aproape insesizabilă. Adeseori, astăzi erai judecat pentru fapte care

nu se judecau ieri, fără să mai vorbim de „măsurile de reprimare", de toată gama nuanțelor juridice, de la simpla infracțiune pînă la crimă.

Brigadierii-*bîtoviki* erau fiare la comandă. Dar brigadierii-blatari erau fiare nu doar pentru că se supuneau ordinelor, nici vorbă de așa ceva. Brigadierul-blatar era tot ce putea fi mai rău pentru o brigadă. Dar Kostocikin nu era nici blatar, nici *bîtovik*. Era singurul fiu al unui foarte important activist de partid sau de stat la KVJD[1], arestat și executat în „dosarul KVJD". Unicul fiu al lui Kostocikin, care își făcuse studiile în Harbin și care nu ieșise niciodată în afara orașului, a fost condamnat, la cei douăzeci și cinci de ani ai lui, ca *liternik*, adică „membru de familie", pe scurt: MF, la... cincisprezece ani de lagăr. Educat în Harbin, în spiritul vieții în străinătate, unde despre condamnați pe nedrept se putea citi doar în romane, mai ales în romanele traduse din alte literaturi, tînărul Kostocikin nu era sigur în adîncul sufletului că tatăl său fusese nevinovat. Tatăl înrădăcinase în el credința în infailibilitatea NKVD-ului. Tînărul Kostocikin nu era deloc pregătit să-și schimbe convingerile. Iar cînd tatăl său a fost arestat, cînd el însuși a fost condamnat și trimis din Orientul Foarte Îndepărtat în Nordul Foarte Îndepărtat, Kostocikin s-a înverșunat înainte de orice împotriva tatălui care-i stricase viața cu crima lui misterioasă. Ce știa el, Kostocikin, despre viața adulților? El care învățase patru limbi – două europene și două orientale –, cel mai bun dansator din Harbin, inițiat în toate blues-urile și rumbele posibile de maeștrii în materie, veniți în oraș, cel mai bun boxer de categorie mijlocie, trecut apoi la categoria semigrea, care învățase upercutul și croșeul de la un fost campion european – ce știa el despre această politică înaltă? Dacă l-au împușcat pe tatăl lui înseamnă că a făcut el ceva. Poate că cei din NKVD s-au cam înfierbîntat, poate că ar fi trebuit să-i dea doar zece, cincisprezece ani. Iar lui, tînărului Kostocikin, ar fi trebuit să-i dea cinci ani în loc de cincisprezece.

Kostocikin tot repeta șase cuvinte, le schimba ordinea, și de fiecare dată concluzia suna rău, îngrijorător: „Înseamnă că a făcut el ceva. Înseamnă că el a făcut ceva".

Trezind în Kostocikin ura împotriva tatălui împușcat și dorința arzătoare să se lepede de acest stigmat, de blestemul părintesc,

1. Abreviere pentru Calea Ferată China-Orient, care trecea prin orașul manciurian Harbin.

anchetatorii au obţinut rezultate importante. Însă primul anchetator care se ocupase de dosarul lui nu ştia de toatea acestea: el însuşi fusese deja împuşcat într-unul dintre numeroasele „cazuri NKVD".

Tînărul Kostocikin învăţase în Harbin nu doar foxtroturi şi rumbe. Absolvise Institutul Politehnic din Harbin şi obţinuse diploma de inginer mecanic.

Cînd l-au adus la mină, la locul detenţiei sale, Kostocikin a obţinut o întrevedere cu directorul minei, pe care l-a rugat să-i dea o muncă în specialitatea lui, promiţînd că va munci cinstit, blestemîndu-şi tatăl şi implorînd autorităţile locale. „O să scrie etichete pe cutiile de conserve", a spus sec directorul minei, dar ofiţerul politic local, de faţă la discuţie, a surprins în tonul tînărului inginer de Harbin cîteva nuanţe familiare lui. Şefii s-au sfătuit între ei, apoi ofiţerul politic a vorbit cu Kostocikin şi o veste a făcut ocolul brigăzilor miniere: şeful unei brigăzi va fi un novice, un frate întru articolul 58. Optimiştii vedeau în numirea aceasta semnul unor schimbări în bine, pesimiştii mormăiau ceva în legătură cu „o nouă mătură". Dar şi unii, şi ceilalţi au fost miraţi, cu excepţia, firește, a celor care de mult se dezvăţaseră să se mai mire. Krist nu se mira.

Fiecare brigadă îşi are propria viaţă în „secţia" sa cu intrare separată, iar cu ceilalţi locatari ai barăcii se întîlneşte doar la cantină. Krist îl văzuse adesea pe Kostocikin: un bărbat puternic care ieşea în evidenţă, roşu la faţă şi cu umeri largi. Mănuşile cu manşete largi erau din blană. Brigadierii mai săraci purtau mănuşi grosolane, făcute din pantaloni vătuiţi. Şi căciula era „civilă", din blană, iar pîslarii erau autentici, nu nişte amărîţi de *burki* sau *ciuni* din sfoară. Toate acestea îl făceau să fie remarcat cu uşurinţă. În iarna aceea, a muncit ca brigadier o lună, deci a îndeplinit planul, a realizat procente însemnate, dar cîte – se putea afla pe tăblia de lîngă postul de gardă. Krist însă, ca vechi deţinut, nu se interesa de asemenea probleme.

Biografia viitorului său brigadier, Krist a însăilat-o mental, culcat pe prici. Era însă sigur că n-a greşit, n-avea cum să greşească. Un om din Harbin n-ar fi putut să urmeze alt drum spre funcţia de brigadier.

Brigada lui Kostocikin se topea văzînd cu ochii, aşa cum era sortit tuturor brigăzilor care munceau pe şantierul aurifer. Din timp în timp – adică în fiecare săptămînă, nu în fiecare lună – brigada lui Kostocikin era completată. Astăzi completarea era Krist. „Kostocikin ştie cu siguranţă şi cine e Einstein", se gîndi Krist moţăind pe locul său.

Lui Krist, ca oricărui novice, i se dăduse un loc cît mai departe de sobă. Cel care venise înaintea lui în brigadă ocupase un loc mai bun. Era o regulă generală şi Krist o ştia bine.

Brigadierul stătea la masă într-un colţ în apropierea lămpii şi citea o carte. Ca stăpîn pe viaţa şi moartea truditorilor lui, ar fi putut pentru confortul lui să-şi pună pe masă singura lampă din încăpere, lipsindu-i pe ceilalţi colocatari de lumină, deşi acestora numai de citit sau conversaţii nu le ardea... Ar fi putut să vorbească între ei şi pe întuneric, dar n-aveau nici timp, nici despre ce. Brigadierul însă se rostuise lîngă lampă şi citea întruna, din cînd în cînd rotunjindu-şi într-un zîmbet buzele cărnoase de copil, ca o inimioară, şi-şi mijea ochii frumoşi, mari şi cenuşii. Lui Krist îi plăcu atît de mult imaginea tihnită a odihnei brigadierului şi a brigăzii – imagine pe care n-o mai văzuse de multă vreme –, încît luă hotărîrea să rămînă neapărat în această brigadă şi să-şi dedice toate forţele noului brigadier.

Brigada avea şi un adjunct al şefului, pe plantonul Oska, un om mic de statură care i-ar fi putut fi tată lui Kostocikin. Oska mătura baraca, hrănea brigada, îl ajuta pe brigadier, totul se petrecea omeneşte. Şi, adormind, Krist se gîndi că noul brigadier ştie cu siguranţă cine e Einstein. Încîntat de gîndul acesta, încălzit de cana cu apă clocotită pe care tocmai o băuse, Krist adormi.

În noua brigadă, plecarea la muncă se făcea în linişte deplină. Lui Krist îi arătară magazia de unelte, fiecare îşi primi unealta şi Krist se apucă să-şi ajusteze lopata, cum o mai făcuse şi înainte de o mie de ori: scoase coada scurtă cu mîner fixată pe lopata-făraş tip americănesc, cu talpa toporului dezdoi un pic marginile făraşului pus pe o piatră, alese o coadă mult mai lungă din grămada de cozi din colţul magaziei, o înfipse în inelul lopeţii, o fixă bine, aşeză oblic latul lopeţii la picioarele sale, măsură şi însemnă – coada lopeţii, luîndu-şi ca reper bărbia proprie, şi o tăie la lungimea dorită. Cu un topor ascuţit, Krist frecă şi netezi cu grijă capătul noii cozi. Se ridică şi se întoarse. În faţa lui stătea Kostocikin, urmărind atent gesturile novicelui. De altfel, Krist se aştepta la asta. Kostocikin nu spuse nimic şi Krist înţelese că brigadierul îşi păstra opiniile pînă la orele de muncă din abataj.

Mina nu era departe şi munca începu. Coada lopeţii tresări, spinarea deveni dureroasă, palmele ambelor mîini luară poziţia obişnuită, degetele apucară coada de lemn. Aceasta era un pic mai groasă decît trebuia, dar Krist o s-o potrivească diseară. Chiar şi

tăişul lopeţii îl va mai ascuţi cu o pilă. Mîinile ridicau neîncetat lopata şi scrîşnetul melodios al metalului pe piatră căpătă un ritm accelerat. Lopata zăngănea, şuiera, piatra aluneca dintr-odată din latul lopeţii şi cădea pe fundul roabei care răspundea cu un bocănit lemnos. Apoi piatra răspunse pietrei: Krist cunoştea prea bine această muzică a abatajului. Peste tot erau roabe identice, lopeţile zăngăneau la fel, piatra retezată de tîrnăcop şuiera alunecînd la vale şi din nou se auzea scrîşnetul lopeţilor.

Krist puse jos lopata, îşi înlocui partenerul la „maşina OSO – două mînere, o singură roată", cum numeau roaba deţinuţii din Kolîma. Nu în limbajul blatarilor, dar pe aproape. Krist aşează roaba cu fundul pe rampa de lemn, cu mînerele în partea opusă abatajului. Şi o încărcă repede. Apoi apucă bine mînerele, se încovoie încordîndu-şi stomacul şi, după ce echilibră roaba, o împinse spre *butară*, spre dispozitivul de spălare. Înapoi, Krist îşi duse roaba după toate regulile tărăbonţaşilor – moştenite de veacuri de la ocnaşi –, cu mînerele în sus, cu roata tot înainte, în timp ce mîinile şi le ţinea pe mînere ca să şi le odihnească. Pe urmă lăsă roaba jos şi apucă iarăşi lopata. Lopata îşi reluă zăngănitul.

Brigadierul Kostocikin, inginerul din Harbin, stătea în picioare, ascultînd simfonia şantierului minier, şi urmărea mişcările lui Krist.

— Văd că eşti un maestru al lopeţii, spuse el izbucnind în rîs.

Avea un rîs copilăresc, nereţinut. Îşi şterse buzele cu mîneca.

— Ce categorie ai primit acolo de unde ai venit?

Era vorba de categoriile de hrană, de acea „scară a stomacului" care îmboldea deţinuţii să muncească. Krist ştia că aceste categorii fuseseră înfiinţate la Belomorkanal, la „reforjarea" arestaţilor. Romantismul bălos al „reforjării" avea un temei real, inuman şi macabru în această „scară a stomacului".

— A treia, răspunse Krist subliniind cît mai clar prin tonul glasului dispreţul faţă de fostul său brigadier, care nu preţuise arta unui maestru al lopeţii.

Krist înţelesese avantajele şi, ca de obicei, minţea un pic.

— La mine o să primeşti a doua categorie. Începînd chiar de azi.

— Mulţumesc, răspunse Krist.

În noua brigadă era ceva mai multă linişte decît în celelalte unde îi fusese dat lui Krist să trăiască şi să muncească, era ceva mai curat şi nu se auzeau prea multe înjurături. Potrivit unui vechi obicei, Krist vru să-şi prăjească pe sobă o bucăţică de pîine păstrată de la cină,

dar vecinul lui – Krist nu-l cunoscuse încă şi, de fapt, nici nu i-a ştiut vreodată numele – îl dădu la o parte, spunîndu-i că brigadierului nu-i place să se prăjească pîine pe sobă.

Krist se apropie de sobiţa de fier, în care ardea vesel focul, îşi desfăcu degetele deasupra valului de căldură, îşi vîrî faţa în suflul de aer cald. De pe priciurile apropiate se ridică Oska, adjunctul brigadierului, şi-l trase cu putere pe novice de lîngă sobă. „Du-te la locul tău. Nu sta în dreptul sobei. Toată lumea are nevoie de căldură." În principiu era corect, dar era foarte greu să-ţi ţii în frîu propriul trup care tînjea după căldură. Deţinuţii din brigada lui Kostocikin învăţaseră să se stăpînească. Va trebui să se obişnuiască şi Krist cu asta. Krist se întoarse la locul lui şi-şi luă buşlatul. Îşi vîrî picioarele în mîneci, îşi îndesă căciula pe cap, se făcu ghem şi adormi.

Înainte de a adormi, Krist văzu că cineva intrase în baracă şi dăduse un ordin. Kostocikin înjură fără să plece de lîngă lampă şi fără să-şi întrerupă lectura. Oska se năpusti spre noul-venit şi, apucîndu-l de coate cu gesturi rapide şi abile, îl împinse afară din baracă. Oska fusese profesor de istorie în viaţa de dinainte.

În zilele următoare, multe la număr, lopata lui Krist a zăngănit pe piatră, iar nisipul a zuruit în roabă. Kostocikin înţelese curînd că dincolo de tehnica mişcărilor, bine pusă la punct, Krist nu mai avea putere şi că, oricît s-ar fi străduit acesta, roabele lui erau mai puţin încărcate decît ar fi trebuit. Lucrul acesta nu depindea de voinţa omului, măsura fiecăruia era dictată de un sentiment interior care comanda muşchilor, în orice stare ar fi fost ei: zdraveni sau neputincioşi, tineri sau uzaţi, epuizaţi. De fiecare dată se vedea că în abataj, în perimetrul unde lucra Krist, rezultatele erau mai mici decît cele aşteptate de brigadier de la profesionalismul mişcărilor maestrului lopeţii. Dar Kostocikin nu se lua de Krist, nu-l certa mai tare decît pe ceilalţi, nu-i azvîrlea cuvinte de ocară, nu-i făcea morală. Poate înţelegea că Krist munceşte cît îl ţin puterile, economisind doar ce nu trebuie să cheltuieşti în folosul nici unui brigadier din orice lagăr din lume. Sau dacă nu înţelegea, poate simţea asta, căci sentimentele noastre sînt mult mai bogate decît gîndurile: limba vlăguită a deţinutului nu divulgă tot ce are în suflet. Şi sentimentele slăbesc, pălesc, dar mult mai tîrziu decît gîndurile, decît limbajul omenesc, decît cuvintele. Iar Krist chiar muncea cum n-o mai făcuse de multă vreme şi, deşi rezultatele erau insuficiente pentru „categoria a doua", el o primea. Pentru rîvnă, străduinţă...

Categoria a doua era maximum ce putea obţine Krist. Prima categorie o primeau performerii, cei care realizau planul 120 la sută, ba chiar mai mult. În brigada lui Kostocikin nu erau performeri. Erau oameni de categoria a treia, care îşi îndeplineau norma, erau şi de categoria a patra, care nu-şi făceau norma, ci scoteau doar optzeci-şaptezeci de procente din ea. Totuşi nu existau leneşi pe faţă, adică cei de categoria a cincea, expuşi la raţia de pedeapsă. De aceştia nu erau în brigada lui Kostocikin.

Zilele treceau una după alta şi Krist slăbea tot mai tare, iar liniştea supusă din baraca brigăzii lui Kostocikin îi plăcea tot mai puţin. Dar într-o seară, Oska, profesorul de istorie, îl trase pe Krist într-un colţ şi-i spuse în şoaptă: „Astăzi vine casierul. Brigadierul te-a pus pe lista celor care vor primi bani. Aşa să ştii". Lui Krist i se zbătu inima în piept. Prin urmare Kostocikin i-a preţuit rîvna şi măiestria. Brigadierul acesta din Harbin, care ştie cine e Einstein, are totuşi conştiinţă.

În brigăzile unde muncise înainte, Krist nu fusese pus niciodată pe statele de plată. În fiecare brigadă existaseră mereu oameni mai destoinici – fie că erau cu adevărat mai puternici şi munceau mai bine, fie că erau pur şi simplu prieteni de-ai brigadierului; Krist nu-şi pierdea vremea cu asemenea gînduri deşarte şi în fiecare bon de masă – categoriile se schimbau o dată la zece zile, în funcţie de procentul realizat anterior din norma stabilită – vedea un semn al soartei, un noroc sau un ghinion, o reuşită sau o nereuşită care, oricum, treceau, se modificau, nu erau veşnice.

Vestea despre banii pe care urma să-i primească chiar în seara aceea îi copleşi sufletul şi trupul cu o bucurie fierbinte, de nestăpînit. Deci mai avea putere să se bucure, să simtă bucuria. Cam cîţi bani o să-i dea?... Chiar şi cinci-şase ruble ar însemna cinci-şase kilograme de pîine. Krist era gata să-l venereze pe Kostocikin şi i-a fost greu să aştepte sfîrşitul zilei de muncă.

Veni casierul. Era un om cît se poate de obişnuit, dar scurta din blană întoarsă, de calitate, trăda angajatul civil. Cu el venise şi un gardian care fie îşi ascunsese pistolul ori revolverul, fie îl lăsase la postul de gardă. Casierul se aşeză la masă, îşi întredeschise servieta burduşită cu bancnote uzate, colorate diferit, semănînd cu nişte cîrpe spălate. Casierul scoase borderoul cu coloane înghesuite şi tot felul de semnături ale celor bucuroşi sau dezamăgiţi de sumele primite. Casierul îl chemă pe Krist şi-i arătă locul bifat pentru semnătură.

Krist deveni atent, simţi ceva în neregulă cu plata asta, cu suma rezervată lui. În afara de el, nu mai venise nimeni la casier. Nu se făcuse coadă la bani. Poate că brigadierul grijuliu aşa îşi învăţase oamenii. Da' la ce să-şi facă atîtea gînduri? Banii erau notaţi în borderou, casierul o să-l plătească. Era norocul lui.

Brigadierul nu era în baracă, nu se întorsese încă de la oficiu şi de confirmarea identităţii beneficiarului se ocupa adjunctul lui, Oska, profesorul de istorie. Acesta i-a indicat cu degetul arătător unde să semneze.

— Dar... ăă... care-i suma? întrebă Krist cu glasul răguşit, sufocîndu-se.

— Cincizeci de ruble. Eşti mulţumit?

Inima lui Krist începu să cînte, să bată cu putere. Asta da fericire. Krist se grăbi să semneze în borderou, gata-gata să răstoarne călimara cu sistem antivărsare şi zgîriind hîrtia cu peniţa ascuţită.

— Bravo ţie, spuse Oska încurajator.

Casierul închise cu zgomot servieta.

— Mai e cineva din brigadă?

— Nu.

Krist se chinuia să priceapă ce se întîmplă.

— Şi banii? Banii?

— Banii i-am dat lui Kostocikin, răspunse casierul. Încă din timpul zilei.

Iar Oska cel mărunt de statură, cu o mînă de fier, cu o forţă pe care nici un miner din brigadă n-o avusese vreodată, îl smulse pe Krist de lîngă masă şi-l împrînci în întuneric.

Brigada tăcea. Nimeni nu-l susţinu pe Krist, nu puse vreo întrebare, nu-l luă de prost... Atitudinea lor i se păru mai cumplită decît brutalitatea lui Oska, decît mîna lui puternică, de fier. Mai cumplită decît buzele cărnoase, ca de copil, ale brigadierului Kostocikin.

Uşa barăcii se deschise larg şi brigadierul Kostocikin se îndreptă cu paşi uşori şi grăbiţi spre masa luminată. Scîndurile duşumelei aproape nu se mişcau sub paşii lui uşori şi sprinteni.

— Uite brigadierul, vorbeşte cu el, zise Oska, îndepărtîndu-se.

Îi explică lui Kostocikin despre ce e vorba, arătînd spre Krist:

— Îi trebuie banii!

Dar brigadierul înţelesese totul încă din prag. Şi brusc se simţi ca pe ringul din Harbin. Întinse semeţ un braţ spre Krist cu mişcarea tipică „din umăr" a unui boxer şi acesta căzu jos buimăcit.

— Knock-out, knock-out, strigă răguşit Oska şi începu să ţopăie în jurul lui Krist, doar pe jumătate viu, jucînd rolul unui arbitru pe ring: opt... nouă... Knock-out.

Krist nu se ridica de jos.

— Banii? Îi trebuie banii? spuse Kostocikin, aşezîndu-se fără grabă la masă şi primind o lingură din mîna lui Oska ca să-şi mănînce mazărea din gamelă.

— Troţkiştii ăştia, spuse Kostocikin rar şi sentenţios, ne duc la pierzanie şi pe mine, şi pe tine, Oska. Kostocikin ridică tonul. Au dus ţara la pierzanie. Şi acum ne distrug şi pe noi doi, Osea. De bani are nevoie maestrul lopeţii, de bani. Ei, voi, le strigă el celorlalţi, sînteţi nişte fascişti! Mă auziţi? N-o să băgaţi cuţitul în mine! Dansează, Oska!

Krist mai zăcea încă pe jos. Siluetele uriaşe ale brigadierului şi ale plantonului îi luau lumina. Şi brusc Krist îşi dădu seama că brigadierul e beat, se îmbătase criţă... cu acele cincizeci de ruble destinate lui Krist... Oare cît alcool se putea cumpăra cu rublele astea, alcool destinat brigăzii?...

Oska, adjunctul brigadierului, se apucă supus să danseze, zicînd din gură:

Două copăi am cumpărat,
Şi nevasta mea, Rozita...

— E un cîntec de pe la noi, brigadiere, din Odessa. Se numeşte „De la pod la abator".

Şi Oska, profesor de istorie la o facultate din capitală, tată a patru copii, reîncepu să danseze.

— Opreşte-te, toarnă-mi!

Oska scoase pe pipăite o sticlă de sub priciuri şi turnă din ea într-o cutie de conservă. Kostocikin bău şi mîncă boabele rămase de mazăre, apucîndu-le cu degetele din gamelă.

— Unde e maestrul lopeţii?

Oska îl ridică de jos şi-l îmbrînci spre lumină.

— Ce e, te-au lăsat puterile? Oare nu-ţi primeşti raţia? Cine primeşte raţie pentru a doua categorie? Asta nu ţi-ajunge, ticălos troţkist?

Krist tăcea. Brigada tăcea.

— Pe toţi vă distrug, fascişti blestemaţi, urlă Kostocikin.

— Pleacă, mergi la locul tău, maestre al lopeţii, că altfel brigadierul îţi mai arde una, îl sfătui împăciuitor Oska.

Apoi, apucîndu-l pe Kostocikin cherchelit bine, îl trase într-un colţ şi-l răsturnă pe patul luxos de-o persoană, singurul de acest fel din baracă, unde toate paturile tip „vagon" erau duble, supraetajate. Iar Oska, planton şi adjunctul brigadierului, care dormea pe un pat de la margine, îşi preluă a treia funcţie, importantă şi întru totul oficială, aceea de bodyguard nocturn al viselor, al liniştii şi vieţii brigadierului. Krist ajunse pe pipăite la locul său.

Dar nici lui Krist, nici lui Kostocikin nu le-a fost dat să adoarmă. Uşa barăcii se deschise, lăsînd să intre un val de fum alburiu şi în prag apăru un om cu o căciulă cu clape din blană, îmbrăcat într-un palton cu guler de astrahan. Paltonul era boţit, astrahanul - ponosit, dar era totuşi un palton adevărat cu un astrahan adevărat.

Omul străbătu toată baraca pînă la masa luminată şi patul lui Kostocikin. Oska îl salută respectuos şi îl înghionti de cîteva ori pe brigadier ca să-l trezească.

— Te caută Minea Grecul.

Numele îi era cunoscut lui Krist. Era brigadierul blatarilor.

— Te caută Minea Grecul.

Kostocikin însă se trezise şi se aşezase pe pat cu faţa spre lumină.

— Te ţii de chefuri, Îmblînzitorule?

— Păi uite... m-au adus la capătul puterilor, nemernicii...

Minea Grecul mîrîi binevoitor.

— La un moment dat o să te arunce în aer, Îmblînzitorule. Nu-i aşa? O să-ţi strecoare nişte amonit sub pat, o să dea foc la fitil şi zbori într-acolo... Grecul arătă cu degetul în sus. Sau o să-ţi taie capul cu fierăstrăul. Ai gîtul gros, o să dea din greu cu fierăstrăul.

Venindu-şi încet în fire, Kostocikin aştepta s-audă ce-avea Grecul de zis.

— Nu vrei un păhărel? Aranjăm în doi timpi şi trei mişcări.

— Nu, alcool de ăsta e gîrlă la noi în brigadă, ştii prea bine. Treaba mea cu tine e mult mai serioasă.

— Bucuros să te slujesc.

— „Bucuros să te slujesc", îl îngînă rîzînd Minea Grecul. Deci aşa te-au învăţat la Harbin să vorbeşti cu oamenii.

— Ei, am zis şi eu aşa, dădu repede înapoi Kostocikin. Pur şi simplu nu ştiu ce-ţi trebuie.

— Păi uite ce...

Grecul începu să spună ceva repede, în timp ce Kostocikin dădea din cap a aprobare. Grecul scrise ceva pe masă, Kostocikin dădea din cap în semn că înţelege. Oska urmărea conversaţia cu interes.

— M-am dus la normator, continuă Minea Grecul – tonul lui nu era nici mohorît, nici vioi, ci cît se poate de obişnuit. Normatorul mi-a spus: „E rîndul lui Kostocikin".

— Dar de la mine au luat şi luna trecută...

— Şi eu ce să fac?... Glasul Grecului sună mai vesel. Ai noştri de unde să ia metrii cubi? Am vorbit cu normatorul. El zice: „E rîndul lui Kostocikin".

— Totuşi...

— Ei, lasă. Ştii şi tu situaţia noastră...

— Bine, spuse Kostocikin. Te socoteşti la oficiu, le zici să ia de la noi.

— N-ai teamă, „fraiere", îi răspunse Minea Grecul şi-l bătu pe umăr. Azi m-ai salvat tu, mîine te salvez eu. Nu rămîn dator, mă revanşez. Azi tu, mîine te salvez eu.

— ... Mîine ne sărutăm amîndoi, începu să danseze Oska, încîntat că hotărîrea fusese în sfîrşit luată, căci se temuse că încetineala brigadierului o să strice afacerea.

— Păi, rămas-bun, Îmblînzitorule, spuse Minea Grecul ridicîndu-se de pe bancă. Normatorul zice: „Du-te direct la Kostocikin, la Îmblînzitor. Are în el o picătură de sînge de borfaş. Nu-ţi fie teamă, nu te pierde cu firea. Se descurcă băieţii tăi. Ai nişte maeştri ai lopeţii atît de grozavi..."

1964

RUR

Oare chiar eram nişte roboţi, precum cei ai lui Čapek din piesa *RUR*? Nu semănam nici cu minerii din bazinul carbonifer al rîului Ruhr. La noi RUR desemna Unitatea cu regim forţat, o închisoare în închisoare, un lagăr în lagăr... Nu, nu eram roboţi. Insensibilitatea metalică a roboţilor mai păstra ceva uman.

De altfel, cine dintre noi se gîndea în 1938 la Čapek, la Ruhr-ul carbonifer? Doar după douăzeci-treizeci de ani se va fi găsit puterea de a face comparaţii, în tentativa de a reînvia timpul acela, culoarea şi atmosfera de atunci.

Dar pe atunci noi încercam doar bucuria ceţoasă şi surdă a corpului, a muşchilor descărnaţi de foame, eliberaţi fie şi pentru o

clipă, un ceas sau o zi de mina auriferă, de munca blestemată, de efortul oribil. Munca şi moartea nu erau sinonime doar pentru deţinuţi, pentru „duşmanii poporului" sortiţi pieirii. Munca şi moartea erau sinonime şi pentru autorităţile din lagăr şi de la Moscova. Altminteri nu s-ar fi scris în „directivele speciale" – foile de drum spre moarte –, stabilite la Moscova: „să fie folosiţi doar la muncile fizice grele".

Ne aduseseră în RUR ca trîntori, ca paraziţi care nu-şi îndepliniseră norma, nu ca „refuznici". Refuzul de a munci în lagăr era o crimă care se pedepsea cu moartea. Erai împuşcat pentru trei refuzuri, pentru trei absenţe. Trei acte. Noi ieşeam din zona lagărului, ne tîram pînă la locul de muncă. Nu ne mai rămînea putere să şi muncim. Dar nu eram „refuznici".

Ne-au dus la postul de gardă. Gardianul de serviciu şi-a întins mîna spre pieptul meu, eu m-am clătinat şi abia am rămas în picioare: ghiontul cu revolverul în piept mi-a rupt o coastă. Durerea nu mi-a dat pace cîţiva ani. De fapt, n-a fost o fractură, cum mi-au explicat mai tîrziu specialiştii. Pur şi simplu mi-au rupt periostul.

Ne-au dus în RUR, dar acesta nu mai era acolo. Am văzut doar pămîntul încă viu, un pămînt negru şi pietros, acoperit de rădăcinile carbonizate ale copacilor, ale tufelor lustruite de trupuri omeneşti. Am văzut un dreptunghi negru de pămînt carbonizat, la fel de strident şi în verdele tumultuos al verii scurte şi pasionale din Kolîma, şi în albul mort al iernii fără sfîrşit. O groapă neagră rămasă de la focuri, o urmă de căldură, de viaţă omenească.

Groapa era vie. Oamenii rostogoleau buşteni, se grăbeau, înjurau, şi sub ochii mei se înălţa un RUR întinerit, adică pereţii unei barăci disciplinare. Ni s-a explicat ce se întîmplase. Ieri în celula comună din RUR fusese închis administratorul magazinului, un *bîtovik* beat criţă. Cherchelitul demontase pereţii, bîrnă cu bîrnă; toată închisoarea a fost făcută bucăţi. Santinela n-a tras. Doar se dezlănţuise un *bîtovik*, iar santinelele se descurcau de minune cu Codul Penal, cu politica lagărului, ba chiar şi cu toanele conducerii. Santinela n-a tras. Administratorul magazinului a fost luat şi băgat la carceră, sub paza detaşamentului de pază. Nici măcar acest *bîtovik*, un adevărat erou, nu se încumetase să plece din groapa neagră. Doar demolase pereţii. Şi iată că o sută de 58-işti, cu care fusese ticsit RUR-ul, îşi refăceau temniţa în grabă şi cu grijă, îi ridicau pereţii, temîndu-se să păşească peste marginea gropii, să calce din greşeală pe zăpada albă, nepătată încă de om.

58-iştii se grăbeau să-şi refacă temniţa. Nu era nevoie de îndemnuri şi ameninţări.

O sută de oameni se cuibăriră pe priciuri, pe scheletul priciurilor fărîmate. De fapt, nu existau priciuri, ci doar bîrne şi prăjini din care fuseseră meşterite nişte priciuri, fără nici un cui - piesă nepreţuită în Kolîma. Priciurile fuseseră arse de blatarii închişi în RUR. 58-iştii n-ar fi îndrăznit să rupă fie şi o bucăţică din priciuri ca să-şi încălzească trupurile îngheţate, muşchii secătuiţi ce semănau cu nişte funii.

Nu departe de RUR se vedea clădirea detaşamentului de pază, la fel de afumată. Pe dinafară, baraca escortei nu se deosebea de cea a deţinuţilor, dar chiar şi în interior diferenţa nu era prea mare. Un fum murdar, pînză de sac la ferești, în loc de geam. Şi totuşi era baraca escortei.

RUR mergea la muncă. Dar nu în abatajul aurifer, ci la aprovizionarea cu lemne, la săparea şanţurilor, la bătătoritul drumului. În RUR toţi erau hrăniţi la fel şi lucrul acesta era motiv de bucurie. Ziua de muncă în RUR se termina mai repede decît la mină. De cîte ori, ridicîndu-ne ochii de la roabă, de la mină, de la tîrnăcop şi lopată, nu urmărisem plini de invidie cum coloanele RUR se îndreptau în neorînduială spre locul de înnoptat. Văzîndu-i, caii noştri nechezau, cereau încetarea lucrului. Sau, cine ştie, caii ştiau mai bine decît oamenii cît e ceasul şi nu era nevoie să-i observe pe cei de la RUR...

Acum eu însumi ţopăiam, izbutind sau nu să intru în pas cu coloana, ba o luam înainte, ba rămîneam în urmă... Nu voiam decît un singur lucru: ca RUR să nu se termine niciodată. Nu ştiam pentru cîte zile - zece, douăzeci, treizeci - fusesem „instalat" în RUR.

Acest termen de puşcărie - „instalat" - îmi era bine cunoscut. Am impresia că verbul „a instala" se foloseşte doar în locurile de detenţie. În timp ce opusul lui, „a expulza", a luat drumul larg al diplomaţiei: „a expulza din graniţele..." etc. Au vrut să dea verbului „a instala" o conotaţie ameninţătoare, umilitoare, dar viaţa schimbă scara valorilor şi în cazul nostru „a instala" însemna mai degrabă „a salva".

În fiecare zi, după muncă, RUR-iştii erau „mînaţi" după lemne „pentru ei înşişi", cum spuneau autorităţile. De altfel, „mînate" erau şi brigăzile miniere. Plecau cu sania, la care hamurile erau destinate oamenilor - laţuri din sîrmă în care îţi puteai vîrî capul şi umerii, apoi îţi potriveai chingile şi trăgeai, tot trăgeai... Săniile trebuiau cărate pe munte vreo patru kilometri, în locul unde erau stivele de

pin pitic – cu lemnul negru, noduros şi uşor – înălţate din timpul verii. Săniile erau încărcate şi li se dădea drumul la vale. În sănii se aşezau blatarii, cei care mai aveau ceva putere, şi în hohote de rîs aceştia le coborau din munte. Iar noi alunecam, eram prea slăbiţi să putem alerga. Dar alunecam repede, agăţîndu-ne de crengile înghe-ţate, frînte ale răchitelor şi arinilor, ca să mai micşorăm viteza. Era minunat: ziua se încheia.

Cu fiecare zi trebuia să căutăm tot mai departe lemnele, stivele de pin pitic, dar nu bombăneam: drumurile după lemne semănau cumva cu loviturile într-o şină sau cu sunetul sirenei – semnalul că e ora mesei sau a mersului la culcare.

Am descărcat lemnele şi, veseli, am început să ne aliniem.

— Stînga-mpre... jur!

Nu se întoarse nimeni. În privirea tuturor am văzut o tristeţe mortală, nesiguranţa oamenilor care nu mai cred în şansă: mereu înşelaţi la socoteli, la măsurări, mereu traşi pe sfoară. Chiar dacă lemnele nu erau pietre, săniile nu erau roabe...

— Stînga-mprejur!

Nu se întoarse nimeni. Deţinutul este extrem de sensibil la orice promisiune încălcată, deşi aici părea că nu de dreptate era vorba.

Pe uşa barăcii escortei ieşiră pe prispă doi bărbaţi: comandantul lagărului, un locotenent mai în vîrstă, şi şeful detaşamentului de pază, un locotenent mai tînăr. Nu putea fi nimic mai rău decît doi şefi aproape egali în grad care lucrau împreună, unul în prezenţa celuilalt. Tot ce e omenesc dispare din ei şi fiecare vrea să-şi etaleze „vigilenţa", să nu dea „dovadă de slăbiciune", să îndeplinească ordi-nele statului.

— Înhămaţi-vă la sănii.

Nu se mişcă nimeni din loc.

— Asta e crimă organizată!

— Diversiune!

— Nu vreţi s-o porniţi cu binişorul?

— Nu ne trebuie „binişorul" vostru.

— Cine a vorbit? Afară din rînd!

Nu ieşi nimeni în faţă.

La un ordin, cîţiva soldaţi din escortă ieşiră în fugă din baracă şi ne înconjurară, se înfipseră în zăpadă, ţăcănind închizătoarele puştilor, sufocaţi de ură împotriva oamenilor care le stricau odihna, timpul liber dintre schimburi şi programul orelor de serviciu.

— Culcat!

Ne-am culcat în zăpadă.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Culcat!

Ne-am culcat.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Culcat!

Ne-am culcat.

Am prins repede ritmul acesta simplu. Îmi amintesc bine: nu mi-era nici frig, nici cald. De parcă toată istoria asta nu mi se întîmpla mie.

Păcăniră cîteva împuşcături, împuşcături de avertizare.

— Drepţi!

Ne-am ridicat.

— Cine vrea să plece la muncă, cîţiva paşi la stînga.

Nu se mişcă nimeni.

Comandantul veni aproape, parcă direct în neliniştea acestor ochi înnebuniţi. Se apropie şi ciocăni în pieptul celui din dreptul lui:

— Tu mergi la muncă?

— Merg.

— Cîţiva paşi la stînga.

— Tu mergi?

— Merg.

— Înhămarea! Escortă, preia oamenii, numără-i!

Tălpile de lemn ale săniilor începură să scîrţîie pe zăpadă.

— La drum!

— Uite, aşa se fac treburile astea, spuse locotenentul mai în vîrstă.

Dar nu plecaseră toţi. Mai rămăseseră doi: Serioja Usolţev şi cu mine. Serioja Usolţev era blatar. Toţi infractorii tineri trăgeau de multă vreme săniile împreună cu 58-iştii. Dar Serioja nu putea admite ca un amărît de „fraier" să se ţină tare, iar el – infractor din tată-n fiu – să cedeze.

— Acum o să ne lase să intrăm în baracă... Doar un pic mai rămînem aici, zîmbi posac Usolţev, şi apoi în baracă. Să ne încălzim.

Dar nu ne-au dat drumul în baracă.

— Aduceţi cîinele! ordonă locotenentul mai în vîrstă.

— Ia de-aici, îmi spuse Usolțev, fără să-și întoarcă privirea, și-mi puse în palmă ceva subțire și ușor. Ai înțeles?

— Am înțeles.

Țineam pe degete o bucată dintr-o lamă de ras, pe care, fără să mă observe soldații, i-am arătat-o cîinelui. Cîinele o văzu și pricepu. Începu să mîrîie, să scheaune furios, să se agite, dar nu încercă să ne sfîșie nici pe mine, nici pe Serioja. Usolțev avea în mînă o altă bucată de lamă.

— E încă tînăr! spuse atoateștiutorul și mult experimentatul comandant al lagărului, locotenentul mai în vîrstă.

— Da, e prea tînăr! Să fi fost Valet aici, i-ar fi arătat cum se face. I-ar fi lăsat goi-goluți.

— În baracă!

Descuiară ușa, dădură la o parte zăvorul greu de fier. Acum o să ne fie cald, cald...

Dar locotenentul mai în vîrstă spuse ceva gardianului de serviciu care aruncă în zăpadă cărbunii ce ardeau mocnit din soba de fier. Cărbunii sfîrîiau, învăluiți într-un fum albăstriu, în timp ce gardianul îi îngropa în zăpadă cu picioarele.

— Intrați în baracă.

Ne-am așezat pe scheletul priciurilor. Nu simțeam nimic în afara frigului, un frig neprevăzut. Ne-am vîrît mîinile în mîneci, ne-am zgribulit...

— Nu-ți fie teamă, spuse Usolțev, acuși o să se întoarcă băieții cu lemne. Iar pînă atunci, dansăm.

Și ne-am apucat să dansăm.

Larmă de glasuri, larma veselă a glasurilor ce se apropiau a fost curmată de un ordin scurt. Ușa noastră se deschise, dar nu spre lumină, ci tot spre întuneric, la fel ca în baracă.

— Afară!

Lanterne „liliac" luminau din mîinile gardienilor.

— Aliniați-vă!

N-am observat din prima clipă că formația celor care se întorseseră de la muncă era foarte aproape. Că toți stăteau aliniați și așteptau. Pe cine așteptau?

În negura lăptos-întunecată urlau cîini, se mișcau torțe, luminînd drumul unor oameni care se apropiau în grabă. După mișcarea torțelor se putea deduce că nu erau deținuți.

În față, depășindu-și gărzile de corp, mergea cu pas iute un colonel corpolent, dar sprinten. L-am recunoscut imediat, nu o dată

inspectase abatajele aurifere unde muncea brigada noastră. Era colonelul Garanin. Răsuflînd cu greutate, îşi desfăcu gulerul tunicii, se opri în faţa formaţiei aliniate, îşi înfipse degetul grăsuliu, bine îngrijit, în pieptul murdar al celui mai apropiat deţinut şi spuse:

— Pentru ce eşti închis?

— Conform articolului...

— La ce naiba mi-ar trebui mie articolul tău? De ce te afli în RUR?

— Nu ştiu.

— Nu ştii? Ei, comandante!

— Uitaţi aici registrul ordinelor, tovarăşe colonel.

— La naiba cu registrul tău. Ei, ticăloşilor...

Garanin merse mai departe, privind fiecare deţinut în faţă.

— Dar tu, bătrîne, de ce ai ajuns în RUR?

— Sînt în curs de anchetă. Noi, cei de la pază, am mîncat un cal mort.

Garanin scuipă.

— Ascultă comanda la mine! Toată lumea la barăci! Fiecare la brigada lui! Iar mîine, la mină!

Se rupseră rîndurile şi fiecare o luă la fugă pe drum, pe potecă, prin zăpadă, spre baraca sa, în brigada lui. O pornirăm agale şi noi, Usolţev şi cu mine.

1965

Bogdanov

Bogdanov era un dandy. Întotdeauna proaspăt ras, curat, mirosind a parfum – Dumnezeu ştie ce parfum mai era şi acela –, pe cap cu o căciulă luxoasă cu clape din blană de ren tînăr, legată cu un nod complicat din panglici late de moar negru. Purta o scurtă iakută cu modele colorate şi cizme din blană de ren, ornate cu modele. Avea unghiile pilite cu grijă, iar gulerul era apretat, alb ca neaua. Pe toată durata anului 1938, anul execuţiilor, Bogdanov lucrase ca ofiţer politic NKVD într-una din Direcţiile din Kolîma. Prietenii l-au ascuns la Lacul Negru, într-un centru de prospectare carboniferă, cînd tronurile din NKVD au început să se clatine, iar capetele şefilor să zboare unul după altul. Noul comandant cu unghii lustruite apăru într-o fundătură a taigalei, unde nici urmă de murdărie nu

fusese de la facerea lumii, apăru cu familia, cu nevastă şi trei copilaşi, unul mai mic decît altul. Nici copilaşii, nici nevasta n-aveau voie să iasă din casa în care locuia Bogdanov, aşa că n-am văzut familia lui Bogdanov decît de două ori: la venire şi la plecare.

Magazionerul aducea zilnic alimente în casa comandantului, iar butoiul de două sute de litri cu alcool l-au rostogolit muncitorii pe scînduri, pe un drumeag de lemn construit cu ocazia aceasta în taiga – pînă în apartamentul şefului. Pentru că alcoolul era lucrul cel mai important, cum i se spusese lui Bogdanov în Kolîma. Vreun cîine? Nu, Bogdanov n-avea cîine. Nici cîine, nici pisică.

În centrul de prospectare erau o baracă de locuit şi corturi pentru muncitori. Stăteau cu toţii laolaltă: angajaţi civili şi muncitori din rîndul *zek*-ilor. Între ei nu erau deosebiri de nici un fel: nici în privinţa paturilor, nici în cea a obiectelor casnice, pentru că slobozeii, deţinuţii de ieri, încă nu-şi procuraseră geamantane, acele geamantane meşterite de mînă, bine cunoscute oricărui *zek*.

Nici în programul zilei, în „regimul" de muncă, nu erau diferenţe, pentru că şeful dinainte, care trăia în Kolîma aproape de la facerea lumii şi care deschisese o groază de mine, nu se ştie din ce motive nu suporta genul de comportament cu „la ordinele dumneavoastră" sau „raportez că"... În timpul lui Paramonov – aşa se numea primul comandant –, nu s-au făcut deloc apeluri, oricum ne sculam la răsăritul soarelui şi ne culcam la apusul lui. De altfel, soarele polar nu părăsea cerul primăvara şi la începutul verii – la ce-ar mai fi folosit apelurile? Noaptea în taiga e scurtă. Aşa că n-am fost instruiţi să ne „salutăm" şeful. Iar cei instruiţi au uitat repede şi cu plăcere această învăţătură umilitoare. De aceea, cînd Bogdanov a intrat în baracă, nimeni n-a strigat „Atenţie!", ba chiar Rîbin, unul dintre muncitorii mai noi, a continuat să-şi repare mantaua ruptă, din pînză de cort.

Bogdanov a fost indignat. A urlat că o să facă el ordine în rîndul fasciştilor, că politica Puterii sovietice are două obiective: să educe şi să pedepsească. Aşa că el, Bogdanov, promite că la noi va aplica fără reţinere al doilea obiectiv, că lipsa escortei nu ne va ajuta cu nimic. Locatarii barăcii, acei deţinuţi cărora li se adresa Bogdanov, erau cinci sau şase, mai degrabă cinci, pentru că al cincilea loc era ocupat cu rîndul de cei doi paznici de noapte.

La plecare, Bogdanov a pus mîna pe uşa de lemn a cortului cu intenţia s-o trîntească, dar pînza suplă de cort doar s-a unduit fără

zgomot. În dimineaţa următoare, nouă, celor cinci deţinuţi plus paznicul absent, ni s-a citit un ordin, primul ordin al noului comandant.

Cu glas puternic şi măsurat, secretarul comandantului ne-a citit prima operă literară a noului şef, *Ordinul nr. 1*. După cum s-a dovedit, Paramanov nici măcar nu avusese un registru cu ordine, drept care un caiet nou al fetiţei lui Bogdanov, şcolăriţă, a fost transformat în registrul cu ordine al raionului carbonier.

„Am remarcat că deţinuţii din raion s-au delăsat, au uitat de disciplina lagărului, fapt care se reflectă în următoarele: nu se scoală la apelul de control, nu-şi salută comandantul.

Considerînd că acestea sînt o încălcare a legilor fundamentale ale Puterii sovietice, propun categoric..."

Lectura continua cu „programul zilei", rămas în amintirea lui Bogdanov din timpul muncii anterioare.

Prin acelaşi ordin era instituită funcţia de staroste, era numit un planton, sarcină cumulată cu munca de bază a respectivului. În corturi s-au pus paravane din pînză groasă pentru a separa „curaţii" de „necuraţi". „Necuraţii" au primit cu indiferenţă schimbarea, dar „curaţii" – adică „necuraţii" de ieri – nu i-au iertat niciodată lui Bogdanov această decizie. Ordinul a semănat discordie între angajaţii civili şi comandant.

Cum în materie de producţie nu pricepea nimic, Bogdanov a lăsat totul pe umerii şefului de şantier, şi tot zelul administrativ al comandantului de patruzeci de ani, care se plictisea, a fost îndreptat spre cei şase deţinuţi. În fiecare zi erau descoperite tot felul de abateri, de încălcări ale regimului de lagăr, vecine cu crima. În taiga a fost ridicată la repezeală o carceră, fierarului Moisei Moiseevici Kuznețov i-a fost comandat un zăvor de fier pentru carceră, iar nevasta comandantului şi-a sacrificat propriul lacăt. Lacătul era de mare folos. În fiecare zi era închis în carceră cîte un deţinut. Se zvonea că în curînd va veni aici, la cerere, o escortă, un detaşament de pază.

Au încetat să ne mai distribuie vodca regulamentară din raţiile polare. Au raţionalizat zahărul şi mahorca.

În fiecare seară era chemat cîte un *zek* la oficiu ca să discute cu şeful raionului. M-au chemat şi pe mine. Răsfoind dosarul meu doldora de hîrtii, Bogdanov a citit fragmente din nenumăratele petiţii, minunîndu-se grozav de limbajul şi stilul lor. Uneori mi se părea că Bogdanov se temea că pierde deprinderea de a citi: în

apartamentul lui nu exista nici o carte în afara cîtorva cărticele învechite pentru copii.

Brusc am constatat cu uimire că Bogdanov era pur şi simplu beat criţă. Mirosul de parfum ieftin se contopea cu damful de alcool. Avea ochii tulburi şi înceţoşaţi, dar vorbea clar. De altfel, tot ce spunea era ca de obicei.

A doua zi, l-am întrebat pe Kartaşov, angajat civil şi secretarul comandantului, dacă era posibil ca presupunerea mea...

— Da' tu abia acum ai observat? Tot timpul e beat. O ia de dimineaţă în fiecare zi. Nu bea mult şi cum simte că i-a trecut ameţeala, îşi mai toarnă o jumătate de pahar. Îşi bate nevasta, ticălosul, spuse Kartaşov. De aceea ea nici nu iese în lume. Îi e ruşine să-şi arate vînătăile.

Bogdanov nu-şi bătea doar nevasta. L-a lovit pe Şatalin. L-a lovit pe Klimovici. Mie încă nu-mi venise rîndul. Dar într-o seară am fost din nou invitat la oficiu.

— De ce? l-am întrebat pe Kartaşov.

— Nu ştiu.

Kartaşov era şi curier, şi secretar, şi responsabil cu carcera.

Am bătut la uşă şi am intrat în birou.

Bogdanov stătea la masă, aranjîndu-şi frizura şi ferchezuindu-se în faţa unei oglinzi mari şi întunecate, pe care şi-o adusese în oficiu.

— Aha, fascistule, rosti el, întorcîndu-se spre mine.

N-am apucat să-l salut regulamentar.

— Te pui pe muncit sau nu? Doar eşti un adevărat hojmalău.

„Hojmalău" e un termen folosit de blatari. O formulă banală într-o discuţie banală...

— Muncesc, cetăţene şef.

Şi acesta era un răspuns banal.

— Uite, au sosit scrisori pentru tine, le vezi?

Doi ani nu corespondasem cu soţia mea, n-avusesem cum să iau legătura cu ea, nu ştiam nimic de soarta ei, de soarta fiicei mele de un an şi jumătate. Şi deodată – scrisul ei, mîna ei, scrisorile ei. Nu o scrisoare, ci mai multe. Mi-am întins mîinile tremurătoare spre ele.

Fără să lase scrisorile din mînă, Bogdanov le apropie de ochii mei uscaţi.

— Iată scrisorile tale, porc fascist!

Bogdanov le rupse în bucăţele şi aruncă în soba încinsă scrisorile soţiei mele, scrisori pe care le aşteptasem mai bine de doi ani, le

aşteptasem cu înfrigurare în păcănitul execuţiilor prin împuşcare, în bătăile din abatajele aurifere ale minelor din Kolîma.

M-am întors şi am ieşit fără să rostesc formula regulamentară „permiteţi-mi să plec". Hohotele de rîs ale lui Bogdanov, beat turtă, îmi mai sună şi acum în urechi, după atîţia ani.

Planul nu era îndeplinit. Bogdanov nu era inginer. Angajaţii civili îl urau. Picătura care a umplut paharul a fost o picătură de alcool, pentru că principalul conflict dintre comandant şi muncitori consta în faptul că butoiul cu vodcă se muta în locuinţa comandantului şi se golea rapid. Îi puteau ierta totul lui Bogdanov – şi umilirea deţinuţilor, şi incompetenţa profesională, şi înfumurarea. Dar cînd a fost vorba de împărţeala alcoolului, populaţia aşezării a intrat în conflict cu şeful şi pe faţă, şi în ascuns.

Într-o noapte de iarnă cu lună, în raion a apărut un bărbat în civil, pe cap cu o căciulă modestă cu clape, îmbrăcat într-un palton ponosit cu guler din blană neagră de miel. Raionul se afla la douăzeci de kilometri de drumul mare – şoseaua Kolîmei –, şi omul străbătuse această distanţă pe jos, pe rîul îngheţat. În timp ce se dezbrăca în birou, ceru să fie trezit Bogdanov. Răspunsul lui Bogdanov a fost: „Mîine, mîine". Dar nou-venitul insistă, îi transmise lui Bogdanov să se scoale, să se îmbrace şi să se prezinte la birou, întrucît tocmai sosise noul comandant al raionului carbonier, căruia trebuia să-i predea postul în douăzeci şi patru de ore. Îl ruga să citească ordinul. Bogdanov se îmbrăcă, apăru în birou şi îl invită pe nou-venit în locuinţa sa. Oaspetele refuză, anunţîndu-l că va începe imediat preluarea postului.

Noutatea se răspîndi într-o clipă. Oficiul începu să se umple de oameni îmbrăcaţi sumar.

— Unde ţineţi alcoolul?

— La mine.

— Să fie adus.

Secretarul Kartaşov şi plantonul aduseră un bidon.

— Şi butoiul?

Bogdanov bîigui ceva nedesluşit.

— Bine. Puneţi pecetea de plumb pe bidon, spuse nou-venitul şi sigilă bidonul. Daţi-mi hîrtie să întocmesc procesul-verbal.

În seara zilei următoare, Bogdanov, proaspăt ras şi parfumat, fluturîndu-şi vesel mănuşile îmblănite cu un deget, ornate cu modele colorate, pleca la „Centru". Era pe deplin treaz.

— N-o fi acel Bogdanov care lucra la Direcţia fluvială?

— Nu e, cu siguranţă. Nu uitaţi că într-o astfel de slujbă ei îşi schimbă numele.

1965

Inginerul Kiseliov

N-am înţeles ce era în sufletul inginerului Kiseliov. Un inginer tînăr de treizeci de ani, un om energic care abia absolvise Institutul şi venise în Nordul îndepărtat să-şi îndeplinească practica obligatorie de trei ani. Unul dintre puţinii şefi care citise Puşkin, Lermontov, Nekrasov – mărturie stătea fişa lui de bibliotecă. Şi lucrul cel mai important – nu era membru de partid, prin urmare nu venise în Nordul îndepărtat ca să controleze ceva, supunîndu-se unor ordine superioare. Deşi nu mai întîlnise deţinuţi în viaţa lui, Kiseliov întrecea toţi călăii în bestialitatea de care dădea dovadă.

Snopind personal în bătăi deţinuţii, Kiseliov dădea un exemplu şefilor săi de echipă, brigadierilor, soldaţilor din escortă. Nu se potolea nici după terminarea orelor de muncă: mergea din baracă în baracă în căutarea unui om pe care să-l poată jigni, lovi sau bate din răsputeri, fără să fie tras la răspundere. Iar asemenea oameni erau două sute, toţi cei din subordinea lui. Pofta întunecată şi sadică de a ucide, ascunsă în sufletul lui, îşi găsea o poartă de ieşire, evolua şi se amplifica în mediul despotic şi arbitrar al Nordului îndepărtat. Şi nu voia doar să pună la pămînt pe cineva: în Kolîma, în rîndul şefilor mari şi mici erau mulţi amatori de aşa ceva, oameni cu mîncărime în palme care, vrînd să-şi uşureze sufletul, uitau într-o clipă dintele spart sau faţa însîngerată a deţinutului care ţinea minte tot restul vieţii lovitura atît de repede uitată de superiorul lui. Nu voia doar să lovească pe cineva, ci să-l pună la pămînt şi să-l calce în picioare, să strivească omul pe jumătate mort cu placheurile cizmelor sale kiselioviene.

Cine e astăzi sub cizmele lui Kiseliov, cine e trîntit în zăpadă? Zelfugarov. Acesta fusese vecinul meu pe patul de sus în compartimentul trenului care ne ducea direct în iad. Un băieţandru de optsprezece ani, cu o constituţie slabă, cu muşchii vlăguiţi înainte de vreme. Faţa lui Zelfugarov e plină de sînge şi îmi recunosc vecinul

doar după sprîncenele negre şi stufoase: Zelfugarov e turc, falsificator de bani. Condamnat conform articolului 59, punctul 12, falsificatorul era în viaţă, deşi nici un procuror, nici un anchetator n-ar crede lucrul acesta, întrucît Statul avea un singur răspuns la falsificarea banilor: moartea. Dar cînd s-a judecat procesul, Zelfugarov n-avea decît şaisprezece ani.

— Fabricam nişte bani grozavi, nu-i puteai deosebi de cei adevăraţi, îmi şoptise odată Zelfugarov, tulburat de amintiri.

Ne aflam în baracă - un cort încălzit, unde pe partea interioară a pînzei de cort se aplicase o carcasă de placaj: mai erau şi asemenea invenţii. Mama şi tatăl lui Zelfugarov şi doi unchi fuseseră executaţi prin împuşcare, dar băiatul rămăsese în viaţă. Va muri însă curînd, o garantează cizmele şi pumnii inginerului Kiseliov.

Mă aplec spre Zelfugarov, care îşi scuipă în zăpadă dinţii sparţi. Faţa i se umflă văzînd cu ochii.

— Pleacă, du-te de aici, o să te vadă Kiseliov şi-o să se înfurie, mă înghiontește în spate Vronski, un inginer minier din Tula, originar din Tver, ultimul exemplar al procesului de la Şahtî[1]. Un turnător şi un ticălos.

Urcăm pe treptele înguste, tăiate în munte, spre locul de muncă. Acestea sînt „tăieturile" minei, o galerie săpată în pantă, de unde s-a scos nu puţină piatră cu ajutorul corzilor. De aici şinele se pierd undeva departe, în interior, unde se forează, se taie şi se scoate minereu din munte.

Şi Vronski, şi Savcenko, poştaş din Harbin, şi Kriukov, mecanic de locomotivă, şi eu sîntem prea slăbiţi ca să fim mineri, adică să ni se facă cinstea de a fi lăsaţi la tîrnăcop şi lopată şi de a primi raţia „sporită" care, din cîte am aflat, se deosebeşte de raţia noastră „de producţie" printr-o cantitate suplimentară de caşă. Ştiu bine ce înseamnă scara alimentaţiei în lagăr, ce conţinut ameninţător ascund aceste raţii de stimulare, şi nu mă plîng. Ceilalţi - novicii - dezbat cu înflăcărare problema esenţială: ce categorie de hrană vor primi în decada următoare? (Raţiile şi bonurile de masă se schimbă o dată la zece zile.) Ce categorie? Pentru o raţie sporită sîntem prea slăbănogi, muşchii noştri de la mîini şi de la picioare s-au transformat de mult în funii, în sfori. Dar mai avem muşchi pe spate, pe piept, mai

1. În 1928, în raionul Şahtî din Donbas au fost acuzaţi numeroşi specialişti în domeniul extracţiei de cărbune.

avem încă piele şi oase, aşa că ne facem bătături pe piept, îndeplinind dorinţa inginerului Kiseliov. Toţi patru avem bătături pe piept şi petice albe pe pufoaicele murdare şi zdrenţuite, plasate în dreptul toracelui, de parcă am avea toţi una şi aceeaşi uniformă de deţinut.

În galerie sînt puse şine, vagonetul e coborît pe şine cu ajutorul unei corzi, o frînghie de cînepă. Jos e încărcat şi noi îl tragem în sus. Nu-l putem tîrî, firește, cu mîinile, chiar dacă am trage toţi patru împreună, cum trag caii troicile din Moscova. În lagăr fiecare trage cu jumătate din forţa lui sau, dimpotrivă, cît un om şi jumătate. Nu se pricep să tragă toţi ca unul. Dar aveam un mecanism, acelaşi mecanism folosit în Egiptul antic care făcuse posibilă construcţia piramidelor. Piramide, nu o mină oarecare, o minişoară. Mecanismul acesta era cabestanul cu cai. Numai că aici, în loc de cai, înhămau oameni, adică pe noi. Fiecare dintre noi se proptea cu pieptul în buşteanul lui, se apăsa pe el şi vagonetul o pornea încetişor în exterior, apoi, după ce părăseam cabestanul, împingeam vagonetul pînă la haldă, îl descărcam, îl tîram înapoi, îl aşezam pe şine şi-i dădeam drumul în gîtlejul negru al galeriei.

Bătături sîngerînde pe pieptul fiecăruia, petice pe pieptul fiecăruia – urmele buşteanului de la cabestanul cu cai, de la cabestanul egiptean.

Inginerul Kiseliov ne aşteaptă cu mîinile în şolduri. Ne urmăreşte cum ne ocupăm locurile în acest atelaj. Îşi termină ţigara şi, după ce striveşte bine chiştocul pe pietre cu cizmele, pleacă. Deşi ştim că Kiseliov şi-a strivit intenţionat chiştocul, l-a mărunţit bine ca nouă să nu ne rămînă nici urmă de tutun, pentru că observase ochii noştri lacomi şi înflăcăraţi, nările de deţinut care adulmecaseră de la distanţă fumul ţigării kiselioviene, totuşi nu ne putem stăpîni şi ne repezim toţi patru la ţigara distrusă, făcută ferfeniţă, încercînd să recuperăm cel puţin un căpeţel, o fărîmă, dar, firește, nu reuşim să adunăm nici măcar o frîntură sau un firicel de tutun. Toţi avem lacrimi în ochi cînd ne întoarcem la locurile noastre, la buştenii tociţi ai cabestanului cu cai, la morişca antică.

Acest Kiseliov, Pavel Dmitrievici Kiseliov, a reînviat în Arkagala carcera de gheaţă din timpul anului 1938, o carceră tăiată în stîncă, în îngheţul veşnic, o adevărată carceră de gheaţă. Vara, oamenii erau dezbrăcaţi pînă la lenjeria de corp, conform regulamentului de vară al Gulagului, şi închişi în această carceră, desculţi, fără căciuli şi fără mănuşi. Iarna îi închideau îmbrăcaţi, conform regulamentului de

iarnă. Mulţi dintre deţinuţii care au petrecut fie şi o singură noapte în carcera aceasta şi-au luat adio pentru totdeauna de la sănătatea lor.

Se vorbea mult despre Kiseliov în barăci şi în corturi. Multora care nu trecuseră prin şcoala lui 1938 li se părea că bătăile mortale, practicate metodic zi de zi, erau prea cumplite, de neîndurat.

Pe toţi îi uluia, sau îi mira, sau poate doar îi afecta participarea personală a şefului sectorului la aceste execuţii cotidiene. Deţinuţii le iertau uşor soldaţilor din escortă şi gardienilor loviturile şi ghionţii, le iertau şi brigadierilor, dar le era ruşine pentru şeful sectorului, inginerul fără de partid. Faptele lui Kiseliov trezeau chiar şi indignarea acelora ale căror sentimente erau tocite de numeroşii ani de detenţie, oameni care văzuseră de toate şi care învăţaseră marea indiferenţă pe care lagărul o educă în cei care ajung acolo.

Este îngrozitor să vezi un lagăr şi nici un om pe lume n-ar trebui să-l cunoască. Experienţa lagărului este total negativă, pînă în ultima clipă. Omul devine tot mai rău. Nici nu s-ar putea altfel. În lagăr se petrec multe lucruri pe care nici un om n-ar trebui să le vadă. Dar nu să vezi mocirla vieţii este cel mai teribil fapt. Teribil este să constaţi că omul începe să simtă această mocirlă pătrunzînd în propria lui viaţă pentru totdeauna, că reperele lui morale sînt împrumutate din experienţa lagărului, că morala lumii blatarilor este aplicată în viaţa din libertate. Că raţiunea nu numai că este folosită să justifice aceste convingeri deprinse în lagăr, ci chiar ajunge să se pună în slujba lor. Cunosc mulţi intelectuali – şi nu doar intelectuali – care din preceptele morale ale infractorilor şi-au făcut propria morală secretă în viaţa lor de oameni liberi. În lupta acestor oameni cu lagărul, a ieşit victorios lagărul. Aşa se explică asimilarea preceptului că „e mai bine să furi decît să ceri", această falsă diferenţiere, specifică blatarului, dintre raţia personală şi cea de Stat, atitudinea prea superficială faţă de tot ce ţine de bunurile publice. Exemple ale degradării sînt multe. Graniţele morale, limitele, sînt foarte importante pentru un deţinut. Aceasta este problema esenţială a vieţii lui: dacă a rămas sau nu om.

Diferenţa este greu de sesizat şi nu trebuie să te jeneze amintirea că ai fost un mierlitor, un fitil, că ai alergat ca „o tîrfă cu gamela" şi că ai cotrobăit în gropile cu gunoaie, ci să te ruşinezi că ţi-ai însuşit morala blatarilor, deşi acest lucru ţi-a dat posibilitatea să supravieţuieşti ca infractorii, să te dai drept *bîtovik* şi să te comporţi ca atare, astfel încît să nu afle – Doamne fereşte! – nici şeful, nici tovarăşii

de lagăr că eşti condamnat potrivit articolului 58 sau 162, sau potrivit oricărui alt articol care sancţionează deturnarea de fonduri sau neglijenţa în serviciu. Într-un cuvînt, intelectualul vrea să fie o Zoia Kosmodemianskaia[1] a lagărului: cu blatarii să fie blatar, cu criminalii să fie criminal. El fură, bea şi chiar se bucură cînd primeşte o sentinţă ca deţinut de drept comun: în sfîrşit, scapă de stigmatul blestemat de „politic". De altfel, nu fusese niciodată „politic". În lagăr n-au existat „politici". Erau duşmani inventaţi, imaginari, cu care Statul se răfuia ca şi cum ar fi fost duşmani autentici: îi împuşca, îi ucidea, îi înfometa pînă la epuizare totală. Coasa morţii lui Stalin îi secera pe toţi fără să-i deosebească, aliniindu-i după ordine de repartiţie, după liste, în funcţie de îndeplinirea planului. Printre cei care piereau în lagăr era acelaşi procent de nemernici şi laşi ca şi în lumea liberă. Toţi erau oameni luaţi la întîmplare – indiferenţi, laşi, filistini, ba chiar şi călăi –, şi tot la întîmplare erau transformaţi în victime.

Lagărul a fost marea încercare a forţelor morale ale omului, a eticii elementare, şi 99% dintre oameni n-au rezistat. Iar cei care au rezistat au murit împreună cu cei care n-au rezistat, străduindu-se să fie mai buni şi mai tari decît ceilalţi – doar pentru ei înşişi...

Era toamnă tîrzie, viscolea puternic. O raţă tînără, care întîrziase să-şi ia zborul, nu se mai putea lupta cu zăpada, era prea slăbită. Pe şantier aprinseseră „jupiterul", şi raţa, amăgită de lumina lui rece, se repezi spre proiector ca spre soare, spre căldură, bătînd din aripile îngreunate şi ude. Dar lumina rece a proiectorului nu era căldura dătătoare de viaţă a soarelui, şi raţa renunţă să se mai lupte cu viscolul. Se lăsă pe platforma din faţa galeriei unde noi, schelete în pufoaice jerpelite, ne opinteam cu pieptul în bara cabestanului, acompaniaţi de huiduielile soldaţilor din escortă. Savcenko prinse raţa cu mîinile. O încălzi la piept, la pieptul lui numai piele şi os, îi uscă penele cu trupul lui rece şi înfometat.

— O mîncăm? l-am întrebat, deşi pluralul n-avea nici un rost aici: fusese o vînătoare, raţa era captura lui Savcenko, nu a mea.

— Nu, mai bine o dau...

— Cui? Soldaţilor din escortă?

---

1. Zoia Kosmodemianskaia (1923-1941), erou al Uniunii Sovietice (*post-mortem*). Într-o acţiune a partizanilor din timpul Războiului de Apărare al Patriei, în 1941, a fost capturată de nazişti, torturată şi spînzurată.

— Lui Kiseliov.

Savcenko duse raţa la casa unde locuia şeful sectorului. Nevasta lui Kiseliov îi aduse două bucăţi de pîine, vreo trei sute de grame în total, şi îi umplu gamela cu o ciorbă din varză acră, o zeamă chioară. Kiseliov ştia cum să-şi plătească deţinuţii şi o învăţase şi pe nevastă-sa. Dezamăgiţi, ne-am mîncat pîinea pe nerăsuflate, Savcenko – o bucăţică mai mare, eu – una mai mică. Ne-am leorpăit ciorba.

— Mai bine am fi mîncat noi raţa, spuse amărît Savcenko.

— N-ar fi trebuit să i-o ducem lui Kiseliov, i-am ţinut eu isonul.

Rămas întîmplător în viaţă după nimicitorul an 1938, nu eram dispus să mă mai condamn singur la torturile bine ştiute. Să mă condamn la umilinţe în fiecare zi, ceas de ceas, la bătăi, la batjocură, la dispute cu soldatul din escortă, cu bucătarul, cu băiaşul, cu brigadierul, cu orice fel de şef – o luptă fără sfîrşit pentru o bucată de ceva comestibil, ca foamea să nu mă omoare, ca să apuc ziua următoare, aidoma cu precedenta.

Trebuia să-mi adun ultimele rămăşiţe ale voinţei zdruncinate, chinuite şi secătuite, ca să pun capăt batjocurii, chiar şi cu preţul vieţii mele. Viaţa nu este o miză prea mare în jocul lagărului. Ştiam că şi ceilalţi gîndeau la fel, dar nu o spuneau pe faţă. Am găsit un mijloc să scap de Kiseliov.

Un milion şi jumătate de tone de cărbune semicocsificat, care nu e mai prejos caloric decît cel din Donbas – aceasta e rezerva Arkagalei, raionul carbonier din ţinutul Kolîmei, unde copacii deformaţi de frigul de deasupra coroanelor şi de îngheţul veşnic de sub rădăcini ajung la maturitate în trei sute de ani. Orice şef din Kolîma înţelege importanţa rezervelor de cărbune într-o zonă cu asemenea păduri. De aceea, la mina din Arkagala veneau cele mai înalte autorităţi din Kolîma.

— Îndată ce apare vreo persoană sus-pusă la Arkagala, unul dintre noi îi arde una peste mutră lui Kiseliov. Public. Persoana respectivă e obligată să inspecteze barăcile şi mina. Iese din rînd şi-i dă o palmă lui Kiseliov.

— Şi dacă o să tragă cînd iese din rînd?

— N-o să tragă. O să fie luaţi prin surprindere. Cînd e vorba de primirea unei palme, experienţa autorităţilor din Kolîma nu e prea bogată. Că doar nu te duci la şeful venit în vizită, ci la şeful de şantier.

— Îi vor da o nouă condamnare.

— O să-i dea doi ani. N-o să dea mai mult pentru o asemenea javră. Dar doi ani tot trebuie să încaseze.

Nici unul dintre vechii deţinuţi din Kolîma nu-şi făcea socoteala că se va mai întoarce viu din Nord. Durata sentinţei n-avea importanţă pentru noi. Doar să nu ne împuşte, să nu ne ucidă. Da' chiar şi aşa...

— Însă e limpede că după palmă îl vor lua pe Kiseliov de aici, o să fie transferat. În rîndul şefilor sus-puşi, o palmă este o ofensă serioasă. Noi, deţinuţii, n-o considerăm aşa şi, probabil, nici Kiseliov. O asemenea palmă va răsuna în toată Kolîma.

Astfel visam noi la lucrul cel mai important din viaţa noastră, stînd lîngă sobă, lîngă vatra care se răcea. Apoi m-am căţărat pe priciurile de sus, la locul meu, unde era mai cald, şi am adormit.

Am dormit fără vise. Dimineaţa ne-au dus la muncă. Uşa biroului se deschise şi şeful sectorului păşi peste prag. Kiseliov nu era un laş.

— Ei, tu, strigă el, ieşi din rînd!

Am ieşit în faţă.

— Aşadar, va răsuna în toată Kolîma? A? Păi ţin'te bine...

Kiseliov nu m-a lovit, nici măcar n-a ridicat mîna ca să salveze aparenţele, ca să-şi salveze demnitatea de şef. S-a întors şi a plecat. Trebuia să fiu cît se poate de prudent. Kiseliov nu s-a mai apropiat de mine şi nu mi-a mai făcut observaţii: pur şi simplu mă exclusese din viaţa lui, dar eu am înţeles că nu va uita nimic, iar uneori simţeam în spate privirea plină de ură a omului care nu găsise încă mijlocul de a se răzbuna.

Am meditat mult la măreaţa minune a lagărului, la minunea delaţiunii, a turnătoriei. Cînd am fost turnat lui Kiseliov? Reieşea că turnătorul nu dormise noaptea ca să dea fuga la postul de pază sau la locuinţa şefului. Epuizat după munca de peste zi, turnătorul preacredincios se privase de odihna de peste noapte, se chinuise, suferise şi „demonstrase". Cine să fie? Fuseserăm patru oameni implicaţi în această discuţie. Eu, unul, n-am mers cu pîra, sînt sigur. Sînt situaţii în viaţă cînd omul nu mai ştie dacă şi-a denunţat sau nu tovarăşii. De pildă, nesfîrşitele declaraţii de căinţă ale oricărui deviaţionist de partid. Acestea sînt denunţuri sau nu? Nu vorbesc despre imposibilitatea de a-ţi aminti declaraţiile stoarse cu ajutorul unei lămpi de sudură în funcţiune. Au fost şi astfel de cazuri. Prin Moscova mai umblă şi astăzi un profesor buriat, ale cărui cicatrice de pe faţă sînt urmele lăsate de lampa de sudat, în 1937. Cine ar mai

fi putut fi? Savcenko? El a dormit lîngă mine. Inginerul Vronski. Da, inginerul Vronski. El a fost. Trebuia să mă grăbesc să scriu un răvaş.

În seara zilei următoare, a apărut cu o maşină de ocazie doctorul, deţinutul Kunin: venise din Arkagala, aflată la o depărtare de unsprezece kilometri. Îl cunoşteam puţin dintr-un lagăr de tranzit, unde fuseserăm împreună cu ani în urmă. După ce i-a examinat pe bolnavi şi pe cei sănătoşi, mi-a făcut cu ochiul şi s-a dus la Kiseliov.

— Ei, cum a fost vizita? E în ordine?

— Da, ce să zic, aproape în ordine. Am o rugăminte la dumneavoastră, Pavel Dmitrievici.

— Bucuros să vă fiu de folos.

— Daţi-i drumul lui Andreev în Arkagala. O să-i dau o foaie de drum.

Kiseliov luă foc:

— Lui Andreev? Nu, luaţi pe cine vreţi, Serghei Mihailovici, numai pe Andreev nu. Începu să rîdă. Omul ăsta, ca să mă exprim mai literar, este duşmanul meu personal.

Şefii din lagăre se împart în două şcoli: unii consideră că toţi deţinuţii – şi nu numai ei – care au supărat un superior trebuie rapid mutaţi în altă parte, transferaţi, scoşi de la muncă.

Cealaltă şcoală socoate că toţi duşmanii personali, toţi cei care aduc insulte trebuie ţinuţi cît mai aproape, să-i aibă sub ochi, controlînd nemijlocit măsurile punitive scornite de şef pentru a-şi satisface propriul orgoliu, propria cruzime. Kiseliov împărtăşea principiile celei de a doua şcoli.

— Nu vreau să insist, spuse Kunin. La drept vorbind, nu pentru asta am venit. Iată, am aici procesele-verbale, sînt destul de multe. Kunin îşi deschise servieta boţită din pînză de cort. Procese-verbale despre bătăi. Încă nu le-am semnat. Ştiţi, eu am un mod simplu, „popular" cum se zice, de a vedea lucrurile. Pe morţi nu-i învii, oasele rupte nu le lipeşti la loc. Oricum, nu există morţi în procesele-verbale. Zic şi eu aşa, pentru pitorescul expresiei. Nu vă vreau răul, Pavel Dmitrievici, şi aş putea să îndulcesc unele concluzii medicale. Nu să le elimin, ci doar să le îndulcesc. Să le relatez mai cu blîndeţe. Dar văzînd starea dumneavoastră de nervi, nu vreau să vă tulbur cu o rugăminte personală.

— Nu, nu, Serghei Mihailovici, spuse Kiseliov apăsînd umerii lui Kunin care se ridica de pe taburet. Cum aşa? N-ar trebui oare să rupem pur şi simplu aceste procese-verbale stupide? Au fost doar

nişte izbucniri la mînie, pe cuvîntul meu. Nemernicii ăştia ar dovedi pe oricine.

— În privinţa afirmaţiei că „nemernicii ăştia ar dovedi pe oricine" am propria mea părere, Pavel Dmitrievici. Iar procesele-verbale... nu pot, firește, să le rup, dar le pot îndulci.

— Atunci aşa să faceţi!

— Aş face-o cu plăcere, spuse Kunin cu răceală, privind ţintă în ochii lui Kiseliov. Dar eu v-am cerut să transferaţi un amărît de *zek* la Arkagala, pe mierlitorul ăsta, Andreev, iar dumneavoastră nici nu vreţi să auziţi de aşa ceva. Aţi izbucnit în rîs şi uite...

Kiseliov rămase tăcut un timp.

— Sînteţi cu toţii nişte ticăloşi, spuse el. Scrieţi foaia de transfer la spital.

— O s-o scrie felcerul sectorului pe care-l conduceţi, la ordinul dumneavoastră, zise doctorul.

În aceeaşi seară, cu diagnosticul „apendicită acută", am fost dus la Arkagala, în zona principală, şi pe Kiseliov nu l-am mai întîlnit. Dar n-au trecut nici şase luni, că am auzit vorbindu-se despre el.

În galeriile întunecate foşneau ziare, izbucneau rîsete. În ziar fusese publicată vestea morţii inopinate a lui Kiseliov. Oamenii povesteau a suta oară amănunte despre moartea lui, sufocîndu-se de bucurie. Noaptea, în locuinţa inginerului se strecurase un hoţ pe fereastră. Kiseliov nu era laş, ţinea atîrnată deasupra patului o puşcă de vînătoare cu două ţevi. Auzind un fîşîit, Kiseliov sărise din pat, ridicase cocoşul armei şi se năpustise în camera alăturată. La zgomotul de paşi ai stăpînului casei, hoţul se repezise spre fereastră, dar zăbovise ceva timp, încercînd să coboare prin deschizătura prea strîmtă.

Kiseliov lovise hoţul prin spate cu patul armei, ca într-o luptă defensivă corp la corp, după toate regulile, aşa cum fuseseră învăţaţi toţi civilii în timpul războiului – o tehnică de luptă corp la corp de pe vremea bunicilor. Puşca se descărcase. Toată încărcătura nimerise direct în stomacul lui Kiseliov. Inginerul a murit două ore mai tîrziu: nu era nici un chirurg pe o rază de patruzeci de kilometri, iar lui Serghei Mihailovici, ca deţinut, nu i-au permis să facă operaţia de urgenţă.

Ziua în care s-a răspîndit în mină vestea morţii lui Kiseliov a fost o sărbătoare pentru deţinuţi. În plus, se pare că în ziua aceea a fost îndeplinit şi planul.

1965

Iubirea căpitanului Tolly

Cea mai uşoară muncă într-o brigadă de mină auriferă este cea de rampagiu, de dulgher care lungeşte rampa, înnădeşte cu ajutorul cuielor scîndurile pe care sînt duse roabele cu „nisip" pînă la *butara*, dispozitivul de spălare. De la rampa centrală se întind „mustăcioare" de lemn pînă la fiecare abataj. De sus, de la *butara*, toată instalaţia seamănă cu un miriapod imens turtit, uscat şi ţintuit pentru totdeauna în adîncul şantierului.

Munca unui rampagiu este *kant*, adică o muncă uşoară în comparaţie cu cea a minerului sau a tărăbonţaşului. În mîinile rampagiului nu ajung nici mînerele roabei, nici lopata, nici ranga, nici tîrnăcopul. Un topor şi o mînă de cuie – acestea sînt uneltele lui. De obicei, brigadierul schimbă cu rîndul muncitorii la această muncă necesară, obligatorie şi importantă, oferindu-le astfel un răstimp de odihnă. Sigur că degetele care au ţinut strîns mereu coada lopeţii sau a tîrnăcopului nu se vor dezdoi într-o zi de muncă uşoară: pentru aşa ceva e nevoie de un an de repaus, de un an şi mai bine. Dar un strop de dreptate tot este în alternarea muncii grele cu una mai uşoară. De fapt, nu exista o ordine prestabilită: cine era mai slăbit avea o şansă în plus să lucreze ca rampagiu, fie şi măcar o zi. Ca să baţi cuie şi să cioplesti puţin scîndurile, nu trebuia să fii nici tîmplar, nici dulgher. Cei cu studii superioare se descurcau de minune în munca asta.

În brigada noastră *kant*-ul nu se făcea cu schimbul. Postul de rampagiu era ocupat întotdeauna de unul şi acelaşi om – Isai Rabinovici, fost director al Asigurărilor de Stat ale URSS. Rabinovici avea şaizeci şi opt de ani, dar bătrînul se ţinea bine şi spera să-şi ducă la bun sfîrşit condamnarea de zece ani. În lagăr, munca este cea care te ucide şi de aceea oricine laudă munca în lagăr este ori ticălos, ori imbecil. Cei de douăzeci-treizeci de ani mureau unul după altul, de aceea şi fuseseră aduşi în această „zonă specială", dar Rabinovici rampagiul rămăsese în viaţă. Avusese ceva cunoscuţi în conducerea lagărului, nişte relaţii misterioase, pentru că el lucra temporar ba în administraţie, ba ca funcţionar la birouri. Rabinovici înţelesese că fiecare zi, fiecare oră petrecută în afara abatajului era pentru un bătrîn o promisiune de viaţă, o salvare, în timp ce mina însemna doar pieire, moarte. N-ar fi trebuit duşi în „zona specială"

bătrînii de vîrsta pensionării. Datele din dosar îl aduseseră pe Rabinovici în „zona specială", la moarte.

Şi iată că Rabinovici se încăpăţîna, nu voia să moară.

Într-o zi ne-au închis împreună, ne „izolau" de 1 mai, aşa cum procedau în fiecare an.

— Te urmăresc de multă vreme, spuse Rabinovici.

A fost o plăcere să aflu pe neaşteptate că cineva, care mă urmăreşte şi mă studiază, nu face parte din categoria celor obligaţi s-o facă. I-am zîmbit cu un fel de grimasă care îmi sfîşia buzele rănite şi îmi apăsa gingiile atinse de scorbut.

— Eşti cu siguranţă un om bun. Niciodată nu vorbeşti urît despre femei.

— Nu mi-am dat seama, Isai Davîdovici. Dar şi aici se vorbeşte despre femei?

— Se vorbeşte, numai că dumneata nu te amesteci în asemenea discuţii.

— La drept vorbind, Isai Davîdovici, eu cred că femeile sînt mai bune decît bărbaţii. Înţeleg ideea unităţii a două fiinţe în una singură, soţul şi soţia, şi aşa mai departe. Totuşi maternitatea este o muncă deosebită. De altfel, femeile muncesc mai bine decît bărbaţii.

— Absolut adevărat, interveni vecinul lui Rabinovici, contabilul Beznojenko. În toate echipele de şoc şi în *subbotnice* e mai bine să nu stai lîngă o muiere, te chinuie, te goneşte din urmă. Vrei să fumezi, iar ea se supără.

— Da, e şi asta, spuse distrat Rabinovici. Fireşte, fireşte.

— De pildă, Kolîma. Foarte multe femei au venit aici după soţii lor - o soartă cumplită, plus avansurile superiorilor, ale tuturor acestor bădărani infectaţi cu sifilis. Ştiţi toate astea mai bine decît mine. Dar nici un bărbat nu şi-a urmat soţia condamnată şi deportată, am remarcat eu.

— N-am fost prea multă vreme directorul Asigurărilor de Stat, spuse Rabinovici, dar suficient ca să „încasez o decadă". Timp de mai mulţi ani am gestionat activele externe ale Asigurărilor. Înţelegi despre ce e vorba?

— Înţeleg, i-am răspuns cu nesocotinţă, pentru că nu înţelegeam.

Rabinovici zîmbi amabil, după toate regulile bunei-cuviinţe.

— În afara muncii mele în străinătate în domeniul asigurărilor...

Brusc, uitîndu-se în ochii mei, Rabinovici simţi că nimic nu-mi putea stîrni interesul. Cel puţin pînă la masa de prînz.

După o lingură de supă, discuţia a fost reluată.

— Dacă vrei, o să-ţi povestesc despre mine. Am trăit mult peste graniţă, iar acum, în spitalele unde am zăcut, în barăcile unde am stat, toţi m-au rugat să le povestesc despre un singur lucru: cum, unde şi ce am mîncat pe acolo. Subiecte gastronomice. Coşmaruri gastronomice, speranţe, vise. O asemenea relatare te-ar interesa şi pe dumneata?

— Da, şi pe mine, i-am răspuns.

— Bine. Sînt un agent de asigurări din Odessa. Am lucrat la Rossia, exista o agenţie de asigurări cu numele acesta. Eram tînăr, mă străduiam să-mi servesc patronul cît mai bine şi mai onest. Am învăţat limbi străine. M-au trimis în străinătate. M-am însurat cu fata patronului. Am trăit peste graniţă pînă la Revoluţie. Revoluţia nu l-a speriat prea tare pe patronul meu: ca şi Savva Morozov[1], el mizase pe bolşevici. În timpul Revoluţiei, mă aflam în străinătate cu soţia şi fiica mea. Socrul a murit inopinat, dar nu din cauza Revoluţiei. Aveam o mulţime de relaţii, dar ca să le păstrez n-ar fi trebuit să aibă loc Revoluţia din Octombrie. Înţelegi ce-ţi spun?

— Da.

— Puterea sovietică abia începuse să se pună pe picioare. Veneau mulţi la mine: Rusia, adică RSFSR[2], făcea primele cumpărături în străinătate. Avea nevoie de credit. Iar pentru primirea unui credit nu era suficientă garanţia Băncii de Stat. În schimb erau suficiente un bilet şi o recomandare din partea mea. Astfel l-am pus în legătură pe Kreuger, regele chibriturilor, cu RSFSR. Cîteva operaţii de acest gen şi mi s-a permis să mă întorc în patrie, unde m-am ocupat cu cîteva afaceri mai delicate. De vînzarea insulei Spitzberg şi de socotelile legate de această vînzare ai auzit?

— Am auzit cîte ceva.

— Ei, bine, eu am încărcat aurul norvegian în Marea Nordului pe o goeletă de-a noastră. În afară de credite externe au mai fost o serie de însărcinări de acelaşi fel. Puterea sovietică a devenit noul meu patron. Am slujit-o la fel de cinstit cum o făcusem mai înainte la Asigurări.

Rabinovici mă privea cu ochii lui inteligenţi şi senini.

---

1. Savva Morozov (1862-1905), industriaş şi mecena rus care a sprijinit şi a finanţat mişcarea bolşevică.
2. Abreviere pentru Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

— O să mor curînd. Sînt bătrîn de-acum. Am văzut multe în viaţă. Mi-e milă de soţie. E la Moscova. Şi fata mea e acolo. Încă n-au nimerit în hăituiala împotriva „membrilor de familie"... Pare-se, n-o să le mai văd vreodată. Îmi scriu des. Îmi trimit pachete. Ai dumitale îţi trimit? Îţi trimit pachete?

— Nu. Le-am scris că n-am nevoie. Dacă voi supravieţui, o să fie fără ajutor din afară. O să mi se datoreze doar mie.

— În ce spui e ceva cavaleresc. Soţia şi fiica nu vor înţelege.

— Nu e nimic cavaleresc, însă amîndoi nu numai că sîntem dincolo de Bine şi Rău, dar ne aflăm în afara a tot ce e omenesc. După tot ce am văzut, nu vreau să fiu dator nimănui cu nimic, nici măcar nevestei mele.

— E cam confuz ce spui. Eu însă scriu şi cer. Pachetele înseamnă serviciu timp de o lună în administraţie, mi-am dat cel mai bun costum pentru o asemenea slujbă. Credeaţi probabil că şefului i-a fost milă de un bătrîn...

— Credeam că ai ceva relaţii mai speciale cu conducerea lagărului.

— Adică aş fi turnător, nu-i aşa? Păi cine să aibă nevoie de un turnător de şaptezeci de ani? Nu, pur şi simplu am dat mită, o mită substanţială. Şi sînt în viaţă. Şi n-aş împărţi cu nimeni rezultatul acestei mite, nici măcar cu dumneata. Primesc, scriu şi cer.

După izolarea noastră din mai ne-am întors împreună în baracă şi ne-am ocupat locurile alături pe priciurile tip vagon. Nu eram tocmai prieteni – nu se pot lega prietenii în lagăr –, dar ne purtam respect unul altuia. Eu aveam mai multă experienţă de lagăr, iar bătrînul Rabinovici avea o curiozitate juvenilă pentru tot ce ţinea de viaţă. Văzînd că mînia mea nu poate fi înăbuşită, a început să mă trateze cu respect. Respect, nu mai mult. Sau poate era vorba de dorul unui bătrîn care călătorise mult să-şi povestească viaţa primului om întîlnit. O viaţă care să fi lăsat o urmă pe pămînt.

Păduchii nu ne speriau. Exact în vremea întîlnirii mele cu Isai Rabinovici mi se furase fularul, un fular din bumbac, ce-i drept, dar unul adevărat, tricotat.

Ieşeam împreună la muncă, o plecare „fără ultimul", cum sînt numite expresiv şi înfricoşător asemenea plecări. Plecare „fără ultimul". Gardienii înhăţau oamenii, soldaţii din escortă îi îmbrînceau cu patul puştii, loveau şi mînau la vale de pe muntele îngheţat mulţimea de zdrenţăroşi, iar pe cel care nu reuşea să plece la timp şi întîrzia – de aici şi denumirea de „plecare fără ultimul" – îl apucau

de mîini şi de picioare, îl balansau şi-l aruncau în jos de pe muntele înghețat. Şi eu, şi Rabinovici ne străduiam să coborîm în salturi cît mai repede, să intrăm în rînd şi să alunecăm pînă la platforma unde ne aştepta escorta care ne alinia pentru începerea lucrului cu ajutorul pumnilor peste față. În majoritatea cazurilor izbuteam să ajungem cu bine jos, să ajungem vii la abataj, iar acolo – ce-o vrea Dumnezeu!

Ultimul, cel întîrziat pe care îl aruncaseră de pe munte, era legat de picioare de o bîrnă trasă de un cal şi tîrît în abataj pînă la locul de muncă. Şi eu, şi Rabinovici am evitat cu succes o asemenea plimbare a morții.

Locul pentru baracă în zonă era ales după următorul calcul: cînd te întorceai de la muncă trebuia să urci muntele, să te tîrăşti anevoie în sus, cățărîndu-te pe trepte, agățîndu-te de resturi de tufe golaşe. S-ar fi părut că după o zi de muncă într-un abataj aurifer omul nu şi-ar mai fi găsit puteri să urce tîrîş-grăpiş. Şi totuşi urcam. După o jumătate de oră sau o oră ajungeam cu chiu şi vai la poarta postului de gardă, în zonă, la barăci, la locuința noastră. Pe frontonul intrării se vedea inscripția cunoscută: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism". Ne duceam la cantină, sorbeam o fiertură din gamelă, intram în baracă şi ne culcam. Dimineața o luam de la capăt.

Aici nu toți sufereau de foame şi n-am aflat niciodată de ce. Spre primăvară, cînd vremea s-a mai încălzit şi au început nopțile albe, în cantina lagărului s-a încins jocul sinistru „peştişorul de momeală". Pe o masă goală puneau o rație de pîine şi toți se ascundeau într-un colț şi aşteptau să se apropie o victimă a foamei, un mierlitor care, vrăjit de pîine, s-o atingă şi s-o înşface. Atunci toți ieşeau din colțul întunecat, din locul de pîndă, şi începeau să-l snopească în bătaie pe hoț, pe scheletul viu. Era o distracție nouă pe care n-am întîlnit-o decît la Djelgala. Organizatorul acestui joc era doctorul Kriviţki, un vechi revoluționar, fost adjunct al comisarului poporului în Industria de Apărare. Împreună cu Zaslavski, jurnalist la *Izvestia*, Kriviţki era principalul organizator al acestor „peştişori de momeală", „momeli" cumplite.

Aveam un fular de bumbac, firește, dar tricotat, un fular adevărat. Mi-l dăruise un felcer din spital, la externare. Cînd convoiul nostru a fost coborît din camion la mina Djelgala, în fața mea a apărut un chip cenuşiu, brăzdat de zbîrcituri adînci, ca în Nord, fără urmă de zîmbet, cu pete de la vechi degerături.

— Să facem schimb!
— Nu.
— Vinde-mi-l!
— Nu.

Toţi localnicii - se adunaseră în fugă vreo douăzeci în jurul camionului - mă priveau uluiţi de nesăbuinţa mea, de atîta prostie şi mîndrie.

— Ăsta e starostele, starostele lagărului, mi-a şoptit cineva, dar eu am clătinat din cap a refuz.

Sprîncenele se ridicară pe faţa fără zîmbet. Starostele făcu un semn din cap cuiva, arătînd spre mine.

În zona aceasta nu se obişnuia ca oamenii să jefuiască, să atace la lumina zilei. Era mai simplu să procedeze altfel şi eu ştiam cum va fi acest „altfel". Mi-am legat fularul în jurul gîtului şi nu l-am mai scos nici la baie, nici noaptea, niciodată.

Fularul ar fi fost uşor de păstrat dacă nu m-ar fi deranjat păduchii. Erau atît de mulţi, că fularul se mişca de unul singur cînd îl scoteam o clipă şi-l puneam pe masă, lîngă lampă, ca să-l scutur de păduchi.

Două săptămîni m-am luptat cu umbrele hoţilor, tot spunîndu-mi că sînt umbre, nu hoţi. După două săptămîni, mi-am agăţat fularul de prici drept în faţă, m-am întors să-mi torn apă în cană şi fularul a dispărut pe loc, înhăţat de o mînă expertă de hoţ. Obosisem în aşa hal să mă lupt pentru fularul ăsta, îmi încordasem atît de tare forţele ca să evit furtul iminent, un furt de care eram sigur, îl simţeam, aproape că-l vedeam, încît chiar m-am bucurat că nu mai am ce păzi. Pentru prima oară de la sosirea la Djelgala am dormit adînc şi am visat frumos. Sau, poate, dispăruseră mii de păduchi şi trupul a simţit o uşurare bruscă.

Isai Rabinovici a urmărit cu milă lupta mea eroică. Bineînţeles că nu m-a ajutat să-mi păstrez fularul păduchios: în lagăr fiecare se ajută singur şi nici eu nu aşteptam vreun ajutor.

Dar Isai Rabinovici muncise cîteva zile la administraţie, aşa că mi-a strecurat un bon de masă, drept consolare pentru pierderea mea. Şi i-am mulţumit pentru asta.

După muncă toţi ne culcam imediat, aşternîndu-ne sub noi hainele murdare de lucru.

Isai Rabinovici îmi spuse:

— Aş vrea să mă sfătuiesc cu dumneata într-o problemă. N-are de-a face cu lagărul.

— Despre generalul de Gaulle?

— Nu, şi lasă gluma. Am primit o scrisoare importantă. Adică importantă pentru mine.

Mi-am încordat tot trupul ca să alung somnul care mă cuprindea, m-am dezmorţit şi am început să ascult.

— Ţi-am mai spus că fiica şi soţia mea sînt la Moscova. Nu s-au atins de ele. Fiica mea vrea să se mărite. Am primit o scrisoare de la ea. Şi de la logodnicul ei. Uite aici.

Rabinovici scoase de sub pernă un teanc de scrisori, un teanc de foi frumoase, acoperite cu un scris clar şi repezit. M-am uitat, literele nu erau ruseşti, ci latine.

— Moscova a permis ca aceste scrisori să-mi fie trimise. Ştii engleză?

— Eu? Engleză? Nu.

— Asta-i în engleză. De la logodnic. Îmi cere permisiunea pentru căsătoria cu fata mea. Scrie aşa: „Părinţii mei au fost de acord, a rămas doar încuviinţarea părinţilor viitoarei mele soţii. Vă rog, dragul meu tată...". Şi uite şi scrisoarea fiică-mi: „Papa, soţul meu, căpitanul de prim rang Tolly, ataşat naval al Statelor Unite ale Americii, îţi cere încuviinţarea pentru căsătoria noastră. Papa, răspunde cît mai repede".

— Ce-i cu aiureala asta? l-am întrebat.

— Nu-i nici o aiureală, e scrisoarea căpitanului Tolly, adresată mie. Şi scrisoarea fiicei. Şi scrisoarea soţiei.

Rabinovici dibui încet un păduche sub haine, pe piept, îl scoase şi-l strivi de prici.

— Fiica dumitale îţi cere încuviinţarea pentru căsătorie?

— Da.

— Logodnicul fiicei dumitale, căpitanul de prim rang Tolly, ataşatul naval al Statelor Unite ale Americii, îţi cere încuviinţarea pentru căsătoria cu fata dumitale?

— Da.

— Atunci dă fuga la comandant şi fă-i o cerere să-ţi aprobe trimiterea unei scrisori urgente.

— Dar eu nu vreau să le dau încuviinţarea. Tocmai despre asta voiam să mă sfătuiesc cu dumneata.

Eram pur şi simplu copleşit de scrisori, de toată povestea asta, de comportamentul lui Isai Rabinovici.

— Dacă îmi dau acordul, n-am s-o mai văd niciodată. Ea o să plece cu căpitanul Tolly.

— Ascultă-mă, Isai Davîdovici. În curînd o să ai şaptezeci de ani. Eu te consider un om raţional.

— Aşa simt eu acum, n-am reflectat îndeajuns la situaţia asta. O să trimit mîine răspunsul. E timpul să dormim.

— Mai bine sărbătorim mîine evenimentul. O să mîncăm caşa înaintea supei. Iar supa după caşă. Am mai putea să prăjim pîine. Să facem pesmeţi. Să fierbem pîine în apă. Ce zici, Isai Davîdovici?

Nici chiar un cutremur nu m-ar fi împiedicat să dorm, să cad într-un somn-uitare de sine. Am închis ochii şi am uitat de căpitanul Tolly.

A doua zi Rabinovici a scris scrisoarea şi a aruncat-o în cutia poştală de lîngă postul de gardă.

Puţin după aceea m-au dus la proces, m-au judecat şi peste un an m-au adus din nou în aceeaşi zonă specială. Nu mai aveam fular şi nici starostele acela nu mai era aici. Am venit ca un mierlitor oarecare al lagărelor, un om-fitil fără semne particulare. Dar Isai Rabinovici m-a recunoscut şi mi-a adus o bucată de pîine. Isai Davîdovici îşi consolidase poziţia la administraţie şi învăţase să nu se gîndească la ziua de mîine. Mina fusese cea care îl învăţase.

— Parcă erai aici cînd s-a măritat fata mea.

— Eram, cum să nu.

— Istoria asta are şi o continuare.

— Spune-mi-o.

— Căpitanul Tolly s-a însurat cu fata mea, parcă aici ne opriserăm, începu el să-mi povestească.

Ochii lui zîmbeau.

— Au trăit împreună trei luni. Au dansat trei luni şi pe urmă căpitanul de prim rang Tolly a primit comanda unui cuirasat pe Oceanul Pacific şi a plecat să-şi ia postul în primire. Fiicei mele, soţia căpitanului Tolly, nu i s-a permis să iasă din ţară. Stalin vedea căsătoriile cu străinii ca pe o jignire personală. La Comisariatul Poporului pentru Afaceri străine i s-a şoptit căpitanului Tolly: „Pleacă singur, te-ai distrat la Moscova, bravo ţie. Ce te mai reţine aici? O să te mai însori o dată. Într-un cuvînt, răspunsul nostru definitiv e că femeia aceasta rămîne acasă". Căpitanul Tolly a plecat şi un an întreg n-a venit nici o scrisoare de la el. Iar peste un an, pe fata mea au trimis-o să lucreze la Stockholm, la Ambasada Suediei.

— Ca spion? Într-o muncă secretă?

Rabinovici se uită la mine dezaprobator, nemulţumit de indiscreţia mea.

— Nu ştiu, nu ştiu în ce fel de muncă. La ambasadă. Fiică-mea a lucrat acolo o săptămînă. Apoi a sosit un avion din America şi ea a plecat la bărbatul ei. Acum nu voi mai aştepta scrisori din Moscova.

— Şi autorităţile de aici?

— Autorităţile locale se tem, nu îndrăznesc să aibă opinii separate în asemenea probleme. A venit un anchetator de la Moscova, m-a interogat pe tema asta şi a plecat.

Fericirea lui Isai Rabinovici nu s-a terminat aici. Mai presus de orice minune a fost minunea îndeplinirii sentinţei la sorocul stabilit, pînă la ultima zi, fără să fie puse la socoteală şi zilele de muncă.

Organismul fostului agent de asigurări s-a dovedit a fi atît de rezistent, încît Isai Rabinovici a lucrat şi ca om liber în Kolîma pe un post de inspector de finanţe. Pe Continent nu i-au dat drumul. Rabinovici a murit cu vreo doi ani înainte de Congresul XX al Partidului.

1965

Crucea

Preotul orb traversă curtea încercînd cu piciorul scîndura îngustă ca o pasarelă de vapor, aşternută pe pămînt. Mergea încet, aproape fără să se poticnească, fără să calce pe-alături, tatonînd potecuţa de lemn cu vîrfurile pătrate ale cizmelor uriaşe şi ponosite ale feciorului său. În fiecare mînă ducea cîte o căldare cu fiertură fumegîndă pentru caprele lui, închise într-o magazie joasă şi întunecată. Avea trei capre: Maşka, Ella şi Tonia, nume alese cu dibăcie, în sonorităţi diferite. De obicei, la chemarea lui răspundea doar capra numită. Dimineaţa însă, la ora cînd li se dădea de mîncare, caprele behăiau haotic din răsputeri, îşi vîrau pe rînd boticurile prin crăpătura din uşa magaziei. Cu o jumătate de oră mai devreme, preotul le mulsese şi dusese în casă doniţa mare cu laptele aburind. În veşnica lui beznă, greşea adesea la muls şi jetul subţire de lapte curgea fără zgomot pe lîngă doniţă. Caprele se uitau îngrijorate cum propriul lor lapte curge direct pe pămînt. Sau, poate, nu se uitau.

Greşea adesea, nu numai pentru că era orb. Gîndurile îl împiedicau la fel de tare şi, strîngînd cu mîna caldă ugerul răcoros al caprei, uita adesea de sine şi de treaba pe care o făcea, absorbit mereu de problemele familiei sale.

Preotul orbise la puţină vreme după moartea fiului său, soldat în Armata Roşie, într-o companie de arme chimice, ucis pe frontul de Nord. Glaucomul, „apa galbenă", se agravase brusc şi preotul îşi pierduse vederea. Mai avea şi alţi copii - doi băieţi şi două fete -, dar acesta, mijlociul, era cel preferat, de parcă ar fi fost singurul fiu.

El făcea singur toată munca legată de capre: le îngrijea, le hrănea, curăţa după ele, le mulgea şi munca aceasta disperată şi inutilă era măsura afirmării lui în viaţă. Orbul se obişnuise să fie cel care-şi hrănea familia numeroasă, să se ocupe de ceva şi să aibă un loc în viaţă, să nu depindă de nimeni: nici de societate, nici de propriii săi copii. Îi ordonase soţiei să noteze cu grijă cheltuielile pentru capre şi venitul adus de vînzarea laptelui în timpul verii. În oraş, oamenii cumpărau cu plăcere lapte de capră, îl socoteau deosebit de folositor împotriva tuberculozei. Această opinie n-avea prea multă valoare medicală, oricum nu mai multă decît faimoasele porţii de carne de căţeluş negru, pe care cineva o recomandase bolnavilor de tuberculoză. Orbul şi nevasta lui beau în fiecare zi un pahar-două de lapte pe zi şi costul lor trebuia să fie şi el notat, la ordinul preotului. Încă din prima vară s-a văzut că hrana caprelor e mult mai scumpă decît laptele vîndut. În plus, taxele pe „animale mici" nu erau chiar aşa mici, însă nevasta preotului i-a ascuns adevărul, spunîndu-i că există un profit de pe urma caprelor. Şi preotul orb i-a mulţumit lui Dumnezeu că-i dăduse putere să-şi ajute cît de cît nevasta.

Nevasta lui - pe care toată lumea din oraş o numise preoteasă pînă în 1928, iar din 1929 încetaseră să-i mai spună aşa (aproape toate bisericile fuseseră dinamitate, iar catedrala „rece"[1], în care cîndva se rugase Ivan cel Groaznic, era acum transformată în muzeu) - fusese pe vremuri atît de trupeşă, atît de grasă, încît chiar şi băiatul ei, de vreo şase ani, făcea nazuri şi plîngea, spunînd: „Nu vreau să merg cu tine, mi-e ruşine. Eşti aşa de grasă...". Nu mai era grasă de multă vreme, dar trupul ei imens păstra urmele obezităţii, urmele nesănătoase ale unui cardiac. Abia mai mergea prin casă, deplasîndu-se anevoie de la cuptorul din bucătărie la fereastra din odaie. La început, preotul o mai ruga să-i citească din vreo carte, dar ea n-avea niciodată timp. Mereu îi mai rămîneau de făcut o mie de treburi în gospodărie, să pregătească mîncarea şi pentru ei, şi

1. Este vorba de catedrala Sf. Sofia din Vologda, imposibil de încălzit, în care nu se făceau slujbe decît vara.

pentru capre. Nevasta preotului nu mergea la magazin: cumpărăturile mai mici i le făceau copiii vecinilor, cărora ea le dădea un pahar de lapte de capră sau le strecura în mînă cîte o bomboană.

Pe prichiciul sobei ruseşti se afla un ceaun, „un tuci" cum i se spunea în Nord. Ceaunul avea o margine spartă încă din primul an de căsnicie. Cînd clocotea, fiertura pentru capre curgea prin spărtură din ceaun pe prichici şi de acolo picura pe duşumea. Lîngă ceaun se vedea o oală micuţă cu caşă - prînzul preotului şi al nevestei sale. Oamenii aveau nevoie de mult mai puţin decît animalele.

Dar de cîte ceva aveau şi ei nevoie.

Nu erau chiar aşa de multe treburi, însă femeia se mişca prea lent prin casă, ţinîndu-se cu mîinile de mobile, iar la sfîrşitul zilei era atît de obosită, încît nu mai avea putere să citească. Ea adormea şi preotul se supăra. El dormea foarte puţin, deşi îşi impunea să doarmă, să doarmă... Într-o zi, fiul al doilea, venit în permisie şi necăjit de situaţia lipsită de speranţă a tatălui, îl întrebase îngrijorat:

— Papa, de ce dormi zi şi noapte? De ce dormi atît de mult?

— Eşti un prost, îi răspunsese preotul, păi în somn văd...

Fiul n-a putut să uite pînă în ultima sa zi cuvintele acestea.

Radiodifuziunea îşi trăia pe atunci prima copilărie: amatorii aveau aparate de radio cu galenă care pîrîiau, dar nimeni nu se încumeta să lege împămîntarea la radiator sau la aparatul telefonic. Preotul doar auzise de radioreceptoare, dar îşi dădea seama că, răzleţiţi prin lumea largă, copiii săi nu vor putea, nu se vor pricepe să strîngă bani ca să-i cumpere căşti pentru radio.

Orbul nu înţelegea de ce, cu cîţiva ani în urmă, fuseseră nevoiţi să plece din locuinţa unde trăiseră mai bine de treizeci de ani. Nevasta îi bălmăjise ceva nedesluşit cu gura ei mare şi ştirbă care morfolea cuvinte pline de nelinişte şi amărăciune. Ea nu-i spusese niciodată adevărul: cum miliţienii scoseseră pe uşa nefericitei lor camere scaune rupte, cutia cu fotografii şi dagherotipuri, „tuciurile" şi oalele, cîteva cărţi - rămăşiţe dintr-o bibliotecă bogată cîndva - şi cufărul unde era păstrat ultimul obiect de valoare: o cruce mare de aur de purtat pe piept. Orbul nu înţelegea nimic, îl duseseră în noua locuinţă, în timp ce el se ruga în tăcere lui Dumnezeu. Au fost duse şi caprele ce behăiau speriate la noua locuinţă, unde le-a instalat un cunoscut de-al lor, dulgher. O singură capră a pierit în învălmăşeală: a patra, Ira.

Noii chiriaşi ai fostei locuinţe a preotului de pe malul rîului, un tînăr procuror orăşenesc cu eleganta sa soţie, aşteptau la Hotel

Central să fie anunţaţi că locuinţa a fost eliberată. În camera preotului, care stătea vizavi, au fost mutaţi un lăcătuş cu familia, iar cele două camere ale lăcătuşului au revenit procurorului. Procurorul orăşenesc nu i-a văzut, nu i-a zărit vreodată nici pe preot, nici pe lăcătuşul căruia îi ocupase locul proaspăt părăsit.

Preotul şi nevasta lui îşi aminteau rar de vechea locuinţă, el – pentru că era orb, ea – pentru că acolo îndurase prea multe necazuri şi avusese prea puţine bucurii. Preotul n-a aflat niciodată că nevasta lui, cît mai fusese în stare, copsese plăcinte şi le vînduse în piaţă, scrisese fără încetare scrisori rudelor şi cunoscuţilor, cu rugămintea să le dea o mînă de ajutor ei şi bărbatului său orb. Şi uneori i se trimiteau bani, sume mici, cu care putea totuşi să cumpere fîn şi turte de seminţe pentru capre, să plătească taxele şi păstorul.

Ar fi trebuit să vîndă de mult caprele – ele doar o împovărau –, dar femeia nici nu îndrăznea să se gîndească la asta: îngrijirea lor era singura îndeletnicire a bărbatului ei orb. Amintindu-şi ce om energic şi plin de viaţă fusese el înainte de boala cumplită, nu găsea forţa să-i vorbească despre vînzarea caprelor. Şi totul continua ca mai înainte.

Ea le scria şi copiilor care crescuseră de mult şi aveau propriile lor familii. Ei îi răspundeau la scrisori, toţi îşi aveau grijile lor, aveau copii; de fapt, nu-i răspundeau chiar toţi.

Fiul cel mare se lepădase de tatăl lui încă din anii '20. Pe atunci era moda să te lepezi de părinţi; nu puţini scriitori, celebri mai tîrziu, şi-au început cariera literară cu asemenea declaraţii. Fiul cel mare nu era nici poet, nici ticălos, pur şi simplu era temător în faţa vieţii, iar cînd la serviciu au început să-l hărţuiască cu discuţii despre „originea socială", a dat o declaraţie la ziar în acest sens. Declaraţia nu i-a folosit la nimic şi el şi-a purtat semnul lui Cain pînă la moarte.

Fiicele preotului se măritaseră. Cea mare locuia undeva în Sud, nu dispunea de bani, îi era frică de bărbat, dar trimitea adesea acasă scrisori lăcrimoase, în care îşi vărsa amarul, iar bătrîna mamă îi răspundea vărsînd lacrimi pe scrisorile fie-sii şi o alina. Fata cea mare îi trimitea o dată pe an un pachet cu struguri de cîteva zeci de kilograme. Dar din Sud pachetul făcea drum lung. Mama nu-i scria niciodată fiică-sii că an de an strugurii ajungeau gata stricaţi la destinaţie; din tot pachetul putea să aleagă doar cîteva boabe pentru ea şi bărbatul ei. Dar de fiecare dată mama îi mulţumea, îi mulţumea umilă şi se ruşina să-i ceară bani.

Cea de-a doua fiică era felceriţă şi după ce s-a măritat s-a gîndit să-şi pună deoparte salariul de mizerie şi să-l expedieze tatălui orb. Bărbatul ei, care lucra în sindicat, a fost de acord şi timp de trei luni fata şi-a trimis cîştigul în casa părintească. Dar după ce a născut, n-a mai lucrat, zi şi noapte robotind pe lîngă gemenii ei. Curînd a ieşit la iveală că bărbatul, activistul sindicalist, era un beţivan înrăit. Cariera lui a luat-o repede la vale şi după doi ani a ajuns agent de aprovizionare, dar nici pe postul acesta n-a putut să se menţină prea multă vreme. Nevasta lui cu doi copii mici, rămasă fără nici un mijloc de existenţă, s-a întors la muncă, zbătîndu-se din răsputeri să se descurce, ea şi copiii, cu un salariu de soră medicală. Cum ar fi putut să-i mai ajute pe bătrîna ei mamă şi pe tatăl orb?

Mezinul nu era însurat. Ar fi trebuit să rămînă cu părinţii lui, dar el a preferat să-şi încerce norocul de unul singur. De la fratele mijlociu rămăsese moştenire o puşcă de vînătoare, un Zauer aproape nou, fără cocoş. Tatăl i-a poruncit mamei să vîndă puşca cu nouăzeci de ruble. Cu douăzeci de ruble i-au fost cusute mezinului două rubăşti de satin, iar el a plecat la Moscova, la o mătuşă, şi a intrat ca muncitor într-o fabrică. Mezinul trimitea bani acasă, dar sume mici de cîte cinci-zece ruble pe lună. Curînd însă, a fost arestat şi deportat pentru o participare la un miting ilegal şi i s-a pierdut urma.

Preotul orb şi nevasta lui se sculau întotdeauna la şase dimineaţa. Bătrîna mamă făcea focul în sobă, orbul se ducea să mulgă caprele. Nu mai erau bani deloc, dar bătrîna reuşise să împrumute cîteva ruble de la vecini. Banii trebuiau însă daţi înapoi, iar de vîndut nu mai aveau nimic: lenjeria de corp, feţele de masă, aşternuturile, scaunele – toate fuseseră vîndute de mult, schimbate pe făină pentru capre şi pe crupe pentru supă. Ambele verighete şi un lănţişor de argint fuseseră vîndute la Torgsin[1] încă de anul trecut. Doar la marile sărbători se fierbea supă cu carne; tot la sărbători bătrînii cumpărau şi zahăr. Dacă trecea cineva pe la ei şi lăsa vreo bomboană sau vreo chiflă, bătrîna mamă le lua, le ducea în odaie şi le punea în degetele uscate şi nervoase, care se mişcau fără încetare, ale bărbatului ei orb. Şi amîndoi rîdeau şi se sărutau: bătrînul preot săruta degetele neves-

1. Instituţie de comerţ cu străinii, înfiinţată în 1931, la care aveau acces şi cetăţenii sovietici. Aceştia puteau primi alimente şi mărfuri de consum în schimbul unor obiecte de valoare (metale şi pietre preţioase, antichităţi etc.). A fost desfiinţată în 1936.

tei sale – umflate, murdare, crăpate şi deformate de munca grea din gospodărie. Bătrîna plîngea şi-l săruta pe bătrîn pe creştet şi amîndoi îşi mulţumeau unul altuia pentru tot binele pe care şi-l făcuseră în viaţă şi pentru tot ce făceau acum unul pentru celălalt.

În fiecare seară preotul stătea în faţa icoanei şi se ruga fierbinte, mulţumindu-i iarăşi şi iarăşi lui Dumnezeu pentru nevasta pe care i-o dăduse. Uneori nu se aşeza cu faţa spre icoană şi atunci nevasta se dădea jos din pat şi, luîndu-l pe după umeri, îl întorcea cu faţa spre icoana lui Iisus Hristos. Şi preotul cel orb se necăjea.

Bătrîna se străduia să nu se gîndească la ziua de mîine. Dar iată că veni dimineaţa cînd n-au mai avut ce să le dea de mîncare caprelor. Preotul cel orb se trezi şi începu să se îmbrace, căutîndu-şi pe dibuite cizmele de sub pat. Bătrîna se puse pe urlat şi pe plîns, de parcă ea ar fi fost vinovată că nu mai aveau nimic de mîncare.

Orbul îşi încălţă cizmele şi se aşeză în fotoliul moale, tapisat cu o muşama peticită. Toate celelalte mobile fuseseră vîndute de multă vreme, dar preotul nu ştia: bătrîna mamă îi spusese că le dăruise fiicelor.

Preotul cel orb stătea răsturnat în fotoliu şi tăcea. Dar pe faţa lui nu era nici urmă de derută.

— Dă-mi crucea, spuse el, întinzînd ambele mîini şi mişcîndu-şi nerăbdător degetele.

Nevasta se duse şchiopătînd la uşă şi o închise cu cîrligul. Ridicară împreună masa şi scoaseră de sub ea un cufăr. Nevasta preotului luă o cheiţă dintr-o cutie de lemn cu aţe şi deschise cufărul. Cufărul era plin de tot felul de lucruri, dar ce lucruri... Cămăşuţe de-ale fetelor şi băieţilor, pachete de scrisori îngălbenite pe care şi le scriseseră unul celuilalt cu patruzeci de ani în urmă, lumînările de nuntă, ornate cu modele din sîrmă (înfloriturile de ceară căzuseră de mult), gheme de lînă în diferite culori, legături cu rămăşite de pînză pentru petice. Şi chiar pe fundul cufărului – două cutiuţe din cele în care se păstrează medalii, ceasuri sau obiecte preţioase.

Femeia oftă din greu, se îndreptă mîndră şi deschise cutioara în care, pe o pernuţă din atlas ce părea încă nouă, se afla o cruce de purtat pe piept cu silueta lui Iisus Hristos sculptată pe ea. Crucea era roşiatică, din aur curat.

Preotul cel orb pipăi crucea.

— Adu toporul, spuse el încet.

— Nu, nu trebuie, şopti ea şi-l îmbrăţişă pe orb, încercînd să-i ia crucea din mînă, dar preotul cel orb smulse crucea din degetele noduroase şi umflate ale nevestei sale, lovind-o dureros peste mînă.

— Adu-l, spuse el, adu-l... Crezi oare că Dumnezeu se află în crucea asta?

— Eu n-am s-o fac, dar tu, dacă vrei...

— Da, da, am s-o fac singur, doar eu.

Nevasta preotului, aproape înnebunită de foame, şontîcăi pînă la bucătărie, unde ţinea întotdeauna toporul şi un lemn uscat pentru surcele ca să aprindă focul la samovar.

Aduse toporul în odaie, lăsă cîrligul la uşă şi începu să plîngă fără lacrimi, scoţînd ţipete scurte.

— Nu te uita, zise preotul cel orb, punînd crucea pe podea.

Dar ea nu putea să nu se uite. Crucea era răsturnată, cu figurina lui Iisus în jos. Preotul cel orb pipăi crucea şi ridică toporul. Lovi, dar crucea sări într-o parte şi zăngăni uşor pe podea; bătrînul n-o nimerise. Preotul pipăi crucea, o puse în locul dinainte şi ridică din nou toporul. De data aceasta crucea se îndoi şi preotul putu s-o frîngă cu degetele. Fierul era mai tare ca aurul, aşa că nu i-a fost deloc greu s-o rupă.

Nevasta preotului nu mai plîngea, nu mai ţipa, ca şi cum crucea sfărîmată ar fi încetat să mai fie ceva sfînt, devenind doar un metal preţios, o pepită de aur. Bătrîna înveli în grabă şi totuşi foarte încet bucăţelele din cruce în nişte cîrpe şi le puse înapoi în cutiuţa pentru medalii.

Îşi puse ochelarii şi cercetă atent lama toporului, nu cumva să fi rămas pe ea fărîmiţe de aur.

După ce toate lucrurile au fost ascunse în cufărul aşezat la locul lui, preotul îşi puse mantaua din pînză impermeabilă şi căciula, luă doniţa şi traversă curtea pe lîngă scîndura lungă, înnădită, să mulgă caprele. Întîrziase cu mulsul, era ziuă de-acum şi magazinele se deschiseseră. Magazinele Torgsin, unde se vindeau alimente la schimb cu aur, se deschideau la zece dimineaţa.

1959

Cursurile

Înainte de orice:

Omului nu-i place să-şi amintească relele întîmplate. Această trăsătură a firii omeneşti face viaţa mai uşoară. Puteţi verifica şi

singuri. Memoria voastră tinde să reţină binele, clipele luminoase şi să le uite pe cele tensionate şi întunecate. În situaţiile grele de viaţă nu se leagă nici o prietenie. Memoria nu ne „restituie" nicidecum uniform tot trecutul, episod după episod. Nu, ea le alege doar pe acelea cu care se poate trăi mai uşor şi mai plăcut. Este un fel de reacţie de autoapărare a organismului. Este o trăsătură a firii omeneşti care, de fapt, deformează adevărul. Dar ce este adevărul?

În numeroşii ani petrecuţi la Kolîma, lunile de studiu la cursurile de felcer de pe lîngă spitalul lagărului din apropierea Magadanului au fost cea mai bună perioadă. Aceeaşi părere o împărtăşesc toţi deţinuţii care au trăit chiar şi doar o lună-două la kilometrul 23 pe şoseaua Magadanului.

Cursanţii erau veniţi din toate colţurile Kolîmei: din nord şi din sud, din vest şi din sud-vest. Punctul cel mai sudic era mult mai nordic decît acel cătun de pe malul oceanului, unde fuseseră aduşi.

Cursanţii din Direcţiile mai depărtate se străduiau să ocupe priciurile de jos, nu pentru că se împrimăvăra, ci din pricina incontinenţei urinare de care suferea aproape fiecare deţinut „miner". Petele întunecate de pe obraji, urme ale unor vechi degerături, ce semănau cu marcajele cu fierul roşu de pe pielea vitelor ce aparţineau statului, erau pecetea cu care-i stigmatiza Kolîma. Pe feţele „provincialilor"[1] vedeai acelaşi zîmbet posomorît al neîncrederii şi al furiei ascunse. Toţi „minerii" şchiopătau uşor: trăiseră lîngă polul frigului, atinseseră polul foamei. Deplasarea la cursurile de felcer era pentru ei o aventură de rău augur. Fiecăruia i se părea că este un şoarece, un şoarece pe jumătate mort pe care pisica-soartă îl lăsase din gheare ca să se joace un pic cu el. Şi de ce nu? Nici şoarecii n-au nimic împotriva unui asemenea joc. Iar pisica pesemne o ştie.

„Provincialii" terminau cu lăcomie ţigările cu mahorcă ale „filfizonilor". Nu se încumetau totuşi să se repeadă să ia un chiştoc în faţa tuturor, deşi în minele aurifere şi de cositor vînătoarea deschisă a mucurilor de ţigară era o conduită întru totul onorabilă pentru un deţinut adevărat. Doar după ce se asigura că nu e nimeni în jur, „provincialul" înhăţa iute chiştocul şi-l vîra în buzunar, îl strivea între degete, ca mai tîrziu, într-o clipă de răgaz, să-şi răsucească o ţigară „personală". Mulţi „filfizoni" sosiţi de curînd de pe mare cu

1. Provinciali erau numiţi deţinuţii care nu erau din Magadan, capitala Kolîmei.

vaporul sau în convoi cu trenul mai păstrau cîte o cămaşă civilă, o cravată, o şapcă.

Jenea Kaţ îşi scotea în fiecare minut din buzunar o oglindă minusculă de soldat şi îşi pieptăna cu grijă buclele dese cu un pieptene ştirb. „Provincialilor" tunşi la zero li se părea că Jenea Kaţ se poartă ca un „filfizon", dar nu-i făceau observaţie, „nu-l învăţau cum să trăiască"; era interzis printr-o lege nescrisă a lagărelor.

Cursanţii au fost instalaţi într-o baracă destul de curată, tip „vagon", cu priciuri supraetajate, unde locurile de dormit erau separate. Se spune că asemenea priciuri sînt mai igienice şi, în plus, mîngîie privirea şefilor. Păi cum nu? Fiecare îşi are locul său. Dar veteranii plini de păduchi, veniţi de departe, ştiau că au prea puţină carne pe oase ca să se poată încălzi singuri, iar lupta cu păduchii era la fel de grea şi pe priciurile tip „vagon", şi pe cele comune. „Provincialii" îşi aminteau cu nostalgie priciurile comune din barăcile îndepărtate din taiga, duhoarea şi ambianţa înăbuşitoare a lagărelor de tranzit.

Cursanţii mîncau la cantina unde îşi lua masa şi personalul spitalului. Prînzurile erau mult mai consistente decît cele de la mină. „Minerii" veneau să ceară supliment şi li se dădea. Veneau şi a doua oară şi bucătarul le umplea liniştit gamela adusă la ghişeu. La mină nu se întîmpla niciodată aşa ceva. Gîndurile se mişcau lent în creierul pustiit şi hotărîrea se închega tot mai clar, tot mai categoric: să rămînă la cursuri cu orice preţ, să ajungă „student", să facă în aşa fel ca ziua de mîine să semene cu cea de azi. Ziua de mîine era la propriu ziua de mîine. Nimeni nu se gîndea la munca de felcer, la calificarea medicală. Le era teamă să se gîndească la un viitor atît de îndepărtat. Nu, conta doar ziua de mîine cu aceeaşi ciorbă de varză la prînz, cu cambulă fiartă, cu caşă de mei la masa de seară, cu durerea ce se domolea a osteomielitei ascunse în obielele rupte, vîrîte în cizmele vătuite, făcute de mînă.

Cursanţii erau epuizaţi de zvonuri, care de care mai alarmant, de *paraşe*, cum li se spunea în lagăr. Unii spuneau că la examene nu vor fi lăsaţi să se prezinte deţinuţii trecuţi de treizeci sau patruzeci de ani. În baraca viitorilor cursanţi erau oameni şi de nouăsprezece, şi de cincizeci de ani. Alţii ziceau că aceste cursuri nu vor începe deloc, că autorităţile s-au răzgîndit, n-au mijloace, iar mîine vor trimite cursanţii la muncile în comun şi – cel mai îngrozitor pericol – îi vor întoarce de unde au venit, la minele de aur şi de cositor.

Într-adevăr, a doua zi cursanţii au fost sculaţi la şase dimineaţa, aliniaţi lîngă postul de pază şi duşi vreo zece kilometri mai departe, să niveleze drumul. Munca în pădure a drumarului, la care visa orice deţinut care lucrase în mină, aici li s-a părut neobişnuit de grea, umilitoare şi nedreaptă. Cursanţii s-au „străduit" în aşa fel, încît în ziua următoare nu i-au mai dus nicăieri.

Umbla vorba că şeful a interzis ca femeile şi bărbaţii să studieze împreună. Că deţinuţii condamnaţi potrivit articolului 58, punctul 10 (propagandă antisovietică), considerat pînă acum ca fiind de „drept comun", nu vor fi admişi la examene. La examene! Iată cuvîntul esenţial. Căci trebuia dat un examen de admitere. Ultimul examen de acest gen din viaţa mea fusese concursul de admitere la facultate. Asta se întîmplase de mult, de foarte multă vreme. Nu-mi mai aminteam nimic. Celulele creierelui meu nu se mai antrenaseră ani la rînd, fuseseră înfometate şi îşi pierduseră pentru totdeauna capacitatea de a asimila informaţii şi de a le reproduce. Examene! Am avut un somn agitat. Nu găseam nici o soluţie. Examen ca pentru absolvirea a şapte ani de şcoală. Incredibil! Toată povestea asta n-avea legătură nici cu munca în libertate, nici cu cea în detenţie. Examene!

Din fericire, primul examen a fost la limba rusă. Dictarea – o pagină din Turgheniev – a fost citită de Borski, un felcer dintre deţinuţi, bun cunoscător al literelor ruseşti. Dictarea a fost notată cu cea mai mare notă, astfel că am fost scutit de proba orală. Exact cu douăzeci de ani în urmă, în aula Universităţii din Moscova, dădusem lucrarea scrisă pentru admitere la facultate şi fusesem scutit de probele orale. Istoria se repeta, prima oară ca tragedie[1], a doua oară ca farsă. Deşi cazul meu nu putea fi numit farsă.

Încet-încet, odată cu senzaţia unei dureri fizice, am început să prefir în minte celulele memoriei: trebuia să mi se reveleze ceva important, ceva interesant. Împreună cu bucuria primului succes a venit şi bucuria amintirii: îmi uitasem de mult viaţa dinainte, uitasem şi ce era legat de universitate.

Următorul examen a fost matematica: lucrare scrisă. Spre propria mea uimire, am rezolvat repede problema dată la examen. Concentrarea nervoasă şi-a spus cuvîntul, resturile de forţe s-au

1. Posibilă referire la excluderea lui din facultate, în 1928, pentru „tăinuirea originii sociale" (nu declarase că tatăl era preot).

mobilizat să afle soluţia potrivită în chip miraculos şi inexplicabil. Cu o oră înainte de examen şi o oră mai tîrziu n-aş fi putut rezolva problema.

În toate instituţiile de învăţămînt, fără excepţie, există o probă obligatorie de examen: *Constituţia URSS*. Totuşi, ţinînd cont de „contingent", şefii de la KBO[1] din lagăr au eliminat cu totul această probă alunecoasă, spre satisfacţia tuturor.

A treia probă a fost chimia. Ne examina A.I. Boicenko, fost doctor în chimie, fost cercetător al Academiei de Ştiinţe din Ucraina, acum – şeful laboratorului, un om hîtru, pedant şi vanitos. Dar problema mea nu ţinea de însuşirile omeneşti ale lui Boicenko. Pentru mine, chimia era o materie cît se poate de insuportabilă. Chimia se învaţă în şcoala medie. Iar eu trecusem prin şcoala medie în anii Războiului Civil. S-a întîmplat că profesorul nostru de chimie, Sokolov, fost ofiţer, a fost împuşcat în timpul lichidării complotului lui Noulens[2] în Vologda, iar eu am rămas fără chimie pentru totdeauna. Nu ştiam care e compoziţia aerului, formula apei mi-o aminteam doar datorită unui vechi cîntec studenţesc:

Cizmele mele nu-s „mişto",
Iau tot timpul H_2O.

Anii următori au arătat că se poate trăi şi fără chimie, aşa că începusem să uit toată istoria aceasta, cînd, în al patruzecilea an al vieţii mele, s-a văzut deodată că am nevoie de chimie, exact de cea din programa şcolii medii.

Cum să-i explic lui Boicenko că eu, care scrisesem în formular: „studii medii încheiate, studii superioare întrerupte", tocmai chimia n-o învăţasem?

N-am cerut ajutor nici de la colegi, nici de la autorităţi. Viaţa – de închisoare şi lagăr – mă obişnuise să contez numai pe mine. Şi a început „chimia". Îmi amintesc şi astăzi întreaga derulare a acestui examen.

— Ce sînt oxizii şi acizii?

Am început să-i dau nişte explicaţii încurcate şi inexacte. Aş fi putut să-i povestesc despre fuga lui Lomonosov la Moscova, despre execuţia societarului Lavoisier, dar despre oxizi...

---

1. Abreviere pentru Secţia de Cultură şi Educaţie.
2. Joseph Noulens (1864-1944), om politic, ambasador al Franţei în Rusia în perioada 1917-1919, acuzat de bolşevici de participare la comploturi împotriva lor.

— Spuneţi-mi formula varului...

— N-o ştiu.

— Dar formula sodei?

— N-o ştiu.

— De ce aţi venit la examen? Doar ştiţi că notez întrebările şi răspunsurile în procesul-verbal.

Eu tăceam. Dar Boicenko nu era tînăr şi mai înţelegea cîte ceva. Nemulţumit, se uită în lista cu notele mele anterioare: doi de cinci. Ridică din umeri.

— Scrieţi-mi simbolul oxigenului.

Am scris litera H.

— Ce ştiţi despre tabelul periodic al elementelor al lui Mendeleev?

Am povestit. În relatarea mea era puţină „chimie" şi mult Mendeleev. Păi cum nu? Doar fusese tatăl soţiei lui Blok!

— Puteţi să plecaţi, îmi spuse Boicenko.

A doua zi am aflat că la chimie primisem nota trei şi fusesem admis, chiar fusesem admis la cursurile de felcer în cadrul Spitalului Central al Direcţiei lagărelor de Nord-Est a NKVD.

În următoarele două zile n-am făcut nimic: am stat lungit în pat, am respirat duhoarea barăcii, privind ţintă tavanul afumat. Începea o perioadă foarte importantă, neobişnuit de importantă a vieţii mele. Simţeam lucrul acesta cu toată fiinţa mea. Păşeam pe un drum care putea să mă salveze. Trebuia să mă pregătesc nu pentru moarte, ci pentru viaţă. Şi nu ştiam ce e mai greu.

Ne-au dat hîrtie, nişte coli imense, arse la margini – urmele incendiului de anul trecut, pornit de la o explozie care distrusese întreg orăşelul Nahodka. Din colile acestea ne-am cusut caiete. Ne-au dat creioane şi tocuri.

Şaisprezece bărbaţi şi opt femei! Femeile şedeau în partea stîngă a clasei, mai aproape de lumină, bărbaţii – la dreapta, unde era mai întunecat. Un coridor lat de un metru împărţea clasa în două. Aveam bănci înguste nou-nouţe, cu o poliţă dedesubt. În asemenea bănci învăţasem şi în şcoala medie.

Mai tîrziu mi-a fost dat să nimeresc în Ola, o aşezare pescărească. Lîngă şcoala evencilor din Ola se afla un pupitru; am cercetat îndelung acest obiect misterios pînă să-mi dau seama că e pupitrul lui Erisman[1].

---

1. Feodor Feodorovici Erisman (1842-1915), igienist rus de origine elveţiană, care, printre altele, s-a ocupat şi de probleme ale igienei şcolare.

N-aveam nici un fel de manuale, iar ca material didactic – doar cîteva planşe de anatomie.

Să înveţi ceva era un act eroic, iar să-i înveţi pe alţii – o faptă vitejească.

Să începem cu eroii. Nici unul dintre noi, femei sau bărbaţi, nu visa să ajungă felcer ca să ducă un trai fără griji în lagăr, să se transforme cît mai repede într-un „halat alb".

Pentru cîţiva, printre care mă număram şi eu, cursurile însemnau salvarea vieţii. Şi, deşi mă apropiam de patruzeci de ani, îmi dădeam toată silinţa şi învăţam la limita de sus a forţelor fizice şi sufleteşti. În afară de asta, speram să-i pot ajuta pe unii şi să-mi reglez socotelile – unele vechi de zece ani – cu alţii. Speram să redevin om.

Altora, cursurile le ofereau o profesie pentru toată viaţa, le lărgeau orizontul, le aduceau nu puţine cunoştinţe de cultură generală, le făgăduiau o solidă poziţie socială în lagăr.

În prima bancă, pe locul dinspre culoarul de trecere, şedea Min Garipovici Şabaev – scriitorul tătar Min Şabai –, condamnat potrivit articolului ASA, jertfă a anului 1937.

Stăpînea foarte bine limba rusă, la cursuri îşi lua notiţe în ruseşte, deşi proza lui era scrisă în tătară, cum am aflat mulţi ani mai tîrziu. În lagăr, mulţi îşi ascundeau trecutul. Era logic şi explicabil nu doar în cazul foştilor anchetatori şi procurori. Pretutindeni în detenţie, scriitorul – ca intelectual, om al muncii intelectuale, „ochelarist" – trezea întotdeauna ura atît a tovarăşilor lui, cît şi a autorităţilor. Şabaev înţelesese lucrul acesta de multă vreme, prin urmare se dădea drept agent comercial şi nu se amesteca în discuţiile despre literatură. În opinia lui, aşa era mai bine, era mai liniştit. Le zîmbea tuturor şi mesteca neîncetat cîte ceva. A fost unul dintre cursanţii care a început să se buhăiască, să se umfle – anii de muncă în mină nu trecuseră peste el fără să lase urme. Era mai mult decît entuziasmat de cursuri: „Înţelegi, am patruzeci de ani şi pentru prima oară în viaţă am aflat că omul are doar un ficat. Credeam că are doi, pentru că toate sînt cîte două."

Prezenţa splinei în corpul uman l-a adus pe Min Garipovici în culmea extazului.

După eliberare, Min Garipovici n-a lucrat ca felcer, ci s-a întors la munca de aprovizionare, atît de dragă inimii lui. Să devii agent de aprovizionare era o perspectivă mai seducătoare decît o carieră medicală.

Lîngă Şabaev stătea Bokis, un leton cu o statură de uriaş, viitorul campion al Kolîmei la ping-pong. „Aterizase" la spital de mai bine de un an, la început ca bolnav, apoi ca infirmier din rîndul bolnavilor. Medicii i-au făgăduit şi i-au aranjat o diplomă. Cu diploma de felcer în buzunar, Bokis a plecat în taiga şi a văzut minele aurifere. Taigaua a fost pentru el o vedenie înfricoşătoare, dar pe Bokis nu l-a speriat ceea ce ar fi trebuit să-l sperie, şi anume descompunerea propriului suflet. Indiferenţa nu este chiar o ticăloşie.

Al treilea era Buka, un soldat chior din al Doilea Război Mondial, condamnat pentru jefuirea cadavrelor. Trei luni de mină l-au aruncat pe Buka înapoi, pe un pat de spital. Cei şapte ani de şcoală, firea lui îngăduitoare şi şiretenia de ucrainean se împletiseră într-un întreg şi el a fost admis la cursuri. Cu un singur ochi, Buka văzuse la mină la fel de mult ca alţii cu doi ochi, văzuse mai ales că trebuie să-ţi clădeşti un destin cît mai departe de articolul 58 şi nenumăratele lui variante. La cursuri, nu exista un om mai ascuns decît Buka.

După două luni, Buka a înlocuit bandajul negru cu un ochi artificial. Numai că în rezerva spitalului nu erau ochi căprui şi a trebuit să accepte unul albastru. Deşi prima impresie era puternică, toată lumea s-a obişnuit repede, mai repede decît însuşi Buka, cu ochii lui de culori diferite. Am încercat să-l consolez cu povestea despre ochii lui Alexandru Macedon. Buka m-a ascultat politicos, a mormăit ceva nedesluşit şi s-a depărtat de mine: ochii lui Alexandru Macedon aduceau a ceva „politic".

Al patrulea din colţul de lîngă perete era Labutov, şi el soldat în al Doilea Război Mondial, ca Buka. Radiotelegrafist, om ager şi orgolios, el construise un radio în miniatură cu care asculta emisiunile naziştilor. I-a povestit despre asta unui camarad şi a fost denunţat. Tribunalul l-a condamnat la zece ani pentru ASA. Labutov terminase liceul, îi plăcea să deseneze tot felul de scheme asemănătoare cu hărţile de mari dimensiuni ale statului-major: cu săgeţi, semne şi cu denumirea cursurilor, să zicem, de anatomie – *Operaţia* sau *Inima*. În acea dimineaţă de primăvară cînd ne-au mînat la muncă, Labutov avea chef să se scalde într-un şanţ din apropiere şi noi l-am oprit cu greu. Din el a ieşit un felcer bun, cu deosebire mai tîrziu, cînd a pătruns tainele fizioterapiei, ceea ce nu era deloc greu pentru un radiotelegrafist şi electrician. Şi-a găsit un post permanent într-un cabinet de electroterapie.

În al doilea rînd şedeau Cernikov, Kaţ şi Malinski. Cernikov era un flăcău mulţumit de sine şi mereu zîmbitor. Venise şi el de pe front, condamnat potrivit unui articol de drept comun. Nu dăduse cu nasul de Kolîma, la cursuri sosise din Maglag, lagărul din Magadan. Îndeajuns de instruit ca să poată studia, el presupunea pe drept cuvînt că n-o să fie eliminat de la cursuri pentru abateri de la regulament, aşa că a început o legătură cu o cursantă.

Jenea Kaţ, prietenul lui Cernikov, era un *bîtovik* ager care-şi preţuia grozav buclele bogate. Ca staroste al cursurilor, era blînd, fără nici o autoritate asupra celorlalţi. Într-o zi, după terminarea cursurilor, în timp ce lucra în camera de gardă a unui dispensar, l-a auzit pe doctorul care examina bolnavul cerînd „Permanganat!". Jenka n-a pus pe rană un pansament muiat într-o soluţie diluată de *kalium hipermanganicum*, ci a presărat rana cu cristale violete de permanganat. Bolnavul, care ştia la perfecţie cum se tratează arsurile, nu şi-a retras braţul, n-a protestat, nici măcar n-a clipit. Era un veteran al Kolîmei. Neglijenţa lui Jenea Kaţ l-a scutit de muncă aproape o lună. În Kolîma norocul e rar. Trebuie să-l înhaţi cu fermitate şi să te agăţi de el cît te ţin puterile.

Malinski era cel mai tînăr din clasă. Avea nouăsprezece ani. Recrutat în ultimul an de război, educat în vreme de război, slab de caracter, Kostea Malinski fusese condamnat pentru jefuire de cadavre. Întîmplarea l-a adus în spitalul unde lucra un unchi de-al lui, fost terapeut la Moscova. Unchiul l-a ajutat să intre la cursuri. Cursurile nu-l prea interesau. Firea lui vicioasă sau pur şi simplu tinereţea lui l-au împins fără încetare la tot felul de aventuri în lagăr: unt obţinut cu un tichet fals, negoţ cu încălţări, călătorii în Magadan. Dădea mereu „explicaţii" în privinţa drumurilor sale (oare numai despre asta?) ofiţerilor politici. Cineva tot trebuia să fie informator.

Cursurile i-au oferit lui Kostea o profesie. Cîţiva ani mai tîrziu l-am întîlnit în satul Ola. Kostea se dădea drept felcer care absolvise cursurile de doi ani în timpul războiului, iar eu aş fi putut fi, fără să vreau, denunţătorul minciunii lui.

În 1957, în Moscova, mergeam cu Kostea în acelaşi autobuz: pălărie din velur, palton din stofă fină.

— Unde lucrezi acum?

— În medicină, am apucat-o pe drumul medicinei, mi-a strigat Kostea la despărţire.

Ceilalţi cursanţi erau oameni veniţi din lagăre miniere, oameni cu altă soartă.

Orlov era un *litiorka*, condamnat potrivit articolului „pe litere", adică era condamnat de „troika" sau de Consiliul Special.

Mecanicul moscovit Orlov ajunsese de trei ori la mină. Maşina Kolîmei l-a aruncat ca pe un deşeu în spitalul local şi de acolo a nimerit la cursuri. Miza era viaţa. Orlov nu voia să ştie de nimic în afara studiului, oricît de infinit de dificilă era medicina pentru el. Puţin cîte puţin s-a adaptat şi a început să creadă în viitorul său.

Profesor de şcoală medie, geograful Suhovencenko era mai în vîrstă decît Orlov: avea peste patruzeci de ani. Făcuse cam opt din cei zece ani de detenţie, nu mai avea mult pînă la eliberare. În plus, era dintre cei care scăpaseră teferi şi se întărise; avea o muncă liniştită şi putea să supravieţuiască. Trecuse prin stagiul de mierlitor şi rămăsese în viaţă. Lucra ca geolog care selecta eşantioane de roci şi ca ajutor al şefului unei echipe de prospectare. Dar tot binele acesta putea să dispară într-o clipă, ca fumul. Pentru că n-avea diplomă, era suficient să fie schimbat şeful. Iar amintirea anilor de mină era prea proaspătă. Însă posibilitatea să primească permisiunea de a urma cursurile era reală. Acestea ar fi trebuit să dureze opt luni, iar pînă la încheierea pedepsei rămînea extrem de puţin. Se alegea cu o meserie bună în lagăr. Suhovencenko a renunţat la echipa de geologi şi a făcut cursurile de felcer. Dar n-a ieşit un medic din el: fie n-avea vîrsta potrivită, fie n-avea calităţile sufleteşti potrivite. După terminarea cursurilor, Suhovencenko a simţit că nu putea să îngrijească bolnavi, că nu avea tăria să ia decizii ferme. În faţa lui se aflau oameni vii, nu pietre de selectat. După ce a muncit ceva timp ca felcer, s-a întors la profesia de geolog. Aşadar, el a fost dintre cei care au învăţat de pomană. Onestitatea şi bunătatea lui erau în afara oricărei îndoieli. De „politică" se temea ca de foc, n-ar fi umblat niciodată cu denunţuri.

Silaikin nu avea şapte clase, era un om în vîrstă, îi era greu să înveţe. Dacă Orlov, Kunduş şi cu mine ne simţeam cu fiecare zi tot mai siguri pe noi, lui Silaikin îi era tot mai greu. Dar el continua să studieze, contînd pe memoria lui (avea o memorie excelentă) şi pe iscusinţa de a-i duce de nas pe ceilalţi, deşi la fel de bine îi şi înţelegea. În opinia lui Silaikin, nu existau criminali, cu excepţia blatarilor. Toţi ceilalţi deţinuţi se comportaseră în libertate ca restul lumii: furaseră de la stat, greşiseră, încălcaseră legea ca orice altă persoană care nu fusese condamnată conform Codului Penal şi continua să-şi vadă de treabă. Îndeosebi anul 1937 scosese în evidenţă acest fapt

care priva ruşii de orice garanţie a aplicării legii. Închisoarea ajunsese de neevitat, nimeni n-o putea ocoli.

Şi în libertate, şi în lagăr, doar blatarii erau criminali. Silaikin era inteligent, era un bun cunoscător al sufletului omenesc şi, deşi fusese condamnat pentru escrocherie, era un om cinstit în felul lui. Există o cinste a sentimentelor, a inimii. Există şi o cinste a minţii. Nu convingerile corecte îi lipseau lui Silaikin, ci deprinderile corecte. Şi avea dreptate, pentru că înţelegea că aşa era avantajos în acea vreme. Nu încălca nici o regulă, pentru că înţelegea că nu trebuie. Nu credea în oameni şi considera că folosul personal este motorul principal al progresului social. Avea o minte ageră. La cursul de anatomie generală, cînd mult experimentatul profesor Meerzon nu reuşea să le explice cursanţilor „supinaţia" şi „pronaţia", Silaikin s-a ridicat, a cerut cuvîntul şi a întins mîna cu palma în sus, făcută căuş, zicînd: „dă-mi supă", apoi a răsucit-o puţin: „au turnat pe alături". Toată lumea, inclusiv Meerzon, a reţinut, probabil, pentru totdeauna mnemotehnica lugubră a lui Silaikin şi i-a apreciat umorul kolîmian. Şi-a dat cu succes examenele de absolvire şi a lucrat ca felcer într-o mină. A lucrat bine cu siguranţă, pentru că era deştept şi „înţelegea viaţa". „A înţelege viaţa" era lucrul cel mai important, în opinia lui.

La fel de instruit era şi colegul lui de masă, Logvinov, Iliuşa Logvinov. Condamnat pentru tîlhărie, fără să fie blatar, Logvinov a intrat tot mai mult sub influenţa infractorilor recidivişti. Văzuse limpede forţa blatarilor în lagăr: o forţă atît morală, cît şi materială. Autorităţile erau slugarnice în faţa blatarilor, se temeau de ei. Pentru blatari, lagărul era „casa lor părintească". Aproape că nu munceau, se bucurau de tot felul de privilegii şi, deşi în spatele lor se alcătuiau liste pentru convoaie şi din timp în timp apărea corbul negru cu o escortă ca să-i ducă de acolo îndeosebi pe cei mai scandalagii dintre ei – aşa e viaţa! –, aceştia o duceau la fel de bine şi în noul loc. Chiar şi în zonele disciplinare tot ei erau stăpîni.

Provenit dintr-o familie de muncitori şi condamnat pentru o crimă comisă în timpul războiului, Logvinov înţelesese că-l aşteaptă un singur drum. Şeful lagărului, care citise dosarul lui Logvinov, l-a sfătuit să meargă la cursuri. A luat cu greu examenul de admitere şi a început să înveţe cu pasiune şi disperare. Materialul medical de studiu era prea complicat pentru Iliuşa. Dar el şi-a găsit suficiente forţe sufleteşti să nu renunţe, a absolvit cursurile şi a muncit ani în şir ca felcer principal într-o secţie mare terapeutică. După ce a fost

eliberat, s-a însurat, şi-a întemeiat o familie. Cursurile i-au deschis un drum în viaţă.

Ne aflam la primul curs de chirurgie generală. Profesorul enumera numele personalităţilor din istoria medicinei mondiale.

— ... Şi în vremea noastră un savant a făcut o descoperire care a produs o cotitură în chirurgie, îndeobşte în medicină...

Colegul meu se aplecă în faţă şi rosti:

— Fleming.

— Cine a spus asta? Ridicaţi-vă!

— Eu.

— Numele?

— Kunduş.

— Staţi jos.

Am încercat un puternic sentiment de ciudă. N-aveam idee cine era Fleming ăsta. Începînd cu 1937, petrecusem aproape zece ani în închisoare şi în lagăr, fără ziare şi cărţi, şi nu ştiam decît că începuse şi se terminase războiul, că apăruse penicilina, aflasem şi de streptocid. Auzi, Fleming!

— Cine eşti? l-am întrebat pe Kunduş cu prima ocazie.

Veniserăm împreună de la Direcţia de Vest prin repartiţia mîinii de lucru, pe amîndoi ne trimisese la cursuri salvatorul nostru comun, Andrei Maksimovici Pantiuhov. Flămînziserăm împreună, el – mai puţin, eu – mai mult, dar amîndoi ştiam ce înseamnă mina. Nu ştiam însă nimic unul despre celălalt.

Şi Kunduş mi-a povestit o istorie uimitoare.

În 1941 fusese numit şeful unui raion fortificat. Constructorii ridicaseră fără grabă întărituri şi cazemate, dar într-o dimineaţă de iulie, cînd ceaţa nu se risipise încă în golf, garnizoana a văzut în rada portului, drept în faţa sa, cuirasatul german Amiralul Scheer. Cuirasatul s-a apropiat şi a mitraliat toate fortificaţiile neterminate, a transformat totul în cenuşă şi într-o grămadă de pietre. Kunduş a primit zece ani. Povestea era interesantă şi instructivă, un singur lucru era neclar: articolul ASA potrivit căruia era condamnat. Nu se putea aplica un asemenea articol pentru neglijenţa descoperită de Amiralul Scheer. Cînd am devenit mai apropiaţi, Kunduş mi-a mărturisit că fusese condamnat în faimosul „caz NKVD", unul din numeroasele procese, publice sau secrete, din vremea lui Lavrenti Beria: „cazul Leningrad", „cazul NKVD", procesul Rîkov, procesul Buharin, „cazul Kirov", toate fiind „etapele măreţului drum". Kunduş

era um om aprig şi impulsiv care, chiar şi în lagăr, nu-şi putea ţine întotdeauna în frîu ieşirile violente. Era, fără îndoială, cinstit, mai ales după ce văzuse cu ochii lui „practica" aplicată în locurile de detenţie. Munca lui din trecutul apropiat, ca şef de secţie în subordinea lui Zakovski, la Leningrad, i se înfăţişa acum cu claritate, într-o lumină adevărată. Fără să-şi piardă interesul pentru cărţi, pentru ştiinţă şi noutăţi, capabil să preţuiască o glumă, Kunduş era unul dintre cei mai fermecători cursanţi. Ca felcer a lucrat doar cîţiva ani, iar după eliberare a trecut la aprovizionare, ca stivuitor în portul din Magadan, pînă în momentul cînd a fost reabilitat şi s-a întors la Leningrad.

Amator de cărţi (îi plăceau mai ales notele şi comentariile şi nu-i scăpa nici un rînd cu scris mărunt), Kunduş poseda cunoştinţe vaste, dar dispersate, discuta cu plăcere pe teme abstracte şi în orice problemă avea o opinie personală. Întreaga lui fiinţă respingea regimul de lagăr şi violenţa. Mai tîrziu, şi-a dovedit curajul în călătoria periculoasă pe care a făcut-o pentru a se întîlni cu o deţinută spaniolă, fata unuia dintre membrii guvernului de la Madrid[1].

Kunduş avea o constituţie slabă. Toţi mîncam pisici, cîini, veveriţe şi ciori, mîncam, firește, şi stîrv de cal, dacă ne puteam procura aşa ceva. Însă după ce am ajuns felceri, am renunţat. Pe cînd lucra la secţia de neurologie, Kunduş a fiert o pisică în sterilizator şi a mîncat-o singur. Scandalul a fost înăbuşit cu greutate. Cu doamna Foame, Kunduş se întîlnise la mină şi chipul ei i se întipărise în minte.

Oare povestise totul despre el? Cine ştie? Şi de ce am şti? „Dacă nu crezi, ia-o ca basm." În lagăr nu se puneau întrebări, nici despre trecut, nici despre viitor.

La stînga mea şedea Barateli, un gruzin condamnat pentru o infracţiune la serviciu. Nu stăpînea bine limba rusă. La cursuri şi-a întîlnit un compatriot, un profesor de farmacologie, şi-a găsit susţinere şi materială, şi morală. Să vii seara tîrziu într-o „cabină" dintr-o secţie a spitalului, unde e cald şi uscat ca într-o pădure de conifere în timpul verii, să bei ceai cu zahăr sau să mănînci caşă din arpacaş cu picături mari de ulei de floarea-soarelui, să simţi bucuria dureroasă a tuturor muşchilor ce se destind, parcă prinzînd viaţă din

1. După victoria lui Franco în Spania, o parte a membrilor guvernului republican al Frontului Popular s-a refugiat în Uniunea Sovietică. Dar mulţi dintre refugiaţii spanioli comunişti au ajuns victime ale Marii Epurări staliniste, ca şi alţi comunişti străini.

nou – toate acestea nu erau oare minunea minunilor pentru un om venit din mină? Iar Barateli de acolo venise.

Kunduș, Barateli și cu mine stăteam în banca a patra. A treia bancă era mai scurtă decît celelalte din cauza unei ieșituri a sobei olandeze și la ea ședeau doi cursanți: Sergheev și Petrașkevici. Sergheev era un *bîtovik* care în lagăr muncea ca agent de aprovizionare. Nu avea mare nevoie de școala de felceri. Era delăsător la cursuri. La primele ore de practică la anatomie, ținute la morgă – orice s-ar spune, nu de cadavre duceau lipsă cursanții –, Sergheev a leșinat și a fost eliminat de la cursuri.

Petrașkevici n-ar fi leșinat. Venea de la o mină și, pe deasupra, era un *liternik* condamnat conform articolului KR[1]. Abrevierea aceasta era frecventă în 1937: „condamnat ca membru de familie" și nimic altceva. Astfel se alegeau cu sentințe copiii, tații, mamele, surorile și alte rude ale condamnaților. Bunicul lui Petrașkevici (nu tatăl, ci bunicul!) fusese un cunoscut naționalist ucrainean. Din pricina aceasta, tatăl lui Petrașkevici, un învățător ucrainean, a fost executat prin împușcare în 1937. Iar Petrașkevici, elev de șaisprezece ani, a primit zece ani, ca „membru de familie".

Nu o dată am observat că detenția, mai ales cea din Nord, părea să conserve oamenii: evoluția lor spirituală, facultățile mentale încremeneau la nivelul momentului în care fuseseră arestați. Această anabioză se prelungea pînă la eliberare. Omul care stătea douăzeci de ani în închisoare sau în lagăr nu căpăta experiența acumulată într-o viață normală: elevul rămînea elev, înțeleptul rămînea înțelept, nu devenea mai înțelept.

Petrașkevici avea douăzeci și patru de ani. Alerga prin clasă, țipa, agăța bucățele de hîrtie de spatele lui Șabaev sau al lui Silaikin, lansa avioane de hîrtie, rîdea. Răspundea profesorilor exact ca la școală. Era un băiat de treabă și a ajuns un felcer bun. De „politică" se ferea ca de foc și se temea să citească ziarele.

Organismul băiatului nu era suficient de puternic pentru Kolîma. Petrașkevici a murit de tuberculoză cîțiva ani mai tîrziu, fără să se poată întoarce pe Pămîntul cel Mare.

La cursuri erau opt femei. Staroste le era Muza Dmitrievna. În trecut fusese activistă de partid sau, mai degrabă, sindicalistă, funcție ce lasă urme de neșters în deprinderi, maniere și preocupări. Avea

1. Abreviere pentru „contrarevoluționar".

vreo patruzeci şi cinci de ani şi se străduia să îndreptăţească încrederea conducerii. Umbla îmbrăcată într-o scurteică de catifea şi o rochie de lînă de calitate. În timpul războiului, o mare parte din lucrurile de lînă trimise de americani au fost date celor din Kolîma. Darurile acestea n-au ajuns, firește, în adîncul taigalei sau în minele aurifere; încă de pe ţărm autorităţile locale se străduiau să pună mîna pe pulovere şi jersee, cerîndu-le sau pur şi simplu confiscîndu-le de la deţinuţi. Dar ceva „cîrpe" tot au mai rămas în posesia locuitorilor din Magadan. Iar Muza a izbutit să şi le păstreze.

Nu se amesteca în treburile legate de cursuri, limitîndu-şi puterea doar asupra grupului de femei. Muza se împrietenise cu Nadia Egorova, cea mai tînără dintre cursante, încercînd s-o ferească de ispitele din lagăr. Nadia nu se simţea prea stingherită de această tutelă şi Muza n-a putut să împiedice povestea furtunoasă de dragoste a Nadiei cu bucătarul lagărului.

„Drumul spre inima femeii trece prin stomac", îi plăcea lui Silaikin să repete.

În faţa Nadiei şi a colegei ei, Muza, apăreau feluri de mîncare dietetică: tot felul de chifteluţe, biftecuri, clătite. Porţia era dublă, chiar şi triplă. Asaltul n-a durat prea mult, Nadia s-a predat. Recunoscătoare, Muza a continuat s-o apere, dar nu de bucătar, ci de autorităţile din lagăr.

Nadia nu învăţa bine. În schimb, se dedica trup şi suflet brigăzii culturale. Brigada culturală, clubul, cercurile artistice erau singurele locuri unde femeile şi bărbaţii aveau voie să se întîlnească. Şi deşi ochiul vigilent al organelor de supraveghere vegheau neîntrerupt ca relaţiile dintre bărbaţi şi femei să nu treacă de graniţele permise, un adulter trebuia dovedit, după obiceiul local, cu probe la fel de solide ca ale comisarului de poliţie din *Bel-Ami* de Maupassant. Gardienii observau, îi prindeau asupra faptului. Dar nu întotdeauna aveau destulă răbdare, pentru că – după spusa lui Stendhal – prizonierul se gîndeşte mai mult la zăbrelele sale decît temnicerul la chei. Şi astfel supravegherea slăbeşte.

Nu conta că în brigada culturală nici măcar nu te puteai gîndi la dragoste în varianta ei antică şi eternă: repetiţiile i se păreau deţinutului o altă lume, cît de cît asemănătoare cu cea în care trăise cîndva. Nu era un lucru lipsit de importanţă, deşi cinismul specific lagărului nu-i permitea să recunoască asemenea percepţii. Cu adevărat reale erau micile avantaje de care se bucura un membru al

brigăzii culturale: primirea pe neașteptate a unei cantități de mahorcă sau de zahăr. Permisiunea de a nu-ți tunde părul nu era de ici, de colea în lagăr. Din pricina tunsului izbucneau adevărate scandaluri și bătăi, la care participau nu doar actorii și hoții...

Iakov Zavodnik, un bărbat de cincizeci de ani, fost comisar pe frontul lui Kolceak[1] (coleg de școală al lui Zelenski, secretar al MK[2], împușcat în procesul Rîkov), se apăra la vîrsta lui cu un vătrai de frizerii lagărului și astfel, din cauza părului, a ajuns într-o mină de pedeapsă. Ce însemna toată povestea asta? Oare puterea lui Samson nu era doar o simplă legendă? Care era cauza unei atare sensibilități? Fără îndoială, psihicul deținutului era lezat de dorința acestuia de a se afirma chiar și printr-un lucru de nimic. Iată încă o dovadă a schimbării considerabile a proporțiilor.

Monstruozitatea vieții de lagăr – viața separată a femeilor și a bărbaților – se atenua cumva în brigada culturală. În ultimă instanță, era tot o amăgire, dar oricum mai prețioasă decît „adevărurile dure ale beznei"[3]. Dacă cineva se pricepea să piuie sau să cînte, dacă recitase versuri acasă sau jucase în spectacole într-un cerc restrîns, dacă zdrăngănea la mandolină sau dansa step avea o șansă să nimerească în brigada culturală.

Nadia Egorova cînta în cor. Nu știa să danseze, se mișca stîngaci pe scenă, dar mergea la repetiții. Viața ei furtunoasă îi lua mult timp.

Elena Sergheevna Melodze, gruzină de origine, era tot „membru de familie", soția unui executat prin împușcare. Tulburată pînă în adîncul sufletului de arestarea lui – credea în naivitatea ei că acesta fusese vinovat de ceva – s-a liniștit cînd a ajuns și ea în închisoare. Totul devenise clar, logic și simplu: în situația ei se aflau zeci de mii de persoane.

Iată care este diferența dintre un ticălos și un om cinstit: un ticălos care ajunge fără vină în închisoare crede că doar el e nevinovat, iar toți ceilalți sînt dușmani ai poporului și ai statului, criminali și nemernici. În timp ce un om cinstit ajuns în închisoare socoate

---

1. Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874-1920), amiral rus, explorator polar și comandant al unei părți a Armatei Albe în timpul Războiului Civil din Rusia.
2. Comitetul de partid din Moscova.
3. Referire la poezia lui A.S. Pușkin, „Eroul", scrisă în 1830.

că, odată ce pe el l-au băgat nevinovat după gratii, atunci şi cu vecinii de priciuri s-a putut întîmpla acelaşi lucru.

Aici găseai

Hegel şi a cărţilor înţelepciune
Şi sensul întregii filosofii[1]

a evenimentelor din 1937.

Melodze şi-a recăpătat liniştea sufletească, echilibrul şi buna dispoziţie. În Elghen, în tabăra de muncă de femei din taiga, nu nimerise la muncile grele. Iar acum se afla la cursurile de felceri. După eliberare – condamnarea ei s-a încheiat la începutul anilor '50 – „a fost legată de glie", ca toţi ceilalţi eliberaţi din acea vreme, primind domiciliu forţat pe viaţă în Kolîma. S-a măritat acolo.

Lîngă Melodze şedea Galocika Bazarova, o fată plină de viaţă, pusă mereu pe rîs, condamnată pentru delicte în timpul războiului. Galocika rîdea tot timpul, chiar şi în hohote, deşi nu-i venea deloc bine, pentru că avea dinţi rari şi imenşi. Dar ei nu-i păsa. Cursurile i-au dat profesia de asistentă în blocul operator: ani la rînd după eliberare a lucrat în spitalul din Magadan, unde din primele salarii şi-a pus coroniţe din oţel inoxidabil, devenind brusc mai frumuşică.

În spatele Bazarovei şedea Aino, o finlandeză cu dinţii albi. Condamnarea ei a început în vreme de război, în iarna lui 1939-1940. A învăţat limba rusă în detenţie şi, fiind o fată muncitoare şi îngrijită, ca toate finlandezele, a atras atenţia unui doctor şi astfel a ajuns la cursuri. I-a fost greu să înveţe, dar s-a străduit şi a ajuns asistentă... Îi plăcea atmosfera de la cursuri.

Lîngă Aino şedea o femeie mărunţică. Nu-mi pot aminti nici numele, nici chipul ei. Poate era o spioană sau într-adevăr umbra unui om.

În banca următoare şedea Marusia Dmitrievna, prietena lui Cernikov, cu amica ei Tamara Nikiforovna. Amîndouă fuseseră condamnate potrivit unor articole de drept comun, munciseră în taiga şi învăţau cu plăcere.

Lîngă ele şedea o cazacă din Kuban, Valia Ţukanova, o fată cu ochii negri. Era o bolnavă din spital. La primele ore de curs mai purta încă halatul de salon. Fusese în taiga şi învăţa foarte bine. Urmele foamei şi ale bolii nu s-au şters repede de pe chipul ei, dar cînd s-au şters s-a văzut că Valia era o frumuseţe. După ce s-a

1. Citat aproximativ din poezia lui Heine, „Doctrina".

înzdrăvenit, a început o „aventură", fără să mai aştepte încheierea cursurilor. Mulţi bărbaţi o curtau, dar fără succes. S-a combinat cu un fierar şi fugea să-l întîlnească la fierărie. După eliberare a muncit mai mulţi ani ca felcer într-o secţie a spitalului.

Noi voiam să învăţăm, iar profesorii noştri voiau să ne înveţe. Le era dor de cuvîntul viu, de transmiterea cunoştinţelor, care le fusese interzisă şi care pînă la arestare constituise sensul vieţii lor. După mulţi ani, profesori şi docenţi, doctori în ştiinţele medicale, lectori ai unor cursuri de perfecţionare pentru medici găsiseră o supapă pentru energia lor. Toţi profesorii, cu excepţia unuia singur, erau 58-işti.

Autorităţile şi-au dat brusc seama că stăpînirea tainelor circulaţiei sîngelui prin vene nu e neapărat legată de propaganda antisovietică şi astfel cursurile au fost asigurate de profesori cu înaltă calificare. E adevărat că auditorii ar fi trebuit să fie deţinuţi de drept comun. Dar unde să găseşti atîţia deţinuţi care să fi terminat şapte clase? Oricum, ei îşi executau pedeapsa în funcţii privilegiate şi n-aveau nevoie de nici un fel de cursuri. Autorităţile nici nu voiau să audă ca la cursuri să fie admişi 58-işti. Pînă la urmă s-a recurs la un compromis: deţinuţii condamnaţi conform ASA şi punctului 10 din articolul 58 (consideraţi ca fiind mai aproape de cei de drept comun) au fost lăsaţi să dea examene.

A fost alcătuit un orar şi agăţat pe perete. Un orar! Totul era ca într-o viaţă normală. Maşina, ce semăna cu un vechi camion de taiga, încărcat din greu şi plin cu de toate, a pornit nesigură prin hîrtoapele şi mlaştinile Kolîmei.

Primul curs a fost de anatomie. Îl ţinea anatomopatologul David Umanski, un bătrîn de şaptezeci de ani.

Emigrant în vremea ţaristă, Umanski dobîndise la Bruxelles diploma de doctor în Medicină. Trăise şi lucrase în Odessa, unde practicase medicina cu succes: în cîţiva ani Umanski ajunsese proprietarul a numeroase case. Revoluţia i-a demonstrat că investiţia în case nu e cea mai bună opţiune. Umanski s-a întors la meseria de doctor. Spre mijlocul anilor '30, dîndu-şi seama de unde bate vîntul, a decis să plece cît mai departe şi s-a angajat la Dalstroi. Asta nu l-a salvat. A trecut prin „repartiţiile" forţei de muncă ale Dalstroi-ului, în 1938 a fost arestat şi condamnat la 15 ani. De atunci a lucrat ca administrator al morgii spitalului. Dispreţul faţă de oameni şi sentimentul vieţii ratate îl împiedicau să muncească bine. Avea înţelepciunea

să nu intre în dispute cu medicii curanţi – autopsiile scoteau la iveală lucruri care ar fi putut să le aducă multe necazuri –, sau poate nu era vorba de înţelepciune, ci de dispreţ; cînd se porneau discuţii aprinse în „secţie", el ceda întotdeauna din simpla desconsiderare a celorlalţi.

Doctorul Umanski avea o minte limpede. Îl pasiona lingvistica: acesta era hobby-ul lui, ocupaţia preferată. Ştia multe limbi străine, în lagăr învăţase limbi orientale şi încerca să găsească legităţile formării limbilor, cheltuindu-şi astfel tot timpul liber de la morgă, unde locuia împreună cu asistentul său, felcerul Dunaev.

În acelaşi timp, Umanski ne-a ţinut cu uşurinţă, parcă glumind, şi cursul de limbă latină pentru viitorii felceri. Nu ştiu ce fel de latină era cea pe care o preda, dar am început să mă descurc fără probleme cu genitivul latinesc de pe reţete.

Doctorul Umanski era un om plin de viaţă, reacţiona la orice eveniment politic şi avea o opinie bine cumpănită despre toate problemele vieţii naţionale şi internaţionale. „Cel mai important lucru, dragii mei, ne spunea el în convorbiri private, este să trăim şi să-i supravieţuim lui Stalin. Moartea lui Stalin – iată ce ne va aduce libertatea." Din păcate, Umanski a murit la Magadan în 1953, fără să mai apuce ceea ce aşteptase atîţia ani.

Îşi preda bine cursurile, dar parcă fără tragere de inimă. Era cel mai indiferent dintre toţi profesorii. Din timp în timp se organizau seminare, ore de repetare a materiei, de la anatomia generală se trecea la anatomia organelor. Umanski a refuzat categoric să ne predea un singur capitol din cursul său: anatomia organelor sexuale. Nimeni n-a izbutit să-l convingă şi cursanţii au isprăvit studiile fără să aibă vreo noţiune din capitolul acesta din pricina pudorii excesive a profesorului din Bruxelles. Motivele lui Umanski? I se părea că atît nivelul moral, cît şi cel cultural şi educativ al cursanţilor era insuficient de înalt ca temele de acest gen să nu le trezească un interes dăunător. În licee, de pildă, atlasul anatomic stîrnea un asemenea interes şi Umanski îşi amintea bine lucrul acesta. Nu avea dreptate, pentru că, de pildă, „provincialii" ar fi tratat cu siguranţă problema cu toată seriozitatea.

Era un om de treabă şi a văzut în cursanţi, înaintea majorităţii profesorilor, nişte fiinţe umane. Doctorul Umanski era weismannist[1]

1. August Weismann (1834-1924), biolog neodarwinist german, profesor, rector la Universitatea din Freiburg im Breisgau, autor al teoriei despre continuitatea plasmei germinative (a idioplasmei).

convins. Vorbindu-ne despre diviziunea cromozomilor, ne-a spus în treacăt că acum există, pare-se, o altă teorie în subiectul acesta, dar el pur şi simplu n-o ştie şi e decis să ne expună doar ceea ce ştie bine. Aşa că noi ne-am format ca weismannişti. Victoria deplină a weismanniştilor după inventarea microscopului electronic nu l-a mai găsit pe doctorul Umanski printre cei vii. L-ar fi bucurat mult pe bătrînul doctor.

Toceam denumirile oaselor şi ale muşchilor, bineînţeles, în rusă, nu în latină. Toceam cu entuziasm, plini de rîvnă. În toceală există un principiu democratic: eram toţi egali în faţa ştiinţei, în faţa anatomiei. Nimeni nu se străduia să înţeleagă ceva. Ne străduiam doar să ţinem minte. Cel mai bine le mergea Bazarovei şi lui Petraşkevici, elevii de ieri (dacă excludem perioada detenţiei care în cazul lui Petraşkevici se apropia de opt ani).

Tocind cu grijă o lecţie, mi-am amintit căminul Cerkaska al primei Universităţi din Moscova, în 1926, unde noaptea, pe coridoarele întunecate, mediciniştii umblau ameţiţi de atîta învăţătură şi toceau, toceau întruna, astupîndu-şi urechile cu degetele. Căminul vuia, răsuna de rîsete, se trăia din plin. Bine dispuşi, sociologii, literaţii, istoricii rîdeau de bieţii tocilari de la Medicină. Noi dispreţuiam ştiinţa unde nu era nevoie să înţelegi, ci să înveţi pe dinafară.

După douăzeci de ani am tocit şi eu la anatomie. În aceşti douăzeci de ani am înţeles bine ce înseamnă specializarea, ştiinţele exacte, medicina, ingineria. Şi iată că Dumnezeu mi-a dat ocazia să mă ocup şi eu de aşa ceva.

Creierul mai era încă în stare să asimileze şi să restituie cunoştinţe.

Doctorul Blagorazumov ne preda *Bazele protecţiei sanitare şi ale igienei*. Materia era plicticoasă şi Blagorazumov nu se încumeta să-şi învioreze orele de curs cu vorbe de duh, probabil, din prudenţă politică: îşi amintea anul 1937, cînd toţi specialiştii, medicii, inginerii şi contabilii fuseseră obligaţi să tragă la roabă şi tîrnăcop, potrivit „indicaţiilor speciale" de la Moscova. Blagorazumov împinsese roaba doi ani, de trei ori ajunsese mierlitor din pricina foamei, a frigului, a scorbutului şi a bătăilor. În al treilea an îi permiseseră să lucreze în domeniul medical ca felcer pe lîngă un medic-*bîtovik*. În anul acela pieriseră mulţi medici. Blagorazumov a rămas în viaţă şi a luat o hotărîre fermă: nici un fel de discuţie cu nimeni. Prietenie doar „la o gustare, la un pahar". Era iubit în spital. Chefurile doctorilor erau acoperite de felceri, iar cînd erau descoperite, pe Blagorazumov

îl duceau la carceră, la „climatizor". Ieşea din carceră şi continua să-şi ţină cursurile. Nu se mira nimeni.

Preda sîrguincios, îi obliga pe cursanţi să noteze lucrurile importante, dictîndu-le, le verifica sistematic conspectele şi cunoştinţele, într-un cuvînt, Blagorazumov era un profesor conştiincios şi înţelept[1].

* * *

Farmacologia ne-o preda felcerul Gogoberidze, fost director al Institutului de Farmacologie din Transcaucazia. Stăpînea bine limba rusă şi n-avea mai mult accent gruzin în vorbire decît Stalin. În trecut, Gogoberidze fusese un marcant membru de partid: semnătura lui apare pe „Platforma celor 15" a lui Sapronov[2]. Perioada dintre anii 1928 şi 1937 şi-a petrecut-o în deportare, iar în 1937 a primit o nouă condamnare: cincisprezece ani în lagărele din Kolîma. Gogoberidze avea aproape şaizeci de ani. Suferea de hipertensiune. Ştia că o să moară curînd, dar nu se temea de moarte. Ura ticăloşii şi, după ce a dat în vileag un doctor din secţia unde lucra, Krol pe numele lui, care lua şperţ şi-i extorca pe deţinuţi, l-a bătut zdravăn şi l-a silit să înapoieze păgubitului o pereche de cizme şi nişte pantaloni reiaţi. Gogoberidze n-a mai părăsit Kolîma. A fost eliberat cu deportare pe viaţă în Narîm, dar a obţinut permisiunea ca Narîm să fie schimbat cu Kolîma. A trăit în satul Iagodnoe, unde a şi murit la începutul anilor '50.

Doctorul Krol era singurul *bîtovik* dintre profesorii noştri, un specialist din Harkov în dermatologie şi boli venerice. Toţi profesorii încercau să educe în noi corectitudinea etică şi în timpul orelor de curs ne conturau idealul purităţii morale în digresiuni lirice, se străduiau să ne dezvolte simţul răspunderii pentru misiunea înaltă de a-l ajuta pe cel bolnav, chiar şi un bolnav-deţinut, chiar şi un deţinut din Kolîma, repetînd, fiecare cum se pricepea, ceea ce le fusese insuflat de institutele şi facultăţile de medicină – jurămîntul lui Hipocrat. Toţi, în afară de Krol. Krol ne schiţa alte perspective, aborda munca noastră viitoare din alt unghi, mai bine cunoscut lui.

---

1. Joc de cuvinte, în original, în rusă *blagorazumnîi* însemnînd „prudent", „înţelept".
2. Timofei Vladimirovici Sapronov (1887-1937), revoluţionar, bolşevic, unul dintre liderii grupului „centralismului democratic", apoi lider al „opoziţiei de stînga". Arestat în 1935 şi executat în 1937.

Nu obosea să ne zugrăvească imagini ale bunăstării materiale ale felcerilor. „O să cîştigaţi destul ca să aveţi unt din belşug", chicotea Krol zîmbind voluptuos. Krol făcea mereu afaceri dubioase cu hoţii, aceştia apăreau chiar şi în pauza dintre ore. Avea tot timpul ceva de vîndut, de cumpărat, de schimbat, aproape fără să se jeneze de cursanţi. Tratarea impotenţei la persoanele din conducere îi aducea un venit substanţial şi îi oferea protecţie pe perioada detenţiei. În acest sens el se ocupa şi cu terapii misterioase, asemenea unui vraci, şi n-avea cine să-l condamne, căci relaţiile lui erau sus-puse.

Cele două scatoalce primite de la felcerul Gogoberidze nu l-au scos din sărite pe Krol. „Te-ai aprins, frate, te-ai cam aprins", îi spusese lui Gogoberidze care se înverzise de furie.

Krol era dispreţuit de toată lumea, şi de colegii lui profesori, şi de cursanţi. În plus preda confuz, nu avea talentul de a-i învăţa pe alţii. Bolile de piele au fost materia pe care, după cursuri, a trebuit s-o recitesc atent cu creionul în mînă şi hîrtia alături.

Olga Stepanovna Semeniak, fost docent al catedrei de diagnostic şi terapie de la Institutul de medicină din Harkov, nu ne-a predat la cursuri, dar ne-a îndrumat la practică. Ea este cea care m-a învăţat să ciocănesc şi să ascult un bolnav. Cînd s-a încheiat practica, mi-a dăruit un stetoscop vechi, una din puţinele mele relicve din Kolîma. Olga Stepanovna avea în jur de cincizeci de ani, sentinţa ei de zece ani nu luase sfîrşit. Fusese condamnată pentru propagandă contrarevoluţionară. Soţul ei şi cei doi copii rămăseseră în Ucraina şi muriseră toţi în timpul războiului. Odată cu sfîrşitul războiului, s-a încheiat şi durata sentinţei Olgăi Stepanovna, dar ea n-avea unde să se ducă. După eliberare, a rămas la Magadan.

Olga Stepanovna a petrecut cîţiva ani în secţia de femei a lagărului din Elghen. A găsit puterea să facă faţă nenorocirii care se abătuse asupra sa. Avea un deosebit simţ al observaţiei şi a văzut că în lagăr o singură categorie de oameni îşi mai păstra chipul uman – credincioşii: cei care frecventau biserica şi sectanţii. Propria ei nefericire a împins-o pe Semeniak să se apropie de sectanţi. Se ruga de două ori pe zi în „cabina" ei, citea *Evanghelia*, se străduia să facă fapte bune. Nu-i era greu să le facă. Nimeni nu poate face mai multe fapte bune decît un medic de lagăr, o împiedica însă caracterul ei încăpăţînat, irascibil şi orgolios. Acestui aspect al desăvîrşirii Semeniak nu-i dădea atenţie.

Ca şefă de serviciu, era severă şi pedantă: îşi ţinea personalul din scurt. Cu bolnavii era întotdeauna grijulie.

La sfîrşitul zilei de muncă, „studenţilor" li se dădea masa în cantina spitalului. De obicei, şedea şi Semeniak acolo şi bea ceai.

— Ce citiţi?

— Nimic, în afară de cursuri.

— Citiţi asta, şi îmi întinse o cărţulie ce semăna cu o carte de rugăciuni.

Era un volum de Blok din colecţia de buzunar „Biblioteca poetului".

Trei zile mai tîrziu i-am înapoiat poeziile.

— V-au plăcut?

— Da.

Mi-a fost ruşine să-i spun că ştiu bine poeziile astea, că le ştiusem foarte bine.

— Citiţi-mi „...Tînăra cînta în corul bisericii".

I-am citit.

— Acum „... Despre îndepărtata Mary, luminoasa Mary"... Bine. Acum asta...

I-am citit „... În odăiţa albastră de departe".

— Înţelegeţi că băieţelul a murit...

— Da, firește.

— Băieţelul a murit, repetă Olga Stepanovna cu buzele uscate, şi fruntea bombată şi albă i se încreţi.

Rămase tăcută o clipă.

— Să vă mai dau ceva?

— Da, bineînţeles.

Olga Stepanovna deschise sertarul biroului şi scoase o cărticică asemănătoare cu volumaşul Blok. Era *Evanghelia.*

— Citiţi-o, citiţi-o. Mai ales *Către Corinteni* a Apostolului Pavel.

Peste cîteva zile i-am înapoiat cartea. Acea lipsă de religiozitate în care îmi trăisem întreaga viaţă conştientă n-a făcut din mine un creştin. Dar în lagăr n-am văzut oameni mai demni decît credincioşii. Decăderea morală invada sufletele tuturor şi numai credincioşii rezistau. Aşa fusese şi cu cincisprezece, şi cu cinci ani înainte.

În „cabina" doctoriţei Semeniak l-am cunoscut pe Vasea Şveţov, un şef de echipă în construcţii, şi el deţinut. Vasea Şevţov, un tînăr chipeş de vreo douăzeci şi cinci de ani, avea mare succes la toate doamnele din lagăr. În secţia condusă de Semeniak, venea s-o vadă

pe dispeceriţa Nina. Flăcău inteligent şi capabil, el vedea multe lucruri şi le explica clar, dar mie mi-a rămas în minte dintr-un alt motiv. Odată l-am ocărît din pricina Ninei: rămăsese însărcinată.

„Ea s-a dat la mine, îmi răspunse Şveţov. Ce era să fac? Doar am crescut în lagăr. De mic am ajuns la închisoare. Am avut atîtea muieri de nu le pot număra, mă crezi sau nu. Şi mai ştii ceva? Cu nici una nu m-am culcat măcar un ceas într-un pat. Ci pe unde s-a nimerit: ba într-o tindă, ba într-o magazie, aproape şi din mers. Mă crezi?"

Aşa mi-a povestit cel mai chipeş tînăr din spital.

Nikolai Sergheevici Minin, chirurg-ginecolog, conducea secţia de femei. Nouă nu ne-a ţinut cursuri, dar cu el am făcut practica, fără nici un fel de teorie.

În timpul viscolelor mari, clădirile aparţinînd de spital erau înzăpezite pînă la acoperişuri şi te puteai orienta doar după fumul ce ieşea pe coşuri. În faţa fiecărei secţii se tăiau în zăpadă trepte în jos, spre uşa de intrare. Noi ieşeam din cămin, escaladam nămetele, alergam spre secţia de femei, iar la opt şi jumătate intram în cabinetul lui Minin, ne puneam halatele şi, întredeschizînd uşa, ne strecuram în încăpere. Avea loc raportul de gardă de cinci minute, cînd se făcea predarea serviciului de noapte. Minin, un bătrîn corpolent cu barba căruntă, şedea încruntat la o măsuţă. Raportul asistentei de noapte se încheie şi Minin făcu un gest din mînă. Toţi începură să vorbească între ei... Minin întoarse capul la dreapta. Asistenta-şefă adusese un păhăruţ cu un lichid albăstrui pe o tavă mică de sticlă. Mirosul era bine cunoscut. Minin luă păhăruţul, îl bău şi-şi netezi mustăţile cărunte.

— Lichior Noaptea albastră, spuse el făcînd cu ochiul studenţilor.

Asistasem de cîteva ori la operaţiile lui. Opera întotdeauna un pic cherchelit, dar ne asigura că n-o să-i tremure mîinile. Asistentele de la blocul operator confirmau spusele lui. Dar după operaţie, cînd se spăla pe mîini într-un lighean mare, degetele lui groase şi puternice tremurau mărunt şi el îşi cerceta cu tristeţe mîinile neascultătoare şi tremurătoare.

— Ţi-ai făcut treaba, Nikolai Sergheevici, ţi-ai făcut-o, murmura el încetişor.

A continuat însă să opereze încă nişte ani.

Înainte de Kolîma lucrase în Leningrad. Fusese arestat în 1937 şi doi ani a împins roaba în Kolîma. Fusese coautorul unui manual important de ginecologie. Numele celuilalt autor era Serebriakov.

După arestarea lui Minin, manualul a fost publicat doar sub semnătura lui Serebriakov. Minin n-a avut putere ca după eliberare să facă tot felul de demersuri şi să intenteze procese. A fost eliberat ca toţi ceilalţi, fără dreptul de a părăsi Kolîma. S-a pus pe băut şi mai tare, iar în 1952 s-a spînzurat în odaia sa din cătunul Debin.

În timpul revoluţiei, vechiul bolşevic Nikolai Sergheevici Minin dusese tratative cu ARA[1] în numele guvernului sovietic, se întîlnise cu Nansen. Mai tîrziu a ţinut cursuri la radio pe probleme antireligioase.

Toată lumea îl iubea foarte tare, lăsa impresia că voia binele oricui, deşi n-a făcut nimic pentru nimeni, nici de bine, nici de rău.

Doctorul Serghei Ivanovici Kulikov ne ţinea cursul despre tuberculoză. În anii '30, cetăţenilor de pe Pămîntul cel Mare li se insuflase insistent ideea că între climatul Kolîmei şi cel al Orientului Îndepărtat nu este nici o diferenţă. Că munţii Kolîmei ar favoriza tratarea tuberculozei sau măcar ar stabiliza starea bolnavilor de plămîni. Adepţii zeloşi ai acestei afirmaţii uitau că dealurile Kolîmei sînt acoperite de mlaştini, că rîurile raioanelor aurifere îşi făcuseră vad printre mlaştini, că pădurile şi tundra Kolîmei erau locul cel mai dăunător pentru cei care aveau boli pulmonare. Uitau că aproape toţi evencii, iakuţii şi iukaghirii din Kolîma se îmbolnăveau de tuberculoză. În spitalele pentru deţinuţi nu prevăzuseră secţii pentru ftizici. Dar bacilul Koch e bacilul Koch şi au fost nevoiţi să înfiinţeze asemenea secţii cît se poate de încăpătoare.

Ca înfăţişare, Serghei Ivanovici era cărunt şi hodorogit, evident cam surd, dar vioi la suflet şi la trup. Considera că materia sa de studiu era cea mai importantă şi se supăra dacă îl contrazicea cineva. Nu era guraliv, însă zîmbea şi îi străluceau ochii cînd auzea noutăţi importante din ziare.

Doctorul Kulikov a stat în lagăr zece ani, condamnat conform unui punct din articolul 58. După eliberare, a rămas deportat pe viaţă în Kolîma. Aici i s-a alăturat şi familia: bătrîna soţie şi fiica, şi ea ftiziolog.

---

1. *American Relief Administration*, organizaţie neguvernamentală din SUA, care a funcţionat din 1919 pînă în 1930. Cea mai cunoscută acţiune a ei este ajutorul dat Uniunii Sovietice în lichidarea foametei din anii 1921-1923. O contribuţie însemnată în problema foametei din URSS de la începutul anilor '20 a avut şi exploratorul şi politicianul norvegian Fridtjof Nansen (1861-1930).

Chimistul Boicenko conducea practica de laborator a cursanţilor. M-a ţinut minte de la examenul de admitere şi m-a tratat cu tot dispreţul cuvenit unui om care nu ştia chimie.

Cursul de boli nervoase ni-l ţinea Anna Izrailevna Ponizovskaia. În acea vreme ea era liberă şi reuşise chiar să-şi susţină teza de doctor în ştiinţe. În detenţie a avut ocazia de-a lungul a cîtorva ani să lucreze cu profesorul Skoblo, neuropatolog de vază, care a ajutat-o mult în redactarea tezei, după cum umbla vorba în spital. Îl cunoscusem pe profesor înainte de a-l întîlni ea: în primăvara lui 1939 spălam împreună duşumelele în lagărul de tranzit din Magadan. Lumea e mică. Anna Izrailevna era o doamnă deosebit de importantă. A acceptat cu amabilitate să ţină cîteva prelegeri la cursurile de felceri. Prelegerile s-au desfăşurat într-o atmosferă atît de solemnă, încît eu n-am reţinut decît foşnetul rochiei sale negre şi mirosul pătrunzător de parfum. Nici una dintre cursantele noastre n-avea parfum. E adevărat că bucătarul îi dăruise Nadiei Egorovna un flacon minuscul cu o apă de colonie ieftină, denumită Liliac, dar Nadia o mirosea atît de discret şi cu atîta lăcomie în timpul cursurilor, încît cu două rînduri mai în spate nu ajungea nici urmă de miros. Sau poate mă împiedica guturaiul cronic cu care mă alesesem în Kolîma.

Îmi amintesc că se aduseseră în clasă nişte planşe, probabil, scheme ale reflexului condiţionat, dar nu ştiu dacă au folosit la ceva.

S-a decis să nu se ţină cursuri despre bolile psihice, scurtînd o programă şi aşa ciuntită. Profesori existau: de pildă, doctorul Sidkin, preşedintele comisiei de admitere la cursuri, era psihiatru.

Doctorul Zader, un maghiar pursînge, ne învăţa despre bolile de nas, gît şi urechi. O frumuseţe de bărbat cu ochi de berbec, doctorul Zader vorbea prost ruseşte şi aproape nu putea să transmită ceva cursanţilor. Se oferise să ne predea ca să mai înveţe ruseşte. Orele cu el erau indiscutabil o pierdere de vreme.

Noi îl sîcîiam cu întrebări pe Meerzon, care la vremea aceea fusese numit medic-şef al spitalului. „Cum am putea să ştim ce ne predă Zader?" „Ei, nu-i nimic dacă numai asta n-o să ştiţi", ne răspundea Meerzon în stilul lui obişnuit.

Zader ajunsese în Kolîma imediat după război. În 1956 a fost reabilitat, dar acest lucru s-a petrecut la sfîrşitul anului şi el s-a hotărît să nu se întoarcă în Ungaria. Pentru că primise o grămadă de bani la încheierea socotelilor cu Dalstroi-ul, s-a stabilit undeva

în Sud. După ce a examinat toţi cursanţii, cu doctorul Zader s-a întîmplat o istorie.

Doctorul János Zader, otorinolaringolog, era prizonier de război, adică partizan al lui Szálasi[1]. Avea o condamnare de cincisprezece ani. A învăţat repede ruseşte, era medic, trecuse vremea în care medicii erau duşi la muncile în comun (de altfel, această dispoziţie se referea doar la litera T, adică la troţkişti) şi, în plus, specialitatea lui – nas, gît, urechi – era cea mai deficitară la Kolîma. Opera şi trata bolnavii cu succes. Lucra în Secţia de chirurgie ca medic intern, o sarcină suplimentară pe lîngă specialitatea lui de bază. La operaţiile abdominale îl asista de obicei pe Meerzon, şeful Secţiei de chirurgie. Într-un cuvînt, doctorului Zader îi mergea din plin, avea clientelă chiar şi în rîndul populaţiei civile, se îmbrăca în haine civile, purta părul lung, era sătul, ar fi putut să se şi îmbete, numai că el nu punea picătură de alcool în gură. Popularitatea lui a tot crescut pînă în clipa cînd o întîmplare a lipsit spitalul nostru de prezenţa unui otorinolaringolog pentru multă vreme.

Totul a pornit de la eritrocit, adică de la globula roşie care trăieşte 21 de zile. Sîngele viu uman se află într-un proces permanent de reînnoire. Dar scos din organism, nu poate trăi mai mult de 21 de zile. Secţia de chirurgie dispunea, aşa cum se cuvine, de propriul centru de transfuzie sangvină, unde se recolta sînge de la donatori, deţinuţi şi angajaţi civili. Civilii primeau o rublă pentru un centimetru cub, iar deţinuţii de zece ori mai puţin. Pentru un hipertensiv era un venit substanţial, i se luau 300-400 de grame pe lună: le dădeai, căci aveai nevoie pentru propriul tău tratament şi, în plus, primeai o raţie suplimentară şi bani. Dintre deţinuţi, donatori erau cei din personal (infirmierii ş.a.) care erau ţinuţi în spital tocmai pentru a dona sînge bolnavilor. Aici era nevoie de transfuzii cu sînge mai mult decît oriunde pe pămînt, dar, firesc, ele erau prescrise nu după indicaţiile medicale obişnuite (în situaţii de epuizare extremă, de pildă), ci doar înainte sau după operaţii sau în cazurile deosebit de grave din secţiile terapeutice.

În centrul de transfuzie sangvină exista întotdeauna o rezervă de sînge. Iar rezerva aceasta era mîndria spitalului nostru. În celelalte

1. Ferenc Szálasi (1897-1946), liderul partidului de extremă dreapta, Partidul Crucilor cu Săgeţi, prim-ministru al Ungariei în 1944, executat în 1946 pentru crime de război şi înaltă trădare.

spitale dacă se făceau transfuzii, ele se efectuau de la om la om. Donatorul şi primitorul erau lungiţi pe mese alăturate în timpul unei asemenea proceduri.

Sîngele cu termen expirat de conservare se arunca.

În apropierea spitalului se afla un sovhoz de creştere a porcilor unde din timp în timp, la tăierea porcilor, se aduna sîngele şi se aducea la spital. Aici în sînge se turna o soluţie de citrat de sodiu pentru prevenirea coagulării şi preparatul rezultat se administra bolnavilor pe cale orală. Era un soi de hematogen improvizat, foarte hrănitor şi bine primit de bolnavii a căror mîncare consta în tot felul de supe chioare şi caşe din arpacaş. Distribuirea hematogenului bolnavilor nu era o noutate. Într-o zi, doctorul Meerzon, şeful Secţiei de chirurgie, a plecat într-o deplasare şi la conducerea secţiei a revenit doctorului Zader.

În timpul unei inspecţii prin secţie, s-a simţit dator să viziteze şi centrul de transfuzii unde a descoperit că o rezervă însemnată de sînge avea termenul expirat, iar infirmiera l-a anunţat că intenţionează să-l arunce. Doctorul Zader s-a mirat. „Chiar trebuie să fie aruncat?", întrebă el. Infirmiera i-a răspuns că aşa se procedează întotdeauna.

— Turnaţi sîngele ăsta în ceainice şi daţi-l *per os*[1] bolnavilor în stare gravă, dispuse Zader.

Infirmiera a împărţit sîngele şi bolnavii au fost foarte mulţumiţi.

— De-acum înainte să împărţiţi în felul acesta bolnavilor tot sîngele învechit, a spus ungurul.

Aşa a început obiceiul de a se împărţi în saloane sîngele donatorilor. Cînd s-a întors, şeful secţiei a făcut un tărăboi de zile mari, cum că, nici mai mult, nici mai puţin, fascistul Zader le dă bolnavilor să bea sînge uman. Pacienţii au aflat povestea asta în aceeaşi zi, căci în spitale zvonurile se răspîndesc mai repede decît în închisori, iar cei care primiseră sînge cu ceva timp înainte au început să vomite. Zader a fost dat afară din spital fără nici o explicaţie şi raportul detaliat care-l acuza de toate crimele posibile a plecat în zbor la Direcţia sanitară. Descumpănit, Zader a încercat să explice că în principiu nu e nici o diferenţă între sîngele dat prin transfuzie şi cel luat pe gură, că sîngele acesta este cea mai bună hrană suplimentară, dar nu l-a ascultat nimeni. L-au ras în cap, i-au confiscat scurta de om liber şi l-au transferat în ţinută de arestat în brigada

1. Pe cale orală (în lat., în orig.).

lui Lourié, la tăiat copaci. Numele doctorului Zader n-a apucat să fie înscris pe panoul stahanoviştilor din exploatarea forestieră, că apăru o comisie de la Direcţia sanitară care nu era îngrijorată defel de modalitatea transfuziei sangvine, ci de faptul că pacienţii cu probleme gît-urechi rămăseseră fără medic. Printr-o întîmplare fericită, comisia era condusă de un maior din Serviciul medical, proaspăt demobilizat din armată, care lucrase pe toată durata războiului în secţiile de chirurgie ale batalionului medico-sanitar. Luînd cunoştinţă de „acuzaţiile" aduse doctorului Zader, n-a putut nicicum să înţeleagă care era problema. De ce era pedepsit Zader? După ce i s-a explicat că Zader a distribuit sînge uman bolnavilor – „le-a dat să bea sînge" –, maiorul a spus ridicînd din umeri:

— Pe front am făcut chestia asta timp de patru ani. Şi aici de ce n-ar trebui? Pur şi simplu nu înţeleg, sînt de prea puţină vreme aici.

Zader a fost readus din pădure la Secţia de chirurgie, în pofida protestului scris al brigadierului de la exploatarea forestieră care considera că din nu se ştie ce capriciu i se lua cel mai bun tăietor de lemne.

Dar Zader îşi pierduse interesul pentru muncă şi n-a mai propus nici un fel de raţionalizare.

Doctorul Doktor era un ticălos sadea. Umbla vorba că era şpertar şi apucător, dar existau oare şefi în Kolîma cu alte obiceiuri? Era răzbunător şi intrigant, însă şi lucrul acesta era scuzabil.

Doctorul Doktor îi ura pe deţinuţi. Nu că ar fi fost suspicios sau s-ar fi purtat rău cu ei. Nu, el îi tiraniza, îi umilea zi de zi şi ceas de ceas, le căuta pricină, îi jignea şi-şi folosea din plin puterea nemărginită (în limitele spitalului) ca să umple carcerele şi sectoarele disciplinare. Nu-i socotea oameni pe foştii deţinuţi, iar pe doctorul Traut, de pildă, l-a ameninţat nu o dată că nu va sta pe gînduri să-i dea o nouă condamnare. În fiecare zi în locuinţa lui se căra ba peşte proaspăt – o brigadă de „bolnavi" îl pescuia cu plasele pe mare –, ba legume de seră, ba carne de la sovhozul de creştere a porcilor, şi toate astea în cantităţi suficiente să-l sature chiar şi pe Gulliver. Doctorul Doktor avea un servitor, un *dnevalnîi* din rîndul deţinuţilor, care îl ajuta în dobîndirea acestor cadouri. De pe Continent, pe adresa doctorului Doktor veneau pachete cu mahorcă – valuta Kolîmei. A fost directorul spitalului ani buni, pînă cînd un alt gangster l-a dat, în sfîrşit, la o parte. Şefului lui Doktor cota-parte i s-a părut prea mică.

Dar toate acestea s-au petrecut mai tîrziu, căci în perioada cursurilor doctorul Doktor fusese ţar şi zeu atotputernic. În fiecare zi se organizau şedinţe unde Doktor ţinea discursuri orientate solid spre cultul personalităţii.

De asemenea, era un mare maestru a tot felul de rapoarte defăimătoare şi era în stare să întocmească dosare oricui.

A fost un director răzbunător, răzbunător de cea mai joasă speţă.

— Nu m-ai salutat cînd ne-am întîlnit, aşa că o să scriu un denunţ, nu un simplu denunţ, ci un raport oficial. O să scriu că eşti „troţkist activ şi duşman al poporului" şi poţi să fii liniştit: mina disciplinară ţi-e asigurată.

Cursurile – propria lui creaţie – l-au supărat pe doctorul Doktor. Erau prea mulţi cursanţi din rîndul 58-iştilor şi doctorul Doktor se temea pentru cariera lui. Administrator tipic al anului 1937, doctorul Doktor şi-a dat demisia de la Dalstroi la sfîrşitul anilor '40, dar, văzînd că totul rămîne ca înainte şi că pe Continent trebuie să muncească, s-a întors la slujba din Kolîma. Deşi ar fi trebuit să-şi redobîndească sporurile procentuale prin serviciile prestate, Doktor s-a rostuit în situaţia dinainte.

Vizitînd cursurile înaintea examenelor de absolvire, doctorul Doktor a ascultat binevoitor raportul despre succesele cursanţilor, şi-a rotit de jur-împrejur ochii sticloşi, de un albastru-deschis, şi a întrebat:

— Dar ventuze ştie să pună toată lumea?

Drept răspuns au izbucnit hohotele de rîs respectuoase ale profesorilor şi „studenţilor". Vai! Taman ventuze nu învăţaserăm să punem: nimeni nu se gîndise că această procedură simplă ar avea ceva secrete.

Bolile de ochi le preda doctorul Loskutov. Am avut norocul să-l cunosc şi să muncesc ani la rînd împreună cu Feodor Efimovici Loskutov, una dintre figurile cele mai remarcabile ale Kolîmei. Comisar de batalion în timpul Războiului Civil – în plămînul stîng i se înfipsese pentru totdeauna un glonţ tras de Kolceak –, Loskutov studiase Medicina la începutul anilor '20 şi lucrase ca medic militar în armată. O glumă întîmplătoare la adresa lui Stalin îl adusese în faţa tribunalului militar. Venise la Kolîma cu o condamnare pe trei ani şi în primul an muncise ca lăcătuş la mina Partizanul. Apoi i s-a permis să lucreze ca medic. Condamnarea lui de trei ani se apropia de sfîrşit. Acea perioadă este cunoscută în Kolîma şi în întreaga Rusie sub numele de *garanşcina*, deşi mai corect ar fi trebuit să fie numită

pavlovşcina, după numele adjunctului de atunci al Dalstroi-ului. Colonelul Garanin era doar adjunctul lui Pavlov, şeful lagărelor, dar el era preşedintele „troicii execuţiei prin împuşcare", care a semnat listele nesfîrşite de condamnaţi la moarte pe durata întregului an 1938. În acel an era cumplit să fii eliberat ca 58-ist. Pe toţi cei care-şi încheiau sentinţa îi ameninţa un nou „dosar" inventat, fabricat, aranjat. Stăteai mai liniştit dacă aveai o condamnare de zece sau cincisprezece ani, nu de trei sau cinci. Respirai mai uşor.

Loskutov a fost condamnat din nou - de „troika kolîmiană" în frunte cu Garanin - la zece ani. Doctor capabil, el s-a specializat ca oculist, făcea operaţii, era un specialist nepreţuit. Direcţia sanitară îl ţinea în apropierea Magadanului, la kilometrul 23, iar la nevoie îl duceau sub escortă în oraşul Magadan pentru consultaţii şi operaţii. Unul dintre ultimii doctori de zemstvă[1], Loskutov era doctor universal: putea să facă operaţii abdominale mai simple, ştia ginecologie şi era specialist în bolile de ochi.

În 1947, cînd noua sentinţă se apropia de sfîrşit, ofiţerul politic Simonovski i-a fabricat un nou dosar. În spital arestaseră cîţiva felceri şi asistente, condamnaţi apoi cu sentinţe diferite. Iar Loskutov a primit din nou zece ani. De astă dată s-a insistat să fie îndepărtat de Magadan şi transferat în Berlag, un lagăr nou cu regim forţat din interiorul Kolîmei pentru recidivişti politici. Timp de cîţiva ani conducerea spitalului a izbutit să-l apere pe Loskutov de Berlag, dar pînă la urmă tot a ajuns acolo, iar din *a treia condamnare!* a fost eliberat în 1954, scăzîndu-i-se zilele lucrate. În 1955 a fost reabilitat total pentru toate cele trei condamnări.

În momentul eliberării avea un schimb de lenjerie de corp, o cămaşă cazonă şi o pereche de pantaloni.

Om cu înalte calităţi morale, doctorul Loskutov şi-a dedicat întreaga activitate medicală, toată viaţa de medic de lagăr unui singur obiectiv: să-i ajute permanent şi cu folos pe bolnavi, mai ales pe deţinuţi. Ajutorul acesta nu era nici pe departe doar medical. Întotdeauna ba interna pe cineva, ba recomanda pe altcineva pentru o slujbă, la externarea din spital. Mereu avea o gură de hrănit sau aducea daruri: unuia o priză de tutun, altuia o bucată de pîine.

Bolnavii se considerau norocoşi dacă nimereau în secţia lui (lucra ca terapeut).

---

1. *Zemstvo*, administraţie locală în Rusia ţaristă, aleasă de nobilime şi de clasele avute (rus.).

Tot timpul făcea demersuri, mergea de colo-colo, scria.

S-a comportat astfel nu o lună, nu un an, ci zi de zi de-a lungul a douăzeci de ani, primind de la autorităţi doar termene suplimentare de pedeapsă.

Din istorie mai ştim o asemenea persoană. Acesta a fost medicul de închisoare, Feodor Petrovici Haas[1], despre care A.F. Koni a scris o cărţulie. Dar Haas a trăit în alte vremuri. Erau anii '60 ai secolului trecut, perioada de avînt moral al societăţii ruseşti. Anii '30 ai secolului XX nu s-au putut lăuda cu un astfel de avînt. Într-o atmosferă de denunţuri, calomnii, pedepse, nedreptăţi, de condamnări venite una după alta în dosare fabricate cu ajutorul provocatorilor, era mult mai greu să faci fapte bune decît în timpul lui Haas.

Vreunui pacient Loskutov îi aranja plecarea pe Continent, ca invalid, altuia îi căuta o muncă mai uşoară, fără să-l întrebe nimic, dispunea de soarta lui într-un fel inteligent şi folositor.

Feodor Efimovici Loskutov nu era prea instruit în sensul şcolăresc al cuvîntului: intrase la Institutul de Medicină fără o pregătire specială. Dar a citit mult, a observat cu atenţie viaţa, a reflectat îndelung şi a avut o gîndire liberă asupra celor mai diferite subiecte. Era un om educat, cu un orizont larg.

Modest în cel mai înalt grad, cumpănindu-şi pe îndelete judecăţile, era o persoană remarcabilă. Avea un singur neajuns: ajutorul lui era, în opinia mea, prea nediferenţiat şi de aceea blatarii încercau „să pună şaua pe el", simţindu-i faimosul punct slab. Dar mai tîrziu s-a descurcat bine şi în problema aceasta.

Trei condamnări la muncă în lagăr, viaţa zbuciumată din Kolîma, plină de umilinţe, cu ameninţările autorităţilor, cu nesiguranţa zilei de mîine nu l-au făcut pe Loskutov nici sceptic, nici cinic.

Chiar şi în libertate deplină, după ce a obţinut reabilitarea şi o sumă consistentă de bani, el a continuat să-şi împartă banii cui avea nevoie, să-i ajute pe ceilalţi, fără să aibă un al doilea schimb de lenjerie de corp, deşi primea cîteva mii de ruble pe lună.

Aşa era profesorul nostru de boli de ochi. După terminarea cursurilor mi-a fost dat să lucrez cîteva săptămîni – primele mele săptămîni de felcer – tocmai cu Loskutov. Prima seară s-a încheiat în sala de tratament. A fost adus un bolnav cu un abces la gît.

---

1. F.P. Haas a murit în 1853 (n. ed. rus). Medic de origine germană, stabilit la Moscova, care se ocupa cu îngrijirea deţinuţilor.

— Ce avem aici? m-a întrebat Loskutov.

— Un abces la gît.

— Şi cum se tratează?

— Se scoate puroiul, avînd grijă ca bolnavul să nu se înece cu lichidul.

— Pune instrumentele la fiert.

Am pus instrumentele în sterilizator, le-am fiert şi l-am chemat pe Loskutov:

— E gata.

— Aduceţi pacientul.

Bolnavul se aşează cu gura deschisă pe un taburet. Un bec îi lumina laringele.

— Spălaţi-vă pe mîini, Feodor Efimovici.

— Nu, dumneata o să te speli, îmi spuse Loskutov. Operaţia asta o s-o faci dumneata.

O sudoare rece mă trecu pe spate. Dar eu ştiam, ştiam prea bine că atîta vreme cît nu faci un lucru cu mîinile tale, nu poţi pretinde că eşti capabil să-l faci. Ceea ce-ţi pare simplu devine brusc peste puterile tale, iar ceea ce e complicat – incredibil de simplu.

M-am spălat pe mîini şi m-am apropiat hotărît de pacient. Ochii lui larg deschişi mă priveau speriaţi şi plini de reproş.

Mi-am calculat gesturile şi am străpuns abcesul care copsese cu vîrful bont al bisturiului.

— Capul! Capul! strigă Feodor Efimovici.

Am reuşit să aplec înainte capul pacientului care a expectorat puroiul direct pe poalele halatului meu.

— Păi asta e tot. Dar halatul trebuie să ţi-l schimbi.

A doua zi, Loskutov m-a trimis în secţia ambulatorie a spitalului, unde erau semiinvalizii, să le iau tensiunea arterială. Am luat aparatul Riva-Rocci şi am măsurat tensiunea tuturor celor şaizeci de pacienţi, notînd-o apoi pe o hîrtie. Erau hipertensivi. Le-am măsurat tensiunea o săptămînă întreagă, de zece ori la fiecare, şi numai după aceea Loskutov mi-a arătat fişele acestor bolnavi.

Am fost bucuros să fac măsurătorile de unul singur. Mulţi ani mai tîrziu mi-am dat seama că metoda de a mă acomoda în linişte fusese premeditată. La prima ocazie în care se impunea decizie rapidă şi mînă fermă trebuia să mă comport altfel.

În fiecare zi descopeream ceva nou şi în acelaşi timp bine ştiut din materia predată la curs.

Feodor Efimovici nu-i denunţa pe simulanţi şi pe cei care-şi agravau simptomele.

„Doar li se pare că sînt simulanţi şi agravanţi, spunea Loskutov cu tristeţe. Aceştia sînt mult mai bolnavi decît o cred ei înşişi. Simularea şi agravarea intenţionată a simptomelor pe fondul distrofiei alimentare şi al marasmului psihic, prezente în viaţa de lagăr, sînt un fenomen de nedescris, de nedescris..."

Aleksandr Aleksandrovici Malinski, care ne preda medicina internă, era un sangvin curat şi bine hrănit, un om plin de viaţă, mereu proaspăt ras, cărunt, care începuse să se îngraşe. Avea buzele roz-întunecat, în formă de inimă. Aluniţele aristocratice pe picioruşe lungi îi tremurau pe spinarea stacojie, cum le apărea cursanţilor în baia spitalului sau la baia de aburi. Era singurul medic din Kolîma, poate chiar singurul om din Kolîma, care dormea într-o cămeşoaie bărbătească, lungă pînă la glezne, cusută de comandă. Lucrul acesta s-a văzut în timpul incendiului din secţia lui. Incendiul a fost stins în grabă şi a fost uitat repede, dar nu şi cămeşoaia de noapte a doctorului Malinski despre care toată lumea din spital a vorbit luni întregi.

Fost lector de cursuri de perfecţionare ale medicilor, la Moscova, s-a acomodat greu cu nivelul de cunoştinţe al cursanţilor.

Între lector şi auditori se simţea întotdeauna o răceală, care-i îndepărta sufleteşte. Aleksandr Aleksandrovici ar fi vrut să rupă vălul acesta, dar nu ştia cum s-o facă. A născocit cîteva anecdote cam vulgare, însă nici aşa obiectul cursului său n-a devenit mai accesibil.

Material grafic? Pînă şi la orele de anatomie ne-am descurcat fără schelet. Umanski ne-a desenat cu creta pe tablă oasele cu pricina.

Malinski ne preda străduindu-se din tot sufletul să ne dea cît mai multe informaţii. Cunoştea foarte bine viaţa de lagăr – fusese arestat în 1937 – şi la cursuri ne dădea multe sfaturi importante în privinţa eticii medicale în varianta concentraţionară. „Învăţaţi să daţi crezare bolnavului", ne îndemna cu ardoare Aleksandr Aleksandrovici, ţopăind pe lîngă tablă şi ciocănind în ea cu creta. Vorbea despre sciatică şi lumbago, dar noi ne dădeam seama că îndemnul viza lucruri mai importante: era vorba de atitudinea *adevăratei* medicine în lagăr, de faptul că monstruozitatea vieţii de lagăr nu trebuie să abată medicul de la adevărata lui cale.

Îi eram mult îndatoraţi lui Malinski pentru informaţiile şi cunoştinţele sale şi îi recunoşteam meritele, în pofida tendinţei lui de

totdeauna – cum ni se părea nouă – de a ne ţine la o distanţă considerabilă, lucru care, din păcate, nu ne trezea simpatia.

Aleksandr Aleksandrovici suporta bine climatul Kolîmei. După reabilitare, la dorinţa lui, a rămas să-şi ducă viaţa pînă la capăt în Seimcean, într-o gospodărie colectivă din Kolîma unde se cultivau zarzavaturi.

Aleksandr Aleksandrovici citea regulat ziarele, dar nu-şi împărtăşea părerile cu nimeni: experienţa, experienţa... În privinţa cărţilor, nu le citea decît pe cele de medicină.

Directoarea cursurilor era o angajată civil, doctoriţa Tatiana Mihailovna Ilina, sora lui Serghei Ilin, faimosul fotbalist, cum se recomanda ea însăşi. Tatiana Mihailovna era o doamnă care se străduia pînă în cel mai mic detaliu să fie pe placul autorităţilor. Făcuse o carieră strălucită în Kolîma. Slugărnicia ei spirituală aproape nu avea limite. Odată m-a rugat să-i dau ceva „mai bun" de citit. I-am adus o comoară: un volumaş de Hemingway care cuprindea *Coloana a cincea* şi *48 de povestiri*[1]. Ilina a întors pe-o parte şi pe alta cartea cu copertă vişinie şi a răsfoit-o.

— Nu, luaţi-o înapoi: e un lux, iar noi avem nevoie de pîine neagră.

Evident, erau cuvintele ipocrite ale altcuiva, le pronunţase cu plăcere, dar nu chiar fără rost. După un asemenea afront, am renunţat să mai joc rolul de consilier literar al doctoriţei Ilina.

Tatiana Mihailovna era măritată. În Kolîma venise cu cei doi copii, în calitate de soţie. Soţul ei, ofiţer activ, semnase după război un contract cu Dalstroi şi sosise cu soţia în zona de Nord-Est: acolo putea beneficia de raţii de ofiţer, de grade şi privilegii, iar familia lui era mare, cu doi copii. Fusese numit şeful unei secţii politice dintr-o Direcţie minieră din Kolîma – funcţie însemnată, aproape ca cea de general, şi în plus cu perspective de viitor. Dar Nikolaev – acesta era numele soţului Tatianei Nikolaeva – era un om cu spirit de observaţie şi cinstit, nici pe departe un carierist. Văzînd bunul plac, specula, denunţurile, hoţiile, intrigile, lăcomia, şperţurile şi delapidările din bunurile publice, ca şi toate cruzimile la care se pretau şefii din Kolîma împotriva deţinuţilor, Nikolaev a început să bea. Înţelegea influenţa demoralizatoare a cruzimii omeneşti pe care o

1. Titlul volumului este *The Fifth Column and the First Forty-Nine Stories* (*Coloana a cincea şi Primele patruzeci şi nouă de povestiri*).

condamna cu tărie şi fără drept de apel. Viaţa i se dezvăluia în ipostazele ei cele mai cumplite, mai cumplite decît în anii petrecuţi pe front. Nu era nici şperţar, nici ticălos. A început să bea.

A fost repede îndepărtat din funcţia de şef al secţiei politice şi într-un timp scurt – în doar doi-trei ani – a refăcut drumul carierei, de sus în jos, ajungînd într-o funcţie prost plătită şi neînsemnată, dar cu muncă puţină, cea de inspector KVC[1] din cadrul spitalului pentru deţinuţi. Pescuitul a devenit pasiunea lui de nevoie. Nikolaev se simţea mai bine, mai liniştit în adîncurile taigalei, pe malul rîului.

Tatiana Mihailovna nu l-a urmat. Dimpotrivă, a intrat în partid şi a început să-şi construiască o carieră. Şi-au împărţit copiii, fata a revenit tatălui, iar băiatul – mamei.

Dar toate acestea s-au petrecut mai tîrziu, acum doctoriţa Ilina ne conducea cursurile cu grijă şi mult tact. Pentru că se temea de deţinuţi, se străduia să aibă cît mai puţine contacte cu noi, ba chiar se pare că nu-şi luase încă un servitor dintre condamnaţi.

Chirurgia – cea generală şi cea specializată – ne-o preda Meerzon. Ca discipol al lui Spasokukoţski, Meerzon era un chirurg de mare viitor, destinat unei însemnate cariere ştiinţifice. Dar era căsătorit cu o rubedenie a lui Zinoviev[2] şi în 1937 a fost arestat şi condamnat la zece ani ca şef al unei organizaţii teroriste şi anticomuniste, care comisese acte de sabotaj... În 1946, cînd s-au deschis cursurile de felceri, tocmai fusese eliberat. (La muncile în comun fusese mai puţin de un an, aproape toată perioada de detenţie lucrase ca medic chirurg.) Pe atunci începuse moda domiciliului forţat pe viaţă, aşa că şi Meerzon a fost „legat de glie" pe viaţă. Abia eliberat, era extrem de precaut, extrem de oficial şi inaccesibil. Un destin promiţător făcut ţăndări şi furia îşi căutau o ieşire şi o găsiseră în vorbe de duh, în ironii...

Orele sale de curs erau strălucite. Meerzon fusese lipsit timp de zece ani de munca lui preferată, cea didactică – conversaţiile în treacăt cu asistentele în blocul operator nu se puneau, desigur, la

1. Abreviere pentru Secţia cultural-educativă.
2. Grigori Evseevici Zinoviev (1883-1936), politician sovietic. După moartea lui Lenin (1924), a făcut parte din troika aflată la putere, alături de Stalin şi Lev Kamenev. A participat la înlăturarea lui Troţki, dar a ajuns victimă a Marii Epurări staliniste. A fost executat în 1936 şi reabilitat *post-mortem* în 1988.

socoteală –, şi acum, pentru prima oară, vedea în faţa lui un auditoriu, „studenţi", cursanţi avizi să capete cunoştinţe medicale. Componenţa pestriţă a studenţilor nu-l deranja. Lecţiile sale au fost de la bun început înflăcărate şi captivante. Primul sondaj al cunoştinţelor a fost ca o găleată cu apă rece aruncată peste impetuosul Meerzon. Auditoriul era prea ignorant: cuvinte ca „element" şi „formă" aveau nevoie de explicaţii şi încă de unele amănunţite. Meerzon îşi dădea seama de lucrul acesta şi era nespus de amărît, dar nu lăsa să se vadă şi se străduia să se adapteze la nivelul cursanţilor. Trebuia să se coboare la nivelul celor mai slabi: finlandeza Aino, şeful de magazin Silantiev şi alţii.

— Se formează o fistulă, spuse profesorul. Cine ştie ce e o fistulă?

Tăcere.

— Este o gaură, o gaură de felul...

Orele şi-au pierdut din strălucire, păstrîndu-şi însă conţinutul profesional.

Cum se cade unui chirurg, Meerzon trata cu un vădit dispreţ toate celelalte ramuri ale Medicinei. În secţia sa, ridicase grija personalului pentru sterilizare la o cotă apropiată de cea din capitală, impunînd o respectare meticuloasă a cerinţelor din clinicile de chirurgie. În celelalte secţii se purta cu neglijenţă voită. Cînd venea la vreo consultaţie în oricare altă secţie, nu-şi scotea scurta îmblănită şi căciula şi se aşeza pe marginea patului bolnavului cu scurta pe el. O făcea intenţionat şi gestul părea ofensator. Saloanele erau totuşi curate şi, după plecarea doctorului, infirmierele ştergeau bombănind multă vreme urmele ude ale cizmelor de pîslă ale lui Meerzon. Era una dintre distracţiile chirurgului. Avea limba ascuţită şi era întotdeauna gata să-şi verse pe vreun terapeut toată fierea, mînia şi nemulţumirea împotriva lumii întregi.

La ore însă nu se distra. Într-o formulare clară, precisă şi exhaustivă, ştia să găsească exemple pe înţelesul tuturor, imagini expresive, şi se bucura cînd vedea că asimilarea mergea bine. Era chirurgul-şef al spitalului şi, mai tîrziu, a ajuns director; la cursurile noastre, opinia lui avea o importanţă hotărîtoare în toate problemele interne legate de studiu. Toate acţiunile sale din faţa studenţilor, toate conversaţiile erau bine gîndite şi raţionale.

În prima zi cînd am asistat la o operaţie adevărată, înghesuiţi într-un colţ al sălii de operaţie, îmbrăcaţi pentru prima oară în halate sterile, avînd pe faţă fantasticele măşti parţiale de tifon, opera

Meerzon. Îl asista ca întotdeauna aceeași soră medicală – Nina Dmitrievna Harcenko, o angajată cu contract, secretara organizației de comsomol a spitalului. Meerzon îi dădea comenzi sacadate:

— Penseta!... Acul!

Harcenko apuca de pe măsuță instrumentele și i le punea cu grijă în mîna întinsă lateral, strînsă în mănușa de cauciuc galben-deschis.

Odată însă nu-i dădu ce trebuia și Meerzon înjură vulgar și, cu o mișcare nervoasă a mîinii, aruncă penseta pe jos. Penseta zăngăni, Nina Dmitrievna roși și-i dădu temătoare instrumentul cerut.

Ne-am necăjit pentru Harcenko și ne-am înfuriat pe Meerzon. Socoteam că nu trebuia să procedeze așa. Măcar de dragul nostru, dacă el era atît de mitocan.

După operație, ne-am adresat Ninei Dmitrievna, arătîndu-i compasiunea noastră.

— Măi copii, chirurgul e răspunzător pentru operație, ne-a spus ea pe un ton grav și confidențial.

În glasul ei nu era nici tulburare, nici supărare.

Parcă înțelegînd tot ce se petrecea în sufletul neofiților, Meerzon și-a dedicat următorul curs unei teme speciale. A fost un curs strălucit despre răspunderea chirurgului, despre voința chirurgului, despre necesitatea să frîngă voința bolnavului, despre psihologia medicului și a pacientului.

Cursul a stîrnit un entuziasm unanim și din clipa aceea în cercul nostru de cursanți l-am pus pe Meerzon mai presus de toți ceilalți.

La fel de strălucit, ba chiar de-a dreptul poetic, a fost cursul despre „mîinile chirurgului", unde expunerea despre esența profesiei de medic și noțiunea de sterilizare s-a derulat într-o atmosferă incandescentă. Meerzon vorbea ca pentru el însuși, aproape fără să-și privească ascultătorii. Cursul lui conținea multe istorii. De pildă, cum a fost cuprinsă de panică clinica lui Spasokukoțki cînd bolnavii s-au trezit cu o infecție misterioasă în urma unor operații sterile și s-a descoperit că totul pornise de la negul de pe degetul asistentului. A fost un expozeu despre structura pielii și despre necesitatea ca în chirurgie totul să fie ireproșabil. Ne-a mai explicat de ce nici chirurgii, nici asistentele sau felcerii de la secția de chirurgie nu au dreptul să participe la muncile „echipelor de șoc" din lagăr, să facă muncă fizică. În spatele spuselor sale, noi am văzut lupta pasionată a chirurgului Meerzon, de-a lungul multor ani, împotriva autorităților inculte ale lagărelor.

Uneori, în zilele de verificare a cunoştinţelor asimilate, Meerzon reuşea să termine examinarea noastră mai repede decît îşi propusese. Restul timpului era dedicat celor mai interesante istorii „apropo de": despre eminenţi chirurgi ruşi, despre Oppel, Feodorov şi mai ales despre Spasokukoţki, pe care Meerzon îl diviniza. Totul releva fineţe de spirit, inteligenţă şi ne era de folos, totul era cît se poate de autentic. Ni s-a schimbat felul de a vedea viaţa, am ajuns cadre medicale datorită lui Meerzon. Ne-am deprins să gîndim medical şi am studiat cu succes. Fiecare dintre noi a devenit altul după cursul de optsprezece luni, alcătuit după programa şcolii de doi ani.

Mai tîrziu, Meerzon s-a mutat în Neksikan, în Direcţia de Vest. În 1952 a fost brusc arestat şi dus la Moscova: au încercat să-l „ataşeze" la procesul medicilor şi a fost eliberat împreună cu ceilalţi în 1953. Întors în Kolîma, n-a mai lucrat aici multă vreme, temîndu-se să rămînă într-un loc atît de nesigur şi de periculos. A plecat pe Continent.

Spitalul avea şi un club, dar cursanţii nu-l frecventau, în afara fetelor, a lui Jenea Kaţ şi a lui Borisov.

Ni se părea un sacrilegiu să irosim fie şi doar o oră liberă pe altceva decît pe studiu. Studiam zi şi noapte. La început am încercat să-mi trec notiţele pe curat, într-un caiet, dar n-am avut nici timp, nici hîrtie.

Spitalul lagărului era deja plin de oameni veniţi de la război: emigranţi ruşi din Manciuria, prizonieri japonezi cărora în loc de pîine li se dădea orez – sute de oameni condamnaţi ca spioni de tribunalele militare. Dar toate acestea încă nu atinseseră amploarea represaliilor de mai tîrziu, cînd spre sfîrşitul perioadei de navigaţie din 1946, în plin decembrie s-au folosit pompele de incendiu pentru a uda cu apă cinci mii de deţinuţi aduşi pe vaporul KIM, în timpul unei traversări prelungite. Munca de a transporta şi de a amputa membre ale acestor oameni degeraţi am făcut-o ca felceri cu drepturi depline, şi nu în Magadan.

În fiecare zi am fost chinuiţi de îndoieli: nu cumva o să închidă cursurile? Zvonurile, unul mai teribil ca altul, nu ne lăsau să dormim. Dar cursurile mergeau pas cu pas mai departe şi, în sfîrşit, a venit ziua cînd cei mai văicăreţi şi scepticii au putut răsufla uşuraţi.

Trecuseră trei luni şi cursurile continuau. Apărură noi îndoieli: o să luăm sau nu examenul de absolvire? Căci cursurile fuseseră o

întreprindere pe deplin oficială şi ne dădeau dreptul să tratăm pacienţi. E adevărat că în 1953 Secţia sanitară a Dalstroi-ului explicase celor de la Administraţia orăşenească de sănătate din Kalinin că absolvenţii acestor cursuri pot să-şi folosească diploma doar în Kolîma, dar aceste limitări stranii n-au fost luate în seamă peste tot.

Ne întrista foarte tare că programa fusese prescurtată şi ne dădea dreptul să muncim doar ca asistenţi şi asistente medicale. Dar şi acest lucru era secundar. Cel mai rău era că nu ne dădeau nici un fel de act în mînă. „Certificatele vor fi incluse în dosarele voastre personale", ne-a explicat Ilina. S-a văzut că în dosarele noastre nu era nici urmă a pregătirii medicale. După eliberare, unul dintre noi a trebuit să adune mărturii confirmate de profesorii de la cursuri.

După trei luni de studiu, timpul a început să se scurgă foarte repede. Ziua apropiată a examenelor nu ne bucura, ele făceau un bilanţ al vieţii noastre minunate la kilometrul 23. Noi, cei care văzuserăm Kolîma, veterani ai anului 1937, ştiam că n-o să avem viaţă mai bună. Eram îngrijoraţi şi trişti, dar cu moderaţie, pentru că traiul în Kolîma ne învăţase să nu ne facem planuri mai departe de ziua următoare.

Se apropia ziua examenului. De-acum se vorbea pe faţă că spitalul va fi mutat cu 500 de kilometri mai în adîncul taigalei, pe malul stîng al rîului Kolîma, în cătunul Debin.

Cu o lună înainte de încheierea cursurilor s-a organizat un examen de probă la toate materiile. N-am dat importanţă acestui fapt şi numai după examenul de absolvire am înţeles că biletele pe care cursanţii le-au primit la examenul adevărat au cuprins – la toate materiile – aceleaşi subiecte ca la examenul preliminar. Firește că membrii comisiei – conducerea superioară a Serviciului sanitar al Dalstroi-ului – puteau să pună şi puneau întrebări suplimentare. Dar temeiul încrederii în sine a absolventului care putea să facă o impresie bună examinatorului se afla în biletul norocos cu subiecte cunoscute. Îmi amintesc şi acum subiectul care mi-a picat la chirurgie: *Dilatarea varicoasă a venelor.*

Chiar înainte de examene a circulat zvonul liniştitor că vor fi trecuţi toţi, absolut toţi, că nimeni nu va fi privat de modestele drepturi în domeniul medicinei. Zvonul s-a adeverit.

Încetul cu încetul cunoştinţele noastre s-au consolidat şi s-au îmbogăţit. Nu mai eram nişte străini în spital, ci iniţiaţi, membri ai măreţului „ordin" medical. Aşa ne priveau şi medicii, şi pacienţii.

Încetaserăm să mai fim oameni obişnuiţi. Eram specialişti.

Pentru prima oară în Kolîma mă simţeam o persoană folositoare – spitalului, lagărului, vieţii, mie însumi. Mă simţeam un om cu drepturi depline la care nimeni nu mai putea să ţipe sau să-l batjocorească.

Şi deşi mai tîrziu mulţi şefi mă băgau la carceră pentru diverse delicte – reale şi născocite – împotriva regimului de lagăr, chiar şi acolo rămîneam om, un om folositor în spital. Îndată ce ieşeam din carceră, mă întorceam la munca de felcer.

Sfărîmat în bucăţi, amorul meu propriu primise acel clei necesar, cimentul cu care puteam reface întregul sfărîmat.

Cursurile se apropiau de sfîrşit şi tinerii îşi găsiseră fete, aşa cum se cuvenea. Dar cei mai în vîrstă nu-şi permiteau ca iubirea să se amestece în viitorul lor. Iubirea era o miză prea ieftină în jocul lagărului. De-a lungul anilor ne învăţaseră să ne abţinem şi reuşiseră din plin.

Vanitatea mea exarcebată creştea tot mai mult. Mă irita răspunsul strălucit al altcuiva la orice materie, îl receptam ca pe o jignire personală. Trebuia neapărat să răspund bine la toate întrebările profesorului.

Cunoştinţele noastre sporeau încetul cu încetul şi, lucrul cel mai important, deveneam tot mai interesaţi şi puneam medicilor întrebări peste întrebări, uneori naive, alteori prosteşti. Dar medicii nu socoteau naive sau prosteşti nici una dintre întrebările noastre. De fiecare dată primeam răspunsuri destul de ferme. Răspunsurile stîrneau noi întrebări. Încă nu îndrăzneam să pornim discuţii medicale între noi. Am fi fost prea înfumuraţi.

Dar... într-o zi m-au chemat să îndrept un umăr dislocat. Medicul făcuse o anestezie Rausch, iar eu am îndreptat umărul cu piciorul, după procedeul lui Hipocrat. Am simţit sub călcîi un păcănit uşor şi osul umărului şi-a ocupat locul dinainte. Eram fericit. Tatiana Mihailovna Ilina, care era de faţă la îndreptarea umărului, a spus: „Ia te uită ce bine v-au învăţat!".

Iar eu n-am putut decît să fiu de acord cu ea.

Bineînţeles, n-am fost niciodată nici la cinema, nici la spectacolele brigăzii culturale care, în Magadan, ca şi la spital, era formată din oameni cultivaţi, care se distingeau prin ingeniozitate şi bun gust şi astfel izbuteau să răzbată prin barierele cenzurii KVC-ului. Brigada culturală din Magadan era condusă de L.V. Varpahovski, care mai

tîrziu a ajuns regizor la Teatrul Ermolova din Moscova. Eu n-aveam timp, căci tainele medicinei mi se dezvăluiau puţin cîte puţin şi mă interesau mult mai tare.

Terminologia medicală încetase să mai fie abracadabrantă. M-am apucat să citesc articole şi cărţi de specialitate, fără să mai simt neputinţa şi teama dinainte.

De-acum nu mai eram un om oarecare. Eram obligat să ştiu să acord primul ajutor, să mă descurc în faţa unui bolnav în stare gravă, fie şi doar în linii mari. Eram obligat să văd pericolul care ameninţa viaţa oamenilor. Acest lucru mă bucura, dar mă şi neliniştea. Mă temeam: o să-mi pot îndeplini înalta mea datorie?

Mă pricepeam să folosesc irigatorul, aparatul Bobrov pentru injecţii subcutanate, scalpelul, seringa...

Ştiam să schimb aşternul bolnavilor în stare gravă şi puteam să-i învăţ şi pe infirmieri. Puteam să le explic sanitarilor de ce sînt necesare dezinfecţia, curăţenia.

Am aflat o mie de lucruri folositoare şi trebuincioase oamenilor, pe care mai înainte nu le ştiam.

Cursurile s-au terminat, noii felceri au început să fie trimişi încetul cu încetul la locurile de muncă. Iată şi lista, soldatul din escortă ţine în mînă o listă pe care figurează şi numele meu. Dar eu mă urc ultimul în camion. Conduc bolnavi pe Malul Stîng. Camionul e ticsit, mă aşez chiar la margine cu spatele sprijinit de oblonul lateral. În timp ce mă aşezam, mi s-a ridicat cămaşa, iar vîntul sufla printr-o crăpătură în laterala camionului. În mîini ţineam un pachet cu flacoane: valeriană, picături de lăcrămioare, iod, amoniac. La picioare, o traistă îndesată cu caietele mele de conspecte de la cursurile de felceri.

Ani în şir, aceste caiete au fost pentru mine cel mai bun sprijin, pînă odată cînd, fiind plecat, un urs a pătruns în dispensarul din taiga, a rupt în bucăţele caietele mele şi a spart toate borcănaşele şi flacoanele.

1960

Primul cekist

Ochii albaştri îşi pierd din culoare. Ca albăstrelele în copilărie, ei se transformă în timp în ochi de un albastru-cenuşiu, învăluiţi parcă într-o ceaţă uşor murdară, ai unui om mărginit; sau în tentaculele sticloase ale anchetatorilor şi gardienilor; sau în ochii de oţel ai soldaţilor. Nuanţe sînt multe. Foarte rar ochii îşi păstrează culoarea copilăriei...

Un mănunchi de raze roşietice de soare, trecînd prin gratiile ferestrei de închisoare, se desfăcea în mănunchiuri mai mici. Undeva, prin mijlocul celulei, mănunchiurile de lumină se contopeau din nou într-un torent compact, roşu-auriu. În şuvoiul luminos pluteau înghesuindu-se firişoare de praf, ca de aur. Muştele care nimereau în fîşia de lumină deveneau şi ele de aur, ca soarele. Razele amurgului băteau direct în uşa ferecată cu fier cenuşiu lucios.

Zăngăni lacătul, sunet pe care într-o celulă de închisoare îl aude fiecare deţinut, treaz sau adormit, îl aude oră de oră. Nu există discuţie în celulă care să acopere sunetul acesta, nu e somn care să-ţi abată atenţia de la sunetul acesta. Nu e gînd care să poată... Nimeni nu se poate concentra pe ceva anume ca să-l evite, să nu-l mai audă. Fiecăruia îi stă inima în loc cînd aude zăngănitul lacătului, ciocănitul soartei în uşa celulei, în suflet, în inimă, în minte. Sunetul acesta umple de nelinişte pe oricare dintre noi. Şi nu-l poţi confunda cu nici un alt sunet.

Lacătul zăngăni, uşa se deschise şi şuvoiul de raze ţîşni afară din celulă. Prin uşa deschisă se văzu cum razele străbat coridorul şi se năpustesc în fereastra de acolo, traversează în zbor curtea închisorii şi se izbesc de geamurile clădirii din faţă. Toţi cei şaizeci de locatari ai celulei reuşiră să vadă toate acestea în cele cîteva clipe cît a fost uşa deschisă. Uşa se trînti cu un zgomot melodios, asemănător cu cel al cuferelor vechi cînd laşi jos capacul. Şi brusc toţi deţinuţii care urmăreau cu lăcomie saltul şuvoiului de lumină, mişcarea razei – de parcă ar fi fost o fiinţă vie, fratele şi tovarăşul lor –, înţeleseră că soarele e din nou închis laolaltă cu ei.

Şi numai atunci văzură cu toţii că în dreptul uşii, primind în pieptu-i larg şi negru şuvoiul razelor aurii ale soarelui în amurg, stătea un om mijindu-şi ochii din pricina luminii puternice.

Era un bărbat matur, înalt şi cu umeri largi, o căciulă de păr des şi blond îi acoperea capul. Doar uitîndu-te cu atenţie îţi dădeai seama că numeroasele fire albe îi decoloraseră de multă vreme părul auriu. Faţa ridată, ce semăna cu o hartă în relief, îi era acoperită de o mulţime de ciupituri de vărsat ca nişte cratere lunare.

Omul purta o tunică neagră de postav, fără curea, descheiată pe piept, pantaloni bufanţi negri, tot din postav, şi cizme. Mototolea în mîini o manta neagră, ponosită rău. Hainele abia se ţineau pe el: toţi nasturii fuseseră descusuţi.

— Alekseev, spuse el încet întorcîndu-şi mîna mare şi păroasă cu palma pe piept. Bună ziua...

Dar de el deja se apropiaseră ceilalţi, încurajîndu-l cu rîsul lor nervos şi exploziv de deţinuţi, îl băteau pe umăr, îi strîngeau mîinile. Veni lîngă el şi starostele celulei, ales de conducere, ca să-i arate novicelui locul unde va sta. „Gavriil Timofeevici" spuse din nou omul care semăna cu un urs. Şi repetă: „Gavriil Timofeevici Alekseev"... Omul negru se dădu mai la o parte şi raza de soare nu ne mai împiedica să-i vedem ochii – imenşi, de culoarea albăstrelelor, ochi de copil.

Cei din celulă aflară curînd detalii din viaţa lui Alekseev: fusese şeful echipei de pompieri a unei fabrici din Naro-Fominsk. De aici provenea şi costumul lui negru, de serviciu. Da, era membru de partid din vara lui 1917. Da, fusese soldat artilerist, luase parte în Moscova la luptele din Octombrie. Da, fusese exclus din partid în 1927. Apoi reprimit. Şi din nou exclus cu o săptămînă în urmă.

Deţinuţii se comportă diferit în arest. E foarte greu să frîngi neîncrederea unora. Însă treptat, de la o zi la alta, ei se obişnuiesc cu soarta lor, încep să înţeleagă cîte ceva.

Alekseev era de o altă factură. S-ar fi zis că tăcuse ani îndelungi şi acum arestul şi celula de închisoare îi redaseră darul vorbirii. Aici găsise posibilitatea să înţeleagă ce era mai important, să ghicească mersul vremii şi al propriei soarte şi să priceapă de ce... Să afle răspunsul la acel imens, gigantesc „de ce" care plana deasupra vieţii şi destinului său şi nu doar deasupra lor, ci şi deasupra vieţii şi destinului a sute de mii de alţi oameni.

Alekseev povestea fără să se justifice, fără să întrebe, ci pur şi simplu străduindu-se să înţeleagă, să compare, să ghicească.

De dimineaţă pînă seara el străbătea celula înainte şi înapoi, cu statura lui de uriaş, ce semăna cu a unui urs, în tunica neagră fără

curea, luînd pe după umeri cu laba lui mare pe cîte unul dintre noi şi întreba, întreba... Sau povestea.

— Da' cum te-au exclus, Gavriuşa?

— Păi uite cum. Eram la cercul de studii politice. Tema – Octombrie în Moscova. Eu fusesem soldat, artilerist de-al lui Muralov, mă alesesem cu două răni. Îndreptasem personal armele împotriva iunkerilor care se aflau lîngă Nikitskie Vorota. Mă întreabă profesorul de la cerc: „Cine a comandat trupele Puterii sovietice în momentul cotiturii?". Îi zic: „Muralov, Nikolai Ivanovici". Îl ştiam bine, îl cunoşteam personal. Cum să-i răspund altfel? Ce-i puteam spune?

— Întrebarea asta a fost o provocare, Gavriil Timofeevici. Doar ştiai că Muralov fusese declarat duşman al poporului.

— Dar cum să-i spun altceva? Nu din manuale ştiam chestia asta. În aceeaşi noapte m-au şi arestat.

— Şi cum ai nimerit în Naro-Fominsk? La pompieri?

— Beam prea mult. M-au demobilizat din Ceka în 1918. Muralov mă trimisese acolo. Ca persoană de nădejde... Acolo a început şi boala mea.

— Care boală, Gavriuşa? Eşti un urs atît de sănătos...

— O să vedeţi. Nici măcar eu nu ştiu ce boală am... Nu ţin minte cum se numeşte. Nu-mi aduc aminte ce se petrece cu mine, dar ceva se petrece... Devin agitat, furios şi apare Ea...

— De la vodcă ţi se trage?

— Nu, nu de la vodcă... De la viaţă. Vodca e o altă poveste.

— Ai fi putut să înveţi... Ţi s-ar fi deschis toate drumurile.

— Păi cum să învăţ? Unora le e dat să înveţe, iar altora – să le apere învăţătura. Aşa-i c-am zis-o bine, consătene? Apoi anii au trecut, n-aveam cum să mai merg la facultatea muncitorească. Mi-a rămas doar VOHR-ul[1] ăsta blestemat. Şi vodca. Şi Ea.

— Dar copii ai?

— Am avut o fată de la prima nevastă. M-a părăsit. Acum trăiesc cu o ţesătoare. Da' pe ea arestarea mea o sperie grozav, dacă nu cumva chiar de moarte. Iar pentru mine, arestul e o uşurare. Nu trebuie să mă gîndesc la nimic. Totul se decide fără mine. Vor chibzui ce şi cum fără participarea mea. Ce o să fie mai departe cu Gavriuşa Alekseev?

---

1. Abreviere pentru Paza Militarizată a Republicii, structură subordonată a NKVD.

Au trecut cîteva zile, doar cîteva zile, şi a venit Ea.

Alekseev a ţipat tînguitor, şi-a desfăcut mîinile şi s-a prăbuşit cu faţa în sus pe prici. Faţa i se făcu cenuşie, din gura vineţie printre buzele slăbite începu să-i curgă o spumă cu băşicuţe. Pe obrajii cenuşii şi pe pieptul păros apăru o sudoare caldă. Vecinii din celulă îl apucară de mîini, se aruncară pe picioarele lui Alekseev. Un tremur puternic îi cuprinse trupul.

— Capul, ţineţi-i capul.

Cineva vîrî mantaua neagră sub capul cu părul încîlcit al lui Alekseev.

Sosise Ea. Criza de epilepsie a durat foarte mult, muşchii se umflau spasmodic, pumnii puternici parcă loveau pe cineva, iar degetele neîndemînatice ale vecinilor încercau să-i desfacă. Picioarele încercau să fugă nu se ştie unde, dar greutatea celor cîţiva oameni prăbuşiţi peste ele îl ţintuia pe Alekseev de prici.

Iată că muşchii se decontractară treptat, degetele se descleştară şi Alekseev adormi.

În tot timpul acesta, responsabilii de celulă au bătut în uşă cerînd vehement un medic. Trebuia să existe un medic în Butîrka. Un Feodor Petrovici Haas. Sau măcar un medic militar de serviciu cu vreun grad oarecare, un locotenent în serviciul medical.

S-a văzut că nu era simplu să obţii un medic, dar acesta a venit. Îmbrăcat într-un halat pus peste tunica de ofiţer, medicul a apărut însoţit de doi bărbaţi viguroşi cu înfăţişare de felceri. Doctorul s-a căţărat pe priciuri şi l-a examinat pe Alekseev. Între timp criza trecuse şi Alekseev dormea. Medicul plecă fără să spună o vorbă şi fără să răspundă la nici una din întrebările cu care-l asaltau deţinuţii care-l înconjuraseră. Îl urmară în tăcere şi ajutoarele. Lacătul zdrăngăni, stîrnind o explozie de indignare. Cînd primul val de agitaţie se potoli, se deschise „ferăstruica" din uşa de închisoare şi gardianul de serviciu zise, aplecîndu-se ca să poată vedea înăuntru: „Medicul a spus: nu e nimic de făcut. Este epilepsie. Aveţi grijă să nu-şi înghită limba... La următorul atac nu e nevoie să-l chemaţi. Boala asta nu poate fi tratată".

Cei din celulă nu l-au mai chemat pe doctor la Alekseev. Iar crizele de epilepsie au continuat tot mai des.

Alekseev rămînea culcat după crize, plîngîndu-se de dureri de cap. Mai trecea o zi-două şi din nou silueta uriaşă ca a unui urs, în tunica neagră de postav şi în pantalonii bufanţi negri de postav, se

ridica şi începea să umble în sus şi în jos pe pardoseala de ciment a celulei. Ochii albaştri scînteiau din nou. După două dezinfecţii „la cald", postavul negru al hainelor lui Alekseev bătea în brun, nu mai era aşa negru.

Iar Alekseev păşea şi tot păşea, povestindu-şi cu sinceritate viaţa din trecut, viaţa de dinainte de boală, grăbindu-se să-i împărtăşească interlocutorului din acel moment ceea ce încă nu fusese spus în această celulă.

— ...Se spune că acum există un personal special pentru execuţii, Da' ştii cum se punea problema în timpul lui Dzerjinski[1]?

— Cum?

— Cînd Comisia decidea măsura extremă, sentinţa trebuia dusă la împlinire de acel anchetator care condusese ancheta... Cel care dovedise şi ceruse măsura extremă. Ceri pedeapsa cu moartea pentru omul acesta? Eşti convins de vinovăţia lui, eşti sigur că este un duşman şi merită moartea? Omoară-l cu mîna ta. Între a semna o hîrtie, a confirma o sentinţă şi a ucide tu însuţi este o diferenţă foarte mare.

— Mare...

— În plus, fiecare anchetator trebuia să-şi găsească singur timpul şi locul pentru treburile astea... Fiecare o făcea în felul său. Unii în biroul lor, alţii pe coridor sau în vreun subsol. În vremea lui Dzerjinski, anchetatorul trebuia să rezolve totul de unul singur... Gîndeşte bine înainte de a cere moartea unui om...

— Da' execuţii ai văzut, Gavriuşa?

— Am văzut. Cine n-a văzut?

— E adevărat că cel împuşcat cade cu faţa înainte?

— Da, e adevărat. Dacă e cu faţa spre tine.

— Şi dacă e împuşcat din spate?

— Atunci cade pe spate, cu faţa în sus.

— Dar tu ai fost nevoit să... Ştii...

— Nu, eu n-am fost anchetator. Aveam prea puţină şcoală. Făceam parte doar din detaşament. Mă luptam cu banditismul etc. Apoi m-am ales cu boala asta şi m-au demobilizat. Ca epileptic. Şi m-am pus pe băut. Se spune că asta ar împiedica vindecarea.

Închisorii nu-i plac viclenii. În celulă, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, fiecare deţinut e sub ochii celorlalţi. Omul

---

1. Felix Edmundovici Dzerjinski (1877-1926), bolşevic, fondator şi prim conducător al poliţiei politice CEKA, în 1917.

n-are destulă putere să-şi ascundă adevărata fire, să treacă drept altcineva decît este în realitate în celula închisorii preventive, în minutele, orele, zilele şi nopţile, în lunile de încordare şi nervozitate, cînd tot ce este inutil şi de faţadă se desprinde de pe el ca o coajă. Şi rămîne adevărul care nu e creat de închisoare, dar care e verificat şi probat de ea. Voinţa nu este încă frîntă, nimicită, cum se întîmplă aproape inevitabil în lagăr. Dar cine se gîndea atunci la lagăr, la ce înseamnă el? Poate că unii ştiau şi ar fi fost bucuroşi să povestească despre el, să-i avertizeze pe novici. Omul crede însă în ceea ce vrea să creadă.

Iată-l şezînd pe Weber cu barba lui neagră, comunist din Silezia, cominternist, pe care l-au adus din Kolîma pentru „anchetă suplimentară". El ştie ce e lagărul. Iată-l şi pe Aleksandr Grigorievici Andreev, fost secretar general al Asociaţiei deţinuţilor politici, eser de dreapta, care cunoaşte şi ocna ţaristă, şi deportarea sovietică. Andreev este cel care ştie un adevăr neştiut de ceilalţi. Nu poate însă să-l spună. Nu pentru că adevărul acesta ar fi un secret, ci pentru că nu poţi crede în el. De aceea, şi Weber, şi Andreev tac. Închisoarea e închisoare. Închisoarea preventivă e închisoare preventivă. Fiecare are propriul său dosar, lupta lui, comportamentul pe care nu i-l dictezi, datoria sa, caracterul său, rezerva sa de forţe sufleteşti, experienţa sa. Calităţile sufleteşti sînt încercate nu numai şi nu atît de mult în celula închisorii, ci dincolo de pereţii celulei, în biroul micuţ al anchetatorului. Soarta depinde de un lanţ de împrejurări întîmplătoare, dar cel mai adesea nu depinde deloc de întîmplare.

Chiar şi închisoarea preventivă, nu doar cea de ispăşire a pedepsei – îi apreciază pe oamenii simpli şi sinceri. Deţinuţii din celulă se purtau binevoitor cu Alekseev. Îl iubeau? Oare poţi iubi pe cineva într-o celulă preventivă? E vorba, în fond, de anchete, de o închisoare de tranzit, de o trecere în altă parte. Deţinuţii din celulă se purtau binevoitor cu Alekseev.

S-au scurs săptămîni, luni, şi pe Alekseev nu-l chemau la interogatorii. Şi Alekseev păşea şi tot păşea.

Sînt două şcoli de anchetatori. Prima consideră că trebuie să-l zăpăcească pe arestat şi să-l înfunde cît mai repede. Şcoala aceasta îşi construieşte succesul pe atacul psihologic rapid, pe presiune, pe reprimarea voinţei arestatului anchetat pînă ce acesta nu-şi mai vine în fire, nu apucă să se obişnuiască, nu-şi adună forţele morale. Interogatoriile anchetatorului din această şcoală încep în noaptea

arestului, ele durează multe ore la rînd, cu toate ameninţările posibile. Adepţii celei de a doua şcoli socot că celula închisorii nu face decît să chinuiască şi să slăbească voinţa arestatului, puterea de a se împotrivi. Cu cît arestatul va sta mai mult în celula închisorii preventive pînă la întîlnirea cu anchetatorul, cu atît acesta din urmă va a avea de profitat. Arestatul se pregăteşte pentru interogatoriu, primul din viaţa lui, încordîndu-şi toate forţele. Dar interogatoriul nu are loc. Nu are loc o săptămînă, o lună, două luni. Toată munca de reprimare psihică a arestatului o face celula de închisoare, nu anchetatorul.

Nu se ştie cum folosesc prima şi a doua şcoală o armă atît de eficace cum e tortura. Povestirea noastră s-a petrecut la începutul anului 1937, iar tortura a fost pusă în practică doar din a doua jumătate a aceluiaşi an.

Anchetatorul lui Gavriil Timofeevici Alekseev făcea parte din a doua şcoală.

La sfîrşitul celei de a treia luni de umblat prin celulă, a venit în fugă o fată în tunică militară şi l-a chemat după „iniţialele" numelui, adăugînd: „fără obiecte personale", deci l-a chemat la interogatoriu. Alekseev şi-a netezit buclele luminoase cu palma şi, îndreptîndu-şi bluzonul brun-roşcat, a păşit pragul celulei.

S-a întors repede. Însemna că l-au interogat în clădirea specială de anchetare, nu l-au dus nicăieri în altă parte. Alekseev era mirat, doborît, şocat, zdruncinat şi speriat.

— S-a întîmplat ceva anume, Gavriil Timofeevici?

— Da, s-a întîmplat. A apărut ceva nou la anchetă. Mă acuză de complot împotriva guvernului.

— Linişteşte-te, Gavriuşa. În celula asta, toţi sînt acuzaţi de complot împotriva guvernului.

— Cică am vrut să-i omor.

— Şi asta se întîmplă. De ce ai fost acuzat înainte?

— M-au interogat în Naro-Fominsk, după arestare. Am fost şeful echipei de pompieri la o fabrică de textile. Deci am avut un grad mic.

— Aici nimeni nu se uită la grade, Gavriuşa.

— Şi m-au interogat în legătură cu cursurile cercului de studii politice. Cum că l-am lăudat pe Muralov. Păi luptasem în detaşamentul lui, la Moscova. Ce să spun altceva? Dar acum nu mai e deloc vorba despre Muralov.

Ciupiturile de vărsat şi ridurile deveniseră mai pronunţate. Zîmbetul lui Alekseev se voia calm, dar trăda nesiguranţa, iar ochii îi scînteiau tot mai rar. Lucru ciudat însă - crizele de epilepsie au devenit mai rare. Ca şi cum pericolul apropiat şi necesitatea de a se lupta pentru propria-i viaţă împinseseră deoparte crizele.

— Ce să fac?... O să mă bage în mormînt.

— Nu trebuie să faci nimic. Doar să spui adevărul. Demonstrează-le adevărul cît mai ai putere.

— Aşa crezi, că n-o să fie nimic?

— Dimpotrivă, neapărat o să fie ceva. De aici nu ne dau drumul pur şi simplu. Dar împuşcarea nu este acelaşi lucru cu o sentinţă de zece ani. Iar zece ani nu sînt cinci.

— Am înţeles.

Gavriil Timofeevici începu să cînte mai des. Cînta minunat. Avea un glas curat şi clar de tenor. Cînta încetişor, în colţul cel mai îndepărtat de vizetă:

Ce frumoasă era noaptea albastră,
Ce tandru lumina luna palidă...

Dar adesea, cel mai adesea cînta altceva:

Deschideţi-mi fereastra, deschideţi,
Mult nu mai am de trăit.
Daţi-mi drumul în libertate,
Lăsaţi-mă să sufăr, să iubesc.

Alekseev îşi întrerupea cîntecul, se ridica brusc şi începea din nou să meargă în sus şi în jos...

Se lua la harţă foarte des. Viaţa de închisoare, interogatoriile te predispun la certuri. Trebuie să ştii, să înţelegi, să te stăpîneşti sau să te pricepi să-ţi abaţi gîndurile... Gavriil Alekseev nu cunoştea fineţurile acestea şi se lua la ceartă, sărea la bătaie. Unul îl contrazicea, altul îl jignea pe Muralov. Muralov era Dumnezeu pentru Alekseev. Era Dumnezeul tinereţii lui, al vieţii sale întregi.

Cînd Vasea Javoronkov, mecanic de locomotivă de la depoul gării Saviolovski, a zis ceva de Muralov, în stilul ultimelor manuale de partid, Alekseev s-a năpustit spre Vasea şi a înhăţat ceainicul de aramă în care se distribuia ceaiul în celulă.

Acest ceainic, rămas în închisoarea Butîrskaia încă din vremurile ţariste, era un cilindru imens de aramă. Curăţat cu o cărămidă, strălucea ca soarele în amurg. Era adus pe un băţ, iar deţinuţii noştri de serviciu îl ţineau cîte doi cînd turnau ceai din el.

Voinic, un adevărat Hercule, Alekseev a apucat zdravăn mînerul ceainicului, dar n-a putut să-l mişte din loc. Ceainicul era plin cu apă: mai era mult pînă la masa de seară, cînd îl scoteau din celulă.

Aşa că totul s-a terminat în rîsete generale, deşi Vasea Javoronkov, pălind, se pregătea să primească lovitura. Avea un dosar aproape identic cu cel al lui Gavriil Timofeevici. Şi el fusese arestat după un curs la cercul de studii politice. Conducătorul cursului îl întrebase: „Ce ai face, Javoronkov, dacă dintr-odată n-ar mai exista Puterea sovietică?". Plin de candoare, acesta răspunsese: „Cum ce? Aş munci ca şi pînă acum, ca mecanic la depou. Am patru copii". În ziua următoare a fost arestat, acum anchetarea lui era încheiată. Mecanicul îşi aştepta sentinţa. Dosarele lor semănau şi Gavriil Timofeevici se consulta cu Javoronkov. Erau prieteni. Dar cînd circumstanţele din dosarul lui Alekseev s-au schimbat – adică începuseră să-l acuze de complot împotriva guvernului –, Javoronkov s-a îndepărtat cu laşitate de prietenul lui. Şi nu uita să mai scape cîte o observaţie la adresa lui Muralov.

.....

Abia îl potoliseră pe Alekseev în încăierarea aproape hazlie cu Javoronkov, că izbucni o nouă ceartă. Alekseev îi spuse cuiva că este pişicher. Din nou îl traseră la o parte pe Alekseev de lîngă un deţinut la care sărise. Toată lumea din celulă înţelegea şi ştia: Ea trebuia să apară curînd. Tovarăşii lui mergeau pe lîngă el, gata în orice clipă să-l apuce de mîini, de picioare, să-i ţină capul. Dar Alekseev se smulse brusc, sări pe pervaz, se agăţă cu mîinile de gratiile de la fereastră şi începu să le zgîlţîie, să le zgîlţîie tot mai tare, înjurînd şi urlînd. Trupul negru al lui Alekseev atîrna de gratii ca o uriaşă cruce neagră. Deţinuţii îi desfăceau degetele de pe gratii, îi dezdoiau palmele, se grăbeau, pentru că santinela din turnul de pază observase agitaţia din fereastra deschisă.

Atunci, Aleksandr Grigorievici Andreev, secretarul general al Asociaţiei deţinuţilor politici, spuse, arătînd spre trupul negru ce era coborît de pe fereastră:

— Primul cekist...

Dar în glasul lui Andreev nu era nici urmă de bucurie răutăcioasă.

1964

Weismannistul

Pe pămînt, lîngă pragul dispensarului se vedeau urme proaspete de gheare de urs. Lacătul mic, un lacăt ingenios cu şurub, cu care se încuia uşa, căzuse în tufişuri, rupt împreună cu belciugul, chiar şi cu o bucată de uşă...

Înăuntrul căsuţei, fiole, sticluţe şi borcănaşe fuseseră măturate de pe rafturi pe jos şi transformate într-o caşă din cioburi de sticlă. Mirosul tare de picături de valeriană plutea încă în aer.

Caietele de la cursurile de felceri urmate de Andreev erau ferfeniţă. Andreev a avut nevoie de cîteva ore ca să-şi strîngă cu greu, foaie cu foaie, însemnările nepreţuite, căci nu existau deloc manuale pentru cursurile de felceri. În lupta cu bolile în străfundurile taigalei, Andreev era înarmat doar cu aceste caiete. Unul dintre ele suferise mai mult decît celelalte. Caietul de anatomie. Pe prima pagină Andreev trasase cu mîna lui nepriceputǎ, care niciodată nu învăţase să deseneze, schema diviziunii celulei, elementele nucleului, misterioşii cromozomi. Dar ghearele ursului sfîşiaseră cu atîta furie schiţa şi caietul cu învelitoare de celofan, încît a trebuit să arunce caietul în sobă, în soba metalică. Pierderea era ireparabilă. Era cursul profesorului Umanski.

Cursurile de felcer se ţinuseră în cadrul spitalului pentru deţinuţi, iar Umanski fusese anatomopatologul, prosectorul, şeful morgii. Anatomopatologul este controlul suprem, într-un fel controlul de dincolo de mormînt al muncii medicilor curanţi. La o „disecţie", la autopsie, la deschiderea unui cadavru se poate aprecia corectitudinea diagnosticului şi a tratamentului.

Dar morga pentru deţinuţi este o morgă specială. S-ar părea că moartea, marea democrată, n-ar trebui să fie interesată de cine este întins pe masa de disecţie, n-ar trebui să vorbească în limbi diferite cu cadavrele.

Să tratezi un bolnav încarcerat este complicat pînă şi pentru un medic deţinut, dacă acesta nu este un ticălos.

Şi în spitalul, şi în morga pentru deţinuţi sînt urmate aceleaşi norme ca în orice spital din lume. Dar scara valorilor este schimbată şi prin urmare conţinutul adevărat al dosarului medical al unui deţinut este diferit de cel al unui om liber.

Nu este vorba numai de faptul că reprezentantul morţii, anatomopatologul, este el însuşi un om viu cu pasiuni şi supărări, calităţi şi defecte, cu experienţa sa. Motivul diferenţei e ceva mai complicat, fiindcă în uscăciunea oficială a procesului-verbal există prea puţine date şi despre viaţă, şi despre moarte.

Dacă la autopsia unui pacient cu diagnosticul de cancer nu găsea tumoarea malignă, ci doar semnele unei epuizări extreme, netratate, Umanski se înfuria şi nu-i ierta pe medicii care nu se pricepuseră să salveze deţinutul mort din pricina foamei. Dar dacă vedea că medicul îşi dăduse seama despre ce era vorba şi, neavînd voie să pună diagnosticul adevărat de distrofie, adică foame, căuta febril sinonime (foamea sub formă de avitaminoze, poliavitaminoze, scorbut de gradul III, pelagră – o legiune de denumiri), Umanski îi venea în ajutor cu formularea lui fermă. Făcea chiar mai mult. Dacă medicul voia să se mărginească la un diagnostic întru totul respectabil de pneumonie gripală sau insuficienţă cardiacă, atunci degetul arătător al anatomopatologului îndrepta atenţia medicilor spre particularităţile oricărei îmbolnăviri în condiţii de lagăr.

Conştiinţa de medic a lui Umanski era şi ea legată, încătuşată. Primul diagnostic de distrofie a fost pus după război, după blocada Leningradului, cînd şi în lagăre foamea şi-a primit denumirea potrivită.

Anatomopatologul trebuia să fie un judecător, iar Umanski era un complice... De aceea chiar şi era un judecător, pentru că putea să fie complice. Oricît ar fi fost de legat de instrucţiuni, de tradiţie, de comenzi şi lămuriri, Umanski privea mai adînc, mai departe, mai principial. Nu considera că obligaţia lui era să surprindă medicii cu fleacuri, cu greşeli mărunte, ci să vadă – şi mai ales să le arate altora! – acel lucru important care stătea în spatele acestor mărunţişuri, acel „fond" de epuizare fizică care schimba tabloul clinic învăţat de medic din manuale. Manualul bolilor deţinutului încă nu fusese scris. N-a fost scris niciodată.

Degerăturile din lagăr erau uluitoare pentru medicii militari veniţi de pe Continent. Tratarea fracturilor se făcea împotriva voinţei bolnavilor. Ca să ajungă în secţia tuberculoşilor, bolnavii aduceau cu ei scuipatul altora şi luau în gură otravă cu bacili, înainte de analiza decisivă pentru internare. Bolnavii amestecau sînge în urină, zgîriindu-şi propriul deget, ca să ajungă în spital, ca măcar o zi, un ceas să scape de lucrul cel mai îngrozitor din detenţie: munca ucigătoare şi umilitoare.

La fel ca toţi medicii din Kolîma, Umanski ştia toate acestea, le încuviinţa şi le ierta. Manualul bolilor deţinuţilor n-a fost scris.

Umanski îşi făcuse studiile în Bruxelles, iar în timpul Revoluţiei se întorsese în Rusia, trăise în Odessa, lucrase ca medic...

În lagăr înţelesese că pentru liniştea conştiinţei sale era mai bine să diseci morţi decît să tratezi oameni vii. Umanski devenise anatomopatolog, şeful morgii.

În clasă intră un bătrîn de şaptezeci de ani, încă în putere, cu proteze dentare pe ambele maxilare, cu capul argintiu, tuns scurt ca deţinuţii, un glumeţ cu nasul în vînt.

Pentru cei din sală cursul lui avea o importanţă deosebită. Nu pentru că era primul curs, ci pentru că de-acum, de la primul cuvînt al profesorului Umanski, cursurile prindeau viaţă, începeau să existe aievea, erau ceva serios, nu o poveste cum li se părea lor. Trecuse vremea îngrijorărilor. Decizia de a se deschide cursurile fusese luată. Pentru mulţi nu va mai exista niciodată munca extenuantă din minele aurifere, lupta de zi cu zi pentru viaţă. Cursurile au fost deschise cu prelegerea profesorului Umanski, *Anatomia şi fiziologia omului.*

Bătrînul cu părul argintiu, într-o scurtă îmblănită descheiată, o scurtă neagră ponosită – dar nu într-un buşlat vătuit, cum purtam noi –, se apropie de tablă şi apucă o bucată mare de cretă în pumnul lui mic. Îşi aruncase pe masă căciula boţită cu clape, era în aprilie şi frigul încă stăruia.

„O să-mi încep cursul cu structura celulei. Acum sînt multe dispute în lumea ştiinţifică..."

Unde? Ce dispute? Viaţa dinainte a celor treizeci de oameni, de la fostul anchetator pînă la vînzătorul din magazinul sătesc, era foarte departe de viaţa oricărei ştiinţe... Viaţa dinainte a cursanţilor era mai departe de noi decît cea de dincolo de mormînt – orice cursant era convins de asta... Ce le păsa lor de disputele din indiferent ce ştiinţă? Şi apoi ce ştiinţă mai era şi asta? Anatomie? Fiziologie? Biologie? Microbiologie? Nici un cursant n-ar fi putut spune în acea zi ce este „biologia". Iar cursanţii ceva mai cultivaţi decît alţii flămînziseră destul de tare ca să mai aibă vreun interes pentru disputele din nu ştiu ce ştiinţă...

„... Multe dispute în lumea ştiinţifică. Acum se obişnuieşte să se predea altfel partea aceasta a cursului, dar eu o să vă expun lucrurile aşa cum cred că e corect. M-am înţeles cu administraţia voastră ca acest capitol să-l predau în felul meu."

Andreev încerca să-şi imagineze administraţia aceasta cu care se înţelesese profesorul din Bruxelles. Pe directorul spitalului care fixase cu o privire de paznic pe fiecare cursant la examenul de admitere. Sau pe cel care îndeplinea obligaţiile directorului Serviciului sanitar, un tip cu nasul roşu, care duhnea a alcool şi sughiţa des. Andreev nu-şi mai putea aminti sau imagina pe altcineva în administraţia superioară.

— Capitolul acesta îl voi preda în felul meu. Şi în faţa voastră nu vreau să-mi ascund opinia personală.

„Să-mi ascund opinia personală", repetă în şoaptă Andreev, încîntat de aceste cuvinte neobişnuite în legătură cu o ştiinţă neobişnuită.

„Nu vreau să-mi ascund opinia personală. Eu sînt weismannist, dragii mei..."

Umanski făcu o pauză ca noi să avem timp să-i apreciem curajul şi delicateţea.

Weismannist? Cursanţilor le era totuna.

Nici unul dintre cei treizeci de oameni nu ştia şi n-a aflat vreodată ce sînt mitoza şi filamentele nucleoproteice - cromozomii care conţin acid dezoxiribonucleic.

Nici administraţia spitalului nu era interesată de acidul dezoxiribonucleic.

Dar au mai trecut un an, doi, şi întreaga viaţă socială a fost străbătută în diferite direcţii de razele întunecate ale discuţiilor despre biologie, iar cuvîntul „weismannist" a ajuns o noţiune suficient de clară pentru anchetatorii cu formaţie juridică medie şi pentru oamenii obişnuiţi, supuşi furtunilor represaliilor politice. Cuvîntul „weismannist" a început să sune ameninţător şi funest, la fel ca bine cunoscutele „troţkist" sau „cosmopolit".

Exact la un an de la discuţia biologică, Andreev şi-a amintit şi a preţuit curajul şi delicateţea bătrînului Umanski.

.....

Treizeci de creioane au desenat în treizeci de caiete schema cromozomilor. Taman caietul cu cromozomi a stîrnit furia de nestăvilit a ursului.

Umanski rămăsese în amintirea lui Andreev nu doar prin cromozomii misterioşi şi disecţiile făcute cu inteligenţă şi răbdare.

La sfîrşitul cursului, cînd noi recruţi ai medicinei se vedeau deja îmbrăcaţi în halatul alb de felcer, care despărţea medicii de muritorii de rînd, Umanski a venit cu o nouă declaraţie ciudată:

— N-am să vă predau anatomia organelor sexuale. M-am înţeles cu administraţia voastră. Absolvenţilor dinaintea voastră li s-a predat

capitolul acesta. N-a ieşit nimic bun. O să folosesc orele acestea pentru practica terapeutică: cel puţin o să învăţaţi să puneţi ventuze.

Prin urmare cursanţii şi-au primit diplomele fără să parcurgă un important capitol al anatomiei. Dar oare numai asta nu ştiau viitorii felceri?

La o lună-două de la începerea cursurilor, cînd Andreev a reuşit să oprească, să învingă, să înăbuşe foamea care-l seca de puteri, cînd nu se mai repezea să ridice orice chiştoc pe care-l vedea pe drum, pe stradă, pe pămînt, pe duşumea, cînd pe chip începuseră să-i apară parcă trăsături noi (sau cele vechi?) omeneşti, cînd şi privirea parcă i se umanizase, nu doar ochii – a fost invitat să bea ceai la profesorul Umanski.

Ceaiul a fost chiar ceai. Aici nu se cuvenea să fie însoţit de pîine şi zahăr, dar Andreev nici nu se aştepta la un astfel de ceai – cu pîine. Ceaiul a fost o conversaţie de seară cu profesorul Umanski, o conversaţie la căldură, între patru ochi.

Umanski trăia în morgă, în cancelaria morgii. Sala de autopsie n-avea uşă defel şi masa de disecţie, acoperită cu o muşama, se vedea din toate colţurile camerei lui Umanski. Nu exista uşă la sala de autopsie, dar Umanski, care se obişnuise cu toate mirosurile din lume, se purta de parcă ar fi existat. Andreev nu şi-a dat seama dintr-odată ce făcea ca încăperea profesorului să fie odaie, dar pe urmă a observat că pardoseala odăii era cu o jumătate de metru mai sus decît cea a sălii de autopsie. Cînd îşi termina treaba, Umanski îşi punea pe masa de lucru fotografia unei tinere, o fotografie într-o ramă de tinichea, acoperită de o sticlă de geam verzui, tăiată grosolan şi neregulat. Viaţa personală a profesorului Umanski începea cu acest gest obişnuit, bine pus la punct. Degetele mîinii drepte apucau latura exterioară a sertarului, îl trăgeau în afară sprijinindu-l de burta profesorului. Cu mîna stîngă, Umanski scotea fotografia şi o punea pe masă, în faţa lui...

— Fata?

— Da. Dacă era fiu, ar fi fost mult mai rău, nu credeţi?

Andreev înţelegea prea bine diferenţa dintre un fiu şi o fiică pentru un deţinut. Profesorul scoase din sertarele biroului – erau foarte multe – nenumărate foi tăiate dintr-un rulou de hîrtie, boţite şi uzate, împărţite în coloane – o mulţime de coloane –, şi linii orizontale. În fiecare pătrăţel, Umanski introdusese cu scris mărunt cîte un cuvînt. Mii, zeci de mii de cuvinte, notate cu o cerneală

chimică, decolorată cu trecerea timpului, cuvinte reparate pe alocuri. Cu siguranţă Umanski ştia douăzeci de limbi...

— Ştiu douăzeci de limbi, spuse Umanski. Le ştiam încă înainte de Kolîma. Ştiu la perfecţie ebraica. Ea este rădăcina tuturor. Chiar aici în morgă, în vecinătatea cadavrelor, am învăţat araba, turca, farsi... Am alcătuit un tabel, o reducere la rădăcinile unei singure limbi. Înţelegeţi despre ce e vorba?

— Cred că da, răspunse Andreev. *Mat'*[1] *- Mutter, brat*[2] *- Bruder.*

— Da, asta e, dar mult mai complicat, mai important. Am făcut cîteva descoperiri. Acest dicţionar va fi contribuţia mea în ştiinţă, îmi justifică viaţa. Nu sînteţi lingvist?

— Nu, profesore, răspuse Andreev şi o durere ascuţită îi străpunse inima. În clipa aceea îşi dorea grozav de mult să fi fost lingvist.

— Păcat.

Ridurile de pe faţa lui Umanski îşi schimbară abia vizibil conturul, dar reveniră îndată la expresia ironică obişnuită:

— Păcat. E o ocupaţie mai interesantă decît medicina. Dar medicina e mai de nădejde, e salvatoare.

Umanski studiase la Bruxelles. După Revoluţie se întorsese în patrie, lucrase ca medic, tratase bolnavi. Umanski intuise esenţa anului 1937. Înţelesese că anii numeroşi petrecuţi în străinătate, cunoaşterea unor limbi străine, gîndirea sa liberă sînt un motiv suficient pentru represalii; bătrînul a încercat să-şi păcălească soarta. A făcut un demers îndrăzneţ: şi-a luat serviciu la Dalstroi, a început să lucreze ca medic în Kolîma, în Nordul îndepărtat şi a venit la Magadan ca angajat civil. Trata bolnavi şi trăia. Dar din păcate n-a ţinut cont de universalismul instrucţiunilor în vigoare, Kolîma nu l-a salvat, cum nu l-ar fi salvat nici Polul Nord. Umanski a fost arestat, judecat de un tribunal şi condamnat la zece ani. Fiica lui s-a lepădat de „duşmanul poporului", a dispărut din viaţa lui; a rămas doar o fotografie păstrată întîmplător, pusă pe biroul profesorului din Bruxelles. Sentinţa de zece ani se apropia de sfîrşit, Umanski primea regulat socotela zilelor lucrate, de care se interesa îndeaproape.

Veni ziua cînd Andreev primi o nouă invitaţie să bea ceai la profesorul Umanski.

Îl aştepta o cană din email zgîriat, plină cu ceai fierbinte. Lîngă cană se vedea paharul gazdei, un pahar adevărat din sticlă verzuie,

1. Mamă (rus.).
2. Frate (rus.).

ceţoasă şi incredibil de murdară chiar şi pentru privirea experimentată a lui Andreev. Umanski nu-şi spăla niciodată paharul. Era tot o descoperire a profesorului, o contribuţie în ştiinţa igienei, pe care acesta o aplica în viaţă cu fermitate, insistenţă şi intoleranţă pedagogică.

— În condiţiile noastre, un pahar nespălat e mai curat, mai steril decît unul spălat. E cea mai bună igienă, poate singura... Aţi înţeles?

Umanski pocni din degete.

— Într-un prosop sînt mai mulţi microbi decît în aer. *Ergo*: paharul nu trebuie spălat. Al meu este unul de-al staroverilor. Nu trebuie să fie nici măcar clătit: în aer sînt mai puţini microbi decît în apă. Abecedarul normelor sanitare şi al igienei. Aţi înţeles? întrebă Umanski mijindu-şi ochii. Asta e o descoperire nu doar pentru morgă.

Într-o zi, după ce ne-am băut ceaiul şi ne-am încheiat magiile lingvistice, Umanski i-a şoptit lui Andreev, aproape sufocîndu-se:

— Cel mai important lucru e să-i supravieţuieşti lui Stalin. Toţi cei care îi vor supravieţui vor trăi cu adevărat. Aţi înţeles? Nu se poate ca blestemele a milioane de oameni împotriva lui să nu se materializeze. Aţi înţeles? O să moară neapărat din pricina acestei uri generale. O să facă un cancer sau orice altceva! Aţi înţeles? Iar noi o să trăim.

Andreev tăcea.

— Vă înţeleg prudenţa şi o apreciez, spuse Umanski fără să mai şoptească. Vă imaginaţi că sînt un provocator. Dar eu am şaptezeci de ani.

Andreev tăcea.

— Pe bună dreptate nu spuneţi o vorbă, rosti Umanski. Şi bătrîni de şaptezeci de ani au fost provocatori. De toate au fost...

Andreev tăcea încîntat de Umanski, fără să poată găsi în sine forţa de a se învinge şi de a vorbi. Tăcerea lui instinctivă, atotputernică făcea parte din atitudinea cu care se obişnuise în viaţa de lagăr, plină de acuzaţii, de anchete şi interogatorii, de reguli interioare pe care nu-i era atît de simplu să le încalce, să se dezbare de ele. Andreev îi strînse mîna lui Umanski, o palmă mică de bătrîn, uscată şi fierbinte, cu degete puternice şi calde.

După ce şi-a încheiat sentinţa, profesorul a primit domiciliu forţat în Magadan. Umanski a murit în 4 martie 1953[1], continuîndu-şi

1. Stalin a murit în 5 martie 1953.

pînă în ultima clipă munca – nimănui lăsată moştenire şi de nimeni continuată – în domeniul lingvisticii. Aşa că n-a mai aflat niciodată că a fost inventat microscopul electronic şi că teoria cromozomilor a fost confirmată experimental.

1964

Spre spital

Krist era înalt, dar felcerul era şi mai înalt, larg în spate, cu faţa lătăreaţă. Lui Krist, de multă vreme, de mulţi ani, toţi şefii i se păreau că au faţa la fel de lătăreaţă. După ce-l aşează într-un colţ, felcerul îşi cercetă prada cu vădită satisfacţie.

— Aşadar zici că ai fost infirmier?

— Am fost.

— Asta-i bine. Am nevoie de un infirmier. De unul adevărat. Ca să fie ordine aici.

Şi felcerul arătă cu mîna enormul dispensar pustiu care semăna cu un grajd de cai.

— Sînt bolnav, îi zise Krist. Vreau să merg la spital...

— Toţi sînt bolnavi. O să ajungi şi acolo. Facem un pic de ordine. Uite, punem dulapul ăsta în funcţie, îi spuse felcerul ciocănind în uşa unui imens dulap gol. Hai, că-i tîrziu. Spală duşumeaua şi întinde-te în pat. Mă trezeşti la ora de sculare.

N-a apucat Krist să împrăştie apa rece ca gheaţa prin colţurile dispensarului rece, de parcă ar fi fost congelat, că glasul somnoros al noului stăpîn îi întrerupse munca.

Krist intră în odaia vecină, şi ea asemănătoare cu un grajd. Într-un colţ era înghesuit un pat de scînduri. Acoperit cu un morman de pături, scurte îmblănite şi boarfe, felcerul gata să adoarmă îl chema pe Krist.

— Scoate-mi, pîslarii.

Krist îi trase din picioare pîslarii urît mirositori.

— Pune-i lîngă sobă cît mai sus. Iar dimineaţa mi-i dai călduţi. Îmi place să fie calzi.

Krist împingea apa cu o cîrpă murdară într-un colţ al dispensarului, apa se brînzea, se transforma într-o mîzgă care în curînd îngheţă de-a binelea. Krist şterse duşumeaua dispensarului, se întinse

pe patul de scînduri şi îndată se lăsă în voia aţipelii cu care se obişnuise aici, dar peste o clipă - cum i se păru lui - se trezi. Felcerul îl scutura de umăr.

— Ce înseamnă asta? Repartiţia la muncă a început de mult.

— Nu vreau să muncesc ca infirmier. Trimiteţi-mă în spital.

— În spital? Spitalul trebuie să-l meriţi. Deci nu vrei să munceşti ca infirmier?

— Nu, răspunse Krist, ferindu-şi faţa de lovituri cu gestul obişnuit.

— Mergi la muncă!

Felcerul îl îmbrînci afară din dispensar şi păşi pe lîngă Krist prin ceaţă spre postul de pază.

— Uite aici un trîntor, un simulant. La muncă, mînaţi-l la muncă, strigă felcerul soldaţilor din escortă care conduceau un grup de deţinuţi dincolo de sîrma ghimpată.

Experimentaţi, soldaţii îl împinseră pe Krist cu baionetele şi cu patul puştilor, fără să-i provoace durere.

Trebuiau să aducă vreascuri în lagăr, muncă uşoară. Vreascurile le procurau de la o depărtare de doi kilometri, le luau din aluviunile de primăvară, aduse de rîul acum îngheţat pînă la fund. Era greu să smulgi din aluviuni crengile şi buştenii curăţaţi de coajă, spălaţi şi uscaţi de vînt; erau prinşi în hăţişul plantelor de apă, în cioturi şi în puterea pietrelor. Erau multe vreascuri. Nu se vedeau buşteni greu de cărat. Un fapt care îl bucură pe Krist. Fiecare deţinut îşi alegea un buştean pe puterile lui. Un drum de doi kilometri nu înseamnă chiar o zi întreagă de muncă. În fond, era o subunitate a lagărului pentru invalizi, o aşezare, iar solicitările - nu prea multe. Un OLP de vitamine, adică o filială a lagărului, un centru de colectare a vitaminelor. Aşadar trăiască *la vita*! Însă Krist nu înţelegea, nu voia să înţeleagă această cumplită ironie.

Zilele se scurgeau una după alta şi pe Krist nu-l trimiteau în spital. I-au trimis pe alţii, dar nu şi pe Krist. În fiecare zi, felcerul venea la postul de gardă şi, arătînd spre Krist cu mănuşa, le striga soldaţilor din escortă:

— La muncă, mînaţi-l la muncă!

Şi totul o lua de la capăt.

Spitalul, mult jinduitul spital, se afla la doar patru kilometri depărtare de aşezare. Dar ca să ajungi acolo aveai nevoie de foaie de drum, de o hîrtie. Felcerul înţelesese că e stăpînul vieţii şi al morţii lui Krist. Îşi dădea seama de asta şi Krist.

De la baraca unde dormea Krist – în lagăr era numită „locuinţă" – pînă la postul de gardă erau în total o sută de paşi. Centrul acesta de colectare a vitaminelor era unul dintre cele mai izolate, şi cu atît mai înalt, mai corpolent şi mai ameninţător părea felcerul, iar Krist – mai neînsemnat.

Pe drumul acesta de o sută de paşi Krist îl întîlni pe..., dar nu-şi putea aminti cine era. Iar omul trecuse deja pe lîngă el, dispăruse în ceaţă. Memoria slăbită şi înfometată a lui Krist nu era în stare să-i şoptească nimic. Şi totuşi... Krist se gîndea zi şi noapte, biruind gerul, foamea şi durerea din mîinile şi picioarele îngheţate. Cine era? Pe cine întîlnise pe potecă? Sau mintea i-o luase razna? Îl ştia pe omul acesta care dispăruse în ceaţă, îl ştia, dar nu din Moscova, nu din viaţa în libertate. Nu, era mult mai important, mai de curînd. Şi Krist îşi aminti. Cu doi ani în urmă omul acesta fusese şeful lagărului, dar nu al unui lagăr de colectare a vitaminelor, ci al unuia de pe lîngă o mină de aur, unde Krist se trezise faţă în faţă cu adevărata Kolîma. Acesta era şeful, „mulgătorul" lagărului, cum zic blatarii. Un şef angajat civil, apoi condamnat încă din perioada petrecută de Krist acolo. După proces, şeful dispăruse nu se ştie unde, se spunea că fusese împuşcat, şi iată că aici Krist se încrucişa cu el pe poteca subunităţii de colectat vitamine. Krist l-a găsit pe fostul şef în oficiul lagărului. Lucra pe un post oarecare, fără îndoială, administrativ. Era, firește, condamnat potrivit articolului 58, dar nu era *liternik*, dacă i se permisese să lucreze la oficiu.

Bineînţeles că doar Krist putea să-l ştie pe fostul şef şi să-l recunoască. Şeful n-avea cum să-l ţină minte pe Krist. Şi totuşi... Krist se apropie de bariera în spatele căreia stau funcţionarii în lumea întreagă.

— Ce-i, vrei să mă dai în gît? spuse fostul şef de lagăr în argoul blatarilor, întorcîndu-se cu faţa spre Krist.

— Da. Sînt de la mină, spuse Krist.

— Bucuros să întîlnesc un consătean. Şi înţelegîndu-l bine pe Krist, fostul şef adăugă: Treci pe la mine diseară. Am să-ţi aduc o bucată de hering.

Nici unul dintre ei nu ştia numele şi prenumele celuilalt. Dar acel ceva mărunt şi de scurtă durată care-i unise întîmplător cîndva devenise brusc o forţă care poate schimba viaţa omului. Iar şeful, care nu-şi oferea heringul tovarăşilor săi flămînzi de la centrul de vitamine, ci lui Krist, cu care fusese la mina de aur, îşi amintea şi

ştia că „aurul" şi „vitaminele" erau lucruri diferite. Nici unul, nici celălalt nu vorbeau despre asta. Amîndoi înţelegeau, simţeau cum stau lucrurile: Krist – că e dreptul lui după o lege nescrisă, fostul şef – că e de datoria lui.

În fiecare seară fostul şef îi dădea o bucată de hering lui Krist. De la o seară la alta bucata era tot mai mare. Bucătarul lagărului nu se mira de capriciul inopinat al funcţionarului care înainte nu-şi lua niciodată porţia de hering. Krist mînca heringul după obiceiul de la mină: cu piele, cu cap, cu oase. Uneori fostul şef îi dădea şi cîte un rest de pîine din care muşcase. Pe Krist începu să-l bată gîndul că bucata de hering devine periculoasă: dacă brusc n-o să-l mai primească la spital? Trupul îşi pierdea aspectul necesar pentru o internare. Pielea n-o să mai fie îndeajuns de uscată, iar crucea-şalelor îndeajuns de colţuroasă. Krist îi povesti fostului şef că fusese trimis la spital, dar că felcerul, abuzînd de puterea lui, îl ţinea aici şi iată că...

— Da, felcerul e o jigodie patentată. Sînt aici de mai bine de un an şi n-am auzit o vorbă bună despre halatul ăsta alb. Dar o să-l păcălim. În fiecare zi sînt trimişi deţinuţi din lagăr în spital. Iar listele le scriu eu, spuse fostul şef zîmbind.

Seara, Krist a fost chemat la postul de gardă. Acolo mai erau doi deţinuţi şi fiecare ţinea în mînă cîte o valijoară din placaj.

— N-avem escortă să vă trimitem. Gardianul de serviciu ieşise în cerdac: O să plecaţi mîine.

Pentru Krist asta însemna moarte curată: mîine va ieşi totul la iveală. Felcerul îl va expedia în cine ştie ce iad. Krist nu ştia cum se numea acel iad unde va nimeri; ce putea fi mai rău decît tot ce văzuse pînă atunci? N-avea însă nici o îndoială că există locuri unde e şi mai rău. Nu-i rămînea decît să aştepte şi să tacă.

Gardianul de serviciu apăru din nou.

— Mergeţi în baracă. N-avem escortă.

Dar unul dintre deţinuţii cu valijoară ieşi în faţă:

— Daţi-mi mie foaia de drum, cetăţene gardian. O să-i conduc eu şi pe ceilalţi. Mai bine decît orice militar. Doar mă ştiţi bine, nu-i aşa? Nu o dată s-a procedat aşa. Eu am permisiunea să n-am escortă, iar ceilalţi unde să fugă? În noapte, pe ger...

Gardianul de serviciu intră în postul de gardă, se întoarse repede şi-i dădu omului cu valijoară un plic din hîrtie de ziar.

— Aveţi lucrurile cu voi?

— Ce lucruri să avem...

— Atunci, la drum!

Zăvorul de fier se deschise şi le permise celor trei deţinuţi să iasă în pîcla albă şi îngheţată.

Cel scutit de escortă mergea înainte, chiar alerga, cum i se părea lui Krist. Ceaţa se risipea treptat, lăsînd să se întrevadă lumina galbenă a felinarelor electrice.

Se scurse un timp parcă fără sfîrşit. Picături de sudoare fierbinte îi alunecau lui Krist pe burta scobită şi pe spinarea costelivă. Inima îi bătea cu putere, tot mai tare. Iar Krist alerga şi tot alerga în urma tovarăşilor săi care dispăreau în negură. Din capătul aşezării începea şoseaua principală.

— De cînd te aşteptăm...

Krist se sperie că îl vor părăsi, că îl vor lăsa în urmă.

— Ascultă, zise deţinutul scutit de escortă. Ştii unde e spitalul?

— Ştiu.

— O luăm înainte. Te aşteptăm la spital.

Deţinuţii dispărură în întuneric, iar Krist, după ce-şi trase sufletul, se tîrî de-a lungul unui şanţ, oprindu-se clipă de clipă şi pornind-o apoi înainte. Îşi pierdu mănuşile, dar nu observă că se agăţa cu palmele goale de zăpadă, de gheaţă şi de pietre. Krist mormăia, se smiorcăia, zgrepţăna pămîntul. În faţă nu se vedea nimic în afara negurei albicioase. Din negura aceasta apăreau brusc camioane uriaşe claxonînd cu furie şi apoi se ascundeau repede în ceaţă. Dar Krist nu se oprea ca să lase maşina să treacă şi să o pornească din nou cu greu spre spital. Se sprijinea cu mîinile de şanţ, de marginea lui înaltă, ca şi cum şanţul – ca un odgon întins peste un abis de gheaţă – ar fi dus spre căldură, spre salvarea lui. Krist se tîra, se tîra, se tîra...

Negura se risipea încet şi Krist zări cotul spre spital şi casele minuscule care aparţineau spitalului. Trei sute de paşi, nu mai mult. Bombănind din nou, Krist continuă să înainteze abia tîrîndu-şi picioarele.

— Credeam că ai mierlit-o, spuse indiferent şi fără răutate deţinutul scutit de escortă, care stătea pe cerdacul unei barăci din cadrul spitalului. Fără tine nu ne primesc aici.

Dar Krist nu era atent la vorbele lui şi nu răspunse. Acum venise momentul cel mai important, cel mai greu: îl vor interna sau nu.

Apăru medicul, un tînăr curat într-un halat neverosimil de alb, îi înscrise pe toţi într-un registru.

— Dezbrăcaţi-vă!

Pielea lui Krist se cojea, cădea de pe corp în pelicule uşoare, ca amprentele digitale de pe un dosar personal.

— Asta e pelagră, spuse deţinutul scutit de escortă.

— Şi eu am avut aşa ceva, spuse al treilea.

Au fost primele cuvinte pe care Krist le-a auzit din gura lui.

Mi le-au scos de pe mîini ca pe mănuşi. M-au trimis la Magadan, la muzeu.

— La muzeu? rosti dispreţuitor cel scutit de escortă. Că puţine mănuşi de-astea o fi în Magadan.

Dar al treilea deţinut nu-i dădu atenţie.

— Ei, tu, îl trase el de mînă pe Krist. Ascultă aici! La boala asta o să-ţi prescrie cu siguranţă injecţii fierbinţi. Mi-au prescris şi mie, dar le-am schimbat cu blatarii pe pîine. Aşa m-am vindecat.

Iată că au scos din dulap formulare pentru fişele medicale. Trei formulare. O să-i interneze. Sosi infirmierul.

— Deocamdată mergeţi în baraca a doua.

Un duş cu apă caldă, lenjerie fără păduchi. Un coridor, unde pe o măsuţă încă nu fusese stins fitilul opaiţului cu ulei de peşte vărsat într-o farfurioară meşterită din fundul unei cutii de conservă. O uşă spre un salon pustiu de unde venea un miros de ger, de uliţă, de gheaţă. Infirmierul plecă după lemne ca să facă focul în soba de fier.

— Ştiţi ceva? spuse deţinutul scutit de escortă. Hai să ne culcăm împreună într-un pat, că altfel pierim cu zile aici.

S-au întins toţi într-un singur pat, îmbrăţişîndu-se unul pe altul. Apoi cel fără escortă se strecură de sub pături, adună toate saltelele şi păturile din încăpere, le puse grămadă pe patul unde dormeau deţinuţii şi se vîrî în îmbrăţişarea costelivă a lui Krist. Bolnavii adormiră.

1964

Iunie

Andreev ieşi din galerie şi se duse la lămpărie ca să-şi predea Wolf-ul.

„Iarăşi o să se ia de mine, îşi spuse el alene cu gîndul la Serviciul de securitate a muncii. Sîrma e ruptă..."

În mină se fuma în pofida interdicţiei. Pentru fumat puteai primi ani în plus la pedeapsă, dar n-o păţise nimeni pînă acum.

În apropierea haldei, Andreev îl întîlni pe Stupniţki, profesor la Academia de artilerie. La mină, Stupniţki lucra ca şef de echipă la suprafaţă, în pofida articolului 58 conform căruia fusese condamnat. Pentru vîrsta lui, era un executant descurcăreţ, conştiincios şi ager. Conducerea minei nici nu visa să aibă un asemenea şef de echipă.

— Ascultă, spuse Stupniţki. Nemţii au bombardat Sevastopolul, Kievul şi Odessa.

Andreev ascultă politicos. Anunţul suna ca o veste despre un război în Paraguay sau în Bolivia. Ce legătură avea Andreev cu chestia asta? Stupniţki era sătul, era şef de echipă, pe el îl puteau interesa treburi de genul ăsta, ca războiul.

Se apropie Grişa Grecul, hoţul.

— Ce sînt puştile automate?

— Nu ştiu. Probabil, ceva de felul mitralierelor.

— Cuţitul e mai teribil decît orice glonţ, rosti sentenţios Grişa.

— Aşa e, zise Boris Ivanovici, un chirurg dintre deţinuţi. Un cuţit în burtă e infecţie sigură, întotdeauna există pericolul unei peritonite. O rană de la o armă de foc e mai bună, mai curată...

— Cel mai bun e cuiul, spuse Grişa.

— Aliniere-e-a!

Ne-am aşezat în formaţie şi am plecat de la mină spre lagăr. Escorta nu intra niciodată în mină: bezna subterană îi ferea pe oameni de bătăi. Şefii de echipă angajaţi civil erau şi ei precauţi. Dacă le cădea, Doamne fereşte, în cap un bloc de cărbune din „horn"?... Chiar şi Nikolai Antonovici, „şeful" cel iute de mînă, aproape că renunţase la vechiul lui obicei. Se lua la bătaie doar Mişka Timoşenko, un supraveghetor tînăr dintre deţinuţi, care „făcea carieră".

Mişka Timoşenko mergea şi se gîndea: „O să fac cerere să plec pe front. De trimis, n-o să mă trimită, dar o să trag foloase. Altfel, sar sau nu la bătaie, nu mă aleg cu nimic în afară de o nouă sentinţă". Dimineaţa se duse la comandant. Kosarenko, comandantul filialei de lagăr, nu era om rău. Mişka se prezentă după toate regulile.

— Iată o cerere să plec pe front, cetăţene comandant.

— Ia te uită... Păi dă-o încoace. O să fii primul... Numai că n-o să te ia...

— Din pricina articolului 58, cetăţene comandant?

— Fireşte.

— Ce să fac cu articolul ăsta? întrebă Mişka.

— N-o să pieri. Eşti descurcăreţ, îi răspunse Kosarenko cu glas răguşit. Cheamă-l încoace pe Andreev.

Andreev a fost mirat de convocarea aceasta. Nu mai fusese chemat niciodată în faţa ochilor spălăciţi ai comandantului însuşi. Dar nu simţea decît apatia obişnuită: nu-i era frică şi nici nu-i păsa. Andreev bătu la uşa din placaj a biroului:

— Mă prezint la ordinul dumneavoastră. Deţinut Andreev.

— Tu eşti Andreev? spuse Kosarenko, cercetîndu-l curios.

— Andreev, cetăţene comandant.

Kosarenko cotrobăi printre hîrtiile de pe masă, găsi ceva, începu să citească în tăcere. Andreev aştepta.

— Am o treabă pentru tine.

— Muncesc ca vagonetar în sectorul al treilea...

— La cine?

— La Koriaghin.

— Mîine rămîi acasă. O să munceşti în lagăr. N-o să moară Koriaghin fără vagonetar.

Kosarenko se ridică de la masă, agită o hîrtie şi spuse răguşit:

— O să demontezi zona. Strîngi sîrma şi-o faci ghem. Zona voastră.

Andreev înţelese că era vorba de zona 58-iştilor: spre deosebire de multe alte lagăre, baraca unde locuiau „duşmanii poporului" era înconjurată de sîrmă ghimpată chiar în interiorul lagărului.

— Singur?

— Împreună cu Maslakov.

„E război, îşi spuse Andreev, probabil face parte din planul de mobilizare..."

— Pot să plec, cetăţene comandant?

— Da. Am două rapoarte în ceea ce te priveşte.

— Nu muncesc mai rău decît alţii, cetăţene comandant...

— Bine, du-te...

Scoaseră cuiele ruginite şi strînseră sîrma ghimpată, rulînd-o pe un băţ. Zece rînduri, zece şiruri de fier, în plus şirurile de-a curmezişul, o muncă de o zi întreagă pentru Andreev şi Maslakov. Munca asta nu era cu nimic mai bună decît oricare alta. Kosarenko se înşelase: sentimentele deţinuţilor se tociseră.

La masă, Andreev mai află o noutate: raţia de pîine fusese redusă de la un kilogram la cinci sute de grame. Asta era o veste de rău augur, pentru că în lagăr fierturile nu erau importante. Importantă era pîinea.

A doua zi, Andreev se întoarse la mină.

În mină era, ca de obicei, frig şi întuneric. Andreev coborî la nivelul inferior pe poteca folosită de mineri. De sus nu se trimiteau încă vagoane goale şi Kuzneţov, al doilea vagonetar din tură, şedea în lumină aşteptînd-le, în apropierea platformei de jos.

Andreev se aşează alături. Kuzneţov era *bîtovik*, un criminal de la ţară.

— Ascultă, îi spuse Kuzneţov. M-au chemat.

— Unde?

— Acolo. În spatele podului.

— Şi?

— Mi-au ordonat să dau o declaraţie împotriva ta.

— Împotriva mea?

— Da.

— Şi tu?

— Am dat. Ce era să fac?

„Într-adevăr, îşi spuse Andreev, ce era să facă?"

— Şi ce-ai scris acolo?

— Păi am scris ce mi-au spus să scriu. Că l-ai lăudat pe Hitler...

„Înseamnă că nu-i un ticălos, se gîndi Andreev. E pur şi simplu un nefericit..."

— Şi ce-or să facă acum cu mine? întrebă Andreev.

— Nu ştiu. Ofiţerul politic a zis că e aşa, de formă.

— Ei da, bineînţeles că de formă. Sentinţa mea se termină anul acesta. O să aibă timp să-mi ticluiască alta.

Vagonetele uruiau deja pe pantă.

— Ei, voi de colo! strigă responsabilul de platformă. Vorbăreţilor! Apucaţi vagonetele goale!

— Ştii ceva? O să refuz să mai muncesc cu tine, spuse Kuzneţov. O să mă cheme din nou şi am să le zic: nu ştiu, nu lucrez cu el. Uite aşa...

— Aşa e cel mai bine, încuviinţă Andreev.

Din tura următoare, perechea lui Andreev a fost Ciudakov, tot un *bîtovik*. Spre deosebire de vorbăreţul Kuzneţov, acesta era un taciturn. Era astfel fie din fire, fie fusese prevenit „în spatele podului".

După cîteva schimburi, Andreev şi Ciudakov au fost trimişi în galeria de ventilare pe platforma de sus, de unde trebuiau să dea drumul vagonetelor goale pe o pantă de treizeci de metri şi să le tragă în sus pe cele încărcate. Întorceau vagonetul pe platformă, îl

puneau pe şinele ce coborau panta, ataşau la vagonet cablul de oţel, după ce-l prindeau cu tamburul la cabestan, şi îl împingeau în jos. Ataşau vagonetele pe rînd. Era rîndul lui Ciudakov.

Vagonetele alunecau unul după altul, ziua de muncă era în toi, cînd deodată Ciudakov greşi: împinse vagonetul în jos fără să-l agaţe de cablu. „Deşteptule!" – Avarie la mină! Se auzi un zgomot înfundat, zăngănit metalic, trosnet de stîlpi. Coloane de praf alb acoperiră panta.

Pe Ciudakov îl arestară imediat, iar Andreev se întoarse la baracă. Seara îl chemară la Kosarenko, la comandant.

Kosarenko umbla încolo şi încoace prin birou.

— Ce-ai făcut? Ce-ai făcut, te întreb. Sabotorule!

— Aţi înnebunit, cetăţene comandant? răspunse Andreev. Ciudakov n-a făcut-o intenţionat...

— Tu l-ai învăţat, canalie! Sabotorule! Ai oprit munca în mină!

— Ce amestec am eu aici? Şi n-a oprit nimeni munca în mină. Mina funcţionează... De ce urlaţi?

— Cică nu ştie! Uite aici, Koriaghin scrie că... Este membru de partid.

Un raport lung, scris cu litere mărunte, se afla pe masa comandantului.

— O să răspunzi pentru asta!

— Voia dumneavoastră.

— Afară, canalie!

Andreev ieşi. În baracă, în odaia şefilor de echipă se purta o discuţie aprinsă care se întrerupse la apariţia lui Andreev.

— Pe cine cauţi?

— Pe dumneavoastră, Nikolai Antonovici, se adresă Andreev şefului. Unde să merg mîine la muncă?

— Să apuci ziua de mîine, interveni Mişka Timoşenko.

— Nu e treaba ta.

— Pe cuvîntul meu, Antonîci, că din pricina unor asemenea cărturari am fost condamnat, spuse Mişka. Din pricina acestor Ivan Ivanovici.

— Păi să te duci la Mişka, zise Nikolai Antonovici. Aşa a hotărît Koriaghin. Dacă n-o să te aresteze. Mişka o să te stoarcă ca pe-o lămîie.

— Trebuie să înveţi unde te afli, spuse Timoşenko sever. Fascist blestemat!

— Tu eşti fascist, tîmpitule, replică Andreev şi plecă să împartă ceva lucruri tovarăşilor săi – obiele de rezervă, un fular de bumbac vechi, dar încă bun –, ca la arestare să nu aibă nimic în plus la el.

Vecinul lui de prici era Tihomirov, fostul decan al Facultăţii de Mine. În mină muncea ca armator. Inginerul-şef încercase să-l avanseze pe profesor măcar şef de echipă, dar Svişcev, directorul raionului minier, îl refuzase categoric şi se uitase urît la adjunctul său.

— Dacă-l numim pe Tihomirov, îi spusese Svişcev inginerului-şef, nu mai ai ce căuta la mină. M-ai înţeles? Şi să nu mai scoţi o vorbă pe tema asta.

Tihomirov îl aştepta pe Andreev.

— Ei, cum e?

— Să vedem ce-o fi mîine, spuse Andreev. E război.

Nu l-au arestat pe Andreev. Deci Ciudakov n-a vrut să mintă. L-au ţinut o lună pe raţie de carceră – o cană de apă şi trei sute de grame de pîine –, dar n-au izbutit să-i smulgă nici o declaraţie: Ciudakov nu era prima dată în detenţie şi ştia preţul adevărat a toate.

— Ce mă tot dăscăleşti? îi spusese anchetatorului. Andreev nu mi-a făcut nimic rău. Ştiu regulile de aici. Nu pe mine vreţi voi să mă condamnaţi. Andreev vă trebuie. Ei, şi cîtă vreme sînt în viaţă, n-o să-l judecaţi. N-aţi mîncat încă destulă cașă de lagăr.

— Bine, îi spuse Koriaghin lui Mişka Timoşenko, doar în tine îmi pun nădejdea. Ai s-o scoţi la capăt.

— De acord, ne-am înţeles, răspunse Timoşenko. La început îl atingem „la stomac": îi reducem raţia. Şi dacă îl ia gura pe dinainte...

— Eşti un prost, zise Koriaghin. Şi ce dacă îl ia gura pe dinainte? Ce, te-ai născut ieri?

Koriaghin îl luă pe Andreev de la munca subterană. Iarna, frigul atinge cel mult minus douăzeci de grade în mină, pe nivelurile de jos, în timp ce afară ajunge la minus şaizeci. Andreev stătea în tura de noapte pe halda de sus, unde se aduna roca. Vagonetele cu rocă se ridicau aici din cînd în cînd şi Andreev trebuia să le descarce. Vagonetele erau puţine, frigul era cumplit, chiar şi adierea cea mai uşoară transforma noaptea într-un iad. Acolo, Andreev a plîns pentru prima oară pe pămîntul Kolîmei: înainte nu i se mai întîmplase, poate doar în anii tinereţii, cînd primea scrisori de la mama lui şi el nu era în stare nici să le citească şi nici să-şi amintească de ele fără să-l podidească lacrimile. Dar asta fusese demult. Şi aici de ce plîngea? Neputinţă, singurătate, frig – Andreev se obişnuise cu

ele. În lagăr avea chef să-şi amintească versuri, să spună în şoaptă cîte ceva, să repete în taină. Dar pe vreme geroasă nu putea gîndi. Creierul omenesc nu poate funcţiona în ger.

Cîteva ture îngheţate şi Andreev a apărut din nou în mină, din nou la transportul subteran, avîndu-l pereche pe Kuznețov.

— Ce bine că eşti aici! se bucură Andreev. M-au luat iarăşi în mină. Ce l-a apucat pe Koriaghin?

— Păi se zice că au strîns probele împotriva ta. Suficiente, răspunse Kuznețov. N-au nevoie de mai multe. M-am întors şi eu. Mi-e bine să lucrez cu tine. Şi Ciudakov a ieşit. A fost la izolator. E ca un schelet. Deocamdată o să fie băiaş. N-o să mai muncească la mină.

Noutăţile erau importante.

La sfîrşitul turei, după ce-şi îndeplineau obligaţiile curente, şefii de echipă dintre deţinuţi umblau prin lagăr fără gardian. Mişka Timoşenko se hotărî să meargă la baie pînă la venirea muncitorilor din lagăr, aşa cum făcea întotdeauna.

Băiaşul, un necunoscut costeliv, săltă cîrligul şi deschise uşa.

— Unde te duci?

— Eu sînt Timoşenko.

— Văd că eşti Timoşenko.

— Nu mai sta la discuţii, spuse şeful de echipă. N-ai probat încă termometrul meu, o să-l probezi. Du-te şi dă drumul la abur.

Şi, îmbrîncindu-l pe băiaş, intră în baie. Un întuneric negru şi umed domnea în baia minei. Un tavan negru de la fum, hîrdaie negre, laviţe negre de-a lungul pereţilor, ferestre negre. În odaia de baie era întuneric şi uscat, ca în mină. O lampă Wolf cu sticla plesnită era înfiptă cu un cîrlig într-un stîlp în mijlocul încăperii, la fel ca în mină.

Mişka se dezbrăcă repede, îşi alese un butoi umplut pe jumătate cu apă rece, introduse în el ţeava cu abur – în clădirea băii exista un boiler şi apa o încălzeau cu abur fierbinte.

Băiaşul cel costeliv se uita în tăcere din prag la trupul roziu şi umflat al lui Timoşenko.

— Uite, aşa-mi place mie, spuse Timoşenko, ca aburul să fie mereu proaspăt. Să încălzeşti apa treptat, eu intru în butoi, iar tu dai drumul la abur puţin cîte puţin. Cînd o să fie bine, ciocănesc în ţeavă şi tu închizi aburul. Băiaşul dinainte, chiorul, îmi ştia bine toate obiceiurile. Unde-i acum?

— Nu ştiu, răspunse costelivul.

Claviculele băiaşului păreau să-i străpungă cămaşa cazonă.

— Da' tu de unde-ai apărut?

— Din izolator.

— Eşti cumva Ciudakov?

— Da, Ciudakov.

— Nu te-am recunoscut. O să te îmbogăţeşti, rîse şeful de echipă.

— În izolator am ajuns o slăbătură şi uite, nu mă mai recunoşti. Ascultă, Mişka, adăugă Ciuvakov, să ştii că te-am văzut...

— Unde?

— În spatele podului. Am auzit că acolo ai ciripit ofiţerului politic...

— Fiecare îşi scapă pielea cum poate, replică Timoşenko. Legea taigalei. Sîntem în război. Iar tu eşti un prost. Eşti un prost, Ciudakov. Un prost, prost ca noaptea. Ai păţit-o din pricina diavolului ăstuia de Andreev.

— Asta-i problema mea, spuse băiaşul şi ieşi din încăpere.

Aburul începu să vuiască, să bolborosească în butoi, apa se încălzi. Mişka ciocăni, Ciudakov închise aburul.

Mişka se urcă pe o bancă şi de acolo îşi dădu drumul într-un butoi înalt şi îngust... Erau şi butoaie mai joase şi mai largi, dar şefului de echipă îi plăcea să-şi facă baia cu aburi numai în acela. Apa îi ajungea pînă la gît. Mijindu-şi ochii de plăcere, şeful de echipă bătu în ţeavă. Imediat aburul începu să bolborosească. Apa se încălzi tare. Mişka transmise semnalul său băiaşului, dar aburul continua să bolborosească în ţeavă. Aburul îi ardea trupul, Timoşenko se sperie, bătea în ţeavă, încerca să se smulgă, să iasă afară, dar butoiul era strîmt, ţeava de fier îl împiedica să se caţere. În încăpere nu se mai vedea nimic din pricina aburului lăptos, iar Mişka ţipa sălbatic.

În ziua aceea, muncitorii au rămas fără baie.

Cînd au deschis uşile şi ferestrele, ceaţa deasă, de un alb lăptos, se risipi. Sosi doctorul lagărului. Timoşenko nu mai sufla: fusese fiert de viu.

Ciudakov a fost transferat din postul lui de băiaş în altă parte, apoi s-a întors fără un ochi. Nimeni nu l-a dat afară, dar într-o zi a fost trecut la grupa C, adică eliberat temporar de muncă din pricina stării de sănătate. Avea febră.

1959

Mai

Au spart fundul unui butoi şi au pus în loc nişte gratii de fier. În butoi stătea dulăul Kazbek. Sotnikov îl hrănea cu carne sărată şi-i ruga pe toţi cei care treceau pe acolo să zădărască dulăul cu un băţ. Kazbek mîrîia şi-l rodea de scotea aşchii din el. Şeful de şantier Sotnikov îşi dresa viitorul cîine de pază să fie rău.

Pe toată perioada războiului aurul a fost spălat la şaitroc, o metodă a căutătorilor de aur, mai înainte interzisă în mină. De şaitroc se puteau folosi doar spălătorii din echipele de prospectare. Pînă la război norma pe-o zi era în metri cubi de pămînt, iar în timpul războiului – în grame de metal.

Ciungul căutător de aur aduna cu îndemînare în şaitroc pămîntul cu o lopeţică şi, după ce-l spăla, scutura cu grijă şaitrocul deasupra şuvoiului de apă ca să cadă în el piatra spălată. După ce se scurgea apa, pe fundul şaitrocului rămînea un grăunte de aur. Muncitorul punea şaitrocul pe pămînt şi desprindea cu unghia grăuntele şi-l aşeza pe o bucăţică de hîrtie. Apoi hîrtia era împăturită ca pentru o pulbere farmaceutică. Vară şi iarnă, întreaga echipă de ciungi automutilaţi spăla aur. Şi preda bobiţele, grăunţele de aur, la casieria minei. Pentru treaba aceasta ciungii erau hrăniţi.

Anchetatorul Ivan Vasilievici Efremov a prins un ucigaş misterios pe care îl căutau de mai bine de o săptămînă. Cu o săptămînă în urmă, în căsuţa echipei de prospectare geologică, aflată la opt kilometri de cătun, au fost omoriţi cu toporul patru artificieri. Ucigaşii furaseră pîinea şi mahorca, dar nu găsiseră banii. A mai trecut o săptămînă şi la cantina muncitorilor, Ruslanov, un tătar din brigada dulgherilor, a schimbat un peşte fiert pe o priză de mahorcă. Mahorcă nu mai exista în mină de la începutul războiului, se aducea „amonal", adică un tutun verde, incredibil de tare, pe care încercau să-l cultive local. Mahorcă aveau doar slobozeii. Tătarul a fost arestat, a recunoscut totul, ba chiar a arătat locul în pădure unde ascunsese în zăpadă toporul însîngerat. Ivan Vasilievici s-a ales cu o recompensă substanţială.

Întîmplător, Andreev era vecin de prici cu tătarul acesta, un flăcău banal şi flămînd, un „fitil". L-au arestat şi pe Andreev. Două săptămîni mai tîrziu l-au eliberat, dar în răstimp au apărut multe noutăţi: Kolka Jukov l-a omorît pe odiosul brigadier Koroliov.

Brigadierul acesta îl bătea zilnic pe Andreev în faţa întregii brigăzi, îl bătea fără răutate, fără grabă, şi Andreev se temea de el.

Andreev pipăi în buzunarul buşlatului o bucăţică din raţia de pîine albă americană, rămasă de la prînz. Erau o mie de posibilităţi ca să prelungeşti plăcerea mîncatului. Puteai să lingi pîinea pînă îţi dispărea din palmă; puteai să ciuguleşti firimituri, firimituri minuscule, şi să sugi fiecare firimitură rostogolind-o în gură cu limba. Puteai să prăjeşti bucata de pîine pe soba mereu încălzită, s-o usuci şi s-o mănînci ruptă în bucăţele de un maroniu întunecat, nici pesmeţi, nici pîine. Puteai să tai pîinea cu cuţitul în felioare extrem de subţiri şi numai după aceea să le usuci. Puteai să fierbi pîinea în apă, s-o clocoteşti, s-o amesteci şi s-o transformi în supă caldă, într-un terci de făină. Puteai s-o fărîmiţezi în apă rece şi să pui sare: ieşea ceva asemănător cu *tiuria*[1]. Şi totul trebuia pregătit în sfertul de oră care-i rămînea lui Andreev din pauza de prînz. Andreev mînca pîinea în felul său. Fierbea apă într-o cutie mică de conservă, apă fadă obţinută din zăpadă, murdară de la bucăţile mici de cărbune şi acele de pin pitic căzute în cutie. Îşi vîra pîinea în apa clocotindă cu spumă şi aştepta. Pîinea se umfla ca un burete, un burete alb. Andreev rupea cu un beţişor sau cu o surcea bucăţele fierbinţi de burete şi le băga în gură. Pîinea înmuiată bine dispărea într-o clipă.

Nimeni nu dădea atenţie fanteziilor lui Andreev. El era unul din suta de mii de „fitile", de mierlitori ai Kolîmei, a căror minte o luase razna de multă vreme.

Casa, din fulgi de ovăz american şi zahăr, ne parvenea tot prin *Lend-Lease*. Şi pîinea era prin *Lend-Lease*: o preparau din făină canadiană cu adaos de pulbere de oase şi de orez. Pîinea ieşea din cuptor neobişnuit de pufoasă şi nici un distribuitor nu risca să pregătească raţiile de cu seară: fiecare porţie de două sute de grame pierdea în timpul nopţii zece-cincisprezece grame, astfel că cel mai cinstit tăietor de pîine putea să pară hoţ fără voia lui. Pîinea albă aproape că nu lăsa reziduuri, organismul uman evacua surplusul doar o dată la cîteva zile.

Supa, primul fel la prînz, provenea tot din *Lend-Lease*: oricine putea simţi mirosul de carne de porc la conservă şi găsea în gamelă fibre de carne ce semănau cu nişte bacili Koch văzuţi la microscop.

---

1. Mîncare tradiţională preparată în casă din firimituri de pîine sau de pesmeţi muiaţi în apă, cvas sau lapte.

Se spunea că mai erau şi mezeluri, mezeluri la conservă, dar pentru Andreev acestea rămîneau o legendă, ca şi laptele condensat „Alpha", pe care mulţi şi-l aminteau din copilărie, din pachetele trimise de ARA. Firma „Alpha" încă mai exista.

Prin *Lend-Lease* se mai aduceau şi bocanci din piele roşie cu talpă groasă. Bocancii aceştia se împărţeau numai autorităţilor şi nu orice maistru minier putea să capete încălţări de import. La autorităţi ajungeau şi cutii cu tot felul de haine: costume, scurte şi cămăşi cu cravate.

Umbla vorba că se dădeau şi obiecte de lînă strînse de la populaţia Americii, dar acestea n-au ajuns la deţinuţi: soţiile şefilor se pricepeau de minune la calitatea materialelor.

În schimb, deţinuţilor le reveneau uneltele. Şi ele erau venite tot prin *Lend-Lease*: lopeţi curbate cu cozi scurte şi vopsite. Lopeţile erau ajustabile: cineva se gîndise la forma lopeţii. Toţi erau mulţumiţi de lopeţi. Deţinuţii scoteau cozile vopsite ale lopeţilor şi făceau altele noi, drepte şi lungi, fiecăruia pe măsură: capătul cozii trebuia să-ţi ajungă sub bărbie.

Fierarii îndreptau puţin vîrful lopeţii, îl ascuţeau şi ieşea o unealtă grozavă.

Topoarele americane erau foarte proaste. Astea nu erau topoare, ci toporaşe ce aduceau cu tomahawkurile indienilor lui Mayne Reid, care nu erau bune de nimic într-o muncă serioasă de dulgher. Topoarele date prin *Lend-Lease* au lăsat o impresie puternică dulgherilor noştri: această unealtă milenară părea să se piardă.

Fierăstraiele orizontale erau grele, groase şi incomode la muncă.

Dar solidolul era excelent, alburiu ca untul, fără miros. Blatarii au încercat să-l vîndă drept unt, dar în mină nimeni n-a putut să-l cumpere.

Studebaker-ele primite prin *Lend-Lease* umblau în sus şi în jos pe pantele abrupte ale Kolîmei. Era singura maşină în Nordul îndepărtat pe care urcuşurile n-o deranjau. Enormele Diamond, primite tot prin *Lend-Lease*, duceau încărcături de nouăzeci de tone.

Eram trataţi tot prin *Lend-Lease*: medicamentele erau americane şi astfel a apărut sulfidina cu efecte miraculoase în prima etapă a bolii. Ustensilele din laborator erau cadoul Americii: aparate Röntgen, termofoare de cauciuc, fiole...

De mai bine de un an, după bătălia de la Kursk[1], se spunea că pîinea albă americană se va sfîrşi în curînd, dar Andreev nu pleca

1. Bătălia de la Kursk (5 iulie-23 august 1943) a fost ultima acţiune ofensivă de tip *blitzkrieg* de pe frontul de răsărit al celui de-al Doilea Război Mondial.

urechea la asemenea *paraşe* de lagăr. Fie ce-o fi. Mai trecuse o iarnă, iar el era încă în viaţă, el care nu-şi făcea planuri mai departe de seara zilei de azi.

Negrişoara o să apară în curînd, drăguţa de ea. Adică pîinea neagră. Ai noştri înaintau spre Berlin.

— Pîinea neagră e mai sănătoasă, au decis medicii.

— Americanii sînt cu adevărat nişte proşti.

În această mină a viitorului nu exista nici măcar un radio.

„Epidemie de asasinate", cum zicea Voronov – îşi aminti Andreev. Omorul e contagios. Dacă undeva este omorît un brigadier, imediat se găseşte un imitator, aşa că brigadierul îşi ia oameni care să-l vegheze cînd doarme, să-i păzească somnul lui de brigadier. Dar totul e în zadar. Pe unul l-au înjunghiat, altuia i-au zdrobit capul cu o rangă, celui de-al treilea i-au retezat gîtul cu un fierăstrău cu două mînere...

Doar cu o lună în urmă, Andreev şedea lîngă foc: era rîndul lui să se încălzească. Schimbul era pe sfîrşite, şi patru deţinuţi care trebuiau să intre în tură se aşezaseră unul în faţa celuilalt, împrejurul focului, aplecîndu-se şi întinzînd mîinile spre flacăra ce se stingea, spre căldura ce se ducea. Fiecare dintre ei mai-mai că atingea tăciunii roşietici cu mîinile goale, cu degetele îngheţate, de-acum insensibile. Negura lăptoasă le apăsa umerii, îi lua cu frig pe spinare şi cu atît mai puternică era dorinţa să se înghesuie cît mai aproape de foc. Li se părea îngrozitor să-şi îndrepte spatele, să privească în altă parte; n-aveau putere să se ridice şi să plece fiecare la locul său, la puţul lui de exploatare unde trebuiau să foreze, să foreze... Nu aveau putere să se ridice şi să plece din calea brigadierului care se apropia de ei.

Andreev îşi imagină alene cu ce va lovi brigadierul, dacă o să sară la bătaie. Cu un tăciune, probabil, sau cu o piatră... mai degrabă cu un tăciune...

Brigadierul era la vreo zece paşi de foc. Deodată, din puţul de lîngă poteca pe care mergea brigadierul ieşi un om cu o rangă în mînă. Omul îl ajunse din urmă pe brigadier şi se năpusti cu ranga. Brigadierul se prăbuşi cu faţa înainte. Omul aruncă ranga în zăpadă şi trecu pe lîngă focul în jurul căruia stăteau Andreev şi ceilalţi trei muncitori. Se îndreptă spre un foc mai mare la care se încălzeau soldaţii din escortă.

Andreev nu-şi schimbă poziţia în timpul asasinatului. Nici unul dintre cei patru nu se mişcă din loc, nici unul nu era în stare să se

depărteze de foc, de căldura ce pierea. Fiecare voia să stea pînă la capăt, pînă în clipa în care va fi alungat de acolo. Dar n-avea cine să-i alunge, brigadierul fusese omorît, iar Andreev era fericit, la fel ca şi tovarăşii lui de astăzi.

Cu un ultim efort al bietului său creier înfometat şi secătuit, Andreev înţelegea că trebuie să caute o ieşire din impas. Nu voia să împărtăşească soarta spălătorilor la şaitroc. El, care cîndva se jurase să nu fie brigadier, să nu caute salvarea în funcţiile periculoase din lagăr. Drumul lui era altul: să nu fure, să nu-şi bată tovarăşii, să nu-i denunţe. Andreev aştepta răbdător.

În dimineaţa aceasta, brigadierul îl trimise pe Andreev să aducă amonit, o pulbere galbenă pe care artificierul o vărsa în pachetele de hîrtie. La marea uzină de amonit, unde se descărca şi se ambala explozibilul adus de pe Continent, munceau deţinutele: era considerată o muncă uşoară. Uzina de amonit îşi pusese amprenta pe muncitoarele sale: părul lor se făcuse auriu, ca tratat cu perhidrol.

Sobiţa de fier din căsuţa artificierilor era încălzită cu bucăţi galbene de amonit.

Andreev arătă biletul de la supraveghetor, îşi descheie buşlatul şi-şi desfăşură din jurul gîtului fularul jerpelit.

— Am nevoie de obiele, băieţi, daţi-mi un sac.

— Păi sacii noştri..., începu un artificier tînăr, dar cel mai în vîrstă îl înghionti cu cotul şi tînărul tăcu.

— O să-ţi dăm un săculeţ, zise cel mai în vîrstă, uite aici.

Andreev îşi scoase fularul şi-l dădu artificierului. Apoi rupse sacul în fîşii şi-şi înfăşură picioarele ţărăneşte, pentru că pe lume sînt trei feluri de a-ţi înfăşura obielele: ţărăneşte, milităreşte şi orăşeneşte.

Andreev şi le înfăşură ţărăneşte pornind de sus spre tălpi. Îşi vîrî cu greu picioarele în *burki*, se ridică şi, luîndu-şi cutia cu amonit, plecă. La picioare îi era cald, la gît – frig. Andreev ştia că nici una dintre senzaţii nu durează mult. Dădu amonitul supraveghetorului şi se întoarse la foc. Trebuia să aştepte supraveghetorul.

În sfîrşit, acesta se apropie de foc.

— Să fumăm, se auziră îndată cîteva glasuri.

— Cine doreşte fumează, cine nu – nu, zise supraveghetorul şi, ridicîndu-şi poala grea a scurtei îmblănite, scoase o cutie de tablă cu mahorcă.

Doar acum Andreev îşi desfăşură cîrpele care-i ţineau cizmele şi se descălţă.

— Frumoase obiele, zise fără invidie unul dintre cei de faţă, îmbrăcat în zdrenţe, arătînd spre picioarele lui Andreev, înfăşurate în fişiile de pînză de sac, solidă şi strălucitoare.

Andreev se aşează mai comod, îşi mişcă picioarele şi începu să ţipe. Izbucni o flacără galbenă. Îmbibate cu amonit, obielele ardeau luminos şi lent. Focul cuprinse şi pufoaica, şi pantalonii, care ardeau mocnit. Vecinii se dădură repede la o parte. Supraveghetorul îl întoarse pe Andreev pe spate şi se apucă să-l acopere cu zăpadă.

— Ce-ai făcut, ticălosule!

— Trimite după cal. Şi scrie un raport despre nefericitul accident.

— În curînd e masa de prînz, poate mai aştepţi puţin...

— Nu, nu pot să aştept, minţi Andreev şi închise ochii.

În spital, i-au turnat peste picioare o soluţie caldă de permanganat de potasiu şi l-au aşezat nebandajat pe pat. Pătura a fost fixată pe un cadru şi au rostuit un fel de cort. Andreev avea spitalizare garantată pe timp îndelungat.

Spre seară apăru doctorul în salon.

— Ascultaţi aici, domnilor ocnaşi, spuse el, s-a terminat războiul. S-a terminat acum o săptămînă. A venit un al doilea curier de la Direcţie. Pe primul curier se pare că l-au ucis nişte evadaţi.

Dar Andreev nu-i dădea atenţie medicului. Îi creştea temperatura.

1959

La baie

În umorul negru propriu unui lagăr de muncă, baia e numită adesea „Curată tiranie". „«Fraierii» strigă: curată tiranie! Şeful ne mînă la baie." Este, cum s-ar zice, o ironie obişnuită, tradiţională, provenită din rîndul blatarilor care observă totul cu mare fineţe. Această remarcă glumeaţă ascunde un adevăr amar.

Baia este întotdeauna un eveniment negativ care împovărează traiul deţinuţilor. Această observaţie este încă o dovadă a modificării scării de valori, trăsătura cea mai importantă, esenţială, cu care lagărul „înzestrează" orice om nimerit acolo ca să-şi ispăşească anii de pedeapsă, „termenul", cum se exprima Dostoievski.

Te-ai putea întreba: cum este posibil aşa ceva? Evitarea băii stîrneşte în permanenţă nedumerirea medicilor şi a tuturor şefilor

care văd în acest refuz al îmbăierii un protest, o încălcare a disciplinei, un soi de provocare la adresa regimului de lagăr. Dar asta este realitatea. Şi, cu trecerea anilor, ducerea la bun sfîrşit a unei băi a ajuns un eveniment în lagăr. Este mobilizată escorta, i se face instructaj, toţi şefii iau parte personal la prinderea celor care se eschivează. În privinţa medicilor, ce să mai vorbim. Baia în sine şi dezinfecţia lenjeriei este o obligaţie nemijlocită a serviciului sanitar. Întreaga administraţie inferioară, din rîndul deţinuţilor (starosti, dispeceri), îşi lasă toate treburile deoparte şi se ocupă numai de baie. În sfîrşit, chiar şi şefii de producţie sînt inevitabil implicaţi în această problemă majoră. În zilele de baie (trei pe lună) se aplică o serie de măsuri legate de producţie.

În aceste zile toată lumea e în picioare din zori pînă noaptea tîrziu.

Ce se întîmplă de fapt? Oare omul, indiferent de gradul de sărăcie la care a fost adus, refuză să se spele la baie, să-şi spele murdăria şi sudoarea, care i-au acoperit trupul mîncat de boli de piele, şi măcar un ceas să se simtă mai curat?

Este o zicală rusească: „Fericit ca după baie". Zicala e corectă şi reflectă exact acea beatitudine fizică pe care o simte omul cu trupul curat, spălat.

Oare oamenii şi-au pierdut raţiunea în asemenea hal încît nu mai înţeleg sau nu vor să mai înţeleagă că e mai bine fără păduchi decît cu păduchi? Iar păduchi sînt mulţi şi e aproape imposibil să scapi de ei fără camera de dezinfecţie, mai ales în barăcile ticsite de deţinuţi.

Bineînţeles că „invazia de păduchi" este o noţiune ce trebuie explicată. Vreo zece păduchi în lenjerie nu constituie o problemă. Invazia păduchilor începe să neliniştească vecinii şi medicii doar cînd îi poţi scutura din haine, cînd puloverul de lînă se mişcă singur din pricina păduchilor încuibaţi în el.

Oare omul, oricine ar fi el, nu doreşte să scape de chinul acesta care nu-l lasă să doarmă şi-l obligă, în lupta cu păduchii, să se scarpine pînă la sînge pe trupul murdar?

Ba doreşte, desigur. Dar... Primul „dar" înseamnă că nu se stabilesc zile libere pentru baie. La baie deţinuţii sînt aduşi fie după muncă, fie înainte. Iar după multe ore de muncă în frig (nici vara nu este mai uşor), cînd toate gîndurile şi speranţele se concentrează pe dorinţa de a ajunge cît mai repede la priciuri, la mîncare şi la somn, reţinerea la baie este aproape de nesuportat. Construcţia băii

se află întotdeauna la o distanţă destul de mare de barăci, pentru că aceeaşi baie este folosită nu numai de deţinuţi: angajaţii civili se spală tot acolo, aşa că baia este dispusă de obicei în aşezarea lor, nu în lagăr.

Timpul petrecut la baie nu se rezumă la un ceas necesar spălatului şi dezinfecţiei hainelor. Sînt mulţi deţinuţi, intră grup după grup, iar cei care vin mai tîrziu (sînt aduşi direct de la muncă, fără să mai treacă prin lagăr, pentru că acolo se împrăştie care încotro şi găsesc o modalitate să scape de baie) îşi aşteaptă rîndul în frig. Cînd gerul este mare, conducerea se străduieşte să scurteze timpul pe care deţinuţii îl petrec afară, aşa că le dau drumul în vestiarul pentru zece-cincisprezece persoane, dar unde sînt înghesuiţi o sută de deţinuţi îmbrăcaţi pentru afară. Vestiarul este încălzit puţin sau deloc. Oameni dezbrăcaţi şi îmbrăcaţi se amestecă unii cu alţii. Toată lumea se îmbrînceşte, înjură, ţipă. Profitînd de gălăgie şi îmbulzeală, atît hoţii, cît şi cei ce îndeobşte nu fură bunurile celorlalţi (obiectele furate nu mai pot fi găsite, căci e vorba de alte brigăzi care trăiesc separat). N-ai cui să-ţi încredinţezi lucrurile.

Al doilea „dar" sau mai degrabă al treilea constă în faptul că în timp ce brigada se îmbăiază, personalul de serviciu este obligat – sub controlul serviciului sanitar – să cureţe baraca: să mătură, să spele, să arunce tot ce e în plus. Debarasarea aceasta de lucruri inutile se face fără milă. Orice cîrpă e preţioasă în lagăr şi trebuie să consumi multă energie ca să ai mănuşi cu un deget sau obiele de rezervă, fără să mai punem la socoteală alte mărunţişuri; de alimente nici n-are rost să mai vorbim. Toate dispar fără urmă în temei legal, dacă e vorba de timpul consacrat băii. Este inutil să iei cu tine la muncă şi apoi la baie lucrurile de rezervă: ochii ageri şi experimentaţi ai blatarilor le reperează imediat. Orice hoţ se alege măcar cu ceva tutun la schimb cu obiele sau mănuşi cu un deget.

Omului – indiferent dacă e sărac sau cine ştie ce laureat – îi stă în fire să adune repede tot felul de mărunţişuri. La orice mutare (nu neapărat în detenţie) oricine descoperă că are atîtea mărunţişuri, de-i stă mintea în loc: de unde au putut apărea atît de multe? Se apucă să dăruiască, să vîndă, să arunce, ajungînd cu greu la stadiul care-i permite să închidă capacul la valiză. La fel adună şi deţinutul. Este muncitor, trebuie să aibă şi un ac, şi materiale pentru petice, poate şi o gamelă veche în plus. Toate acestea erau aruncate şi după fiecare baie era nevoit să-şi încropească din nou „gospodăria", dacă nu reuşea să-şi îngroape lucruşoarele undeva adînc în zăpadă, ca să le scoată a doua zi.

În vremea lui Dostoievski, la baie se dădea un hîrdău cu apă fierbinte (restul era cumpărat de „fraieri"). Norma aceasta s-a păstrat pînă în zilele noastre: un hîrdău de lemn cu apă călduță și, într-un butoi, bucăți de gheață la discreție, care-ți ardeau degetele și se lipeau de ele. E un singur hîrdău, nu se dă și un al doilea vas ca să potrivești temperatura apei. Prin urmare apa se răcește cu bucăți de gheață și aceasta e toată porția de apă cu care arestatul trebuie să se spele pe cap și pe corp. Vara, în loc de gheață, se dă apă rece; totuși e apă, nu gheață.

Să presupunem că deținutul trebuie să știe să se spele cu orice cantitate de apă, de la o lingură pînă la o cisternă. Dacă nu e decît o lingură de apă, el își spală ochii încleiați și purulenți și consideră că toaleta sa e terminată. Dacă e o cisternă, își va stropi vecinii, își va schimba apa în fiecare clipă, va găsi o modalitate să-și consume în timpul dat toată porția de apă. Și pentru o cană, un căuș sau un lighean există o socoteală și o instrucție tehnică secretă.

Toate acestea demonstrează umorul cu care este rezolvată o problemă a vieții cotidiene, cum este baia. Dar, firește, nu rezolvă și problema curățeniei. Dorința să te speli cu adevărat la baie rămîne un vis de neîmplinit.

În interiorul casei de baie, unde domnesc larma, fumul, țipetele și înghesuiala („țipă ca la baie" este o expresie de largă circulație), nu există apă în plus și nici nu poate fi cumpărată. Însă nu doar apa lipsește. Lipsește și căldura. Sobele de fier nu sînt încinse întotdeauna, iar în baie (în majoritatea cazurilor) este de-a dreptul frig. Această senzație este sporită de o mulțime de curenți de aer care vin prin ușă, prin crăpături. Căsuțele pentru baie, ca toate clădirile din lemn, sînt ridicate pe mușchi, care se usucă și se fărîmițează, formînd găuri în afară. Fiecare baie înseamnă riscul unei răceli, fapt știut de toată lumea (inclusiv de medici, firește). După o zi destinată băii se mărește lista celor scutiți de muncă din pricina bolii, o listă cu bolnavi adevărați, fapt știut de toți medicii.

Să mai amintim că lemnele pentru baie sînt aduse în ajun de brigăzi, pe umerii deținuților, că din nou întoarcerea la baracă se prelungește cu vreo două ceasuri, deci un motiv în plus de iritare împotriva zilelor de baie.

Dar toate astea nu sînt încă nimic. Cea mai îngrozitoare este camera de dezinfecție, obligatorie la fiecare spălat, conform regulamentului.

În lagăr, lenjeria de corp este de două feluri: „individuală" și „comună". Acestea sînt expresii birocratice, acceptate oficial, pe

aceeaşi treaptă cu perlele lingvistice ca „împloşniţare", „împăduchere" etc. Lenjeria individuală e mai bună şi mai nouă şi este rezervată personalului lagărului, şefilor de echipă dintre deţinuţi şi altor persoane privilegiate. Lenjeria nu este destinată unei persoane anume dintre aceşti deţinuţi, dar se spală separat şi cu mai multă grijă, este înnoită mai des. Lenjeria „comună" este aşa cum îi spune şi numele: comună. Este împărţită imediat după baie, în schimbul celei vechi care a fost adunată şi socotită din vreme. Nici nu poate fi vorba de vreo alegere după mărime. Lenjeria curată este loterie curată şi întotdeauna mi s-a părut ciudat şi dureros pînă la lacrimi să văd oameni în toată firea plîngînd de supărare cînd în locul lenjeriei murdare, dar rezistente, primesc una curată, dar aproape destrămată. Nimic nu-l poate convinge pe om să se distanţeze de aceste neplăceri care alcătuiesc viaţa. Nici măcar argumentul că toată istoria asta durează doar de la o baie la alta, că, la urma urmei, el şi-a pierdut viaţa şi n-are rost să se gîndească la un chilot şi un maiou, că, în fine, acea lenjerie rezistentă a primit-o tot întîmplător; nu, ei se ceartă, plîng. Este, desigur, un fenomen ce ţine de seria deviaţiilor psihice de la normă, anomalii ce dictează aproape orice faptă a deţinutului, este acea demenţă pe care un medic neuropatolog a numit-o boală universală.

Viaţa deţinutului, prin prisma trăirilor sale sufleteşti, este redusă la un asemenea nivel, încît primirea lenjeriei prin ghişeul întunecos, ce duce în adîncurile tainice ale încăperilor casei de baie, devine un eveniment ce-l costă mulţi nervi. Cu mult înainte de împărţirea lenjeriei, cei care urmează să se spele se îmbulzesc în faţa ghişeului. Comentează în fel şi chip cum s-a împărţit lenjeria ultima dată, ce lenjerie s-a dat la Bamlag cu cinci ani în urmă; îndată ce e dată la o parte scîndura care închide ghişeul pe dinăuntru, toţi se năpustesc spre el, împingîndu-se unul pe altul cu trupurile lor alunecoase, murdare, urît mirositoare.

Nu întotdeauna lenjeria dată este uscată. Cel mai adesea e udă: băiaşii n-apucă s-o usuce, nu sînt destule lemne de foc. Iar să îmbraci lenjerie udă sau umedă după baie nu-i o plăcere pentru nimeni.

Blestemele cad pe capul băiaşilor deprinşi cu de toate. După ce-şi pun lenjeria umedă, deţinuţii îngheaţă bocnă, dar acum trebuie să aştepte dezinfecţia hainelor.

Ce e o cameră de dezinfecţie? Este o groapă cu un acoperiş de bîrne deasupra, iar în interior e unsă cu argilă şi încălzită cu o sobă

de fier a cărei gură de foc dă în prispa de la intrare. Înăuntru se atîrnă pe beţe buşlaturi, pufoaice şi pantaloni, uşa se închide etanş şi resposabilul cu dezinfecţia începe să dea căldură. Nici urmă de termometru, nici sulf în săculeţi ca să stabilească temperatura atinsă. Succesul depinde de hazard sau de buna-credinţă a celui care conduce operaţiunea.

În cel mai bun caz sînt bine uscate doar obiectele atîrnate lîngă sobă. Altele, aflate în spatele primelor, doar se zvîntă, iar cele atîrnate într-un colţ îndepărtat rămîn complet reci. Camera aceasta nu omoară nicicum păduchii. Nu e decît o formalitate, un instrument care creează chinuri suplimentare deţinutului.

O ştiu prea bine şi medicii, dar lagărul nu poate fi lăsat fără cameră de dezinfecţie. Şi iată că, după o oră de aşteptare în „vestiarul" spaţios, încep să apară grămezi de haine: compleuri absolut identice. Sînt aruncate pe jos: fiecare trebuie să-şi găsească ce-i al său cum poate. Deţinuţii îşi îmbracă anevoie, înjurînd, buşlaturile aburinde şi umede, pufoaicele şi pantalonii matlasaţi. În toiul nopţii, renunţînd la ultimele ore de somn, se va apuca să-şi usuce pufoaica şi pantalonii la soba din baracă.

Nu-i de mirare că ziua de baie nu place nimănui.

1955

Izvorul de Diamant

Camionul se opri lîngă vad şi oamenii începură să coboare trecîndu-şi lent şi anevoie picioarele înţepenite peste oblonul lateral al camionului Studebaker. Malul stîng al rîului era jos, malul drept – stîncos, aşa cum se şi cuvine după teoria academicianului Baer[1]. Am ieşit din drum şi am pornit direct prin vadul unui rîu de munte. Am făcut vreo două sute de paşi pe pietrele uscate şi bine spălate care răsunau sub paşii noştri. Fîşia întunecată de apă, ce părea atît de îngustă de pe mal, s-a dovedit a fi un rîu lat de munte, repede şi puţin adînc. Ne aştepta o bărcuţă cu fundul plat; luntraşul, cu o

1. Karl Ernst von Baer (1792-1876), biolog, geolog, geograf şi naturalist german din Estonia, membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. În 1857 enunţă teoria privind acţiunea de eroziune laterală a apelor curgătoare.

prăjină în loc de vîsle, conducea barca spre malul celălalt luînd cu el trei pasageri, după care se întorcea singur. Traversarea s-a prelungit pînă seara. Pe celălalt mal ne-am cățărat pe o potecă pietroasă abruptă, ajutîndu-ne unii pe alții ca niște alpiniști. Poteca îngustă, abia vizibilă în iarba îngălbenită și culcată la pămînt, ducea spre un defileu unde în depărtarea albastră se împreunau vîrfurile munților din dreapta și din stînga. Numele pîrîului din defileu era Izvorul de Diamant.

Aici era o subunitate a lagărului uimitoare, faimosul Izvor de Diamant, la care noi, cei din minele aurifere, tînjeam în van de multă vreme și despre care auzeam o groază de povești incredibile. Se spunea că la izvorul acesta nu există nici escortă, nici verificări, nici apeluri, nici sîrmă ghimpată, nici cîini.

Ne obișnuiserăm cu tăcănitul închizătoarelor de la puști, învățaserăm pe dinafară avertismentul soldaților din escortă: „Un pas la stînga, un pas la dreapta se consideră evadare, înainte marș!" și noi o porneam în marș, iar unul dintre glumeți – aceștia apar în orice împrejurare dificilă, pentru că ironia este arma celor dezarmați – repeta veșnica vorbă de duh: „o săritură o consider propagandă". Gluma asta răutăcioasă era spusă în șoaptă ca să nu fie auzită de escortă. Ea ne îmbărbăta, ne aducea o mică alinare de-o clipă. Avertismentul îl primeam de patru ori pe zi: dimineața, cînd plecam la muncă, în timpul zilei, cînd ne duceam la masă și ne întorceam de acolo, și seara – ca un sfat înainte de drumul spre baracă. De fiecare dată, după formula cunoscută, cineva șoptea observația cu „săritura" și nimeni nu părea exasperat sau iritat. Dimpotrivă, eram gata s-o auzim de o mie de ori.

Și iată că acum visurile ni se împliniseră, eram la Izvorul de Diamant, n-aveam escortă, doar un tînăr cu barbă neagră, ca să facă impresie, înarmat cu o pușcă, supraveghea traversarea noastră. Ni se explicase că acesta era șeful sectorului forestier, era șeful nostru, șeful de echipă, un angajat civil.

La Izvorul de Diamant se pregăteau stîlpii pentru o linie electrică de înaltă tensiune.

În Kolîma nu sînt multe locuri cu copaci înalți. Noi vom face tăieri selective, cea mai avantajoasă treabă pentru unii ca noi.

La o mină auriferă, munca ucide omul și încă repede. Acolo rația e mai mare, dar într-un lagăr te omoară rația mare, nu cea mică. Am putut să ne convingem de adevărul acestei zicale de lagăr cu

mult timp în urmă. Pe minerul ajuns un mierlitor nu-l mai îngraşi nici cu toată ciocolata din lume.

Tăierea selectivă e mai avantajoasă decît cea integrală, pentru că pădurea e rară, nu prea înaltă: copacii au crescut în mlaştini, nu există exemplare înalte printre ei, iar transportarea lemnelor pe propriii tăi umeri prin zăpada afînată şi stivuirea sînt o adevărată tortură. Dar trunchiurile de doisprezece metri pentru linia electrică nu pot fi cărate de oameni. Este o muncă făcută de cal sau tractor. Prin urmare, se poate trăi. Şi pe deasupra tabăra aceasta n-are escortă: deci n-o să fie nici zile de carceră, nici bătăi. Şeful sectorului e angajat civil, un inginer sau un tehnician. Ce mai, avem noroc, fără îndoială.

Am înnoptat pe mal, iar dimineaţa am pornit pe o potecă spre baracă. Soarele încă nu apusese cînd am ajuns la o casă din bîrne, lungă şi joasă, cu un acoperiş îmbrăcat cu muşchi şi pietre, cum se construiesc în taiga. În baracă locuiau cincizeci şi două de persoane, fără a ne socoti şi pe noi care eram douăzeci. Priciurile din scînduri erau înalte, tavanul – jos, aşa că puteai sta în picioare doar pe culoarul de trecere.

Şeful era un flăcău ager şi descurcăreţ. Cu privirea lui tînără, dar experimentată, cercetă rîndurile noilor săi muncitori. Fularul meu îi trezi imediat atenţia. Fularul era, firește, de bumbac, nu de lînă, dar părea totuşi un fular de om liber. Îmi fusese dăruit cu un an în urmă de un felcer de la spital şi de atunci nu l-am mai scos de la gît nici iarna, nici vara. Îl spălam cum puteam la baie, însă nu-l lăsam niciodată la despăduchere. Camera de dezinfecţie n-ar fi omorît puzderia de păduchi din fular, iar fularul mi-ar fi fost furat imediat. Vecinii mei de baracă, de viaţă şi de muncă duceau o vînătoare dreaptă ca să pună mîna pe fularul meu. Se ducea însă şi o vînătoare nedreaptă. De către absolut oricine. Cine ar fi refuzat să-l dea la schimb pe tutun sau pîine? Orice slobozel ar fi cumpărat un asemenea fular, iar păduchii puteau fi lesne opăriţi. Numai pentru un deţinut ar fi fost greu. Înainte de a adormi, îmi legam fularul la gît cu mai multe noduri, suferind din pricina păduchilor, cu care nu mă puteam obişnui, aşa cum nu te poţi obişnui cu frigul.

— Nu-l vinzi? mă întrebă omul cu barbă neagră.

— Nu, i-am răspuns.

— Cum doreşti. Dar n-ai nevoie de fular.

Nu mi-a plăcut această convorbire. În plus, era rău că nu ne hrăneau decît o dată pe zi – după muncă. Dimineaţa ne dădeau doar

apă clocotită şi pîine. Dar aşa ceva mai păţisem şi înainte. Şefii acordau puţină atenţie hranei deţinuţilor. Fiecare se organiza cît mai simplu cu putinţă.

Toate alimentele erau păstrate la şeful de echipă, angajat civil. El cu puşca lui locuia într-o cabană minusculă, la zece paşi de baracă. O asemenea modalitate de păstrare a produselor era tot o noutate: de obicei ele se păstrau nu la şeful de producţie, ci la deţinuţi, dar regulile de la Izvorul de Diamant erau, evident, mai bune, pentru că a le lăsa pe mîna deţinuţilor flămînzi e întotdeauna periculos şi riscant, lucru ştiut de toată lumea.

La muncă mergeam departe, la vreo patru kilometri, şi era limpede că de la o zi la alta locul de tăiere selectivă se va muta tot mai departe în adîncul defileului.

Mersul departe, chiar şi cu escortă, este mai degrabă în avantajul deţinutului: cu cît se cheltuieşte mai mult timp pe drum, cu atît rămîne mai puţin pentru munca efectivă, în pofida socotelilor făcute de normatori şi şefii de echipă.

Munca aceasta nu era nici mai rea, nici mai bună decît oricare altă muncă în pădure a deţinutului. Doboram copacii însemnaţi de şeful de echipă cu nişte crestături, îi tăiam, îi curăţam de vreascuri, pe care le strîngeam în grămezi. Cel mai greu era să sprijinim partea de jos a trunchiului de o buturugă ca să nu fie acoperit de zăpadă, dar şeful de echipă ştia că transportul se va face repede, că vor veni tractoarele, ştia că la începutul iernii zăpada nu e destul de mare ca să poată acoperi copacii doborîţi, aşa că nu ne cerea întotdeauna să ridicăm trunchiul pe buturugă.

Lucrul uimitor s-a petrecut seara.

Cina la Izvorul de Diamant reunea micul dejun, masa de prînz şi cina; luate împreună, ele nu arătau mai bogate sau mai hrănitoare decît orice prînz sau cină de la mină. Stomacul meu mă avertiza cu insistenţă că numărul de calorii şi valoarea nutritivă erau mai mici decît la mină, unde primeam mai puţin de jumătate din raţia cuvenită: restul ajungea în gamelele şefilor, ale personalului şi ale blatarilor. Dar eu nu credeam în stomacul meu lihnit de foame în Kolîma. Evaluările sale erau fie exagerate, fie diminuate, îşi dorea prea mult, cerea prea sîcîitor, prea pasional.

După cină, nu se ştie de ce, nu s-a culcat nimeni. Toţi aşteptau ceva anume. Un apel? Nu, aici nu se făceau apeluri. În sfîrşit, uşa se deschise şi neobositul şef de echipă cu barbă neagră intră cu o

hîrtie în mînă. Plantonul luă opaiţul cu benzină de pe priciurile de sus şi-l puse pe masa fixată în mijlocul barăcii. Şeful de echipă se aşeză în lumină.

— Ce-o să se întîmple? mi-am întrebat vecinul.

— Procentele pe ziua de azi, răspunse el.

În tonul lui am surprins ceva ce m-a speriat. Un asemenea ton mai auzisem în situaţii foarte grave, cînd jertfelor anului 1937 li se măsura zilnic munca în mina auriferă după „o normă individuală"[1]. Nu aveam cum să greşesc. Se petrecea ceva ce încă nu ştiam, dar intuiam că era vorba de o noutate alarmantă.

Fără să se uite la niciunul dintre noi, şeful de echipă citi cu glas egal şi plictisit numele şi procentele fiecăruia de îndeplinire a normei, împături cu grijă hîrtia şi plecă. Baraca rămase în tăcere. Se auzea doar răsuflarea grea în întuneric a cîtorva zeci de oameni.

— Cine are mai puţin de o sută de procente mîine nu-şi primeşte pîinea, îmi explică vecinul care se înveselise.

— Deloc?

— Deloc!

Într-adevăr, aşa ceva nu mai întîlnisem niciodată şi nicăieri. La mină, raţiile se stabileau în funcţie de producţia pe zece zile a brigăzii. În cel mai rău caz se dădea o raţie de pedeapsă: trei sute de grame, dar pîinea nu era eliminată în întregime.

Mi-am concentrat gîndurile pe problema aceasta. Aici, pîinea este hrana noastră de bază. Jumătate de calorii le primim din pîine. Fiertura este un fel de mîncare incertă, a cărei valoare nutritivă depinde de o mie de factori diferiţi: de onestitatea bucătarului, de gradul lui de lăcomie, de vrednicia sa, căci unul leneş este ajutat de alţi „muncitori" pe care trebuie să-i hrănească suplimentar, de controlul energic şi vigilent, de cinstea autorităţilor, de cinstea plantonului, de lăcomia sau corectitudinea soldaţilor din escortă, de prezenţa sau absenţa blatarilor. În fine, ţine şi de un fapt total întîmplător: dacă polonicul distribuitorului scoate din hîrdău doar zeamă chioară, valoarea nutritivă a fierturii e redusă aproape la zero. Era limpede că şeful de echipă cel isteţ scotea din burtă procentajele. Şi m-am jurat că dacă se va abate şi asupra mea lipsa pîinii, ca metodă de influenţare a producţiei, n-am să stau cu mîinile în sîn.

---

1. Vezi povestirea „Normă individuală" din ciclul *Povestiri din Kolîma*.

A trecut o săptămînă în timpul căreia am înţeles de ce alimentele sînt păstrate sub patul şefului de echipă. Nu uitase de fular.

— Ascultă, Andreev, vinde-mi fularul.

— E un cadou, cetăţene şef.

— Nu face pe măscăriciul.

Dar eu am refuzat categoric. În aceeaşi seară am apărut pe lista celor care nu îndepliniseră norma. Dimineaţa mi-am scos fularul de la gît şi l-am dus cizmarului nostru.

— Ai grijă să-l treci prin aburi.

— Ştiu, că nu mai sînt copil, îmi răspunse vesel cizmarul, bucuros de achiziţia neaşteptată.

Cizmarul mi-a dat pentru el o raţie de cinci sute de grame de pîine. Am rupt o bucată şi restul l-am ascuns la sîn. Mi-am băut apa fierbinte şi am plecat cu ceilalţi la muncă, dar am tot rămas în urmă şi apoi am ieşit din drum în pădure şi, ocolind la depărtare aşezarea noastră, am pornit-o pe drumul pe care venisem cu o lună în urmă. Mergeam la o jumătate de verstă de potecă, zăpada căzută nu mă împiedica să înaintez, şeful de echipă cu barbă neagră n-avea cîini şi doar mai tîrziu am aflat că el izbutise să ajungă pe schiuri pînă la căsuţa luntraşului - aici rîul de munte nu îngheţa multă vreme - şi să anunţe în lagăr evadarea mea cu ajutorul unui convoi în trecere pe acolo.

M-am aşezat în zăpadă şi mi-am înfăşurat *burki* cu cîrpe mai jos de genunchi. Genul acesta de încălţări erau doar cu numele *burki*. De fapt, erau un model local, o producţie economică din timpul războiului. Se croiau cu sutele de mii din pantaloni vătuiţi şi matlasaţi, vechi şi ponosiţi. Talpa se făcea din acelaşi material, prevăzut cu nişte legături şi ataşat de restul cizmei cu multiple cusături. Odată cu *burki* ni se dădeau şi obiele din flanel. Aşa erau încălţaţi muncitorii care scoteau aur la minus cincizeci-şaizeci de grade. Aceşti *burki* se rupeau după cîteva ore de muncă în pădure, sfîşiaţi de vreascuri şi de crengi, iar în galeriile aurifere rezistau cîteva zile. Găurile din *burki* erau reparate noaptea în ateliere de cizmărie, la repezeală. Spre dimineaţă reparaţia era gata. Pe talpă se adăugau strat după strat şi într-un final încălţămintea căpăta un aspect inform, asemănător cu malul unui rîu de munte, dezgolit în urma unei surpări.

În astfel de *burki* şi cu un băţ în mînă m-am îndreptat spre rîu, la cîţiva kilometri mai sus de trecerea prin vad. Apoi am coborît alunecînd pe un povîrniş pietros. Gheaţa scîrţîia sub picioarele mele.

Deodată o copcă lungă ca un făgaş, de nu i se vedeau capetele, îmi bară drumul. Gheaţa era subţire şi eu am păşit uşor în apa fumegîndă şi perlată; talpa vătuită simţea pietrele proeminente de pe fundul copcii. Am ridicat mult piciorul – *burki* îngheţate străluceau – şi am intrat şi mai adînc, cu apa mai sus de genunchi, apoi, ajutîndu-mă de băţ, am ajuns pe partea cealaltă. Acolo am lovit uşurel *burki* cu băţul şi am dat jos gheaţa de pe pantaloni şi *burki*: picioarele erau uscate. Am pipăit bucata de pîine de la sîn şi am pornit-o de-a lungul malului. Peste două ore am ajuns la şosea. Era o plăcere să merg fără fularul înţesat de păduchi, gîtul şi ceafa parcă se odihneau, înfăşurate în prosopul vechi, un „schimb" pe care mi-l oferise cizmarul în locul fularului.

N-aveam bagaje. La drum lung, vară sau iarnă, e foarte important să ai mîinile libere. Mîinile participă la mişcare şi se încălzesc la mers, la fel ca picioarele. Numai că nu trebuie să ţii nimic în ele, chiar şi un creion o să-ţi pară o greutate insuportabilă după douăzeci-treizeci de kilometri. Toate acestea le ştiam bine de multă vreme. Mai ştiam şi altceva: dacă eşti în stare să duci într-o mînă o greutate cîţiva paşi, o poţi duce, o poţi tîrî la nesfîrşit: apare al doilea suflu, al treilea, al zecelea. Ca mierlitor ce sînt, pot să străbat pînă la capăt orice distanţă. Pe drum neted. Iarna e mai lesne să mergi decît vara, dacă gerul nu e prea mare. Nu mă gîndeam la nimic, dar oricum nu poţi gîndi pe ger: gerul îţi răpeşte gîndurile, te transformă repede şi uşor într-o fiară. Mergeam fără vreun calcul precis, cu singura dorinţă să scap din blestemata de tabără de muncă fără escortă. La vreo treizeci de kilometri de lagăr, la marginea şoselei, într-o izbă micuţă, locuiau nişte tăietori de lemne, şi eu intenţionam să mă încălzesc la ei şi, cu puţin noroc, să şi înnoptez acolo.

Era deja întuneric cînd am ajuns la izbă, am deschis uşa şi am intrat înăuntru, trecînd printr-un val de abur îngheţat. Din spatele cuptorului rusesc se ridică în întîmpinarea mea un bărbat: era Stepan Jdanov, brigadierul tăietorilor de lemne, pe care-l cunoşteam; un deţinut, fireşte.

— Dezbracă-te şi ia loc.

M-am dezbrăcat imediat, m-am descălţat şi mi-am atîrnat hainele lîngă sobă.

Stepan deschise uşa cuptorului şi, punîndu-şi o mănuşă, trase de acolo o oală.

— Stai jos şi mănîncă.

Mi-a dat pîine şi supă.

M-am culcat pe jos, dar n-am adormit imediat: mă dureau picioarele, mîinile.

Stepan nu m-a întrebat de unde vin şi încotro merg. N-am să uit niciodată discreţia lui. Nu l-am mai întîlnit niciodată. Dar şi acum îmi amintesc supa fiebinte de mei, mirosul caşei uşor afumate ce aducea a ciocolată, gustul pipei orientale pe care Stepan, după ce a şters-o cu mîneca, mi-a întins-o la despărţire ca să trag un fum înainte de drum.

Seara, o seară mohorîtă de iarnă, am ajuns la lagăr şi m-am aşezat în zăpadă, nu prea departe de poartă.

Acum o să intru în lagăr şi totul va lua sfîrşit. Se vor încheia aceste două zile minunate de libertate după mulţi ani de închisoare şi voi da din nou de păduchi, de piatra rece ca gheaţa, de foame şi bătăi. Iată, un actor de la brigada culturală intră în lagăr prin postul de gardă. E singur, fără escortă. Îl cunoşteam. Iată, vin muncitorii de la fabrica de cherestea, se mută de pe un picior pe altul ca să nu îngheţe, în timp ce soldatul din escortă, intrat în postul de gardă unde e cald, nu se grăbeşte. Iată, intră comandantul lagărului, locotenentul Kozîcev, aruncă în zăpadă un chiştoc de ţigară Kazbek şi tăietorii de lemne, care stăteau lîngă postul de gardă, se reped imediat asupra lui. E timpul. N-o să stau toată noaptea aici. Trebuie să duc pînă la capăt tot ce plănuisem. Am deschis uşa şi am intrat în culoarul de trecere. În mînă ţineam un raport adresat comandantului despre toate regulile din tabăra de muncă fără escortă. Kozîcev a citit raportul şi m-a trimis la izolator. Acolo am dormit pînă în momentul cînd m-au chemat la anchetator, dar, aşa cum mă aşteptam, nu s-au apucat să-mi deschidă un alt dosar: condamnarea mea era oricum pe mulţi ani. „O să mergi la o mină disciplinară", mi-a spus anchetatorul. Şi m-au trimis într-acolo cîteva zile mai tîrziu. Deţinuţii nu sînt reţinuţi multă vreme în lagărul central de tranzit.

1959

Procurorul verde

Cînd se amestecă valorile, orice noţiune omenească, păstrîndu-şi grafia, sonoritatea, succesiunea obişnuită de litere şi sunete, cuprinde şi ceva distinct, ceva ce pe Continent nu are nume: aici măsurile sînt

altele, obiceiurile şi uzanţele devin neobişnuite, sensul fiecărui cuvînt s-a schimbat.

Atunci cînd e imposibil să redai o întîmplare, un sentiment sau un concept nou, folosind lexicul uman obişnuit, ia naştere un cuvînt nou, împrumutat din limba blatarilor – legislatorii modei şi ai gustului în Nordul îndepărtat.

Metamorfozele semantice privesc nu doar noţiuni precum Dragoste, Familie, Onoare, Muncă, Virtute, Viciu, Crimă, ci şi cuvinte prin excelenţă specifice acestei lumi, născute aici, de pildă, EVADARE...

În prima tinereţe am avut ocazia să citesc cîte ceva despre evadarea lui Kropotkin din fortăreaţa Petropavlovsk. Un vizitiu îndrăzneţ postat la poarta închisorii, o doamnă deghizată aşteptînd în trăsură, cu un revolver în mînă, calculul paşilor pînă la uşa gărzii de la ieşire, fuga deţinutului prin ploaia de gloanţe trase de santinele, ţăcănitul potcoavelor calului trăpaş pe caldarîmul de piatră – o evadare clasică, fără nici o îndoială.

Mai tîrziu am citit memoriile unor deportaţi despre evadarea lor din Iakutia, mai precis din Verhoiansk, şi am rămas profund dezamăgit. Nici o deghizare, nici o urmărire! O călătorie în toiul iernii, cu caii înhămaţi unul după altul, ca în *Fata căpitanului*[1], sosirea la o staţie de cale ferată, biletul cumpărat la casă... N-am înţeles nicidecum de ce aşa ceva poartă numele de evadare. Evadările de acest gen se numeau pe vremuri „plecare neautorizată de la domiciliu", formulă care, în opinia mea, redă mai bine esenţa chestiunii decît romanticul cuvînt „evadare".

Nici măcar evadarea eserului Zenzinov[2] din golful Providenie, cînd un iaht american s-a apropiat de barca în care acesta pescuia şi l-a luat la bord pe fugar, nu seamănă cu o evadare autentică, precum cea a lui Kropotkin.

Evadări au fost dintotdeauna foarte multe la Kolîma şi toate au eşuat.

Cauza se află în particularităţile acestei regiuni polare aspre, unde guvernul ţarist nu s-a încumetat niciodată să instaleze deţinuţi, aşa cum a făcut-o în Sahalin, ca să populeze şi să colonizeze acest ţinut.

Distanţele pînă pe Continent numărau mii de verste, în punctul cel mai îngust, în „vacuumul" taigalei, iar de la coloniile exploatărilor

1. Nuvelă de Aleksandr Puşkin.
2. Vladimir Mihailovici Zenzinov (1880-1953), membru al Partidului Socialist Revoluţionar. În 1906 a fost deportat în Siberia, de unde a evadat un an mai tîrziu, fugind în Japonia.

aurifere ale Dalstroi-ului pînă la Aldan erau circa o mie de kilometri de taiga compactă.

E adevărat, spre America distanţele erau mult mai scurte – strîmtoarea Behring, în partea sa cea mai îngustă, are cu totul o sută şi ceva de kilometri, dar şi paza de acolo, întărită cu unităţi de grăniceri, era absolut impenetrabilă.

Primul drum ducea la Iakutsk, de unde se putea merge mai departe fie pe cai, fie pe cursurile rîurilor. Încă nu existau linii aeriene şi, chiar de-ar fi existat, era floare la ureche să închizi avioanele sub cheie.

Iarna, se înţelege, nu are loc nici o evadare. Să-ţi petreci iarna undeva, sub un acoperiş, lîngă o sobă de fier, era visul cel mai arzător al oricărui deţinut, şi nu numai al lui.

Captivitatea devine insuportabilă primăvara – aşa e pretutindeni şi dintotdeauna. Factorului meteorologic natural, care influenţează deosebit de mult sentimentele omului, i se adaugă un raţionament rezultat dintr-o logică rece. Călătoria prin taiga e posibilă numai vara cînd, dacă se termină proviziile, poţi să mănînci iarbă, ciuperci, fructe de pădure, rădăcini, poţi să coci turtiţe din lichen pisat – muşchiul renului – sau să prinzi şoareci de cîmp, veveriţe siberiene, veveriţe obişnuite, alunari, iepuri...

Oricît de reci ar fi nopţile de vară în Nord, în ţara îngheţului veşnic, un om cu experienţă nu va răci dacă îşi va petrece noaptea pe o stîncă. Doar să-şi schimbe poziţia la timp, întorcîndu-se de pe o parte pe alta, să nu adoarmă pe spate şi să-şi facă un aşternut de iarbă sau crengi...

Din Kolîma e imposibil să evadezi. Amplasamentul lagărelor a fost ales în chip genial. Şi cu toate acestea, puterea iluziei, iluzie plătită cu zile grele de carceră şi ani în plus de detenţie, cu bătăi, foame, uneori chiar cu moartea, e puternică şi aici, ca oriunde şi oricînd.

Evadările sînt foarte numeroase. Abia se acoperă cu smarald mugurii zadelor, că fugarii o pornesc la drum.

Aproape întotdeauna e vorba de novici (aflaţi în primul lor an de detenţie), în ale căror inimi n-au fost încă ucise libertatea şi mîndria, care nu s-au dumirit încă în privinţa condiţiilor din Nordul extrem, cu totul diferite de universul familiar de pe Continent. Novicii se simt indignaţi pînă în adîncul sufletului de ceea ce văd: bătăi, torturi, batjocură, degradarea omului... Novicii evadează: unii

mai bine, alţii mai prost, dar toţi sfîrşesc la fel. Unii sînt prinşi după două zile, alţii după o săptămînă, alţii după două... Peregrinările fugarilor cu „foaie de drum" (expresia se va lămuri mai tîrziu) nu durează mai mult.

Numărul uriaş de gărzi ale lagărului şi de operativi, cu miile lor de ciobăneşti germani, laolaltă cu detaşamentele de grăniceri şi cu cele ale armatei, amplasată în Kolîma şi disimulată sub numele de „Regimentul din Kolîma", sînt suficiente pentru a-i prinde pe potenţialii fugari pînă la ultimul.

Totuşi sînt posibile evadările? N-ar fi mai simplu ca forţele operative să fie folosite pentru paza directă, nu pentru prinderea celor care evadează?

Considerente economice dovedesc că întreţinerea unui personal de „vînători de cranii" e mai ieftin decît un corp de pază compact de tip carceral. Să previi evadarea propriu-zisă e un lucru extrem de dificil. Nici măcar gigantica reţea de informatori proveniţi chiar din rîndul deţinuţilor, pe care conducerea îi răsplăteşte cu ţigări cu mahorcă şi o supă în plus, nu este de vreun ajutor.

Aici este vorba de psihologia umană, de meandrele şi ungherele ei tainice; este imposibil de ghicit cine, cînd şi de ce se va decide să evadeze. Evadarea în sine infirmă orice supoziţie.

Desigur, există măsuri „profilactice" în această privinţă: arestări, detenţie în zonele disciplinare – adică închisori din interiorul închisorii –, transferul suspecţilor dintr-un loc în altul. Au fost elaborate multe măsuri care, probabil, au ca efect scăderea numărului de evadări, care ar fi fost şi mai mare dacă n-ar fi fost zonele disciplinare, cu o pază solidă şi numeroasă, situate în locuri ascunse şi îndepărtate.

Dar se evadează şi din zonele disciplinare; în schimb, nimeni nu încearcă să fugă din taberele de muncă nepăzite. Într-un lagăr orice e posibil. Cu atît mai mult se dovedeşte corectă şi adevărată observaţia fină a lui Stendhal din *Mănăstirea din Parma*, cum că „temnicerului îi stă mai puţin gîndul la chei, decît întemniţatului la zăbrele".

Kolîma, Kolîma,
Planetă vrăjită
Nouă luni de iarnă,
Iară restul vară.

De aceea se fac pregătiri de primăvară: paza şi grupurile operative îşi măresc efectivele de oameni şi de cîini; unii sînt instruiţi, ceilalţi – dresaţi. Pregătiri fac şi deţinuţii: ascund conserve, pesmeţi, îşi aleg „parteneri"...

Există un singur caz de evadare clasică din Kolîma, o operaţiune meticulos gîndită şi pregătită, pusă în practică pe îndelete şi cu talent. E tocmai excepţia care confirmă regula. Dar pînă şi în această evadare a rămas în urmă un fir cu un capăt vizibil, a existat o scăpare neînsemnată, un fleac la prima vedere, care a permis găsirea fugarului după doi ani, nici mai mult, nici mai puţin. Se pare că amorul propriu al unor Vidocq şi Lecoq fusese rănit într-atît, încît acestui caz i-au fost consacrate mai multă atenţie, forţe şi mijloace decît se obişnuia în cazurile curente.

Curios e că omul care pusese la cale evadarea şi o făcuse cu o energie fabuloasă şi o inteligenţă ieşită din comun nu era nici deţinut politic, nici vreun blatar specializat în asemenea fapte, ci un condamnat la zece ani pentru escrocherie.

E de înţeles. Evadarea unui „politic" este întotdeauna în rezonanţă cu dorinţa generală de libertate şi, la fel ca greva foamei într-o închisoare, devine eficientă prin legătura ei cu lumea dinafară. Trebuie să ştii şi e bine să ştii din timp de ce şi încotro fugi. Care „politic" ar fi putut să răspundă în 1937 la o asemenea întrebare? Cei implicaţi întîmplător în politică nu fug din închisoare. Ei ar fi putut să se refugieze în familie, la prieteni, dar în 1938 aceasta ar fi însemnat să-i expună la represalii pe toţi cei pe care fugarul i-ar fi privit în treacăt pe stradă.

În acea perioadă, nu scăpai nici cu cincisprezece, nici cu douăzeci de ani. A pune în pericol viaţa celor apropiaţi şi a cunoştinţelor – iată singurul deznodămînt posibil al evadării unui deţinut politic. Cineva tot trebuia să-l fi adăpostit, să-l fi ascuns, să-l fi ajutat. Printre „politicii" anului 1938 nu existau astfel de oameni.

În rarele cazuri în care deţinuţii reveneau acasă după ispăşirea pedepsei, propriile soţii erau primele care verificau legalitatea şi corectitudinea actelor soţilor întorşi din lagăr, după care, la întrecere cu responsabilul de imobil, dădeau fuga la miliţie să le comunice autorităţilor sosirea.

Reprimarea persoanelor nevinovate, ajunse întîmplător într-o asemenea situaţie, era foarte simplă. În loc să li se dea o mustrare, un avertisment, acestea erau torturate, apoi primeau zece, douăzeci de ani de muncă silnică sau de închisoare în „zone îndepărtate". Nu le rămînea decît să moară. Şi mureau, fără să se mai gîndească la vreo evadare, mureau descoperind o dată în plus o trăsătură naţională: răbdarea glorificată deja de Tiutcev şi pusă în evidenţă ulterior, fără nici o jenă, de politicienii de toate rangurile.

Blatarii nu fugeau, pentru că nu credeau în reuşita evadării, nu credeau că vor ajunge pe Continent. În plus, cei din poliţia judiciară şi din aparatul lagărului, lucrători cu multă experienţă, îi recunoşteau pe infractori prin ceva asemănător cu al şaselea simţ, susţinînd că aceştia poartă un fel de stigmat al lui Cain, imposibil de ascuns. Cea mai clară ilustrare a acestui al şaselea simţ a fost în cazul unui tîlhar şi asasin înarmat, căutat de mai bine de o lună pe drumurile Kolîmei de grupurile operative care aveau ordin să tragă imediat ce-l identifică.

Operativul Sevastianov a oprit un necunoscut în cojoc de oaie în apropierea unei pompe de benzină într-o staţie de pe şosea. Cînd acesta s-a întors cu faţa, Sevastianov l-a împuşcat drept în frunte. Deşi nu-l văzuse în viaţa lui, căci lucrurile se petreceau iarna, iar fugarul purta haine groase, deşi semnalmentele pe care le primise erau cît se poate de generale (doar nu era să cerceteze tatuajele tuturor celor întîlniţi, în plus fotografia banditului era neclară), cu toate acestea, pe Sevastianov nu l-a înşelat intuiţia.

De sub pulpana cojocului celui ucis a căzut o carabină, iar în buzunare a fost găsit un Browning.

Actele găsite erau mai mult decît suficiente.

Cum să apreciezi o concluzie atît de fermă, dictată de al şaselea simţ? Încă o clipă, şi cel împuşcat ar fi fost însuşi Sevastianov.

Dar dacă ar fi ucis un nevinovat?

Blatarii nu aveau nici forţa, nici dorinţa să evadeze pe Continent. Cîntărind toate argumentele „pro" şi „contra", lumea infractorilor a decis să nu rişte, mulţumindu-se să-şi aranjeze cît mai bine viaţa în aceste locuri noi, lucru, fără îndoială, înţelept. Evadarea de aici li se părea infractorilor o aventură prea temerară, un risc inutil.

Atunci cine să evadeze? Ţăranul? Preotul? Am cunoscut un singur caz de evadare a unui preot, dar pînă şi aceasta a avut loc înaintea celebrei întîlniri dintre patriarhul Serghie şi Bullit[1], cînd primului ambasador american i-au fost înmînate listele tuturor preoţilor ortodocşi încarceraţi şi deportaţi pe tot teritoriul Uniunii Sovietice. Pe vremea cînd era mitropolit, însuşi patriarhul Serghie făcuse cunoştinţă cu celulele închisorii Butîrskaia. După demersul lui Roosevelt, toate feţele bisericeşti aflate în detenţie sau deportate au fost eliberate fără excepţie. Se profila un concordat cu biserica, extrem de necesar, ţinînd cont de apropierea războiului.

---

1. William Bullit (1891-1967), primul ambsador al SUA în URSS. Întîlnirea cu patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse a avut loc în 1934.

Condamnatul de drept comun? Corupătorul de minori, delapidatorul, şperţarul, asasinul? Pentru toţi aceştia evadarea nu avea nici un sens. Condamnarea pe care o ispăşeau, „termenul", cum spunea Dostoievski, nu era mare de obicei, iar în detenţie beneficiau de tot felul de avantaje şi lucrau la „servicii", în administraţie şi în general în toate posturile „privilegiate". Plata era bună şi, cel mai important, la întoarcerea acasă, în sat sau în oraş, erau primiţi cu braţele deschise. Nu pentru că această amabilitate ar fi o calitate a poporului rus, care îi compătimeşte pe cei „năpăstuiţi" – compasiunea faţă de cei „năpăstuiţi" a intrat de mult în legendă, a devenit o frumoasă fabulaţie literară. Vremurile se schimbaseră. Marea operă de disciplinare a societăţii sugera „oamenilor simpli" să afle atitudinea „puterii" în această problemă. Atitudinea faţă de contingentul respectiv era cît se poate de binevoitoare, întrucît membrii săi nu stîrneau cîtuşi de puţin îngrijorarea autorităţilor. Se cuvenea să urăşti doar „troţkiştii" şi „duşmanii poporului".

Mai era o cauză, la fel de importantă, care explica indiferenţa oamenilor faţă de cei care se întorceau de la puşcărie. Prin închisori trecea atîta lume, încît era puţin probabil ca în ţară să existe măcar o singură familie, ale căror rude sau prieteni să nu fi fost supuşi persecuţiilor sau represaliilor. După sabotori a venit rîndul culacilor; după culaci – al troţkiştilor, după troţkişti – al celor cu nume german. Puţin a lipsit să nu fie declarată o cruciadă împotriva evreilor.

Toate acestea i-au împins pe oameni către o indiferenţă extremă şi au cultivat în sînul poporului un dezinteres total faţă de cei atinşi de oricare dintre articolele Codului Penal...

Dacă odinioară cei care făcuseră puşcărie şi se întorceau în satul natal stîrneau suspiciune, ostilitate, dispreţ sau compasiune – făţişă sau secretă –, acum nimeni nu le mai dădea atenţie. Izolarea morală a „stigmatizaţilor", a ocnaşilor dispăruse de mult.

Cei care se întorceau din închisoare – cu condiţia ca revenirea lor să fi fost permisă de către autorităţi – erau primiţi cît se poate de cordial. În tot cazul, orice *ciubarovеţ*[1], care îşi corupsese victima minoră şi o infectase cu sifilis, odată ce-şi ispăşea pedeapsa, putea

1. Participant la un viol în grup asupra unei muncitoare, comis de muncitori, printre care şi cîţiva comsomolişti, în august 1926, pe străduţa Ciubarov din Leningrad.

conta pe libertate „spirituală" deplină în același cerc în care încălcase Codul Penal.

Felul în care literatura a interpretat aceste categorii juridice juca un rol deloc neglijabil. Din nu se știe ce motive scriitorii și dramaturgii intrau în rolul de teoreticieni ai dreptului. Deși realitatea din închisori și lagăre rămînea o carte ferecată cu șapte peceți, iar din rapoartele de serviciu nu se trăgea nici o concluzie serioasă, de fond...

Și atunci de ce să fi evadat din lagăr deținuții de drept comun? De fapt, nici nu evadau, lăsîndu-se complet în grija autorităților.

Cu atît mai uimitoare a fost evadarea lui Pavel Mihailovici Krivoșei.

Bondoc, cu picioarele scurte, cu gîtul gros și stacojiu, otova cu ceafa, Pavel Mihailovici nu în zadar purta acest nume[1].

Inginer chimist la o uzină din Harkov, cunoștea la perfecție cîteva limbi străine, citea mult, era cunoscător în ale picturii și sculpturii și poseda o colecție bogată de obiecte de anticariat.

Figură marcantă printre specialiștii din Ucraina, inginerul Krivoșei nu era membru de partid și disprețuia profund politicienii de orice fel. Inteligent și abil, fusese educat din copilărie să nu pună pasiune în acumularea de bunuri materiale – ar fi fost destul de vulgar și prostesc pentru Krivoșei –, ci în plăcerile vieții, așa cum le înțelegea el. Și ele însemnau odihnă, desfrîu, artă... Plăcerile spirituale nu erau pe gustul lui. Cultura, cunoștințele sale elevate, alături de bunăstarea materială îi deschideau mari posibilități să-și satisfacă nevoile și dorințele josnice, meschine.

Pavel Mihailovici învățase să se descurce și în pictură ca să-și crească valoarea, să ocupe un loc marcant printre cunoscătorii și amatorii de artă și să nu se acopere de ridicol în fața obiectului dorințelor sale, pur senzuale, de sex feminin sau masculin. Pictura în sine nu-l mișca și nu-l interesa nici cît negru sub unghie, dar considera că avea obligația să aibă o părere pînă și despre sala pătrată de la Luvru.

La fel stăteau lucrurile și cu literatura pe care o citea de preferință în franceză sau în engleză, mai ales ca să-și exerseze limba; literatura în sine îl interesa prea puțin, putea să citească la nesfîrșit o pagină dintr-un roman, pînă îl prindea somnul. Era imposibil să-ți imaginezi că ar exista pe lume vreo carte pe care Pavel Mihailovici să n-o lase din mînă pînă în zori. Somnul și-l respecta cu sfințenie, și nici un roman polițist n-ar fi putut să-i tulbure regimul de viață echilibrat.

---

1. Krivoșei se poate traduce aproximativ prin „gît sucit".

În muzică, Pavel Mihailovici era un profan absolut. N-avea ureche muzicală, iar de concepţia lui Blok în ceea ce priveşte muzica nici măcar n-auzise. Dar Krivoşei înţelesese de mult că lipsa urechii muzicale „nu e un păcat, ci un ghinion" şi se împăcase cu acest gînd. În orice caz, avea suficientă răbdare să asculte o fugă sau o sonată pînă la sfîrşit şi să felicite interpretul sau, mai degrabă, interpreta.

Avea o sănătate de fier, era îndesat, cu o oarecare tendinţă spre îngrăşare, fapt care, de altfel, în lagăr nu era un pericol pentru el.

Krivoşei se născuse în 1900.

Purta mereu ochelari cu ramă de baga sau fără rame, cu lentile rotunde. Lent şi greoi, cu o frunte înaltă, bombată şi început de chelie, Pavel Mihailovici Krivoşei era o figură foarte impunătoare. Probabil era şi un calcul la mijloc: aerul său plin de importanţă făcea impresie asupra mai-marilor şi putea să-i facă viaţa mai uşoară în lagăr.

Străin de artă, de tumultul sufletesc propriu creatorului şi consumatorului de artă, Krivoşei îşi aflase vocaţia în colecţionarea antichităţilor, activitate căreia i se dedicase cu toată pasiunea. Era un fapt şi rentabil, şi interesant, şi-i dădea lui Krivoşei prilejul să lege noi relaţii. În sfîrşit, un asemenea hobby înnobila cumva desfrîul abject din viaţa inginerului.

Leafa de inginer – „remuneraţie specială" în acea vreme – era insuficientă pentru traiul pe picior mare pe care îl ducea Pavel Krivoşei, anticar amator.

Avea nevoie de resurse financiare, resurse ale statului, iar lui Pavel Mihailovici nu i s-ar fi putut reproşa lipsa de fermitate.

A fost condamnat la moarte prin împuşcare, pedeapsă comutată la zece ani, durată enormă pentru mijlocul anilor '30. Aşadar escrocheria era de ordinul milioanelor. Averea îi fusese confiscată şi vîndută la licitaţie, dar, cu siguranţă, Pavel Mihailovici prevăzuse acest deznodămînt. Ar fi fost de mirare să nu fi reuşit să ascundă cîteva sute de mii. Riscul nu era mare, iar socoteala – simplă. Ca „prieten al poporului", *bîtovikul* Krivoşei avea să ispăşească jumătate din condamnare, poate chiar mai puţin, şi avea să iasă din închisoare în baza orelor de muncă prestate sau graţie vreunei amnistii, după care urma să cheltuiască toţi banii puşi deoparte.

Cu toate acestea, Krivoşei n-a fost reţinut prea multă vreme într-un lagăr de pe Continent. Avînd o condamnare pe termen lung, a fost mutat în Kolîma. Acest lucru i-a complicat planurile. E adevărat însă că socoteala pe care şi-o făcuse privind articolul în care

avea să fie încadrat şi manierele boiereşti au avut efectul scontat. Krivoşei n-a petrecut nici măcar o zi la muncile în comun din abataj. La scurt timp a fost trimis să lucreze în specialitatea sa, ca inginer în laboratorul de chimie din raionul carbonifer Arkagala.

Era în perioada în care încă nu fusese descoperit faimosul aur din Ceai-Urinsk şi pe locul numeroaselor colonii cu mii de locuitori se mai înălţau încă zade bătrîne şi plopi de şase sute de ani. Era vremea cînd nimeni nu-şi închipuia că pepitele din valea At-Uriah se vor epuiza sau că într-o zi vor fi depăşite ca număr în altă parte; viaţa încă nu se deplasa spre nord-vest, spre Oimiakon, polul frigului de atunci. Se exploatau vechile mine şi se deschideau altele noi. Viaţa într-o mină e un provizorat permanent.

Cărbunele din Arkagala, din viitorul bazin minier al Arkagalei, era avanpostul căutătorilor de aur, al viitoarei baze de unde regiunea avea să se aprovizioneze cu combustibil. Totul gravita în jurul unei mici galerii, în care, dacă te urcai pe şine, puteai să ajungi cu mîna la acoperiş, adică la tavan, o galerie săpată cu spirit de economie – în stil „taiga", cum spunea şefimea – cu truda mîinilor, cu tîrnăcopul şi lopata, la fel ca toate miile de verste de drumuri din Kolîma acelor vremuri. Drumurile şi minele primilor ani au fost făcute cu forţa braţelor, dintre toate mijloacele mecanizate folosindu-se doar „maşina OSO: două mînere şi-o roată".

Munca deţinuţilor era ieftină.

Echipele de prospectare geologică încă se mai împotmoleau în aurul din Susuman şi din At-Uriahul Superior.

Dar traseele geologice – şi Krivoşei o ştia foarte bine – aveau să ajungă pînă în împrejurimile Arkagalei, mergînd mai departe, spre Iakutsk. După geologi aveau să vină dulgherii, minerii, paza...

Trebuia să acţioneze repede.

După cîteva luni a venit de la Harkov soţia lui Pavel Mihailovici. Şi nu în vizită, nici vorbă, ci ca să-şi urmeze bărbatul, repetînd actul de curaj al soţiilor decembriştilor. Nevasta lui Krivoşei nu era nici prima, nici ultima dintre „eroinele ruse" – numele geologului Faina Rabinovici era bine-cunoscut în Kolîma. Numai că Faina Rabinovici era un geolog eminent. Destinul ei a fost o excepţie.

Soţiile care veneau după bărbaţii lor se condamnau la frig, la calvarul permanent al peregrinărilor pe urmele soţilor, mutaţi iar şi iar dintr-un loc în altul; acestea se vedeau nevoite să renunţe la locul de muncă obţinut cu greu şi să meargă în locuri periculoase pentru

o femeie, unde riscau să fie violate, tîlhărite, batjocorite... Dar şi fără să se deplaseze în alt loc, pe fiecare dintre aceste martire le aşteptau avansurile şi insistenţele grobiene ale şefilor, începînd de la cel mai sus-pus şi terminînd cu un soldat oarecare din escortă, care prinsese gustul vieţii din Kolîma. Propunerea de a ţine companie unui burlac beţiv era soarta oricărei femei, fără excepţie, şi dacă unei deţinute i se ordona deschis: „Dezbracă-te şi întinde-te în pat!", fără alte introduceri demne de un Puşkin sau Shakespeare, fiind apoi contaminată cu sifilis, faţă de soţia unui *zek* îşi permiteau şi mai multe libertăţi. Dacă abuzarea unei deţinute putea conduce la neplăceri în cazul unui denunţ din partea vreunui amic sau rival, fie el subaltern sau superior, pentru „amorul" cu femeia unui deţinut politic, persoană juridică independentă, nu se putea invoca nici un articol de lege.

Cel mai grav era însă că toată călătoria de treisprezece mii de verste se dovedea complet inutilă: bietei femei nu i se dădea voie să-şi vadă soţul, iar promisiunile de acordare a unui drept de vizită se transformau într-un instrument de hărţuire.

Unele femei aduceau de la Moscova aprobare pentru o întrevedere pe lună, cu condiţia ca deţinutul să dea dovadă de un comportament exemplar şi să-şi îndeplinească normele de muncă. Toate acestea, bineînţeles, fără dreptul de a petrece noaptea împreună şi cu obligaţia de a se întîlni în prezenţa comandantului lagărului.

Aproape niciodată soţia nu izbutea să-şi găsească de lucru în localitatea unde soţul ei îşi ispăşea pedeapsa.

Şi dacă totuşi, contrar tuturor aşteptărilor, reuşea să se aranjeze în apropierea lui, acesta era imediat transferat în altă parte. Nu era vorba de o distracţie a şefilor, ci de executarea unei instrucţiuni de serviciu, „ordinul e ordin". Moscova prevăzuse astfel de cazuri.

Soţia nu putea să transmită soţului alimente de nici un fel – în acest sens existau ordine, norme, condiţionări în funcţie de rezultatele în muncă şi de comportament.

Să-i trimită pîine prin soldaţii din escortă? Aceştia se temeau s-o facă, le era interzis. Printr-un superior? Superiorul era de acord, dar cerea plata în natură – propriul trup al femeii. De bani n-avea nevoie, că doar avea destui să-şi pună şi în cap, nu degeaba era de ceva timp un „sută la sută", cu alte cuvinte primea un salariu cvadruplu. Şi apoi era greu de crezut că o asemenea femeie avea bani de mită, mai ales de mărimea celei practicate în Kolîma. Iată în ce situaţie fără ieşire se aflau soţiile deţinuţilor. În plus, dacă mai era şi nevasta unui

„dușman al poporului", atunci se renunța definitiv la orice jenă: orice insultă la adresa ei era socotită un merit, un act de curaj care, oricum, se bucura de apreciere în plan politic.

Multe soții veneau cu contract pe trei ani și, prinse în această capcană, erau nevoite să aștepte un vapor pentru întoarcerea acasă. Cele cu tărie de caracter – ele aveau nevoie de mai multă forță psihică decît soții lor deținuți – așteptau să li se termine contractul și plecau înapoi fără să-și fi văzut bărbații. Cele slabe din fire, amintindu-și de persecuțiile de pe Continent și temîndu-se să se întoarcă acolo, trăind într-un climat de desfrîu, beții, chefuri și bani mulți, sfîrșeau prin a se recăsători o dată și încă o dată și nu le mai păsa nici de soțul deținut, nici de ele însele.

Cum era de așteptat, soția lui Pavel Mihailovici n-a găsit de lucru la Arkagala și, nu după multă vreme, a plecat la Magadan, capitala regiunii. După ce-a obținut un post de contabilă – Anghelina Grigorievna nu avea o meserie, fusese casnică toată viața –, nevasta lui Krivoșei s-a aciuat într-un loc modest și s-a stabilit la Magadan, unde oricum atmosfera era ceva mai veselă decît în taiga, la Arkagala.

De acolo, printr-o linie secretă, a sosit la Magadan, la șeful Secției de anchetă – situată pe aceeași stradă, practic singura din oraș, unde se afla și baraca pentru familiști, cu pereți despărțitori, unde-și găsise adăpost Anghelina Grigorievna –, o comunicare de serviciu cifrată: „A evadat deținutul Krivoșei Pavel Mihailovici, anul nașterii 1900, articolul 168, condamnat la zece ani, dosarul numărul...".

S-a crezut că îl ascunde soția lui la Magadan. A fost arestată, dar n-au obținut nimic de la ea. „Da, am fost, l-am văzut, am plecat, acum lucrez în Magadan." Filajul îndelungat, supravegherea n-au dat nici un rezultat. A fost întărit controlul vaselor care plecau, al avioanelor care decolau, dar în zadar: nici urmă de bărbatul Anghelinei Grigorievna.

Krivoșei se îndrepta în direcția opusă mării, în direcția Iakutsk. Plecase fără bagaje. Nu avea la el decît o manta din foaie de cort, un ciocan de geolog, o geantă cu cîteva „eșantioane" de roci și o rezervă de chibrituri și bani.

Mergea fără să se ascundă și fără grabă, urma drumurile cailor de povară și potecile bătute de reni, se ținea cît mai aproape de tabere și așezări, nu se afunda prea mult în taiga, înnopta de fiecare dată sub un acoperiș: o colibă, un cort sau o izbă... În primul sat mai mare de iakuți a angajat muncitori care, la indicațiile lui, săpau puțuri

şi şanţuri, într-un cuvînt, făceau aceeaşi muncă pe care o mai făcuseră şi pentru nişte geologi adevăraţi. Krivoşei avea suficiente cunoştinţe tehnice pentru cineva care prelevează roci. În plus, Arkagala, unde petrecuse aproape un an, era ultima tabără de bază a multor echipe de arheologi, şi Krivoşei le urmărise cu atenţie comportamentul şi obiceiurile. Gesturile lente, ochelarii cu ramă de baga, barba mereu proaspăt rasă, unghiile îngrijite – toate acestea inspirau o încredere fără margini.

Krivoşei nu se grăbea. Umplea un jurnal de călătorie cu semne misterioase, care aduceau întrucîtva cu cele din jurnalele de teren ale geologilor. Grăbindu-se încet, înainta ferm spre Iakutsk.

Uneori se mai întorcea, se abătea de la traseu, mai zăbovea – toate acestea erau necesare pentru „explorarea bazinului izvorului Riaboi", pentru a conferi veridicitate călătoriei sale şi a-şi face pierdute urmele. Krivoşei avea nervi de oţel, iar surîsul afabil al sangvinicului nu-i dispărea de pe chip.

I-a luat o lună să traverseze lanţul munţilor Iablonov, însoţit de doi iakuţi, care îi cărau genţile cu „eşantioane", detaşaţi de la un colhoz în vederea îndeplinirii acestei importante sarcini de stat.

Se apropiau de Iakutsk. Ajuns în oraş, Krivoşei şi-a predat pietrele la camera de bagaje a portului fluvial şi s-a îndreptat către Direcţia geologică locală, unde a cerut să fie ajutat să-şi trimită cîteva din preţioasele colete la Moscova, la Academia de ştiinţe. Pavel Mihailovici s-a dus la baie, la frizer, şi-a cumpărat un costum scump, cîteva cămăşi colorate, lenjerie şi, după ce şi-a pieptănat părul tot mai rar, s-a înfăţişat la cea mai înaltă autoritate ştiinţifică, zîmbind amabil.

Înalta autoritate ştiinţifică l-a primit cu bunăvoinţă. Cunoaşterea unor limbi străine, afişată de Krivoşei, a produs impresia necesară.

Văzînd în nou-venit un om cu o vastă cultură, lucru mai rar în Iakutskul acelor vremuri, autorităţile ştiinţifice l-au rugat pe Krivoşei să mai rămînă o vreme în oraş. Şi, cum Pavel Mihailovici îngăima jenat că trebuie să ajungă degrabă la Moscova, conducerea i-a promis că-i aranjează călătoria pînă la Vladivostok, pe cheltuiala statului. Krivoşei a mulţumit calm, păstrîndu-şi aerul demn. Dar conducerea avea propriile planuri în legătură cu Pavel Mihailovici.

— N-o să refuzaţi, desigur, dragă colega, ziceau cei din conducere pe un ton linguşitor, să ţineţi două-trei conferinţe pentru cercetătorii noştri... Pe o temă liberă, bineînţeles, la alegerea dumneavoastră. Ceva despre zăcămintele de cărbune din Iakutia centrală, ce ziceţi?

Krivoşei simţi un gol în stomac.

— Sigur că da, cu mare plăcere. În limita posibilităţilor, ca să zicem aşa... Înţelegeţi şi dumneavoastră că datele acestea, fără aprobarea Moscovei, ...

Şi aici Krivoşei se lansă într-o serie de complimente la adresa somităţilor ştiinţifice ale oraşului Iakutsk.

Nici un anchetator n-ar fi putut pune problema mai abil decît acest profesor din Iakutsk, care nu făcea decît să-şi arate simpatia faţă de oaspetele savant, de prestanţa lui, de ochelarii cu ramă de baga, toate acestea din dorinţa de a-şi sluji cît mai bine ţinutul natal.

Conferinţa avu loc, ba chiar strînse un public numeros. Krivoşei zîmbea, cita din Shakespeare în original, desena ceva pe tablă, enumerînd zeci de nume străine.

— Nu e mare lucru de capul moscoviţilor ăstora, comenta la bufet vecinul de scaun al profesorului iakut. Tot ce-a prezentat la conferinţă ştie, în fond, orice elev de gimnaziu, nu-i aşa? Iar analizele chimice ale cărbunelui n-au nici o legătură cu geologia. Strălucitori îi sînt doar ochelarii!

— Nu vorbi aşa, îi spuse profesorul încruntîndu-se. Toate acestea sînt foarte utile şi, fără îndoială, colegul nostru din capitală are darul de se face înţeles. Trebuie să-l rugăm să repete comunicarea şi pentru studenţi.

— Poate pentru cei... de anul întîi, o ţinea pe-a lui vecinul profesorului.

— Liniştiţi-vă. Pînă la urmă nu e vorba decît de un favor, de un gest de cordialitate. Calul de dar...

Plin de amabilitate, Krivoşei reluă conferinţa şi în faţa studenţilor, trezind interesul general şi aprecierea unanimă a ascultătorilor.

Oaspetele a fost trimis la Irkutsk pe cheltuiala instituţiilor ştiinţifice din Iakutsk.

Colecţia lui, constînd în cele cîteva lăzi pline cu pietre, fusese expediată înainte. La Irkutsk, „şeful expediţiei geologice" a reuşit să trimită pietrele prin poştă, la Moscova, pe adresa Academiei de Ştiinţe, unde au şi fost primite, pentru ca apoi să zacă cîţiva ani în nişte depozite, unde au rămas un mister al ştiinţei a cărui provenienţă nimeni n-a izbutit s-o dezlege. Se bănuia că în spatele acestui colet misterios cu pietre, adunate de un geolog nebun care-şi uitase cunoştinţele şi propriul nume, se afla o tragedie încă neelucidată, petrecută dincolo de Cercul Polar.

— Cel mai uimitor lucru, îşi amintea Krivoşei, e că în cele aproape trei luni, cît a durat călătoria mea, nimeni nu mi-a cerut actele nicăieri: nici la sovietele locale ale nomazilor, nici la înaltele foruri ştiinţifice. Acte aveam, dar nici măcar o dată n-a fost nevoie să le prezint.

La Harkov, firește, Krivoşei nici nu s-a arătat la faţă. S-a stabilit la Mariupol, şi-a cumpărat acolo o casă şi s-a angajat cu documente false.

După exact doi ani, în ziua aniversării „marşului" său, Krivoşei a fost arestat, judecat, condamnat din nou la zece ani şi trimis înapoi la Kolîma să-şi ispăşească pedeapsa.

Unde s-a produs eroarea care a anihilat această întreprindere cu adevărat eroică, care necesita un autocontrol extraordinar, flexibilitate mentală, rezistenţă fizică, adică prezenţa simultană a tuturor calităţilor omeneşti?

Evadarea aceasta a fost fără precedent prin minuţiozitatea pregătirii ei, prin fineţea şi profunzimea ideii, prin calculul psihologic care a stat la temelia întregii afaceri.

A fost uimitoare şi prin numărul extrem de mic de persoane care luaseră parte la organizarea ei. Aceasta a şi constituit garanţia reuşitei acţiunii întreprinse.

A fost remarcabilă şi pentru că un singur om, un solitar, a intrat în luptă directă cu statul, cu miile de oameni înarmaţi cu puşti, în ţinutul cealdonilor[1] şi iakuţilor, obişnuiţi să primească cîte o jumătate de pud de făină albă pentru fiecare cap de evadat – acesta era tariful în timpul ţarilor, legalizat mai tîrziu. Constrîns pe bună dreptate să vadă un denunţător sau un laş în fiecare persoană cu care se întîlnea, Krivoşei s-a luptat, s-a bătut şi a învins!

Şi totuşi care a fost eroarea care a distrus un asemenea plan, pus strălucit la cale şi magistral înfăptuit?

Soţia lui Krivoşei fusese reţinută de autorităţi în Nord. Nu i se permisese să se întoarcă pe Continent, actele necesare fiind eliberate de aceeaşi instituţie care se ocupa şi de cazul soţului ei.

Acest lucru, de altfel, fusese prevăzut. Prin urmare s-a pus pe aşteptat. Lunile treceau una după alta, ea era refuzată în continuare, fără să-i fie explicat motivul. A încercat să plece din celălalt capăt al Kolîmei, cu avionul, zburînd deasupra acelorași rîuri şi defileuri din taiga, pe care le traversase soţul ei cu cîteva luni în urmă, dar şi

1. Populaţie băştinaşă din Siberia.

acolo, evident, o aştepta un refuz. Era captivă într-o imensă închisoare de piatră, mare cît o optime din Uniunea Sovietică, şi nu avea scăpare.

Era femeie, obosise să lupte la nesfîrşit cu cineva al cărui chip nu-l putea vedea, cu cineva mult mai puternic decît ea, mai puternic şi mai viclean.

Banii cu care venise se terminaseră, iar viaţa în Nord era scumpă. Un măr costa o sută de ruble în piaţa din Magadan. Anghelina Grigorievna îşi găsise un serviciu, dar angajaţii locali, nu cei recrutaţi pe Continent, primeau alte salarii, care nu difereau prea mult de cele din regiunea Harkov.

Soţul ei îi spusese nu o dată: „Războiul îl cîştigă cel cu nervii mai tari" şi, în lungile nopţi polare, Anghelina Grigorievna, chinuită de insomnie, rostea adeseori în şoaptă aceste cuvinte ale unui general german. Simţea că nervii încep să-i cedeze. O chinuia muţenia albă a naturii, zidul surd al indiferenţei omeneşti, incertitudinea totală şi grija, grija pentru soarta bărbatului ei, care putea foarte bine să fi murit de foame pe drum. Putea să fi fost ucis de alţi fugari, să fi fost împuşcat de operativi, şi doar atenţia obsesivă pe care Instituţia i-o acorda ei şi vieţii ei personale o făcea să conchidă cu uşurare că soţul ei nu fusese prins, că e „cercetat" şi, prin urmare, suferinţa sa nu e în zadar.

Ar fi vrut să se încreadă în cineva care să fie în stare să o înţeleagă, să-i dea un sfat, căci ea cunoştea prea puţin Nordul îndepărtat. Ar fi vrut să scape de povara care-i apăsa sufletul şi devenea din ce în ce mai grea cu fiecare zi, cu fiecare ceas, după cum i se părea ei.

Dar în cine putea să se încreadă? În fiecare om Anghelina Grigorievna vedea un spion, intuia un turnător, un informator, şi instinctul nu o înşela: toate cunoştinţele ei din toate satele şi oraşele din Kolîma fuseseră convocate şi primiseră avertismente din partea Instituţiei. Toţi cunoscuţii îi aşteptau cu încordare mărturisirile.

În al doilea an a făcut cîteva încercări să ia legătura prin poştă cu persoanele pe care le ştia în Harkov. Toate scrisorile i-au fost copiate şi trimise Instituţiei de acolo.

Spre sfîrşitul celui de-al doilea an de detenţie forţată, în pragul disperării, ştiind doar că soţul ei trăieşte, Anghelina Grigorievna a încercat să intre în legătură cu el, trimiţînd scrisori pe numele lui Pavel Mihailovici Krivoşei în toate oraşele mari, la „post-restant".

Drept răspuns a venit un mandat poştal, urmat de altele. În fiecare lună primea o sumă de bani, nu prea mare: cîte cinci sute,

opt sute de ruble, trimise din locuri diferite, de persoane diferite. Krivoşei era prea inteligent ca să-i trimită banii din Mariupol, iar Instituţia prea experimentată ca să nu se prindă de acest lucru. Harta geografică la care se apelează în asemenea cazuri pentru a marca „operaţiunile de luptă" seamănă cu hărţile militare de stat-major. Steguleţele înfipte în ea, care indicau locurile de unde fuseseră expediate mandatele destinatarei, în Nordul îndepărtat, semnalau gări de cale ferată din împrejurimile Mariupolului, înspre nord, şi nu se repetau de două ori. Cercetările impuneau acum eforturi suplimentare. Trebuia stabilit cine s-a mutat în Mariupol în ultimii doi ani cu domiciliu permanent, apoi confruntate fotografiile...

Aşa a fost arestat Pavel Krivoşei. Soţia îi fusese un ajutor curajos şi fidel. Ea îi adusese la Arkagala actele şi banii: peste cincizeci de mii de ruble.

Imediat după arestarea lui Krivoşei, femeia a primit aprobarea de plecare. Epuizată fizic şi psihic, Anghelina Grigorievna a părăsit Kolîma cu primul vapor.

În ceea ce-l priveşte pe Krivoşei, acesta şi-a ispăşit şi cea de-a doua condamnare ca şef al laboratorului de chimie al Spitalului Central pentru deţinuţi, bucurîndu-se de mici favoruri din partea conducerii, nutrind ca şi mai înainte aceleaşi sentimente de dispreţ şi de frică faţă de „politici", fiind extrem de prudent în discuţii şi temător la vorbele altora... Teama şi precauţia excesivă aveau un cu totul alt fundament decît în cazul unui laş ordinar. Lui Krivoşei toate acestea îi erau străine, tot ce ţinea de „politici" nu-l interesa defel şi, ştiind că tocmai acest gen de delict se plăteşte cel mai scump în lagăr, nu voia să-şi sacrifice liniştea materială, nu spirituală, de fiecare zi, atît de dragă lui.

Krivoşei locuia chiar în laborator, nu în baraca din lagăr, ceea ce le era permis doar deţinuţilor privilegiaţi.

Îşi instalase patul în spatele dulapurilor cu acizi şi baze, un pat curat, pus la dispoziţie de administraţie. Se zvonea că aici, în unghe-rul său, ducea o viaţă atît de desfrînată, încît pînă şi Sonecika, prostituata Irkutskului, maestră în „toate porcăriile", rămăsese uluită de aptitudinile şi cunoştinţele lui Pavel Mihailovici în domeniu. Dar toate acestea puteau fi şi scorneli sau bîrfe din lagăr.

Nu puţine erau femeile din rîndul angajatelor libere care doreau să se combine cu Pavel Mihailovici, pe atunci un bărbat în floarea vîrstei. Dar deţinutul Krivoşei, prudent şi hotărît din fire, respingea

avansurile tot mai generoase care i se făceau. Nu voia nici un fel de relaţie ilegală, prea riscantă şi pasibilă de pedepse foarte dure. Îşi dorea linişte.

Pavel Mihailovici îşi primea cu regularitate leafa, oricît de meschină ar fi fost, şi după cîţiva ani a fost eliberat fără dreptul de a părăsi Kolîma. Ceea ce, de altfel, nu l-a tulburat deloc. A doua zi după eliberare, a descoperit că avea un costum excelent, un impermeabil cu o croială străină şi o pălărie de velur de cea mai bună calitate.

Şi-a găsit de lucru într-o uzină, ca inginer-chimist – era într-adevăr un specialist de înaltă clasă. După o săptămînă de muncă, şi-a luat concediu „din motive familiale", după cum scria în cerere.

— ???

— Mă duc să-mi caut o femeie, a zis Krivoşei schiţînd un zîmbet. O femeie!... La tîrgul de fete de la sovhozul Elghen. Vreau să mă însor.

În aceeaşi seară s-a întors cu o femeie.

În apropierea sovhozului Elghen, sovhoz de femei, la marginea coloniei, „în natură", se afla o staţie de benzină. De jur-împrejur, în apropierea butoaielor cu benzină creşteau tufe de arin şi de răchită roşie. Aici se adunau în fiecare seară femeile eliberate de la Elghen. Tot aici veneau cu camioanele şi „pretendenţii", foşti deţinuţi în căutarea unei companii. Peţitul decurgea rapid – ca toate pe pămîntul Kolîmei (mai puţin anii de lagăr), apoi camioanele făceau cale întoarsă cu tinerii însurăţei. La nevoie, o cunoaştere mai aprofundată se desfăşura în tufişurile suficient de înalte şi dese.

Iarna, toate acestea se mutau în căsuţele-apartamente private. În lunile acestea „peţitul" dura, evident, mai mult decît în timpul verii.

— Şi cu Anghelina Grigorievna cum rămîne?

— Nu ne mai scriem.

Dacă era adevărat sau fals, nu merita să-ţi baţi capul. Krivoşei putea foarte bine să răspundă cu acel superb dicton al lagărului: „Nu crezi? Ia-o ca basm!".

Cîndva, în anii '20, în zorii „înneguratei tinereţi"[1] a lagărelor, în puţinele zone care se numeau lagăre de concentrare, evadările nu se pedepseau de regulă cu ani în plus de detenţie, ca şi cum n-ar fi reprezentat delicte. Părea normal ca cel arestat, deţinutul, să fugă,

1. Vers din poezia „Razluka" („Despărţire") de Aleksei Vasilievici Kolţov.

iar detaşamentul de pază să-l prindă; era vorba de nişte relaţii perfect justificate şi fireşti între două grupuri de oameni, separaţi de zăbrelele închisorii şi totodată legaţi între ei de aceleaşi zăbrele. Erau vremuri romantice cînd, ca să-l citäm pe Musset, „viitorul încă nu venise, iar trecutul nu mai exista". Parcă mai ieri atamanul Krasnov, căzut prizonier, era eliberat pe cuvînt de onoare. Şi, cel mai important, era o perioadă, cînd încă nu se puseseră la încercare limitele răbdării rusului, nu fuseseră împinse la nesfîrşit, aşa cum avea să se întîmple în a doua jumătate a anilor '30.

Încă nu fusese scris şi adoptat Codul din 1926, cu faimosul lui articol 16[1] („cel referitor la delicte similare") şi articolul 35[2], care a marcat un întreg grup social, cel al 35-ilor.

Primele lagăre au fost înfiinţate pe o bază juridică şubredă. Era multă improvizaţie şi, prin urmare, mult din ceea ce se numeşte liber arbitru local. Celebrul Kurilka de la Solovki, care îi aşeza pe deţinuţi în pielea goală pe nişte buturugi în taiga – „la ţînţari" –, era, fără îndoială, un empiric. Empirismul vieţii de lagăr şi al rînduielilor care o guvernau era sîngeros, întrucît experienţele se făceau pe oameni, pe material viu. Conducerea superioară putea aproba experimentul unui Kurilka, şi atunci acţiunile lui erau introduse în tablele legilor lagărului, în instrucţiuni, în ordine, în dispoziţii. Sau experimentul era condamnat, şi atunci Kurilka ajungea el însuşi în faţa tribunalului. De altfel, în perioada aceea nu se dădeau condamnări mari: în toată secţia a IV-a de la Solovki nu erau decît doi deţinuţi cu pedepse de zece ani, şi aceştia erau arătaţi cu degetul, ca nişte celebrităţi. Unul era Rudenko, fost colonel de jandarmi, iar celălalt – Mardgeanov, ofiţer al lui Kappel. O condamnare de cinci ani era considerată mare, cele mai multe fiind de doi sau trei ani.

---

1. „Dacă o faptă periculoasă din punct de vedere social nu este prevăzută direct în prezentul Cod Penal, în acest caz, temeiul şi limitele răspunderii se stabilesc conform articolelor Codului Penal care prevăd infracţiunile cele mai similare."
2. Tribunalul poate hotărî expulzarea din graniţele, din frontierele RSFSR sau din limitele unei anumite localităţi, cu obligaţia de stabilire a domiciliului sau interdicţia de a locui în anumite localităţi, sau fără a menţiona aceste îngrădiri, pe o perioadă nu mai mare de cinci ani, în cazul persoanelor care au săvîrşit o anumită infracţiune şi a căror rămînere în locul respectiv este considerată periculoasă de către tribunal."

Aşadar, în anii premergători anilor '30, pentru evadare nu primeai supliment la pedeapsă. Dacă evadai, aveai noroc, dacă te prindeau viu, iar aveai noroc. Nu se întîmpla prea des ca un deţinut evadat să fie prins viu: gustul de sînge omenesc aţîţa ura soldatului din escortă împotriva deţinuţilor. Deţinutul se temea pentru viaţa lui, mai ales în timpul transferurilor, în timpul deplasării convoaielor, cînd o vorbă imprudentă adresată unui soldat din escortă îl putea trimite pe lumea cealaltă, „pe lună". În convoaie se aplicau reguli mult mai stricte, iar soldaţilor li se treceau multe cu vederea. La transferul dintr-o subunitate în alta, deţinuţii cereau superiorilor să li se lege mîinile la spate cîtă vreme erau pe drum, văzînd în aceasta un fel de garanţie că vor scăpa cu viaţă şi sperînd că astfel nu va fi declarat „lipsă la apel", iar în procesul lui verbal nu va fi trecută sacramentala frază: „ucis în timpul unei tentative de evadare".

În asemenea cazuri, anchetele se făceau de mîntuială, şi dacă asasinul era suficient de isteţ ca să tragă şi un foc în aer, totul se termina întotdeauna cu bine pentru escortă: instrucţiunile prevedeau un foc de avertisment înainte de a se trage în evadat.

La Vişera, în secţia a patra a SLON-ului, filiala din Urali a lagărelor din Insulele Solovki, comandantul Direcţiei, Nesterov, era cel care îi lua în primire pe evadaţi: un tip robust, îndesat, cu mîini lungi şi albe, cu degete scurte şi groase, acoperite de păr negru, care părea că îi creşte şi în palme.

Murdari, flămînzi, bătuţi, obosiţi şi plini de praf din cap pînă-n picioare, fugarii erau azvîrliţi la picioarele lui Nesterov.

— Hai, dă-te mai aproape! Hai!

Acesta se apropia.

— Ţi s-a făcut de plimbare vasăzică! Bună treabă, bună treabă!

— Vă cer iertare, Ivan Spiridonîci.

— Te iert, răspundea Nesterov cu voce solemnă, melodioasă, coborînd din pridvor. Eu te iert. Statul nu te iartă...

Ochii lui albaştri deveneau tulburi şi se acopereau de vinişoare roşii. Vocea însă îi rămînea binevoitoare şi blîndă.

— Ei, alege, zicea el alene. O scatoalcă sau izolatorul?

— O scatoalcă, Ivan Spiridonovici.

Pumnul păros al lui Nesterov se abătea asupra capului evadatului, şi norocosul fugar zbura într-o parte, ştergîndu-se de sînge şi scuipîndu-şi dinţii scoşi.

— Marş în baracă!

Ivan Spiridonovici punea la pământ pe oricine dintr-o singură lovitură, o „scatoalcă" pentru care i se dusese vestea şi cu care se mîndrea.

Nici deţinutul nu ieşea în pierdere: cu „scatoalca" lui Ivan Spiridonovici se încheiau conturile evadării.

Dacă totuşi fugarul nu voia să rezolve chestiunea în familie şi insista să primească o sancţiune oficială, să răspundă conform legii, îl aştepta izolatorul lagărului, o închisoare cu podea de fier, unde o lună, două, trei de carceră, cu raţia adecvată, i se păreau evadatului mult mai rele decît „scatoalca" lui Nesterov.

Aşadar, dacă rămînea în viaţă – evadarea nu avea consecinţe din cale-afară de neplăcute – evadatul nu putea să spere la vreo şansă, cînd se făceau trieri în vederea eliberării sau „decongestionării".

Numărul lagărelor creştea, creştea şi numărul evadărilor. Suplimentarea pazei nu îşi atingea scopul: era prea costisitor şi, în plus, pe atunci erau prea puţini amatori să intre în serviciul de pază al lagărelor.

Problema responsabilităţii pentru o evadare se rezolva într-un mod nesatisfăcător, lipsit de seriozitate, oarecum pueril.

Nu după mult timp, au venit noi lămuriri de la Moscova: zilele pe care deţinutul le petrecuse în evadare, precum şi la izolator, pentru tentativa de fugă, nu mai intrau în calcularea condamnării principale.

Acest ordin a stîrnit o mare nemulţumire în secţiile de evidenţă ale lagărului: trebuia mărit personalul, iar calculele aritmetice atît de complicate se dovedeau uneori a fi peste puterile angajaţilor.

Ordinul a fost pus în aplicare şi citit la apeluri întregului efectiv de deţinuţi.

Dar, din nefericire, el nu i-a speriat pe viitorii evadaţi.

În rapoartele comandanţilor coloana „evadaţilor" creştea necontenit, în timp ce comandantul lagărului, citind situaţiile cotidiene, devenea tot mai posomorît cu fiecare zi.

Cînd a evadat favoritul său, Kapitonov, muzicant în orchestra de suflători a lagărului, lăsîndu-şi cornetul agăţat de ciotul unui pin din apropiere – acesta ieşise din lagăr cu sclipitorul său instrument pe post de bilet de voie –, comandantul şi-a pierdut echilibrul interior.

Toamna tîrziu, în timpul unei evadări, au fost ucişi trei deţinuţi. După ce au fost identificaţi, comandantul a dat dispoziţie ca trupurile lor să fie expuse timp de trei zile la poarta lagărului, pe unde

ieşeau la muncă toţi deţinuţii. Dar nici această măsură extremă, neoficială, nu a pus capăt evadărilor şi nu le-a redus numărul.

Toate acestea se întîmplau spre sfîrşitul anilor '20. Au urmat apoi „reforjarea", canalul Belomor, lagărele de concentrare au fost rebotezate în lagăre de „reeducare prin muncă", numărul deţinuţilor a crescut de sute de mii de ori, iar evadarea era tratată de-acum ca infracţiune de sine stătătoare: în Codul din 1926 figura articolul 82, prin care se mai adăuga un an la pedeapsa iniţială.

Toate acestea se întîmplau pe Continent, nu în Kolîma; în lagărul de acolo, care exista din 1932, problema evadaţilor s-a pus abia în 1938. Din acel an, pedeapsa pentru evadare a fost mărită, „termenul" putînd să ajungă pînă la trei ani.

De ce perioada dintre 1932 şi 1937 nu apare în analele evadărilor din Kolîma? În acea vreme acolo lucra Eduard Petrovici Berzin. Prim director şi întemeietor al Kolîmei, cu drepturi în structurile superioare de partid, în soviete şi în sindicatele locale, împuşcat în 1938 şi reabilitat în 1965, fost secretar al lui Dzerjinski, fost comandant al diviziei de puşcaşi letoni, Eduard Petrovici Berzin, care demascase faimosul complot al lui Lockhart[1], a încercat şi a reuşit să rezolve cu succes deplin problema colonizării acelui ţinut aspru şi, totodată, pe cea a „reforjării" şi izolării. Un sistem de calculare a zilelor de detenţie care permitea celor condamnaţi la zece ani să-şi ispăşească pedeapsa în doi-trei ani. O hrană excelentă, îmbrăcăminte, ziua de lucru de 4-6 ore iarna şi de 10 ore vara, lefuri fabuloase care le permiteau deţinuţilor să-şi ajute familiile şi să se întoarcă pe Continent după ispăşirea pedepsei, ca oameni înstăriţi. Eduard Petrovici nu credea în reeducarea blatarilor. Cunoştea prea bine acest material uman labil şi ticălos. În primii ani, hoţii pătrundeau cu greu în Kolîma, dar cei care izbuteau să ajungă acolo nu regretau mai tîrziu.

Cimitirele pentru deţinuţi erau atît de puţine pe atunci, încît se putea crede că locuitorii Kolîmei erau nemuritori.

Din Kolîma oricum nu evada nimeni: ar fi fost o absurditate, o prostie...

Aceşti cîţiva ani sînt epoca de aur a Kolîmei, despre care vorbea cu atîta indignare Nikolai Ivanovici Ejov, spion demascat şi adevărat

1. Marea Britanie, prin reprezentantul său în URSS, Robert Lockhart, a fost acuzată că a pus la cale un complot pentru asasinarea lui Lenin şi răsturnarea regimului bolşevic. Complotul a fost demascat în 1918.

duşman al poporului, la una din sesiunile Comitetului Central Executiv al URSS, cu puţin timp înaintea *ejovşcinei*.

În 1938, Kolîma a fost transformată în lagăr special pentru recidivişti şi troţkişti. Evadarea a început să fie pedepsită cu trei ani de detenţie în plus.

.....

— Şi totuşi cum aţi evadat? N-aveaţi nici hartă, nici busolă.

— Aşa, pur şi simplu. Aleksandr ne-a promis că ne scoate de aici...

Aşteptam împreună în lagărul de tranzit să fim repartizaţi. Fugarii ghinionişti erau trei: Nikolai Karev, un băiat de vreo douăzeci şi cinci de ani, fost ziarist la Leningrad, Feodor Vasiliev, contabil din Rostov, de-o vîrstă cu primul, şi kamceadalul Aleksandr Kotelnikov. Originar din Kolîma, de naţionalitate kamceadal şi *kaiur* de profesie – cel care mînă renii –, acesta fusese condamnat aici pentru jefuirea unui transport proprietatea statului. Kotelnikov avea vreo cincizeci de ani sau poate chiar mai mult: iakuţilor, ciukcilor, kamceadalilor, evencilor e greu să le apreciezi vîrsta dintr-o privire. Kotelnikov vorbea bine ruseşte, doar că nu putea să-l pronunţe deloc pe „ş", pe care-l înlocuia cu „s", ca în toate dialectele din Peninsula Ciukotka. Avea idee cine sînt Puşkin şi Nekrasov, fusese la Habarovsk; într-un cuvînt, bătuse multe drumuri, dar în suflet rămăsese un romantic – în ochi avea o licărire prea tinerească, de copil.

El era cel care se angajase să-i scoată din detenţie pe tinerii săi prieteni.

— Eu spus lor, mai aproape în America, să mergem în America, dar ei au vrut Continent, eu dus ei pe Continent. Trebuie ajuns la ciukci, la ciukcii nomazi. Au fost ciucki aici, au plecat cînd venit la ei omul rus... Eu n-am reuşit.

Fugarii merseseră cu totul patru zile. Evadaseră la începutul lui septembrie, în ghete uşoare şi haine de vară, convinşi că vor ajunge la taberele de ciukci unde, după cum îi asigurase Kotelnikov, vor găsi ajutor şi prietenie.

Dar venise ninsoarea, o ninsoare deasă, timpurie. Kotelnikov s-a dus într-un sat evenk să cumpere *torbasî*. Le-a cumpărat, dar pînă seara un detaşament de operativi i-a înhăţat pe fugari.

— Tungusul e duşman, trădător, zise Kotelnikov scuipînd.

Bătrînul *kaiur* se angajase să-i scoată pe Karev şi Vasiliev din taiga fără nici un ban. Nici măcar nu era mîhnit că primise un supliment de trei ani la pedeapsă.

— Vine primăvara, duc la mină, la muncă. Și iar fug.

Ca să-și omoare timpul, îi învățase pe Karev și pe Vasiliev ciukotka și kamceadala. Inițiatorul acestei evadări sortite eșecului fusese, bineînțeles, Karev. Întreaga lui făptură, chiar teatrală în acele condiții de închisoare și lagăr, modulațiile glasului său catifelat trădau superficialitate, nicidecum spirit de aventură. Cu fiecare zi îi era tot mai clar că asemenea tentative n-au nici o șansă, cădea din ce în ce mai des pe gînduri și se simțea tot mai slăbit.

Vasiliev era pur și simplu un bun camarad, dispus să împărtășească soarta prietenului său, oricare ar fi fost ea. Cei trei evadaseră, bineînțeles, în primul an de detenție, cînd încă mai aveau iluzii... și forță fizică.

.....

Într-o noapte albă de vară, din bucătăria amenajată într-un cort al unei tabere itinerante de geologi, au dispărut douăsprezece conserve de carne. Dispariția a fost cum nu se poate mai misterioasă, mai ales că toți cei patruzeci de muncitori și tehnicieni erau angajați liberi, aveau salarii decente și era greu de crezut că ar fi avut nevoie de așa ceva. Chiar dacă conservele ar fi avut un preț fabulos, n-aveau unde să le vîndă în pădurea deasă, nesfîrșită. Ipoteza unui urs a fost respinsă din capul locului, pentru că în bucătărie nu fusese mișcat nimic din loc. S-ar fi putut crede că cineva o făcuse intenționat, din ură față de bucătarul care avea în gestiune alimentele din bucătărie; dar acesta, un om de o bunătate ieșită din comun, a tăgăduit că printre cei patruzeci de colegi ai săi s-ar ascunde vreun dușman care să-i facă rău. Dacă și această ipoteză se dovedea neîntemeiată, mai rămînea una singură. Și, ca să o verifice, Kasaev, șeful echipei de prospectare, a luat cu el singura armă de foc din tabără, una de calibru mic, și, însoțit de doi muncitori mai dezghețați, înarmați cu cuțite, a plecat să inspecteze împrejurimile. Împrejurimile erau niște defileuri brun-cenușii, fără urmă de vegetație, care duceau spre un mare platou calcaros. Tabăra geologilor era așezată într-un fel de groapă, pe malul înverzit al unui pîrîu.

Nu le-a luat mult să dezlege misterul. După vreo două ceasuri de urcuș domol, cînd au ajuns pe platou, unul dintre muncitori, cu ochiul mai ager, a întins brațul: la orizont se zărea un punct în mișcare. Au avansat pe marginea unor tufuri instabile de rocă tînără, încă nepietrificată, asemănătoare cu untul, dar grețoasă și sărată la gust. Se afundau în ea ca într-o mlaștină, iar cînd scoteau picioarele

din piatra aceea semilichidă, untoasă, cizmele păreau date cu vopsea albă. Pe margine era uşor de mers şi, după vreo oră şi jumătate, l-au ajuns din urmă pe fugar. Purta un buşlat numai zdrenţe şi nişte pantaloni vătuiţi rupţi, care-i lăsau genunchii dezveliţi. Cracii fuseseră tăiaţi, ca să-şi facă din ei încălţări care se jerpeliseră şi ele între timp. În acelaşi scop, fuseseră tăiate şi mînecile zdrenţuite ale buşlatului. Ghetele din piele şi *ciunii* de gumă se făcuseră praf printre pietre şi mărăcini şi, pesemne, renunţase la ele.

Omul avea barbă şi plete, chipul îi era palid din pricina suferinţei insuportabile. Avea diaree, o diaree cumplită. Alături, pe nişte stînci, erau unsprezece conserve intacte. Pe una o spărsese de pietre şi, cu o zi înainte, o mîncase pînă la ultima bucăţică de carne.

Era de o lună pe drum, îndreptîndu-se spre Magadan, şi se învîrtea prin pădure ca un luntraş pe un lac învăluit în ceaţă deasă. Întrucît se rătăcise şi pierduse orice direcţie, a mers la întîmplare pînă a dat de tabără. Era total vlăguit. Prinsese şoareci de cîmp şi mîncase iarbă. Rezistase pînă cu o zi în urmă, cînd observase un firicel de fum. A aşteptat noaptea, a luat conservele şi spre dimineaţă era din nou pe platou. Luase şi nişte chibrituri de la bucătărie, dar n-avusese nevoie de ele. Mîncase o conservă şi o sete cumplită care îi usca gura îl silise să coboare prin alt defileu, pînă la un pîrîu. Acolo băuse pe săturate din apa rece şi bună. Douăzeci şi patru de ore mai tîrziu era umflat la faţă şi deranjamentul intestinal îl secătuise de ultimele puteri.

Îi părea bine că voiajul lui avea să se încheie, indiferent cum.

Un alt fugar, recuperat din taiga de către operativi şi adus în aceeaşi tabără, era un personaj cu oarecare greutate. Luase parte la o evadare în grup de la o exploatare auriferă din apropiere, după ce îl jefuiseră şi îl uciseseră chiar pe comandantul minei; era ultimul din grupul de zece evadaţi. Doi fuseseră ucişi, şapte prinşi, şi iată că după douăzeci şi una de zile îl înhăţaseră şi pe el. Încălţări nu mai avea, iar tălpile crăpate îi sîngerau. Vreme de o săptămînă, după spusele lui, nu mîncase decît un peştişor dintr-un pîrîu aproape secat, peştişor pe care, sleit de foame cum era, se chinuise cîteva ceasuri să-l prindă. Faţa îi era puhavă şi palidă. Soldaţii din escortă l-au tratat cu mare grijă, s-au ocupat de hrana şi de starea lui de sănătate: l-au mobilizat pe felcerul taberei, dîndu-i ordin strict să se ocupe de fugar. Acesta a petrecut trei zile în baia campamentului şi, în final, tuns, ras şi spălat, a fost dus de către operativi la ancheta al cărei

deznodămînt nu putea fi decît împuşcarea. O ştia prea bine şi evadatul, dar era vorba de un deţinut încercat, indiferent, care trecuse de mult peste acea graniţă a vieţii în detenţie, dincolo de care oricare om devine fatalist şi se lasă „purtat de curent". Era flancat în permanenţă de escorte, de militarii *Ohranei*, care nu-l lăsau să vorbească cu nimeni. În fiecare seară stătea în pragul băii şi contempla giganticul amurg vişiniu. Văpaia soarelui la crepuscul se rostogolea în ochii lui ce păreau că ard şi ei. Era un spectacol din cale-afară de frumos.

.....

Într-un sat din Kolîma, în Orotukan, se află un monument închinat Tatianei Malandina, iar clubul din localitate îi poartă numele. Tatiana Malandina era o angajată liberă, comsomolistă, care căzuse pe mîna unor criminali evadaţi. Fusese jefuită, violată, „făcută poştă", după expresia odioasă a blatarilor, şi ucisă la cîteva sute de metri de sat, în taiga. Se întîmplase în 1938, şi autorităţile au încercat în van să lanseze zvonul că ar fi fost asasinată de troţkişti. O asemenea calomnie era totuşi într-atît de absurdă, încît l-a indignat pînă şi pe Maladin, unchiul comsomolistei asasinate, angajat în lagăr. După moartea nepoatei sale, şi-a schimbat radical atitudinea faţă de hoţi şi de ceilalţi deţinuţi, urîndu-i pe primii şi făcîndu-le favoruri celor din urmă.

Amîndoi fugarii au fost prinşi cînd erau la capătul puterilor. Cu totul altfel s-a comportat un evadat reţinut de un grup de muncitori pe o potecă din apropierea puţurilor de prospectare. De trei zile turna cu găleata şi cîţiva muncitori, după ce şi-au tras pe ei hainele de lucru din foaie de cort – scurtă şi pantaloni –, s-au dus să vadă dacă ploaia nu distrusese un cort mic în care erau amenajate bucătăria cu vase şi provizii şi fierăria de campanie cu nicovala, forja şi stocul ei de instrumente de foraj. Fierăria şi bucătăria se aflau în albia unui pîrîu de munte, într-un defileu, la vreo trei kilometri de tabără.

Cînd ploua, apele de munte se revărsau în forţă, astfel încît se puteau aştepta ca vremea potrivnică să fi făcut ravagii. Ceea ce au văzut însă i-a lăsat cu gura căscată. Dispăruse totul. Nu mai era nici urmă din fierăria unde se păstrau uneltele de lucru necesare unui sector întreg – burghie, perforatoare, tîrnăcoape, lopeţi, scule de fierărie; nu mai era nici bucătăria cu rezervele ei de provizii pentru toată vara; nici urmă de oale şi de veselă. Nu mai rămăsese nimic.

Defileul era de nerecunoscut, pietrele, mînate la vale de apele furioase, erau aşezate altfel. Torentul măturase în jos, pe pîrîu, tot ce fusese înainte. Muncitorii au pornit-o de-a lungul malului, vreo şase-şapte kilometri, pînă la confluenţa cu un pîrîu, dar n-au găsit nici o bucăţică de metal. Mult mai tîrziu, după ce apele s-au retras, la gura rîuşorului, într-o tufă de răchită roşie de pe mal, înfundată de nisip, a fost găsită o gamelă smălţuită, strivită şi deformată, de la cantina taberei. Doar atît mai rămăsese în urma furtunii şi a puhoiului.

La întoarcere, muncitorii au dat peste un om în cizme de pînză impermeabilă, îmbrăcat într-o pelerină udă, cu un sac mare pe umăr.

— Eşti un fugar cumva? îl întrebă Vaska Rîbin, unul dintre săpătorii de la prospectări.

— Fugar, răspunse omul cu jumătate de gură. De-aş avea unde să mă usuc...

— Hai cu noi. Am făcut focul.

Vara, cînd ploua, se făcea mereu focul în sobele metalice din cortul cel mare, în care locuiau toţi cei patruzeci de muncitori.

Fugarul se descălţă, îşi agăţă obielele în jurul sobei, scoase o tabacheră de tablă, presără nişte tutun pe o bucăţică de ziar, rulă o ţigară şi şi-o aprinse.

— Încotro pe ploaia asta?

— La Magadan.

— Ţi-e foame?

— Ce-aveţi de mîncare?

Supa şi caşa de arpacaş nu-l tentară pe fugar. Îşi desfăcu sacul de unde scoase o bucată de salam.

— Ei, frăţioare, îi zise Rîbin, tu nu eşti un evadat adevărat.

Un muncitor mai în vîrstă, Vasili Kocetov, adjunctul brigadierului, se ridică în picioare.

— Unde te duci? îl întrebă Rîbin.

— Să iau aer.

Şi păşi peste scîndura care ţinea loc de prag.

Rîbin zîmbi.

— Uite ce-i, frăţioare, îi zise el fugarului. Adună-ţi catrafusele şi întinde-o! Ăla – se referea la Kocetov – a dat fuga să-i informeze pe şefi. Adică să te aresteze, vreau să zic. Militari n-avem aici, nu-ţi fie teamă, dar ia-o din loc şi nu te opri din mers. Ia nişte pîine şi un pachet de tutun. Ai noroc că parcă s-a mai rărit şi ploaia. Ţine-o drept spre dealul ăla mare şi n-o să te rătăceşti.

Fără să scoată o vorbă, fugarul își înfășură labele picioarelor în obielele încă umede, cu colțurile uscate pe piele, își trase cizmele, își aruncă sacul pe umeri și dus a fost.

După zece minute, prelata care ținea loc de ușă se dădu la o parte și în cort intrară mai-marii expediției: șeful de lucrări Kasaev, cu o pușcă de calibru mic pe umăr, doi șefi de echipă și, în urma lor, Kocetov.

Kasaev rămase tăcut pînă se obișnui cu întunericul din cort, apoi se uită în jur. Nimeni nu-i băga în seamă pe nou-veniți. Fiecare își vedea de treburile lui: fie dormeau, fie își cîrpeau hainele, fie ciopleau cu cuțitul niște figurine bizare dintr-un butuc – deprinderi erotice obișnuite – și, în fine, cîțiva jucau *bura* cu cărți confecționate de ei...

Rîbin băgă în sobă, pe cărbunii încinși, o gamelă afumată improvizată dintr-o cutie de conserve, cu o fiertură rețetă personală.

— Unde-i evadatul? răcni Kasaev.

— A plecat, răspunse Rîbin calm. Și-a luat lucrurile și a plecat. Ce era să fac? Să-l țin pe loc?

— Dar era dezbrăcat, începu să urle Kocetov. Se pregătea să se culce.

— Da' pe tine ce te-a apucat să ieși la aer pe ploaia asta? îi răspunse Rîbin.

— Hai să mergem, zise Kasaev. Și ține minte, Rîbin! Nu te văd bine...

— Ce-ai putea să-mi faci? Să-mi presari sare pe cap? replică Rîbin, apropiindu-se de Kasaev. Să mă înjunghii în somn? Asta vrei?

Kasaev și șefii de echipă plecară.

Acesta e un scurt episod liric din istoria monotonă și sumbră a evadaților din Kolîma.

Șeful expediției, alarmat de incursiunile dese ale evadaților – trei într-o singură lună –, a făcut în zadar demersuri pe lîngă forurile superioare ca să obțină instalarea unui post operativ, format din soldați înarmați de la corpul de pază. Administrația refuza să se angajeze la asemenea cheltuieli pentru angajații liberi, lăsîndu-l să se descurce singur cu fugarii. Și, cu toate că pe atunci, în afară de pușca de calibru mic al lui Kasaev, în tabără se mai găseau încă două arme de vînătoare cu două țevi și bătaie centrală, ale căror cartușe se umpleau cu bucăți de plumb, în genul celor folosite împotriva ursilor, era clar pentru toți că n-aveau cum să fie un ajutor de nădejde în caz că ar fi fost atacați de niște evadați flămînzi și disperați.

Însă şeful era un om descurcăreţ, aşa că în tabără au fost construite numaidecît două turnuri de pază, exact la fel ca cele care se ridicau în colţurile zonelor din lagărele adevărate.

Era un camuflaj ingenios. Falsele turnuri trebuiau să-i convingă pe fugari că tabăra avea pază înarmată.

Socoteala şefului s-a dovedit, pare-se, corectă: fugarii au ocolit această tabără care se găsea la doar două sute de kilometri de Magadan.

Cînd lucrările de extracţie a „metalului primar", adică a aurului, s-au mutat în valea Ceai-Urinsk, zeci de fugari băteau drumul pe care cîndva trecuse Krivoşei. Era punctul cel mai apropiat de Continent, lucru pe care îl ştiau prea bine şi autorităţile. Numărul „secretelor[1]" şi al posturilor operative a crescut considerabil – vînătoarea de evadaţi era în toi. Detaşamente mobile scotoceau taigaua şi blocau ermetic posibilitatea „eliberării prin intermediul procurorului verde" – cum erau numite evadările. „Procurorul verde" elibera pe tot mai puţini şi, în cele din urmă, n-a mai eliberat pe nimeni.

Cei prinşi erau de regulă omoriţi pe loc, prin urmare, la morga din Arkagala zăceau nu puţine cadavre, care aşteptau să fie identificate, adică degetele morţilor să fie amprentate de către angajaţii Secţiei de evidenţă.

În pădure, la vreo zece kilometri de mina de cărbune din Arkagala, în localitatea Kadîkcian, cunoscută pentru zăcămintele bogate de cărbune aflate mai la suprafaţă – straturile aveau 8, 13 şi 21 de metri grosime –, era amplasat un asemenea post operativ, unde soldaţii dormeau, mîncau, într-un cuvînt, îşi aveau baza.

În vara lui 1940, acest detaşament mobil era condus de tînărul caporal Postnikov, un om în care fusese aţiţată setea de a ucide şi care îşi făcea datoria cu plăcere, zel şi pasiune. El personal prinsese nu mai puţin de cinci fugari, fusese decorat pentru asta cu nu ştiu ce medalie şi, cum se obişnuia în asemenea cazuri, primise şi o recompensă în bani. Recompensa era aceeaşi şi pentru morţi, şi pentru vii, astfel încît n-avea nici un sens să predai intact un deţinut capturat.

Într-o dimineaţă palidă de august, Postnikov şi soldaţii lui au dat nas în nas cu un evadat care venise la un pîrîu, unde era organizată o ambuscadă.

Postnikov a tras în el cu pistolul automat şi l-a ucis. S-au hotărît să nu-l mai care pînă în sat şi să-l abandoneze în taiga, unde erau multe urme de rîşi şi de urşi.

---

1. Post militar de observaţie.

Postnikov a luat un topor, a tăiat mîinile fugarului ca Secția de evidență să poată lua amprente, le-a pus în geanta lui și a plecat la bază ca să-și scrie obișnuitul raport despre vînătoarea încununată de succes.

Raportul a fost transmis în aceeași zi: unul dintre soldați a dus plicul. Celorlalți Postnikov le-a dat liber în cinstea succesului său...

Noaptea, mortul s-a sculat și, strîngîndu-și la piept cioturile sîngerînde ale mîinilor, a ieșit din taiga luîndu-se după urme și a ajuns cu chiu cu vai la un cort ocupat de muncitori deținuți. Cu fața lividă, cadaverică, cu ochii de un albastru neobișnuit cu sclipiri de nebunie, omul s-a oprit în prag, încovoiat de spate. Lăsîndu-se cu toată greutatea pe cadrul ușii, privea pe sub sprîncene și bolborosea ceva de neînțeles. Corpul îi era scuturat de frisoane cumplite. Era plin de pete negre de sînge pe pufoaică, pe pantaloni și pe cizmele de cauciuc. I-au dat o supă caldă, i-au înfășurat cu niște cîrpe brațele hidoase și l-au dus la infirmerie, la dispensar. Dar din micuța izbă, care adăpostea postul operativ, ieșeau în fugă soldații, urmați de caporalul Postnikov în persoană.

Soldații l-au dus pe deținut undeva, nu se știe unde, dar nu la spital, nici la dispensar, și nimeni n-a mai auzit nimic de evadatul cu mîinile tăiate.

Postnikov și întreaga lui echipă operativă au lucrat pînă la venirea zăpezii. Odată cu primele geruri, cînd căutările în taiga s-au împuținat, grupul operativ a fost transferat din Arkagala în altă parte.

Evadarea este o mare încercare a caracterului, a stăpînirii de sine, a voinței, a rezistenței fizice și morale. Cred că e mai ușor să-ți alegi companioni pentru o iarnă petrecută la pol sau pentru oricare alt gen de expediție decît pentru o evadare.

Pe deasupra, foamea, acea foame ucigătoare, este o amenințare permanentă pentru cel care evadează. Și dacă e de înțeles că un deținut fuge tocmai din pricina foamei de care însă nu se teme, mai există un pericol vag cu care fugarul se poate confrunta: acesta poate fi devorat de propriii săi tovarăși. Desigur, cazurile de canibalism în timpul evadărilor sînt rare. Totuși ele există și, probabil, orice veteran al Kolîmei, care a petrecut mai mult de zece ani în Nordul îndepărtat a întîlnit canibali, condamnați tocmai pentru uciderea tovarășilor de evadare și pentru consumul de carne de om.

În Spitalul Central pentru deținuți era internat de mult timp pacientul Soloviov, bolnav de osteomielită cronică a femurului.

Osteomielita – inflamaţia măduvei osoase – apăruse în urma unei împuşcături în os, rană infectată apoi cu dibăcie de însuşi Soloviov. Condamnat pentru evadare şi canibalism, acesta o tărăgăna în spital şi povestea bucuros cum el şi tovarăşul lui, în timp ce se pregăteau să evadeze, au invitat înadins încă un deţinut „în caz că ni se face foame".

Fugarii au mers mult, cam o lună. După ce l-au omorît pe al treilea – în parte mîncat pe loc, în parte „fript pentru drum" –, cei doi ucigaşi au pornit-o în direcţii diferite. Fiecare se temea că va fi ucis de celălalt pe timp de noapte.

Am mai întîlnit şi alţi canibali. Erau oameni cît se poate de obişnuiţi. Nici unul nu poartă stigmatul lui Cain şi, cîtă vreme nu-i cunoşti biografia în detaliu, totul decurge normal. Dar chiar şi dacă afli, acest lucru nici nu te scîrbeşte, nici nu te indignează. Nu ai destulă forţă fizică pentru silă şi indignare, lipseşte pur şi simplu locul în care s-ar putea naşte sentimente de o asemenea subtilitate. Unde mai pui că istoria unor expediţii polare normale din timpurile noastre nu e scutită de episoade similare: moartea misterioasă a savantului suedez Malmgren, participant la expediţia lui Nobile, e încă vie în memoria noastră. Ce se poate cere unei fiinţe flămînde şi încolţite, jumătate om, jumătate animal?

Toate evadările amintite în această povestire sînt tentative de întoarcere în locul de baştină, pe Continent, sînt evadări în care fugarii urmăresc să se smulgă din ghearele rapace ale taigalei şi să ajungă în Rusia. Toate sfîrşesc la fel: nimănui nu îi e dat să scape din Nordul extrem. E vorba, pe de o parte, de insuccesul întreprinderilor de acest gen, de o situaţie fără ieşire, iar pe de alta, de dorinţa imperativă de libertate, de ură şi aversiune faţă de munca forţată, de munca fizică, lagărul nefiind în stare să cultive în deţinut nimic altceva. Pe poarta fiecărei zone din lagăr stă scrisă o inscripţie ironică: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism", cuvinte urmate de numele autorului lor[1]. Inscripţia se datorează unei circulare speciale şi e obligatorie în toate secţiunile lagărului.

Dorul de libertate, dorinţa arzătoare de a fi în pădure, unde nu există sîrmă ghimpată, turnuri de pază, cu ţevi de puşti lucind în soare, unde nu sînt bătăi, ore interminabile de muncă epuizantă, fără somn şi odihnă – toate acestea au dat naştere unui gen aparte de evadări.

---

1. Cuvintele îi aparţin lui I.V. Stalin.

Deţinutul simte că e condamnat: încă o lună, două şi va muri, aşa cum îi mor tovarăşii sub ochi.

De murit, oricum va muri, dar măcar să moară în libertate, nu într-un abataj sau într-un şanţ, prăbuşit de oboseală şi de foame.

Munca într-o mină de aur e mai grea vara decît iarna. În timpul verii se spală nisipul. Creierul din ce în ce mai slăbit sugerează deţinutului o soluţie care să-i permită să reziste şi peste vară, dar şi să prindă începutul iernii la căldură.

Aşa se naşte ideea „plecării pe gheaţă", cum pitoresc sînt botezate aceste evadări „pe traseu".

Deţinuţii, în grupuri de cîte doi, trei sau patru, fug în taiga, în munţi şi se instalează în vreo peşteră sau în vreun bîrlog de urs, la cîţiva kilometri de traseu, adică de şoseaua imensă, lungă de două mii de kilometri, care traversează toată Kolîma.

Fugarii au rezerve de chibrituri, tutun, alimente şi haine, cu alte cuvinte tot ce-au putut strînge în vederea evadării. De fapt, aproape niciodată nu reuşeau să-şi facă provizii din timp, întrucît ar fi putut trezi bănuieli şi compromite planul evadării.

Uneori, în noaptea evadării, deţinuţii jefuiesc magazinul lagărului, *lariok*, cum i se mai spune, şi fug în munţi cu tot ce-au furat. În majoritatea cazurilor însă, pleacă fără nimic la ei, cu alte cuvinte, „la păscut". Acest „la păscut" nu înseamnă nicidecum iarbă sau rădăcini, şoareci sau veveriţe.

Zi şi noapte circulă camioane pe şoseaua nesfîrşită. Printre ele, multe cu alimente. În munţi, şoseaua e numai suişuri şi coborîşuri, şi camioanele urcă în trecători cu viteză mică. Dacă sari din mers într-un camion cu făină şi arunci jos un sac-doi, ai provizii pentru toată vara. Dar camioanele transportă nu numai făină. După primele atacuri, camioanele cu alimente au început să fie însoţite de pază înarmată, însă nu toate erau escortate.

Pe lîngă jaful la drumul mare, fugarii prădau şi aşezările apropiate de lagăr sau micile unităţi mobile de pe marginea drumului, unde locuiau cîte două-trei persoane, pe post de paznici. Grupurile de evadaţi mai temerare şi mai numeroase opreau camioanele, jefuiau pasagerii şi furau încărcătura.

Cu ceva noroc, aceşti evadaţi se refăceau peste vară fizic şi „moral".

Dacă făceau focul cu atenţie, dacă ştergeau cu atenţie urmele jafului, iar omul pus de pază era vigilent şi ager, evadaţii rezistau pînă toamna tîrziu. Gerul şi zăpada îi goneau din pădurea golaşă şi

neprimitoare. Cădeau frunzele plopilor, zadele îşi scuturau cetina ruginie pe muşchiul rece şi murdar. Evadaţii nu mai aveau forţă să reziste, ieşeau la şosea şi se predau la cel mai apropiat post operativ. Erau arestaţi, judecaţi, nu întotdeauna repede - de multe ori îi prindea iarna -, primeau încă o condamnare, de data asta pentru evadare, şi îngroşau rîndurile salahorilor de la exploatarea auriferă. Acolo (dacă, din întîmplare, se întorceau la aceeaşi mină de unde fugiseră) nu-şi mai găseau colegii de brigadă din anul precedent: fie muriseră, fie fuseseră expediaţi, aproape morţi, în companiile de invalizi.

În 1939 au fost create pentru prima dată aşa-numitele „unităţi de însănătoşire" şi „centre de întremare" pentru lucrătorii sleiţi de puteri. Dar, cum pentru a te „însănătoşi", era nevoie de cîţiva ani, nu de cîteva zile, aceste instituţii nu au avut efectul scontat în recuperarea forţei de muncă. În schimb, un cuplet maliţios a rămas întipărit în memoria tuturor celor trecuţi prin Kolîma, încredinţaţi că atîta timp cît îşi păstrează simţul umorului, deţinutul rămîne om:

La început OP, pe urmă OK,
Tăbliţă la picior şi apoi - pa!

Tăbliţa cu numărul dosarului personal i se lega deţinutului de piciorul stîng, înainte să fie înmormîntat.

Cît despre fugar, chiar dacă primea un supliment de cinci ani (în cazul în care anchetatorul nu reuşea să-i pună în cîrcă jefuirea unui camion), acesta rămînea sănătos şi în viaţă. În fond, nu era nici o diferenţă între o condamnare la cinci, zece, cincisprezece sau douăzeci de ani, de vreme ce în abataj n-aveai cum să rezişti nici măcar cinci. Într-o mină auriferă nu puteai să rezişti decît cinci săptămîni.

Aceste evadări „vilegiaturiste" s-au înmulţit, la fel cum s-au înmulţit jafurile şi asasinatele. Dar nici jafurile, nici asasinatele nu iritau forurile superioare, obişnuite să aibă de-a face cu hîrtii şi cifre, nu cu oameni vii.

Iar cifrele arătau că valoarea bunurilor furate - vieţile curmate prin asasinare oricum nu se puneau la socoteală - era mult mai mică decît cea a orelor şi a zilelor de muncă pierdute.

Autorităţile se temeau cel mai mult de aceste evadări „vilegiaturiste". Articolul 82 din Codul Penal a fost uitat complet şi n-a mai fost aplicat niciodată.

Evadările au început să fie tratate ca delicte împotriva ordinii şi conducerii, împotriva statului, cu alte cuvinte, au devenit acte politice.

Drept urmare, evadaţii erau trimişi în judecată nici mai mult, nici mai puţin, în temeiul articolului 58, laolaltă cu trădătorii de ţară. Iar în acest articol juriştii au ales un punct bine cunoscut, care fusese folosit înainte în procesul „sabotorilor" de la Şahtî. E vorba de punctul 14: „sabotaj contrarevoluţionar". Evadarea însemna refuzul de a munci, deci era sabotaj contrarevoluţionar. Evadaţii au început să fie judecaţi tocmai pe baza acestui punct şi a acestui articol. Condamnarea minimă suplimentară pentru evadare s-a ridicat la zece ani. Recidiva se pedepsea cu douăzeci şi cinci de ani.

Toate acestea n-au speriat pe nimeni şi n-au făcut să scadă nici numărul evadărilor, nici cel al jafurilor.

Totodată, orice dovadă de refuz sau eschivare de la muncă era calificată drept sabotaj, iar pedepsele pentru refuzul de a munci – cel mai grav delict din lagăr – deveneau din ce în ce mai dure. „Douăzeci şi cinci plus cinci de privare de drepturi" – aceasta a fost formula practicată ani de zile în verdictele pronunţate împotriva „refuznicilor" şi evadaţilor, în anii războiului şi după.

Trăsăturile specifice care deosebesc evadările din Kolîma de cele obişnuite nu le fac mai puţin dificile. Dacă în imensa majoritate a cazurilor e uşor de depăşit limita care separă o evadare de o plecare fără învoire, dificultăţile cresc cu fiecare zi, cu fiecare oră de înaintare prin natura neospitalieră a Nordului îndepărtat, ostilă faţă de tot ce e viu. Perioadele extrem de scurte (din pricina anotimpurilor) în care se poate evada impun, pe de o parte, pregătiri făcute în grabă şi, pe de altă parte, necesitatea de a parcurge distanţe lungi şi dificile în puţin timp. Nici ursul, nici rîsul nu sînt un pericol pentru evadat. El piere învins de propria neputinţă în acest ţinut aspru, unde are la dispoziţie prea puţine mijloace în lupta pentru viaţă.

Relieful acestor ţinuturi e un chin pentru cel care merge pe jos: trebuie să traverseze trecătoare după trecătoare, să străbată defileu după defileu. Urmele de animale sînt abia vizibile, iar solul taigalei, această pădure rară şi diformă, e un strat de muşchi umed şi nesigur. Să dormi fără să faci focul e riscant: frigul subteran al îngheţului veşnic nu dă voie pietrelor să se încălzească peste zi. Pe drum nu găseşti nimic de mîncare, în afară de lichen uscat – „muşchiul renului" –, din care, dacă îl mărunţeşti şi-l amesteci cu făină, poţi face turte. Să dobori cu bătul o potîrniche sau un alunar e o întreprindere dificilă. Ciupercile şi fructele de pădure nu sînt deloc hrănitoare la drum. În plus, ele apar la sfîrşitul atît de scurtului sezon estival. Prin urmare, toată rezerva de hrană trebuie luată din lagăr.

Sînt grele drumurile taigalei pentru evadaţi, dar şi mai greu e să pregăteşti evadarea. Căci în fiecare zi, în fiecare ceas fugarii pot fi demascaţi şi daţi pe mîna autorităţilor de către colegii lor. Nici escorta, nici gardienii nu sînt pericolul principal, ci propriii lor tovarăşi de detenţie, cei care împart aceeaşi viaţă cu evadatul şi se află alături de el douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru.

Oricine evadează ştie că aceştia nu numai că nu-l vor ajuta dacă observă ceva suspect, dar nici măcar nu vor trece indiferenţi pe lîngă cele văzute. Cu ultimele puteri, deţinutul înfometat şi extenuat se va tîrî pînă la postul de gardă să-şi denunţe şi să-şi demaşte camaradul. Nu o face însă gratis: s-ar putea ca şeful să-i ofere nişte mahorcă, să-l laude şi să-i mulţumească. Delatorul vrea ca propria laşitate şi ticăloşie să pară un soi de datorie. Singurii pe care nu îi denunţă sînt blatarii, de teamă să nu sfîrşească înjunghiat sau cu sfoara în jurul gîtului.

O evadare în grup cu mai mult de doi sau trei participanţi e aproape de neconceput, dacă nu e vorba de o mişcare spontană, neprevăzută, asemenea unei răzmeriţe. O evadare de felul acesta e imposibil de pregătit şi din cauza deţinuţilor corupţi, vînduţi şi înfometaţi, care se urăsc unii pe alţii, atît de numeroşi în lagăre.

Nu e deloc întîmplător că unica evadare în grup organizată – indiferent cum s-a sfîrşit – a reuşit tocmai pentru că în secţia lagărului, de unde au fugit evadaţii, nu erau deţinuţi cu state vechi, deja intoxicaţi şi degradaţi de experienţa Kolîmei, umiliţi de foame, frig şi bătăi, nu erau persoane gata să-i denunţe pe fugari autorităţilor.

În *America fără etaje*, Ilf şi Petrov fac aluzie, mai în glumă, mai în serios, la înclinaţia irezistibilă a rusului de a se plînge ca la o trăsătură naţională, ca la ceva propriu firii ruseşti. Această caracteristică, deformată în oglinda strîmbă a vieţii de lagăr, îşi găseşte expresia în denunţarea colegului de detenţie.

O evadare poate izbucni ca o improvizaţie, ca o stihie, ca un incendiu în pădure. Cu atît mai tragică e soarta protagoniştilor, dar şi a martorilor accidentali şi paşnici, prinşi în iureşul evenimentelor aproape fără voia lor.

Nici unul dintre ei n-a apucat să vadă cît de perfidă e toamna în Kolîma, nici măcar nu bănuieşte că incendiul purpuriu care cuprinde frunzele, iarba şi copacii nu durează decît două-trei zile şi că înaltul cerului, de un azuriu palid, ale cărui nuanţe sînt doar vag mai deschise ca de obicei, poate să cearnă din senin o ninsoare măruntă

şi rece. Nici unul dintre fugari nu poate să-şi explice de ce pinul pitic şi-a întins dintr-odată crengile verzi pe pămînt, lipindu-se de pămînt sub ochii lor. Nici de ce peştii îşi încep brusc goana pe pîraie, la vale.

Nici unul nu ştie dacă în taiga se găsesc aşezări omeneşti. Şi ce fel de aşezări. Oamenii din Extremul Orient, siberienii, îşi pun în zadar speranţa în cunoştinţele lor despre taiga şi în talentul lor de vînători.

Era toamna tîrziu, o toamnă de după război, cînd un camion descoperit, cu douăzeci şi cinci de deţinuţi, se îndrepta către unul din lagărele disciplinare. Cu cîteva zeci de kilometri înainte de destinaţie, deţinuţii s-au năpustit asupra soldaţilor din escortă, i-au dezarmat şi au fugit: toţi douăzeci şi cinci.

Ningea, era o ninsoare îngheţată şi aspră, şi fugarii n-aveau haine. Cîinii au dat repede de urmele celor patru grupuri în care se împărţiseră evadaţii. Cei din grupul care luaseră puştile soldaţilor au fost împuşcaţi pînă la unul. Alte două grupuri au fost prinse a doua zi, iar ultimul în cea de-a patra. Aceştia din urmă au fost duşi direct la spital: toţi aveau degerături de gradul patru la mîini şi la picioare. Gerul Kolîmei, natura Kolîmei, ostile fugarului solitar, au fost dintotdeauna aliaţii autorităţilor.

Evadaţii au stat mult în spital, într-un salon izolat, cu un soldat de gardă la uşă, deşi spitalul penitenciar nu era pentru cei condamnaţi la muncă forţată. Tuturor celor cinci li s-a amputat fie o mînă, fie un picior, iar doi dintre ei au rămas fără ambele picioare.

Aşa i-a pedepsit gerul Kolîmei pe novicii grăbiţi şi naivi.

Locotenent-colonelul Ianovski înţelegea perfect toate aceste lucruri. De fapt, fusese locotenent-colonel în război, aici era doar deţinutul Ianovski, responsabilul cultural al unei secţii importante a lagărului. Secţia fusese formată imediat după război numai din nou-veniţi: vlasovişti, criminali şi prizonieri de război, care slujiseră în unităţi militare germane, poliţai şi locuitori ai satelor ocupate de germani, suspectaţi că ar fi fost prieteni cu aceştia.

Aici erau oameni care aveau în spate experienţa războiului şi a întîlnirii zilnice cu moartea, aveau experienţa riscului, a luptei animalice pentru propria viaţă, dar şi experienţa asasinatului.

Aici erau oameni care mai evadaseră din prizonierat: şi de la nemţi, şi de la ruşi, şi de la englezi... Oameni obişnuiţi să-şi joace viaţa pe o singură carte, oameni al căror curaj fusese cultivat prin exemplu şi instrucţie. Erau spioni şi soldaţi învăţaţi să ucidă, care acum continuau războiul în noile condiţii, un război pentru ei înşişi, împotriva statului.

Autorităţile, obişnuite cu troţkişti docili, nu bănuiau că acum au de-a face cu oameni de acţiune, care puneau faptele mai înainte de toate.

Cu cîteva luni înainte de evenimentele despre care va fi vorba, lagărul în cauză a fost vizitat de unul dintre conducătorii sus-puşi. Interesîndu-se de viaţa nou-veniţilor şi de activitatea lor de producţie, şeful respectiv s-a plîns că activitatea culturală şi artistică din lagăr lasă de dorit. Fostul locotenent-colonel Ianovski, responsabil cultural al lagărului, i-a raportat cu tot respectul: „Nu vă faceţi griji, chiar acum pregătim un concert de-o să se ducă vestea în toată Kolîma".

Era o afirmaţie foarte riscantă, dar nimeni nu i-a dat atenţie, lucru de care, de altfel, Ianovski era sigur.

Toată iarna, participanţii la viitoarea evadare, prevăzută să aibă loc în primăvară, au reuşit, unul după altul, să se strecoare şi să ocupe slujbe în lagăr. Posturile de dispecer, staroste, felcer, frizer, brigadier, toate posturile deţinute oficial de deţinuţi, au fost ocupate de oameni aleşi chiar de Ianovski. Printre ei erau piloţi, şoferi, cercetaşi, toţi cei care puteau contribui la reuşita unei evadări puse la cale cu îndrăzneală. Au fost studiate condiţiile din Kolîma, nimeni nu-i subestima dificultăţile şi nici nu-şi permitea să facă vreo greşeală. Scopul era libertatea sau norocul de a nu muri de foame, din pricina bătăilor sau pe priciurile lagărului, ci în luptă, cu arma în mînă.

Ianovski realiza cît era de important şi de necesar ca tovarăşii lui să-şi conserve atît forţa fizică şi rezistenţa, cît şi forţa morală şi spirituală. Cu un serviciu în lagăr, puteau să mănînce aproape pe săturate şi să nu slăbească.

Sosi obişnuita primăvară kolîmiană: tăcută, fără cîntec de păsări, fără o picătură de ploaie. Zadele îşi îmbrăcau cetina tînără ce bătea în verde-crud, pădurea rară şi golaşă părea să se îndesească, copacii se înghesuiau unul într-altul, ascunzînd cu crengile lor oameni şi animale. Începură nopţile albe, mai precis, de un liliachiu-pal...

Postul de gardă de lîngă poarta lagărului avea două uşi – una spre interiorul lagărului şi alta spre exterior: acesta e specificul arhitectonic al construcţiilor de acest gen. Gardienii de serviciu stăteau de pază întotdeauna cîte doi.

La cinci fix dimineaţa se auzi un ciocănit în ferestruica postului. Gardianul de serviciu se uită pe geam: era Soldatov, bucătarul lagărului, care venise după cheia de la dulapul cu alimente, păstrată la postul de gardă, într-un cui bătut în perete. De cîteva luni, în

fiecare dimineaţă la cinci fix, bucătarul venea aici după cheie. Gardianul ridică cîrligul de la uşă şi îl lăsă pe Soldatov să intre. Al doilea gardian lipsea din post: tocmai ieşise pe uşa care dădea în exterior. Casa unde locuia cu familia se afla la vreo trei sute de metri de postul de gardă.

Totul fusese calculat şi regizorul spectacolului privea printr-o ferestruică începutul primului act al unui spectacol conceput de mult, urmărea cum tot ce fusese repetat de o mie de ori în minte şi în imaginaţie devenea acum trup viu în carne şi oase.

Bucătarul se duse spre peretele unde era atîrnată cheia, cînd se auzi o nouă bătaie în ferestruică. Gardianul îl cunoştea bine pe cel care bătea: era deţinutul Şevţov, mecanic şi maistru armurier, care reparase nu o dată automatele, puştile şi pistoalele detaşamentului: era unul „de-al lor".

În acea clipă Soldatov se năpusti asupra gardianului pe la spate şi îl sugrumă cu ajutorul lui Şevţov care intrase în camera postului de gardă. După ce luară celui ucis mantaua, căciula şi cizmele, aruncară cadavrul sub pat, într-un colţ al camerei, şi-l acoperiră cu lemne. Soldatov îmbrăcă uniforma mortului, se înarmă cu pistolul Nagan şi se aşeză la masa gardianului. În acest răstimp se întoarse şi al doilea gardian. Pînă să-şi dea seama ce se întîmplă, îl sugrumară şi pe el. Cu hainele lui se îmbrăcă Şevţov.

Pe neaşteptate, în postul de pază intră soţia gardianului care fusese acasă să ia micul dejun. Pe ea nu se apucară s-o ucidă, doar o legară de mîini şi de picioare, îi puseră un căluş în gură şi o împinseră lîngă ceilalţi doi morţi.

Un soldat care escorta o brigadă de muncitori din schimbul de noapte intră în camera postului de gardă să semneze de predare. Îl uciseră şi pe el. Acum aveau o puşcă şi o manta în plus.

În curte, începuse forfota obişnuită a deţinuţilor care erau repartizaţi la muncă. În acest moment locotenent-colonelul Ianovski preluă comanda.

Spaţiul din jurul postului de gardă era în bătaia puştilor din turnurile de pază, aflate în colţurile cele mai apropiate. În amîndouă erau santinele, dar în dimineaţa aceea tulbure de după o noapte albă, nici una nu observă nimic suspect pe platforma de lîngă postul de pază. Ca de obicei, gardianul de serviciu deschide poarta, numără oamenii şi, tot ca de obicei, doi soldaţi din escortă veniră să ia în primire brigada. Aliniară brigada mică din zece oameni, ba chiar

din nouă, şi plecară... Nici faptul că brigada se abătu de la drum, luînd-o pe o potecă, nu alarmă santinelele – pe această cărare, care trecea pe lîngă detaşamentul de pază, soldaţii mai escortaseră muncitori, cînd se întîrzia cu repartizarea.

Brigada merse pe lîngă detaşamentul de pază, şi gardianul de serviciu, toropit de somn, zărind-o prin uşa deschisă, nici nu apucă să se întrebe de ce muncitorii sînt escortaţi pe cărare, unul după altul, în şir indian, şi nu pe drum, în formaţia obişnuită, că fu sugrumat şi dezarmat, iar „brigada" se repezi la piramida de arme, care se găsea chiar acolo, sub ochii gardianului ucis, în prima jumătate a cazărmii.

Înarmat cu un pistol automat, Ianovski deschise larg uşa camerei unde dormeau patruzeci de soldaţi, cadre tinere active din serviciul de pază. O rafală trasă în aer îi culcă pe toţi la podea, sub paturi. După ce-i dădu pistolul automat lui Şevţov, Ianovski ieşi în curte, unde tovarăşii lui aduseseră de-acum alimente, arme şi muniţie din depozitele sparte ale detaşamentului de pază.

Santinelele din turnuri nu se hotărîră să deschidă focul; mai tîrziu aveau să susţină că fusese imposibil să vadă şi să înţeleagă ce se petrece în detaşamentul de pază. Depoziţiile lor nu au fost crezute şi, ulterior, santinelele au fost pedepsite.

Fugarii se pregătiră de drum pe îndelete. Ianovski ordonă să fie luate numai puşti şi cartuşe, cît mai multe cartuşe, iar din alimente doar pesmeţi şi ciocolată. Felcerul Nikolski umplu o geantă de cruce roşie cu pachete individuale. Toţi îmbrăcară uniforme militare noi şi îşi aleseră cizme pe măsură din rezerva detaşamentului.

Cînd ieşeau din lagăr în formaţie de deţinuţi şi puneau stăpînire pe detaşament, s-a constatat că nu erau toţi. Lipsea brigadierul Piotr Kuznețov, prieten al locotenent-colonelului Ianovski. Acesta fusese mutat pe neaşteptate în schimbul de noapte, în locul unui şef de echipă care se îmbolnăvise. Ianovski nu voia să plece fără tovarăşul său cu care trecuse prin multe, cu care îşi făcuse atîtea planuri.

Trimiseră după el la locul de muncă, şi Kuznețov veni şi se îmbrăcă în haine militare.

Comandantul detaşamentului de pază atacat şi comandantul lagărului au ieşit din apartamentele lor doar după ce au aflat de la ordonanţele lor că fugarii părăsiseră teritoriul lagărului.

Firul de telefon fusese tăiat, aşa că au reuşit să anunţe evadarea la secţia penitenciară cea mai apropiată abia după ce fugarii ajunseseră pe traseu, pe şoseaua centrală.

Ajunşi acolo, opriră primul camion gol. Şoferul coborî din cabină sub ameninţarea revolverului, iar Kobaridze, pilot de vînătoare, trecu la volan. Ianovski se urcă lîngă el şi desfăcu pe genunchi harta luată de la detaşamentul de gardă; camionul se îndrepta în viteză spre Seimcean, către aerodromul cel mai apropiat. Să captureze un avion şi să fugă!

A doua curbă la stînga, a treia, a patra. A cincea curbă!

Camionul viră la stînga de pe şoseaua principală, apucînd-o de-a lungul unui taluz stîncos ce mărginea la altitudine un rîu învolburat, pe un drum îngust, sinuos şi pietros care trosnea sub roţi. Kobaridze reduse viteza – încă puţin şi ar fi zburat în apă de la o înălţime de zece stînjeni. Jos, lîngă rîu, se zăreau căsuţele mici, ca de jucărie, ale unui campament. Camionul cobora din trecătoare pe un drum şerpuitor care ocolea stîncă după stîncă şi apoi se lăsa în vale. Căsuţele unei aşezări se iviră brusc din taiga, la mică distanţă, şi Ianovski văzu prin parbrizul cabinei un soldat venind în fugă în întîmpinarea camionului, cu puşca în cumpănire. Soldatul sări într-o parte, camionul trecu în goană pe lîngă el şi imediat în urma fugarilor răsună ţăcănitul unor împuşcături sacadate. Paza fusese deja prevenită.

Ianovski luase hotărîrea din timp şi după vreo zece kilometri Kobaridze frînă. Fugarii părăsiră camionul şi, sărind peste un şanţ de scurgere acoperit de muşchi, intrară în taiga şi se făcură nevăzuţi. Pînă la aerodrom mai erau vreo şaptezeci de kilometri, şi Ianovski decise să o ia de-a dreptul.

Noaptea şi-au petrecut-o împreună, într-o peşteră de lîngă un pîrîu de munte şi, după ce au pus pe cineva de pază, se înghesuiră unul într-altul ca să se încălzească.

În dimineaţa următoare, abia porniseră la drum, cînd dădură peste operativi: o formaţie locală scotocea pădurea. Patru operativi au fost ucişi de primele focuri ale fugarilor. Cum vîntul bătea în direcţia urmăritorilor, Ianovski ordonă să se dea foc pădurii, iar evadaţii îşi continuară drumul.

Dar pe toate drumurile Kolîmei goneau camioane pline cu soldaţi: armata invizibilă a trupelor regulate se grăbea să vină în ajutorul secţiei de pază a lagărului şi al operativilor. Zeci de maşini militare străbăteau şoseaua centrală.

Drumul spre Seimcean era înţesat pe o distanţă de multe zeci de kilometri de unităţi militare. Autorităţile superioare ale Kolîmei dirijau personal această operaţiune extraordinară.

Intuiseră intențiile lui Ianovski și pentru paza aerodromului fuseseră mobilizate atît de multe trupe regulate, încît era dificilă dispunerea lor pe căile de acces.

A doua zi, spre seară, grupul lui Ianovski a fost din nou descoperit și a răspuns cu focuri de armă. Detașamentul de soldați a lăsat în urmă zece morți. Profitînd de direcția vîntului, Ianovski dădu din nou foc la taiga și-și continuă drumul, traversînd un pîrîu mare de munte. A treia noapte, Ianovski, care nu pierduse nici măcar un om, decise să o petreacă într-un loc mlăștinos, în mijlocul căruia se găseau niște căpițe de fîn.

Fugarii înnoptară în paie și, cînd noaptea albă luă sfîrșit, cînd soarele taigalei lumină vîrfurile copacilor, se văzu că mlaștina era încercuită de soldați. Aproape fără să se ascundă, aceștia alergau de la un copac la altul.

Comandantul aceluiași detașament care fusese atacat de fugari la începutul expediției lor începu să agite o cîrpă și strigă:

— Predați-vă, sînteți încercuiți. N-aveți nici o scăpare...

Șevțov scoase capul dintr-o căpiță:

— Ai dreptate. Vino să preiei armele...

Comandantul sări pe cărarea mlăștinoasă și o porni în fugă spre stoguri, se clătină, își pierdu cascheta și se prăbuși cu fața într-o băltoacă. Glonțul lui Șevțov îl nimeri drept în frunte.

Imediat se dezlănțui un tir dezordonat din toate direcțiile, se auziră cuvintele unei comenzi și soldații se năpustiră de peste tot asupra clăilor de fîn, dar apărarea circulară a fugarilor invizibili, ascunși în fîn, întrerupse atacul. Răniții gemeau, cei rămași întregi se întinseră în mlaștină; din cînd în cînd se mai auzea cîte o împușcătură, apoi un soldat se contorsiona și cădea la pămînt.

Începu din nou focul asupra clăilor, de data asta fără răspuns. După un ceas de împușcături, se porni un alt atac, curmat iarăși de focurile dinspre fugari. Alte cadavre în mlaștină, alte gemete de răniți.

Urmă un nou tir prelungit. Soldații instalară două mitraliere și după cîteva salve se reluă atacul.

Clăile tăceau.

Cînd soldații au răscolit fiecare stog de fîn, s-a constatat că în viață mai rămăsese un singur evadat: bucătarul Soldatov. Fusese împușcat în ambele picioare, în umăr și în antebraț, dar încă mai respira. Toți ceilalți erau morți, împușcați. Dar erau doar nouă, nu unsprezece.

Lipsea însuşi Ianovski şi nu era de găsit nici Kuznețov.

În aceeaşi seară, la douăzeci de kilometri în amonte, a fost reținut un necunoscut îmbrăcat în uniformă militară. Încercuit de soldaţi, s-a sinucis trăgîndu-şi un glonţ. Cadavrul a fost identificat pe loc. Era Kuznețov.

Lipsea doar căpetenia, locotenent-colonelul Ianovski. Soarta lui a rămas pînă azi un mister. L-au căutat îndelung, multe luni la rînd. Nu putea fugi nici pe rîu cu vreo barcă, nici pe cărările munţilor: orice ieşire era blocată cît se poate de bine. După toate probabilităţile, s-a sinucis după ce se va fi ascuns mai întîi în vreo peşteră adîncă sau în vreun bîrlog de urs, unde fiarele taigalei i-au devorat cadavrul.

De la Spitalul Central a fost chemat la locul bătăliei cel mai bun chirurg, însoţit de doi felceri dintre angajaţii liberi – era obligatoriu să fie liberi. Camioneta spitalului ajunse abia spre seară la sovhozul Elghen, unde precis se afla statul-major al detaşamentului, atît de multe Studebaker-uri militare îi baraseră drumul.

— Ce-i aici? Război? îl întrebă chirurgul pe şeful cel mare, conducătorul operaţiunilor.

— Război sau nu, dar pînă acum avem douăzeci şi opt de morţi. Cît despre răniţi, o să vă daţi seama singur.

Chirurgul pansă şi operă pînă seara.

— Pînă la urmă cîţi evadaţi au fost?

— Doisprezece.

— Mai bine aţi fi chemat aviaţia şi i-aţi fi bombardat. Cu bombe atomice.

Şeful îi aruncă chirurgului o privire piezişă:

— Vă arde de glume ca întotdeauna, vă ştiu bine de mult, dar pe mine au să mă elibereze din funcţie. O să mă oblige să trec anticipat în rezervă.

Şeful oftă adînc.

Era un tip perspicace. A fost transferat din Kolîma şi destituit ca urmare a acestei evadări.

Soldatov s-a refăcut şi a fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani. Comandantul lagărului a primit zece ani de detenţie, iar santinelele din posturile de pază – cîte cinci. În acest caz au fost judecaţi foarte mulţi oameni de la mină, peste şaizeci: cei care ştiuseră şi tăcuseră, cei care îi ajutaseră ori intenţionaseră să-i ajute, dar n-apucaseră. Comandantul detaşamentului ar fi primit şi el o condamnare grea, dar glonţul lui Şevţov l-a scăpat de o pedeapsă inevitabilă.

Pînă şi doctoriţa Potapova, şefa Secţiei sanitare, în al cărei personal figurase ca felcer şi evadatul Nikolski, a fost trimisă în judecată, dar a reuşit să scape printr-un transfer de urgenţă în altă parte.

1959

Primul dinte

Convoiul deţinuţilor arăta ca în visele care mă urmăriseră ani îndelungi în copilărie. Feţe înnegrite şi guri vineţii, arse de soarele din aprilie în munţii Ural. Soldaţi gigantici din escortă sar în sănii din mers, săniile îşi iau zborul; în fruntea convoiului merge un soldat chior cu o cicatrice de-a curmezişul feţei; şeful convoiului avea ochii albaştri şi limpezi. De la jumătatea primei zile, toţi îi ştiam numele: Şcerbakov. Deţinuţii – eram în jur de două sute – ştiau deja numele şefului. Într-un chip aproape miraculos, de nepătruns, de neînţeles pentru mine. Deţinuţii îi pronunţau numele familiar, ca şi cum drumul nostru cu Şcerbakov ar dura la nesfîrşit. Şi într-adevăr el a intrat în viaţa noastră pentru totdeauna. Chiar a fost un drum fără sfîrşit pentru mulţi dintre noi. Silueta enormă şi suplă a lui Şcerbakov apărea ici şi colo, ba o lua repede înainte ca să întîmpine şi să urmărească din privire ultima căruţă a convoiului, ba gonea în urma ei ca să o depăşească. Da, aveam căruţe, căruţe clasice, pe care cealdonii transportau lucrurile; convoiul, o coloană de deţinuţi, înainta pe drumul său de cinci zile fără bagaje, amintind la opriri şi la apeluri de rîndurile dezordonate ale recruţilor undeva într-o gară. Doar că toate gările rămăseseră departe de drumurile vieţii noastre pentru multă vreme. Era dimineaţă, zorii unei dimineţi înviorătoare de aprilie, penumbra se risipea în curtea mînăstirii unde, căscînd şi tuşind, convoiul nostru se alinia în formaţie ca să o pornim la drum lung.

Înnoptasem în pivniţa Miliţiei din Solikamsk, o fostă mînăstire, după ce escorta moscovită, grijulie şi taciturnă, fusese schimbată cu ceata flăcăilor zgomotoşi şi arşi de soare de sub comanda lui Şcerbakov, bărbatul cu ochi albaştri. Ieri-seară coborîserăm în pivniţa friguroasă, congelată de-a binelea. În jurul bisericii, zăpada îngheţată, care în timpul zilei abia se topea puţin la suprafaţă, încremenea din nou seara. Nămeţi albaştri şi cenuşii acopereau toată curtea, iar ca

să ajungi în miezul lor, la partea albă, trebuia să spargi coaja tare a gheţii care-ţi tăia mîinile, să sapi o gropiţă şi doar după aceea să scoţi zăpadă grăunţoasă şi sfărîmicioasă, care se topea atît de savuros în gură şi cu arsura ei fără gust ne răcorea un pic gurile uscate.

Am intrat printre primii în pivniţă şi am putut să-mi aleg un loc mai cald. Boltele imense şi îngheţate mă speriau, iar eu, un tînăr neexperimentat, căutam din ochi ceva asemănător cu o sobă, măcar cum au avut Figner şi Morozov. Şi n-am găsit nimic. Dar tovarăşul meu întîmplător, tovarăş doar pentru momentul scurt al intrării în beciul de închisoare, în pivniţa mînăstirii, blatarul Gusev m-a împins direct spre peretele cu singura fereastră a încăperii, acoperită cu gratii şi geam dublu. Fereastra era semicirculară, pornea de jos şi era înaltă cam de un metru, semănînd cu o ambrazură. Mi-ar fi plăcut un loc mai cald, dar şuvoiul de oameni curgea întruna prin uşa îngustă, fără să-mi mai lase vreo posibilitate să mă întorc înapoi. La fel de liniştit, fără să-mi spună o vorbă, Gusev lovi cu vîrful cizmei şi sparse mai întîi primul geam, apoi pe al doilea. Aerul rece năvăli prin deschizătură, arzîndu-ne ca o apă clocotită. După ce îngheţasem în timpul aşteptării îndelungi şi al apelurilor interminabile din curte, acum tremuram de frig, pătruns şi de acest şuvoi de aer. N-am înţeles dintr-odată înţelepciunea lui Gusev: în acea noapte, doar noi doi dintre două sute de deţinuţi am respirat aer curat. Eram atît de îndesaţi, de înghesuiţi unii într-alţii, că nu puteai nici să şezi, nici să te întinzi, nu puteai decît să stai în picioare.

În pivniţă, aburul alburiu al respiraţiei, un abur infect şi înăbuşitor, se ridica pînă la mijlocul pereţilor. Am început să leşinăm. Cei care se sufocau încercau să răzbată la uşa care avea o crăpătură şi o vizetă, o ferăstruică, încercau să respire prin ele. Însă soldatul-santinelă, care stătea de partea cealaltă a uşii, îşi înfigea din timp în timp baioneta puştii în vizetă, aşa că tentativele de a respira au fost curmate. Era limpede că n-aveau de gînd să cheme nici felceri, nici doctori pentru cei care leşinau. Doar eu şi Gusev am scăpat cu bine lîngă geamul spart de înţeleptul meu tovarăş. A durat mult să ne alinieze în formaţie... Am ieşit ultimii, aburul se risipise şi se văzu din nou tavanul boltit; cerul închisorii şi al mînăstirii era extrem de aproape – să-l atingi cu mîna. Şi pe boltele pivniţei miliţiei din Solikamsk am zărit înscrisuri cu litere imense, desenate cu cărbune: „Tovarăşi! În acest mormînt am agonizat trei zile şi trei nopţi şi totuşi n-am murit. Ţineţi-vă tari, tovarăşi!"

În strigătele escortei, convoiul se tîrî dincolo de Solikamsk şi o porni în jos. Cerul era albastru-albastru, ca ochii şefului convoiului. Soarele ardea, vîntul ne răcorea feţele, care au devenit maronii în apropierea următorului loc de mas din drumul nostru. Oprirea peste noapte, pregătită dinainte, se petrecea întotdeauna după un tipic prestabilit. Pentru înnoptarea deţinuţilor se închiriau două izbe de la ţărani, una mai curată, cealaltă mai sărăcăcioasă (ceva de genul unei magazii, uneori chiar o magazie). Trebuia să ajung în izba „curată". Dar totul depindea de voinţa mea: în fiecare seară, în amurg, ne treceau pe toţi prin faţa şefului escortei care, printr-o mişcare a mîinii, arăta unde îşi va petrece noaptea deţinutul următor. Atunci Şcerbakov mi se păruse a fi cel mai înţelept dintre înţelepţi pentru că nu scotocea printre hîrtii şi liste, căutînd date privind articolul de condamnare, ci făcea doar un semn din mînă şi selecta un deţinut în clipa în care convoiul se oprea. Mai tîrziu m-am gîndit că Şcerbakov era un bun observator, căci de fiecare dată alegerea lui, făcută după o metodă de neînţeles, se dovedea a fi corectă: toţi 58-iştii erau împreună, la fel ca şi 35-iştii. Mult mai tîrziu, peste un an-doi, mi-am dat seama că în înţelepciunea lui Şcerbakov nu exista nimic miraculos: oricine putea ghici apartenenţa deţinutului după aspectul exterior. În convoiul nostru un indiciu suplimentar ar fi putut fi bagajul fiecăruia. Dar acestea erau transportate separat, pe săniile ţăranilor.

Chiar la primul loc de mas s-a petrecut întîmplarea din pricina căreia a fost scrisă povestirea de faţă. Două sute de oameni stăteau în picioare aşteptînd să vină şeful escortei, cînd din partea stîngă se auziră ţipete, larmă, gîfîieli, răcnete, înjurături şi, în fine, un strigăt distinct: „Dragonii! Dragonii!". În faţa şirurilor de deţinuţi fu aruncat în zăpadă un om. Faţa lovită sîngera, căciula caucaziană, pe care o mînă străină i-o trăsese pe cap, stătea strîmb şi nu reuşea să ascundă rana îngustă şi sîngerîndă. Omul, fără îndoială un ucrainean, era îmbrăcat într-o scurtă cafenie ţesută în casă. Îl cunoşteam. Era Piotr Zaiaţ, un sectant. Îl aduseseră din Moscova în acelaşi vagon cu mine. Omul spunea rugăciuni fără încetare.

— Nu vrea să stea în picioare la apel! raportă soldatul din escortă, sufocîndu-se şi înfierbîntat de tărăboiul dinainte.

— Ridicaţi-l în picioare, ordonă şeful escortei.

Doi soldaţi uriaşi îl puseră pe picioare, ţinîndu-l de subsuori. Dar Zaiaţ era cu un cap mai înalt decît ei, mai masiv şi mai greu.

— Nu vrei să stai în picioare. Nu vrei, nu-i aşa?

Şcerbakov îl lovi pe Zaiaţ cu pumnul în faţă, iar acesta scuipă ceva în zăpadă.

Am simţit brusc că mă arde la inimă. Am înţeles că totul, toată viaţa mea se decidea în clipa aceea. Că dacă nu voi face ceva – nici eu nu ştiam ce anume –, atunci degeaba venisem cu acel convoi, degeaba îmi trăisem cei douăzeci de ani.

Ruşinea care-mi ardea obrajii din pricina laşităţii mele mă părăsi dintr-odată. Simţeam cum mi se răcesc obrajii, în timp ce corpul mi se făcea tot mai uşor.

Am ieşit din rînd şi am rostit cu glas sacadat.

— Nu vă permit să loviţi un om!

Şcerbakov mă privea uluit.

— Intră în rînd.

M-am întors la locul meu. Şcerbakov dădu comanda şi convoiul, ce trebuia să se împartă pentru cele două izbe, se supuse semnului făcut de degetul lui Şcerbakov şi începu să se topească în întuneric. Degetul lui Şcerbakov îmi indică izba „neagră".

Ne-am întins pe nişte paie de anul trecut, umede şi mirosind a mucegai. Fuseseră puse pe pămîntul gol şi neted. Ne-am culcat claie peste grămadă ca să ne fie mai cald, şi doar blatarii care se aşezaseră lîngă o lanternă agăţată de o grindă jucau veşnicele jocuri de cărţi *bura* şi *stos*. Dar nu peste multă vreme au adormit şi ei. Am adormit şi eu gîndindu-mă la ce făcusem. Nu aveam vreun tovarăş mai în vîrstă, n-aveam nici un model. Eram singur în convoiul acesta, n-aveam nici prieteni, nici cunoştinţe. Somnul mi-a fost întrerupt. Faţa mi-era luminată de o lanternă, iar unul dintre vecinii mei, blatari treziţi din somn, repeta slugarnic şi sigur pe el:

— El este, el...

Lanterna era în mîna unui soldat din escortă.

— Ieşi afară!

— Mă îmbrac numaidecît.

— Ieşi aşa cum eşti!

Am ieşit. Mă scutura un tremur nervos şi nu înţelegeam ce o să urmeze.

Am ajuns în pridvor însoţit de cei doi soldaţi.

— Scoate lenjeria de corp!

Am scos-o.

— Stai în picioare în zăpadă.

Am stat. M-am uitat spre pridvor şi am văzut două puşti îndreptate spre mine. Nu-mi mai aduc aminte cît a durat acea noapte, prima mea noapte în Ural.

Am auzit ordinul:

— Îmbracă-te!

Mi-am tras lenjeria pe mine. Lovitura peste ureche m-a doborît în zăpadă. Tocul greu al cizmei m-a pocnit direct în dinţi şi gura mi s-a umplut de sînge cald ce curgea şuvoi.

— În baracă!

Am intrat în baracă, am ajuns cu greu la locul meu deja ocupat de alt corp. Toţi dormeau sau se prefăceau că dorm... Gustul uşor sărat de sînge nu trecea, în gură simţeam ceva străin şi inutil. Am apucat cu degetele acest ceva inutil şi l-am smuls anevoie din gură. Era un dinte spart. L-am aruncat pe paiele putrezite, pe pămîntul gol.

Am îmbrăţişat trupurile murdare şi urît mirositoare ale vecinilor mei şi am adormit. Am adormit. Nici măcar n-am răcit.

Dimineaţa am pornit la drum şi ochii albaştri şi impasibili ai lui Şcerbakov se plimbau cu expresia obişnuită peste rîndurile deţinuţilor. Piotr Zaiaţ era în formaţie, nu-l bătea nimeni, dar nici el nu mai striga nimic despre dragoni. Blatarii se uitau la mine duşmănos şi precaut: în lagăr fiecare învaţă să răspundă doar pentru sine.

Încă două zile de drum şi am ajuns la Direcţie – o căsuţă din bîrne, pe malul rîului.

Convoiul a fost întîmpinat de comandantul Nesterov, un şef cu pumnii păroşi. Mulţi dintre blatarii care mergeau în rînd cu mine îl ştiau pe Nesterov şi-l lăudau foarte tare.

— Au adus fugari.

Nesterov iese în faţă şi zice: „Aha, voinicilor, aţi apărut. Ei, acum alegeţi: scatoalcă sau izolator". Acolo izolatorul avea pardoseala de fier, oamenii nu rezistau mai mult de trei luni, plus interogatoriile şi o nouă condamnare. „Scatoalcă, Ivan Vasilievici." Se întoarce pe călcîie şi mă pune la pămînt. Se mai întoarce o dată şi iarăşi mă pune la pămînt. Era un maestru. „Mergi în baracă!" Asta a fost tot. Gata şi cu anchetarea. E un şef bun.

Nesterov a făcut ocolul rîndurilor, cercetînd atent feţele deţinuţilor.

— Sînt plîngeri împotriva escortei?

— Nu, nu, răspunse un cor haotic de voci.

— Şi tu? un deget acoperit cu păr mă împunse în piept. De ce răspunzi atît de anemic? Parcă ai mormăi ceva.

— Îl dor dinții, răspunseră vecinii mei.

— Nu, am răspuns și eu, străduindu-mă să-mi silesc gura să pronunțe cuvintele cît mai clar. N-am nici o plîngere împotriva escortei.

.....

— Nu e rea povestea, i-am spus lui Sazonov. Bună din punct de vedere literar. Dar n-o să ți-o publice. Iar finalul e cam amorf.

— Am și un alt final, spuse Sazonov. Un an mai tîrziu am ajuns mare șef în lagăr. Eram în plină „reforjare" și Șcerbakov a căpătat un post de ofițer politic cu grad inferior în secția în care lucram eu. Acolo multe depindeau de mine și Șcerbakov se temea să nu-mi amintesc de istoria cu dintele. Nici el n-o uitase. Avea o familie numeroasă, postul era avantajos, însemnat, așa că el, om simplu și direct, a venit la mine să afle dacă n-am vreo obiecție împotriva numirii lui. A venit cu o sticlă de împăcare, după obiceiul rusesc, dar eu n-am vrut să beau cu el și l-am asigurat că n-am să-i fac nici un rău.

Șcerbakov s-a bucurat, și-a cerut scuze îndelung, s-a fîțîit pe lîngă ușă, tocul cizmei i s-a tot împiedicat de covoraș și parcă nu voia să încheie conversația.

— Păi, înțelegi, eram pe drum, era vorba de un convoi. Și pe deasupra mai erau și evadați printre noi.

— Nici finalul acesta nu e potrivit, i-am spus lui Sazonov.

— Mai am încă unul.

Înainte de a primi numirea în funcție în secția aceea unde m-am reîntîlnit cu Șcerbakov, m-am întîlnit pe o uliță din zona lagărului cu infirmierul Piotr Zaiaț. Uriașul tînăr cu părul și sprîncenele negre dispăruse și în fața mea ședea un bătrîn cărunt și șchiop care scuipa sînge. Nici măcar nu m-a recunoscut și cînd l-am luat de mînă și i-am spus numele, s-a smuls și și-a văzut de drum. Dar după privirea lui se vedea că Zaiaț se gîndea la ceva ce-l privea personal, de nepătruns pentru mine, în care apariția mea ori nu era dorită, ori era jignitoare pentru un gospodar care se conversa cu oameni mai puțin tereștri.

— Nici varianta asta nu merge, i-am spus.

— Atunci o las pe prima. Dacă nu se poate tipări, nu-i nimic: ți-e mai ușor cînd scrii. Odată scrisă întîmplarea, o poți uita...

1964

Ecou în munţi

Era imposibil de găsit un secretar-şef la Serviciul de evidenţă. Mai tîrziu, cînd activitatea Serviciului a luat amploare, această funcţie a fost preluată de o întreagă secţie de sine stătătoare: „grupul de eliberări". Secretarul-şef întocmea actele de eliberare a condamnaţilor şi era o figură importantă într-o lume unde toată viaţa se îndrepta spre momentul în care deţinutul primeşte documentul care îi dă dreptul de a nu mai fi deţinut. Secretarul-şef trebuia numit tot din rîndul deţinuţilor, aşa cum prevedea economicoasa schemă de personal. Un asemenea post vacant putea fi ocupat, bineînţeles, şi prin repartiţie pe linie de partid sau sindicală ori ducîndu-se muncă de lămurire cu un comandant ce trebuia trecut în rezervă, dar acum erau alte timpuri. Să găseşti amatori să lucreze într-un lagăr, oricît de „polare" ar fi fost salariile, nu era atît de simplu. Munca în lagăr, ca angajat cu contract, continua să fie socotită un lucru ruşinos. La Serviciul de evidenţă, care se ocupa de toate problemele deţinuţilor, nu lucra decît o singură persoană liberă: inspectorul Paskevici, un beţivan blajin. Acesta nu prea dădea pe la birou şi îşi petrecea mare parte din timp făcînd pe curierul, căci lagărul se afla, aşa cum se cuvenea, departe de ochii străinilor.

Aşadar, nu se putea găsi nicidecum un secretar-şef. Fie se dovedea că proaspătul angajat are legături cu lumea blatarilor şi îi execută ordinele secrete, fie se întîmpla ca secretarul-şef să elibereze, în schimbul banilor, traficanţi de valută din Sud, fie omul era cinstit şi ferm, dar un gură-cască şi un zăpăcit care nu elibera pe cine trebuie.

Autorităţile superioare căutau din răsputeri persoana de care aveau nevoie, căci erorile comise la eliberări erau considerate oricum cel mai grav delict şi puteau duce la sfîrşitul rapid al carierei vreunui veteran al lagărului, la „excluderea sa din trupele OGPU", ba chiar îl puteau trimite pe banca acuzaţilor.

Era vorba de acelaşi lagăr care cu un an în urmă se numea „Secţia a patra a lagărelor Solovki", acum un lagăr independent şi important din Uralul de Nord.

Singurul lucru care-i lipsea era un secretar-şef.

Şi iată că într-o zi sosi un convoi special de la Solovki, chiar de pe insule. Aşa ceva se întîmpla foarte rar la Vişera. De acolo n-aveau pe cine să aducă sub escortă specială. În acest scop se foloseau

vagoane pentru cai, de culoare roşie, cu priciuri în interior, sau cunoscutele vagoane clasice de pasageri cu ferestre zăbrelite: vagoanele îţi lăsau impresia că se ruşinează de gratiile lor. În Sud, ca să se ferească de hoţi, oamenii îşi pun la ferestre gratii ciudate, în formă de flori sau de raze; imaginaţia vie a celor din Sud le sugerează aceste forme care, chipurile, n-ar jigni privirea trecătorului, deşi zăbrelele tot zăbrele rămîn. La fel, vagonul de pasageri încetează să mai fie un vagon obişnuit din pricina voaletelor metalice care-i acoperă „ochii".

Pe îndepărtatele căi ferate din Ural şi din Siberia mai circulau în perioada aceea faimoasele vagoane Stolîpin[1], nume pe care aveau să-l poarte decenii la rînd vagoanele penitenciare, chiar dacă nu mai aveau nimic în comun cu „stolîpinele".

Vagonul Stolîpin avea două ferestre mici pătrate pe o parte şi cîteva mai mari pe cealaltă. Aceste două ferestruici zăbrelite nu lăsau să se vadă de-afară nimic din ce se întîmpla înăuntru, chiar dacă te lipeai cu totul de ele.

În interior, vagonul era împărţit în două de grilaje masive, cu porţi grele şi asurzitoare; fiecare jumătate avea ferestruica ei.

Pe ambele părţi ale vagonului era cîte un compartiment pentru escortă. Culoarul îi era rezervat tot ei.

Convoaiele speciale de deţinuţi nu circulau în vagoanele Stolîpin. Transportul „solitarilor" se făcea în trenuri obişnuite, într-unul din compartimentele de la capătul vagonului. Totul încă se petrecea ca într-o familie, simplu, ca înainte de revoluţie. Încă nu se acumulase destulă experienţă.

O escortă specială sosi de pe Insulă – aşa se numea pe atunci Solovki, pur şi simplu Insula, la fel ca insula Sahalin – şi predă un bărbat în vîrstă, nu prea înalt, care umbla în cîrje şi purta un buşlat din postav militar, obligatoriu la Solovki, şi o căciulă cu clape din acelaşi material, o *solovceanka*.

Era un om calm, cu părul cărunt; după mişcările bruşte, se vedea că abia deprindea arta mersului în cîrje, că devenise invalid de curînd.

În baraca comună, cu priciuri duble, era înghesuială şi zăpuşeală, cu toate că uşile din cele două capete ale încăperii erau larg deschise. Aşezat pe un scaun la intrare, gardianul de serviciu cerceta cu

1. De la numele lui P.A. Stolîpin (1862-1911), ministru de interne şi prim-ministru (în 1906). A fost asasinat în 1911.

privirea la lumina unei lămpi cu petrol, cu fitilul de şapte linii grosime, cum săreau puricii prin rumeguşul împrăştiat pe podeaua de lemn. Din cînd în cînd, îşi umezea degetul cu scuipat şi se lansa în prinderea impetuoaselor insecte.

În această baracă era repartizat şi nou-venitul. Gardianul de noapte făcu un gest vag cu mîna, arătînd spre un ungher întunecos şi rău mirositor, unde dormeau de-a valma nişte oameni îmbrăcaţi, fără să mai rămînă loc nici măcar pentru o pisică, darămite pentru un om.

Dar străinul îşi trase liniştit căciula peste urechi, puse cîrjele pe masa lungă, se căţără peste oamenii care dormeau, se întinse şi închise ochii, fără să mai facă nici o mişcare. Îşi făcea loc printre celelalte trupuri prin forţa propriei greutăţi. Dacă vecinii săi adormiţi făceau o mişcare, trupul nou-venitului intra automat în acel minuscul spaţiu liber. Cînd simţi sub coate şi sub şolduri scîndurile priciului, omul îşi destinse muşchii şi adormi.

A doua zi dimineaţă se află că invalidul care venise cu o zi în urmă era chiar secretarul-şef pe care administraţia lagărului îl aştepta de atîta timp.

La prînz îl chemară la conducere şi spre seară îl mutară în altă baracă, cea a serviciului administrativ, unde locuiau toţi funcţionarii lagărului, proveniţi din rîndul deţinuţilor. Era o baracă neobişnuită, cu o arhitectură aparte.

Fusese construită în perioada cînd comandant al lagărului era un fost marinar, care în 1918 scufundase flota Mării Negre, la sosirea faimosului ofiţer de marină Raskolnikov[1].

Marinarul făcuse carieră pe uscat, în lagăr, iar construcţia barăcii pentru personalul administrativ era invenţia lui, un tribut adus trecutului său marinăresc. Aici, priciurile pe două etaje erau suspendate pe parîme de oţel. Oamenii atîrnau cîte patru, ca marinarii în dormitorul lor de sub punte. Pentru a fi mai rezistentă, construcţia era fixată pe o parte cu un cablu de fier lung şi gros.

De aceea, la cea mai mică mişcare a oricărui locatar al acestei barăci, toate paturile se legănau în acelaşi timp. Şi cum se întîmpla ca mai multe persoane să se mişte deodată, paturile suspendate se balansau continuu şi scîrţîiau nu prea tare, dar distinct. Legănatul şi scîrţîitul nu încetau nici o clipă, zi şi noapte. Doar în timpul apelului de seară priciurile mobile se opreau ca un pendul obosit şi amuţeau.

---

1. La ordinul vicecomisarului de marină F.F. Raskolnikov, flota Mării Negre a fost scufundată în 1918 pentru a nu cădea în mîinile germanilor.

În această baracă am făcut cunoştinţă cu Stepanov, cu Mihail Stepanovici Stepanov. Aşa îl chema pe noul secretar-şef, fără nici o adăugire de genul „zis şi", atît de răspîndită în lagăre.

De altfel, cu o zi în urmă îi văzusem plicul, dosarul personal, adus de escorta specială. Era un dosar subţirel, cu copertă verde, care începea cu obişnuitul chestionar însoţit de două fotografii numerotate – din faţă şi din profil – şi de chenarul cu amprentele digitale, care semănau cu secţiunea unui arbore în miniatură. În chestionar erau menţionate anul naşterii: 1888 – aceşti trei de opt mi se întipăriseră în minte – şi ultimul loc de muncă: Moscova, NK RKI[1]... era membru al VKP(b)[2] din 1917. La una din ultimele întrebări răspunsul era: da, mai fusese condamnat, era membru al partidului eserilor din 1905... Însemnările oficiale erau ca de obicei lapidare.

Condamnare: zece ani sau, mai precis, pedeapsă capitală comutată la zece ani.

Activitate desfăşurată în lagăr: fusese secretar-şef la Solovki mai bine de jumătate de an.

Chestionarul lui Mihail Stepanovici al nostru nu era foarte interesant. În lagăr erau mulţi comandanţi de-ai lui Kolceak şi Annenkov[3], un comandant al faimoasei Divizii sălbatice[4], o aventurieră care se dădea drept fiica lui Nikolai Romanov, celebrul hoţ de buzunare Karlov, poreclit Antreprenorul, care chiar semăna cu un antreprenor, cu chelia lui, burta uriaşă şi degetele grăsulii. Era unul dintre cei mai abili hoţi de buzunare, un adevărat maestru pe care îl arătau autorităţilor.

Mai era şi Maierovski, spărgător şi pictor, care desena tot timpul pe orice se nimerea – pe o scîndură, pe o foaie de hîrtie – unul şi acelaşi lucru: trupuri goale de femei şi bărbaţi, înlănţuite în toate poziţiile posibile de acuplare nefirească. Altceva nu era în stare să deseneze. Era fiul renegat al unei familii destul de înstărite din lumea ştiinţifică. Pentru blatari era un intrus.

Mai erau şi cîţiva conţi, cîţiva prinţi georgieni din suita lui Nicolae al II-lea.

---

1. Abreviere pentru Comisariatul poporului pentru Inspecţia muncitorească şi ţărănească.
2. Abreviere pentru Partidul Comunist Rus al Bolşevicilor.
3. Doi dintre conducătorii opoziţiei armate împotriva puterii sovietice.
4. Divizie a generalului Kornilov (1870-1918) alcătuită din tătari, osetini şi ceceni. În 1917 a încercat fără succes să ocupe Petrogradul.

Dosarul personal al lui Stepanov a fost pus într-o mapă nouă, a lagărului, şi aşezat în raftul cu litera S.

N-aş fi aflat această poveste uimitoare dacă într-o duminică n-ar fi avut loc o discuţie întîmplătoare în biroul administraţiei.

Acolo l-am văzut prima oară fără cîrje. Ţinea în mînă un baston comod, comandat, pesemne, de multă vreme la tîmplăria lagărului. Mînerul bastonului semăna cu cele din spital, era concav, nu curbat ca la bastoanele obişnuite.

Am exclamat: „oho!" şi l-am felicitat.

— Mă pun pe picioare, zise Stepanov. De fapt, n-am nici o fractură. Scorbutul e de vină.

Îşi suflecă un crac al pantalonilor lăsînd la vedere o fişie de piele vineţie care se întindea pe coapsă, în sus. Nici unul dintre noi nu zise nimic.

— Mihail Stepanovici, dar de ce eşti în lagăr?

— Cum de ce? îmi răspunse el zîmbind. Doar l-am eliberat pe Antonov[1]...

Licean din Petersburg, fiu al unui profesor de liceu, Mişa Stepanov avea şaptesprezece ani, cînd, în ajunul lui 1905, a intrat în partidul spre care îl îndemnase însuşi Dumnezeu, după moda de atunci în rîndul tinerilor intelectuali ruşi. Iluminat de faima legendară a „Voinţei poporului", partidul proaspăt format al eserilor era divizat în numeroase curente, mai mari sau mai mici. Printre ele, un loc de seamă îl ocupau eserii maximalişti, gruparea cunoscutului terorist Mihail Sokolov. Legăturile de familie l-au condus pe Mişa Stepanov spre acest grup şi în scurt timp s-a integrat cu pasiune în viaţa Rusiei subterane: întîlniri clandestine, lecţii de tir, dinamită...

În laboratoare, se obişnuia fie la îndemînă tot timpul o sticlă cu nitroglicerină, în caz că avea loc vreo arestare sau vreo percheziţie.

Într-o zi, poliţia a înconjurat un apartament conspirativ în care se aflau şapte combatanţi. Eserii, printre care şi Mişa Stepanov, au ripostat cu focuri de armă pînă li s-au terminat cartuşele. Toţi au fost arestaţi, judecaţi şi spînzuraţi, mai puţin minorul Mişa. În locul ştreangului, el a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă şi a ajuns la Schlüsselbourg, nu departe de Petersburgul natal.

Munca silnică e un regim care se schimbă în funcţie de împrejurări şi de caracterul autocratului. Pe vremea ţarului, munca silnică

1. Aleksandr Antonov, eser, organizator al revoltei de la Tambov contra bolşevicilor, mişcare cunoscută sub numele de *antonovşcina*.

pe viață însemna o condamnare de douăzeci de ani, dintre care doi ani cu lanțuri la mîini și patru ani cu lanțuri la picioare.

La Schlüsselbourg, în perioada cînd era închis și Stepanov, a fost introdusă o „noutate" importantă: ocnașii erau legați cîte doi, metoda cea mai sigură de a-i face să se certe.

Barbusse a descris într-o povestire tragedia a doi îndrăgostiți încătușați împreună, care au sfîrșit prin a se urî de moarte...

Cu ocnașii se proceda astfel de multă vreme. Alegerea partenerilor de lanț a fost invenția strălucită a unor maeștri ai genului; autoritățile penitenciare puteau să se distreze în voie, punînd în lanțuri un ins înalt cu unul scund, un sectant cu un ateu și, cel mai important, puteau să aranjeze „buchete" politice, legînd un anarhist cu un eser, un social-democrat cu un membru al partidului „Partajului negru"[1].

Ca să nu te certi cu cel cu care fuseseși încătușat, era nevoie de o enormă stăpînire de sine a amîndurora sau de admirația oarbă a celui mai tînăr și de dorința pătimașă a vîrstnicului de a oferi tovarășului său tot ce avea mai bun în suflet.

Uneori voința umană, supusă unei încercări noi, mai dură decît cea dinainte, devine și mai puternică. Se călesc și caracterul, și sufletul.

Așa au trecut anii de lanțuri din condamnarea lui Mihail Stepanov, timp în care mîinile și picioarele i-au fost încătușate.

Apoi au urmat anii de muncă silnică obișnuită: numărul și asul de caro de pe zeghe îi erau de-acum familiare, nu le mai băga în seamă.

În răstimpul acesta, Mihail Stepanov, tînărul de douăzeci și doi de ani, l-a cunoscut la Schlüsselbourg pe Sergo Ordjonikidze[2]. Sergo era un propagandist remarcabil și și-a petrecut zile în șir discutînd cu Stepanov. Întîlnirea și prietenia cu Ordjonikidze au făcut din eserul maximalist Mihail Stepanov un social-democrat bolșevic.

A crezut cu credința lui Sergo în viitorul Rusiei și în propriul său viitor. Mihail era încă tînăr și chiar dacă și-ar fi ispășit pînă la capăt condamnarea „pe viață", oricum avea să se elibereze înainte să împlinească patruzeci de ani și mai putea să slujească sub noul stindard. Avea să aștepte cei douăzeci de ani.

---

1. În 1879, organizația *Zemlia i Volia* (Pămînt și Libertate) s-a scindat în grupările: *Narodnaia Volia* (Voința poporului), cu orientare teroristă, și *Ciornii Peredel* (Partajul Negru), mișcare cu tendințe narodniciste.
2. Discipol al lui Lenin, prieten al lui Stalin și militant bolșevic. Între 1912 și 1915 a fost închis la Schlüsselbourg.

Dar aşteptarea lui a fost mult mai scurtă. Februarie 1917 a deschis porţile închisorilor ţariste şi Mihail Stepanov s-a văzut liber mult mai devreme decît se aşteptase şi se pregătise. L-a găsit pe Ordjonikidze, a intrat în partidul bolşevicilor, a participat la asaltul Palatului de iarnă şi după Revoluţia din Octombrie a terminat şcoala militară, apoi a plecat pe front în calitate de comandant roşu şi, din front în front, a urcat tot mai sus pe scara ierarhiei militare.

Pe frontul de la Tambov, al lui Antonov, comandantul de brigadă Stepanov conducea un detaşament de trenuri blindate şi o făcea nu fără succes.

„Antonovşcina" era în declin. În timpul revoltei de la Tambov împotriva Armatei Roşii se ridicaseră nişte unităţi aparte. Sătenii de prin partea locului se transformaseră brusc într-o armată regulată, avînd propriii ei comandanţi.

Spre deosebire de multe alte bande din timpul Războiului Civil, Antonov era preocupat de starea morală a unităţilor şi îşi încuraja soldaţii prin comisarii săi politici, creaţi după asemănarea celor din Armata Roşie.

Însuşi Antonov fusese judecat demult de tribunalul revoluţionar, condamnat la moarte în lipsă şi declarat în afara legii. În toate unităţile Armatei Roşii se transmisese un ordin al comandantului suprem, care cerea ca Antonov să fie împuşcat pe loc ca duşman al poporului, imediat ce e prins şi recunoscut.

„Antonovşcina" era în declin. Într-o zi însă comandantului de brigadă Stepanov i se raportă că operaţiunea regimentului VCK a fost încununată de succes deplin şi că Antonov, Antonov în persoană, a fost capturat.

Stepanov ordonă să-i fie adus prizonierul. Antonov intră şi se opri în prag. Lumina unei lămpi „liliac", atîrnată lîngă uşă, cădea pe chipul lui colţuros, dur şi inspirat.

Stepanov ordonă gardianului să iasă şi să aştepte afară. Apoi veni lîngă Antonov – era aproape cu un cap mai înalt decît el – şi-i zise:

— Saşka, tu eşti?

Fuseseră încătuşaţi împreună la Schlüsselbourg un an întreg şi nu se certaseră nici măcar o dată.

Stepanov îl îmbrăţişă pe prizonierul legat şi se sărutară.

Apoi rămase pe gînduri, păşind tăcut prin vagon, în timp ce Antonov zîmbea trist, privindu-şi vechiul prieten. Stepanov îi povesti despre ordinul care, de altfel, nu era o noutate pentru prizonier.

— Nu pot să te împuşc şi n-o să te împuşc, îi zise Stepanov, cînd părea să fi găsit o soluţie. O să găsesc o posibilitate să te eliberez. Dar, la rîndul tău, să-mi dai cuvîntul tău că vei dispărea şi că vei renunţa să lupţi împotriva Puterii sovietice. Oricum această mişcare e sortită eşecului. Dă-mi cuvîntul tău, cuvîntul tău de onoare.

Antonov, care se afla într-o situaţie mai puţin complicată – înţelegea prea bine chinurile morale prin care trecea camaradul său de ocnă –, îşi dădu cuvîntul de onoare. Escorta îl duse înapoi.

Tribunalul era convocat pentru a doua zi, dar peste noapte Antonov a evadat. În loc să-l judece încă o dată pe Antonov, tribunalul l-a condamnat pe şeful gărzii care repartizase prost santinelele, permiţînd astfel evadarea unui criminal atît de periculos. Printre membrii tribunalului se numărau însuşi Stepanov şi fratele lui. Şeful gărzii a fost acuzat şi condamnat la un an de închisoare cu suspendare pentru dispunerea greşită a posturilor de pază.

Cum a fost posibil ca Stepanov să nu ştie că Antonov era un fost deţinut politic? În scurtul răstimp petrecut pe frontul din Tambov, Mihail Stepanov n-apucase să vadă cel mai important manifest al lui Antonov pe care scria: „Eu, vechi membru al «Voinţei poporului», mi-am petrecut mulţi ani în închisorile ţariste. N-am nimic în comun cu conducătorii voştri, Lenin şi Troţki, care nu au cunoscut altceva decît exilul. Eu am fost pus în lanţuri..." etc. Stepanov avea să afle de acest manifest mult mai tîrziu.

Atunci însă i se părea că totul s-a sfîrşit şi că putea să aibă conştiinţa împăcată şi faţă de Antonov, căruia îi salvase viaţa, şi faţă de Puterea sovietică, căci odată cu dispariţia lui Antonov, se punea capăt şi „antonovşcinei".

Dar lucrurile n-au stat aşa. Lui Antonov nu-i trecea prin cap să se ţină de cuvînt. El şi-a făcut din nou apariţia, stîrnind entuziasmul trupelor sale de „verzi", şi luptele au izbucnit cu puteri înnoite.

— Atunci am încărunţit, îmi zise Stepanov. Chiar atunci.

În curînd comanda generală a fost preluată de Tuhacevski şi măsurile lui energice de lichidare a „antonovşcinei" au fost încununate de succes deplin: satele cele mai înverşunate au fost nimicite cu focuri de artilerie. „Antonovşcina" îşi trăia ultimele zile. Antonov însuşi zăcea într-un lazaret, bolnav de tifos exantematic. Cînd călăreţii Armatei Roşii au încercuit lazaretul, fratele lui l-a ucis cu un foc de armă pe patul de spital, după care s-a împuşcat şi el. Aşa a murit Aleksandr Antonov.

Războiul Civil s-a încheiat. Stepanov a fost demobilizat şi pus la ordinele lui Ordjonikidze, pe atunci comisar al poporului la Inspecţia muncitorească şi ţărănească. Membru de partid din 1917, Stepanov s-a angajat în acest comisariat pe postul de secretar-şef.

Era în anul 1924. A lucrat acolo un an, doi, trei, pînă cînd, spre sfîrşitul celui de-al treilea an, a început să observe că e supravegheat. Cineva îi umbla prin hîrtii şi prin corespondenţă.

Stepanov şi-a petrecut multe nopţi fără să închidă un ochi. Rememora fiecare pas făcut în viaţă, fiecare zi trăită. Totul era cît se poate de limpede, mai puţin istoria cu Antonov. Dar acesta era mort. Iar Stepanov nu-i spusese niciodată nimic fratelui său.

Nu după multă vreme l-au chemat la Lubianka, unde un anchetator cu grad mare în CEKA l-a întrebat fără grabă: nu cumva el, Stepanov, în timpul războiului, cînd era comandant al Armatei Roşii, l-a eliberat pe Aleksandr Antonov, care fusese făcut prizonier?

Stepanov a spus adevărul. Şi toate misterele s-au dezlegat.

A reieşit că în acea noapte de vară, la Tambov, Antonov nu evadase singur. De altfel şi fusese capturat împreună cu unul dintre ofiţerii săi. Acesta, după moartea lui Antonov, a fugit în Orientul Îndepărtat, a trecut graniţa la atamanul Semionov şi de acolo a mai intrat de cîteva ori în ţară ca să comită acte de sabotaj. A fost prins şi închis la Lubianka, unde a început să „coopereze". În spovedania lui amănunţită, redactată în celula sa izolată, a menţionat că în cutare an fusese făcut prizonier împreună cu Antonov şi că evadase în aceeaşi noapte împreună cu el. Antonov nu-i spusese nimic, dar el, ca expert militar, ca ofiţer ţarist, credea că aici avusese loc un act de trădare din partea comandamentului roşu. Aceste cîteva rînduri din cronica unei vieţi încurcate şi confuze au fost verificate. S-a găsit procesul-verbal al şedinţei de tribunal, în care Greşnev, şeful gărzii, primise condamnarea de un an cu suspendare pentru dispunerea greşită a santinelelor.

Unde era acum Greşnev? Au fost cercetate arhivele militare: fusese demobilizat de mult, trăia în satul lui natal, muncea la cîmp. Era însurat, avea trei copii mici şi locuia într-un cătun de lîngă Kremenciug. Greşnev a fost arestat imediat şi dus la Moscova.

Dacă Greşnev ar fi fost arestat în timpul Războiului Civil, poate că şi-ar fi dat şi viaţa, dar nu şi-ar fi trădat comandantul. Doar că timpul trecuse, ce-i mai păsa lui de război şi de comandantul lui, Stepanov? Avea trei copii, unul mai mic ca altul, nevastă tînără şi

toată viaţa înainte. Greşnev a povestit că executase solicitarea lui Stepanov, de fapt nu solicitarea, ci ordinul personal al acestuia, conform căruia evadarea ar fi fost, chipurile, în folosul cauzei, iar comandantul îi promisese că n-o să fie judecat.

Pe Greşnev l-au lăsat în pace şi au trecut la Stepanov. L-au judecat şi l-au condamnat la moarte, apoi pedeapsa i-a fost comutată în zece ani de lagăr şi l-au dus la Solovki...

În vara lui 1933 treceam prin piaţa Strastnaia. Puşkin încă nu traversase piaţa şi stătea la capătul, mai bine zis, la începutul străzii Tverskaia[1], acolo unde-l pusese Opekuşin, care ştia ce înseamnă armonia arhitecturală între piatră, metal şi cer. Cineva m-a împuns de la spate cu bastonul. M-am întors: era Stepanov! Fusese pus în libertate de mult şi acum lucra ca director al aeroportului. Bastonul era acelaşi.

— Tot mai şchiopătezi?

— Da. Sechelele scorbutului. În termeni medicali asta se numeşte contractură.

1959

Zisşi Berdî

O anecdotă transformată într-un simbol mistic... O realitate vie, pentru că oamenii îl tratau pe sublocotenentul Kije ca pe o persoană reală. Multă vreme n-am receptat ca fapt adevărat tot ce ne-a povestit atît de bine Iuri Tînianov. Istoria uimitoare din vremea ţarului Pavel I era pentru mine doar o născocire genială, gluma răutăcioasă a unui demnitar trîndav al epocii de atunci, care se transformase, prin voinţa scriitorului, într-o mărturie strălucită a trăsăturilor unei domnii notabile. Santinela din povestirea lui Leskov este o istorie în acelaşi plan, care confirmă continuitatea moravurilor autocraţiei. Dar faptul în sine al unei greşeli într-un înscris mi-a trezit îndoieli – pînă în 1942.

Evadarea a fost descoperită de locotenentul Kurşakov în gara din Novosibirsk. Au scos toţi deţinuţii din *teplușki* şi sub ploaia măruntă

1. Monumentul lui Puşkin, realizat de sculptorul A.M. Opekuşin, a fost mutat în 1950 din locul menţionat de Şalamov în partea opusă a pieţei care poartă numele poetului.

şi rece s-au apucat să-i numere, strigîndu-i după listă, cu nume, articol şi durata pedepsei, dar totul a fost în zadar. Erau 38 de rînduri de cîte cinci persoane, iar în rîndul al 39-lea se afla un singur om, nu doi, cum fuseseră la plecare. Kurşakov blestema clipa cînd acceptase să preia convoiul fără dosarele personale, doar pe baza listei, unde sub cifra 60 figura deţinutul evadat. Lista era uzată şi pe deasupra nu putea fi ferită de ploaie. Din pricina emoţiei, Kurşakov abia descifra numele scrise, literele se întindeau pe hîrtie. Numărul 60 nu era. Deja fusese străbătut jumătate de drum. Asemenea pierderi erau sancţionate sever şi Kurşakov îşi lua de-acum adio de la epoleţi şi de la raţia de ofiţer. Se temea şi să nu fie trimis pe front. Era al doilea an de război şi Kurşakov avea norocul să slujească în trupele de escortă. Îşi cîştigase reputaţia de ofiţer conştiincios şi corect. De zeci de ori condusese convoaie, mari şi mici, condusese şi trenuri militare, făcuse parte din escorte speciale şi niciodată nu avusese vreun evadat. Primise chiar şi medalia „Pentru merite militare": asemenea medalii se dădeau şi în zonele depărtate din spatele frontului.

Kurşakov şedea în vagonul unde se instalase escorta şi cu mîini tremurătoare, alunecoase din pricina ploii, cerceta conţinutul pachetului cu ghinion: certificatul pentru aprovizionarea cu alimente, scrisoarea închisorii adresată lagărului unde ducea convoiul şi lista, lista, lista... Din toate hîrtiile, din toate rîndurile, el vedea doar cifra 192. Iar 191 de deţinuţi stăteau zăvoriţi în vagoanele închise ermetic. Oamenii uzi pînă la piele înjurau şi, scoţîndu-şi vestoanele şi paltoanele, se chinuiau să le usuce în curentul de aer care trecea prin crăpătura din uşile vagonului.

Kurşakov era dezorientat, copleşit de evadarea deţinutului. Soldaţii din escortă, care acum erau în afara serviciului, tăceau speriaţi într-un colţ al vagonului, iar chipul plutonierului Lazarev, adjunctul lui Kurşakov, reflecta alternativ tot ce exprima faţa şefului său: neputinţă, frică...

— Ce să fac? întrebă Kurşakov. Ce să fac?

— Dă încoace lista...

Kurşakov îi întinse cîteva foi de hîrtie mototolite, prinse cu un bold.

— Numărul 60, citi Lazarev. Zisşi Berdî, articolul 162, condamnare pe zece ani. Un hoţ, adăugă el, oftînd. Un hoţ, o fiară.

Contactul permanent cu lumea hoţilor îi învăţase pe cei din escortă să folosească argoul blatarilor, vocabularul lor, în care „fiare"

erau numiţi locuitorii din Asia Centrală, din Caucaz şi de dincolo de Caucaz.

— O fiară, întări Kurşakov, şi cu siguranţă nu ştie să vorbească ruseşte. Precis doar a mormăit ceva la apeluri. O să ni se ia pielea, frate, din cauza lui... – Kurşakov îşi apropie lista de ochi şi citi cu ură: Berdî...

— Poate n-o să ne-o ia..., rosti Lazarev cu voce fermă, iar ochii strălucitori şi scormonitori îşi îndreptară privirea în sus: Am o idee.

Îi şopti ceva lui Kurşakov la ureche.

Locotenentul clătină neîncrezător din cap:

— N-o să iasă nimic...

— Putem încerca, spuse Lazarev. Doar se dau lupte... E război.

— Atunci dă-i drumul, încuviinţă Kurşakov. Mai stăm două zile aici, am aflat la gară.

— Dă-mi bani, spuse Lazarev.

Spre seară se întoarse.

— Un turkmen, îi spuse lui Kurşakov.

Kurşakov se duse la vagoane, deschise uşa primei *teplușka* şi întrebă deţinuţii dacă e cineva care să ştie măcar cîteva cuvinte în turkmenă. Îi răspunseră că nu şi Kurşakov nu merse mai departe. Mută pe unul dintre deţinuţi cu bagaje cu tot în *teplușka* din care fugise evadatul, iar în primul vagon cei din escortă îmbrînciră un bărbat răguşit în zdrenţe care striga ceva important şi îngrozitor într-o limbă de neînţeles.

— L-au prins, blestemaţii, spuse un deţinut înalt, făcîndu-i loc fugarului. Acesta îmbrăţişă picioarele deţinutului înalt şi începu să plîngă.

— Gata, ajunge, mă auzi? spunea cel înalt cu o voce răguşită.

Fugarul bălmăjea repede tot felul de cuvinte.

— Nu înţeleg, frate, îi zise cel înalt. Uite, bea nişte supă, mi-a mai rămas în gamelă.

Fugarul bău supa şi adormi. Dimineaţa începu din nou să ţipe şi să plîngă, sări din vagon şi se aruncă la picioarele lui Kurşakov. Soldaţii din escortă îl alungară înapoi în vagon şi pînă la sfîrşitul drumului fugarul stătu culcat sub paturi, ieşind doar cînd se împărţea mîncarea. Tăcea şi plîngea.

Predarea convoiului se încheie cu bine pentru Kurşakov. După ce dădu drumul la cîteva înjurături la adresa închisorii care trimisese convoiul fără dosare personale, comandantul de serviciu ieşi să preia

convoiul şi începu apelul după listă – 59 de oameni trecură de-o parte, dar al 60-lea nu apăru.

— Ăsta e fugarul, spuse Kurşakov. Mi-a scăpat la Novosibirsk, da' l-am găsit. În piaţă. Ne-a dat ceva bătaie de cap pînă l-am prins. O să vi-l arăt. O fiară, nu înţelege o boabă ruseşte.

Kurşakov îl scoase de umăr pe Berdî. Închizătoarele puştilor clănţăniră şi Berdî intră în lagăr.

— Cum îl cheamă?

— Uite aici, şi Kurşakov îi arătă lista.

— Zisşi Berdî, citi comandantul. Articolul 162, condamnare pe zece ani. Fiară, fiară, da' combativ...

Comandantul scrise cu mînă fermă în dreptul numelui Berdî: „Înclinat spre evadare, a încercat să fugă în timpul transferului".

O oră mai tîrziu a fost chemat. Berdî sări bucuros în picioare, credea că se va lămuri totul şi o să fie eliberat pe dată. Alerga vesel în faţa soldatului din escortă.

L-au dus în capătul curţii, la o baracă înconjurată cu trei rînduri de sîrmă ghimpată, l-au împins prin uşa cea mai apropiată de unde venea larmă de glasuri.

— O fiară, fraţilor...

L-am întîlnit pe Berdî în spital. Acum vorbea un pic ruseşte şi povestea că în urmă cu trei ani, într-o piaţă din Novosibirsk, un soldat rus – Berdî credea că era o patrulă – încercase îndelung să discute cu el. Soldatul l-a dus pe turkmen în gară, pentru verificarea identităţii. Soldatul i-a rupt documentele şi l-a băgat îmbrîncindu-l în vagonul cu deţinuţi. Numele adevărat al lui Berdî era Toşaev, era ţăran dintr-un aul îndepărtat de lîngă Ceardjou. În căutarea hranei şi a unei slujbe, ajunsese în Novosibirsk însoţit de un consătean care ştia ruseşte. În piaţă, companionul său dispăruse nu se ştie pe unde.

Mi-a mai povestit că a înaintat cîteva petiţii, dar n-a primit nici un răspuns. Pentru că nu apăruse nici un fel de dosar personal, era trecut în grupul „neîndosariaţilor", adică a persoanelor încarcerate fără documente. Mi-a mai spus şi că se obişnuise să răspundă la numele de Zisşi, că voia acasă, că aici era frig, că boleşte adesea, că a scris acasă, dar n-a primit nici o scrisoare, poate, pentru că îl mută mereu dintr-un loc în altul.

Berdî Zisşi învăţase să vorbească bine ruseşte, dar în aceşti trei ani nu se deprinsese să mănînce cu lingura. Apuca gamela cu ambele mîini, supa era doar călduţă, n-avea cum să-i frigă nici degetele, nici buzele... Berdî bea supa, iar ce rămînea pe fundul gamelei aduna cu

degetele... Şi casa o mînca tot ajutîndu-se cu degetele, după ce punea lingura de-o parte. Era distracţia întregului salon. După ce mesteca o bucăţică de pîine, Berdî o transforma într-un aluat, îl rostogolea prin cenuşa scoasă din sobă. Frămînta bine aluatul, făcea din el o bilă pe care apoi o sugea. Era ca un fel de „haşiş", de „marijuana", de „opium". Nimeni nu rîdea de erzaţul acesta, fiecare încercase nu o dată să mărunţească frunze de mesteacăn sau rădăcină de coacăz şi să le fumeze în loc de mahorcă.

Berdî s-a mirat că am înţeles imediat fondul problemei: greşeala unei dactilografe, care a numerotat porecla persoanei care se afla pe listă în poziţia 59, dezordinea şi confuzia care domneau în plecările din închisori a convoaielor pe vreme de război, frica slugarnică a de-alde Kurşakov şi Lazarev în faţa şefilor...

Dar exista un om viu: numărul 59. Ar fi putut el să spună că porecla „Berdî" îi aparţine? Ar fi putut, firește. Dar fiecare se distrează în felul lui. Oricine e mulţumit să vadă neliniște şi panică în rîndul autorităţilor. Doar un „fraier" poate să îndrepte autorităţile pe drumul adevărului, nu un infractor. Iar numărul 59 era hoţ.

1959

Protezele

Izolatorul lagărului era vechi-străvechi. Aveai impresia că un pumn în peretele de lemn al carcerei îl dă jos, că izolatorul se face praf, că bîrnele se rostogolesc care încotro. Dar izolatorul nu se prăbuşea şi şapte carcere îl serveau cu credinţă. Orice cuvînt rostit mai tare îl auzeau, firește, toţi vecinii. Însă toţi încarceraţii se temeau de pedepse. Gardianul de serviciu desena cu creta o cruce pe uşă şi în celula respectivă nu se mai aducea hrană caldă. Desena două cruci şi nu se mai dădea nici pîine. Era o carceră destinată delictelor din lagăr: toţi cei suspectaţi de ceva mai grav erau duşi la Direcţie.

Acum fuseseră brusc arestaţi pentru prima oară toţi şefii serviciilor din lagăr, şefii din rîndul deţinuţilor. Era în pregătire un dosar voluminos, un proces în cadrul lagărului. La ordinul cuiva.

Şi iată că noi toţi, şase la număr, stăteam în picioare în coridorul îngust al izolatorului, înconjuraţi de soldaţii din escortă, simţind şi înţelegînd un singur lucru: că eram din nou prinşi în dinţii aceleiaşi

maşinării de acum cîţiva ani, că vom afla motivul doar mîine, nu mai devreme...

Ne-au dezbrăcat pînă la lenjeria de corp şi ne-au băgat pe fiecare în cîte o celulă separată. Magazionerul a notat lucrurile date la păstrare şi le-au îndesat în saci, au prins de ei tăbliţe, au scris ce trebuia. Anchetatorul – îi ştiam numele, Pesniakevici – conducea „operaţia".

Primul era în cîrje. Se aşeză pe o bancă lîngă lanternă, îşi puse cîrjele pe jos şi începu să se dezbrace. Ieşi la iveală un corset de oţel.

— Să-l scot?

— Bineînţeles.

Omul începu să-şi dezlege sforile corsetului şi anchetatorul Pesniakevici se aplecă să-l ajute.

— Vrei să mă dai de gol, bătrîne prieten? întrebă omul, dînd expresiei „a da de gol" sensul argotic, nejignitor, al blatarilor.

— Te-am recunoscut, Pleve.

Omul în corset era Pleve, care răspundea de croitoria lagărului. Era un post important, cu douăzeci de meşteri care munceau la comandă, chiar şi pentru civili, cu aprobarea conducerii.

Omul gol se răsuci pe bancă, iar corsetul de oţel îi căzu. Începu notarea obiectelor predate.

— Cum să numesc chestia asta? îl întrebă pe Pleve magazionerul izolatorului.

— Proteză de oţel, corset, răspunse omul gol.

Anchetatorul Pesniakevici se duse ceva mai încolo, iar eu l-am întrebat pe Pleve:

— Chiar îl cunoşti dinainte pe sticletele ăsta?

— Păi cum nu? răspunse Pleve cu asprime. Mama lui ţinea un bordel pe care îl frecventam. Încă de pe vremea lui Nicolae Sîngerosul[1].

Din capătul coridorului apăru Pesniakevici cu patru soldaţi. Aceştia îl luară pe Pleve de picioare şi de mîini şi-l duseră în celulă. Zăvorul ţăcăni.

Următorul a fost Karavaev, şeful de la grajduri. Fost soldat al lui Budionnîi[2], îşi pierduse mîna în timpul Războiului Civil. Karavaev bătu cu proteza de fier în masa ofiţerului de serviciu.

---

1. Este vorba despre ţarul Nicolae al II-lea (1868-1918), numit şi „Sîngerosul" pentru masacrul demonstranţilor din 9 ianuarie 1905 (Duminica sîngeroasă).
2. Semion Mihailovici Budionnîi (1883-1973), comandant militar sovietic, a organizat unităţile Cavaleriei Roşii din regiunea Donului, cunoscută ca Armata I de cavalerie.

— Sînteţi nişte javre.

— Ia-ţi fierul de aici. Dă încoace braţul.

Karavaev îşi flutură proteza detaşată, dar soldaţii se năpustiră pe cavalerist şi îl îmbrînciră în celulă. Înjurături ingenioase de mamă se auziră pînă la noi.

— Ascultă aici, Mînă de fier, îi spuse şeful izolatorului, pentru gălăgie te lăsăm fără hrană caldă.

— Du-te la dracu' cu hrana ta caldă!

Şeful izolatorului scoase din buzunar o bucată de cretă şi însemnă uşa celulei lui Karavaev cu o cruce.

— Şi acum cine mai semnează că şi-a predat mîna?

— N-o să semneze nimeni. Bifează în dreptul numelui, ordonă Pesniakevici.

Îi venise rîndul lui Jitkov, doctorul nostru. Un bătrîn surd care îşi predă cornetul acustic. Următorul a fost colonelul Panin care răspundea de atelierul de tîmplărie. Un proiectil îi sfărîmase piciorul în Prusia Orientală în timpul războiului cu Germania. Era un tîmplar excelent şi odată îmi povestise că în familiile aristocrate copiii învăţau o meserie, o meserie manuală. Bătrînul Panin îşi desfăcu proteza şi se duse în celula lui sărind într-un picior.

N-am mai rămas decît doi: Şor, Grişa Şor, brigadierul-şef, şi cu mine.

— Ia te uită ce bine merg lucrurile, remarcă Grişa, cuprins de veselia nervoasă a deţinutului. Unul îşi dă braţul, altul – piciorul, iar eu îmi dau ochiul.

Şi Grişa îşi scoase cu abilitate ochiul stîng de porţelan şi mi-l arătă în palmă.

— Tu ai un ochi artificial? m-am mirat eu. Nu mi-am dat seama pînă acum.

— N-ai spirit de observaţie. Dar şi ochiul s-a potrivit bine, am avut noroc.

În timp ce era notat ochiul lui Grişa, şeful izolatorului se înveseli şi nu se putu abţine să nu chicotească.

— Deci unul îşi dă mîna, altul – piciorul, al treilea – urechea, al patrulea – spinarea, iar ăsta îşi lasă aici ochiul. Adunăm toate părţile corpului. Şi tu ce ne dai? mă întrebă cercetîndu-mă cu atenţie aşa gol cum eram. Tu ce ne dai? Ne dai sufletul?

— Nu, am răspuns. Sufletul nu vi-l dau.

1965

Alergînd după fumul locomotivei

Da, acesta era visul meu: să aud şuierul locomotivei, să-i văd fumul alb aşternîndu-se pe taluzul terasamentului de cale ferată.

Aşteptam fumul alb, aşteptam o locomotivă vie.

Ne tîram extenuaţi şi nu ne încumetam să ne dăm jos buşlaturile şi scurtele de blană; mai aveam doar cincisprezece kilometri pînă acasă, la barăci. Dar ne era frică să ne aruncăm hainele în drum, să le aruncăm în şanţ şi să o luăm la fugă, să mergem la pas, să ne tîrîm, să ne eliberăm de cumplita lor povară. Ne temeam să ne lepădăm buşlaturile; în cîteva minute, noaptea de iarnă le-ar fi transformat într-un tufiş îngheţat de pin pitic, într-o piatră îngheţată. Noaptea nu le-am mai fi găsit niciodată, li s-ar fi pierdut urma în taigaua hibernală, la fel cum vara îţi pierdeai pufoaica printre tufele de pin, dacă n-o agăţai sus, în vîrf, ca pe un jalon, un jalon al vieţii. Ştiam că fără buşlaturi şi fără scurtele îmblănite nu ne vom salva. Şi ne tîram, tot mai vlăguiţi cu fiecare pas, încălzindu-ne cu propria sudoare şi simţind că, o clipă să ne fi oprit din mers, frigul de moarte ne-ar fi pătruns în trupul sleit de puteri, care îşi pierduse funcţia esenţială: să fie o sursă de căldură, acea căldură elementară, capabilă să nască dacă nu speranţă, măcar ură.

Ne tîram cu toţii - liberi şi deţinuţi deopotrivă. Şoferului i se terminase benzina şi rămăsese să aştepte ajutoarele pe care urma să le chemăm noi. Rămăsese acolo, făcîndu-şi foc din singurele lemne uscate pe care le avea la îndemînă: bornele kilometrice de pe marginea şoselei. Salvarea şoferului putea să însemne moartea altor camioane, căci acesta adunase toate bornele, le făcuse bucăţi şi le pusese pe focul care ardea cu flacără mică, dar salutară. Şoferul stătea aplecat deasupra flăcării şi mai arunca din cînd în cînd un băţ sau o aşchie în foc. Nu-i trecea prin cap să se încălzească, să se mai dezmorţească. Nu dorea decît să-şi salveze viaţa... Dacă şi-ar fi părăsit camionul şi s-ar fi tîrît împreună cu noi prin pietrele reci şi ascuţite de pe drumul acela de munte, dacă şi-ar fi părăsit încărcătura, ar fi fost condamnat. Şoferul aştepta şi noi ne tîram după ajutor.

Mă tîram, încercînd să evit orice gînd de prisos - gîndurile erau ca mişcările -, energia nu trebuia consumată pe nimic altceva decît ca să te agăţi cu unghiile, să avansezi, să-ţi tîrăşti propriul corp înainte pe acel drum nocturn de iarnă.

Şi cu toate acestea, pe gerul de minus cincizeci de grade, respiraţia noastră părea fumul unei locomotive. Zadele argintii din taiga aduceau cu rotocoalele de fum ţîşnind din coşul unei locomotive. Pîcla albă care acoperea cerul şi ne umplea noaptea părea şi ea tot fumul unei locomotive, fumul din visul meu de-a lungul anilor. Ce auzeam în această linişte albă nu era vîjîitul vîntului, ci o frază muzicală venită din cer şi o voce omenească melodioasă, clară, ce răsuna în aerul glacial, chiar deasupra noastră. Fraza muzicală era o halucinaţie, un miraj sonor, avea în ea ceva din fumul de locomotivă care umplea defileul meu. Vocea umană nu era decît o prelungire, prelungirea logică a acelui miraj muzical de iarnă.

Dar am descoperit că nu doar eu auzeam acel glas. Îl auzeau toţi cei care se tîrau alături de mine. Îngheţau de frig, aproape nu mai aveau forţă să înainteze. Vocea din cer avea ceva dincolo de speranţă, dincolo de înaintarea noastră de broaşte ţestoase spre viaţă. Glasul din cer repeta: „Transmitem un comunicat al agenţiei TASS. Cei cincisprezece medici... Acuzaţi ilegal, sînt complet nevinovaţi, declaraţiile lor au fost obţinute prin metode de anchetă inadmisibile şi strict interzise de legislaţia sovietică".

Medicii au fost eliberaţi. Asta da noutate! Dar cum rămîne cu corespondenţa Lidiei Timaşuk[1] şi cu decorarea ei? Dar cu ziarista Elena Kononenko, care ridicase în slăvi vigilenţa şi pe eroina acestei vigilenţe, vigilenţa întruchipată, personificată, o vigilenţă dată de exemplu unei lumi întregi?

Moartea lui Stalin nu produsese asupra noastră, oameni cu multă experienţă, impresia cuvenită.

Încă se mai auzea muzica divină, cînd ne-am reluat mersul din greu. Nimeni nu scosese un cuvînt – fiecare digera noutatea de unul singur.

Se vedeau de-acum licărind luminile aşezării. În întîmpinarea celor care soseau abia mişcîndu-şi picioarele ieşeau nevestele, subalternii şi superiorii. Mie nu mi-a ieşit nimeni înainte – a trebuit să mă tîrăsc singur pînă la baracă, pînă în cameră, pînă în pat, să fac focul şi să încălzesc soba metalică. După ce m-am dezmorţit, am băut apă fierbinte, încălzită într-o cană direct în sobă, pe lemnele

1. Autorul se referă la procesul „halatelor albe" început în ianuarie 1953 împotriva unor medici evrei, acuzaţi de asasinarea unor personalităţi. Lidia Timaşuk, ea însăşi medic, a demascat aşa-zisul complot.

care ardeau, m-am îndreptat de spate în faţa focului, simţind lumina caldă care îmi mîngîia faţa – nu-mi degerase toată pielea de pe faţă, mai rămăseseră petice, bucăţele, părţi neatinse –, şi am luat o hotărîre.

A doua zi am făcut o cerere de eliberare din serviciu[1].

— Eliberarea e în mîna lui Dumnezeu, mi-a spus în zeflemea şeful raionului, a luat totuşi cererea şi a trimis-o cu următorul curier.

„Sînt în Kolîma de şaptesprezece ani. Vă rog să mă eliberaţi din serviciu. În calitate de fost deţinut, nu beneficiez de nici un drept de vechime în muncă şi nici de sporuri. Cheltuielile pe care statul le suportă cu eliberarea mea sînt aproape nesemnificative. Vă rog să-mi aprobaţi cererea." Două săptămîni mai tîrziu am primit răspunsul: era un refuz fără nici o explicaţie. Am scris imediat o contestaţie procurorului, cerîndu-i să intervină etc.

Era esenţial ca atunci cînd se ivea o speranţă, oricît de mică ar fi fost, să înlături sau să sfărîmi toate cătuşele juridice, astfel încît formalităţile şi hîrţoagele să nu fie o piedică. Corespondenţa mea era mai degrabă inutilă. Dar dacă deodată...

La club au dat jos portretele lui Beria, iar eu scriam cerere după cerere... Arestarea lui Beria nu-mi dădea mai multe speranţe. Evenimentele acelea se derulau cumva de sine şi eu nu percepeam cu claritate legătura lor secretă cu destinul meu. Nu la Beria îmi stătea mie gîndul atunci.

Procurorul a răspuns după două săptămîni. Era un procuror care ocupase o funcţie înaltă în Direcţia vecină, dar fusese demis şi transferat în fundătura aceea. Soţia lui făcea comerţ cu maşini de cusut pe care le vindea de zece ori mai scump – apăruse pînă şi un articol pe tema aceasta. Procurorul încercase să se apere cu arma cea mai obişnuită: îl denunţase pe Azbukin, ordonanţa şefului Direcţiei, că face trafic cu mahorcă printre deţinuţi, cu zece ruble ţigara. Iar mahorca o primeşte în coletele trimise de pe Continent cu avionul, aproape în regim de curier diplomatic, la un tarif special pentru bagajele superiorilor, dacă nu chiar gratis. La şeful Direcţiei luau zilnic masa cîte douăzeci de persoane, şi nici salariul polar, nici sporul de vechime n-ar fi putut să acopere cheltuielile cu vinurile şi cu fructele. Şeful Direcţiei era un familist tandru, tată a doi copii. Toate veniturile proveneau din vînzarea mahorcii: zece ruble o ţigară

1. La acea dată, Şalamov îşi ispăşise condamnarea şi muncea ca felcer, angajat liber. Nu putea însă părăsi postul fără o aprobare specială.

rulată manual. O *vosmuşka* cuprindea tutun cît să intre în opt cutii de chibrituri şi se puteau răsuci şaizeci de ţigări. Şase sute de ruble *vosmuşka* de cincizeci de grame. Merita osteneala.

Procurorul care apelase la această metodă de îmbogăţire a fost demis imediat şi mutat la noi, într-un colţ uitat de lume. Veghea la respectarea legii, răspundea fără întîrziere la scrisori, animat de ura faţă de superiori, înverşunat în lupta cu autorităţile.

Am făcut o a doua cerere: „Dat fiind refuzul de eliberare din serviciu, anexez la cererea de faţă nota informativă a procurorului...".

Două săptămîni mai tîrziu am primit alt refuz. Fără nici o motivaţie. Ca şi cum aş fi cerut un paşaport, situaţie în care nu se explică motivul refuzului.

M-am adresat procurorului regional, al regiunii Magadan, şi mi s-a răspuns că am dreptul să fiu eliberat şi să părăsesc localitatea. Lupta forţelor superioare intrase într-o fază nouă. Fiecare viraj lăsa urme sub forma a nenumărate ordine, clarificări şi aprobări. Se căuta cam la întîmplare o oarecare corelare a lor, cererile mele nimeriseră „la ţanc", cum ziceau blatarii. „Ţancul" timpului?

După alte două săptămîni am mai primit un refuz. Fără nici o motivaţie. Şi deşi i-am scris în repetate rînduri scrisori lacrimogene şefului meu, felcerul Ţapko, şeful Serviciului sanitar al Direcţiei, nici de la el n-a venit vreun răspuns.

De la sectorul meu pînă la Direcţie, unde se afla şi secţia medicală cea mai apropiată, erau trei sute de kilometri.

Mi-am dat seama că se impunea o întîlnire între patru ochi. Şi întîmplarea a făcut ca Ţapko să vină într-o zi împreună cu noul şef al lagărelor. Mi-a promis multe, cîte şi mai cîte, pînă şi eliberarea.

— Te rezolv la întoarcere. Dar mai rămîi iarna asta. Şi pleci la primăvară.

— Nu. Chiar dacă nu mi se aprobă demisia, tot plec din secţia dumneavoastră.

Ne-am despărţit. August devenea treptat septembrie. Peştii nu mai mergeau în susul pîraielor. Mie însă nu-mi ardea nici de vîrşe, nici de exploziile în urma cărora peştele ieşea la suprafaţă, iar burţile albe ale gorbuşelor şi somonilor se legănau pe valurile rîurilor ce le duceau spre limanuri, unde putrezeau şi se descompuneau.

Trebuia să se ivească o ocazie. Şi ocazia se ivi. Comandantul Direcţiei drumurilor în persoană, inginerul-colonel Kondakov, veni să inspecteze raionul nostru. Îşi petrecu noaptea în izba comandantului

raional. M-am grăbit într-acolo, temîndu-mă să nu se fi culcat, şi am bătut la uşă.

— Intră.

Kondakov stătea la masă, cu tunica descheiată, frecîndu-şi gîtul alb şi rotund pe care gulerul lăsase o urmă roşie de jur-împrejur.

— Sînt felcerul raionului. Permiteţi-mi să mă adresez dumneavoastră într-o chestiune personală.

— Nu discut cu nimeni în deplasare.

— Am prevăzut acest lucru, i-am răspuns cu răceală şi calm. V-am scris o cerere. Iată plicul: conţine tot ce am de spus. Vă rog să citiţi cînd veţi considera de cuviinţă.

Jenat, Kondakov renunţă să-şi mai facă de lucru cu gulerul tunicii. Era totuşi inginer, un om cu studii superioare, chiar dacă tehnice.

— Luaţi loc. Spuneţi-mi despre ce e vorba.

M-am aşezat şi i-am relatat toată povestea.

— Dacă lucrurile stau aşa cum spuneţi, vă promit că vă eliberez din funcţie imediat ce mă întorc la Direcţie. Peste vreo zece zile.

Şi Kondakov îşi notă numele meu într-un carneţel minuscul.

După zece zile am primit un telefon de la Direcţie. Erau nişte prieteni – dacă prieteni se puteau numi ce aveam eu acolo. Sau doar nişte curioşi, spectatori, nu actori, care, ore în şir, ani la rînd, urmăresc în linişte cum peştele se zbate să iasă din vîrşa găurită, cum vulpea îşi roade laba ca să scape din capcană. Ei urmăresc acest spectacol, fără să încerce să slăbească capcana şi să dea drumul vulpii. Urmăresc pur şi simplu lupta animalului şi a omului.

Am cerut să trimit o telegramă telefonică de la raion la Direcţie, pe cheltuiala mea. L-am implorat pe comandantul raionului să-mi dea voie... Dar nici un răspuns.

Începuse iarna kolîmiană. Gheaţa acoperise pîraiele şi doar ici-colo, pe la repezişuri, apa curgea, gonea, trăia, fumegînd ca aburul locomotivei.

Trebuia să mă mişc repede, cît mai repede.

— Trimit un bolnav grav la Direcţie, i-am raportat comandantului.

Bolnavul avea o stomatită ulceroasă avansată pe un fond de malnutriţie şi avitaminoză, uşor de confundat cu difteria. Aveam dreptul să facem acest gen de transferuri, mai mult chiar, eram obligaţi. Ne-o cereau dispoziţiile, legea şi conştiinţa.

— Şi cine-l însoţeşte?

— Eu.

— Chiar tu?

— Da. Închidem punctul sanitar o săptămînă.

Mai fuseseră asemenea cazuri, şi comandantul o ştia.

— O să fac inventarul. Pentru evitarea furturilor. Dulapul o să fie închis cu sigiliul ofiţerului politic.

— E în regulă.

Comandantul se linişti.

Am plecat cu camioane de ocazie. Eram îngheţaţi, la fiecare treizeci de kilometri ne opream să ne încălzim şi, după trei zile, înainte de lăsarea întunericului, am ajuns la Direcţie, prin pîcla alb-gălbuie care domnea ziua la Kolîma.

Prima persoană întîlnită a fost felcerul Ţapko, şeful Serviciului sanitar.

— Am adus un bolnav grav, i-am raportat eu, dar Ţapko nu se uita la bolnav, ci la valizele mele.

Aveam pînă şi geamantane – din placaj, confecţionate de mine, în care pusesem cărţi, costumul meu ieftin de bumbac, lenjerie, o pernă, o pătură... Ţapko pricepu totul.

— Fără comandant nu-ţi dau autorizaţia de plecare.

Ne-am dus la comandant. Acesta era un şefuleţ în comparaţie cu inginerul-colonel Kondakov. După tonul nesigur şi răspunsurile evazive, mi-am dat seama că veniseră noi dispoziţii, noi „clarificări"...

— Nu vrei să mai rămîi şi iarna asta?

Era sfîrşitul lui octombrie. Iarna era în toi.

— Nu.

— Ei, asta e. Dacă nu vrea, nu-l reţineţi...

— Am înţeles, tovarăşe comandant!

Ţapko luă poziţia de drepţi în faţa comandantului, pocni din călcîie şi ieşirăm amîndoi pe coridorul murdar.

— Deci aşa, zise el satisfăcut. Ai obţinut ce-ai vrut. Te eliberăm să te duci în cele patru zări. Să pleci pe Continent. În locul tău e numit felcerul Novikov. A venit de pe front, din război, ca şi mine. Te întorci cu el, dai totul în primire, cu toate formele în regulă, şi pe urmă vii să-ţi faci lichidarea.

— Adică să bat trei sute de kilometri înapoi? Şi să mă întorc iar aici? Păi o să pierd o lună pe drum. În nici un caz mai puţin.

— Mai mult nu pot să fac. Am făcut tot ce-a fost posibil.

Mi-am dat seama că şi discuţia cu comandantul fusese o păcăleală, pusă la cale dinainte.

În Kolîma n-ai cu cine să te sfătuieşti. Deţinutul şi fostul deţinut n-au prieteni. Primul care îţi dă un sfat va da fuga la şef să-i spună ce şi cum, să-şi toarne camaradul, să-şi dovedească vigilenţa.

Ţapko plecase de mult, iar eu stăteam pe jos în coridor şi fumam ţigară după ţigară.

— Dar ce hram o fi purtînd Novikov ăsta? Felcer de pe front?

L-am găsit pe Novikov. Era un om buimăcit de contactul cu Kolîma. Singurătatea lui, luciditatea, privirea nesigură arătau că pentru Novikov Kolîma nu se dovedise nicidecum ceea ce sperase el cînd plecase să vîneze „ruble lungi". Novikov era prea novice, prea marcat de experienţa frontului.

— Ascultă, i-am spus. Tu vii de pe front. Eu sînt aici de şaptesprezece ani. Am ispăşit două condamnări. Iar acum îmi dau drumul. O să-mi revăd familia. La punctul meu sanitar totul e în ordine. Uite-aici inventarul. Totul e sigilat. Semnează procesul-verbal de predare-primire pe încredere...

Novikov îl semnă, fără să ceară sfatul nimănui.

N-am mai trecut pe la Ţapko să-i raportez că am procesul-verbal semnat. M-am dus direct la contabilitate. Contabilul mi-a examinat actele: toate adeverinţele, toate hîrţoagele.

— Bine, îmi zise el. Putem să-ţi facem lichidarea. Mai e de trecut un singur obstacol. Ieri am primit o telefonogramă de la Magadan cum că toate eliberările se suspendă pînă la primăvară, cînd reîncepe navigaţia.

— Da' ce treabă am eu cu navigaţia? Doar plec cu avionul.

— E un ordin general, ştii şi tu cum e. Doar nu te-ai născut ieri.

Şedeam din nou pe jos, în coridor, fumînd ţigară după ţigară. Pe lîngă mine trecu Ţapko.

— Tot n-ai plecat?

— Nu, n-am plecat.

— Ei, atunci...

Ciudat lucru, dar dezamăgirea nu mă afecta prea tare. Eram obişnuit cu asemenea lovituri pe la spate. Acum însă n-ar fi trebuit să mi se întîmple nimic rău. Toată fiinţa mea, toată voinţa mea erau în mişcare, în tensiune, în luptă. Doar că îmi scăpase ceva. Soarta făcuse o greşeală în calculul ei rece, în jocul cu mine. Aici era greşeala! M-am dus la secretarul comandantului, al acestui inginer-colonel Kondakov, care era din nou plecat în deplasare.

— A venit ieri o telefonogramă prin care se suspendă eliberările?

— Da.

— Dar eu – îmi simţeam gîtul uscat, abia mai puteam să articulez cuvintele – am fost eliberat cu o lună în urmă. Conform ordinului 65. Telefonograma de ieri n-are de-a face cu mine. Am fost deja eliberat. De o lună. Sînt pe drum, în tranzit...

— Da, asta cam aşa e, consimţi locotenentul. Hai la contabil!

Contabilul era de acord cu noi, dar zise:

— Să aşteptăm pînă se întoarce Kondakov. Să hotărască el.

— Cum vrei, îi răspunse locotenentul. Dar nu te sfătuiesc. Ordinul l-a semnat chiar Kondakov. Cu mîna lui. Din proprie iniţiativă. O să te jupoaie de viu că nu i-ai executat ordinul.

— Bine, zise contabilul, privindu-mă chiorîş. Doar că – şi pocni din degete – drumul şi-l plăteşte singur.

Biletele de avion şi de tren pînă la Moscova costau trei mii cinci sute de ruble şi drumul ar fi trebuit să-l plătească Dalstroi, patronul meu în cei paisprezece ani de detenţie şi trei de libertate, adică nu de libertate, ci de angajat liber.

Dar după tonul contabilului-şef mi-am dat seama că în situaţia de faţă n-o să-mi facă nici cea mai mică concesie.

Pe libretul meu de fost *zek*, fără spor de vechime, se adunaseră şase mii de ruble în trei ani.

Iepurii pe care îi prinsesem, îi fiersesem, îi fripsesem şi îi mîncasem, peştii pescuiţi, fierţi, prăjiţi şi mîncaţi mă ajutaseră să strîng suma asta frumuşică.

Am achitat suma la casă, am primit un acreditiv de trei mii, actele, un permis pînă la aeroportul Oimiakon, apoi m-am apucat să caut o maşină de ocazie. Am găsit-o repede. Două sute de kilometri, două sute de ruble. Mi-am vîndut pătura şi perna – ce nevoie aveam de ele în avion? Cărţile de medicină le-am vîndut aceluiaşi Ţapko, la preţul oficial. Cu siguranţă Ţapko o să revîndă manualele şi tratatele de zece ori mai scump. Dar nu mai aveam timp să mă gîndesc şi la asta.

Mai rău era altceva. Îmi pierdusem talismanul: un cuţitaş pe care mi-l făcusem singur şi-l purtam cu mine de ani buni. Dormisem pe nişte saci cu făină şi probabil că îmi căzuse din buzunar. Ca să-l găsesc, ar fi trebuit descărcat camionul.

Dis-de-dimineaţă am sosit la Oimiakon; aici lucrasem cu un an în urmă, la Tomtor, în dragul meu oficiu poştal, unde expediasem şi primisem atîtea scrisori. M-am dat jos lîngă hotelul aeroportului.

— Auzi, îmi zise şoferul camionului. N-ai pierdut nimic?

— Ba da. Un cuţitaş printre sacii cu făină.

— Uite-l. A căzut cînd am deschis oblonul remorcii. Frumos pumnal.

— Păstrează-l. Ca amintire. Eu nu mai am nevoie de talisman.

Dar bucuria mea era prematură. Aeroportul din Oimiakon nu avea curse regulate şi încă din toamnă se adunase o grămadă de pasageri, cît să umpli cîteva zeci de maşini. Se făceau liste de cîte paisprezece persoane, care erau strigate zilnic. O viaţă în tranzit.

— Cînd a plecat ultimul avion?

— Acum o săptămînă.

Înseamnă că eram nevoit să aştept pînă la primăvară. Nu făcusem bine că-i dăruisem talismanul şoferului.

M-am dus să-l văd pe şeful de şantier din lagărul unde lucrasem ca felcer cu un an în urmă.

— Vrei să ajungi pe Continent?

— Da. Ajută-mă să plec.

— Mîine mergem împreună la Veltman.

— Tot căpitanul Veltman e comandantul aeroportului?

— Da. Doar că nu mai e căpitan. Acum e maior. A mai primit recent cîteva galoane.

A doua zi de dimineaţă am intrat amîndoi în cabinetul lui Veltman; ne-am salutat.

— Ştiţi, băiatul nostru pleacă.

— Şi de ce n-a venit singur? Mă cunoaşte la fel de bine ca tine.

— Voiam doar să-i dau curaj, tovarăşe maior.

— Bine. Unde-ţi sînt lucrurile?

— Am totul cu mine, i-am răspuns arătînd spre valijoara de placaj.

— Excelent. Du-te la hotel şi aşteaptă.

— Dar eu...

— Gura! Faci ce ţi se ordonă. Iar tu, ca şef de şantier, trimiţi mîine un tractor să niveleze pista. Că fără tractor...

— Aşa am să fac, să trăiţi, zise Suprun zîmbind.

Mi-am luat rămas-bun de la Veltman şi de la şeful de şantier şi am intrat în coridorul hotelului. Păşind peste picioare şi trupuri, am găsit un loc liber lîngă fereastră. Ce-i drept, era mai frig acolo, dar după cîteva avioane, după cîteva cozi, o să mă mut mai spre sobă, o să ajung chiar lîngă ea.

După vreo oră, toţi cei culcaţi pe podea săriră în picioare, ciulind urechea spre cer, de unde se auzea un huruit.

— Un avion!

— Un Douglas de marfă!

— Nu-i de marfă, e de pasageri.

Pe coridor se agita ofiţerul de serviciu al aeroportului, cu o căciulă cu clape şi cocardă pe cap, ţinînd în mînă o listă: era aceeaşi listă de paisprezece persoane, pe care toată lumea de aici o învăţase pe dinafară de mai bine de o lună.

— Toţi cei pe care-i voi striga să-şi cumpere cît mai repede bilete. Pilotul termină de mîncat şi decolează.

— Semionov!

— Prezent!

— Galiţki!

— Prezent!

— Dar eu de ce-am fost tăiat de pe listă? urlă furios al paisprezecelea. De trei luni stau la coadă.

— Ce mă întrebaţi pe mine? Comandantul aeroportului v-a tăiat. Veltman, cu mîna lui. În ultima clipă. O să plecaţi cu avionul următor. Sînteţi mulţumit? Şi dacă aveţi chef de scandal, biroul lui Veltman e acolo. Îl găsiţi înăuntru. O să vă explice el.

Însă cel de-al paisprezecelea pasager nu se duse să ceară explicaţii. Cine ştie ce se mai putea întîmpla? Poate că lui Veltman n-o să-i placă mutra lui. Şi atunci nici că mai apucă avionul următor, o să-l taie definitiv de pe listă. Au mai fost cazuri.

— Şi pe cine a băgat în locul meu?

— Nu e prea clar ce scrie.

Ofiţerul de serviciu cu cocardă cercetă cu atenţie numele proaspăt introdus în listă şi pînă la urmă mă strigă pe mine.

— Eu sînt.

— La casă, repede!

Doar n-o să fac pe generosul, îmi spuneam. N-o să refuz. Plec. Plec orice-ar fi. Am în spate şaptesprezece ani de Kolîma.

M-am repezit la ultimul casier, căutînd prin buzunare actele nepregătite şi banii mototoliţi, scăpînd lucrurile pe jos.

— Fugi repede, îmi spuse casierul. Pilotul vostru şi-a luat prînzul, iar prognoza nu e bună. Ca să puteţi ajunge la Iakutsk, nu trebuie să vă prindă vremea proastă.

Ascultam cu respiraţia tăiată aceste cuvinte nepămînteşti.

În timpul escalei, pilotul trăsese avionul mai aproape de uşa cantinei. Îmbarcarea se încheiase de mult. Fugeam spre avion, cu valijoara mea de placaj în mînă. Nu-mi pusesem mănuşile şi alergam gîfîind, ţinînd strîns între degetele îngheţate biletul de avion acoperit de promoroacă.

Funcţionarul de serviciu al aeroportului îmi verifică biletul şi mă băgă în avion prin trapa de acces. Pilotul o închise şi trecu în cabină.

— Decolăm!

Am ajuns la locul meu, la scaunul tapiţat, incapabil să mă gîndesc la ceva, incapabil să înţeleg ceva.

Inima îmi bătea puternic şi a continuat să bată toate cele şapte ceasuri, pînă ce s-a văzut că avionul aterizează brusc. Eram la Iakutsk.

Pe aeroportul din Iakutsk am adormit îmbrăţişat cu noul meu tovarăş, vecinul din avion. Trebuia să calculez ruta cea mai ieftină pînă la Moscova; deşi documentele mele de călătorie erau valabile doar pînă la Djambul, era greu de crezut că legile din Kolîma erau în vigoare şi pe Pămîntul cel Mare. Cine ştie, voi putea să mă stabilesc şi să-mi găsesc ceva de lucru şi în altă parte decît la Djambul. Dar o să mai am timp să mă gîndesc la asta.

Pînă una alta, cel mai ieftin era să iau avionul pînă la Irkutsk, iar de acolo - trenul pînă la Moscova. Cinci zile de călătorie. Sau pînă la Novosibirsk şi de acolo tot cu trenul pînă la Moscova. Depinde ce avion pleacă mai repede... Mi-am cumpărat bilet pînă la Irkutsk.

Mai rămăseseră cîteva ore pînă la plecare şi în acest răstimp m-am plimbat prin Iakutsk, contemplînd Lena îngheţată şi oraşul tăcut, cu casele lui fără etaj, semănînd cu un sat mare. Nu, Iakutsk nu era încă un oraş, nu era Pămîntul cel Mare. Îi lipsea fumul de locomotivă.

1964

Trenul

În gara din Irkutsk m-am întins pe jos, sub lumina clară şi intensă a unui bec electric. Cum, necum, aveam toţi banii cusuţi în brîu. Era un brîu de pînză pe care mi-l făcuseră la atelier cu doi ani în urmă şi iată că venise în sfîrşit ziua să-şi facă datoria. Păşind cu grijă peste picioare, croindu-şi drum printre trupuri murdare, urît mirositoare şi zdrenţăroase, prin gară umblau un miliţian şi - mai mult chiar - o

patrulă de militari cu banderole roşii pe mîneci şi pistoale automate. Fără îndoială, miliţianul n-ar fi putut să facă singur faţă borfaşilor adunaţi acolo, fapt constatat probabil cu mult înainte de apariţia mea în gară. Nu mă temeam că o să-mi fure banii. De mult nu mă mai temeam de nimic, dar pur şi simplu era mai bine cu bani decît fără. Lumina îmi intra drept în ochi, dar ea îmi mai intrase de mii de ori în ochi, şi mă învăţasem să dorm excelent cu lumina aprinsă. Mi-am ridicat gulerul buşlatului, denumit palton scurt în documentele oficiale, mi-am îndesat mai adînc mîinile în mîneci, mi-am tras un pic în jos pîslarii cît să-mi eliberez degetele din strînsoare şi am adormit. Nu mă deranja curentul. Totul îmi părea familiar: sirenele locomotivelor, vagoanele în mişcare, gara, miliţianul, piaţa de lîngă gară – era ca şi cum visasem ani la rînd acelaşi vis din care mă trezisem abia atunci. Brusc m-am speriat şi o sudoare rece mi-a cuprins tot trupul. M-a înspăimîntat această forţă teribilă a omului, dorinţa şi capacitatea lui de a uita. Mi-am dat seama că eram gata să uit totul, să şterg douăzeci de ani din viaţa mea. Şi ce ani! Dar cînd mi-am dat seama de acest lucru, m-am învins pe mine însumi. Ştiam că nu voi permite memoriei mele să uite nimic din ce văzusem. Atunci m-am calmat şi am adormit.

M-am trezit, mi-am întors obielele pe partea uscată, m-am spălat cu zăpadă – stropi negri zburau în toate direcţiile – şi am plecat spre oraş. Era primul oraş adevărat după optsprezece ani. Iakutsk era un sat mare. Rîul Lena se îndepărtase mult de oraş, dar locuitorii se temeau să nu se întoarcă, să nu iasă din matcă, albia ei nisipoasă era acum un cîmp pustiu în care stăpîn era doar viscolul. În schimb, aici la Irkutsk, erau case mari, oameni forfotind şi magazine.

Mi-am cumpărat lenjerie din tricot. Nu mai purtasem aşa ceva de optsprezece ani. Îmi făcea o plăcere nespusă să stau la coadă, să plătesc şi să întind bonul. „Ce măsură?" Uitasem ce măsură port. „Cea mai mare." Vînzătoarea a clătinat din cap dezaprobator. „Cincizeci şi cinci?" „Da, asta." Femeia mi-a împachetat lenjeria pe care nici n-am avut ocazia s-o port, căci eu purtam 51, lucru pe care l-am aflat abia la Moscova. Vînzătoarele erau toate îmbrăcate în rochiţe albastre identice. Mi-am mai cumpărat un pămătuf şi un briceag. Aceste minunăţii erau incredibil de ieftine. În Nord, asemenea obiecte – pămătufuri şi bricege – erau lucrate manual.

Am intrat într-o librărie. La raionul de anticariat se găsea de vînzare *Istoria rusă* a lui Soloviov: toate volumele cu 850 de ruble.

Nu, pînă ajung la Moscova nu voi cumpăra cărţi. Dar să ţii în mînă o carte, să zăboveşti lîngă tejgheaua unei librării era ca şi cum ai mînca un borş bun cu carne... Ca un pahar cu apă proaspătă.

În Irkutsk drumurile noastre s-au despărţit. Cu o zi în urmă, la Iakutsk, încă mai umblam prin oraş împreună, tot împreună cumpăraserăm biletele de avion. La coadă stătuserăm la fel, cîteşipatru: nici unuia dintre noi nu-i trecea prin cap să încredinţeze banii altcuiva. În lumea noastră nu se obişnuia aşa ceva. Am ajuns la pod şi am privit în jos, spre Angara tumultuoasă, verde şi străvezie pînă la fund, Angara cea puternică şi pură. Cînd am atins cu mîna îngheţată balustrada cenuşie şi rece, respirînd mirosul de benzină şi praful hibernal al oraşului, privind trecătorii grăbiţi, am înţeles în ce măsură sînt un om al oraşului. Mi-am dat seama că lucrul cel mai de preţ, cel mai important pentru un om e perioada cînd se naşte sentimentul de patrie, înainte să apară familia şi dragostea. E timpul copilăriei şi al adolescenţei. Şi mi s-a strîns inima. Am trimis un salut Irkutskului din tot sufletul. Irkutskul era Vologda[1] mea, Moscova mea.

Cînd mă apropiam de gară, am simţit o bătaie pe umăr.

— Cineva vrea să vorbească cu tine, mi-a spus un băiat albinos, în pufoaică, şi m-a condus într-un loc întunecos.

Din întuneric a apărut îndată un bărbat scund care mă privea cu atenţie.

După privire, mi-am dat seama cu cine aveam de-a face. Cunoşteam atît de bine uitătura aceea insolentă şi laşă, slugarnică şi plină de ură. În întuneric se mai întrezăreau nişte mutre pe care nu trebuia să le cunosc - aveau să-şi facă apariţia la momentul potrivit -, înarmate cu cuţite, piroane şi dornuri. Deocamdată, înaintea mea nu era decît una dintre ele, cu pielea palidă şi pămîntie, cu pleoapele umflate şi buze mici, parcă lipite pe bărbia rasă şi teşită.

— Cine eşti tu? întrebă, întinzînd o mînă murdară, cu unghii lungi.

Trebuia să răspund. Aici nici o patrulă, nici un miliţian nu puteau să-mi vină în ajutor.

— Tu vii din Kolîma!

— Da, din Kolîma.

— Unde-ai lucrat acolo?

— Am fost felcer la convoaie.

---

1. Oraşul în care s-a născut Varlam Şalamov.

— Felcer zici? Doctoraş? Înseamnă că ai supt sîngele fraţilor noştri. Avem de discutat cu tine.

Strîngeam cu mîna băgată în buzunar briceagul pe care tocmai îl cumpărasem şi tăceam. Puteam conta numai pe o întîmplare, pe o întîmplare oarecare. Răbdarea şi întîmplarea: iată ce ne salvase şi ne salva. Şi întîmplarea veni. Iată cei doi piloni pe care se sprijină universul deţinuţilor.

Întunericul se dădu la o parte.

— Eu îl cunosc pe-ăsta.

În lumină îşi făcu apariţia o faţă nouă, cu totul necunoscută. Aveam o memorie excelentă a figurilor. Dar pe omul acela nu-l văzusem în viaţa mea.

— Îl cunoşti?

Degetul cu unghie lungă trasă un semicerc.

— Da, a lucrat la Kolîma, răspunse necunoscutul. Cică era om de treabă. Îi ajuta pe ai noşti. Ziceau de bine.

Degetul cu unghia dispăru.

— Bine, cară-te, spuse mînios hoţul. Mai vedem noi.

Din fericire, nu mai trebuia să-mi petrec noaptea în gară. Trenul de Moscova pleca în seara aceea.

Dimineaţa începuse cu lumina apăsătoare a becurilor electrice, care nu voiau să se stingă nicicum. Prin uşile care se trînteau fără încetare, se zărea ziua rece şi senină din Irkutsk. Puhoaie de oameni blocau pasajele de trecere, ocupau fiecare centimetru pătrat al pardoselii de ciment, al băncii soioase, dacă cineva se ridica, se mişca sau pleca. Coada interminabilă de la casă, apoi biletul de Moscova, după care mai văd eu... Nu pînă la Djambul, cum scria în acte. Dar cine mai avea nevoie de documentele din Kolîma în viermuiala aceea de oameni, în acel du-te-vino continuu? În sfîrşit, mi-a venit şi mie rîndul la casă: gesturi spasmodice ca să-mi scot banii, să vîr prin ghişeu un teanc de bancnote lucioase, unde aveau să dispară inevitabil, cum dispăruse toată viaţa mea de pînă în clipa aceea. Dar miracolul continua, şi ghişeul a azvîrlit un obiect tare, scorţos şi subţirel, ca o feliuţă de fericire: biletul de Moscova. Casieriţa striga ceva de genul că e un tren mixt, că tichetul de loc e într-un vagon-cuşetă, că n-are locuri la trenul bun decît pentru mîine sau poimîine. Dar eu n-am înţeles decît „mîine" şi „azi". Azi, azi. Şi, ţinînd biletul strîns, încercînd să-i pipăi toate marginile cu pielea palmei mele insensibile şi degerate, mi-am croit drum prin mulţime

în căutarea unui loc liber. Venisem cu avionul, nu aveam prea multe lucruri, în afara cufăraşului de placaj. Venisem din Nordul îndepărtat, nu aveam prea multe lucruri, doar o valijoară de placaj pe care încercasem să o vînd fără succes la Adîgalah ca să strîng bani pentru biletul de Moscova. Nu-mi plătiseră drumul, dar n-avea importanţă. Lucrul cel mai important era cartonaşul acela tare: biletul de tren.

După ce mi-am tras sufletul într-un colţ al gării – locul meu de sub becul strălucitor fusese, bineînţeles, ocupat –, am mai dat o raită prin oraş şi m-am întors la gară.

Pasagerii începuseră să urce în tren. Pe rambleu era garat un tren ca de jucărie, incredibil de mic; erau practic cîteva cutii murdare de carton, aşezate una lîngă alta, printre alte sute de cutii, unde locuiau cantonierii sau muncitorii de la întreţinere şi între care erau întinse rufe îngheţate pocnind în bătaia vîntului.

Trenul meu nu se deosebea prin nimic de aceste garnituri de tren transformate în cămine.

Nu semăna cu un tren care urma să plece la Moscova la o anumită oră, ci cu un cămin. Şi dintr-unul, şi dintr-altul cobora lume pe scările vagoanelor, şi aici, şi acolo zburau prin aer obiecte fel de fel, pe deasupra capetelor oamenilor aflaţi în mişcare. Mi-am dat seama că trenului îi lipsea esenţialul, îi lipsea viaţa, promisiunea mişcării: îi lipsea locomotiva. Într-adevăr, nici unul dintre vagoanele-cămin nu avea locomotivă. Garnitura mea semăna cu un cămin. Şi nu-mi venea să cred că aceste vagoane puteau să mă ducă la Moscova, dar îmbarcarea începuse.

La urcarea în vagon se dădea o bătălie, o bătălie cumplită. De parcă am fi terminat munca cu două ore mai devreme şi ne grăbeam cu toţii să ajungem acasă, în baracă, lîngă soba caldă, îmbulzindu-ne la uşă.

Ce să fi făcut conductorii?... Fiecare pasager îşi căuta singur locul, punea stăpînire pe el şi nu se mai dădea la o parte. Cuşeta mea, cea din mijloc, era, bineînţeles, ocupată de un locotenent beat care nu se mai oprea din rîgîit. L-am tras jos, pe podea, şi i-am arătat biletul.

— Şi eu am bilet tot aici, îmi explică el paşnic, după care sughiţă, se lăsă pe podea şi adormi pe loc.

În vagon se înghesuia din ce în ce mai multă lume. Baloturi şi geamantane uriaşe de tot felul erau ridicate şi dispăreau undeva sus. În aer plutea o duhoare grea de cojoc de oaie şi transpiraţie umană, de murdărie şi fenol.

„Ca în lagărul de tranzit, ca în lagărul de tranzit", repetam eu în timp ce stăteam întins pe spate, vîrît în spaţiul îngust dintre cuşeta din mijloc şi cea de deasupra. De jos se căţăra încet pe lîngă mine locotenentul descheiat la guler, cu faţa roşie şi obosită. Se agăţă de ceva de sus, se propti în braţe şi se făcu nevăzut...

În hărmălaia şi agitaţia care domneau în vagonul aidoma unui lagăr de tranzit, n-am auzit ce era mai important, ce îmi doream şi trebuia să aud, lucrul la care visasem şaptesprezece ani şi devenise pentru mine simbolul Continentului, simbolul vieţii, al Pămîntului cel Mare. N-am auzit şuieratul locomotivei. Îmi ieşise cu totul din minte cît mă luptasem pentru un loc în vagon. N-am auzit şuieratul. Dar vagoanele se smuciră din loc şi începură să se hurducăie, iar trenul nostru, lagărul nostru de tranzit, se puse în mişcare. Parcă mă fura somnul şi baraca plutea înaintea ochilor.

Mi-am impus să cred cu tot dinadinsul că merg cu trenul spre Moscova.

La trecerea peste un macaz, chiar lîngă Irkutsk, vagonul se zdruncină puternic, şi de sus apăru atîrnînd capul locotenentului care, de altfel, se ţinea bine de cuşeta de sus unde dormea. Locotenentul rîgîi, împroşcînd cu vomă atît locul pe care şedeam eu, cît şi cuşeta vecinului meu. Şuvoiul de vomă era de neoprit. Vecinul meu îşi scoase paltonul – nu era pufoaică, nici buşlat, ci un palton ca la Moscova, cu guler de blană – şi, înjurînd fără reţinere, se apucă să-l cureţe.

Acesta avea nenumărate coşuri împletite, unele îmbrăcate cu rogojină, altele simple. Din cînd în cînd, din capătul vagonului apăreau femei îmbrobodite cu baticuri de ţărănci, îmbrăcate cu scurte de blană, care cărau pe umeri coşuri asemănătoare. Femeile strigau ceva vecinului meu, iar el le făcea cu mîna în semn de salut.

— E cumnată-mea! Se duce la neamuri, la Taşkent, mă lămuri el, deşi eu nu-i cerusem vreo explicaţie.

Vecinul meu deschidea bucuros coşul împletit de lîngă el şi îl lăsa la vedere. Nu avea în el decît un costum jerpelit şi cîteva lucruşoare. Avea, în schimb, multe fotografii – de familie şi de grup – în paspartuuri uriaşe, dintre care unele erau chiar dagherotipuri. Bărbatul alegea dintre ele cîte o fotografie mai mare şi explica bucuros şi cu lux de amănunte pe cine reprezintă, cine murise în război, cine fusese decorat şi cine urma studii de inginerie. „Şi ăsta-s eu", ne atrăgea el neapărat atenţia, împungînd cu degetul în mijloc,

iar toţi cei cărora le arăta aceste fotografii dădeau din cap docil, politicos şi cu simpatie.

În a treia zi de trai în comun în vagonul care se hurducăia, vecinul meu, care îşi făcuse despre mine o idee completă, clară şi, fără îndoială, corectă, deşi eu nu povestisem nimic, îmi spuse dintr-o suflare, într-un moment în care atenţia celorlalţi era îndreptată în altă parte:

— Eu schimb trenul la Moscova. Mă ajutaţi să trec la control un coş? Fără să-l cîntărească?

— Dar eu sînt aşteptat la gară.

— A, da. Am uitat că sînteţi aşteptat.

— Dar ce ai în coşuri?

— Ce? Seminţe. Şi de la Moscova aducem galoşi...

N-am coborît în nici o gară. Mîncare aveam. Mă temeam că trenul va pleca fără mine, că se va întîmpla ceva rău: fericirea nu putea să ţină la nesfîrşit.

Vizavi, pe cuşeta din mijloc, stătea culcat un individ veşnic beat, îmbrăcat în şubă, fără căciulă şi mănuşi. Nişte prieteni, şi ei beţi, îl urcaseră în tren şi dăduseră biletul conductoarei. O zi şi o noapte a mers aşa, după care a coborît într-o gară, a dispărut undeva şi s-a întors cu o sticlă de vin negru pe care a golit-o bînd direct din ea şi a aruncat-o pe podea. Conductoarea a prins-o aproape din zbor şi a dus-o în culcuşul ei plin cu pături, pe care nimeni din vagonul acela mixt nu le ceruse, şi de cearşafuri de care nimeni n-avea nevoie. În spatele barierei de pături, tot în compartimentul rezervat conductorilor, pe a treia cuşetă, de sus, se instalase o prostituată venită din Kolîma; sau poate că nu era prostituată, ci o femeie pe care Kolîma o transformase în prostituată... Stătuse o vreme aproape de mine, pe locul de jos, şi lumina şovăitoare a lămpii terne a vagonului cădea din cînd în cînd pe chipul ei permanent istovit, pe buzele vopsite cu orice altceva, numai cu ruj nu. Apoi cineva s-a apropiat de ea, i-a spus ceva, şi femeia a dispărut în compartimentul conductorilor. „Cincizeci de ruble", mi-a spus locotenentul, care se trezise între timp. S-a dovedit a fi un tînăr foarte amabil.

Am jucat cu el un joc extrem de interesant. Cînd în vagon apărea un pasager nou, fiecare încerca să-i ghicească profesia, vîrsta şi ocupaţia. Făceam schimb de păreri, apoi el se aşeza lîngă pasagerul respectiv, intra în vorbă cu el şi venea cu răspunsul.

Astfel, am presupus că doamna cu buzele vopsite, dar fără urmă de lac pe unghii, e cadru medical, dar haina de leopard pe care o

purta – fără îndoială, o imitație – sugera că purtătoarea trebuie să fie mai degrabă asistentă sau felceriță, nicidecum doctoriță. O doctoriță n-ar fi purtat o blană artificială. De nailon și de fibre sintetice încă nu se auzise. Concluzia noastră s-a adeverit.

Din cînd în cînd pe lîngă compartimentul nostru trecea în fugă un copil de doi ani, cu picioarele strîmbe și cu ochii albaștri, murdar și îmbrăcat în zdrențe. Obrajii palizi erau acoperiți de o eczemă. După un minut-două, venea după el tînărul său tată, călcînd cu pas sigur și hotărît. Era îmbrăcat în pufoaică și avea degete grele, puternice și înnegrite de muncitor. Îl prindea pe copil. Micuțul rîdea, îi surîdea tatălui său care, la rîndu-i, îi zîmbea copilului, apoi, bucuros din cale-afară, îl ducea înapoi, într-un compartiment din vagonul nostru. Le-am aflat povestea. O poveste clasică din Kolîma. Tatăl, un *bîtovik* oarecare, abia se eliberase din detenție și se întorcea pe Continent. Mama copilului refuzase să-l însoțească, și tatăl plecase cu fiul său, ferm în hotărîrea de a-l smulge pe copil, poate și pe sine, din îmbrățișarea sălbatică a Kolîmei. De ce nu venise și mama? Poate că și aceasta era o poveste obișnuită. Găsise pe altul și începuse să-i placă viața liberă din Kolîma. Sau era angajată civil după eliberare și nu voia să ajungă pe Continent în situația unui om de categoria a doua... Sau poate că tinerețea ei se ofilise. Sau iubirea, iubirea ei din Kolîma se stinsese, ce mai contează? Sau poate că era ceva mai rău. O fi ispășit o condamnare în temeiul articolului 58 – cel mai „comun" – și știa ce pericol înseamnă întoarcerea pe Pămîntul cel Mare. O nouă condamnare, alte suferințe. Nici în Kolîma nu avea vreo garanție că nu va mai primi o condamnare, dar acolo măcar nu va fi hăituită, așa cum se întîmpla cu toți cei de pe Continent.

N-am aflat nimic și nici nu voiam să aflu. Mărinimie, onestitate și dragoste paternă ale unui om care, pare-se, își văzuse prea puțin copilul aflat în vreo creșă sau în vreun cămin.

Gesturi neîndemînatice de tată care încheie pantalonașii copilului, cu nasturi uriași multicolori, cusuți de niște mîini grosolane, nepricepute, dar bune. Fericirea tatălui și fericirea copilului. Băiețelul acela de doi ani nu cunoștea cuvîntul „mamă". Striga: „tată, tată!". Se jucau împreună, copilul și lăcătușul cel oacheș, găsindu-și cu greu loc printre bețivi și cartofori, printre baloturile și coșurile speculanților. Acești doi oameni din vagonul nostru erau, firește, fericiți.

Pasagerului care dormea de două zile și două nopți, de cînd plecaserăm din Irkutsk, și se trezea doar ca să mai dea pe gît o sticlă

de vodcă, de coniac sau de lichior nu i-a mai fost dat să doarmă. Trenul se smuci şi pasagerul adormit se prăbuşi pe podea, unde se puse pe gemut. Cadrul medical chemat în ajutor de conductori constată că are fractură de umăr. Îl puseră pe o targă şi el dispăru din viaţa mea.

Deodată, în vagon apăru salvatorul meu, deşi era prea mult să-l numesc aşa, căci nu se ajunsese la nimic grav, nu fusese vărsare de sînge. Cunoscutul meu şedea pe banchetă, fără să mă recunoască sau parcă fără să-şi dorească să o facă. Am schimbat totuşi o privire şi m-am apropiat de el. „Aş vrea să ajung măcar pînă acasă, să-i văd pe ai mei", au fost ultimele cuvinte ale blatarului, auzite de mine.

Asta a fost tot: lumina puternică a becului din gara din Irkutsk, speculantul care căra cu el fotografiile altora drept camuflaj, voma care a erupt pe locul meu din gîtlejul tînărului locotenent, prostituata jalnică de pe cuşeta de sus a compartimentului conductorilor şi copilul murdar, de doi ani, care striga fericit: „tată! tată!". Asta e tot ce mi s-a întipărit în memorie ca prime momente de fericire, de neîntreruptă fericire a libertăţii.

Gara Iaroslavl. Zgomotul, tălăzuirea citadină a Moscovei, oraşul cel mai drag mie dintre toate oraşele lumii. Vagonul se opri. Chipul scump al soţiei mele, care venise să mă întîmpine, aşa cum o făcea şi odinioară, cînd mă întorceam din nenumăratele mele călătorii. De data aceasta plecarea mea în delegaţie fusese lungă – durase aproape şaptesprezece ani. Dar faptul cel mai important era că nu mă întorceam dintr-o delegaţie. Mă întorceam din infern.

1964

Cuprins

Despre proză 5

Povestiri din Kolîma

Prin zăpadă 21
Pe datorie 22
În noapte 28
Dulgherii 30
Normă individuală 36
Pachetul 38
Ploaia 42
Kant 46
Hrană rece 50
Injectorul 64
Apostolul Pavel 66
Fructe de pădure 71
Căţeaua Tamara 73
Sherry Brandy 78
Desene de copil 84
Lapte condensat 87
Pîinea 90
Îmblînzitorul de şerpi 97
Mollahul tătar şi aerul curat 102
Prima moarte 109
Mătuşa Polia 112
Cravata 116
Taigaua de aur 122
Vaska Denisov, hoţul de porci 127

Serafim 129
Ziua liberă 136
Dominoul 139
Hercule 148
Terapie de şoc 151
Pinul pitic 160
Crucea Roşie 162
Conspiraţia juriştilor 169
Carantina de tifos 186

Malul Stîng

Procuratorul din Iudeea 207
Leproşii 210
La camera de gardă 215
Geologii 218
Urşii 223
Colierul prinţesei Gagarina 225
Ivan Feodorovici 234
Academicianul 245
Harta diamantelor 253
Neconvertitul 259
Cea mai frumoasă laudă 266
Urmaşul decembristului 280
„Comitetele săracilor" 292
Magia 304
Lida 308
Anevrism de aortă 317
Bucata de carne 320
Procesul meu 327
Esperanto 342
Meniul special 348
Ultima bătălie a maiorului Pugaciov 350
Directorul de spital 363
Anticarul 369
Lend-Lease 383
Aforism 390

Criza 399
Discurs funebru 400
Cum a început totul 414
Scrisul de mînă 424
Raţa 428
Businessmanul 430
Caligula 434
Un maestru al lopeţii 435
RUR 446
Bogdanov 452
Inginerul Kiseliov 457
Iubirea căpitanului Tolly 466
Crucea 474
Cursurile 480
Primul cekist 522
Weismannistul 531
Spre spital 538
Iunie 543
Mai 551
La baie 556
Izvorul de Diamant 561
Procurorul verde 568
Primul dinte 610
Ecou în munţi 616
Zissi Berdî 625
Protezele 629
Alergînd după fumul locomotivei 632
Trenul 642

VARLAM ŞALAMOV s-a născut la 18 iunie 1907 în Vologda, în familia unui preot. După terminarea şcolii, în 1924 s-a angajat ca tăbăcar într-o fabrică de pielărie, iar în 1926 a fost admis la Facultatea de Drept a Universităţii din Moscova. În 1929 a fost arestat şi condamnat pentru editarea clandestină a „Testamentului lui Lenin". În 1931 a fost eliberat şi repus în drepturi, dar şase ani mai tîrziu a primit o a doua condamnare, de cinci ani, pentru „activitate contrarevoluţionară trotkistă" şi a fost trimis în Kolîma, unde a muncit în minele de aur. În 1943, la anii de condamnare i-au fost adăugaţi alţi zece pentru afirmaţia că scriitorul Ivan Bunin „este un clasic rus". Absolvirea cursurilor de felcer în 1946 i-a salvat viaţa, Şalamov executînd restul detenţiei ca angajat al unor spitale pentru deţinuţi. A fost eliberat în 1951, dar a părăsit Kolîma abia în 1953. Perioada dintre anii 1954 şi 1973 a dedicat-o reconstituirii experienţelor din lagărele staliniste, pe care le-a reluat în *Povestiri din Kolîma*. Şalamov a fost reabilitat în 1956 şi s-a mutat la Moscova. Grav bolnav, în 1979 a fost internat într-un azil de bătrîni, apoi transferat într-un spital de psihiatrie moscovit, unde a murit la 17 ianuarie 1982. Prima ediţie în limba rusă a *Povestirilor din Kolîma* a apărut la Londra, în 1978. În Rusia au început să fie publicate în 1988, iar prima ediţie completă a apărut abia în 1989.

Pe copertă:
© Guliver/Getty Images,
© Petar Svetoslavov/Dreamstime.com,
© Honourableandbold/Dreamstime.com

„Fiecare povestire din volumul lui Şalamov îşi are propriile nuanţe tematice şi stilistice, dar ca întreg ele reprezintă ceva rar în literatura modernă: portretul unei personalităţi impresionante, deloc uşor de descifrat. Tonul lui Şalamov se apropie de resemnare, fără ca naratorul să fie vreodată împăcat cu realităţile care-l inspiră. În *Povestiri din Kolîma*, Şalamov îşi ţine în frîu latura artistică, aşa cum a făcut-o şi în vremea cînd era deţinut. El nu-şi lasă marile adevăruri în seama retoricii sau în voia emoţiilor; singurul lui scop este exactitatea."

The New York Review of Books

„Varlam Şalamov este un cronicar al lucrurilor despre a căror existenţă oamenii n-ar trebui să ştie."

The Guardian

„Realităţile care au inspirat *Povestirile din Kolîma* sînt impresionante, iar talentul lui Şalamov face din ele o lectură devastatoare."

Sunday Times

ISBN (vol.I+II) 978-973-46-5424-6
ISBN 978-973-46-5425-3
9 789734 654253
www.polirom.ro